

58 | 2011

L O Š K I
[RAZGLEDI

Loški razgledi

MUZEJSKO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

**LOŠKI
RAZGLEDI
58**

Škofja Loka 2012

LOŠKI RAZGLEDI

58 – 2011

Uredila:

Judita Šega

Uredniški odbor:

Helena Janežič

mag. Tone Košir (tehnični urednik)

Ivica Krek

Marija Lebar

Judita Šega (glavna urednica)

dr. France Štukl

Za vsebino člankov odgovarjajo avtorji. Redakcija zaključena marca 2012.

Jezikovni pregled:

mag. Alenka Klemenc

Prevodi:

Martin Cregeen (angleščina)

Alenka Vojsk (nemščina)

Oblikovanje in priprava za tisk:

Barbara Demšar, Nives Lunder,

Studio Grad Škofja Loka

Oblikovanje naslovnice:

Barbara Demšar

Tisk:

Littera picta, Ljubljana 2012

Izdalo in založilo:

Muzejsko društvo Škofja Loka

zanj mag. Aleksander Igličar, predsednik

www.mdloka.si

Naklada:

700 izvodov

Izdajo Loških razgledov je finančno podprla Občina Škofja Loka.

ISSN 0459-8210

Drage bralke in bralci Loških razgledov!

Če bi vas zdajle vprašala, po čem ste si najbolj zapomnili leto 2011, bi vsakdo odgovoril po svoje, odvisno od osebnih želja, pričakovanj in kritičnosti do trenutnih razmer ter dogodkov doma in po svetu. Vsekakor pa velja, da je za nami burno leto, ki so ga pretresale hude politične in gospodarske krize ter nemiri, ki so se najbolj drastično razplamteli v t. i. arabski pomladi. In medtem, ko so se na eni strani sveta vojskovali, so se na drugi strani našega planeta bojevali s posledicami potresa in trepetali pred novo, tokrat jedrsko nevarnostjo. Kot da se je riba Faronika naenkrat naveličala mirovanja, pomigala z repom in divji ples matere Zemlje se je lahko začel. Kakor pred 500 leti, ko je do sedaj najmočnejši potres pri nas prizadel ves zahodni del slovenskega etničnega prostora in med drugim razrušil tudi Škofjo Loko. Pol tisočletja kasneje smo se teh dogodkov spomnili z nizom kulturnih dogodkov, ki smo jih v Škofji Loki zaobjeli pod skupnim naslovom Leto ribe Faronike 1511–2011. Tej temi je posvečen letošnji osrednji tematski sklop pri-spevkov, ki nas popeljejo v takratni čas, nas seznanjajo z razsežnostmi naravne nesreče in hkrati z motivom ribe Faronike v mitologiji ter umetnosti.

Leto 2011 je bilo v svetovnem merilu razglašeno za leto kemije, v spomin na znanstvenico Marie Curie, ki je pred natanko sto leti za svoje raziskovalno delo prejela Nobelovo nagrado za kemijo. Hkrati je Organizacija združenih narodov leto 2011 razglasila za mednarodno leto gozdov, Evropska komisija pa za evropsko leto prostovoljstva. V tovrstne aktivnosti so se na Škofjeloškem še posebej aktivno vključili člani Univerze za tretje življenjsko obdobje in za projekt prostovoljnih kulturnih mediatorjev prejeli posebno priznanje Andragoškega centra. V Škofjo Loko so šle v letu 2011 še tri pomembne nagrade: podjetnik leta, obrtnik leta in nagrada Prešernovega sklada. Pogovor z njenim dobitnikom, oblikovalcem Juretom Miklavcem, lahko preberete na gospodarskih straneh. Svoj življenjski jubilej, 90 let, je slavil naš dolgoletni član in osrednji loški arhitekt druge polovice 20. stoletja Tone Mlakar; njegovi spomini na rojstne kraje vas bodo popeljali v nek drug svet, ki ga že dolgo ni več.

Če je megalomanski Mahlerjev koncert na Kongresnem trgu v Ljubljani obve-ljal za osrednji kulturni dogodek lanskega leta, je bila v Škofji Loki to nedvomno razstava Groharjevih portretov, ki je bila deležna zelo velikega zanimanja. A kaj, ko je glavno presenečenje sledilo šele po zaključku in še danes ne vemo, kam so izginile tri slikarjeve umetnine. O Groharju tokrat v Razgledih ne pišemo, ker so ga obširno predstavili v Železnih nitih, vam pa predstavljamo akademskega sli-karja Berka, osrednjega predstavnika fotorealizma v Sloveniji in dobitnika nagra-de Riharda Jakopiča za leto 2010, osrednje nagrade slovenske likovne umetnosti.

Razgovor za branje je torej več kot dovolj. Želim vam obilo užitek.

*Judita Šega
glavna urednica*

Vsebina Contents

<i>Judita Šega</i>	Uvodne misli <i>Foreword</i>	5
Razgledi		11
<i>Darko Cafuta</i>	Lokacija gradu »Bosisen« in plitvine na reki Sori, imenovane »Stresoubrod« <i>Location of Castle »Bosisen« and the ford on the River Sora known as »Stresoubrod«</i>	13
<i>Jože Štukl</i>	Temeljni kamen baročne cerkve sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko <i>The foundation stone of the Baroque Church of St. Martin in Poljane above Škofja Loka</i>	31
<i>Stanislav Južnič</i>	Znameniti fiziki - matematiki iz loške okolice v preteklosti (1. del) <i>Famous physicists and mathematicians from Škofja Loka surroundings in the past (1st Part)</i>	47
<i>Mojca Ferle</i>	Od Špickramarjeve Francke do častne dvorne dame in visoške gospe Franja Tavčar (1868-1938) <i>From »The Lace Dealer´s Francka« to lady-in-waiting and mistress of Visoko Franja Tavčar (1868-1938)</i>	59
<i>Tone Košir, Andrej Rant</i>	Dr. Jože Rant (1896-1972) <i>Dr. Jože Rant (1896-1972)</i>	76
<i>Primož Lampič</i>	Ameriški fotorealizem in zgodnje Berkovo slikarstvo <i>American photorealism and Berko's early painting</i>	92
<i>Matija Križnar, Robert Lorencon</i>	Karbonske rastline pod Lubnikom <i>Carboniferous flora below Lubnik</i>	119
<i>Bojan Kofler</i>	Slugovo brezno na Puštalu in Miričin jajčar (<i>Aphaobius miricae</i>) <i>Slugovo brezno on Puštal and Aphaobius miricae</i>	127

Leto ribe Faronike <i>Year of the fish Faronika</i>		133
<i>Matevž Košir</i>	»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum« O potresu 1511, beneški vojni, kmečkem uporu in obnovi »Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum« <i>On the earthquake of 1511, the Venetian war, the peasant's revolt and renovation</i>	135
<i>Ina Cecić, Matevž Košir, Mladen Živčić</i>	Potres 26. marca 1511 in njegove posledice na naših tleh <i>The earthquake of 26 March 1511 and its impact on the territory of present-day Slovenia</i>	169
<i>Ivan Florjanc</i>	Riba Faronika na freskah sv. Krištofa Razmislek ob 500-letnici potresa v Škofji Loki <i>The fish Faronika on frescoes of St. Christopher Thoughts on the occasion of the 500th anniversary of the earthquake in Škofja Loka</i>	182
Občina in občinski nagrajenci <i>The municipality and municipal award winners</i>		199
<i>Andreja R. Megušar</i>	Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju (4. del) <i>The Municipality of Škofja Loka and its experience of international cooperation (Part 4)</i>	201
<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2011 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2011</i>	212
<i>Sabina Gabrijel</i>	Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2002 <i>Awards of the Municipality of Škofja Loka for 2002</i>	218
<i>Tina Dolenc, Milka Bizovičar</i>	Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2011 <i>The Municipality of Gorenja vas - Poljane in 2011</i>	227
Leposlovje <i>Literature</i>		237
<i>Tone Mlakar</i>	Spomini na Žiri <i>Memories of Žiri</i>	239
Gospodarstvo <i>Economy</i>		245
<i>Marko Vraničar</i>	Vzpon in propad kriogenike v Škofji Loki <i>The rise and fall of cryogenics in Škofja Loka</i>	247

<i>Igor Drakulič</i>	»Oblikovalec mora v sebi gojiti otroka, ki se igra« Jure Miklavc, nagrajenec Prešernovega sklada za leto 2011 <i>»A designer must nurture in himself a child at play« Jure Miklavc, award winner of the Prešeren Fund for 2011</i>	260
Gradivo in spomini <i>Material and memoirs</i>		267
<i>Silvo Torkar</i>	Ime Dražgoše kot slovenski jezikovni in kulturni spomenik <i>The name Dražgoše as a Slovene linguistic and cultural monument</i>	269
<i>Ciril Zupanc</i>	Iz Gorenjske je prenesla znanje klekljanja na Koroško <i>He transmitted knowledge of bobbin lacework from Gorenjska to Koroška</i>	272
<i>Jože Bogataj, Ana Prevc Megušar, Marjeta Petek Ahačič</i>	Gimnazija Škofja Loka – dobitnica evropskega jezikovnega priznanja za leto 2011 za projekta <i>»Jezik – kultura in tradicija« in »Rusijada« Škofja Loka gymnasium – winner of the European Award for Languages for 2011 for the projects »Language – culture and tradition« and »Rusijada«</i>	277
<i>Jana Mlakar</i>	Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja <i>Power of Gaze – Portrait Painting of Ivan Grohar</i>	287
<i>Borjana Koželj</i>	Prostovoljstvo v Loškem muzeju v povezavi z razstavo Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja <i>Voluntary work in Loka Museum in connection with the exhibition, Power of Gaze – Portrait Painting of Ivan Grohar</i>	292
<i>Alenka Starman, Vesna Gotovina</i>	Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo Gostovanje razstave Arhiva RS v Sokolskem domu v Škofji Loki <i>One million 289 thousand 369 for independent Slovenia Hosting the exhibition of Archives RS in Sokol cultural centre in Škofja Loka</i>	295
<i>Mojca Ferle</i>	Prof. Janez Dolenc – Murkov nagrajenec za leto 2011 za življenjsko delo	297

*Prof. Janez Dolenc – winner of the Murko Award
for 2011 for life work*

<i>Alojzij Pavel Florjančič</i>	Arhitekt Tone Mlakar, devetdesetletnik <i>Architect Tone Mlakar, ninety years old</i>	299
<i>Blaž Karlin</i>	Dr. Jože Bernik (1924–2011) <i>Dr. Jože Bernik (1924–2011)</i>	301
<i>Aleksander Igličar</i>	Zora Blaznik (1912–2011) <i>Zora Blaznik (1912–2011)</i>	305
<i>Ludvik Kaluža</i>	Janez Debeljak – Janče (1931–2011) <i>Janez Debeljak – Janče (1931–2011)</i>	308
<i>France Štukl</i>	Slavko Fojkar (1920–2011) <i>Slavko Fojkar (1920–2011)</i>	319
<i>Miha Naglič</i>	Niko Kavčič (1915–2011) <i>Niko Kavčič (1915–2011)</i>	321
<i>Vincencij Demšar</i>	Vinko Mohorčič (1937–2011) <i>Vinko Mohorčič (1937–2011)</i>	325
<i>Alojzij Pavel Florjančič</i>	Prof. dr. Anton Ramovš (1924–2011) <i>Prof. Dr. Anton Ramovš (1924–2011)</i>	327
<i>Ana Florjančič</i>	Zvezdana Zadnik (1919–2011) <i>Zvezdana Zadnik (1919–2011)</i>	329
Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka <i>Activities of the Škofja Loka Museum Society</i>		333
<i>Uredništvo</i> <i>Editorial Board</i>	Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2011 <i>Assembly of the members of the Škofja Loka Museum Society for 2011</i>	335
<i>Aleksander Igličar</i>	Blaznikovi večeri in drugi pomembni dogodki v letu 2011 <i>Blaznik's evenings and other important events in 2011</i>	345
<i>Helena Janežič</i>	Novosti v zbirkah Doneski in Vodniki <i>Novelties in the Doneski and Vodniki collections</i>	355
<i>Helena Janežič</i>	Po poteh Jerneja iz Loke v Beneško Slovenijo in Posočje <i>On the trail of Jernej of Loka in Venetia and the Soča valley</i>	358

Predstavitve knjig in kronika		361
<i>Presentation of books and the chronicle</i>		
<i>Snežna Taler</i>	Izšlo je v letu 2011 <i>Published in 2011</i>	363
<i>Franc Podnar</i>	Kronika občin Škofja Loka, Železniki, Žiri in Gorenja vas - Poljane <i>Chronicle of the municipalities of Škofja Loka, Železniki, Žiri and Gorenja vas - Poljane</i>	368
Objave virov		381
<i>Publication of sources</i>		
<i>Petra Leben - Seljak, Alojz Demšar</i>	Hiše na Lučinskem med letoma 1291 in 1785 <i>Houses in Lučine between 1291 and 1785</i>	383
<i>Uredništvo Editorial Board</i>	Popravki iz 57. številke <i>Corrections to Number 57</i>	423
<i>Uredništvo Editorial Board</i>	Avtorji prispevkov <i>Authors of contributions</i>	425
<i>Uredništvo Editorial Board</i>	Navodila avtorjem člankov <i>Instructions to authors of contributions</i>	429
<i>Uredništvo Editorial Board</i>	Nakup knjig in Loških razgledov <i>Purchase of books and Loški razgledi</i>	431

Lokacija gradu »Bosisen« in plitvine na reki Sori, imenovane »Stresoubrod«¹

Izvleček

V prispevku poskušamo s primerjavo dveh podelilnih listin iz leta 973 in listine iz leta 989 odgovoriti na vprašanje, kje je bila lokacija gradu »Bosisen« in plitvin na reki Sori, imenovanih »Stresoubrod«. Grad »Bosisen« smo locirali na mesto, kjer sedaj stoji cerkev sv. Mohorja in Fortunata na Osolniku, plitvino »Stresoubrod« pa v bližino Gosteč, kjer se je nekoč v reko Soro izlival Gosteški potok.

Abstract

Location of Castle »Bosisen« and the ford on the River Sora known as »Stresoubrod«

Through comparison of two deeds of grant from 973 and a document from 989, we attempt in the contribution to answer the question of the location of castle »Bosisen« and the ford on the River Sora called »Stresoubrod«. We located Castle »Bosisen« at the site where now stands the Church of St. Mohor and St. Fortunatus on Osolnik and the ford »Stresoubrod« in the vicinity of Gosteče, where Gosteče stream once flowed into the River Sora.

1 Študija o meji med loškimi in goričanskimi gospostvom je bila zaključena oktobra 1989 (torej ob 1000-letnici izdaje listine DO III 58) in oddana za objavo v Loških razgledih, vendar je bil članek kasneje umaknjen zaradi fotokopiranja originalnega izvoda. En izvod tega članka je v knjižnici Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki. Sedanji članek je skrajšana verzija študije iz leta 1989, z dodatki, saj je v vmesnem času izšlo več novih študij o loškem gospostvu.

Podelitev loškega gospostva

30. junija 973² (listina DO II 47) je nemški cesar Oton II. podelil škofiji v Freisingu in škofu Abrahamu celotno Selško dolino, na Sorškem polju pa ozemlje zahodno od potoka Žabnica, od njenega izvira pod Sv. Joštom do izliva v Soro pri Lipici, kjer se je meja obrnila proti zahodu in tekla po desnem bregu reke Sore, od koder se je povzpela na Lubnik.³

Z drugo darovnico z dne 23. novembra 973 (listina DO II 66) je vladar še povečal darovano ozemlje za spodnji del Poljanske doline in del Sorškega polja, vzhodno od potoka Žabnica. Ozemlje na področju Poljanske doline je bilo omejeno z izlivom Hotaveljščice v Poljanščico, kjer se je meja nato na njenem desnem bregu dvignila na goro in tekla po njej in dolinah do gradu »Bosisen«. Od tu dalje se je spustila ob desni breg Sore, kjer je pas ozemlja obsegal širino enega orala, vse do plitvine, ki so jo po ljudsko imenovali »Stresoubrod«. Tukaj je meja prešla Soro in se nadaljevala do kranjske ceste ter tekla po njej do Gašteja pri Kranju in naprej do izvira Žabnice.⁴

Zgodovinarji in ljubitelji zgodovine so imeli precej težav z lokalizacijo toponimov, omenjenih v obeh darovnicah, posebno še, če so bili tujci in niso poznali loškega ozemlja. Z lokacijo toponimov »Bosisen« in »Stresoubrod« so se ukvarjali J. L. Schönleben, A. Koblar, F. Kos, M. Kos, R. Brank in P. Blaznik, zgodovinar loškega gospostva. Po našem mnenju lokalizacije niso bile pravilne ali pa niso bile dovolj argumentirane.

V zadnjem času je med zgodovinarji prevladalo mnenje, da je listina DO III 58 iz leta 989 potrditvena listina, ki zmanjšuje ozemlje loškega gospostva za Pribislavovo posest.⁵

Namen pričujoče razprave je, da s pomočjo analize darovnic in pritegnitvijo kasnejšega arhivskega gradiva lociramo toponima »Bosisen« in »Stresoubrod«.

Analiza darovnic (DO II 47 in DO II 66) iz leta 973

Prva darilna listina z dne 30. junija 973 (DO II 47)

Zanima nas samo del listine, ki govori o meji območja, ki ga raziskujemo. Zapis pravi: *»... ad montem Lubnic ipsumque montem usque ad maiorem amnem qui Zoura vocatur utramque ripam illius amnis deorsum usque ad ostium pretitulati rivuli Sabniza, indeque sursum usque ad caput vel exitum*

2 MGH, DD. O. II, št. 47.

3 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 11.

4 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 11–15.

5 Štih, *Diplomatične in paleografske opombe*, str. 319; Bizjak, *Prispevek*, str. 256; Bizjak, *Razvoj, uprava in poslovanje*, str. 113, 115; Bizjak, *Commutatio Diotmari*, str. 49.

ipsus rivuli ...«.6

V prevodu P. Simonitija se tekst glasi: » ... do gore Lubnik, goro sámo do večje reke, ki se imenuje Sora, oba bregova te reke vse do ustja prej omenjenega potoka Žabnice ter od tod navzgor do vrelca ali izvira tega potoka ...«.7

Iz zapisanega vidimo, da je jugovzhodna meja darovanega ozemlja: Lubnik-Sora-izliv Žabnice-izvir Žabnice.

Druga darilna listina z dne 23. novembra 973 (DO II 66)

Za področje, ki nas zanima, pravi zapis v listini takole: » ... *deinde ubi rivulus Cotabla originem sumit, usque ad hunc locum ubi hostium in Zovra fluvium mittit, sicque trans Zouram usque ad summitatem ipsus montis Zourae adiacentis qui extenditur orientem versus, et ita per eundem montem perque convales usque ad castrum quod vulgo Bosisen vocatur, et sic deorsum de ripa quantum extenditur unius iugeri longitudo usque ad vadum quem vulgo Stresoubrod vocant, ibique ultra eundem fluvium occidentem (sic!) versus usque in viam quae vocatur via Chreinariorum ...*«.8

Simonitijev prevod tega dela listine, se glasi: »... nadalje od tam, kjer izvira potok Hotaveljščica, pa naprej do tistega kraja, kjer se izliva v reko Soro, ter naprej čez Soro do vrha gore, ki leži ob Sori in se širi proti vzhodu, in naprej po tej gori in dolinah do gradu, ki se po ljudsko imenuje Bosisen, ter navzdol tolikšen del brega, kolikor daleč seže dolžina enega orala, do plitvine, ki jo po ljudsko imenujejo Stresov brod, ter od tam na drugo stran te reke proti zahodu (? , op. p.) do poti, ki se imenuje Kranjska pot ...«.9

Iz zapisanega je razvidno, da je meja potekala po Hotaveljščici do izliva v Poljanščico, jo prečila in se povzpela na Žirovski vrh (goro), tekla po njem in dolinah do gradu »Bosisen«, od tu dalje pa navzdol do desnega brega Sore (kjer je bil freisinški pas ozemlja v širini enega orala) vse do plitvine »Stresoubrod«, kjer je meja prečkala reko Soro, se nadaljevala mimo Gorenje vasi in pri Jeprci dosegla Kranjsko cesto.

V tej darilni listini ni točno določena meja od izliva Hotaveljščice v Poljansko Soro do gradu »Bosisen«, ne vemo, kje je grad »Bosisen« in plitvina »Stresoubrod«, niti tega, kje je potekala meja od plitvine »Stresoubrod« do Kranjske ceste.

Praden začnemo z analiziranjem obeh darilnih listin, si oglejmo še listino iz leta 989 (DO III 58).

Listina z dne 1. oktobra 989 (DO III 58)

Gre za listino, ki jo je izdal takrat 10-letni nemški cesar Oton III. in je podobna listini, ki jo je freisinški škofiji leta 973 izdal Oton II. Tekst listine je pri opisu

6 MGH, DD. O. II, št. 47.

7 Darilni listini, Slovensko besedilo, str. 13.

8 MGH, DD. O. II, št. 66.

9 Darilni listini, Slovensko besedilo, str. 14.

meje podoben tekstu iz listine DO II 66, razlikuje se le pri opisu meje od gradu »Bosisen« dalje. Poglejmo tekst listine za isto območje in ga primerjajmo z zapisom v drugi darovnici:

»... *deinde ubi rivulus Cotabla originem sumit, usque ad hunc locum ubi hostium in Zoura fluvium mittit, sicque trans Zouram usque ad summitatem ipsus montis Zoure adiacentis qui extenditur orientem versus, et ita per eundem montem perque valles usque ad castrum quod vulgo Bosisen vocatur, statimque de eodem castro usque in rivulum qui vocatur Goztehe, et cacumina montium ad Zouram respicientia perindeque ubi prefatus rivulus australi parte decurrens hostium vadit in Zouram, ac sic tractim dum Zoura hostium facit in Zauam, ac quicquid inde locorum inter illas proprietates duas situm est, Abrahe videlicet episcopi ac Vuernhardi comitis excepta proprietate Pribizlauui nostra regali traditione sibi donata, hoc totum nobis pertinens – Abrahe episcopo in proprietatem donare curavimus, ac iuncta ripa Zourae quantum extenditur unius iugeri longitudo usque ad vadum quod vulgo Stresoubrod vocant, ibique ultra eundem fluvium occidentem (sic!) versus usque in viam que vocatur via Chreinariorum ...«.¹⁰*

P. Blaznik je v razpravi *Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju* pravilno analiziral listino DO III 58. Takole je zapisal:

»Leta 989 naletimo spet na nov popis meja; v njem pa najdemo vstavek, ki bi utegnil narediti zmedo. Pri orisu meje freisinškega gospostva začne namreč listina naenkrat govoriti o dveh posestvih: freisinških in onih grofa Wernharda, obenem pa naletimo na mejo, ki se nikakor ne more nanašati na freisinško ozemlje. Tako naj meja teče na vzhodu do izliva Sore v Savo (sic!), dasi pravi listina malo dalje, da je segala freisinška posest ob Sori le do »Stresovega broda«. Podobno naj tvori mejo Gosteški potok, dasi je znano, da je kupil freisinški škof šele okrog 1215 Gosteče in Pungert, vasi, ki ležita zahodno od omenjenega potoka.

Kako spraviti v sklad nerodni listinski tekst? Kot je razvidno iz celotnega besedila, je bila meja freisinškega gospostva leta 989 ista kot novembra 973. Ker se v listini govori o dveh posestvih, o freisinškem in onem grofa Wernharda, se mora meja, ki je ni mogoče pripisati freisinškemu gospostvu, nujno nanašati le na ozemlje grofa Wernharda. Kaj pa je imel Pribislav? Med freisinškim ozemljem in Wernhardovo posestjo bi torej ležali dve vasi, Pungert in Gosteče. Ti naselbini sta bili v rokah Pribislava in ju je freisinški škof dokupil šele okoli 1215.«¹¹

To, da je Blaznik navedel potek meje do izliva v Savo, je posledica sledenja prevodu F. Kosa,¹² ki je naredil napako in je napisal Sava tam, kjer bi moral napisati Sora. Temu potem sledi zmeda pri določanju meje loškega gospostva, ki se vleče vse do danes.

10 MGH, DD. O. III, št. 58.

11 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 145–146.

12 F. Kos, *Gradivo* 2, št. 490, str. 381–384.

Iz Blaznikove analize listinskega teksta lahko zaključimo, da je meja loškega gospostva v listini iz leta 989 enaka opisu meje v darilni listini iz novembra 973. Listini se razlikujeta pri opisu meje le v vstavku, ki smo ga zapisali poudarjeno. Ravno ta vstavek pa podrobno opiše mejo ozemlja, ki pripada Pribislavu.

Poglejmo, kako je del listine, ki nas zanima, prevedel F. Kos: *»... kjer izvira Hotaveljski potok, potem do tja, kjer se ta potok izliva v Soro, dalje čez Soro do vrha gore, ki se nad njo dviguje in se proti vzhodu razprostira, potem čez to goro in sosednje doline naprej do gradu »Bosisen«, od tod naprej do Gosteškega potoka in gorske vrhove, ki so nad Soro, potem do tja, kjer se združuje s Savo (sic!). Kralj Oton podeli škofu Abrahamu vso svojo lastnino, katero je imel med (prejšnjim) posestvom rečenega škofa (Abrahama) in posestvom grofa Wernharda; izvzeta so le posestva, katera je bil (kralj) podelil Pribislavu. Dalje se vleče meja od brega Sore pri plitvini, Stresov brod imenovani, onstran Sore do Kranjske ceste ...«.*¹³

Zadnji del prevoda ni zadosti precizen, saj opusti del opisa meje v širini enega orala ob desnem bregu reke Sore, ki pa je za nas zelo pomemben, saj določa staro mejo freisinške posesti iz darilne listine DO II 66.

Ta del teksta listine DO III 58 je identičen tekstu listine DO II 66, prevod se glasi: *»... tolikšen del brega, kolikor daleč seže dolžina enega orala, do plitvine, ki jo po ljudsko imenujejo »Stresoubrod«, ter od tam na drugo stran te reke ...«.*¹⁴

V freisinški lasti ostane torej desni breg Sore v širini enega orala od sotočja Selščice in Poljanščice do plitvine na reki Sori, imenovani »Stresoubrod«, in to je tudi severna meja Pribislavovega ozemlja.

Iz listine izvemo za mejo med Pribislavovim ozemljem in ozemljem grofa Wernharda. Meja poteka od gradu »Bosisen« po Gosteškem potoku do izliva potoka v Soro.

Vstavek o Pribislavovem posestvu, ki je prišel v listino, je za nas izredno pomemben, saj nam prinaša nov podatek, da je bil grad »Bosisen« nekje nad izvirom Gosteškega potoka. Dodatno je ta vstavek zanimiv tudi zato, ker kaže na to, da je bil Pribislav, pripadnik starega slovanskega prebivalstva, dovolj vpliven, da mu je nemški cesar pred letom 989 daroval vasi Pungert in Gosteče, ob tem pa so v darilno listino prišli tudi podatki o njegovi posesti in točni meji med njegovim ozemljem in ozemljem grofa Wernharda (kasnejšim goričanskim gospostvom).

Predpostavimo, da je bilo za cesarsko pisarno najlažje določiti Pribislavovo ozemlje tako, da so ga vključili v popis meja ozemlja, darovanega freisinški škofiji novembra 973 (DO II 68). Potem se moramo resno vprašati, ali je listina DO III 58 sploh nastala kot potrtilna listina freisinški škofiji ali kot dodatno pojasnilo darilni listini zaradi Pribislavovega ozemlja. Pri takšni razlagi odpade vprašanje, ki si ga je zastavil P. Štih,¹⁵ zakaj za darovnico DO II 47 freisinški škofiji ni bila

13 F. Kos, *Gradivo* 2, št. 490, str. 382.

14 Darilni listini, Slovensko besedilo, str. 14.

15 Štih, *Diplomatične in paleografske opombe*, str. 319.

izdana potrdilna listina. Ozemlje loškega gospostva iz te darovnice je ostalo namreč takšno, kot je bilo in ni nikjer mejilo na Pribislavovo ozemlje.

S primerjavo vseh treh listin lahko sklepamo le to, da je bila plitvina »Stresoubrod« nizvodno od izliva Žabnice v Soro (darovnica DO II 47), ne moremo pa zaključiti, da je potekalo freisinško ozemlje v širini enega orala le do izliva Gosteškega potoka v Soro. Naslednja točka meje je Kranjska cesta, zato je zelo nedoločeno, kje naj bi meja prečkala reko Soro in kako je dosegla Kranjsko cesto.

Po analizi listine iz leta 989 lahko predpostavimo, da je bil grad »Bosisen« nekje vmes, nad izvirom Gosteškega potoka in Žirovskim vrhom, nikakor pa ne moremo ugotoviti, kje je bila plitvina »Stresoubrod«.

Da bomo lahko točneje definirali lokacijo obeh toponimov, bomo morali k raziskavi pritegniti urbarje in kasnejše arhivsko gradivo o sporih med loškim in goričanskim gospostvom. Arhivsko gradivo je ohranjeno v arhivskem fondu loškega gospostva oziroma freisinške škofije, ki je bila lastnica gospostva, od leta 973 do sekularizacije leta 1803, ter v fondu goričanskega gospostva, ki je bilo v lasti ljubljanske škofije od leta 1461 dalje.

Problem lokacije gradu »Bosisen«

Avtorji so grad »Bosisen« v literaturi do sedaj locirali takole:

- A. Koblar:¹⁶ najprej v bližino Črnega Vrha nad Polhovim Gradcem, pozneje blizu Kopačnika v Božni oziroma na Osolnik,¹⁷
- F. Kos:¹⁸ na področje Črnega Vrha, v okolico izvira potoka Mala Božna in kmeta Božnarja,
- P. Blaznik:¹⁹ pozornost mu je vzbujala Frtica, ker je tam izviral potok Velika Božna, v neposredni bližini pa je kmet Bozovičar,
- M. Kos:²⁰ Frtica (po Blazniku),
- R. Brank:²¹ Puštal oziroma Hribec pri Škofji Loki,
- P. Blaznik:²² ponudi potem, ko je Brank objavil članek o gradu »Bosisen«, možnost, da je bil »Bosisen« na območju Osolnika, kjer so naleteli na tri gradišča.

Prve štiri lokacije so izvedene na osnovi podobnosti z imenom gradu »Bosisen«.

R. Brank je lokacijo gradu »Bosisen« postavil v Puštal. Tako se je odločil glede na svoje razumevanje poteka meje na območju, kjer je prečkala Poljansko Soro pri Hotavljah in se nato po gori in dolinah nadaljevala proti vzhodu do gradu

16 Koblar, Loško gospostvo, str. 57.

17 Koblar, Meje loškega gospostva.

18 F. Kos, *Gradivo* 2, str. 339, op. 6.

19 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 3–4.

20 M. Kos, *Gradivo*, str. 35.

21 Brank, Bosisen, str. 45–57.

22 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 13.

»Bosisen«. Po njegovem mnenju se je grad »Bosisen« nahajal v dolini oziroma na koncu doline. Brank meni, da je meja leta 973 (DO II 66) potekala preko Pasje ravni v dolino Hrastnice do gradu »Bosisen« v Puštalu. Leta 989 (DO III 58) naj bi freisinško ozemlje zajemalo še osolniške hribe do Gosteškega potoka, s tem, da se Pribislavova posest izvzame.²³

Po našem mnenju je R. Brank napačno razlagal potek meje v dolino Hrastnice in se na osnovi tega napačno odločil za lokacijo gradu »Bosisen« v Puštalu. Odločal se je tudi na osnovi dobeseidnega prevoda listine DO II 66, kjer (po njegovem) poteka meja od gradu »Bosisen« navzdol z rečnim bregom (*»... Bosisen vocatur, et sic deorsum de ripa«*) do plitvine »Stresou brod«, kar ga je vodilo do zaključka, da je grad »Bosisen« v neposredni bližini reke Sore.

P. Blaznik je ob tisočletnici loškega gospostva vse svoje poznavanje loškega gospostva strnil v knjigi *Škofja Loka in loško gospostvo*. Ni se strinjal z Brankovo lokacijo gradu »Bosisen«, vendar je podvomil tudi o svoji lokaciji na Frtici. Brez kakršnekoli dodatne argumentacije je zapisal, da se za lokacijo gradu ponuja območje Osolnika, kjer naletimo na ostanke treh gradišč.

Da argumentiramo naše mnenje o Brankovi lokaciji gradu »Bosisen«, moramo bolj podrobno proučiti mejo loškega gospostva na ozemlju v bližini tega gradu.

Potek meje loškega gospostva na raziskovanem območju

Poglejmo si potek meje loškega gospostva, kot jo navaja P. Blaznik v delu *Kolonizacija Poljanske doline*:

»... dalje je tekla meja po Hotaveljščici do izliva v Soro. Od tu je šla po Kobljarju in F. Kosu na Vinharski Vrh; možno pa je tudi, da je tekla po hribu Čelu, ki leži južno od Hotavelj tik nad Soro (montis Zourae adiacentis), ki ga mora v velikem loku obkrožiti; od Čela bi se spustila navzdol in šla od tod proti vzhodu na vrhove mimo Bačne proti Kremeniku ... Od tu je šla meja čez Pasjo ravan po glavnem grebenu na Sv. Barbaro in Osolnik ...«.

Blaznik se je odločil za mejo Čelo-Bačne-Kremenik, predvsem zaradi v urbarju iz leta 1291 omenjenih vasi, ki so spadale v koroško županijo, in ker naj bi bilo ozemlje ob pomembni prometni poti Lučine-Gorenja vas naseljeno šele v drugi polovici 13. stoletja.

V urbarju iz leta 1291 zasledimo v Suhem Dolu 2 hubi, ki spadata pod žirovsko županijo (v urbarju iz leta 1501 v poljansko županijo!) in 4 hube v Lučinah, ki spadajo pod poljansko županijo. Vidimo, da je bilo območje ob meji s kasnejšim polhograjskim gospostvom naseljeno vsaj v 13. stoletju, in sicer vse do meje; hubi v Suhem Dolu sta bili obmejni hubi!²⁴

23 Brank, *Bosisen*, str. 51–52.

24 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 3–38.

Največji problem je, da ni ohranjena nobena listina, niti v prepisu, o tem, kako si je freisinška škofija pridobila južni del gospostva. Tako ni na razpolago noben popis meje, naselja na tem področju pa se v urbarju prvič omenjajo šele leta 1291!²⁵

Za opis meje si še enkrat pogledjmo listino DO II 66, iz novembra 973, v Simonitijevem prevodu:

»... nadalje od tam, kjer izvira potok Hotaveljščica, pa naprej do tistega kraja, kjer se izliva v reko Soro, ter naprej čez Soro do vrha gore, ki leži ob Sori in se širi proti vzhodu, in naprej po tej gori in dolinah do gradu, ki se po ljudsko imenuje »Bosisen«, ter navzdol tolikšen del brega ...«.

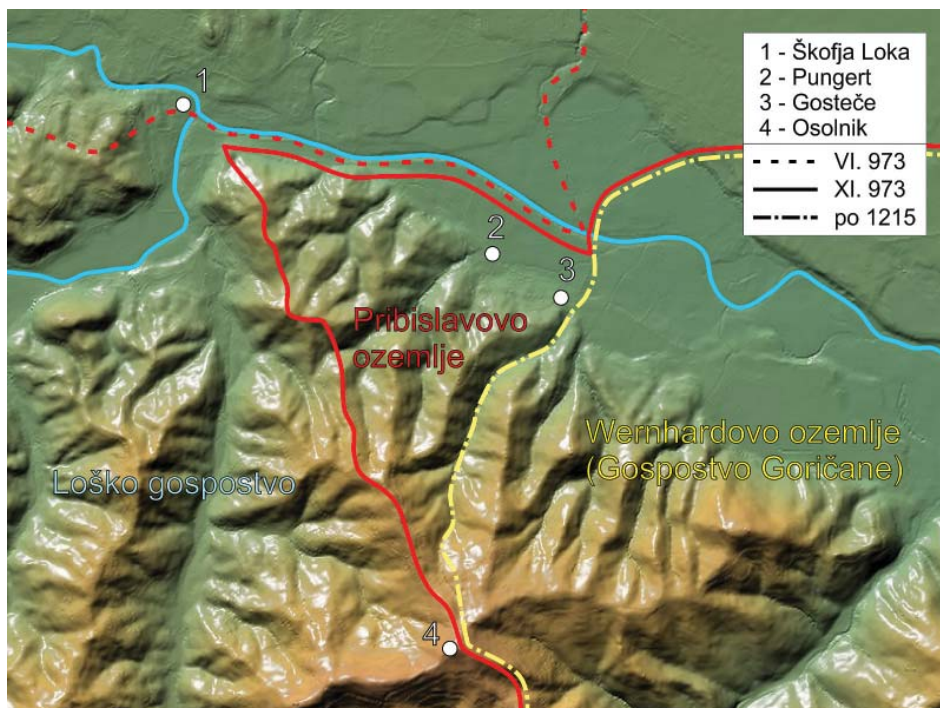
Po našem mnenju poteka meja od vrha gore, ki leži ob Poljanski Sori (hrib Čelo) vseskozi po razvodjih. Gora, ki se širi proti vzhodu, je lahko le Žirovski vrh, meja pa poteka po razvodju med Račevo–Sovro–Soro in Brebovščico. Nadaljnji potek meje po razvodju med Brebovščico in Malo vodo–Gradaščico pomeni, da meja poteka ravno skozi Suhi Dol. To je lahko ena od dolin (dolov) iz zgoraj omenjenega opisa meje. Verjetno ne smemo vzeti opis meje »po dolinah« preveč dobesedno, temveč bolj v pomenu »po hribih in dolinah (doleh, grapah)«. Meja se nadaljuje po razvodju med porečjem Brebovščice in Velike Božne, poteka nato po razvodju med potokom Bodoveljska grapa (ki se izliva pri Bodovljah v Poljansko Soro) in Suho reko (ki se izliva v Veliko Božno). Na tem razvodju poteka meja preko Pasje ravni (1020 m) in se nadaljuje potem po razvodju med Malo Božno ter Hrastnico (ki se v Poljansko Soro izliva pri Puštalu). Tukaj teče meja preko vrhov Mlaka (914 m) in Kopačev vrh (877 m) ter skozi Selo nad Polhovim Gradcem. Meja se potem vzpne na Tošč (1021 m), ki je tromeja loškega in kasneje nastalih gospostev Goričane ter Polhov Gradec. S Tošča se meja nadaljuje po razvodju med Hrastnico in Ločnico, in sicer po Kosmatem hribu (877 m), Igalah (907 m), Gontarski planini (906 m) do Osolnika (858 m). Na Osolniku pa pride mo do točke, kjer se je treba odločiti, kam zaviti po razvodju. Glede na to, da je naslednja točka meje desni breg Sore v širini enega orala (po darovnici iz novembra 973), se moramo odločiti za razvodje med Hrastnico in reko Soro in po razvodju prispemo v Puštal do reke Sore.

Če poteka meja po vseh teh razvodjih, potem ne potrebujemo podrobnejših točk za določitev meje pred prvo točko na Osolniku, ki nas usmeri na razvodje med Hrastnico (Poljanščico) in reko Soro. Po našem mnenju je ravno ta usmeritvena točka (Osolnik) naš opuščeni grad »Bosisen«. Opuščen je zato, ker ne more biti mejna točka grad v funkciji, ne da bi se omenilo, komu pripada!

Pri takšnem poteku meje bi bilo v ozemlje druge darovnice vključeno celotno povirje Brebovščice. Meja bi potekala samo po vrhovih in doleh (grapah) do gradu »Bosisen« (Osolnik), potem pa bi se spustila do reke Sore nekje v Puštalu.

Kolikor bi v starih časih uporabljali za opis meje določilo o razvodju, potem

25 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 14–17.

Prikaz Pribislavovega ozemlja po letu 989. Vrisano na reliefni zemljevid: www.geopedia.si

bi lahko npr. loško ozemlje na desnem bregu Poljanske Sore, od izliva Hotaveljščice do njenega sotočja s Selško Soro (do Puštala), označili samo s povodjem desnega brega Poljanske Sore na tem odseku. V tem primeru ne bi potrebovali niti točke grad »Bosisen« za določitev meje. Dejstvo, da je omenjeni grad »Bosisen« na razvodju, lahko pomeni, da je meja tukaj zadela na območje nekega drugega lastnika. In izkaže se, da sta bila leta 989 to dva lastnika, Pribislav in grof Wernhard, lastnik ljubljanskega gospostva.

To novo lokacijo gradu »Bosisen« na Osolniku potrjuje listina iz leta 989 (DO III 58). Poglejmo si še enkrat prevod F. Kosa, ki pravi: *»... do gradu Bosisen, od tod naprej do Gosteškega potoka in gorske vrhove, ki so nad Soro ...«*.

V tem zapisu je točno definirano, da poteka meja od gradu »Bosisen« po Gosteškem potoku do reke Sore, malo naprej v listini pa izvemo še, da je to meja med Pribislavovim ozemljem (vasi Pungert, Gosteče) in ozemljem grofa Wernharda (ljubljsko oziroma kasnejše goričansko gospostvo). Meja med Pribislavovim ozemljem in loškim gospostvom poteka po našem mnenju tako, kot smo opisali mejo loškega gospostva po listini iz novembra 973 (DO II 66), torej po razvodju med Hrastnico in Soro (*»gorski vrhovi, ki so nad Soro«*).

Iz zgoraj navedenega lahko zaključimo, da listina iz leta 989 (DO III 58) ni darilna listina, saj se z njo ne povečuje loško ozemlje, temveč le točno določa meje

tega gospostva in Pribislavovo ozemlje. Postane pa po freisinškem nakupu Gosteč in Pungerta leta 1215 nova zunanja meja loškega gospostva. Listina o nakupu žal ni ohranjena, tako da ne vemo, od koga je freisinška škofija kupila ti dve vasi. Prav tako ni ohranjena darilna listina za Pribislavovo posest, tako da ne vemo, kdaj jo je pridobil.

Glede na zgoraj opisano mejo loškega gospostva, iz novembra 973 (DO II 66), obstaja možnost, da je imel Pribislav že takrat v lasti ozemlje, opisano v listini iz leta 989. Med mejaši je lahko prihajalo do sporov in ena ali druga stran je lahko zahtevala, da se rešijo. V protokolu listine iz leta 989 beremo, da je v korist freisinškega škofa Abrahama intervenirala – tako kot novembra 973 – Teofana, mati Otona III. Vidimo, da je ta protokol popolnoma prepisan protokol listine DO II 66, le bavarskega vojvodo Henrika II. je kot interventa zamenjal koroški vojvoda Henrik I. Vedeti moramo, da freisinški škof ni bil več tako dobro zapisan na cesarskem dvoru kot leta 973, saj je leta 974 sodeloval v zaroti proti cesarju Otonu II. Leta 973 je cesar Oton II. v protokolu listine štel škofa Abrahama za osebo, ki mu je »naduse draga in s katero ga družijo spoštljivo prijateljstvo«. Leta 989 se verjetno še ni pozabilo na njegovo sodelovanje v zaroti, zato tudi freisinška škofija za časa škofa Abrahama ni bila več deležna nobene podaritve. Kljub temu je škof Abraham v listini iz leta 989 omenjen kot oseba, s katero Otona III. »družijo spoštljivo prijateljstvo« – ta del je dobesedno prepisan iz listine iz novembra 973 (DO II 66). Kljub jasno napisanim interventom za izdajo listine se nam postavlja domneva, da je morda listina nastala na Pribislavovo zahtevo, če so obstajali spori v njegovo škodo, ali pa da mu je bilo ozemlje darovano šele leta 989. Posebej nas k sklepu, da je postal Pribislav lastnik omenjenega ozemlja šele leta 989, navaja dejstvo, da je listina iz leta 989 prepisana listina iz novembra 973 (DO II 66). Takrat pač takšni spori o lastnini niso trajali 16 let.

Po našem mnenju je cesarska pisarna enostavno rešila problem opisa mej Pribislavovega ozemlja z vstavkom v darovnico freisinški škofiji iz novembra 973 (DO II 66).

Ko je bila popisana vzhodna meja Pribislavovega ozemlja, je pisar dobesedno nadaljeval mejo iz listine DO II 66, in sicer severno mejo Pribislavovega ozemlja (loško ozemlje ob desnem bregu Sore, v širini enega orala do mejne točke »Stresoubrod« na Sori). To točko bi sedaj lahko definiral bolj točno, glede na to, da je bil na novo omenjen mejni Gosteški potok in bi lahko vsaj zapisal, ali je »Stresoubrod« v območju izliva Gosteškega potoka, vzvodno ali pa nizvodno. A kot kaže, pisarja ni posebej zanimal potek loške meje ali pa ni poznal krajevnih razmer.

V času Pribislavovega lastništva oziroma njegovih naslednikov sta Gosteče in Pungert spadala pod faro v Sori. Na podružnični cerkvi sv. Andreja v Gostečah je nad vhodom zapisana letnica postavitve (1015). Tudi potem, ko je freisinški škof

leta 1215 kupil obe vasi, sta Gosteče in Pungert ostala pod sorško faro.²⁶ To dejstvo nas napeljuje na sklep, da je ozemlje, katerega lastnik je bil leta 989 Pribislav, spadalo že leta 973, ob nastanku loškega gospostva, pod ljubljansko gospostvo.

Meja med loškim in goričanskim gospostvom leta 1501

V urbarju loškega gospostva iz leta 1501 (Saalbuech) je na prvih dveh straneh opis deželskega sodišča gospostva Goričane. Kranjski deželni glavar Janž Turjaški (Hans von Auersperg) je 30. julija 1501 razsodil prepir med ljubljanskim škofom Krištofom Ravberjem, Sigmundom Lambergom (bivšim ljubljanskim škofom) ter Jurijem Lambergerjem zaradi goričanskega deželskega sodišča. Sodbo je izrekel na podlagi izpovedi Ruprehta iz Kamnika (Rueprecht Stainer), nekdanjega dežel-noknežjega in nato škofijskega oskrbnika v Goričanah, ter Erazma iz Loža (Erasum Lasser), škofijskega oskrbnika v Goričanah.

Ruprecht Stainer je izjavil, da je v času, ko je bil on oskrbnik na gradu Goričane (Gortschach), meja z loškim gospostvom potekala od meje s polhograj-skim deželskim sodiščem do Osolnika (Osselnigh) in potem navzdol do cerkvi-ce sv. Andreja (sanndt Andree), kjer deli deželsko sodstvo med Loko in Goričanami potok, ki teče mimo te cerkvice v reko Soro, in do tukaj segajo pravi-ce za ribarjenje goričanskega gospostva. Potem poteka meja preko reke Sore in po gozdiču do Gorenje vasi (Oberdorff) in do Zgornje Senice (Ober Schweinitz), nadalje do križišča ceste, ki pelje od Save proti Loki in deželne ceste (Ljubljana-Kranj). Od tukaj poteka meja dalje po deželni cesti do Gašteja (Gaigstaig) pri Kranju.

Erazem Lasser je izjavil, da je bil oskrbnik gradu Goričane v času ljubljanske-ga škofa Sigmunda Lamberga in je potem ponovil opis meje s svojimi besedami.²⁷

Zanimivo je, da sta za opis meje z loškim gospostvom uporabila samo eno točko (Osolnik), ki ji je takoj sledil Gosteški potok, nato je šla meja čez Soro naprej proti Gorenji vasi. Opis meje loškega gospostva leta 989 je na tej stični točki z ljubljanskim oziroma kasnejšim goričanskim gospostvom obsegal tudi samo eno točko: grad »Bosisen« in potem Gosteški potok, kot mejo s Pribislavovim ozemljem, naslednja točka meje pa je bila plitvina na reki Sori »Stresoubrod«, za katero pa nismo vedeli, kje je.

Glede na to, da poteka meja takoj za Osolnikom do Gosteškega potoka, lahko zaključimo, da je bil grad »Bosisen« na Osolniku. Kje točno, bomo izvedeli s pri-tegnitvijo še mlajših arhivskih virov.

26 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 73.

27 Blaznik: *Srednjeveški urbarji*, str. 288–291.

Problem lokacije plitvine na reki Sori, imenovane »Stresoubrod«

Plitvina na reki Sori, imenovana »Stresoubrod«, je omenjena samo v dveh listinah, in sicer novembra 973 (DO II 66) in oktobra 989 (DO III 58). Naslednji do sedaj znani dokument v zvezi z loško in goričansko mejo je zgoraj omenjeni opis meje iz leta 1501, ki je dosti mlajši, zato ni čudno, da se ime plitvine ni ohranilo.

Pa poglejmo, kako so avtorji v literaturi do sedaj locirali plitvino »Stresoubrod«:

1. J. L. Schönleben:²⁸ »Stresonbrod« (sic!) je na območju vasi Ladja pri Medvodah,
2. A. Koblar:²⁹ območje vasi Ladja; vendar ponuja dve možnosti: da pomeni raztresen prod ob vodi ali da se brod imenuje po lastniku,
3. F. Kos:³⁰ območje vasi Ladja; možnost, da bi bil brodar s priimkom Stres,
4. J. Kelemina:³¹ listina govori o plitvini; brod je mesto, kjer so ljudje in živina prebredli Soro (pod Retečami),
5. M. Kos:³² plitvina ali brod čez Soro nekje pri Retečah,
6. P. Blaznik:³³ pritrjuje lokaciji J. Kelemine, kasneje³⁴ locira »Stresoubrod« na območje Gorenje vasi.

Predvidevamo, da sta J. L. Schönleben in A. Koblar locirala »Stresonbrod« (sic!) na območje vasi Ladja zaradi možnega prevoda latinskega »vadum« v ladjo, čoln.

A. Koblar je kasneje (1891) popravil prevod latinske besede »vadum« v plitvino, kar naj bi pomenilo, da so na tem mestu ljudje prebrodili Soro. Lokacijo je popravil na »blizu Ladje, nasproti vasi Sora«.

F. Kos je že leta 1901 zapisal, da je »Stresoubrod« plitvina, vendar ga je zaradi sličnosti besed brod in ladja lociral na območje vasi Ladja.

Pravilno sta sklepala J. Kelemina in P. Blaznik, ki sta iskala plitvino »Stresoubrod« nad vasjo Ladja, P. Blaznik na območju Gorenje vasi. Po mnenju P. Blaznika to lokacijo potrjujejo urbarji, iz katerih je razvidno, da je bila izven loškega gospostva celo Zgornja Senica, ki leži ob Sori nad vasjo Ladja. Kljub temu pa tudi P. Blaznik ni točno lociral plitvine »Stresoubrod«.

O lokaciji plitvine »Stresoubrod« smo sklepali na osnovi opisa meje med loškim in goričanskim gospostvom iz leta 1501. Da pa ne bomo sklepali le na osnovi enega dokumenta, bomo poskušali najti še kakšen argument v arhivskem gradivu iz 16. do 18. stoletja. Pogledali si bomo predvsem spore med gospostvoma, povezane z mejo.

28 Schönleben, *Carniola*, str. 528.

29 Koblar, *Zgodovina*, str. 4–5; Koblar, *Izvestja* 1891, str. 58; govori celo o oralu širjave loškega ozemlja na desnem bregu Sore do izliva v Savo (!).

30 F. Kos, *Zgodovinske črtice*, str. 12; F. Kos, *Gradivo* 2, št. 445, opomba št. 7.

31 Kelemina: *Vuizilinsteti*, str. 137.

32 M. Kos, *Gradivo*, str. 580.

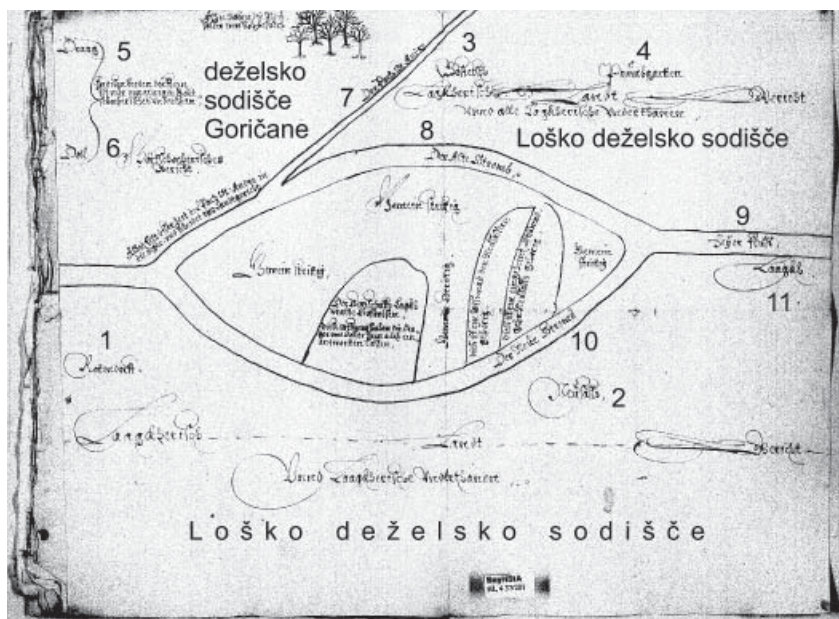
33 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 144–145.

34 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 12.

Spori med loškim in goričanskim gospostvom zaradi meje

Spori so se začeli že v prvi polovici 16. stoletja, vendar so zapisi o njih v arhivskem gradivu loškega gospodstva, ki ga hrani Arhiv Republike Slovenije, ohranjeni le fragmentarno. Tudi v arhivskem gradivu goričanskega gospodstva, katerega del je ohranjen v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, obstaja samo nekaj fragmentov o njih. Še največ ohranjenih virov je v arhivskem gradivu freisinske škofije, ki je bila lastnica loškega gospodstva vse do sekularizacije (1803). To gradivo hrani Bavarski državni arhivi v Münchnu, je pa še premalo raziskano, kljub temu, da ga je precej temeljito raziskoval P. Blaznik. Večino svojih ugotovitev je objavil v knjigi *Škofja Loka in loško gospodstvo* in drugih študijah, nekaj njegovih zapiskov pa je ostalo tudi neuporabljenih. Enega od njih, iz Blaznikove zapuščine, ki jo hrani Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, bomo uporabili v tej razpravi.

Kot je znano, je prišlo leta 1621 med gospodstvom do pogodbe oziroma poravnave (ofnen brief) v zvezi s potekom meje ribolovnih pravic na Sori in glede meje deželskega sodišča. Ti zapisi so za nas izredno pomembni, saj poleg opisov prinašajo še nedvoumno skico spornega ozemlja. Ravno ta skica in spremljajoči dokumenti nam točno določijo mejo med gospodstvom, ki smo jo iskali.

Legenda:

- 1 Rottendorf – Reteče, 2 Neusass – Godešič, 3 Gostetsch – Gosteče, 4 Paumgarten – Pungert,
- 5 Draag – Draga, 6 Doll – Dol, 7 Der Pach St. Andre – Gosteški potok (sv. Andreja),
- 8 Der alte Stromb – stari tok, 9 Zeyer Fluss – reka Sora, 10 Der neue Stromb – novi tok, 11 Laaghk – Loka

»Stresubrod« ob izlivu Gosteškega potoka (potok sv. Andreja) v reko Soro. (original hrani BayHStA, mikrofilmski posnetek pa ZAL, mikrofilm: D 113, HL-4, fasc. 37/201)

Blaznik je takole povzel podatke s skice spornega ozemlja:

»Sora je spremenila tok. Stara struga med Retečami in Godeščem je bila močno pomaknjena proti Gostečam. Tako je bilo na levem bregu dokajšnje ozemlje, ki se je kasneje znašlo na desnem bregu. V spornem kompleksu je v glavnem gmajna. Med Godeščem in Retečami (po starem odmaknjeno od levega brega, po novem na desnem bregu Sore), je loški prastari grajski travnik. Vzhodno od tega travnika sledi travnik, ki pripada Godešanom, vzhodno od tega je travnik, ki je bil godeški in ograjen. Zahodno od Gosteškega potoka, ki je meja med gospostvi, je tekst pokvarjen, vendar sodim, da gre za pašo vaščanov.«³⁵

19. aprila 1621 so komisarji pregledali sporni kraj in zapisali, kje poteka meja ribolovnih pravic in deželnskega sodišča. Glede ribolova so se dogovorili tako: *»Nadškofija Freising in njeno gospostvo Loka ima pravico ribariti po reki Sori navzdol do izliva potoka, ki teče iz dveh izvirov. Izliv tega potoka v Soro je pod Retečami. Ljubljanska škofija in njeno gospostvo Goričane pa ima pravico ribariti navzgor do topola, ki stoji na godeški strani, kjer je nekoč stal mlin za žito.«*

Meja deželnskega sodišča pa je določena takole: *»Meja je bila zapisana leta 1501, ko je Janž pl. Auersperg, kranjski deželni glavar zapisal mejo med loškim in goričanskim gospostvom. V tem zapisu piše, da je meja med gospostvoma Gosteški potok. Ljubljanska škofija pa je ugotovila, da se je tok Gosteškega potoka spremenil na škodo ljubljanske škofije in da mora veljati meja preko Sore tam, kjer je na drugi strani Sore topol, pri katerem je nekoč stal mlin za žito. Sora je spremenila tok in log je ostal na tej strani Sore (na goričanski strani), Gosteški potok pa se izliva v Soro nižje kot nekoč. Ozemlje med bivšim tokom in sedanjim tokom pa je sporno. Komisarji so ugotovili, da je bil na mestu, kjer se je nekoč izlival Gosteški potok v Soro, postavljen mejni kamen in da je na nasprotnem bregu Sore stal topol.*

Ozemlje, ki ga tvori bivši in sedanji tok Gosteškega potoka, so komisarji razdelili na polovico, tako da je pripadla zgornja polovica loškemu gospostvu, spodnja pa goričanskemu gospostvu in to je sedaj tudi nova meja deželnskega sodišča. Vse ostalo ostane po starem, kot je bilo, preden se je spremenil tok reke Sore (glej skico). Na novo določeni mejni črti so postavili tudi nove mejnike.«³⁶

V urbarju gospostva Goričane iz leta 1683 zasledimo tudi celoten zapis meje goričanskega deželnskega sodišča, ki je nastal v zvezi z obiskom komisarjev leta 1621.³⁷

Poglejmo, kako poteka meja na področju, ki je zanimalo komisarje:

»Na vrhu hriba Tošč (Vitoshizh) so se stikala tri deželnska sodišča: Goričane (Görtschach), Loka (Lagkh) in Polhov Gradec (Pillichgráz). Od tu je meja potekala proti podružnični cerkvi sv. Mohorja (St. Hermagora et Fortunati), od kora

35 ZAL-ŠKL, Pavle Blaznik, ŠKL 262, t. e. 3 (original v: BayHStA, HL 4, fasc. 37, svezjenj 201).

36 NŠAL, Goričane, fasc. 3, ovoj 13a.

37 NŠAL, Goričane, fasc. 1, Urbar 1683.

cerkve dalje do podružnične cerkve sv. Andreja v Gostečah (Gostetsch), od kora te cerkve naprej po potoku, ki teče mimo cerkve po polju in gmajni do zname-nja, od tega pa preko Sore, kjer stoji velik topol«.

Od tu dalje meja ni bila sporna, saj je komisarji ne navajajo več.

V loškem urbarju iz leta 1630³⁸ zasledimo podoben zapis meje loškega gospostva. Pri opisih uradov so opisane tudi meje. Na žalost urbar ni ohranjen v celoti, manjka mu zadnji del, to je opis urada Godešič (Newsass), tako da ne izvemo za potek meje na vzhodu loškega gospostva. Ohranjen pa je opis meje koroškega urada, ki se začne pri kmetiji Štefana Gabra, po domače Močeradnika, se nadaljuje na Breznik (Wresni Verch) in poteka potem mimo cerkve sv. Mohorja (S. Machari), preko Igal (Legallach) in Kozjeka (Kossykh) na Tošč (Vitoshitsch).

S pomočjo raziskav sporov med loškim in goričanskim gospostvom smo si pomagali pri točnejši določitvi meje med njima, obenem pa nam je to pomagalo rešiti uganko, kje je plitvina »Stresoubrod«. Pri izlivu Gosteškega potoka v Soro je ta naplavljala prod. Na tem mestu je nastala plitvina, kjer so ljudje lahko prebredli reko z živino, ki so jo pasli na pašnikih. Ime plitvine »Stresoubrod« lahko izhaja iz dejstva, da je na tem področju nanašalo, stresalo prod (J. Kelemina). Vsaj iz leta 1697³⁹ imamo omenjen toponim »Na prode« za ozemlje ob reki Sori, kar vsekakor pomeni mesto, kjer je prodišče, kjer reka nanaša prod.

Naslednji zapisi meje deželskih sodišč so iz časa velikih reform cesarice Marije Terezije.

Opis meje iz časa terezijanskih reform (1750–1753)

Poglejmo si zapis meje deželskega sodišča Goričane z zadnjega dne v oktobru 1753.⁴⁰ Meja z loškim deželskim sodiščem se začne na Tošču (Lotoschiz ali Vitoshiz), poteka preko Otoških jam (Otoshke jame) na Omejšev hrib (Omezouve hribe) in preko Kozjeka (Kosiakh) na Igal (Legalle ali Igalle). Z Igal gre na Osolnik (Osslnikh), kjer je meja kor v cerkvi sv. Mohorja in Fortunata. Od tu gre naprej na Bernikovo znamenje (Bernkouo Snamine) in dalje na Gosteče (Gosstetsch) do cerkve sv. Andreja, kjer loči deželska sodišča potok, ki teče mimo cerkve v Soro. Meja poteka preko Sore in navzgor po gozdličku proti Gorenji vasi in Zgornji Senici do ceste, ki pelje od Save do Loke, po tej cesti do križišča z deželno cesto in po desni strani te ceste (Ljubljana–Kranj) do Gašteja (Gasstein).

Ta opis meje od Tošča do Osolnika potrjuje potek meje iz novembra 973, po razvoduju med Poljansko Soro in Ločnico, od Osolnika dalje pa mejo iz listine iz leta 989, ki je pomenila mejo Pribislavove posesti do izliva Gosteškega potoka v Soro. Od tu naprej do križišča na Jeprci pa spet sledi meji iz novembra 973.

Vidimo, da je v opisu meje iz leta 1621 na mestu, kjer je v starejših listinah (iz

38 ARS, AS 1339, Zbirka Hauptmanna Ljudmila (dokument v zbirki: Franc Kos, Urbar iz leta 1630).

39 ARS, AS 783, Gospostvo Škofja Loka, t. e. 13.

40 NŠAL, Goričane, fasc. 3, ovoj 13a.

novembra 973 in leta 989) kot edina točka razvodja vpisan »Bosisen«, vpisan kor cerkve sv. Mohorja in Fortunata. To dejstvo nas pripelje do sklepa, da je cerkev zgrajena na mestu, kjer je nekoč stal grad »Bosisen«.

Zaključek

Po našem mnenju je rešen problem lokacije toponimov grad »Bosisen« in plitvine »Stresoubrod«, do razrešitve problemov pa nas je pripeljalo arhivsko gradivo iz 16. do 18. stoletja. S člankom Branka Berčiča: *Castrum Bosisen: kje in kaj je bil?*⁴¹ se nismo posebej ukvarjali, glede na to, da je sam v zaključku članka zapisal: » ... velja ugotovitev, ki se je ponujala že zgodovinarju loškega gospostva Pavletu Blazniku: makrolokacija gradu Bosisen je hribovje na severozahodnem območju gore Osolnik nad reko Soro. Katera izmed doslej evidentiranih lokacij gradišč na območju Osolnika oziroma kaka druga še neznana lokacija je prava – na to vprašanje nam morejo in morajo odgovoriti predvsem arheološki strokovnjaki.« Z našim mnenjem o lokaciji gradu »Bosisen« na Osolniku in plitvine »Stresoubrod« v bližini Gostec pa se arheologi ne strinjajo. »Stresoubrod« iščejo pri vasi Ladja pri Medvodah,⁴² »Bosisen« pa na eni od vzpetin v hribovju zahodno od Gosteškega potoka. Med možnimi lokacijami se jim zdi najverjetnejša Kremplnov hrib nad Hosto.⁴³

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

- AS 1339, Zbirka Hauptmanna Ljudmila, 1260–1828; gradivo za historični atlas slovenskih dežel.
- AS 783, Gospostvo Škofja Loka, 1314–1894, t. e. 13.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

- Goričane, fasc. 3, ovoj 13a.
- Goričane, fasc. 1, Urbar 1683.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München (BayHStA):

- HL4, fasc. 37, sveženj 201 (mikrofilm v ZAL).

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka (ZAL-ŠKL):

- ŠKL 262, Pavle Blaznik, Škofja Loka-Ljubljana, 1948–1984, t. e. 3.

LITERATURA:

Berčič, Branko: *Castrum Bosisen: kje in kaj je bil?*. V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2001, str. 21–26.

Bizjak, Matjaž: *Commutatio Diotmari in prvo pričevanje o obstoju Godešiča v pisnem viru*. V: *Godešič skozi tisočletje (1006–2006)*. Godešič, 2006, str. 49–60.

41 Berčič, *Castrum Bosisen*, str. 23.

42 Gaspari, *Med gradišči*, str. 37.

43 Gaspari, *Med gradišči*, str. 42; Gaspari, *Nadbath, Nabergoj, Grad na Gradišču*, str. 315.

- Bizjak, Matjaž: Prispevek k starejši zgodovini Godešiča. V: *Kronika* 53, Ljubljana 2005, št. 3, str. 255–266.
- Bizjak, Matjaž: Razvoj, uprava in poslovanje freisinške in briksenske posesti na Kranjskem v srednjem veku. V: *Blaznikov zbornik*. Ljubljana-Škofja Loka, 2005, str. 111–124.
- Blaznik, Pavle: *Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju*. Ljubljana : SAZU, 1953.
- Blaznik, Pavle: Kolonizacija Poljanske doline. V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 19, Ljubljana 1938, str. 1–62.
- Blaznik, Pavle: Srednjeveški urbarji za Slovenijo V: *Viri za zgodovino Slovencev*, knjiga 4, Ljubljana : SAZU, 1963.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.
- Brank, Rajko: Castrum Bosisen. Po listinah najstarejši grad na Gorenjskem V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1972, str. 48–57.
- Darilni listini cesarja Otona II. iz leta 973 o dodelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu. V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 11–16.
- Gaspari, Andrej: geslo Kremplnov hrib nad Hosto. V: *Enciklopedija Slovenije* 16, Ljubljana : Mladinska knjiga, 2002.
- Gaspari, Andrej: Med gradišči in gradovi. Medvode in širša okolica v arheoloških obdobjih I. V: *Od Jakoba do Jakoba: o krajih in ljudeh občine Medvode*, Medvode : Zgodovinsko društvo, 2006.
- Gaspari, Andrej; Nadbath, Barbara; Nabergoj, Tomaž: Grad na Gradišču nad Drago. Spanheimska utrdba na severozahodni meji gospostva? V: *Arheološki vestnik* 59, Ljubljana, 2008, str. 305–323.
- Kelemina, Jakob: Vuizilineteti. V: *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* 18, Ljubljana 1937.
- Koblar, Anton: Loško gospostvo frizinških škofov. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 1, Ljubljana 1891, str. 56–86.
- Koblar, Anton: Meje loškega gospostva freisinških škofov. V: *Gorenjska knjižnica*, 11. zv., Kranj 1913.
- Koblar, Anton: *Zgodovina Sorske in Preške fare*, Ljubljana 1883.
- Kos, Franc: Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku, 2. knjiga. Ljubljana : Leonova družba, 1906.
- Kos, Franc: Zgodovinske črtice o kranjski deželi. V: *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 11, Ljubljana 1901, str. 1–18.
- Kos, Milko: *Gradivo za historično topografijo Slovenije*. Ljubljana : Inštitut za občo in narodno zgodovino SAZU, 1975.
- (MGH, DD. O. II) *Monumenta Germaniae Historica*. Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/1, Hannover 1888.
- (MGH, DD. O. III) *Monumenta Germaniae Historica*. Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/2, Hannover 1893.
- Schönleben, Janez Ludvik: *Carniola antiqua et nova*, Ljubljana 1681.
- Štih, Peter: Diplomatične in paleografske opombe k listinam Otona II. O podelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu (DO II 47 in DO II 66). V: *Zgodovinski časopis* 51, Ljubljana 1997, št. 3, str. 301–321.

Summary

Location of Castle »Bosisen« and the ford on the River Sora known as »Stresoubrod«

We attempted to determine the location of Castle »Bosisen« and the ford on the River Sora called »Stresoubrod« merely by analysis of the course of the border inscribed in the first (DO II 47) and second (DO II 66) deeds of grant and by comparison with a document issued on 1 October 989 (DO III 58). We succeeded in showing that the document DO III 58 is not a document of confirmation of Loka estate but only a more detailed specification of the border of Pribislav territory.

With the aid of the documents, we only succeeded in identifying the macrolocation of the two toponyms; for identification of the microlocation it was necessary to draw on archive sources from the 16th to 18th centuries.

With the aid of the more recent archival sources, we located Castle »Bosisen« at the site of the present Church of St. Mohor and St. Fortunatus on Osolnik and the ford on the River Sora known as »Stresoubrod« at the point where the Gosteče stream formerly flowed into the River Sora, thus in the vicinity of Gosteče.

Archaeologists do not agree with these locations. They seek »Stresoubrod« on the River Sora in Ladja by Medvode and Castle »Bosisen« on one of the hills to the west of Gosteče stream. Among possible locations, Kremplov hrib above Hosta seems to them most likely.

Temeljni kamen baročne cerkve sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko

Izvilleček

V prispevku predstavljamo izsledke zaščitnih arheoloških raziskav v Poljanah nad Škofjo Loko. Pri tem so bili odkriti ostanki romanske in gotske faze cerkve, ki ju je nasledila baročna cerkev domačega arhitekta Matije Mačka. Leta 1944 so jo minirali partizani. Po vojni so stekla prizadevanja za njeno obnovo, vendar so jo, kljub vsem naporom, leta 1954 po nalogu takratnih oblasti porušili. Nekaj arhitekturnih členov in cerkvene opreme so rešili in prepeljali v Loški muzej.

Pri arheoloških raziskavah v letih 2008–2009 je bil med drugim odkrit temeljni kamen z letnico 1710, v katerem se je nahajalo več predmetov: srebrnik freisinškega škofa Janeza Frančiška, dva kositrna napisna medaljona, steklena posodica in relikviarij z relikvijami cerkvenega zavetnika sv. Martina.

Relikvije so posmrtni ostanki svetnikov ali njihovi osebni predmeti. Delimo jih na primarne in sekundarne ter na velike in majhne. Relikvije se hranijo in razstavljajo v relikviarijih, najpogosteje izdelanih iz plemenitih kovin in bogato okrašenih z dragim ali poldragim kamenjem. Čaščenje relikvij svetnikov je bilo v srednjem veku del kulture in kot oblika ljudske pobožnosti tesno povezano z božjepotništvom.

Abstract

The foundation stone of the Baroque Church of St. Martin in Poljane above Škofja Loka

The contribution presents the results of protective archaeological excavations in Poljane above Škofja Loka, during which the remains were discovered of Romanesque and Gothic phases of the church, which were succeeded by the Baroque church designed by the local architect, Matija Maček. It was mined in 1944 by the partisans. After the war, efforts were made for its renewal but, despite all the endeavours, it was demolished in 1954 by order of the then authorities. Some architectural elements and church fittings were saved and taken to Loka Museum.

During archaeological research in 2008–2009, among other things a foundation stone with the date 1710 was discovered, in which a number of items had been placed:

a silver coin of the Freising Bishop Janez Frančišek, two inscribed tin medallions, a glass vessel and reliquary with relics of the patron saint of the church, St. Martin. Relics are the mortal remains of saints or their personal objects. They are divided into primary and secondary and into large and small. The relics are preserved and exhibited in reliquaries, made from noble metals and ornated with precious stones. Honouring the relics of saints was part of the culture in the Middle Ages and, as a form of popular piety, closely connected with pilgrimage.

Zaščitne arheološke raziskave na mestu nekdanje baročne cerkve sv. Martina v Poljanah nad Škofjo Loko

V okviru projekta izgradnje prve etape Gorenjske panoramske ceste je bil na odseku lokalne ceste Poljane–Javorje, v obdobju med 25. septembrom 2008 in 1. junijem 2009, izveden arheološki nadzor ob gradbenih posegih na območju nekdanje baročne župnijske cerkve sv. Martina, v centru Poljan nad Škofjo Loko. Arheološke raziskave je izvajal ZVKD Slovenije, Območna enota Ljubljana.

Faze razvoja cerkvene stavbe

Ob arheoloških raziskavah je bilo odkritih več faz razvoja cerkvene stavbe. Prva, **predromanska**, je bila brez arhitekturnih ostankov. Ugotovljena je bila zgolj na podlagi 8 grobov brez pridakov, ki so se nahajali v plasti, v katero so bili vkopani temelji apside romanske cerkve. Ob tem gradbenem posegu so bili ti grobovi bodisi poškodovani bodisi povsem uničeni. Datiramo jih v čas pred koncem 11. ali najkasneje pred 13. stoletjem.

Sledeča **romanska faza** je dokumentirana z arhitekturnimi ostanki. Ohranil se je vzhodni del cerkve z apsidno in zahodni del, ki ga lahko interpretiramo kot vhodno lopo ali narteks. Osrednji del zgradbe je bil pri kasnejših prezidavah povsem uničen. Nastanek romanske cerkve je na podlagi pisnih virov umeščen v obdobje od konca 11. ali najkasneje do 13. stoletja, ko je cerkev prvič pisno omenjena.

Cerkvena stavba se je ponovno spreminjala v **gotiki**. V tem času so staro romansko cerkveno stavbo porušili in jo nadomestili z večjo. Cerkev je bila večkrat obnovljena, na kar kažejo trije nivoji tlakov in nasutij med njimi, ki so jih spremljale obsežne rušitve ali prezidave zidov. Odkriti so bili odlomki fresk, gotških reber ter sklepnikov, ki so se ohranili v drugotni legi, vzdani v zidove kasnejše baročne cerkve. K gotski fazi cerkve sodi tudi kostnica, odkrita na pokopališču, južno od cerkve. Vse faze gotskega cerkvenega razvoja umeščamo v čas od 13. do 16. stoletja. Gotsko cerkev so porušili v začetku 18. stoletja, pred začetkom gradnje nove cerkve.¹

1 Brenk, Ramšak, Arheološka odkritja na mestu nekdanje Mačkove cerkve. V: *Poljane, kdo vas bo ljubil*, str. 203–209; Jesenko Filipič, Poljanske cerkve v očeh varuhinje umetnosti. V: *Poljane, kdo vas bo ljubil*, str. 161–163.

Župnijska cerkev sv. Martina skupaj z župniščem, v Poljanah nad Škofjo Loko, na razglednici iz leta 1936. (hrani: Loški muzej)

Pobuda za gradnjo nove **baročne cerkve** je prišla s strani poljanskega župnika Janeza Krstnika Šinka (1639–1715), rojenega v Škofji Loki. V Poljanah je bil župnik v letih 1705–1715. Načrte za cerkev je pripravil domači arhitekt Matija Maček (1657–1737), rojen v Žabji vasi pri Poljanah.² Pri cerkvi, ki jo je zasnoval, je šlo stilno za nov prostorski arhitekturni tip, z ladjo v obliki potegnjenega dvanajstkotnika, vpetega v šesterokotni zunanji obris. V dolžino je merila 44 metrov, široka je bila 24 metrov, v višino se je vzpela 28 metrov. Orientirana je bila v smeri vzhod–zahod. Zaradi 3 metre debelih, masivnih zidov je bila notranjost po pričakovanih nekoliko manjša. Ladja je merila 20 x 13 m, k njej je bil prislonjen prezbitერიj kvadratne oblike, s prirezanimi vogali, velikosti 11 x 11 m.³ Ob vzhodno steno prezbiterja so v letih 1761–63 dozidali še zvonik, ki ga cerkev doslej ni imela. Visok je bil 50 metrov, zgradil ga je Štefan Maček (1711–1793), sin arhitekta cerkve Matije Mačka. Žal je novi zvonik stal samo en teden, preden ga je, skupaj s cerkvijo, župniščem in kaplanijo uničil požar. Zgolj zasilno popravljen je čakal na dokončno obnovo kar 40 let; leta 1804 ga je na novo pokril škofjeloški stavbni mojster Matija Brojan.⁴

2 Resman, *Mački*, str. 85–108.

3 Jasenko Filipič, Poljanske cerkve v očeh varuhinje umetnosti. V: *Poljane, kdo vas bo ljubil*, str. 164.

4 Resman, *Mački*, str. 99–100.

Cerkvena stavba med in po 2. svetovni vojni

Cerkev je služila svojemu namenu vse do 2. svetovne vojne. Takrat so Nemci iz Poljan pregnali tamkajšnjega župnika Mateja Tavčarja, župnišče in cerkev pa v času vojne spremenili v postojanko nemških žandarjev. 28. oktobra 1944 so partizani požgali župnišče, nato pa v noči z 12. na 13. november minirali še cerkev. Ob tem je bil popolnoma porušen zvonik, velik del prezbiterja skupaj z glavnim oltarjem ter velik del svoda in strehe nad cerkveno ladjo. Pri tem je bila uničena tudi večina notranje opreme.⁵

Po koncu vojne so se začela prizadevanja za obnovo poškodovane cerkve. Krajanje so z »udarniškim delom« pripravljal gradbeni material za obnovo. Župnik Matej Tavčar pa se je začel ukvarjati z dolgotrajno »papirno vojno« za pridobitev dovoljenja za obnovo.

Na prošnjo župniškega urada Poljane si je poškodovano cerkev že leta 1946 ogledal konservator dr. France Stele ter menil, da bi jo bilo treba obnoviti.

Na pobudo župniškega urada Poljane je ing. arh. Janez Valentinčič leta 1950 pripravil načrte za obnovo in tehnično poročilo o stanju cerkvenega objekta. Dokumenti so bili 25. aprila 1950 posredovani Zavodu za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in narodnih znamenitosti Slovenije v Ljubljani, skupaj s prošnjo, da zastavi svoj vpliv za ohranitev in obnovo župniške cerkve v Poljanah. V odgovoru zavoda iz 30. maja 1950 beremo: »*Ravnateljstvo Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov LRS sporoča, da jim je znana usoda župne cerkve v Poljanah in da bi bil zavod zainteresiran na njeni obnovi, vendar je za izvršitev te naloge*

Pogled na poškodovano baročno cerkev sv. Martina z juga. (po: Stržaj 2010, str. 98)

potrebno tako veliko podjetje, ki presega delokrog in zmožnosti zavoda. Za obnovo poškodovane cerkve se obrnite preko Verske komisije na Predsedstvo Vlade LRS in na pristojne okrajne forume ...» Glede načrta za obnovo pa so menili: »V principu predloženi načrt odgovarja načelom spomeniškega varstva in ga zavod odobrava. Vsekakor je potrebno stremeti za tem, da se stavba obnovi v čim bolj prvotni obliki, ki je bila pomemben primer ambiciozne baročne arhitekture ... Kar se tiče izvedbe same, ki pa ni odvisna od zavoda, bi predlagali, da se v prvo fazo obnove vključita predvsem ladja in prezbiterij, dočim bi prišla zidava zvonika v drugo fazo.«⁶

5 Stržaj, Trud za obnovo poškodovane cerkve in obsodba na rušenje. V: *Poljane, kdo vas bo ljubil*, str. 89–93.

6 Isti, str. 102, 105, 109.

20. septembra 1951 so z Zavoda za varstvo in znanstveno proučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Slovenije sporočili, da so odstopili vlogo za obnovo župne cerkve v reševanje Komisiji za revizijo projektov pri Svetu za gradbene in komunalne zadeve. Omenjena komisija je vlogo obravnavala in 26. aprila 1952 projekt za rekonstrukcijo cerkve zavrnila. Župnijski urad Poljane je na odločbo 7. maja 1952 poslal pritožbo, ki pa je bila prav tako zavrnjena.⁷

Izvršni svet LRS je z odločbo z dne 2. marca 1953 imenoval posebno komisijo, ki je imela nalogo ugotoviti dejansko stanje na kraju samem. Tako je 3. aprila 1953 prišlo do ponovnega ogleda cerkve. Komisija v sestavi Demeter Valenčič, Avgust Kalan, Anton Rajgelj je podala naslednje poročilo: *»Poslopje je vsled eksplozije močno pretreseno do temeljev. Obstoječe zidovje kaže močne razpoke v zahodnem, južnem in severnem delu in segajo od temeljev do strešnega venca ... Obnova objekta v takem stanju je nemogoča, temveč ga je treba porušiti do temeljev ... Obnova cerkvenega poslopja je neizvedljiva, ker bo iz obnove nastala novogradnja, ki pa je na tem mestu ni mogoče dovoliti, temveč bo potrebno za eventualno novogradnjo poiskati primernejšo lokacijo osobito iz prometno tehničnih ozirov.«*⁸

Na prošnjo Zavoda za spomeniško varstvo LRS sta univ. prof. in arhitekta Marjan Mušič in Edo Ravnikar v spremstvu ravnatelja Eda Turnherja 16. maja 1953 obiskala Poljane in ob ogledu delno porušene cerkve podala naslednje poročilo: *»Po svoji legi je cerkev urbanistično nepomembna in celo neskladna s krajevnim okoljem ... Pretirano velika gmota cerkve onemogoča, da bi se naravni elementi (npr. pogledi na Škofjeloško hribovje) mogli uveljaviti ... Arhitektura je poznobaročna z večjimi naknadnimi prezidavami ... Arhitektura ni tipična, niti kvalitetna ... Notranjščina z opremo je povsem brez vrednosti in je obrtniški izdelek polpretekle dobe ...«* Zavod za spomeniško varstvo LRS je v zvezi z omenjenim poročilom ugotovil, *»da delne ruševine župnijske cerkve v Poljanah ne predstavljajo spomeniške vrednote, ki bi jo bilo treba varovati.«*⁹

S tem dejanjem je postalo vse bolj jasno, da so baročni cerkvi sv. Martina dnevi šteti. Da bi kljub vsemu zaščitili cerkveno stavbo, so proti njeni rušitvi nastopile nekatere izbrane kulturne in moralne avtoritete tistega časa: pisatelj Franc Saleški Finžgar, arhitekt Jože Plečnik, dekan Teološke fakultete dr. Stanko Cajnkar ter arhivar in prof. Teološke fakultete dr. Maks Miklavčič. V skupni izjavi z dne 11. junija 1953 so navedli, *»da je cerkev v Poljanah častiljiv stavbinski spomenik nadkrajevnega pomena ... Tudi oprava v cerkvi je delo poljanskih domačinov, umetnih obrtnikov in slikarjev Šubicev ... Iz navedenih razlogov priporočamo, da se rušenje 2/3 preostalega zidovja odloži, vprašanje znova vsestransko prouči in poskusi najti rešitev, ki bo ustrezala ljudski volji.«*¹⁰

7 Isti, str. 112–113, 116–117, 119.

8 Isti, str. 129–130.

9 Isti, str. 132–134.

10 Isti, str. 135.

Istega dne se je župnijski urad Poljane, po posvetovanju s škofom Vovkom, obrnil na maršala Tita, in sicer s prošnjo za zaščito župnijske cerkve. V odgovoru iz 13. septembra 1953 beremo: »Po napoltilu tovariša Predsednika Republike Vas obveščam, da tovariš Predsednik smatrajoč, da je Izvršni svet Slovenije postopal popolnoma v okviru svoje pristojnosti, ni mogel vzeti v pretres Vaše prošnje.«¹¹

Tako je Gradbena inšpekcija – Tajništvo sveta za gospodarstvo pri Okrajnem ljudskem odboru Kranj, 19. septembra 1953, Župnijskemu uradu v Poljanah poslala odločbo: »da je potrebno ostanke ruševin cerkvenega poslopja odstraniti. Župnijski urad Poljane, kot lastnik, je dolžan, da navedene ruševine odstrani v roku dveh mesecev po prejemu te odločbe ...« Župnik Matej Tavčar je z nadaljnjimi pritožbami in tožbami na državne organe in celo na Vrhovno sodišče skušal preprečiti rušitev cerkve. Navkljub vsem prizadevanjem pa je odsek za notranjo upravo pri OLO Kranj 11. februarja 1954 izdal nalog za popolno porušitev cerkve. Dela, ki so jih opravljali domači in tuji delavci, ob pomoči kompresorja in celo miniranja, so bila zaključena do konca maja istega leta.¹² Mogočna baročna cerkev sv. Martina je za vedno izginila.

Predmeti iz poljanske cerkve, shranjeni v Loškem muzeju

Pri rušenju cerkve je bila uničena praktično vsa preostala notranja oprema. Nekaj malenkosti so rešili domačini in jih poskrili po hišah, nekatere predmete so pripeljali v Loški muzej. Tu danes hranimo del gotskega ali mogoče celo romanskega kamnitega spomenika z upodobitvijo smrti, dva gotska sklepnika z ostanki poslikave in več odlomkov gotskih stebrov – vse odkrito v drugotni legi pri rušenju zidov baročne cerkve. Iz baročne faze cerkve hranimo spominsko ploščo, posvečeno poljanskemu župniku Ivanu Gašperju Jagru (1701–1705), dva velika školjkasto oblikovana kropilnika, manjši kropilnik z vklesano roko na spodnji strani, trikoten stebriček in del vhodnega cerkvenega portala. Ohranjeni, in v okviru stalne umetnostno zgodovinske zbirke Loškega muzeja razstavljeni, so tudi štirje leseni kipi, prekriti s štukom (sv. Frančiška Ksaverija, sv. Ignacija Lojolskega, sv. Mihaela in sv. Katarine), v skoraj naravni velikosti, ki so nekoč stali v nišah na vhodni fasadi cerkve. Poleg teh hranimo tudi več lesenih poslikanih in pozlačenih oltarnih plastik, med katerimi sta dva kipa mož, ki so kamenjali sv. Štefana, kipe sv. Juda Tadeja, sv. Jakoba, sočutne, sv. Florjana, dveh angelov ter manjšo plastiko neznane svetnice. Vsi omenjeni kipi so bili izdelani v podobarski delavnici mojstra Štefana Šubica iz Poljan.¹³ Poleg tega hranimo 8 pozlačenih

11 Isti, str. 136–140.

12 Isti, str. 140–147.

13 Štefan Šubic (1820–1884) je bil domačin iz Poljan nad Škofjo Loko. Rezbarstva se je učil pri očetu in Janezu Groharju v Železnikih. V slikarstvu je bil samouk. Leta 1844 je v Poljanah odprl svojo podobarsko delavnico. Pri naročilih so sprva sodelovali številni pomočniki, kasneje pa vseh pet sinov. Cerkve je oskrboval z rezbarsko in slikarsko opremo, veliko pa jih je tudi obnavljal.

lesenih križev, več manjših delov oltarnega okrasa, 5 oltarnih svečnikov in 4 večne luči, vse izdelano iz tolčene posrebrne bronaste pločevine.

Dva gotška sklepnika iz gotške faze poljanske cerkve, najdena v drugotni legi pri rušenju baročne cerkve sv. Martina. (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

Temeljni kamen in predmeti, odkriti v njem

Najzanimivejša najdba iz nekdanje poljanske cerkve, ki jo hrani Loški muzej, je temeljni kamen z vklesano letnico 1710, ki je bil odkrit pri zaščitnih arheoloških izkopavanjih v letih 2008–2009, v severnem temelju prezbiterija. V kvadratni niši v sredini kamna, velikosti 11 x 11 x 5,5 cm, pokriti z natančno obdelanim skrilastim pokrovom, se je nahajalo več predmetov.

Temeljni kamen baročne cerkve sv. Martina, z vklesano letnico 1710. (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

V njegovih izdelkih se baročni in klasicistični vzori prepletajo z vplivi sodobne nazarenske umetnosti. Njegova, večinoma, signirana dela so evidentirana v okrog 70 krajih po vsej Sloveniji (Žigon, *Enciklopedija Slovenije*, str. 163).

Posodica z vbočnim dnom iz tankega pihanega stekla. (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

Med njimi so bili srebrn novc, dva kositrna medaljona, relikviarij v voščnem omotu in steklen predmet, ki je bil ob odkritju popolnoma zdrobljen in brezobličen. Šele po restavriranju v konservatorski delavnici Narodnega muzeja Slovenije v Ljubljani se je izkazalo, da gre za posodico višine 5,7 cm, premerom ustja 6 cm in premerom dna 4,9 cm. Izdelana je iz izjemno tankega brezbarvnega pihanega stekla, z vbočnim dnom in ustjem, obrobljenim z modrim robom.

Poleg posodice je bil v temeljnem kamnu tudi odlično ohranjen srebrnik škofa Janeza Frančiška, s premerom 4,2 cm in težak 30 g. Na sprednji strani bomo napis v latinščini: *IOANNES FRANCIS[CUS] D[EO] G[RATIA] EPISCOP[US] FRISING[ENSIS]*, kar bi v prevodu pomenilo: *Janez Frančišek po božji milosti freisinški škof*. Na zadnji strani pa je napis: *SAC[RI] ROM[ANI] IMP[ERII] PRINCEPS*, v prevodu: *knez svetega rimskega cesarstva*.

Janez Frančišek je bil freisinški škof v letih 1695–1727. Poznamo ga predvsem po tem, da je leta 1698, tri leta po nastopu škofovske službe, obiskal Škofjo Loko. Meščani so mu pripravili zelo slovesen sprejem, ki pa je povzročil slabo voljo pri deželnem knezu, saj se je čutil ogroženega. Spor o tem, s kakšno slovesnostjo so loški meščani in podložniki sprejeli škofa in kako so mu zaprisegli na

Sprednja in zadnja stran srebrnika freisinškega škofa Janeza Frančiška. (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

gradu, se je vlekel celih šest let, vse do leta 1704, ko je notranjeavstrijska vlada v Škofjo Loko poslala posebno komisijo, ki je zaslišala nekaj prič, mestnega sodnika in nekatere župane in naposled so spor le razrešili.¹⁴

Ob bivanju na gradu se je škof Janez Francišek lahko osebno prepričal, v kako slabem stanju je bilo tedaj celotno grajsko poslopje. Zato se je odločil za temeljite gradbene posege, ki so trajali šest let (1716–1722). V sezoni 1719–1720 so se lotili obnavljanja severnega trakta, ki je bil doslej nizek in neenoten; nadzidali so ga do enotne višine. V prihodnjih dveh letih (1720–1722) so se lotili vzhodnega trakta, ki so ga prav tako povsem na novo prezidali. Dvignili so ga na enotno višino s skupnim podstrešjem, ga povezali z železjem in obokali prostore, namenjene registraturi. Grad je s tem dobil nov videz, njegova podoba se do konca 19. stoletja ni več spreminjala.¹⁵

Ob srebrniku sta bila odkrita še dva napisna medaljona iz kositra. Večji, s premerom 9,1 cm in težo 192 g, je prav tako odlično ohranjen. Na sprednji strani poteka okrog in okrog latinski napis: 1710; CL[EMENS] XI. P[ONTIFEX] MAX[IMUS]; I[OANNES] FR[ANCISCUS] EP[ISCOPUS] FREYSING[ENSIS]; ARCh[IDIACON] I[OANNES] A[NDREUS] FLOCHENFELD; PAR[ROCHUS] I[OANNES] B[APTISTA] SCHINIK. Poleg letnice 1710, ki pomeni začetek gradnje cerkve s polaganjem temeljnega kamna, se omenjajo papež Klemen XI.; freisinški škof Janez Francišek; arhidiacon Janez Andrej Flokenfeld ter župnik Janez Krstnik Šink. Omenjeni je bil župnik v Poljanah nad Škofjo Loko v letih 1705–1715. Na zadnji strani zasledimo napis: IOS[EPHUS] I. ROM[ANUS] IMP[ERATOR]; IOS[EPHUS] A[NTONIUS] E[VSEBIUS] HALDEN C[APITANEUS]; AN[NO] X[DECIMO] BEL[LI] FOED[ERATI] GERM[ANICI] C[UM] GAL[IA] [ET] HISP[ANIA], 1710. Na hrbtni strani se omenja rimsko-nemški cesar Jožef I., ki je vladal v letih 1705–1711; Jožef Anton Evzebij Halden, glavar loškega gospostva, ki je svojo službo opravljal v letih 1704–1713, in opis, ki pravi: v desetem letu vojne nemških zaveznikov s Francijo in Španijo, 1710.

Sprednja in zadnja stran velikega kositrnega medaljona, odkritega v temeljnem kamnu baročne cerkve sv. Martina. (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

14 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 262.

15 Štukl, *Loški grad skozi stoletja*, str. 78–79.

V tem času je potekala španska nasledstvena vojna (1701–1714). Začela se je s sporom zaradi nasledstva španske krone, po smrti zadnjega Habsburžana na španskem prestolu, Karla II., ki je umrl brez potomcev. V izsiljeni oporoki je za naslednika imenoval Filipa Anžuskega, vnuka Ludvika XIV. Zaradi sorodstvenih povezav je zahteve po španski kroni objavila tudi habsburška monarhija. Ker bi tako Francija, združena s Španijo, postala premočna in bi s tem pridobila dominantno vlogo v Evropi, sta se habsburški monarhiji v vojni proti Franciji pridružili dve zahodni velesili – Velika Britanija in Nizozemska. Vojna se je končala s porazom Francije (1714) in podpisom Utrechtske mirovne pogodbe. Rezultat vojne je bil dogovor o delitvi španskega kraljestva. Filip Anžuski (kot španski kralj Filip V.) je dobil Španijo in njene prekomorske kolonije, cesar Karel VI. pa španske stranske dežele v Evropi (Milano, Mantovo, Mirandolo, Neapelj, španska pristanišča v Toskani, Sardinijo in špansko Nizozemsko. Francija je s porazom v tej vojni izgubila dominantno vlogo v Evropi.¹⁶

Drugi manjši medaljon, s premerom 5,8 cm in težo 37 g, je precej slabše ohranjen. Na sprednji strani je v sredini grb barona Haldna, okrog pa poteka latinski napis: *IOS[EPHUS] ANT[ONIUS] EVS[EBIUS] HALDEN B[ARONUS] & c[APITANEUS]*, kar bi v prevodu pomenilo: *Jožef Anton Evzebij Halden baron in glavar*. Na zadnji strani, ki jo je zob časa že močno načel, lahko razberemo zgolj letnico *MDCCX* in napis *[FOEDERATI GERMANICI CUM] GAL[IA] [ET] HISP[ANIA] BEL[LI] X[DECIMO] A[NNO]*, v prevodu: *1710, v desetem letu vojne [nemških zaveznikov s] Francijo in Španijo*; skratka, tu še enkrat najdemo potrditev datacije temeljnega kamna Poljanske cerkve, ki so ga položili leta 1710, v desetem letu španske nasledstvene vojne, ki je v tem času divjala v Evropi.

Sprednja in zadnja stran manjšega kositrnega medaljona, odkritega v temeljnem kamnu baročne cerkve sv. Martina.
(hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

16 Vacha, *Habsburžani*, str. 248–250.

Poleg medaljonov je bil v temeljnem kamnu v voščenen ovoj, z vidnimi ostanki rdečega pečatnega voska, skrbno shranjen lepo okrašen kositrn relikviarij valjaste oblike, visok 3,5 cm, s premerom 2,5 cm in težo 47 g. Vseboval je tri svitke, zavite v svileno tkanino in skrbno povezane s tanko vrstico. Nedvomno imamo opravka z relikvijami svetnika – posmrtnimi ostanki (trije prstni členki) cerkvenega zavetnika sv. Martina.

Kositrni relikviarij valjaste oblike z relikvijo sv. Martina (levo) ter voščeni ovoj, v katerem je bil relikviarij shranjen (desno). (hrani: Loški muzej, foto: Jože Štukl)

Svetniki, relikvije in relikviariji

Svetniki

Med svetniki ločimo mučence in nemučence. Prvi mučenci (gr. martyres) so se pojavili v sredini 1. stoletja n. š., z začetkom preganjanj kristjanov v rimskem imperiju. To so bili goreči kristjani, ki so za Kristusa in njegov nauk umrli nasilne oziroma mučeniške smrti. Hranjenje in čaščenje posmrtnih ostankov mučencev zasledimo že v obdobju katakomb, med 1. in 4. stoletjem n. š.¹⁷ Iz sredine 2. stole-

17 Pod imenom katacombe mislimo na zgodnjekrščanska mesta za opravljanje bogoslužja in pokopavanje, hranjenje ter čaščenje relikvij mučencev. V rabi so bile od 1. do 4. stoletja n. š. Poleg razvejanih podzemeljskih hodnikov, s prostori za pokopavanje, so imele tudi nadzemni del, v obliki dvorišča s portikom. Niso bile omejene le na Rim, najdemo jih tudi v drugih mestih po Italiji, severni Afriki, v Egiptu, Palestini, Mezopotamiji, Mali Aziji, Grčiji in drugod. Ob začetku preganjanj kristjanov, v obdobju cesarja Nerona (54–68 n. š.), so bili kristjani v katakombah še varni pred preganjanji, saj so bila pokopališča po rimskem pravu sveti kraj. V 3. stoletju, v obdobju vojaških cesarjev, ko je bilo preganjanje na višku, so katacombe ostale brez nadzemnih delov, zazidali so obstoječe vhode v podzemlje in napravili nove, skrivne. Katacombe so se sčasoma povečevale. Močno razvejani sistem več kilometrskih podzemnih hodnikov se je lahko raztezal celo v več nadstropjih. S koncem preganjanj kristjanov v obdobju cesarja

tja pa izvira najstarejše zgodovinsko poročilo o čaščenju mučencev. Gre za opis pogreba sv. Polikarpa, škofa iz Smirne, ki je leta 156 n. š. umrl mučeniške smrti, ker ni hotel zatajiti Kristusa in počastiti cesarja ter rimskih državnih bogov. Po nasilni smrti ga je »stotnik dal položiti na sredino grmade in sežgati, kakor je pri njih navada. Tako smo mi pozneje pobrali njegove kosti, dragocenejše od draguljev in imenitnejše od zlata in jih na primernem kraju shranili. Tu se bomo, z radostjo in veseljem zbirali ter z gospodovo pomočjo obhajali rojstni dan njegovega mučeništva v spomin njim, ki so boj že končali in za vajo in pripravo njim, ki jih še čaka.«¹⁸

Že v zgodnjem krščanstvu se je ustalila praksa, da se je mašna daritev odvijala nad grobovi mučencev. V začetku 4. stoletja, ko se je z milanskim ediktom leta 313 končalo preganjanje kristjanov in je bila razglašena verska svoboda, so bili grobovi mučencev ponos in veselje vsake krščanske občine. Kjer niso imeli svojih mučencev, so iz drugih mest prinašali njihove relikvije. Od 4. stoletja dalje se da dokazati tudi čaščenje nemučencev, umrlih v duhu svetosti. To so bili zaslužni posamezniki, ki so za Kristusa pričevali s krepostmi svoje duše (askeza, devišstvo, nesebična ljubezen do bližnjega ...).¹⁹ Uveljavila se je cerkvena določba, da je treba v vsak oltar, ali pod njim, v cerkvi vstaviti relikvijo mučenca ali kakšnega drugega svetnika. Grobovi svetnikov so s tem postali poseben kraj molitve in posvečevanja. K vedno večjemu čaščenju svetnikov so spodbujali tudi teologi, ki so učili, da je tisti, ki se dotakne relikvij svetnika ali obišče njegov grob, deležen posebnih Božjih milosti.²⁰

Relikvije

Relikvije so posmrtni ostanki svetnikov ali njihovi osebni predmeti. Delimo jih na **primarne** in **sekundarne** ter **velike** in **majhne**. Primarne so telesa svetnikov, medtem ko so sekundarne predmeti, ki so bili v stiku z njim (obleka, knjige, orodje, ki ga je nek svetnik uporabljal ali s katerim so ga mučili).

Med velike relikvije prištevamo celotno svetnikovo telo ali njegov del (glava, roka, noga, večja kost). Med majhne pa sodijo npr. prst, noht, delček kosti ... Večje relikvije se praviloma hranijo v cerkvi, v javnem ali poljavnem oratoriju. V privat-

---

Konstantina (306–337 n. š.) so katakombe postale romarska središča, začele so jih obiskovati množice pobožnih kristjanov, ki so se zgrinjale na grobove mučencev. V začetku 5. stoletja (410) so vhode v katakombe zazidali, da bi jih zaščitili pred roparskimi pohodi Alarihovih zahodnih Gotov, ki so v tem času oplenili Rim. Ko so začeli posmrtno ostanke mučencev prenašati iz katakomb v rimske in druge novoustanovljene cerkve, je zanimanje za katakombe vse bolj zamiralo in v 9. stoletju povsem zamrlo. Pozabljene so bile vse do sredine 16. stoletja, ko so jih ponovno odkrili.

18 Miklavčič, Dolenc, *Leto svetnikov I.*, str. 265–272.

19 Miklavčič, Dolenc, *Leto svetnikov I.*, str. 41.

20 Krajnc, Relikvije – svetinje svetnikov. V: *Dotik svetnikov*, str. 10.

nem oratoriju ali privatni hiši se lahko hranijo samo s posebnim škofovim dovoljenjem. Manjše relikvije imajo lahko verniki doma, s posebno častjo, lahko pa jih tudi pobožno nosijo s seboj. Javno se smejo izpostaviti v čaščenje samo relikvije tistih svetnikov in mučencev, ki jih je cerkev že razglasila za svetnike.²¹

Čaščenje relikvij je bilo na višku v srednjem veku, čeprav je cvetelo še skozi ves novi vek. Pogosto so bile vzrok za veliko prosperiteto²² ali celo za nastanek posameznih mest. Prav zaradi te velike »moči« relikvij je bilo povpraševanje po njih izjemno veliko. Zaradi vse večjega pomanjkanja avtentičnih relikvij so obstoječe drobili na vedno manjše, na koncu je začelo tudi teh primanjkovati. Pojavljati so se začeli številni ponaredki, izdelani iz živalskih koščic, različnih vrst lesa, kamnov, platna itd.. Da bi preprečili tovrstne goljufije, je morala imeti po tridentinskem cerkvenem zboru²³ vsaka relikvija avtentiko – potrdilo o pristnosti, ki so ga izdale višje cerkvene oblasti. Nobena relikvija se brez tega potrdila ni smela javno častiti.

Relikviariji

Relikviariji so posodice različnih oblik in velikosti, ki so namenjene hranjenju in razstavljanju relikvij. Izdelani so iz najrazličnejših materialov. Preprostejši so lahko kar iz različnih vrst dragocenega lesa, dragocenejši pa iz slonove kosti ali plemenitih kovin, kot sta srebro in zlato, v kombinaciji s kristalom ali steklom ter okrašeni z biseri, dragimi in poldragimi kamni. Nekateri med njimi so prave mojstrovine zlatarske umetnosti. Njihov oblikovni svet je zelo različen. Lahko so v

21 Knez, Relikvije in relikviariji muzeja krščanstva na Slovenskem. V: *Dotik svetnikov*, str. 17–18; Ušeničnik, *Katološka liturgika*, str. 295.

22 Lep primer moči relikvij je primer sv. Nikolaja iz Mire oziroma sv. Nikolaja iz Barija. Sv. Nikolaj je bil v 4. stoletju škof v Miri, v Mali Aziji. Sčasoma je postal eden najbolj priljubljenih svetnikov v vsej vzhodni cerkvi (Grčija, Rusija). Konec 9. stoletja je s sijajem prekosil vse druge svetnike, častili so ga takoj za božjo materjo. V 6. in 7. stoletju je njegovo čaščenje doseglo tudi zahodno Evropo. Cerkev s sarkofagom s svetnikovimi kostmi v Miri je bila ena najbolj slavnihih božjih poti za vzhodne kristjane. Leta 1086 je ob obali Mire pristala ladja iz Barija. Četa oborožencev, ki naj bi bili ali italijanski morski roparji, trgovci ali celo križarji, je vdrla v cerkev sv. Nikolaja, razbila sarkofag, pobrala svetnikove kosti in jih odpeljala v Bari. Svoje dejanje so opravičevali s tem, da so skušali svetnikove relikvije rešiti pred neverniki. Vzrok ropa pa je bil povsem drugje; mesto Bari je od relikvij pričakovalo svetnikovo varstvo in blagoslov za plovbo, za sijaj in moč mesta. (Miklavčič, Dolenc, *Leto svetnikov IV.*, str. 458–463).

Drug, podoben primer, predstavljajo relikvije sv. treh kraljev. Te je po legendi odkrila sv. Helena, mati cesarja Konstantina I. Sprva so bile shranjene v Carigradu. Po letu 500 jih je cesar Mavrikij podaril milanskemu škofu sv. Evstorgiju. Leta 1162 je cesar Friderik I. Barbarosa zavzel Milano in relikvije odnesel v Köln in mesto je s tem postalo eno najslavnejših romarskih središč v vsej Evropi.

23 Tridentinski cerkveni zbor oziroma koncil, ki je potekal v Tridentu in Bologni, je z daljšimi vmesnimi prekinitvami trajal 18 let, od leta 1545 do leta 1563.

obliki sarkofaga, kadar je v njih shranjeno celo telo; ali v obliki doprsja, roke, lopatice, noge, stopala, kadar imamo opravka s posameznimi deli svetnikovih teles; lahko posnemajo arhitektonske oblike hiše oziroma cerkve; lahko so v obliki monštrance, križa ali skrinjice. Najpreprostejši relikviariji so lahko v obliki lesene, glinene ali steklene posode, voščene omota, mošnjička iz usnja ali platna, papirnega omota ali preproste svetinjice.

Čaščenje relikvij je bilo ena izmed oblik ljudske pobožnosti in je tesno povezano z božjepotništvom. Romarski kraji so bili glavna središča čaščenja relikvij. Romanje k svetnikom je bilo vedno povezano z željo, da bi si izprosili zdravje in pomoč v raznih stiskah ter težavah. Najpopularnejša romanja so bila v Jeruzalem na Kristusov grob, v Rim k sv. Petru in na grobove apostolov in drugih mučencev: v Köln (»Kelmorajn« - Köln am Rhein) k relikvijam sv. treh kraljev, v Aachen »k svetim močem« in v Santiago de Compostela k sv. Jakobu. Čaščenje relikvij je bilo v srednjem veku del kulture. Romarji so jih hodili občudovat, podobno kot hodi-mo danes na razstave in prireditve. Seveda pa romanja in ogledi relikvij niso bili vedno zgolj religiozno dejanje, v ozadju so bili tudi turistično-trgovski motivi, ki so polnili cerkvene in mestne blagajne.²⁴

Zgodbe o relikvijah svetnikov so predvsem zgodbe o veri in čudežih, žal pa tudi o manipulaciji in goljufiji. Čudežev, ki so se dogajali in se dogajajo ob prisotnosti svetniških relikvij, si z znanostjo ne moremo razložiti. Za verne kristjane so čudeži znamenja božjega delovanja. V prisotnosti relikvij se ozračje vere in molitve lažje vzpostavi. Pri čaščenju relikvij svetnikov se moramo zavedati, da gre čaščenje tem osebam le kot častitljivim udom Kristusovega skrivnostnega telesa in živim svetiščem svetega duha. Zato relikvij ne smemo častiti brez te zveze, kakor da bi bile same zase vredne kake posebne časti ali izrednega spoštovanja, še manj, kakor da imajo same po sebi kako posebno moč.²⁵

LITERATURA:

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in Loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.

Demšar, Vincencij: Topografija fare Poljane. *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 315–316.

Höfler, Janez: Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem.

Pražupniji Stara Loka in Šempeter pri Ljubljani. *Acta Ecclesiastica Slovenica* 20, Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve, 1998.

Miklavčič, Maks in Dolenc, Jože: *Leto svetnikov I–IV*. Ljubljana : Zadruga katoliških duhovnikov, 1968.

Polajnar Frelih, Nataša (ur.): *Dotik svetnikov: vloga relikvij v krščanstvu na Slovenskem*.

24 Knez, Relikvije in relikviariji muzeja krščanstva na Slovenskem. V: *Dotik svetnikov*, str. 26–27, 31.

25 Miklavčič, Dolenc, *Leto svetnikov I.*, str. 56.

- Stična : Muzej krščanstva na Slovenskem, 2008.
- Resman, Blaž: Mački. *Acta Historiae Artis Slovenica* 8, Ljubljana : ZRC SAZU, Umetnostnozgodovinski Inštitut Franceta Steleta, 2003, str. 85–108.
- Stržaj, Jože (ur.): *Poljane, kdo vas bo ljubil. Spominski zbornik*. Poljane nad Škofjo Loko : Župnija Poljane nad Škofjo Loko, 2010.
- Štukl, Jože: Loški grad skozi stoletja. *Loški razgledi* 56, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 73–88.
- Šumi, Nace: Pregled cerkvenega baročnega stavbarstva na loškem območju. *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 57–68.
- Ušeničnik, Fran: *Katoliška liturgika*. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1933.
- Vacha, Brigitte: *Habsburžani. Zgodovina evropske rodbine*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994, str. 246–250.
- Zakonik cerkvenega prava*, razglašen z oblastjo papeža Janeza Pavla II, Ljubljana : Družina, 1999.
- Žigon, Andreja: *Šubic Štefan*. Enciklopedija Slovenije, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999, str. 163.

Summary

The foundation stone of the Baroque church of St. Martin in Poljane above Škofja Loka

Protective archaeological excavations were carried out in 2008–2009 in Poljane above Škofja Loka, during which the architectural remains of the Poljane church, from Romanesque through Gothic to Baroque phases were discovered. The Baroque church of St. Martin was the mightiest of all the Poljane churches, construction of which began in 1710 to the plans of the local architect, Matija Maček, from Žabja vas by Poljane. This church represented a new spatial architectural type, with the nave in the form of an extended dodecagonal space, inserted in a hexagonal external outline. It was 44 m long, 24 m wide and 28 m high. In 1761–1763, a 50 m high belfry was added (Fig. 1). The church served its purpose right up to the Second World War, when the Germans expelled the parish priest, Matej Tavčar, and transformed the rectory and church into a German gendarmerie post. In 1944, the partisans first burned the rectory and then mined the church. The belfry was demolished at that time, together with a large part of the presbytery as well as the main altar and a large part of the vault and roof over the church nave (Figure 2). The majority of the interior fittings were also destroyed. After the end of the war, efforts began to renovate the church. The parish priest, Matej Tavčar, long fought a »paper war« to obtain a permit. Despite all the endeavours, on the orders of the then authorities, the church was demolished in 1954. All the remaining interior fittings were destroyed during the demolition. Some small items were rescued by locals and some were taken to Loka Museum, where are preserved numerous stone monuments (Figure 3), architectural elements, statues from the external facade and church altars, a number of smaller elements of altar decorations and some large candlesticks and sanctuary

lamps from beaten silver gilt bronze plate. The most interesting find from the former Poljane church is the foundation stone (Figure 4), engraved with the date 1710, discovered in the northern foundations of the presbytery. A number of objects had been placed in a square niche in the middle of the stone, including a silver coin of the Freising Bishop Janez Frančišek (Figure 6), two inscribed tin medallions (Figures 7, 8), a glass vessel from thin blown glass with a concave bottom (Figure 5) and reliquary in wax wrapping with relics of the patron saint of the church, St. Martin (Figure 9).

Relics are the mortal remains of a saint or personal objects. They are divided into primary and secondary and into large and small. Relics are preserved and exhibited in reliquaries, made from very varied materials (valuable wood, ivory, noble metals in combination with glass and precious stones). Their design is very varied. They can be in the form of a sarcophagus, in the form of a bust, hands, legs, feet; they can imitate the architectural form of a house or a church; they can be in the shape of a monstrance, crucifix, chest etc.

Honouring relics was one of the forms of popular piety and closely connected with pilgrimage. Pilgrimage sites were the main centres of honouring relics. Pilgrimage to a saint was always connected with the desire to ask for health and help in the face of various pressures and difficulties. Honouring relics was part of the culture in the Middle Ages. Pilgrims went on them to admire, just as today we go to exhibitions and performances. Pilgrimages and viewing relics were not always merely religious events, of course; in the background were also motives of tourism and trade, which filled the church and town coffers.

Znameniti fiziki - matematiki iz loške okolice v preteklosti (I. del)

Izvleček

Prispevek opisuje delovanje znamenitih fizikov in tehnikov iz Škofje Loke in loške okolice, ki so pomembno zaznamovali slovensko znanost na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Njihovo izobrazbo predstavljamo v povezavi z loškimi izobraženci starejše dobe in še posebej z odličnim naborom strokovnih knjig loškega kapucinskega samostana. Posebej izpostavljamo razmeroma zgodnjo uporabo novih elektrotehniških dosežkov v Škofji Loki; ta je pomagala, da so prav profesorji iz loške okolice prvi objavili elektrotehniške knjige in razprave v slovenskem jeziku.

V prvem delu opisujemo elektrotehniški del loške kapucinske knjižne zbirke kot temelj sodobnega razvoja loških električnih naprav in njihovih poljudnih ter strokovnih opisov izpod peresa Simona Šubica.

Abstract

Famous physicists and mathematicians from Škofja Loka surroundings in the past (1st Part)

The work of famous physicists and technicians from Škofja Loka and surroundings is described. They stimulated the development of Slovenian science around the year 1900. Their knowledge is presented in connection with the older Škofja Loka intelligentsia and especially with the excellent collection of books in Škofja Loka Capuchin monastery. The comparatively early use of new electric generating machinery in Škofja Loka is highlighted because it helped the professors from Škofja Loka surroundings to publish the first books and articles on electro-technology in the Slovenian language.

In the first part are described the electro-technology works in Škofja Loka Capuchin monastery library as the basis for the modern development of electricity generating facilities in Škofja Loka, and their expert and popular science description by Simon Šubic.

Uvod

Znanje loških izobražencev je bilo tesno povezano s prizadevanji njihovih predhodnikov v Škofji Loki. Terpin iz Selc je v Gornjem gradu sestavil enega prvih katalogov kranjskih knjig. Odločilno vlogo pri loški ljubezni do znanja je odigrala prvovrstna zbirka strokovnega branja loškega kapucinskega samostana, ustanovljenega 28. aprila 1707. Anton Feichtinger je leta 1760, kot devetnajstleten študent filozofije v Ljubljani, skupaj s svojim ljubljanskim sošolcem na Kranjskem prvi javno zagovarjal Kopernikov nauk, nekaj let po uradnem papeževem dovoljenju. Tako je bilo mogoče pričakovati, da bo prav loško območje dalo Slovencem prvega pisca znanstvene razprave v slovenskem jeziku Simona Šubica (1869), prvega ravnatelja slovenske Državne obrtne šole Ivana Šubica (od 1888 do 1911) in prvega predavatelja fizike na ljubljanski univerzi Valentina Kušarja, izrednega profesorja po letu 1924. Pod peresoma obeh Šubicev sta nastali prvi slovenski tehniški monografiji o telegrafiji (1876) in elektriki (1897), kar je bilo povezano s prvo slovensko javno elektrarno, ki so jo postavili prav v Škofji Loki. Kušar je tedaj nosil še kratke hlače, Ivan Šubic pa je začel svojo učiteljsko življenjsko pot; tako ju je prav loški uspeh spodbudil k pisanju o elektrotehniki.

Razprave o elektriki in magnetizmu pri loških kapucinih

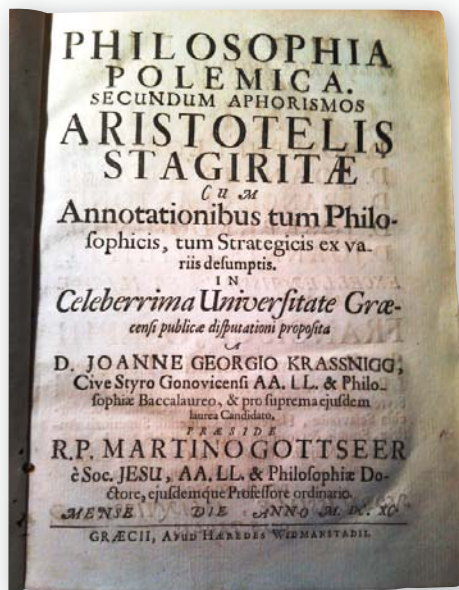
Barometri v Khellovi fiziki. (Khell, 1754, tabla slik 12; fotografiral pisec, s prijaznim dovoljenjem prof. dr. Mirana Špeliča, OFM).

Navdušenje nad novodobnimi zmogljivostmi elektrotehnike je v 19. stoletju izšlo iz poldruega stoletja igranja s statično elektriko po domovih petičnežev, ki je opredelilo tudi kapucinsko knjižnico v Škofji Loki. Ta je bila sicer ustanovljena v času, ko so bile elektrostatične igrčke že na voljo; zato pa je konec 18. stoletja podedovala številne knjige iz ukinjenega sosednjega kranjskega in drugih samostanov. Med dotlej kranjskimi zakladi je bilo tudi razmišljanje o povezavah med vojaškimi vedami in Aristotelovim naravoslovjem, ki sta ga priobčila graški profesor Martin Gottscheer (*1648; SJ; †1731) in njegov študent Johann Georg Krassnigg. Enako knjigo so s pridom prebirali tudi ljubljanski frančiškani.¹

1 Gottscheer, *Philosophia polemica* ..., Gradec 1690.

Loški kapucini so od manj srečnih sobratov iz Kranja podedovali tudi knjigo o magnetnih in podobnih privlačnih silah v obliki simpatije, ki ga je objavil koroški jezuit Jožef Perbegg kot graški profesor filozofije s fiziko (1711). Perbegg je predaval poetiko v gimnazijskih razredih, filozofijo in teologijo, predvsem na univerzi v Gradcu, končno pa je bil od leta 1725 do smrti rektor jezuitskega kolegija v Pasauu. Kot pisec se je kalil z odo o avstrijskih mučenikih, tiskano na Dunaju (1708). Po opisu magnetizma je leta 1712 v Gradcu objavil še geografijo Evrope, priobčil pa je tudi turški in kitajski potopis. Leta 1722 in 1724 je v Gradcu objavil še teološka spisa.²

Med nekoč kranjskimi spisi, ki so jih podedovali loški kapucini, je bila še tretja pomembna jezuitska zbirka fizike, po najnovjših opazovanjih dunajskega profesorja Khella, ki so jo prav tako hranili ljubljanski franciškani.³

Slika ladij na morju pred naslovom Gottscheerjeve knjige in naslovnica istega dela.
(Gottscheer, 1690; fotografiral pisec, s prijaznim dovoljenjem prof. dr. Mirana Špeliča, OFM).

- 2 Glonar, Jožef Perbegg, geslo v *SBL*; Perbegg *P: Perbegg Josephi SJ Magnetismus, et Sympatia rerum ...*, Gradec 1711; Perbegg, *Geographicum Europae compendium*, Gradec 1712; Perbegg, *Dialogi de Variis ...*, Gradec 1724.
- 3 Khell von Khellburg, *Physica ex recentiorum ...*, Dunaj 1751, 1754/55.

Ločani so nabavili še fizikalno učno knjigo rimskega jezuitskega profesorja Ramusa Andreea Semeryja, pozneje pa še novejši učbenik dunajskega jezuita Josepha Redlhammerja.⁴

Da ne bi brali zgolj jezuitskih fizikalnih del, so si loški kapucini kupili še skotistično fiziko frančiškana Josepha Antona Ferrarija iz Monze.⁵

Elektrotehnika Simona Šubica

Izjemno bogata bera knjig o zgodnjih električnih in magnetnih poskusih v loški kapucinski knjižnici je spodbudila izobražence iz Škofje Loke in okolice k razmišljanjem o novodobnih možnostih za uporabo elektrike in magnetizma. Dodatno spodbudo so prispevali začetki elektrotehnike v Škofji Loki. Leta 1894 je tovarnar sukna Alojzij Krenner del ustvarjene električne energije hidroelektrarne ponudil v odkup občini, za potrebe javne razsvetljave Škofje Loke.⁶ Loška občina je Krennerju plačevala po 360 goldinarjev na leto. Krenner je v pogodbi, podpisani 8. maja 1894, zagotovil, da bo 30 let osvetljeval ulice mesta »vsaki dan od pričetka mraka do dveh čez polnoč in od tričetrt (sic!) na šest zjutraj do belega dne s 40 električnimi žarnicami po 16 normalnih sveč«, po sistemu podjetja Siemens & Halske. Tržičanom in Kočevarjem so žarnice sicer zasvetile že nekoliko prej, vsekakor pa so Ločani v elektrifikaciji prehiteli celo Ljubljančane, ki se sprva nikakor niso mogli odreči vabljivim ponudbam plinske razsvetljave.

Ob zori loške elektrifikacije je Poljanec Ivan Šubic (1856–1924) ravno nastopil prvo učiteljsko službo v Ljubljani, tako da je napredek elektrotehnike sprejel z navdušenjem in dobro mero ponosa na svojo ožjo loško domovino. Prvenstvo v paleti novodobnih loških učenjakov pa nedvomno pripada Ivanovemu starejšemu rojaku Simonu Šubicu (1830–1903) iz Brodov,⁷ profesorju teorije toplote in meteorologije na graški univerzi. Svoje delovanje v nemškem jezikovnem okolju je med počitnicami brusil z obiski domače loške okolice, kjer pa je bil deležen tudi dobrohotnih šal sosedov, saj si ni mogel pomagati in si je v domačih gostilnah vedno znova 'izposojal' jedilni pribor; njegova služkinja ga je morala skrivaj nositi nazaj. Simonova slovita varčnost, zaradi katere si je le redko kupil kakšen nov kos obleke ali obutve, je postala hvaležen predmet natolcevanj; kljub temu so vsi cenili njegovo znanje in denar, ki si ga je nabral s številnimi (poljudno)znanstvenimi objavami v slovenskih častnikih.

Simon Šubic je kupil več Geisslerjevih cevi med osemnajstimi elektromagnetnimi instrumenti za zbirko svojega fizikalnega kabineta v Pešti na Ogrskem, v

4 Semery, *Triennium Philosophicum ...*, Benetke 1690; Redlhamer, *Philosophia naturalis*, Dunaj 1755.

5 Joseph Anton Ferrari da Monza, *Josephi Antoni Ferrarii Philosophia peripatetica ...*, Modest Fentius, Benetke 1746–1747. Thoma Betinelli, Benetke 1754.

6 Štukl, Prispjevki k privatni proizvodnji, str. 39.

7 Življenjepis Simona Šubica je bil objavljen v Loških razgledih 46/1999, str. 349–366 (op. ur.).

letih 1858–60, le štiri leta po iznajdbi in tri leta pred Mitteisom v Ljubljani. Šubic je v svojem srednješolskem učbeniku le omenil »krasen« električni tok v izpraznjeni cevi, ne da bi opisal kakšen poskus z Geisslerjevimi elektronkami. Ob siceršnji eksperimentalni naravnosti učbenika domnevamo, da si Šubic med letoma 1872 in 1874 ni bil na jasnem, kaj v resnici sveti v Geisslerjevi cevi.

Šubiceva teorija elektrolize je temeljila na gibanju in trkanju molekul; podobne ugotovitve je prenesel na pline. Pri tem ga je najbolj zanimalo dogajanje v vakuumski cevi, z električno napetostjo na krajiščih. Hitrost širjenja trkov med molekulami, napetost, prevodnost in dolžina iskre so bile obratno sorazmerne gostoti plina v vakuumski cevi; od tod redkejšim plinom višja hitrost širjenja trkov molekul, boljša prevodnost in večja svetilnost.⁸ Žal pa je sodobna kinetična teorija, razvita v 80-ih letih 19. stoletja, zagotavljala, da toplotna prevodnost plina sploh ni odvisna od njegovega tlaka in gostote na širokem območju, vse dokler pri nizkih tlakih ne postanejo pomembne interakcije med površino in plinom. Leta 1862 Šubic bržkone še ni poznal prav tedaj objavljenih Clausiusovih izboljšav teorije prevodnosti plinov iz let 1859–60.⁹

Šubica je najbolj zanimalo »zlaganje električne svetlobe« v Geisslerjevi cevi; že tedaj je domneval, da gre pri tem iskrenju za zvezno razelektritev v plinu.¹⁰ Plin v Geisslerjevi cevi naj bi svetil zaradi gretja ob prevajanju elektrike, ki ga povzroča električni upor oziroma notranje trenje. Šubic je poznal pravkar izumljeno spektralno analizo. Vodnik naj bi bil svetlejši, čim večji je njegov električni upor. Šubic in večina drugih so menili, da v Geisslerjevih ceveh ni kemičnih reakcij, razen zelo počasnih. Po Šubicu naj bi bila pri prevajanju v plinih povprečna prostota pot delcev obratno sorazmerna gostoti plina, masa delcev pa obratno sorazmerna kvadratu njihove hitrosti.

Obe enačbi izhajata iz kinetične teorije. V plinih je upor sredstva mnogo manjši kot v kapljevinah, kjer po Šubicu druga trditev ne velja, ko hitrost gostejših delcev preseže hitrost redkejših z manjšim ali enakim polmerom.

Šubic je temno področje ob katodi Geisslerjeve cevi pojasnil s širjenjem trkov med molekulami, ki jo je proglasil za električni tok. Neposredno ob viru gibanja v katodi ni dovolj bleščočih trkov z molekulami plina v vakuumski cevi, zato svetlikanje opazimo le v bolj oddaljenih delih Geisslerjeve cevi.

Šubiceve ideje so bile zelo podobne Crookesovim iz leta 1869. Vendar ni naravnost zapisal, da bi bila dolžina temnega področja ob katodi kar sorazmerna s povprečno prostoto molekul v plinu. Temno področje katode danes imenujemo po Crookesu. Pri normalni razelektritvi, kjer gostota električnega toka ni odvisna od njegove intenzitete, velja Crookesova teorija z dolžino »temnega

8 Šubic, *Lehrbuch der Physik*, str. 345; Šubic, *Grundzüge einer Molekular-Physik*, str. 106, 113.

9 Brush, *The kind of motion*, str. 84.

10 Šubic, *Grundzüge einer Molekular-Physik*, str. 106; Hittorf, Über die Elektrizitätsleitung, v: *Ann. Phys.*, 136, str. 1–31, 197–234; *Ann. Phys.*, 20, str. 705–755; *Ann. Phys.*, 21, str. 90–139. Prevod iz leta 1889, str. 181.

Simon Šubic (1830–1903) kmalu po letu 1870, ko je kot profesor fizike poučeval v Gradcu.

(vir: NUK)

področja« obratno sorazmerno tlaku oziroma gostoti plina v cevi. Pri zelo nizkih tlakih se lahko »temno področje« raztegne čez vso cev.

Po Šubicu se plin zgosti v ozkih področjih Geisslerjeve cevi, saj se tam pri enaki masi plina zmanjša njegova prostornina. Pretok snovi skozi cev je torej zvezen, saj nima ne ponorov ne izvirov v cevi s samo dvema elektroda. Po Šubicevem mnenju se dejansko zgoščuje plinasta vsebina cevi in ne le njen sevajoči del.

Podobno se je Šubicu zdela svetilnost sorazmerna z uporom plina v cevi.¹¹ Plini naj bi, podobno kot elektroliti, prevajali elektriko z gibanjem ionov; v resnici pa se v katodni elektronki ne gibljejo ioni, temveč Šubicu še neznani elektroni.

Bolj sodobna je Hittorfova teorija prevajanja v vakuumski cevi,¹² ki plinom, ob gibanju ionov, ponuja še drugi način prevajanja. Ta povzroča svetlikanje v plinu, danes bi rekli prehode med vzbujenimi stanji atomov plina.

Šubic v svoji obravnavi niti ni zapisal, da je sevanje iz katode negativno nabito in ga je mogoče odkloniti z magnetom. Njegov zapis iz leta 1862 je nastal celo desetletje preden je raziskovanje Geisslerjevih cevi začelo obetati razrešitev problema elektrike in odpravo električne snovi brez teže¹³ in je J. J. Thomson pokazal, da sevanja in prevajanja v plinih le ne moremo pojasniti s samim valovanjem. »Katodne žarke« v vakuumski cevi sestavljajo elektroni, ki jim je J. J. Thomson nameril razmerje med nabojem in maso. Zmagala je Crookesova domneva o delčni naravi »katodnih žarkov«.

Dobro desetletje po svojih nemško pisanih teoretskih razmišljanjih o elektriki se je Simon Šubic kot prvi lotil slovenskega zapisa elektrotehniških novosti, in sicer v spisu *Telegrafija, Zgodovina njena in današnji njen stan* (1875). Takrat je telegraf že skoraj 30 let deloval v avstrijskih deželah in tudi v njenem, s Slovenci posejlenem delu. Sprva so leta 1846 uporabljali Bainov, pozneje pa Morseov telegraf.

11 Reitlinger, Über die Schichtung str. 15; Šubic, *Grundzüge einer Molekular-Physik*, str. 92–93, 107, 109, 112, 113, 202.

12 Hittorf, Über die Elektrizitätsleitung, 1889, str. 157.

13 Hittorf, Über die Elektrizitätsleitung, 1889, str. 157.

Šubic ni bil prvi pisec, ki je opisal delovanje telegrafa v slovenskem jeziku, čeprav je bil njegov opis mnogo popolnejši od vseh prejšnjih. Naslednja tabela prikazuje posamezne opise telegrafa, ki so bili v 19. stoletju objavljeni v slovenskem jeziku:

- 1849: Karel Robida, Naravoslovje ali fizika ... str. 101.
- 13. marec 1850: Janez Bleiweis, Telegraf ali daljnopisnik, Novice.
- 1869: Ivan Tušek, Fizika (prevod Schoedlerja), VIII. poglavje.
- 1875: Simon Šubic, Telegrafija ... str. 1–57.
- 1889: Henrik Schreiner, Fizika ali nauk o prirodi, Družba sv. Mohorja, Celovec, XV. poglavje.
- 1897: Ivan Šubic, Električna ... str. 237–311.
- 1899: Andrej Senekovič, Osn. nauki iz fizike in kemije za meščanske šole. V treh stopnjah, III. stopnja, Ljubljana, 6. poglavje.

Nobeden od naštetih opisov ni bil znanstveno delo. Robida, Tušek, Schreiner in Senekovič so svoje opise telegrafa vključili v učbenike za nižje stopnje srednjih šol. Bleiweis je svoj opis telegrafa povzel po *Marskih narodnih novinah*, pri tem pa je slovensko terminologijo povzel po Robidinem učbeniku iz leta 1849.¹⁴ Simon in Ivan Šubic sta v svojih delih predvsem naštevala naprave, ki prenašajo informacije s pomočjo elektrike brez nadgrajevanja obstoječe tehnologije.

Sestava S. Šubiceve Telegrafije (1875)

Telegrafija je bila prva od treh razprav, ki jih je Šubic objavil v nadaljevanjih pri *Letopisu Slovenske Matice*; predsednik Matice Janez Bleiweis, je podprl izid Telegrafije, saj sta bila s Šubicem prijatelja in člana Jugoslovanske akademije znanosti in umetnosti v Zagrebu.

Šubicevo razpravo bi lahko razdelili na dva dela. Prvi obravnava razvoj in teorijo elektrike glede na uporabo v telegrafiji in se konča s stranjo 17. Drugi obravnava posamezne izvedbe telegrafa in sorodnih naprav in obsega ves ostali del razprave. Šubic sam je razpravo razdelil na celo vrsto kratkih poglavij, z naslednjimi naslovi:

- Uvod
- Pota, po katerih so se spoznavale na terne (sic!) moči, ki se rabijo pri električni telegrafiji, stran 1.
- Nekaj glavnih pravil o galvanizmu, stran 8.
- Nekaj posebnih del galvanskega toka, ki se rabijo pri telegrafiji, stran 10.
- Steinheilov telegraf s pisajočima iglama, stran 17.
- Wheatstonov telegraf na magnetične igle, stran 18.
- Bainov telegraf z zvonci in brez njih, stran 21.

¹⁴ Novice, 6. februar 1850.

- Morseov elektromagnetični telegraf, stran 22.
- Aparat za priprezanje močnega domačega električnega toka, stran 24.
- Telegrafne vezi med oddaljenimi telegrafnimi postajami, stran 25.
- Morseov telegraf z barvo pišoč, stran 26.
- O rabi Morseovega telegrafa v primeri z drugimi, stran 26.
- Casellijevi vsakere obraze posnemajoči telegraf, tj. pantele, stran 28.
- Hughes-ovi telegraf tiska telegrame s tiskarskimi črkami, stran 31.
- Telefon ali telegraf, po katerem se sliši petje v tuje kraje, stran 36.
- Kako in kodi se je razširjal električni telegraf, stran 37.
- Podmorski telegraf, stran 38.
- Telegrafija po hišah, stran 41.
- Električni popki s katerimi se pozvonuje, stran 43.
- Naprave s katerimi se opazujejo telegrafska znamenja, stran 44.
- Berguet-ova naprava z elektromagnetičnim mačkom in plohom, stran 45.
- Cela osnova hišnega telegrafa, stran 47.
- Hišni telegrafi v podobi električne ure, stran 48.
- Rémondov telegraf s tiskarskim vodom, stran 49.
- Hagendorffev hišni telegraf z uro, ki kaže črke, stran 53.
- Ozir po občnih telegrafnih osnovah, strani 55–57.

Teorijski del S. Šubiceve Telegrafije (1875)

V prvem delu svoje razprave je Šubic na straneh od 1 do 17 opisal razvoj teoretičnih osnov in zgodnjih izvedb telegrafije. Najprej opiše akustične in optične telegrafe. Optični telegraf so prvič vpeljali »pred francosko revolucijo v dejansko življenje«. ¹⁵ V habsburški monarhiji se je pojavil šele leta 1835, ko je tam »gospodaril Metternich, vsemogoči zatiralec vnašnjih misli in iznajdb«. ¹⁶

Takšne sodbe o dogajanjih polpretekle habsburške zgodovine nedvomno pričajo o Šubicevi svobodomiselnosti; Metternich je namreč izgubil oblast šele leta 1848. Tako radikalna sodba je močno zmanjševala Šubicevo možnost, da dobi mesto rednega profesorja na univerzi v Gradcu.

Po tem uvodu se je Šubic lotil razvoja znanosti o elektriki. Tu se je posebej ustavil pri galvanizmu, ki je že pred odkritjem elektromagnetizma prinesel nekaj drugače telegrafa. Vendar so imeli ti telegrafi sprejemnike zasnovane na kemičnih in fizioloških učinkih električnega toka, ki niso omogočali točne komunikacije. ¹⁷

Bistvo sodobne telegrafije je omogočilo Oerstedovo odkritje elektromagnetizma (1820). To odkritje je obdelal Ampère, ki je že istega leta opisal teorijsko osnovo delovanja sodobnega elektromagnetnega telegrafa. ¹⁸ Tu se Šubic ni poglo-

¹⁵ S. Šubic, *Telegrafija*, str. 3.

¹⁶ S. Šubic, *Telegrafija*, str. 4.

¹⁷ S. Šubic, *Telegrafija*, str. 14.

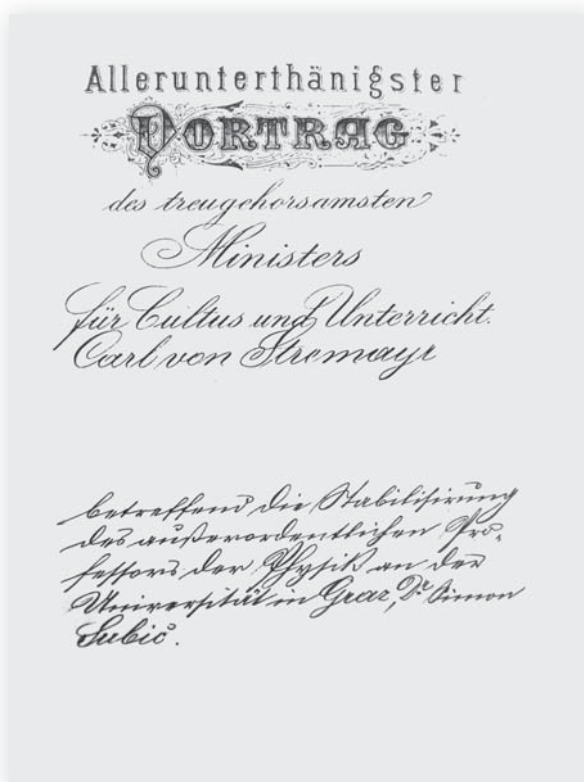
¹⁸ S. Šubic, *Telegrafija*, str. 15–16.

bil v Ampèrovo teorijo električnih magnetilnih tokov, ki jo je zagovarjal v drugih svojih razpravah (1862).

Zanimivo je, da Šubic (1875) med raziskovalci električnih pojavov prav nič ne omeni Feradaya, ki ga je v svojih razpravah sicer pogosto citiral.¹⁹ Za hitrost elektrike Šubic (1875) povzema Wheatstonovo mnenje, po katerem je elektrika v blisku ali bakrenem vodniku še hitrejša od svetlobe.

Charles Wheatstone je leta 1834 in 1835 meril hitrost elektrike v bakrenem vodniku. Dobil je vrednost, ki je bila več kot za 50 % večja od hitrosti svetlobe. Vendar je imel Šubic leta 1875 na razpolago že mnogo bolj natančne meritve. Weber in Kohlrausch sta že leta 1856 teorijsko določila hitrost električne motnje. Dobljena vrednost je bila zelo blizu svetlobni hitrosti, kar je bilo tudi temelj Maxwellove elektromagnetne teorije svetlobe iz leta 1873. Šubic je Webrova dela poznal, saj jih je citiral v svoji dobrohotni kritiki Robidine optike (1862). Vendar s sprejemanjem novih meritev za hitrost električne motnje očitno ni šlo vse tako gladko, kot bi si mislil sodobni opazovalec. Tako je Šubicev prijatelj Karel Robida teorijsko izpeljal skoraj šestkrat prenizko vrednost za hitrost električne motnje v snovi;²⁰ pri tem ni svojih teorij niti poskusil primerjati z rezultati poskusov.

Simon Šubic je sporno vprašanje iznajdbe telegrafa rešil v prid Rusom.²¹ S tem se je močno razlikoval od Ivana Šubica, ki je zapisal, da prvo obdobje razvoja telegrafije pripada nemškemu raziskovalcem, drugo angleškim in ruskim in tretje, po predoru Morseovega telografa, Američanom.²²

Dokument, s katerim je minister Karl Edler von Stremayr potrdil Šubicevo profesuro, 1878.

19 S. Šubic, *Grundzüge einer Molekular-Physik*; S. Šubic, *Die neuesten Untersuchungen ...*

20 Robida, *Grundzüge einer naturgemassen Atomistik*, str. 20.

21 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 16.

22 I. Šubic, *Elektrika*, str. 239.

Šubicev opis telegrafov in sorodnih naprav²³

V drugem delu razprave se je Šubic lotil opisov telegrafov s čisto tehničnega zornega kota in značilnosti posameznih izvedb. Razprave je ponazoril z osemindvajsetimi skicami, priloženimi na koncu knjige. Med njegovimi opisi so bile tudi povsem nove iznajdbe, kot npr. Rémondov pariški telegraf iz leta 1869.²⁴ Seveda je Šubic v svoji razpravi o eksplozijah parnih kotlov leta 1866 poročal še o bolj svežih odkritjih; tam je opisal tudi poskus profesorja fizike na lausannski akademiji Louisa Dufourja (1832–1892) iz leta 1864 in poročilo o eksploziji parnega kotla v Wormsu, objavljeno v nemškem industriji namenjenem časopisu (1865).²⁵

Pri tem je Šubic zelo malo prostora posvetil avstrijskim raziskovalcem. V habsburško monarhijo so optični telegraf vpeljali leta 1835, na progi med Dunajem in zgornjo Donavo. Električne Bainove telegrafe so začeli postavljati po letu 1846.²⁶ Dunajski mehanik Johann M. Ekling ga je dopolnil z zvončki, ki so telegrafista opozarjali na prihajajoče sporočilo.²⁷ Ob koncu knjige je Šubic opisal še zanimive dogodke ob polaganju Someringovih telegrafskih žic na Dunaju, pod vodstvom univerzitetnega profesorja fizike Baumgartnerja,²⁸ ki je bil kot predsednik dunajske akademije med poglobitnimi oporami znanstvenega delovanja Simona Šubica.

Zaključek

Simon in Ivan Šubic sta na najbolj odmeven način ponesla sodobni napredek škofjeloške elektrotehnike na širša območja Slovenije. Kljub generacijski razliki sta se njuna prispevka k napredku slovensko pisane tehniške besede prepletala in dopolnjevala. Čeprav sta večinoma delovala zunaj loškega območja, kjer zanju primernih služb seveda ni bilo, sta ohranila zavest o skupnem poreklu kot temelju za pristno znanstveno sodelovanje.

OKRAJŠAVE:

FSLJ – signature knjig v ljubljanskem frančiškanskem samostanu

FSNM – signature knjig v novomeškem frančiškanskem samostanu

KSSKL Kranj – signature nekoč kranjskih knjig v škofjeloškem kapucinskem samostanu

KSSKL Loka – signature knjig v škofjeloškem kapucinskem samostanu

NUK – signature knjig v ljubljanski Narodni in univerzitetni knjižnici

23 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 17–57.

24 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 49–53.

25 S. Šubic, *Die neuesten Untersuchungen* str. 4.

26 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 38.

27 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 21.

28 S. Šubic, *Telegrafija*, str. 56.

VIRI IN LITERATURA:

Novice, 6. februar 1850.

Brush, Stephen G.: *The kind of motion we call heat*, North - Holland 1976.

Ferrari da Monza, Joseph Anton: *Josephi Antoni Ferrarii Philosophia peripatetica adversus veteres et recentiores: praesertim philosophos firmioribus propugnata rationibus Joannis Dunsii Scoti subtilium principis doctrinis accommodata, atque in tres tomos distributa*. Venetiis : Modest Fentius, 1746-1747 (KSSKL-Loka S 11). Ponatis: Benetke: Betinelli, Thoma, 1754 (FSLJ-2 i 10-12).

Glonar, Joža: Jožef Perbegg (geslo). V: *SBL*, Ljubljana : SAZU, 1988.

Gottscheer, Martin: *Philosophia polemica (secundum aphorismos Aristotelis Stagirtae cum annotationibus tum philosophicis, tum strategicis ex variis desumptis ... in celeberrima Universitate Graecensi publicae disputationi*, Gradec : Widmanstand, 1690. (KSSKL-Kranj V 104; FSLJ-16 b 27; FSLJ-22 e 69).

Hittorf, Johann Wilhelm: Über die Elektrizitätsleitung der Gase. V: *Ann. Phys*, 136, 1869, str. 1-31, 197-234; *Ann. Phys*, 20, Leipzig 1883, str. 705-755; *Ann. Phys*, 21, Leipzig 1884, str. 90-139. Prevod iz leta 1889.

Khell von Khellburg, Joseph: *Physica ex recentiorum observationibus accommodate*, 1-2. Dunaj : Trattner, 1751, 1754/55 (KSSKL-Kranj V 29, Loka T 2-3; NUK-8206).

Perbegg, Jožef: *Dialogi de Variis Antiquitatibus Ecclesiasticis Etiamnum Inter Eruditos in Utramque Partem Controversis*, Gradec 1724.

Perbegg, Jožef: *Geographicum Europae compendium*. Gradec : Widmanstadt, 1712 (NUK-21488).

Perbegg Jožef: *P. Perbegg Josephi SJ Magnetismus, et Sympatia rerum, seu experientia quadam physica ex probatis authoribus collecta*, Gradec 1711 (KSSKL-Kranj V 110).

Redlhamer, Joseph: *Philosophia naturalis*, Dunaj 1755 (NUK-8199; FSNM; KSSKL-Loka S 8; FSLJ-11 g 76; FSLJ-16 g 23/ 16 f 19).

Reitlinger, Edmund: Über die Schichtung des elektrisches Lichtes. V: *Sitzungsberichte der kais. Akademie der Wissenschaften*, zvezek 43, Dunaj 1861.

Robida, Karel: *Grundzüge einer naturgemassen Atomistik mit den deraus abgeleiteten Schwingungsgleichungen*, 1. del. Celovec : Johann Leon, 1860.

Semery, Andreas: *Triennium Philosophicum quod P. Andreas Semeryremus e Societate Jesu in Collegio Romano Philosophiae iterum Professor Detabat Qu. Ac Editione ab Authori Recognitum & Auctum. Annus Secundus*, Benetke 1690 (NUK-4449, 2. izdaja; KSSKL-Loka S 25); Benetke 1708 (NUK-5188, 4. izdaja, ekslibris ljubljanskih bosonogih avguštincev).

Šubic, Ivan: *Elektrika, nje proizvodnja in uporaba*. Ljubljana : Matica slovenska, 1897.

Šubic, Simon: *Die neuesten Untersuchungen über die Ursache der Dampfkessel - Explosionen*, Gradec 1866.

Šubic, Simon: *Grundzüge einer Molekular - Physik*, Dunaj 1862.

Šubic, Simon: *Lehrbuch der Physik für Ober-Gymnasium und Ober-Realschulen*, Budimpešta 1874.

Šubic, Simon: *Telegrafija. Zgodovina njena in denašnji njen stan*. Ljubljana : Matica slovenska, 1875.

Štukl, France: *Prispevki k privatni proizvodnji v Škofji Loki od cehov do leta 1941*. V: *Loški razgledi* 47, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2000, str. 31-44.

Summary

Famous physicists and mathematicians from Škofja Loka surroundings in the past (1st Part)

The article describes the activities of four famous physicists, scientists and mathematicians from Škofja Loka and the Loka surroundings, who made an important contribution to Slovene science at the turn of the twentieth century. The roots of their success can be sought in Loka scientific books and the atmosphere that reigned in Škofja Loka during the beginnings of electrification. The education of the early Loka professors of mathematical technical sciences is presented in connection with Loka intelligentsia of the earlier period and especially with the excellent stock of professional books in the Loka Capuchin monastery library. When Terpin from Selca composed the first catalogues of Carniolan books and when Loka students first advocated Copernicus' teachings in Carniola, it was possible to expect further achievements from the pen of Loka writers. The Loka environment thus gave Slovenes the first author of a scientific paper in the Slovene language, Simon Šubic (1869), the first headmaster of the Slovene National Craft School, Ivan Šubic (1888/1911), and the first lecturer of physics at Ljubljana University, Valentin Kušar, assistant professor after 1924. The first Slovene technical monographs on telegraphy (1876) and electro-technology (1897) were also created by Ivan and Simon Šubic, the latter of which was certainly connected with the first public power station in Slovenia; it was actually been set up in Škofja Loka. Kušar was still then wearing short trousers, Ivan was beginning his teaching career and Simon Šubic was breaking new ground with Slovene written scientific discussion; so it was precisely the Loka success that first encouraged them to write about electro-technology. The majority of Slovenes certainly took their first steps into the world of modern electro-technology from the publications of Ivan and Simon Šubic who, despite the great difference in age, cooperated in an exemplary way. Their successes marked the career of the Loka citizen Ivan Molinaro, who was born a few days after the death of the Graz professor, Simon Šubic.

Od Špickramarjeve Francke do častne dvorne dame in visoške gospe Franja Tavčar (1868–1938)

Izvleček

Prispevek predstavlja Franjo, roj. Košenini, ženo dr. Ivana Tavčarja. Zavzetost za narodno stvar jo je zbližala s pisateljem Ivanom Tavčarjem in drug drugega sta spodbujala pri javnem delovanju. Franja je delovala predvsem na dobrodelnem in humanitarnem področju in je zavzela vodilno vlogo med narodnimi damami. Kot sposobna organizatorka je predsedovala predvsem meščanskim liberalnim društvom in bila deležna številnih priznanj. Leta 1925 je bila imenovana za častno dvorno damo jugoslovanske kraljice Marije, leta 1928 pa je kot prva ženska postala ljubljanska častna meščanka. Svoj pečat je pustila tudi na Visokem, ki sta ga s Tavčarjem kupila leta 1893.

Abstract

From »The Lace Dealer's Francka« to lady-in-waiting and mistress of Visoko. Franja Tavčar (1868–1938)

The contribution presents Franja, née Košenini, wife of Dr. Ivan Tavčar. Her commitment to national affairs brought her into contact with the writer Ivan Tavčar and they encouraged each other in public activities. Franja worked mainly in charitable and humanitarian fields and took a leading role among nationally conscious womanhood. As a capable organiser, she presided over primarily middle class liberal societies and received numerous recognitions. In 1925 she was appointed honorary lady-in-waiting to the Yugoslav Queen Marija and in 1928 was the first woman to become an honorary citizen of Ljubljana. She also left her mark on Visoko, which she and her husband bought in 1893.

Uvod

V letu 2011 smo praznovali okroglo 160. obletnico rojstva dr. Ivana Tavčarja. O njem smo lahko brali v prilogi Gorenjskega glasa *Snovanja* (11. oktober 2011), kjer je Miha Naglič izčrpno predstavil vsestransko osebnost dr. Ivana Tavčarja. Zanimiva je bila tudi okrogla miza v Poljanah, posvečena pisatelju Ivanu Tavčarju. Nekajkrat je beseda nanesla tudi na njegovo ženo Franjo. Tavčarjeva obletnica je naključno sovpadla z razstavo *Slovenke v dobi moderne*, ki je bila na ogled v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije. Tu je bila med ženskami, ki so utirale pot uveljavitvi ženskih pravic, predstavljena tudi Franja Tavčarjeva in njena vloga v ženskem gibanju na Slovenskem ob koncu 19. in v 20. stoletju. Ob pripravi gradiva za razstavo je bila zbrana vrsta zanimivosti iz njenega izjemno aktivnega življenja, ki so združene v ta prispevek.

Špickramarjeva Francka

Franja se je rodila v Ljubljani, 8. februarja 1868, v družini nadtelegrafista Gustava Košeninija in Frančiške Arce. Že v zgodnjem otroštvu je ostala brez staršev. Mati je umrla, ko ji je bilo komaj tri mesece, oče, navdušen Sokol in strasten lovec, je umrl za posledicami prehlada, ko Franja še ni dopolnila tretjega leta.

Tako je odraščala pri Špickramarju, Franu Lukmanu, premožnem starem stricu, trgovcu s čipkami. Njegova je bila hiša na Poljanski cesti, v bližini Alojzijevišča. Za Franjo so skrbeli materini bratje in sestre, še zlasti Josipina (teta Ajka). Bili so brez potomcev in Franja – Franica je bila bogata dedinja. Razvajali so jo z vso pozornostjo in ljubeznijo, odraščala je v varnem meščanskem udobju in izobilju, ki so ju omogočali stričevi donosni posli. Kljub temu, da so jo poslali v nemško meščansko uršulinsko šolo, je bilo za njen nadaljnji razvoj pomembno to, da je izven šole živela v narodnozavednem okolju. Teta Ajka jo je vodila v ljubljansko čitalnico, na slovenske gledališke predstave in druge narodne prireditve.¹

Pripadnostno kostumirana Franica Košenini, okoli 1883.
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

1 Govekar F., Franja in dr. Ivan Tavčar, str. 171–174.

Vzgojena je bila za poslanstvo, ki ga je skozi celo življenje v zvrhani meri izpolnila. Od mladih nog je bila samozavestna in izvrstna organizatorka. Ob obisku cesarja Franca Jožefa (leta 1883, v Ljubljani) je v sprevedu, ki je s svojim programom izražal lojalnost monarhiji, sodelovala v igranem prizoru slovenske kmečke svatbe. Igralci so bili pripadnostno kostumirani v t. i. narodne noše. Ivan Tavčar je tedaj preskrbel godce iz Poljan.² Narodnodemonstrativni dogodek, kjer je Franja prvič javno nastopila, je organizirala narodna dama Marija Murnik.³

S svojo pozitivno energijo, vztrajnostjo in odločnostjo je Franja pridobivala številne sodelavke. Te odlike je opazil tudi, tedaj še odvetnik, dr. Ivan Tavčar, prav tako reden gost na narodnih prireditvah. Zasluge, da sta se spoznala, si v svojih spominih pripisuje tudi njegov politični sopotnik in kasnejši tekmeč Ivan Hribar: »... *Kmalu nato zaslovela je v narodnih krogih ljubljanskih mlada gospica Franja Košeninova. ... Bila je živahna osemnajstletna deklica lepe vnanjosti in prikupljivega vedenja. Dr. Tavčar vnel se je zanj in prosil me je, da sem ga ob večerih spremljal na izprehodih po potih, koder je hodila ona. Začel jej je pošiljati cvetice in kmalu je bila stvar tako daleč, da jo je lahko zasnužil in dobil tudi obljubo, da ga vzame. V dan svatbe, ki je bila v Lukmanovi hiši na Poljanski cesti, bil sem njegove sreče vesel, ko svoje lastne ...*«. ⁴

Franica s Poljan

Tudi Franji pisatelj dr. Ivan Tavčar ni bil neznan. V Ljubljanskem zvonu je z navdušenjem brala povesti Emila Leona (Tavčarjev psevdonom) in želela je spoznati pisatelja. Ob prvih srečanjih je Tavčar do nje nastopal pokroviteljsko, ko pa je spoznal njeno samozavest in narodno pokončnost, mu je bila njegova starost edina ovira, da je še nekaj časa omahoval.⁵ Vedel je tudi za številne mlajše Franjine oboževalce, ki jih je, poleg njene mladostne miline, privlačila njena bogata dota. Njena privlačnost je burila domišljijo in erotične fantazije tudi alojzijeviščnikom.⁶

Poleti 1886 je bil Tavčar na zdravljenju v Slatini (Rogaška Slatina, op. M. F.). S Franjo sta si izmenjavala »zaljubljene liste«, kot je pisma svoji izbranki poimenoval

2 Govekar F., Franja in dr. Ivan Tavčar, str. 173.

3 Marija Murnik, roj. Horak (1845–1894), prva, ki je pri nas organizirala delo žensk na dobrodelnem in narodnem področju. Okoli sebe je zbirala dekleta in žene premožnejših slovenskih meščanskih slojev in jih spodbujala h karitativnemu delovanju. Pripadnostno kostumirane so nastopale na narodnih prireditvah. Kljub nemški izobrazbi so v javnosti govorile slovensko. V tedanjem časopisju in širši javnosti so jih poimenovali narodne dame. Marija Murnik je že zgodaj odkrila Franjine sposobnosti in jo vpeljala v javno življenje ter narodno karitativno delovanje. Franja je po njeni smrti postala njena naslednica.

4 Hribar, *Moji spomini*, str. 142–143.

5 Bartol, Franja Tavčerjeva, str. 33–34.

6 Anton Hribar Korinjski, župnik v Zalem Logu, je svoje spomine na dijaška leta in Franico Košenini pripovedoval osnovnošolki Vidi Košmelj. Vir: Košmelj, *Železniki skozi čas*, str. 275.

Leta 1893 se je Franja udeležila velike maškarade, ki jo je Ljubljanski Sokol priredil na pustno nedeljo, v prostorih ljubljanskega strelišča. Sokolska maškarada je predstavljala vrhunec predpustnih veseljc v Ljubljani. Časopis Slovenski narod je o dogodku obširno poročal in pohvalil številne elegantne maske ter kostume. »Izmej mask dali so vsi navzoči prvenstvo `krasni lisici, plesa kraljici`, originalni in jako bogato opravljeni« ... Kostum lisice je sestavljala obleka z ogrinjalom iz temno rdečega žameta in podložena s »pomerančno rumenim« atlasom in »naravne lesičje kože«, kot je Franja zabeležila na hrbet fotografije, posnete skozi objektiv fotografa Juliusa Müllerja.

(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Tavčar. Znanih je enajst pisem, ki jih je Franja, skupaj z odgovori, skrbno hranila. V svojem petem pismu (30. julija 1886) jo Tavčar hudomušno, v svojem slogu, imenuje Franica s Poljan.⁷ Tavčar je štel 36 let, Franja pa jih je imela 18, ko sta se maja 1887 poročila. Tavčarjevi dohodki od advokature niso bili skromni, a poroka z bogato meščansko dedinjo mu je izdatno pripomogla k vzponu na premoženjski in družbeni lestvici. Mesec dni po poroki je kupil meščansko hišo ob Ljubljani, na vogalu Brega in Salendrove ulice. Na Bregu 8 (danes 10) sta bila v pritličju krčma in najemniško stanovanje. Tavčarjevi so živeli v prvem in drugem nadstropju; meščansko stanovanje je obsegalo enajst sob, kabinet in kuhinjo. Leta 1890 so v skupnem gospodinjstvu poleg dr. Tavčarja in žene Franje živeli še dva sinova: Ivan (rojen 1888) in Fran (rojen 1890) in tri služkinje. Dobrih deset let kasneje je bilo stanje nekoliko drugačno. V prvem nadstropju je kot zasebnica živela teta Ajka (Josipina Arce). Družina dr. Tavčarja se je povečala: poleg dveh sinov, Ivana in Frana, se je leta 1891 rodila hči Josipina - Pipa, sledila sta ji leta 1896 rojeni sin Ante in Igor, rojen 1899.⁸ Živeli so v drugem nadstropju. Stanovanje je takrat obsegalo šest sob, kabinet, kuhinjo in predsobo oziroma vrtni salon. V gospodinjstvu so gospe dr. Tavčarjevi pomagale še kuharica, hišna in služkinja.⁹ Nekaj časa je bila za kuharico pri hiši Tavčarjeva sestra Marijana.

7 Literarna zgodovinarica in urednica Tavčarjevih Zbranih del Marja Boršnik domneva, da je poimenovanje Tavčarjeva reminiscenca na rodne Poljane. Vir: Tavčar, *Zbrano delo* 8, str. 193; isti, *Zbrano delo* 6, str. 358.

8 Kot kaže, sta dečka dobila ime po očetu Ivanu in mami Franji, hčerka Pipa po teti Josipini, zadnja dva, Ante in Igor, pa sta dobila ime iz zakladnice slovanskih imen.

9 Anžič, *Hiše na Novem trgu*, str. 166-167.

Narodna dama

Franja je s svojim odločnim in avtoritativnim nastopanjem hitro prevzemala vlogo voditeljice ljubljanskega narodnega ženstva. Leta 1894, po smrti Marije Murnik, je postala predsednica mestne podružnice Družbe sv. Cirila in Metoda. Od Murnikove je prevzela program in metode dela, dotedanji ekskluzivni krog narodnih dam najpremožnejšega meščanskega sloja pa je skušala razširiti z ženskami nižjih socialnih plasti.¹⁰

Leta 1901 je sodelovala pri ustanavljanju prvih zares ženskih društev: Ženskega telovadnega društva (od 1920 imenovano Atena) in Splošnega ženskega društva.¹¹ Glavni namen društva je bila skrb za široko izobrazbo slovenskih žena in zavzemanje za razširitev pravic žensk ter otrok. Sodelovala je pri ustanavljanju Mladike in dekliškega liceja, Dečjega in materinskega doma v Ljubljani in počitniškega doma za otroke v Kraljevici na Hrvaškem. Dosegla je zgraditev doma za onemogle ženske – Jožefišče na Poljanski cesti. Na pobudo beograjskih žena je v Ljubljani leta 1921 ustanovila in vodila Kólo jugoslovanskih sester, ki je pomagalo Slovincem na zasedenih ozemljih, žrtvam vojne, prirejalo je počitniške kolonije za bolne in oslabele otroke ter delovalo na kulturnem, humanitarnem in obrambnem področju.¹²

Bila je še voditeljica in sodelavka številnih drugih meščanskih liberalnih združenj in društev.¹³ Franja je bila izvrstna predstavnica društev navzven, za sabo pa je imela številne sodelavke, ki so prevzemale precejšen del nalog, a so ostajale v njeni senci. Franjin močan in neomajni značaj je zasenčil marsikatero tudi zaslužno narodno damo,¹⁴ med njimi prav gotovo njeno tesno sodelavko Minko Govekar.¹⁵ *»Čudovito je, da prihaja samopožrtovalno, kamorkoli jo kličejo: nikoli ni utrujena, nikoli naveličana ali malodušna. V svojem vedno enako svetlo gorečem rodoljubju sprejema nespremenjeno mladostno prožna in živahna na svoje rame voljno vse, kar ji nalaga javno življenje ... Lahko rečem, da je tretjino svojega življenja, miru in udobnosti žrtvovala drugim, tretjino pa svojemu možu in deci, ker je bila vzorna nase docela pozabljaljoča žena in mati ...«* je zapisala ob Franjini 60-letnici.¹⁶

Med množico slavošpevov in pohvalnihotic ob njenih obletnicah ter pode-

10 Justin, Franja Tavčarjeva, str. 195.

11 Govekar M., Petindvajsetletnica, str. 186–187; Justin, Franja Tavčarjeva, str. 196.

12 Budna Kodrič, Žensko gibanje na Slovenskem, str. 25.

13 Budna Kodrič, Franja Tavčar, str. 141.

14 Jeraj, Minka Govekar, str. 150–151.

15 Minka Govekar (1874–1950), učiteljica in pisateljica, prevajalka, novinarka, žena Frana Govekarja. Soustanoviteljica in tajnica Splošnega ženskega društva. Poudarjala je pomen izobrazbe in splošne razgledanosti. Bila je izjemno aktivna v ženskem gibanju na Slovenskem, od preloma 19. stoletja do 2. svetovne vojne.

16 Govekar, Franja dr. Tavčarjeva, str. 3.

ljenih častnih naslovih je kritične besede na račun njenega številčnega predsedovanja zmogla le prodorna Marica Nadlišek Bartol.¹⁷ Pogrešala je zdravo konkurenco v delovanju društev, ki je ni, dokler jih vodi ista oseba.¹⁸

Tavčarjeva je zavzemala pomembno mesto tudi pri dobrodelnih akcijah in prireditvah. Med prvo balkansko vojno (1912–1913) je Splošno žensko društvo pod njenim vodstvom zbralo več vagonov oblek, sanitetnega materiala in zdravil ter jih poslalo srbskemu in bolgarskemu Rdečemu križu. V podporo srbskim vojakom je bila leta 1912 pokroviteljica koncerta Ljubljanskega zvona v Beogradu.¹⁹ V zahvalo za odlično organizacijo odmevnih humanitarnih akcij je prejela odlikovanje Rdečega križa.

Zbiranje pomoči se je nadaljevalo tudi med 1. svetovno vojno. Med ohranjenimi drobci Franjine korespondence je tudi pismo slovenskega vojaka, ki se ji v imenu v vojni oslepelih vojakov zahvaljuje za prejete dobrote, s katerimi jih je razveselila za veliko noč (1914):

»Preblagorodna gospa!

V imenu vsih slov. oslepelih vojakov se Vam preblagorodna gospa najlepše zahvaljujem za poslano klobase in pirhe. Prav dobro smo se imeli pri Vaših klobasah, kajti okus kranjskih klobas je za nas Slovence le zmirom najboljši. Bog vam stoterno povrni!

Ob enem se Vam preblagorodna gospa tudi zahvalim za vaše delovanje za slov. invalide pri damskem odboru v Ljubljani. Zasluge slov. gospa in gospodično so take, da si mi poprej sploh predstavljati nismo mogli ...»²⁰

Praznovanje njene 50-letnice je sovpadlo s prelomnimi dogodki v boju za avtonomijo Slovencev, kjer je odigrala pomembno vlogo pri nekaterih vseslovenskih akcijah. Leta 1917 je bila med glavnimi pobudniki zbiranja podpisov za majniško deklaracijo. Skupaj s Cilko Krek,²¹ predstavnico slovenskega katoliškega ženstva, sta zbrali 200.000 ženskih podpisov za deklaracijo. Vezane v sedem debelih knjig sta jih marca 1918 slovesno izročili dr. Antonu Korošču, predsedniku Jugoslovanskega kluba. Navdušenje nad novo domovino je izrazila tudi v

17 Marica Bartol, roj. Nadlišek (1867–1940), učiteljica, tržaška pisateljica, novinarka, urednica *Slovenke* – prvega slovenskega ženskega lista in sodelavka drugih časopisov. Po letu 1919 nadaljuje s publicističnim delom in aktivnim društvenim delovanjem v Ljubljani. Vir: Zemljič, Marica Nadlišek Bartol, str. 278.

18 Bartol, Franja Tavčarjeva, str. 35.

19 Govekar M., Petindvajsetletnica, str. 190.

20 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

21 Cilka Krek (1868–1943), sestra dr. Janeza Evangelista Kreka. Bila je v vodstvu Slovenske krščanske ženske zveze in drugih katoliških društev. Bila je dobra predavateljica, pisala je prispevke v gospodinjске liste in vodila gospodinjске tečaje za delavke, javno se je zavzemala za pravice žensk, revnih in neizobraženih. Bila je ena prvih urednic *Vigredi* in predsednica ženskega odseka Orlic. Vir: Stergar, Cilka Krek, str. 103–107.

spominski knjigi Jute Zarnik,²² s posvetilom in zahvalo: »*Beležiti imej obilo jasnih dni Ostani Jugoslaviji zvesta hči V zahvalo in spomin na petdesetletni jubilej poklanja ta dnevnik mladi Slovenki Juti Zarnik-ovi Franja Tavčarjeva, Ljubljana 8/2 1918*«. ²³

Gmotno in moralno je, v soglasju z dr. Tavčarjem, podpirala revne in nadarjene dijake ter študente. Nekateri izbranci so lahko vsako opoldne prihajali na kosilo. Te dobrotljivosti se spominja Pavel Perko, dijak iz Poljan, ki je doštudiral za duhovnika. Dijakom so s kosilom postregli v kuhinji ali v sobici poleg nje, kadar jih je prišlo več hkrati. Družina in povabljeni gostje so, kot je bila navada v meščanski družini, obedovali v jedilnici. Čeprav so bili domači prijazni z njimi, so dijaki, v glavnem revnega kmečkega porekla, doživljali nelagodje in zadrego, ko so prestopili prag gosposke meščanske hiše. A z dobrim učnim uspehom so si zagotavljali gostoljubje Tavčarjeve kuhinje. S prekrški ali učnim neuspehom je bilo zagotovljenih dnevnih toplih obrokov hrane hitro konec. Takšna usoda je doletela tudi mladega Ivana Cankarja. Franja je namreč na široko odprla vrata še zlasti obetajočim mladim literatom. Tako je na kosilo nekaj časa zahajal tudi Cankar, dokler si ni z mladostno nepremišljenostjo dokončno zaprl vrat. Iz Tavčarjeve zasebne knjižnice je izmaknil vezan letnik Ljubljanskega zvona, izgini- lo pa je tudi nekaj Marijaninih (kuharičinih) prihrankov.²⁴ Čeprav je Franja spor zgladila, je bil Tavčar nepopustljiv – Cankar si je nakopal njegovo hudo zamero. V hišo Tavčarjevih so zahajali tudi drugi predstavniki moderne.

Likovni umetniki so podporo vračali z umetniškimi deli. Nekateri še kot dija- ki, drugi kot že uveljavljeni umetniki (Ivan Grohar, Ivana Kobilca, Jurij Šubic, Ivan Vavpotič).²⁵ Hiša v Ljubljani in dvorec na Visokem sta bila polna umetniških del domačih umetnikov, slikarjev in kiparjev.²⁶ Z loškega območja so bili kot dijaki podpore deležni predvsem tisti iz Poljanske doline, med njimi že omenjeni Pavel Perko ter slikarja Franjo Kopač iz Žirov in Pavel Bozovičar iz Zminca pri Škofji Loki.

Franja je bila večkrat botra novorojencem pri krstu in birmancem.²⁷ Ohranjen je jedilni pribor z vgraviranimi inicialkami, na priloženi vizitki pa je lastnoročno Franjino posvetilo: »*Malemu Martinu pošilja mali spomin njegova botra Franja dr. Tavčarjeva*«. ²⁸

Franja je bila pokroviteljica številnih prireditev in obletniških praznovanj. Nanjo so se obračali mnogi organizatorji veselic. Med njimi so bili tudi dobračevski

22 Juta Zarnik je bila vnukinja Valentina in hči Miljutina Zarnika.

23 MGML, inv. števil: 510:LJU;0029261, Spominska knjiga.

24 Perko, Spomini, str. 57.

25 Boršnik, Tavčar Franja, str. 27.

26 B., Jubilej dvorne dame, str. 59.

27 Kljub liberalnemu prepričanju je vsa Tavčarjeva družina ob nedeljah hodila v cerkev, Pipa pa je glasno molila pred jedjo in po njej. Vir: Perko, Spomini, str. 56–57.

28 MGML, inv. števil: 510:LJU;0028601, Jedilni pribor.

gasilci, ki jo v pismu naprošajo za dobitke pri srečelovu na veselici.²⁹ Leta 1927 in 1928 je bila pokroviteljica revij slovenskih narodnih noš. Nagrajenim nošam so bile podeljene diplome, kjer je ime pokroviteljice in častne dvorne dame Franje Tavčarjeve poudarjeno izpisano.³⁰ Ob 60-letnici Gasilskega društva Ljubljana – mesto je bila botra »kumica« razvitju novega društvenega prapora, gasilci pa so v njeno čast priredili baklado.³¹ Poklonila jim je svilen trak, z ročno vezanim ljubljanskim grbom, jugoslovansko trobojnico in napisom: »*Kumica Franja Tavčarjeva, 2. 8. 1930*«. ³²

Franja in Ivan Tavčar, v fotografskem ateljeju Avgusta Bertholda, ob praznovanju življenjskega jubileja (verjetno srebrna poroka, 1912).
(hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

Leta 1928, ob svoji 60-letnici, je kot prva in do konca 2. svetovne vojne tudi edina ženska prejela ljubljansko častno meščanstvo. Ob okroglih obletnicah je bila deležna številnih čestitk. Ob praznovanju 60-letnice ji je iz Beograda brzojavno čestitala tudi kraljica Marija.³³ Rada se je fotografirala s svojimi odlikovanji in je uživala ob izkazovanju pozornosti.

Navezanost na obstoječi družbeni red, ki je ženskam nalagal skrb za družino, gospodinjstvo in družabno življenje, so bile naloge, ki jim je ostala zvesta tudi Franja. Vse življenje je ostala narodna dama z veliko začetnico. Dobrodelnost in delovanje »za narodov blagor« sta bili polji, kjer je pustila globoko sled. Feminizmu ni nasprotovala, podpirala je novi val bojevnic za ženske pravice, ni pa aktivno sodelovala pri uveljavljanju zahtev mlajših, bolj aktivnih feministk.³⁴

29 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 13.

30 MGML, inv. štev.: 510:LJU;0026178, Diploma; inv. štev.: 510:LJU;0026173, Diploma.

31 Tomše, *Sto deset let Gasilskega društva*, str. 98.

32 MGML, inv. štev.: 510:LJU;0036233, Prapor.

33 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 12.

34 Budna Kodrič, Franja Tavčar, str. 142; Antić Gaber, Franja Tavčar, str. 111–112.

Dvorna dama jugoslovanske kraljice Marije

V obdobju med obema vojnama je Franja Tavčar postala nesporna avtoriteta in brez njene prisotnosti si niso zamislili skoraj nobenega dogodka. Tudi s Tavčarjem sta bila vzajemen par: Franja mu je s svojimi poznanstvi pomagala pri družbenem vzponu in političnem uveljavljanju, bila mu je navdih pri njegovem literarnem ustvarjanju, Tavčar pa je svojo Franico spodbujal pri njenem javnem delovanju.

Njeno karitativno delovanje v času balkanskih vojn, in tudi kasneje, je bilo že omenjeno. Za svoje zasluge je prejela številna visoka odlikovanja. Večkrat je bila odlikovana z redom sv. Save, prejela je češki red belega leva, visoko bolgarsko odličje in številne častne diplome. Najbolj ponosna je bila na red sv. Save, ki ji ga je podelil srbski kralj Peter I., leta 1911.³⁵ Med 1. svetovno vojno so z različnih strani pritiskali nanjo, naj odlikovanje vrne, a bila je neuklonljiva in pritiskom ni podlegla;³⁶ njen ugled je s tem le še zrasel.³⁷ Zato verjetno ni bilo naključje, da je leta 1925 postala prva slovenska dvorna dama jugoslovanske kraljice Marije Karadorđević.

Jugoslovanski kraljevi dvor je imel po vzoru ostalih evropskih dvorov tudi t. i. dvorne dame – kraljičine spremljevalke in zaupnice. Imenovane so bile na predlog kralja Aleksandra.³⁸ Predlagane so bile gospe z zaslugami ali soproge uglednih mož – Franja Tavčar je »izpolnjevala« oba pogoja. Poleg njenega družbenega udejstvovanja na dvoru prav gotovo niso spregledali, da je bila ob razpadu monarhije in nastajanju nove jugoslovanske države žena ljubljanskega župana in poverjenika (ministra) za prehrano v prvi narodni vladi Države SHS. Kot dvorna dama je bila Franja večkrat klicana na dvor v Beograd. V pripadnostnem kostumu je večkrat spremljala kraljevi par, ki je zlasti v poletnih mesecih rad zahajal v Slovenijo.

Kraljica Marija je tudi sama imela posluh za humanitarno delovanje, med ljudmi je bila priljubljena in spoštovana prav zaradi svojega dobrodelnega udejstvovanja. Zanimala jo je umetnost, imela je velik smisel za likovno ustvarjanje, obiskovala je umetniške razstave.³⁹ Bila je gostja na ljubljanskem velesojmu, s kraljem Aleksandrom in drugimi visokimi gosti so prišli tudi na loški konec. Takoj

35 B., Jubilej dvorne dame, str. 59.

36 Milčinski, *Dnevnik*, str. 22.

37 Budna Kodrič, *Žensko gibanje na Slovenskem*, str. 140.

38 Več podatkov o institutu dvornih dam nisem našla niti v literaturi niti na spletu. Poleg Franje Tavčar so v tej vlogi nastopale še: ga. Hadžić (glavna dvorna dama), Milka Grujić, Leposava St. Pavlović in Eleonora Šverljuga – žena finančnega ministra (imela sta vilo na Bledu). Znano je tudi to, da je dvorne dame kraljice Marije, v svoji neizmerni želji po kraljevem prestolu, namestnik knez Pavel skušal odstraniti z jugoslovanskega dvora, saj so bile zaščitnice kraljice Marije in mladoletnega kralja Petra.

39 Čolović, *Marija Karadorđević*, str. 92.

po poroki leta 1922 sta več mesecev bivala v vili Suvobor na Bledu (na njenem mestu stoji danes Vila Bled). Takrat sta se mudila tudi na ribolovu v Poljanski dolini (22. junija sta lovila ribe pod mostom na Trebiji).⁴⁰ Samo ugibamo lahko, ali nista bila morda tedaj tudi gosta na Visokem. Leta 1936 je vdova kraljica Marija obiskala obrtno industrijsko razstavo v Škofji Loki. Njen in Franjin podpis sta ohranjena v Spominski knjigi, Franja pa je bila tudi članica »reprezentančnega odbora« I. obrtno-industrijske razstave.⁴¹

Franja je imela tudi pravico do javne uporabe naslova častna dvorna dama. To je s pridom uporabljala, saj je častni naslov še povzdignil veljavo tako podpisane dokumenta ali diplome.

Zanimiva je tudi arhivalija, ki jo hranijo v ZAL, Enota v Škofji Loki. Na dokumentu sta lastnoročna podpisa kralja Aleksandra in kraljice Marije ter kraj in datum: Visoko, 31. VIII. 1933. Na sredino lista je vpet posušen cvet vrtnice. Z drugo roko in drugačnim črnilom je na vrhu dokumenta narisana grb Kraljevine Jugoslavije, ob robu pa preprost rastlinski okras. Na napisnem traku spodaj je zabeleženo, da je njegovo veličanstvo kralj Aleksander I. vrtnico podaril Franji Tavčarjevi.⁴² Celotna kompozicija je obdana z ozkim zlatim okvirjem. Kot vse kaže, sta bila kralj in kraljica, dobro leto pred atentatom na kralja Aleksandra v Marseillu, Franjina gosta na Visokem. Franja je v spomin na obisk in uglajeno kraljevo gesto, podarjeni popek posušila in shranila za spomin.⁴³

Visočca – Visočka gospa

Leta 1893 je Anton Hafner, sin poslednje gospodarice na Kalanovini, komaj prepisano visoško posestvo prodal Ivanu in Franji Tavčar. Zanj sta odštela 24.070 goldinarjev in znesek poravnala v dveh obrokih (ob podpisu pogodbe l. 1893 18.000 in preostanek 6.000 goldinarjev šele leta 1916!).⁴⁴ Gradič s posestvom je bil kupljen iz Franjine dediščine oziroma je pri nakupu s svojim denarjem izdatno pomagala teta Ajka.⁴⁵

Z nakupom Visokega se je Tavčarju uresničila želja, da si v bližini rojstnega kraja uredi bivališče za oddih in dom za stara leta. Skupaj z ženo Franjo sta sodila v rang tistih meščanov, ki so v času svojega družbenega in političnega vzpona vlagali v nakup nepremičnin (vile, posestva in dvorce na podeželju). Letne rezidence so bile zunanja znamenja njihovega družbenega statusa.⁴⁶ Tavčarja se je

40 Štukl, Visoki gostje na Loškem, str. 129–130.

41 ZAL-ŠKL, ŠKL 243, Obrtna razstava v Škofji Loki, 1936, t. e. 1, a. e. 1.

42 Gornji datum se ne ujema s spodnjim. Verjetno je prišlo do napačnega prepisa (3. avgust 1933).

43 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 18, Diplome, poklonjene dvorni dami Franji Tavčar.

44 Hafner, Začetek in konec, str. 126.

45 Boršnik, *Ivan Tavčar*, str. 505.

46 Moder, *Meščan na gradu*, str. 5.; Florjančič, Tavčarjev dvorec, str. 291–292.

oprijelo poimenovanje Visoški gospod, sam pa je s posvetilom v Visoški kroniki: »Svoji ženi Frančiški, sedanji Visošci, poklanja Emil Leon 1695«, izkazal spoštovanje Franji kot gospodarici na Visokem.

Nekdaj kmečkemu gospodarstvu sta nova lastnika spremenila namembnost. Kmetovanje je bilo postavljeno na stranski tir, za kmečka dela na posestvu je skrbelo večje število poslov. Ti so pomagali tudi pri gospodinjstvu in skrbi za otroke, kar se je poznalo pri gospodarjenju. Franja je uvajala novosti v živinorejo. V hlevu je bilo, poleg nekaj konj in prašičev, manjše število govedi (kot so ga imeli Kalanovi), a bilo je bolj kakovostne pasme. Zanimivo, da so doma namolženo mleko tudi sami predelovali in mlečne izdelke pošiljali na ljubljanski trg kar z rednim avtobusom.⁴⁷

Družina in redni obiskovalci so tu preživljali počitnice in proste konce tedna. V ta namen so Visoko tudi preuredili. Okolico so urejali po vzoru plemiških dvorcev. Na Visokem je bil zaposlen vrtnar, ki je skrbel za urejenost parka.⁴⁸

Domači fantje in gostje so uživali tudi v igranju tenisa, lovu in ribolovu. V družinskem albumu sta pod naslovom »Dopoldne na Visokem« dve fotografiji: Pipa in njeni prijateljici si krajšajo čas z ročnimi deli (leta 1908), na drugi Tavčar z moško družbo meče karte. Albumi s fotografijami nam prikazujejo vsakdan Visoških v prvih dveh desetletjih 20. stoletja.⁴⁹ Umirjeno življenje na Visokem je bilo Tavčarju navdih za podlistek, ki ga je objavil v Slovenskem narodu, leta 1900.⁵⁰

Franja Tavčar s hčerko Pipo, ob Volbenškem sejmu, okoli 1910. (dokumentacija MGML)

47 Rupnik, Gospodarjenje, str. 309.

48 Rupnik, Gospodarjenje, str. 311.

49 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 5, a. e. 23, 24.

50 Tavčar, Poljanska idila, str. 1.

Franja in Ivan Tavčar v krogu gostov ob praznovanju Tavčarjeve 60-letnice na Visokem, leta 1911.
(dokumentacija MGML)

Franja je na Visoko med počitnicami vabila tudi okoliške dijake in študente, ki so v družbi imenitnih gostov brusili svoje manire in se učili salonskega obnašanja. Vladalo je prijetno družabno razpoloženje, igrali so krocket, se sprehajali, kopali v Poljanski Sori ali vozili s čolnom. Na voljo jim je bila bogato založena knjižnica.⁵¹ Eden takih študentov je bil že omenjeni Pavle Bozovičar. Še na stara leta je imel v svoji sobi obešeno sliko sadovnjaka na Visokem, ki ga je naslikal, ko je tam preživeljal šolske počitnice.⁵² Med počitnicami so verjetno nastale tudi kopije portretov Ančke in Janeza Kalana, visoških Kalanov, ki danes visijo v zbirki Kalanovega pohištva v Loškem muzeju.

Na vrata Visokega pa so trkali tudi drugi obiskovalci: potovka, ki je prinašala »flance«, občinska uboga in reveži, ki so bili deležni skromne, a redne podpore; Rusi – vojni ujetniki, ki so opravljali sezonska kmečka dela (košnjo ipd.); Aleksij, ki je za mesečno plačilo 12 kron pomagal na Visokem; Lahi (med njimi tudi Pietro); take in podobne zapise najdemo v ohranjenem ostanku pol iz knjige izdatkov in prejemkov.⁵³ Škoda, da ni ohranjenega več gradiva.

Po 1. svetovni vojni, ko je Tavčar že vedel za svojo bolezen, je na Visokem preživel večino časa, Franja pa se je posvetila skrbi za njegovo zdravje.⁵⁴ Leta 1923

51 Perko, Spomini, str. 56–57.

52 Ferle, Pomladna impresija, str. 276.

53 ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 14, Gospodarski dokumenti Tavčarjevih z Visokega.

54 Bartol, Franja Tavčerjeva, str. 35.

najprej umre teta Ajka, Franjina druga mati in zaščitnica, kmalu za njo pa tudi dr. Ivan Tavčar. Izguba dveh dragih oseb naenkrat je bila za Franjo boleča. Odela se je v črnino, ki je poslej ni več odložila. Svojci so na Visokem uredili spominsko sobo, kjer so hranili Tavčarjeve osebne stvari, leposlovne rokopise in redko korespondenco.⁵⁵

In kako je bilo na Visokem, ko je Visošča ostala sama? Leta 1928 je Visoko obiskala Vera Dostal, mlada pisateljica in profesorica, in svoje vtise objavila v časopisu *Jutro* (1928), ki jih kratko povzemam.

Po dveh urah peš hoje iz Škofje Loke je dosegla Visoko in po lesenem pokritem mostu prečkala Soro. Skozi lepo urejen park se je najprej poklonila na pisateljevem grobu.

Nato ji je gospa Tavčarjeva razkazala gradič.

Refektorij, velika obednica, kjer je Tavčar sprejel goste ob svoji 70-letnici, je bil poslikan s starimi freskami. Nad eno od miz je bil naslikan sv. Duh, nad drugo Bog Oče in nad tretjo Kristus. Refektorij je bil v prvotnem, najstarejšem delu dvorca oziroma gradu, kot je po pripovedovanju gospe Tavčarjeve zapisala Dostalova. Peljala jo je tudi v lovsko sobo, kjer so na obiskovalko naredile vtis trofeje, divji prašič, medvedja glava in nagačeni volk, stare puške ter lovske priprave.

Sledila je »škofova soba«. Ob njenem obisku je bila opremljena s starinskimi fotelji in nastavki z umetnim sadjem. Ob steni sta stali dve stekleni omari. V eni so bile »pristine stare narodne noše z lepimi vzorci.«⁵⁶ Njeno pozornost je pritegnila lepa svilena ruta, z naslikanima podobama cesarja Maksimiljana in cesarice. Ob cesarski poroki sta take rute podarjala služinčadi. Kako je ruta zašla na Visoko, ji Franja ni vedela povedati. V drugi omari je visel dolg svilen trak. Prababica Tavčarjeve je živela za časa Francozov in je bila prava lepotica. Trak naj bi dobila na velikem plesu kot kotiljon, na njem so bili zapisani Vodnikovi verzi.⁵⁷ Poleg traku so visele smolnate kroglice, nanizane na vrstico. Služile so kot zdravilno sredstvo, kot talisman. Potovale so od hiše do hiše, če je koga bolel vrat, oči ali ušesa, so mu smolnato ogrlico obesili okrog vratu.⁵⁸ Omari sta skrivali še mnogo zanimivosti: eno najstarejših razglednic na slovenskih tleh, ki sta jo z razstave v Londonu poslala gostilničar Guzelj in njegova žena. Potovala sta skozi Pariz in

55 Med vojno se je velika večina uničila. Del je ohranjen v Loškem muzeju in v ZAL, Enota v Škofji Loki. O usodi Tavčarjeve zapuščine z Visokega piše Marja Boršnik v Pripombah k izdaji Tavčarjevih zbranih del. Vir: Tavčar, *Zbrano delo* 1, str. 371.

56 Franja je bila zbirateljica starin, še zlasti ženskih ročnih del. Leta 1903 je na povabilo umetno obrtnega muzeja v Plznu na razstavo poslala dva zaboja tekstilij z vezeninami in čipkami ter nekaj drugih umetnostno obrtnih izdelkov in fotografij. Vir: ZAL-ŠKL, ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, t. e. 3, a. e. 17.

57 Po opisu sodeč, bi lahko šlo za pentlje iz svilenega atlasa, ki jih je žena guvernerja Lattermanna podarjala plesalkam na praznovanju »mirovega godu« ob odhodu Francozov iz slovenskih dežel l. 1814. Vir: Josip Mal, *Zgodovina*, str. 212.

58 Šifrer Bulovec, Jagode za oči, str. 322–323.

Priznanje ljubljanskega Sokola sestri Franji Tavčar, ob njeni 70-letnici, leta 1938. Diplomo je izdelal Elko Justin (1903–1966), grafik in ilustrator. (hrani: ZAL, Enota v Škofji Loki)

in skrinja z rdečimi srci, na mizi star koledar iz leta 1687, iz katerega naj bi črpal za Visoško kroniko.⁶⁰

Na Visokem so bila vrata vedno odprta. Prijajali so prijatelji, Tavčarjevi politični sopotniki, kulturni delavci in umetniki. Pridružili so se jim tudi drugi občudovalci Tavčarjeve literarne zapuščine. Bila so prava romanja na pisateljev grob. Ivan Prijatelj je na Visoko prihajal že kot študent, pogosto pa je bil na delovnih

Bruselj in za potovanje potrebovala tri mesece.⁵⁹ (Del teksta v članku manjka, op. M. F.) Številni so bili tudi stari tiski. Na steni je visela »diploma« iz jezuitskega kolegija v Ljubljani, slike slikarja Rempfa (verjetno pravilno Remb, op. M. F.) in druge zanimivosti.

Nato sta prišli v Tavčarjevo sobo. Tu so bile stene pokrite z njegovimi diplomami. Na mizi so bili Ivanovi zvezki iz osnovne šole, l. 1859 in 1860, skicirka, nad mizo sliki njegovega očeta in matere. Poleg je bila slika Tavčarjevega dekleta, ko je študiral na Dunaju in Franjina slika iz otroških let (verjetno družinski portret Franje s starši, ki ga je po fotografijah naslikal F. A. Sterle, op. M. F.). Na drugi mizi je bila knjiga s čestitkami ob njegovi 70-letnici in sožalna knjiga. Posebej je bilo razstavljeno sožalje kralja Aleksandra. Na stari pisalni mizi v kotu je bilo gradivo za drugi in tretji del Visoške kronike, v predalih njegovi rokopisi. Zraven pisalne mize je stala široka visoka postelja z baldahinom, nad njo pa upodobitev Tavčarja na smrtni postelji, avtorja Franja Kopača. Na steni so bili obešeni še star raztrgan slamniki in trnki.

Slovenska soba, tik za Tavčarjevo, je bila opremljena s starim »narodnim pohištvom«; ob steni dve nizki postelji

59 Razglednica je ostala na Visokem iz zapuščine Kalanov. Vir: Hafner, Začetek in konec, str. 119.

60 Dostal, Na Visokem, str. 5.

obiskih, ko je pripravljaj Tavčarjeve Zbrane spise.⁶¹ Kot profesor je na »teren« vodil svoje študente. Na Visokem se je, poleg Franja Kopača, večkrat mudil tudi akademski slikar Franjo A. Sterle.

Za konec naj omenim še obisk profesorskega ceha. Leta 1932, na zadnji počitniški ponedeljek popoldan, ob svojem tretjem sestanku, so škofjeloški profesorji obiskali Visoko in bili gostje pri gospe Franji Tavčarjevi. Poklonili so se na pisateljevem grobu, potem pa jim je Franja razkazala »vse visoško domovanje« in jih odlično pogostila na vrtu. Kratko poročilo je ohranjeno v kroniki, fotografije v albumu pa pričajo, da so bili res prisrčno sprejeti.⁶² V gosti kostanjevi senci na čelu mize sedi gostiteljica, profesorski ceh pa se hladi s pivom.

Novico o smrti gospe Franje dr. Tavčarjeve, vdove po slovenskem politiku, deželnem in državnem poslancu, ljubljanskem županu in pisatelju dr. Ivanu Tavčarju, narodne dame, voditeljice slovenskega ženstva ter velikodušne dobrotnice, častne dvorne dame in ljubljanske častne meščanke, so objavili v vseh slovenskih časopisih. Umrila je v Ljubljani, 8. aprila 1938, dva meseca po praznovanju svoje 70-letnice. Pokopana je v družinski grobnici na Visokem. Njeno zadnje slovo v spremstvu Sokolov je fotografsko dokumentiral loški fotograf Janko Šelhaus.

KRATICE:

MGML Muzej in galerije mesta Ljubljane

ZAL-ŠKL Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki

VIRI:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki:

ŠKL 259, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1930–1995, t. e. 1, a. e. 1, Kronika sestankov loških profesorjev, 1930–1965.

ŠKL 243, Obrtna razstava v Škofji Loki, 1936, t. e. 1, a. e. 1.

ŠKL 278, Ivan in Franja Tavčar, Visoko - Ljubljana, 1800–1951, t. e. 3, Arhivsko gradivo Franje Tavčar; t. e. 4, Fotografije; t. e. 5, a. e. 23, 24.

LITERATURA:

Antić Gaber, Milica: Franja Tavčar. V: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana : Založba Tuma in SAZU, 2007, str. 108–112.

Anžič, Sonja: Hiše na Novem trgu in okolici ter njihovi lastniki in prebivalci v 19. stoletju. V: *Novi trg z okolico: arhitekturni in zgodovinski oris mestnega predela in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana*, Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 2006, str. 151–187.

Boršnik, Marja: *Ivan Tavčar : leposlovni ustvarjalec*. Maribor : Založba Obzorja, 1973.

B. Božka: Jubilej dvorne dame gospe Franje Tavčarjeve. V: *Žena in dom* 1938, let. 9, štev. 2, str. 59.

61 Tavčar, *Zbrano delo* 1, str. 370.

62 ZAL-ŠKL, ŠKL 259, Muzejsko društvo Škofja Loka, 1930–1995, t. e. 1, a. e. 1, Kronika sestankov loških profesorjev, 1930–1965; Dolenc, Profesorski ceh, str. 74.

- Bartol, Marica: Franja Tavčerjeva. V: *Ženski svet 1925*, let. 3, šte. 2, str. 33–35.
- Boršnik, Marja: Tavčar Franja r. Košenini. V: *Slovenski biografski leksikon*, 12. zv., Ljubljana, 1980, str. 27–28.
- Budna Kodrič, Nataša: Žensko gibanje na Slovenskem do druge svetovne vojne. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 16–27.
- Budna Kodrič, Nataša: Franja Tavčar. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003 str. 138–143.
- Čolović, Danica Kaća, Čolović, Srđan: *Marija Karađorđević : kraljica - majka*. Beograd : Arhiv Srbije, 2001.
- Dolenec, Ivan: Proforski ceh v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 15, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1968, str. 72–77.
- Dostal, Vera: Na Visokem. V: *Jutro*, 27. 5. 1928, let. 9, šte. 124, str. 5.
- Ferle, Mojca: Pomladna impresija – v spomin akademskemu slikarju Pavlu Bozovičarju (10. 1. 1910–17. 8. 2001). V: *Loški razgledi* 48, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2001, str. 273–276.
- Florjančič, A. Pavel: Tavčarjev dvorec na Visokem na prelomu stoletja. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 291–297.
- Govekar, Fran: Franja in dr. Ivan Tavčar. V: *Življenje in svet* 1928, let. 2, šte. 6, str. 171–175.
- Govekar, Minka: Petindvajsetletnica ženskega dela. V: *Slovenska žena*, Ljubljana : Yougoslave Express Reclame Company, 1926 (v Trstu : Edinost), str. 186–194.
- Govekar, Minka: Franja dr. Tavčarjeva. V: *Slovenski narod*, 4. februar 1928, šte. 29, str. 3.
- Hafner, Pavle: Začetek in konec visoških Kalanov. V: *Loški razgledi* 16, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 112–127.
- Hribar, Ivan: *Moji spomini* I. Ljubljana : Slovenska matica, 1983.
- Jeraj, Mateja: Minka Govekar. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 144–154.
- Justin, Mara: Franja Tavčarjeva. V: *Slovenska žena*, Ljubljana : Yougoslave Express Reclame Company, 1926 (v Trstu : Edinost), str. 195–197.
- Košmelj, Vida: *Železniki skozi čas*. Radovljica : Didakta, 2007.
- Mal, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. II. del. Celje : Mohorjeva družba, 1993.
- Milčinski, Fran: *Dnevnik 1914–1920*. Ljubljana : Slovenska matica, 2000.
- Moder, Gregor, et al.: *Meščan na gradu. Iz zapuščine Ivana Hribarja*. Podsreda : Kozjanski park, 2001.
- Perko, Pavel: Spomini: Dr. Ivan Tavčar in Ivan Cankar. V: *Korenine: med tnalom in nakovalom*, Gorenja vas : Klub študentov Poljanske doline, 1994, str. 56–57.
- Rupnik, Stane: Gospodarjenje na Visokem. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 306–314.
- Stergar, Katja: Cilka Krek. V: *Pozabljena polovica. Portreti žensk 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana : Založba Tuma in SAZU, 2007, str. 103–107.
- Štukl, France: Visoki gostje na Loškem. V: *Loški razgledi* 38, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1991, str. 127–130.
- Šifrer Bulovec, Mojca: Jagode za oči. V: *Loški razgledi* 55, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2009, str. 322–323.

Tavčar, Ivan [uredila in z opombami opremila Marja Boršnik]: *Zbrano delo* 1–8, Ljubljana : DZS, 1951–1959.

Tomše, Franci (ur.): *Sto deset let Gasilskega društva Ljubljana mesto 1870–1980*. Ljubljana : Gasilsko društvo, 1980.

Zemljič, Igor; Marica Nadlišek Bartol. V: *Splošno žensko društvo 1901–1945*, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 278–292.

Summary

From »The Lace Dealer's Francka« to lady-in-waiting and mistress of Visoko. Franja Tavčar (1868–1938)

Franja Tavčar was born on 8.2.1868 in Ljubljana. Her parents died when she was still a young child and she grew up with an old uncle, Fran Lukman, a wealthy lace dealer. Her Aunt Ajka (Josipina Arce) ensured that she had an excellent middle class education and, at the same time, brought her up as a nationally conscious Slovene. At one of the national events at which Franja always actively participated, she became acquainted with the writer Ivan Tavčar. Tavčar was 36 and Franja was 18 when they were married in May 1887. Through her excellent and authoritative public appearances, Franja quickly took on the role of leader of Ljubljana national womanhood. As a capable organiser, she worked in the charitable and humanitarian fields and became the doyenne of national ladies. She cooperated in the founding of the Women's Gymnastics Society (Atena), the General Women's Society (1901) and numerous other middle class liberal societies and many institutions for helping needy women and children. She organised numerous charitable campaigns and events, and she supported talented pupils and students (in the fields of literature and fine arts). At the end of the First World War, she played an important role in the struggle for the autonomy of the Slovenes (she collected signatures in support of the May Declaration).

She received many awards and decorations for her national activities. In 1925 she became the first Slovene lady-in-waiting at the court of the Yugoslav Queen Marija Karadorđević. In 1928, at the time of her 60th anniversary, she was the first (and until the end of the Second World War the only) woman to receive honorary citizenship of Ljubljana.

In 1893, Franja and Ivan Tavčar, as wealthy and prominent Slovene citizens, bought Visoko manor in the Poljane valley and transformed it into a residence for relaxation and a home for their old age. Franja was an excellent hostess and many guests came to Visoko.

Dr. Ivan Tavčar died in 1923, after an illness of several years. Franja arranged a memorial room for him at Visoko. A great many admirers of Tavčar's literary heritage came to his funeral.

Franja Tavčar died on 8.4.1938 in Ljubljana, two months after celebrating her 70th birthday. She is buried in the family tomb in Visoko.

Dr. Jože Rant

(1896–1972)

Izvleček

Eden najpomembnejših in tudi v mednarodnem merilu poznanih slovenskih zobozdravnikov je bil dr. Jože Rant (Godešič, 1896–Ljubljana, 1972). Po obiskovanju ljudske šole v domačem okolju je obiskoval gimnazijo v Kranju, maturiral je v Novem mestu. Iz bojev v 1. svetovni vojni se je vrnil kot vojni invalid. Po vojni je študiral medicino v Gradcu, Zagrebu in na Dunaju, kjer je diplomiral. Kot zasebni zdravnik je slabih osem let delal v Škofji Loki, ob delu pa se je usposabljal na področju zobozdravstva. Že ob koncu dvajsetih let ga omenjajo le še kot zobozdravnika. Na Loškem se je vključil tudi v širša družbena dogajanja, predvsem v okviru Muzejskega društva, arheologije, hranilništva in lovstva. Leta 1933 je odprl zasebno zobozdravniško ordinacijo v Ljubljani. (Prispevek je sestavljen iz dveh samostojnih enot.)

Abstract

Dr. Jože Rant (1896–1972)

Dr. Jože Rant (Godešič, 1896–Ljubljana, 1972) was one of the most important and, in international terms, best known Slovene dentists. After attending the local public school, he went to gymnasium in Kranj and matriculated in Novo mesto. He returned from fighting in the First World War as a war invalid. After the war, he studied medicine in Graz, Zagreb and Vienna, where he graduated. He worked for almost eight years as a private doctor in Škofja Loka, training in dentistry while he was working. Already at the end of the twenties, he was only mentioned as a dentist. He was also involved in wider social events in Škofja Loka, mainly in the spheres of the Museum Society, archaeology, savings and hunting. In 1933, he opened a private dental clinic in Ljubljana. (The contribution consists of two independent units.)

1 Mag. Tone Košir je avtor razdelka 1, Andrej Rant pa razdelka 2.

I. ŠOLANJE IN ZDRAVNIKOVANJE NA LOŠKEM

Uvod

V letu izida 58. številke Loških razgledov mineva 40 let od smrti priznanega zobozdravnika, Godešana in Ločana dr. Jožeta Ranta. V tem prispevku se bomo sprehodili skozi tisti del njegovega življenja, ki doslej še ni bil natančneje obdelan ter podkrepljen z dokumenti, in je, tako ali drugače, povezan s Škofjo Loko. Spomine na otroška leta je opisal sam, objavljeni pa so bili po njegovi smrti.² Celotno njegovo življenje je poskušal v biografskem romanu zajeti Velimir Vulikić.³ Naš prispevek opisuje čas šolanja, študija medicine, njegovo strokovno zdravniško in zobozdravniško delo v Škofji Loki ter vključenost v družbena dogajanja na Loškem. Dopolnjuje ga prispevek dr. Andreja Ranta, ki zajema predvsem njegovo delovanje na področju lovstva na Loškem. Oba skupaj torej prinašata nekatere nove podatke, ki dokazujejo, da ga upravičeno prištevamo med znamenite Ločane. To čast si je prislužil tudi z delovanjem na Loškem.

Bralcem Loških razgledov želimo najprej na kratko predstaviti tisto Rantovo poklicno delovanje, ki ga upravičeno opredeljuje za očeta slovenskega zobozdravstva. Prvi na Slovenskem je imel vizijo, kako organizirati in razvijati zobozdravstveno službo, ki je pri nas pred tridesetimi leti prejšnjega stoletja še ni bilo. S specializacijo na Dunaju je postal prvi čeljustni kirurg; ob rednem ambulantnem delu je to stroko vpeljal in jo razvijal vse od leta 1933, naprej v svoji ambulanti in – brezplačno – tudi v ljubljanski splošni bolnišnici. Druga njegova ožja specialnost je bila ortodontija, zdravljenje razvojnih motenj v rasti zob in čeljusti. Razvil je svojske znanstvene metode proučevanja in zdravljenja teh motenj. Bil je prvi profesor ortodontije na Medicinski fakulteti v Ljubljani. Dosegel je, da so ortodontsko zdravljenje sprejeli med storitve, ki jih plačuje zdravstvena zavarovalnica. Razvijal je mrežo ortodontskih ambulant po Sloveniji in skrbel za strokovno izpopolnjevanje ortodontskih ekip. Z zavzemanjem za učenje nege zob je postavil temelje preventivnega zobozdravstva otrok in mladine. Na slovenska tla je prene-

Jože Rant, avtor Mirko Šubic, junij 1921, olje na platnu, 40 x 50 cm. (hrani: Andrej Rant)

2 Rant A., Iz mladih dni, str. 193–198.

3 Vulikić, Dr. Jože Rant, oče slovenskega zobozdravstva, 1995.

sel tedaj uveljavljeno metodo fluorizacije zob pri otrocih. Z naštetimi aktivnostmi je postavil temelje javnega zobozdravstva, ki je pripeljalo do stanja, ko zdravi zobje niso bili več privilegij bogatih. Takoj po 2. svetovni vojni je bil imenovan za prvega profesorja stomatologije, z nalogo, da organizira stomatološko kliniko v Ljubljani in ustrezno učno bazo za vse profile zobozdravstva.⁴ Zbral je nekaj sodelavcev in adaptiral vilo, v kateri je prej bival upravnik bolnišnice, ki jo je preuredil v prvo stomatološko kliniko. Ker je bilo v njej premalo prostora, so leta 1954 prizidali vzhodni trakt, južnega pa 1964. Predstojnik nove klinike je bil polnih 19 let. Na *pedagoškem* področju je bil učitelj številnim generacijam zobozdravnikov, zobotehnikov, asistentk in tudi bodočim zdravnikom splošne medicine. Bil je prvi dekan Stomatološke fakultete in prorektor Medicinske visoke šole v Ljubljani.⁵ Vzdrževal je stike s številnimi evropskimi klinikami in njihovimi profesorji. Številne med njimi je spoznal že v času študija na Dunaju, kjer je bila že pred 2. svetovno vojno najmočnejša učna in klinična baza stomatologije v Evropi. V času specializacije pri njih, v 30. letih prejšnjega stoletja, predvsem pa z aktivno udeležbo na mednarodnih kongresih v času po drugi vojni, je stike z njimi ohranjal in poglobljal. K njim je na usposabljanje pošiljal tudi svoje mlajše sodelavce, s katerimi je postavil temelje za kadrovske in strokovni razvoj ljubljanske stomatološke klinike ter učnih ustanov.⁶

Omeniti je treba tudi njegove organizatorske aktivnosti. Ustanovil je *Društvo zobozdravstvenih delavcev Slovenije*, v katerem je stanovsko povezal vse poklicne profile in bil 16 let njegov predsednik. Organiziral je prvi in tretji kongres zobozdravstvenih delavcev Jugoslavije.⁷ Leta 1945 je ustanovil prvo strokovno glasilo zobozdravstvenih delavcev na območju Jugoslavije, *Zobozdravstveni vestnik*, v katerem je objavljala strokovne in znanstvene prispevke. Na kliniki je osnoval zbirko starih stomatoloških inštrumentov ter zbirko živalskih lobanj in čeljusti s patološkimi spremembami.

Med obsežno bibliografijo naj omenimo Rantovo življenjsko delo, *Čeljustna in zobna ortopedija*, ki je izšlo dve leti pred njegovo smrtjo. Delal je tako rekoč do zadnjega diha, smrt ga je dohitela med pripravo zahtevne ocene doktorske naloge enega svojih nekdanjih sodelavcev.⁸

4 Dekret Vlade LRS z dne 31. 7. 1945; hrani Andrej Rant.

5 Dokument Izvršnega sveta Ljudske skupščine LRS, števil. 8-155/1-53 z dne 26. 11. 1953; hrani Andrej Rant.

6 Povzeto po: Rant A., Prof. dr. Jože Rant in njegovo sodelovanje ..., str. 25–31; isti avtor, Dr. Jože Rant, organizator javnega zobozdravstva v Sloveniji, str. 238–246.

7 Zahvala *Saveza lekarskih društev FNRJ* prof. Rantu za organizacijo III. Kongresa stomatologov Jugoslavije, Beograd, 10. 12. 1962; hrani Andrej Rant.

8 Povzeto po: Rant A., Prof. dr. Jože Rant, pionir slovenskega zobozdravstva, str. 460–466; Uredništvo, Odkritje spomenika dr. Jožetu Rantu, str. 187–192.

Šolanje

Po prvih treh letih obiskovanja ljudske šole v Retečah je oče nadarjenega sina vpisal v deško šolo v Škofji Loki. Zaradi zahtevnejšega učnega programa je moral jeseni 1905. začeti s tretjim razredom, saj se v Retečah niso učili nemškega jezika in tudi drugi predmeti so bili na dokaj nizki ravni. O tem ni zapisa. Po uspešno zaključenem četrtem razredu je odšel na gimnazijo v Kranj.⁹ Tam se je šolal od jeseni 1907 do poletja 1913. Pri učenju se je znal potruditi do potrebnega znanja, da je brez večjih zapletov uspešno prestopal v naslednji, višji razred.¹⁰ Le pri matematiki ni šlo vse gladko in so se mu obetale težave, zato se je v sedmi gimnazijski razred vpisal v Novem mestu. Tam je živel v Bršljinu pri Francu Šifererju, stricu po materini strani. V času šolanja v gimnaziji je bil oproščen plačila šolanja, v tretjem razredu gimnazije je dobil tudi Šifererjevo štipendijo, v znesku 280 kron letno, za čas šolanja v gimnaziji.¹¹ Uspel je namreč dokazati, da je po materi neposredni potomec Šifererjevega rodu, *vulgo* Kampelj z Gorenje Save, župnija Šmartin pri Kranju. Anton Jožef Schifferer von Schifferstein je ustanovil Schiffererstiftung, denarni fond za šolanje nadarjenih kranjskih dijakov in prednost pri dodeljevanju štipendije so imeli njegovi sorodniki. V dokaz je moral predložiti rodovnik, v katerem je bila razvidna sorodstvena povezava med rodbinama Rant in Šiferer.¹²

1. svetovna vojna je posegla tudi med dijake, ki so že dosegli devetnajst let starosti. Na podlagi zakona so vsem, ki so bili na naboru spoznani za sposobne, zaključili šolsko leto že pred junijem. Ker je bil Jože Rant rojen sredi aprila, se je tako zanj gimnazijsko šolanje zaključilo pomladi 1915. Po črki zakona mu ni bilo treba opravljati mature in že aprila je dobil spričevalo z oznako »reif«, zrel. Na Vrhniki so ga vključili v Kranjski 7. lovski bataljon. Bojeval se je na soški, kasneje pa na tirolsko-koroški fronti, kjer je bil ranjen. Po daljšem zdravljenju v bolnišnici v Pragi so ga poslali v štab generala Borojeviča, ki je poveljeval III. armadi. Jeseni 1918 je bil kot vojaški vojni invalid, s činom *der Leutnant*, poročnik, odpuščen, z rento blizu 1300 kron, izplačano v enkratnem znesku. Njegovi spomini na ta čas so ohranjeni.¹³

Odločitev za študij medicine

Čeprav ga je zanimala predvsem tehnika, se je odločil za študij medicine. Sklepamo, da je nanj odločno vplivalo dejstvo, da se je na fronti srečeval z ranjenci in mrtvimi soborci. Ob reševanju ranjencev so tudi njega zadeli drobcu granate in enega od njih, kljub operaciji, niso uspeli najti oziroma odstraniti. V času dolgotrajnega zdravljenja težje poškodbe je spoznal delo bolničarjev, bolniških stre-

9 ZAL-ŠKL, ŠKL 168, Osnovna šola Škofja Loka, t. e. 46, a. e. 868–885.

10 ZAL-KRA 122, Gimnazija Kranj, t. e. 9–11.

11 Dekret c. kr. Kranjske deželne vlade, Ljubljana, 9. 2. 1910, št. Z 1.3469.

12 Rodovnik, župnija Stara Loka, izdelal župnik Franc Kummer, 21. 8. 1909, potrdil župnik A. Šarec, župnija Šmartin pri Kranju, dne 29. 8. 1909; hrani Andrej Rant.

13 Rant A., Kranjski 7. lovski bataljon, str. 77–85.

žnic in zdravnikov. Ne smemo prezreti dejstva, da je bil njegov stric, materin brat dr. Janez Schiffrer, tudi doma pri Kampeljcu na Gorenji Savi, na Dunaju pomemben vojaški zdravnik, z generalskim činom in funkcijo načelnika sanitetnega korpusa avstro-ogrške vojske. Stric je bil njegov vzor. Držal se je njegovih besed, ki so postale nekakšen njegov moto: *Kar drugi lahko storijo, lahko narediš tudi sam*. Med zdravljenjem sta si s stricem dopisovala in nadvse pomembni sorodnik je dosegel, da Ranta niso poslali nazaj v enoto.

V spominih omenja, da se je za študij medicine odločil že poleti 1918 in se v času dopusta vpisal na medicinsko fakulteto, konec vojne pa je pričakal v generalštabu. V Ljubljani takrat še ni bilo medicinske fakultete, razmere na fakultetah v Zagrebu in Beogradu so bile še neurejene. Vojna mu je vzela dobra tri leta, bil je že v triindvajsetem letu starosti. Ni čakal na ureditev razmer v bodoči novi državi, ampak se je odločil za študij medicine v Gradcu, kjer je medicinska fakulteta normalno delovala ves čas vojne. Ker je izpolnjeval predpisane pogoje, je bil sprejet v prvi, zimski semester 1918. V Gradcu pa je ostal le v času prvega semestra, saj ga že pomladi 1919 najdemo na medicinski fakulteti v Zagrebu, kjer je uspešno opravil vse predpisane kolokvije in izpite naslednjih treh semestrov. Jeseni 1920 je vpisal peti semester na medicinski fakulteti na Dunaju in tam ostal do diplome. V prvih dunajskih letih se mu je godilo slabo, saj je živel v velikem pomanjkanju. Šele jeseni 1921, ko se je pretelkel že v sedmi semester, je dobil Knaflejevo štipendijo, v višini 1800 kron letno.¹⁴ Še vedno je zelo resno opravljal študijske obveznosti in že konec oktobra 1923 je po petih letih študija diplomiral za doktorja vsega zdravilstva. Med študijem se je družil z naprednimi slovenskimi študenti. V Zagrebu in na Dunaju je bil član študentskega društva Triglav.¹⁵

Predtiskan obrazec Rantovega recepta. (hrani: Andrej Rant)

14 Akademiški senat dunajske univerze, št. 281 1921/22, Dunaj, 24. 1. 1922; hrani Andrej Rant.

15 Leta 1875 so ga kot Akademiško tehniško društvo Triglav ustanovili v Gradcu. Po razpadu Avstro-Ogrske je društvo preneslo sedež v Zagreb in se preimenovalo v Jugoslovansko akademsko društvo Triglav. Delovalo je na svobodomiselnih osnovah. *Enciklopedija Slovenije* 13, str. 338.

Delo na Loškem

Takoj po končanem študiju se je vrnil v Ljubljano. Kot sekundarij se je naslednji dve leti, od 3. 12. 1923 do 7. 12. 1925, na oddelkih ljubljanske splošne bolnišnice pripravljaj na samostojno delo. Že dva meseca pred zaključkom staža je dobil dovoljenje za delo kot zasebni zdravnik. V tem času sta bili v Škofji Loki opremljeni dve splošni ambulanti: ena v nadstropju Balantove gostilne, druga pa v nadstropju Balantovega *magacina*, ki je stal na mestu sedanje pošte, v Kapucinskem predmestju št. 21.¹⁶ V prvi je delal loški okrajni zdravnik dr. Ivan Hubad, v drugi pa zasebni zdravnik dr. Božidar Fajdiga. Slednji je bil še tega leta imenovan za okrajnega zdravnika v Kranju. Z njegovim odhodom je bilo mesto drugega loškega zdravnika izpraznjeno.¹⁷ Priložnost je izkoristil mladi dr. Jože Rant. Tako kot njegov predhodnik je zaprosil za mesto zasebnega zdravnika, saj je bilo v Škofji Loki edino mesto okrajnega zdravnika zasedeno. Občinski svet je z njegovo umestitvijo soglašal, ordinacijo je odprl 24. februarja 1926. Ker je bil samo zasebnik, torej brez javnih pooblastil, o njegovem delu na Loškem nismo našli podatkov.¹⁸ Iz njegovih spominov izvemo, da sta ga bolj kot splošna medicina zanimala zdravljenje poškodb čeljusti in pravilna rast zob. Ta strokovna usmeritev ne preseneča, saj v spominih omenja veselje do tehnike, ki je bližja stomatologiji kot splošni medicini. Že jeseni 1926 je začel z izpopolnjevanjem zdravljenja zob. Na izpopolnjevanjih se je občasno zadrževal po več tednov, tudi do dva meseca. Specializacijo iz stomatologije na dunajskem zobozdravniškem inštitutu je zaključil konec novembra 1928. Postal je prvi oralni, čeljustni kirurg na Slovenskem. Ob kirurgiji se je v drugi polovici tridesetih let dodatno izpopolnil v zdravljenju nepravilne rasti zob, ortodontiji pri otrocih in mladini. Iz glave receptnega obrazca posnemamo, da je dr. Rant delal ob delavnikih dopoldan in popoldan, z opoldanskim odmorom, ob nedeljah in praznikih pa samo dopoldan. Leta 1929 je začel enkrat tedensko zdraviti zobe tudi v Gorenji vasi in na Žirovskem. Isti dan je dopoldan delal v ambulanti dr. Milana Gregorčiča v Gorenji vasi, popoldan pa v Žireh. Enkrat tedensko je delal tudi v Železnikih. S pomočnico sta se tja vozila z zapravljičkom, na katerega sta naložila tudi potrebno opremo. Za to delo pa ni imel dovoljenja in na pritisk oblasti je po dobrih dveh letih zasilne dislocirane ambulante zaprl. Vsa leta delovanja na Loškem in tudi kasneje v Ljubljani mu je pri delu pomagala vestna asistentka Albina Scholz, ki jo je naučil sestrskih opravil v splošni in zobni ambulanti.¹⁹

16 Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki I*, str. 97.

17 Košir, *50 let ZD*, str. 12.

18 ZAL-ŠKL, ŠKL 63, t. e. 131.

19 Albina Garbun (26. 2. 1899–14. 12. 1997) je bila doma onkraj sedanje državne meje z Italijo. Pred nasiljem 1. svetovne vojne je pribežala v Škofjo Loko. Zaposlila se je pri dr. Rantu, z njim je šla leta 1933 v Ljubljano. Pred 2. svetovno vojno se je omožila in prevzela možev priimek Scholz. Poznali smo jo kot drobno, živahno ženičko, ki je živela v Jesharni, v Blaževi ulici 10. Dočakala je blizu 100 let.

Naj o njem kot zdravniku citiramo njegovega prijatelja prof. Franceta Planino, ki je v njegov spomin napisal v nekrologu: »*Mnogi sedaj starejši Ločani so bili njegovi pacienti in se ga spominjajo kot zdravnika, ki ni delal razlike med revnimi in bogatimi in je vsakemu rad pomagal, svoja dobra dela in svojo plemenito osebnost pa je skrival za navidezno trdoto.*«²⁰ Navedek smo si sposodili, ker nismo več našli ljudi, ki bi se še spominjali njegovega delovanja na Loškem, veliko pa nas je, ki smo ga osebno poznali.

Škofja Loka z okolico je za ambicioznega dr. Ranta postala premajhna za ureničitev poklicnih zobozdravniških ciljev. Za svoje specialistično delovanje je potreboval najprej bližino splošne bolnišnice in tudi širši krog bolnikov. Leta 1932 je bil ljubljanski Nebotičnik zgrajen do faze, ki je omogočila opremljanje dveh najmodernejših zobnih ambulant, in sicer v drugem nadstropju. Zadeve so se lotili dr. Savo Pirc, dr. Josip Tavčar in dr. Jože Rant. Slednji je zaprl svojo ordinacijo v Škofji Loki, sredi maja 1933, in se preselil v Ljubljano. V prostore njegove ambulante pri Balantu se je vselila dr. Elza Soss, doma iz Kamnika, ki pa se z zdravljenjem zob ni ukvarjala. Isto leto je v Arkovi hiši na Placu, Mesto 119 (sedaj Mestni trg 37)²¹ svojo ordinacijo odprl dr. Viktor Kocijančič. Zdravljenje zob je prevzel dr. Albert Homan, ki je imel ambulanto v domači, Homanovi hiši.

Dr. Rant pred Balantovo hišo v Škofji Loki, pred letom 1930, levo Jožica Guzelj, na sredi natakarica Minka. (hrani: Andrej Rant)

Druge zadolžitve na Loškem

Dr. Jože Rant ni bil samo loški zdravnik, ampak je takoj po prihodu začel delovati na številnih družbenih in družabnih področjih. Včlanil se je v *Okrajno hranilnico in posojilnico Škofja Loka*, katere vodstvo je bilo liberalno usmerjeno in je podpiralo Sokole, ter Muzejsko društvo Škofja Loka. Leta 1928 je bil na rednem letnem občnem zboru hranilnice izvoljen v nadzorni odbor. Kljub prese-

20 Planina, Profesor dr. Jože Rant, str. 419.

21 Štukl, *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, str. 67–68.

litvi v Ljubljano je ostal zvest svoji »banki« in leta 1935 je bil izvoljen v njen upravni odbor. Na sejah skoraj nikoli ni manjkal. Funkcijo člana je opravljal do okupacije države (1941).²²

Novembra 1936 je bil dr. Jože Rant ob dr. Albertu Homanu član pripravljalnega odbora za ustanovitev *Muzejskega društva Škofja Loka*, med ustanovnimi člani pa ni naveden. Za ustanovnega člana so ga imenovali na 3. rednem občnem zboru, 12. 9. 1940. To priznanje si je kot amaterski arheolog zaslužil z izkopavanji gomilnih grobišč v Godeški dobravi in Reteški gmajni leta 1936, predvsem pa z izdatnim financiranjem arheološkega raziskovanja dveh grobišč v Reteški gmajni poleti 1940. Imenovanje je predlagal in utemeljil prof. France Planina.^{23,24} Rant in Planina sta 27. 5. 1956 izdelala kartografski popis gomil v Godeški dobrih.²⁵

Dr. Jože Rant je bil zagovornik neokrnjene narave in navdušen lovec. Pri tem je bil do konca življenja zvest domačim krajem in okolici. O tem več v nadaljevanju.

Vodstvo Okrajne hranilnice in posojilnice Škofja Loka, 1935. Sedijo z leve: Josip Deisinger, Josip Košir, Avgust Sušnik, Rado Thaler in Josip Hafner (Pepe). Stojijo z leve: Matevž Hafner, Josip Pehar, Otokar Burdych, Jernej Benedičič, Ciril Lendovšek, Anton Kašman, Jože Rant. (*v privatni lasti*)

22 Štukl, *Hranilništvo v Škofji Loki*, str. 95–143; ZAL-ŠKL, ŠKL 247, t. e. 1, 2.

23 ZAL-ŠKL, ŠKL 259, Muzejsko društvo, t. e. 1, 1a.

24 Rant A., *Začetki arheoloških raziskav na loškem ozemlju*, str. 189–191.

25 Popis hrani Andrej Rant.

2. DR. JOŽE RANT – LOČAN Z VSEM SRCEM

Njegova ožja domovina, Škofja Loka, Sorško polje in Loško hribovje, ga je spremljala vse življenje. Njegovi sošolci iz ljudske šole in kasnejši prijatelji so bili Franc Dolenc ml., Vladko Guzelj in Tone Primožič. »Rudarjev dohtar«, kakor so mu tedaj rekli, je bil idealist in narodnjak. Po vrnitvi z Dunaja (1923), se je aktivno vključil v loško družbeno življenje in v razne športne dejavnosti. Telovadno društvo Sokol, pod vodstvom staroste Franca Dolenca st., je bilo tedaj središče loškega meščanskega življenja. Organizirali so številna športna tekmovanja – telovadne nastope, Sokolski škofjeloški tek, kolektivno so šli tudi na vsesokolski zlet v Zagreb in Prago. Prirejali so sokolske veselice, tombole in miklavževanja. Rant in Dolenc ml. sta bila tudi med prvimi smučarji na Kranjcu. Gospa Albina Grundner z Mestnega trga, nekdanja sokolska voditeljica ženskega odseka, je pripomnila: »Brez Ranta ni bilo nič«. Franc Dolenc ml. in Jože Rant sta bila duši sokolskega delovanja v Loki. Oba sta bila tudi navdušena planinca in člana Slovenskega planinskega društva. Trasirali in markirali so planinska pota ter pomagali zgraditi prvo planinsko kočo na Lubniku. Njegovi prijatelji pred vojno v Loki so bili še dr. Jaka Prešeren, sodni svetnik z Gorenjske in sokol, slikar France Košir, Ivo Ogorevc, p. d. »Funtk«, ki je imel mesnico pri mostu, in lekarnar Otokar Burdych.

Nekaj spominov na Ranta ter njegovo življenje in delo je zapisala njegova prva asistentka, gospa Albina Scholz, ki je kot begunka prišla v Škofjo Loko leta 1916. Z dekliškim priimkom Garbun se je rodila 26. 2. 1899, v Mirnu na

Dr. Jože Rant (druga vrsta, tretji z desne) v sokolski uniformi, 1931. V prvi vrsti na sredi sedi Franc Dolenc st., na skrajni levi pa Franc Dolenc ml. (hrani: Andrej Rant).

Primorskem. V službi asistentke je bila pri dr. Rantu od decembra 1925 do oktobra 1940. Takole je zapisala: »Vaše sporočilo mi daje povod, da se v nekaj vrsticah spomnim svojega dolgoletnega šefa dr. Ranta. V službo me je vzel leta 1925, ko je prišel v Škofji Loki s splošno zdravniško prakso. Bila sem brez strokovne izobrazbe. Prav kmalu mi je vcepil znanje o sterilnosti in me naučil prekuhavati inštrumente ter mu jih podajati ob pregledih in posegih. Z menoj je bil kar zadovoljen in mi je zaupal, saj me je dobro plačeval in me je obdržal v službi tudi med njegovim študijem zobozdravstva na Dunaju. Čuvala sem mu ordinacijo in stanovanje.

Obdržal me je tudi potem, ko je v Škofji Loki prišel z zobozdravniško prakso in tako sem nehote postala priučena zobozdravniška asistentka, kajti šole zanje takrat še ni bilo. Svoje delo sem rada opravljala, čeprav je bilo včasih naporno. Samodejnega izpiranja pljuvalne skodele in sesalca sline takrat še ni bilo, tako da sem imela med dvema pacientoma kar veliko dela s čiščenjem in menjavo prtičev. Morala sem z nogo poganjati vrtalni stroj, podajati inštrumente, menjavati svedre in ročno mešati cemente ali amalgam. V Škofji Loki je dr. Rant kmalu zaslovel kot dober zobni zdravnik in pacientov ni manjkalo. Delal je tudi ob nedeljah ves dan, ko so se vračali romarji z Brezij. K njemu so prihajali pacienti tudi iz Ljubljane in Trsta, med drugim gledališke igralke. Bil je pošten in takratni modni muhavosti – pokrivanju zdravih zob z zlatom – ni stregel, čeprav bi bil tam dober zaslužek. Proteze in mostičke pa smo delali tekoče. Svoje tehnike ni imel. Tehnična dela mu je opravljal dentist Joško Bevc na Gosposvetski cesti v Ljubljani. Za kurirja mu je bil moj sin Polde, ki se je tja vozil vsak dan v šolo. Tehniko za Jackett krone mu je delala Grasellijeva, ki je na Dunaju naredila dentistično šolo. Zlata krona je stala 300 din, porcelanska pa 3.000 din. Dr. Rant je ruval zobe večinoma z injekcijami. Že v Škofji Loki je pričel z »operacijami«, to je izsekavanjem bolnega vršička sicer zdravega zoba. Enkrat tedensko je dr. Rant naložil stroj – zobozdravniško vreteno in sterilne instrumente na koleselj in sva se odpeljala ordinirat k dr. Gregoriču v Gorenjo vas, enkrat tedensko pa k dr. Demšarju v Železnike. Ordinacijsko perilo mu je prala Jerca Svoljšak. V Loki je takrat splošni zdravnik dr. Hubad tudi ruval zobe in delal proteze pri »Kroni« v 1. nadstropju. Bil je proti, da bi Rant odprl ordinacijo. Ko je šel dr. Hubad na dopust, so pacienti drli k Rantu, ker je pisal zdravila. Hubad ga je očrnil pri Bolniški blagajni. V prostem času se je Rant ukvarjal predvsem z lovom in si je tudi po tej poti pridobil širok krog znancev in prijateljev, tako med preprostimi ljudmi kot tudi med »težjimi«. Prijateljsko je bil navezan predvsem na lekarnarja Ota Burdycha in industrialca Franca Dolenca. Oba sta bila liberalno usmerjena in tako tudi dr. Rant. Vendar ni bil zagrižen. Niti enkrat ga nisem slišala, da bi rekel žal besedo na račun klerikalcev. Tega mu ni veleval samo posel, temveč tudi njegov vsega razumevajoč značaj. Med dobrimi prijatelji je imel tudi visokega političnega uradnika in čebelarja Jožeta Okorna, ki liberalcem ni bil naklonjen.

Dr. Rant je bil original, da malo takih. Bobu je rekel bob in ni ovinkaril z besedami. Če ga je kaj razjezilo, naj sem bila to jaz ali pacient, ni skoparil z besedami. Če bi ga slišal kdo, ki ga ni poznal, bi si o njem lahko mislil vse prej kot to, da je ugleden zdravnik oziroma zobni zdravnik. V resnici pa se je za njegovimi besedami skrivalo zlato srce. Temu lahko pritrdijo premnogi njegovi pacienti, ki so v stiski spoznali njegovo dobrohotno pomoč. Ni bilo dneva, da ne bi komu kaj naredil zastonj, marsikom, ki je bil reven, pa je celo plačal zdravila. Nas asistentke in tehnike je v Ljubljani ob koncu leta vedno pogostil v Primožičevi gostilni Katrca pod Rožnikom.»²⁶

Iz časa, ko je bil Rant še splošni zdravnik v Loki, je ohranjenih le nekaj drobcev pripovedi. Kot mlad zdravnik je, ne glede na vreme, tudi ponoči moral z vozom na nujni obisk, tudi po vaseh in zaselkih, visoko v hribih. Pripovedoval je, kako je bil srečen, ko je uspel rešiti življenje porodnici, materi enajstih otrok. Ob porodu matere so otroci s strahom zrlji s peči. Šlo je za življenje in po porodu je krvavitev srečno zaustavil ter mater z najetim taksijem peljal v ljubljansko bolnico. Rekel je, »ne bom pozabil tistih oči otrok, ki bi lahko postali sirote.« Drugič so prišli ponj z vozom in je moral k nezavestnemu pacientu k Sv. Duhu. Ko je prispel tja, je mlad fant, gospodarjev sin, že ležal na mrtvaškem odru, med prižganimi svečami. Rant je ugotovil, da je le navidezno mrtev in mu je dal injekcijo. Fant se je zbudil in se dvignil na parah. Med prisotnimi žalovalci je kar završalo: »Rant, ti si pa hudič!« Kot splošni zdravnik je opravljal tudi obdukcije na terenu in pri mrliških ogledih ugotavljal smrt. Kot zobozdravnika so ga ob nujnih primerih poklicali v kraljevo rezidenco na Bled. Dr. Rant se je že tedaj zavedal zobozdravstvene preventive in je dosegel, da so prišli vsi otroci škofjeloškega Sokola k njemu na preventivni pregled zob.²⁷ Sestavil je tudi tedaj imenovani »Rantov zobni prašek« za čiščenje zob. Recept se je ohranil, avtorju ga je leta 1975 prijazno posredoval mag. pharm. Stanko Hočevnar, lekarnar iz Radovljice.

Za sprostitvev in ohranjanje zdravja je dr. Rant svoj prosti čas namenil lovu, dejavnosti, ki jo je imel tako rekoč v genih. V lovske vrste se je vključil že leta 1919. Na prvi lov ga je povabil njegov kolega in prijatelj dr. Vladimir Guzelj. Guzeljev oče Jožef je imel že pred 1. svetovno vojno v zakupu mavčiški in podreški del Sorškega polja.²⁸ Kot lovec si je takoj priskrbel za poljski lov najbolj primernega lovskega psa, dolgodlakega nemškega ptičarja, psico Soro. Prvi, ki je na Loškem lovil s šolanim psom, je bil Tine Dolenc.²⁹ Jože Rant se je posvetil kinologiji. Bil je med ustanovitelji Društva ljubiteljev ptičarjev in 15 let njegov predsednik. Po drugi vojni mu je zaradi pomanjkanja časa pse ptičarje vzgajal kinolog in lovec, prijatelj Ivan Hafner, »Ivančk« z Lontrga. Za zasluge za dolgoletno delo v kinologiji je dr. Rant prejel vsa najvišja odlikovanja, tj. Zlati znak Kinološke zveze

26 Pismo Albine Scholz Zvonki Zupanič Slavec, leta 1995.

27 Avtorju povedala Albina Grundner, leta 2010.

28 Rant A., Lov na Sorškem polju.

29 Rant J., Lov in lovci na škofjeloškem ozemlju, str. 94–104.

Slovenije,³⁰ Zlato plaketo Društva ljubiteljev ptičarjev (DLP), častno članstvo DLP in Zlati znak Vodnik. Rant se je aktivno vključil tudi v lovsko organizacijo, Slovensko lovsko društvo. Leta 1928 je bil med ustanovitelji Gorenjskega lovskega društva v Kranju, kjer je bil odbornik do leta 1932, ko je delo nadaljeval v Ljubljani.

Franc Dolenc st. iz Stare Loke je bil že v času avstro-ogrske države veleposestnik. V lasti je imel obsežne gozdove in lesno industrijo. Bil je skrben gospodar, velik domoljub, starosta in mecen loškega Sokola, lovec in napreden gojitelj divjadi. V zakupu je imel lovišče Reteško gmajno in Godeške dobrave na Sorškem polju in nižinski del pod Križno goro, njegov pa je bil Hrastnik v Selški dolini in obsežna posestva v Kokri. V Stari Loki je imel psarno, gojil je okrog dvajset istrskih goničev. Na jesenske brakade jih je vodil njegov lovski čuvaj Bizant, po štiri do osem na jermenih. Tudi dr. Ranta je njegov najboljši prijatelj Franc Dolenc ml. redno vabil na lov, tako na Sorško polje kot na jelene v Kokro, kjer je imel lovski gradič, ali na gamse in ruševce v Hudičev boršt na Zaplati. V prvih mrzlih in meglenih jesenskih dneh je bil čas za lov na jerebe po loškem hribovju. Rant je obvladal ta lov do potankosti, skupaj z mlajšim lovskim tovarišem Maksom Primožičem sta jim piskala s koščenimi piščalkami.

Največja strast loških lovcev pred 2. svetovno vojno pa je bil lov na divjega petelina. Takrat jih je bilo dovolj, danes pa so zaradi motorizacije in posegov v naravo na robu izumrtja. »Petelinarji« so se v aprilu, ko se divji petelin rasti, zvečer zbirali v kavarni Plantarič v Loki ali v gostilni pri »Anžonovcu« v Poljanski dolini. V Selški dolini je bilo izhodišče v gostilni »Kazina« na Praprotnem. Kartali so do enih, dveh ponoči, potem pa so se s koleslji odpeljali v bližino rastišč. Naprej so šli peš s prižganimi petrolejkami. Upleniti divjega petelina je bil takrat vrhunski lovski dosežek, lovci so kar tekmovali med seboj, kdo ga bo prvi uplenil ali kdo bo prinesel lepšo trofejo. Takšna trofeja starega petelina je bila uplenitelju v ponos, drugim lovcem pa v zavist. Jože Rant je bil še posebej zagnan petelinar. V življenju je uplenil 18 velikih petelinov in 14 ruševcev. Najbolj priljubljeno lovišče divjih petelinov je bil gosto poraščeni Hrastnik Selški dolini. Po lovu so se petelinarji zjutraj okrepčali v gostilni »Kazina« in počakali na prevoz z vozovi. Ljudski pesnik Pustotnik (Franc Vidmar, op. ur.) z Mlake je zapisal: »*U Hrastrn'k pojejo petelin', Kazinar 'ma pa dober vin.*« Po 2. svetovni vojni se Jože Rant kot ustanovni član pridružil Lovski družini Škofja loka in Lovski družini Sorško polje. Na njegov predlog so del lovišča na Sorškem polju ohranili kot rezervat za zajca in srnjad in tako dosegli, da se je število v vojni zdesetkane divjadi povečalo. Napisal je okoli 50 člankov v reviji Lovec, različnih vsebin, o gojenju divjadi, najboljšem razmerju spolov pri srnjadi, boleznih zobovja pri divjadi, o mostiščarskih psih in lovske spomine. Pri Lovski zvezi Slovenije je bil dolga leta predsednik nadzornega odbora. Za svoje zasluge v lovstvu je prejel vsa najvišja odlikovanja: Znak za lovske

30 Kinološko združenje LRS, Ljubljana, 30. 3. 1957; hrani Andrej Rant.

zasluge in Red za lovske zasluge (vse tri stopnje), postal je tudi častni član LD Škofja Loka³¹ in LD Sorško polje.

Dr. Jože Rant velja za enega od prvih borcev za čisto okolje. Leta 1967 so tedanji loški občinski veljaki nameravali na področju parkirišča v Hrastičih nad Jeprco posekati gozdove, zgraditi motel, postaviti velik avtokamp, bungalove, dve bencinski črpalke, plavalni bazen, teniška igrišča, sanitarije za avtokamp in avtopralnico. Do motela in objektov so nameravali zgraditi tudi cestno povezavo s Trato. Rant je sprevidel nevarnost tako grobega posega v naravo. Nanjo je začel opozarjati z množico člankov v časopisu Delo, nekaj pod svojim imenom, nekaj pod psevdonimi. Opozarjal je na nevarnost povečane erozije že tako tanke humusne plasti zemlje in osuševanje zemlje zaradi povečanega delovanja vetrov, ki bi nastalo kot posledica krčenja gozdov. Poudarjal je pomen gozdne površine, tako za rekreacijo kot ohranitev čiste podtalnice Sorškega polja, rezervata za pitno vodo mesta Ljubljana. Poudaril je tudi potrebo po ohranitvi gozdov tudi zaradi

Karikatura dr. Jožeta Ranta. Na stolu sedi Otakar Burdych, lekarnar. Avtor Franc Košir, 1927, papir, tuš z akvareloom, 40 x 28 cm. (hrani: Andrej Rant)

kmetijstva, saj so bili gozdovi kmetom, poleg lesa, potrebni tudi pri oskrbi s steljo.³² V člankih je tudi opozarjal na pretirano onesnaževanje voda, na to, da Loka nima hotela in tudi druge pomanjkljivosti loškega turizma.³³ Članki so delovali kot bomba. To, da se je v tistih časih nekdo argumentirano uprl načrtovani politiki lokalnih veljakov, je bilo nekaj nezasišanega. Kot lovec in velik ljubitelj narave je zgodaj spoznal krhkost in ranljivost naravnega ravnovesja in nevarnosti nekontroliranega industrijskega ter urbanega onesnaževanja naravnega okolja. Danes smo mu lahko za to, da je preprečil zgrešeno in okolju škodljivo gradnjo, hvaležni.

31 Imenovanje za častnega člana LD Škofja Loka, 26. 4. 1960; hrani Andrej Rant.

32 Rant J., Sorško polje zopet v nevarnosti. V: Delo, 1. 9. 1967.

33 Rant J., Sora je umazana reka. V: Delo, 1967.

Kot humanist se je zanimal tudi za umetnost in zgodovino. V Godeških dobrih in Reteški gmajni je odkril zgodnje latenska grobišča. Dve gomili je ob prisotnosti arheologa Rajka Ložarja in Franceta Planine, predsednika Muzejskega društva Škofja Loka, leta 1936 in leta 1940 odkopal, najdbe pa podaril novoustanovljenemu loškemu Muzejskemu društvu, katerega član je bil od ustanovitve.³⁴ Loškemu muzeju je kasneje poklonil tudi nekaj starih listin in nekaj nagačenih živali, med drugim medveda. S predsednikom Muzejskega društva Francetom Planino sta gomilna grobišča kartografirala leta 1956. Že pred 2. svetovno vojno se je dr. Rant pričel ukvarjati z numizmatiko, leta 1936 je postal član Hrvatskega numizmatičnega društva v Zagrebu. Bil je tudi ustanovni član in podpredsednik Numizmatičnega društva Slovenije, ob ponovni ustanovitvi leta 1956, nato pa 10 let njegov predsednik. Leta 1971 je postal častni član društva.

Dr. Jože Rant se je držal načela *Ne kar mora, to kar zmore, človek storiti je dolžan*. Na vseh področjih se je vse življenje trudil pomagati ljudem in družbi. S svojim delom, moralno držo in idealizmom je lahko zgled tudi kasnejšim rodovom.

Zaključek

Dr. Jože Rant je v času delovanja v Škofji Loki sodeloval pri pisanju zdravstvenovzgojne knjižice *Negujte svoje zobe*, ki je izšla leta 1932. V Loških razgledih je bilo o njegovem delu in življenju doslej objavljenih šest prispevkov. Vključili smo jih med citirano literaturo. Leta 1996 smo na Blaznikovem večeru spoznali Vulikićevo knjigo *Dr. Rant, oče slovenskega zobozdravstva*.³⁵ Med mnogimi priznanji in odlikovanji, ki jih je prejel, omenimo najpomembnejše: *Orden Zasluge za narod z zlato zvezdo* (1964) in Kidričevo nagrado za življenjsko in znanstveno delo (1970).³⁶ Za častnega člana so ga imenovala stanovska strokovna društva: Sekcija za plastično in maksilofacialno kirurgijo SZD (1956), Slovensko zdravniško društvo (1963) in Ortodontska sekcija Združenja stomatologov Jugoslavije (1967). Ob 90-letnici rojstva so mu leta 1986 Godešani na kraju njegove rojstne hiše postavili spomenik, ki ga je izdelal akademski kipar Tone Logonder, in pripravili odmevno razstavo o njegovem življenju in delu. Razstava je bila kasneje na ogled tudi v galeriji na Loškem gradu, od koder so jo prenesli še v Festivalno dvorano na Bledu. Po odhodu iz Škofje Loke je dr. Jože Rant veliko pisal in objavljaj, predvsem na strokovnem zobozdravniškem in lovskem področju. Njegova obsežna bibliografija je bila objavljena leta 1994, v Zborniku strokovnega srečanja "Rantovi dnevi", Ortodontskega društva Slovenije.

34 Rant A., Začetki arheoloških raziskav na loškem ozemlju, str. 189–191.

35 Vulikić, Predstavitev knjige o prof. dr. Jožetu Rantu, str. 225–230.

36 Sklad Borisa Kidriča, Sklep 69-A-1 z dne 30. 3. 1970; hrani Andrej Rant.

KRATICE IN KRAJŠAVE:

DLP	Društvo ljubiteljev ptičarjev
FNRJ	Federativna narodna republika Jugoslavije
LD	lovska družina
LRS	Ljudska republika Slovenije
mag. pharm.	magister farmacije
SZD	Slovensko zdravniško društvo
ZAL-KRA	Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota za Gorenjsko Kranj
ZAL-ŠKL	Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki

VIRI:

Arhiv družine Rant, hrani Andrej Rant.

Pismo Albine Scholz dr. Zvonki Zupanič Slavec, 1995, hrani Andrej Rant.

ZAL-ŠKL, ŠKL 63, Občina Škofja Loka, 1880–1941, t. e. 131, Zdravstvene zadeve.

ZAL-ŠKL, ŠKL 168, Osnovna šola Škofja Loka, 1818–1985, t. e. 46, a. e. 868–885.

ZAL-ŠKL, ŠKL 246, Okrajna hranilnica in posojilnica v Škofji Loki, 1900–1947, t. e. 1, 2.

ZAL-KRA, KRA 122, Gimnazija Kranj, t. e. 9–11.

LITERATURA:

Enciklopedija Slovenije 13. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1999.

Košir, Tone: *50 let Zdravstvenega doma Škofja Loka*, Škofja Loka : Zdravstveni dom, 2002.

Planina, France: + Profesor dr. Jože Rant. V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 419–421.

Rant, Andrej: Bibliografija prof. dr. Jožeta Ranta. V: *Rantovi dnevi*, Preventiva in interceptivna ortodontija, Ljubljana : Ortodontsko društvo Slovenije, 1994.

Rant, Andrej: Dr. Jože Rant, Organizator javnega zobozdravstva v Sloveniji. V: *Zbornik dveh simpozijev o zgodovini zobozdravstva na Slovenskem*, Ljubljana : Znanstveno društvo za zgodovino zdravstvene kulture Slovenije, 1990, str. 238–246.

Rant, Andrej: Iz mladih dni. V: *Loški razgledi* 33, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1986, str. 193–198.

Rant, Andrej: Kranjski 7. lovski bataljon v bojih na soški in koroško-tirolski fronti. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 75–90.

Rant, Andrej: Lov na Sorškem polju. V: *Zbornik 40 let LD Sorško polje*, 1990.

Rant, Andrej: Prof. dr. Jože Rant in njegovo sodelovanje z evropskimi zobozdravstvenimi kliniki. V: *Četrty Pintarjevi dnevi*, Zbornik referatov, Ljubljana : Inštitut za zgodovino medicine, 1996, str. 25–31.

Rant, Andrej: Prof. dr. Jože Rant, pionir slovenskega zobozdravstva. V: *Godešič skozi tisočletje 1006–2006*, Godešič 2006, str. 460–466.

Rant, Andrej: Začetki arheoloških izkopavanj na loškem ozemlju. V: *Loški razgledi* 47, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2000, str. 189–191.

Rant, Jože: Lov in lovci na škofjeloškem ozemlju. *Loški razgledi* 13, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1966, str. 94–104.

Rant, Jože: *Sora je umazana reka*. V: *Delo*, Pisma bralcev, Ljubljana, 1. 9. 1967.

- Rant, Jože: *Sorško polje zopet v nevarnosti*. V: Delo, Pisma bralcev, Ljubljana 1967.
- Štukl, France: *Hranilništvo v Škofji Loki v času od 1896 do 1947*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv, 1983.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki I*, Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1981.
- Štukl, France: *Knjiga hiš v Škofji Loki II*, Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1984.
- Uredništvo: *Odkritje spomenika dr. Jožetu Rantu*. V: *Loški razgledi* 33, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1986, str. 187–192.
- Vulikič, Velimir: *Dr. Jože Rant, oče slovenskega zobozdravstva*., Ljubljana-Domžale : samozaložba, 1995.
- Vulikič, Velimir: *Predstavitev knjige o dr. Jožetu Rantu*. V: *Loški razgledi* 43, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1996, str. 225–230.

Summary

Dr. Jože Rant (1896–1972)

There was no dental service in Slovenia right up to the beginning of the nineteen thirties. The Škofja Loka private physician, Dr. Jože Rant, was among the first physicians to be oriented into the treatment of teeth through additional training. After specialisation in Vienna, he became the first oral surgeon in Slovenia and later also the leading expert in the treatment of growth disorders of the jaw and teeth. After the Second World War, together with colleagues, he laid the foundations for the organisation and functioning of dental clinics and teaching institutes for all profiles of dental workers. The article presents the education of Dr. Rant of Godešič, on all levels, from the local public school to graduation from the Faculty of Medicine in Vienna and secondary training at Ljubljana hospital. He started work as a private physician in Škofja Loka at the beginning of 1926. After three years, he was already almost exclusively oriented towards the treatment of teeth. Together with a dental assistant, he drove to both Gorenja vas and Žiri as well as Železniki and repaired the teeth of the inhabitants there. His work in branch surgeries lasted a good two years – until the authorities banned it because they had not issued a suitable permit. As a specialist, Dr. Rant began to be restricted by work in Škofja Loka and in 1933 he moved his dental surgery to Ljubljana Nebotičnik. The move enabled him to perform operations in Ljubljana hospital and faster professional advancement and, at the end of the war, he realised his vision of the organisation and functioning of public dentistry.

Dr. Rant was involved in social events of the time immediately after his arrival in Škofja Loka. He was particularly active in the field of savings and hunting and was a founding member of the Museum Society. He earned this honour as an initiator and sponsor of archaeological investigations in the vicinity of Godešič and Reteče, where he discovered an early Laténe mounds graveyard. Dr. Jože Rant maintained his links with Škofja Loka throughout his life. In the seventies, he was one of the first natural scientists to be committed to the conservation of Sorško polje as a natural reservoir of drinking water.

Ameriški fotorealizem in zgodnje Berkovo slikarstvo

Izvleček

Članek v prvem delu predstavi ameriški fotorealizem, kakor ga je definirjal ameriški trgovec z umetninami Louis K. Meisel, izvore nove slikarske smeri in odzive kritike nanjo. Drugi del je posvečen predvsem prvi fotorealistični fazi slovenskega slikarja Berka, ki je prvo fotorealistično sliko naslikal leta 1973 in s presledki vztraja pri tem konceptu vse do danes. V sklepu je izpeljana kratka primerjava med ameriško in slovensko fotorealistično produkcijo ter nanizanih nekaj misli o Berkovem slikarstvu, recepciji fotorealizma v slovenskem prostoru, vlogi fotografije v fotorealizmu ter smislu ročnega dela v slikarstvu.

Abstract

American photorealism and Berko's early painting

In the first part, the article presents American photorealism as defined by the American art dealer, Louis K. Meisel, the origins of the new trend in painting and the responses of the critics to it. The second part is devoted mainly to the first photorealistic phase of the Slovene painter, Berko, who painted the first photorealistic painting in 1973 and, with breaks, persevered in this concept right up until today. The conclusion contains a brief comparison between American and Slovene photorealistic production and some thoughts about Berko's painting, about the reception of photorealism in Slovenia, about the role of photography in photorealism and on the meaning of handwork in painting.

O AMERIŠKEM FOTOREALIZMU

Uvod

V okviru raziskovanja interakcij med fotografijo in nekaterimi drugimi segmenti likovnega ustvarjanja se moramo vedno ustaviti tudi pri fotorealizmu, slikarski smeri, ki se je pojavila v ZDA, v začetku šestdesetih let 20. stoletja,¹ njen glavni val pa je na Zahodu uplahnil nekako do srede sedemdesetih let, čeprav so dela nastajala tudi pozneje in nastajajo še danes.

Oče termina »fotorealizem« naj bi bil newyorški trgovec z umetninami Louis L. Meisel. Pojem je uporabljal, kot je zapisal, od konca šestdesetih let naprej, v tisku pa se je prvič pojavil leta 1970. Termin je postopoma izrinil druge sorodne oznake, ki so večinoma tudi nastale v ZDA, kot npr. *sharp-focus realism*, pa tudi hiperrealizem,² ki naj bi ga prvi uporabil belgijski trgovec z umetninami Isy Brachot kot naslov razstave v njegovi galeriji v Bruslju leta 1973.³

V slovenskem prostoru se uporabljata obe različici, fotorealizem in hiperrealizem, vendar prva pogosteje. Prve kritike so rabile vzporedno včasih oba ali celo tri termine,⁴ Berko sam je ob koncu sedemdesetih let poznal oznake »fotorealizem«, »hiperrealizem«, »superrealizem« in »radikalni realizem«, pri čemer je menil, da je največ v rabi ravno slednji.⁵

Za slovenski prostor to ne drži. Tu je, kot rečeno, kritika v glavnem pisala o foto- in hiperrealizmu. Z današnjega vidika razlike v poimenovanju tega stila odsevajo premike v njegovem razumevanju, s tem pa nastaja tudi podlaga za notranjo diferenciacijo. Izraz fotorealizem je časovno zgodnejši in bolj neposreden, saj izhaja iz načina nastanka slike: gre torej za podobo, nastalo kolikor mogoče verno po fotografiji. Hiperrealizem nasprotno izhaja iz kasnejšega kritiškega premisleka o naravi tako nastale slike v kontekstu modernističnih nazorov o (ne) posnemanju narave na eni strani in na drugi iz ironičnega odnosa do sodobnega sveta množičnih medijev, do »hiperprodukcije spektakularnih in zapeljivih podob, tehnične produkcije in reprodukcije slik«, do sveta površin, odsevov in videzov.⁶

Glede na to bi torej izraz hiperrealizem lahko povezali predvsem z urbano krajino in predmeti vsakdanje potrošnje ter njihovimi detajli, ki so vsi zašli sem

1 Meisel, *Photo-Realism*, str. 12.

2 Prav tam.

3 http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperrealism_%28painting%29, Wikipedia, Washington, San Francisco, Pariz, 23. 11. 2011.

4 Prim.: Zabel, Berkov fotografski realizem, *Mladina*, 10. 4. 1980, str. 37. Zabel v tem članku uporablja sintagmi »fotografski realizem« in »novi realizem« ter termin »hiperrealizem«, pri čemer vse oznake izrecno ali posredno enači med seboj.

5 Pengov - Bitenc, Udobje in šminka na slikarjevem platnu, str. 7.

6 Zabel, Slovenska umetnost 1975–85, str. 20.

iz poparta, manj primeren pa je denimo za portret, ki se je v tem sklopu znova uveljavil, ali za detajle iz narave. Posredno daje prednost tudi barvni fotografski ali fotografični predlogi. Pri črno-belih posnetkih ali tiskih je namreč primarno potujitev povzročila prav črno-bela fotografija, ki je tako učinkovito odstranila dobršen del propagandne kričavosti oglaševalskih izdelkov.

Naslednji argument za rabo termina fotorealizem se dotika barvne fotografije. Ta je bila posneta, realnost na njej pa polepšana že v ateljeju: z obsežnim svetlobnim parkom so bile okrepljene barve in poudarjen blesk površin ter robov, pred tiskom pa je bila podoba po potrebi še retuširana z zračnim čopičem.⁷ Pogosto se je torej že na fotografski ravni rodil hipersvet, svet, kjer so ženske ustnice bolj rdeče in napete, ženske nasploh bolj privlačne, moški bolj možgati in izdelki še bolj poželenja vredni kot v stvarnosti.

Pojem hiperrealizem tudi ne zaobjame primerov, ko je slikar tudi avtor fotografije, ki jo nato naslika. Ta termin bi bil na podlagi povedanega primeren kot oznaka samo za tista dela, ki direktno črpajo iz že natisnjenih medijskih izdelkov ali fotografij, ki jih ni posnel slikar sam, in hkrati iz tistih del, ki na tak ali drugačen način eksplicitno in namenoma vsebujejo odklonilno ali ironično stališče do popularne kulture.

V tem smislu torej izraz fotorealizem zajema širši spekter podob, saj se nanaša tako na črno-bele kakor na barvne podobe, hkrati pa ne implicira ikonografskih delitev in nekaterih modernističnih ali celo avantgardističnih ideoloških primesi oziroma ločevanj, kakor jih denimo hiperrealizem.

Fotorealizem je ob svojem nastanku predstavljal le enega od tokov novorealističnega vala v ameriški umetnosti šestdesetih let.⁸ Povzel je tudi nekatere elemente poparta, konceptualizma in minimalizma, prvotno pa je nastal kot reakcija na stroga določila abstraktnega ekspresionizma in je predvsem pomenil ikonografsko oživitvev v slikarstvu in kiparstvu. Gre za realistično slikarstvo, ki za svoj objekt jemlje fotografijo oziroma fotografsko vizijo realnosti. Umetniki raziskujejo različne interne slikarske pojave, kot denimo poploščenje, ki ga povzroča fotografija, učinke enočesnega vida ipd., najpomembnejši pa je seveda povratak vsebine v sliki, ki je po več desetletnih reduktivnih prizadevanjih v zahodnem slikarstvu malone izginila. Kamera tudi omogoča zorne kote, ki sicer prostim očesom niso dostopni.⁹

Predzgodovina in neposredno umetnostno ozadje

Nedvomno drži, da tudi fotorealizem sodi v dolgo in zaradi raznovrstnosti konceptov zapleteno tradicijo realizma. Kot prednike je uvodničar v Meislovo knjigo, na katero smo se v tem besedilu pretežno naslonili in jo že citirali, navedel

7 Tehnika je znana tudi kot aerografija.

8 Meisel, *Photo-Realism*, str. 12.

9 Nav. delo, str. 21.

avtorja radikalnih naturalističnih uvidov 17. stoletja, Caravaggia in Georga de la Toura, ter klasika realizma 19. stoletja, kot sta bila Jean-Baptiste Camille Corot in Gustave Courbet,¹⁰ Meisel pa je sam dodal še pisano skupino umetnikov iz časa med 17. in 20. stoletjem, ki so jih kot vzore ali vire navdiha ob različnih priložnostih navedli fotorealisti sami; tako od starejši evropskih slikarjev Vermeerja Van Delfta in Jeana Augusta Dominiqua Ingresa, predvsem pa zelo heterogeno vrsto ameriških umetnikov 19. in 20. stoletja: Winslowa Homerja,¹¹ slikarja gibajočih se objektov in fotografa Thomasa Eakinsa,¹² Edwarda Hopperja, Charlesa Sheelera, Milтона Averyja,¹³ popartista Wayna Thiebauda,¹⁴ kalifornijskega abstrakista in figuralika Richarda Diebenkorna¹⁵ in celo kiparja in slikarja popartista in konceptualista Richarda Artschwagerja.¹⁶

Nastanek in nekatere značilnosti fotorealizma

Fotorealisti so do slikarstva po fotografiji prišli vsak po svoji poti, zato večinoma ne pristajajo na skupno oznako. Med vodilnimi ameriški avtorji pionirji, kot so Robert Bechtle, Chuck Close, Richard Estes in Audrey Flack, je mogoče vzpostaviti le zelo splošne paralele. Med njimi ni bilo medsebojnih vplivov. Vsak od njih je imel druge vzornike in neodvisno geografsko in filozofsko poreklo. Nikoli ni bilo enotne doktrine, umetniki pa vnaprej niso postavili nobenih skupnih pravil ali objavili manifesta.¹⁷ Zato fotorealizem kot gibanje v tradicionalnem smislu besede ne obstaja, obstaja pa bolj ali manj ohlapno definirano fotorealistično slikarstvo in se kot sintagma uporablja pri umetnostnozgodovinskem preučevanju in v likovni kritiki, pa tudi na umetnostnem trgu.

V začetku, pred Meislom, tudi ni bilo nobenega izstopajočega kritika, ki bi

10 Battcock, Introduction. V: Meisel, *Photo-Realism*, str. 9.

11 Winslow Homer (1836–1910), ameriški realistični slikar akvarelist. Upodabljal je predvsem žanr in krajino. <http://www.winslowhomer.org/>, 12. 11. 2011.

12 Thomas Eakins (1844–1916). Glej: Roger Kimball, Thomas Eakins: Master Craftsman, <http://www.artchive.com/artchive/E/eakins.html>, The Artchive, 13. 11. 2011.

13 Milton Avery (1885–1965), ameriški slikar, ki je izhajal iz ameriškega regionalizma, ameriškega in evropskega impresionizma in slikarstva Henrija Matissa. Eden od začetnikov ameriškega abstraktnega slikarstva. Glej: H. G. Brack, Milton Avery (March 7, 1885 – January 3, 1965), <http://www.davistownmuseum.org/bioMiltonAvery.html>, The Hulls Cove (Maine): Davistown Museum, 13. 11. 2011.

14 Wayne Thiebaud (1920). Glej: Steven A Nash, Unbalancing Acts: Wayne Thiebaud Reconsidered; v: *Wayne Thiebaud: A Paintings Retrospective*, <http://www.artchive.com/artchive/T/thiebaud.html>, The Artchive, 13. 11. 2011.

15 Richard Diebenkorn (1922–1993). Glej: Kara Fiedorec, Richard Diebenkorn, <http://www.theart-story.org/artist-diebenkorn-richard.htm>, The Art Story Foundation, 13. 11. 2011.

16 Richard Artschwager (1923). Glej: Richard Artschwager, http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Artschwager, 13. 11. 2011; Meisel, *Photo-Realism*, str. 22.

17 Meisel, *Photo-Realism*, str. 20.

ob rojstvu pomagal novemu »izmu«. Pogosto so za interpretacijo skrbeli tudi umetniki sami, predvsem Bechtle, Close and Flackova, ki so poučevali in predavali. Meisel je smelo zapisal: »Utemeljen v slikarstvu in ne v teoriji fotorealizem ne potrebuje intelektualiziranja, špekuliranja in interpretiranja kot npr. minimalizem, konceptualizem, okoljska umetnost ali performans.«¹⁸

V času, ko so fotorealisti pri svojem slikanju začeli uporabljati fotografijo, je bila njena raba kot pomoč pri slikanju pravzaprav še anatemizirana. Njihov pogled pa je bil radikalen: če je dovoljeno upodabljati vsak predmet, je dovoljeno uporabljati tudi fotografijo. Hkrati jim je fotografija pomenila tudi sredstvo, s katerim so kar najhitreje pridobili potrebne informacije o prizoru, ki se je zaradi sprememb v okolju tudi sam hitro spreminjal.¹⁹

Kot mikavno razlago za rabo fotografijo je Meisel navedel tudi stališča slikarja Roberta Bechtle iz leta 1973, ki jih je ta prispeval za citirano knjigo. Slikar je hotel vse odločitve v povezavi s sliko, risbo, kompozicijo, barvne odnose itn. doreči pred začetkom slikanja, torej s tem, ko je prizor, ki ga je hotel naslikati, fotografiral ter se nato lahko povsem posvetil tehničnim problemom pri slikanju.²⁰

Med prednostmi, ki jih je fotorealizem prinesel slikarjem, je Meisel presenetljivo navedel tudi svojevrstno racionalizacijo slikarske proizvodnje. V primerjavi s slikarji, ki pripadajo abstraktnemu ekspresionizmu, kjer naj bi umetniki uničil tudi do osemdeset odstotkov nezadovoljivih slik, naj bi fotorealisti redko »izgubili« sliko, saj so na podlagi fotografije vnaprej vedeli, kakšna mora biti in so si nato le prizadevali to doseči.²¹

Eden pomembnih prispevkov fotorealizma k sodobni umetnosti je tudi povratek obrtnega znanja. Delno fotorealizem tudi izhaja iz tega, da so umetniki sami iskali slikarsko tehnično-obrtno znanje, ker ga na sodobnih akademijah niso poučevali. V pomanjkanju tradicije so se zatekli k fotografiji. Če bi imeli solidno akademsko znanje, bi tega morda nikoli ne storili.²² Danes vemo, da ni res, da fotorealisti ne bi znali risati in naj bi zato pri prenosu svojih slik na platno uporabljajo mreže in projektorje. Sčasoma so zasloveli kot dobri risarji in akvarelisti, na novo so odkrivali stare tehnike in prijeme ter izumljali nove. Izredno zahtevne so tudi fotorealistične grafike, najpogosteje sitotiski in litografije, redkeje jedkanice.²³

Kot pionir – kurator fotorealistov je Meisel sčasoma oblikoval pet kriterijev, s katerimi je razmejil delo prve generacije fotorealistov od poznejših prizadevanj:

1. Fotorealist uporablja kamero in fotografijo za zbiranje informacij. Fotoaparatus uporablja namesto skicirke. Fotorealistična slika je od fotografije odvisna tudi logistično. Cenijo se čistost, jasnost in neposrednost detajla. Ker bi se

18 Prav tam.

19 Meisel, *Photo-Realism*, str. 21.

20 Robert Bechtle, I was not originally interested ... V: Meisel, *Photo-Realism*, str. 27.

21 Meisel, *Photo-Realism*, str. 21.

22 Nav. delo, str. 22.

23 Prav tam.

razmere med dolgim slikanjem že spremenile, je nujna zamrznitev motiva v času in prostoru, kar lahko stori le fotografija. Realizmi pred fotorealizmom so bili vsi le impresije. Mnogi slikarji uporabljajo fotografijo, nato pa jo ohlapno interpretirajo, v fotorealizmu pa mora podoba zgledati kot fotografija.

2. Fotorealist uporablja mehanične ali polmehanične postopke za prenos informacije na platno. Načinov je več. Najpreprostejša je projekcija diapozitiva ali projiciranje fotografije z episkopom na platno in nato dolgotrajno prerisovanje po projicirani sliki. Drugi način je mreža, uporabna tako za povečevanje kakor tudi za prenos z enega nosilca na drugega. Tretji način je še za stopnjo bolj navezan na fotografijo. Umetnik fotografijo najprej projicira in razvije na velikoformatnem, na svetlobo občutljivem platnu ali papirju, nato pa jo preslika z barvami.

3. Fotorealist mora biti tehnično sposoben napraviti podobo, ki je podobna fotografiji. V uporabi je veliko tehnik, vendar je pravilo, da umetnik na eni sliki uporabi le eno samo, saj je podobno tudi na fotografiji. Več umetnikov se je tudi specializiralo na eno samo tehniko, tako da je po uporabi tehnike včasih mogoče ugotoviti avtorja. Redko gre za debele nanose, pri uporabi zračnega čopiča pa sploh ne. Ideal je povsem gladka, homogena slika, pogosto brez vidne poteze čopiča. Zato se za vse površine in motive na podobi večinoma uporablja enako orodje. Umetniki pogosto uporabljajo čopič in zračni čopič. Zlasti slednji se je izkazal za elegantno rešitev, saj se umetnik z njim nikoli ne dotakne slike, kar govori za namenoma neoseben odnos do podobe. Tudi raba barve je zelo ekono-mična, površina slikane plasti pa gladka.

4. Prvi fotorealisti so imeli fotorealistično razstavo do 1972, ko je bila smer z veliko deli predstavljena tudi na Documenti 5 v Kasslu. Do tega leta je bil fotorealizem v ZDA že dobro definiran slog. Glede na to, da izdelave fotorealistične slike zahteva daljše časovno obdobje, tj. več mesecev, so morali torej slikarji začeti delati vsaj leta 1970, da bi do leta 1972 že imeli dovolj del za razstavo. Do tega časa je bilo torej o fotorealizmu razmeroma malo informacij, tako da imamo vsakega od teh zgodnjih slikarjev za samoniklega, ker je samostojno črpal iz različnih zgodovinskih vzorov. Pozneje je bilo veliko razstav in pojavilo se je še več generacij fotorealistov.

5. Avtor mora v tem stilu vztrajati vsaj pet let.²⁴

Navedeni Meislovi kriteriji so razmeroma strogi in zvenijo kot recept, zato v nadaljevanju preseneča njegova izrazito dekonstruktivistična drža. Po njem fotorealistično gibanje ne obstaja, saj gre le za fotorealistične slike.²⁵

A to je v skladu z dejstvi. Meislova knjiga o fotorealistih je prvič izšla šele leta 1980, produkcija pa je nastajala že od srede šestdesetih let. Meisel je pet pravil postavil kot ogledalo oziroma pomoč fotorealistom za nazaj in ne kot konstitutiv-

24 Meisel, *Photo-Realism*, str. 13–18.

25 Nav. delo, str. 20.

ni del pojava. S svojimi pravili je le ločil prvo, pionirsko generacije od vseh naslednjih. Bil je galerist in to je seveda imelo posledice tudi na umetnostnem trgu. Zgodnja dela pogosto dosegajo višje cene. Vpliv galerij in druge infrastrukture na oblikovanje stila je tu jasno viden, nameni paraumetnostnih institucij pri interpretaciji in »pakiranju« sodobne umetnostne produkcije prav tako. Tu gre tudi za ekonomski vidik in pred tem si ne smemo zatiskati oči.

Brez vrednosti za razumevanje umetnosti pa ti posegi vendarle niso. Lahko jih namreč razumemo kot racionalne poskuse, naperjene proti atomizaciji umetnosti, proti popolni subjektivizaciji umetnostnega prostora in proti ideji o zgodovini umetnosti kot preprostemu seštevku opusov posameznih umetnikov. S tem je presežena tudi preveč idealistična romantična projekcija umetnika kot samostojnega, samoniklega genija, neodvisnega od okolja, v katerem se izobražuje, se oblikuje in v katerem ustvarja.²⁶

Meislov prispevek pri vzpostavitvi fotorealizma kot pojava v svetu sodobne umetnosti je torej treba priznati kot koristen in umesten. Produkcijo je dobro poznal in s svojimi pravili je mnogo prispeval k temu, da je danes fotorealizem dobro definiran in v mednarodnem prostoru priznan pojem, ki opisuje točno določen tok v slikarstvu, grafiki, risbi in kiparstvu 20. stoletja.

Kritike in zagovori

Prve razstave fotorealizma v ZDA so bile v letih 1965–68, a je stil podprlo malo kritikov, med redkimi predvsem Ivan Karp.²⁷ Resno afirmacijo nekateri pripisujejo prav odprtju nove galerije Louisa K. Meisla v Sohu, v New Yorku, leta 1973. Meisel je bil v času, ko se je pojavil fotorealizem, založnik publikacij o umetnosti; od tod delno izvira tudi njegovo razumevanje in podpora fotorealizmu. Kot založnik je imel pogosto stik s tiskanimi reprodukcijami umetniških del. Na njegovo mizo so vse umetnine prihajale kot tiskane reprodukcije fotografij umetnin. Od tod je možno izpeljati nekaj vzporednic z njegovim razumevanjem fotorealizma. Kot reprodukcija namreč tudi najbolj realistično delo lahko postane abstraktno.²⁸ V tem smislu je torej možen tudi logičen sklep, da gre pri fotorealizmu paradoksalno za figuralno afirmacijo glavnega toka modernizma.

Po drugi strani je fotorealizem omogočil interpretativni kriticizem v nasprotju z dominantno formalistično kritiko kot temeljem modernistične kritike, ki je

26 Bizarna zgodovina nastankov izrazov za različne stile nam sicer pove, da je dekonstruktivizem na akademski ravni upravičen, pri vsakdanjem sporazumevanju pa je v bistvu nepotrebna komplikacija. Skozi čas se nek termin uveljavi in postane konstitutivni del pojava samega. Tudi fotorealizem ni nastal načrtovano, a se je sčasoma konsolidiral v dokaj dobro definiran slog.

27 Ivan C. Karp (*New York 1926), ameriški galerist in trgovec z umetninami, pomemben za recepcijo fotorealizma v ZDA. Glej: An Interview with Ivan Karp, http://www.essentialvermeer.com/interviews_newsletter/karp_interview.html, 26. 11. 2011.

28 Battcock, Introduction. V: Mesiel, *Photo-Realism*, str. 9.

omogočala le debato o obliki, materialu, barvi, proporcijah ipd.²⁹ Vsekakor je pomenil ponovno afirmacijo figurativnega slikarstva in rehabilitacijo vsebine oziroma ikonografije nasploh.

Že omenjena razstava Documenta 5 let je bila najpomembnejši kanal, prek katerega se je evropska strokovna javnost seznanila s fotorealizmom. Kuriral jo je švicarski umetnostni zgodovinar Harald Szeemann³⁰ in z njo vzpostavil mešan tip razstave, kjer je ob umetnine postavil predmete, ki naj bi te oznake ne imeli. Na po sekcijah razdeljeni postavitvi, posvečeni individualnim mitologijam, votivnim objektom, umetniškim muzejem, znanstveni fikciji in umetnosti duševno bolnih³¹ naj bi Szeemann v protipostavitvi obširnega bloka ameriških fotorealistov in konceptualizma iskal sintezo obeh stališč.³²

Odzivi kritike so bili različni, med najbolj radikalne nasprotnike pa je nedvomno sodil Giulio Carlo Argan. Hiperrealizem, kot je imenoval novi pojav, je razumel kot umetnost krize, trdil je, da gre za izraz skrajne intelektualne desnice, ga obtožil golega manipuliranja s podatki, kot odvečno je zavrzel domnevno skrbno izvedbo in jo označil kot mehanično rokodelstvo, ki nima nič skupnega z zgodovino umetnosti in se izogiba vsaki interpretaciji.³³

Argonova kritika je temeljila na ideoloških predpostavkah, ki so izhajale iz marksizma, domnevno znanstvene metode za analizo zgodovinskih procesov oziroma progresivnih stopenj v osvobajanju človeka, neodvisnih od sprememb lastništva proizvodnih sredstev. Zgodovinski razvoj nasprotno priča, da se družbeni in gospodarski sistemi, ki so bili oblikovani na podlagi teh izhodišč, v praksi dolgoročno nikoli niso izkazali kot uresničljivi in stabilni. Kot posledica tega se je tudi marksistični humanizem izkazal kot neempiričen, doktrinaren, idealističen in v antropološkem pogledu v vsakdanjem življenju kot nevzdržen, vse to pa seveda meče kritično luč tudi na različne intelektualne odvode, ki so bili izpeljani iz njega, med drugim tudi na omenjeno likovno kritiko izpred štiridesetih let.

Tako je Mark Gisbourne ob razstavi *Picturing America*, ki jo je Deutsche Bank 2009 priredila v prostorih galerije Guggenheim Deutsch, obnovil ideološke postavke tedanje kritike in fotorealizem postavil v globalni geopolitični položaj tedanjih ZDA, a opozoril nanj tudi kot izjemen sociokulturni pogled na kapitalistično Ameriko sedemdesetih let, njene okuse, zadovoljstva, želje in materialne aspiracije. V tej ikonografiji je videl odslkavo konservativne mentalitete malih ameriških mest, pristavil pa, da newyorška inteligenca fotorealizma nikoli ni sprejela.³⁴

29 Nav. delo, str. 10.

30 Szeemann (1933–2005). Glej: <http://www.fehe.org/index.php?id=220>, 23. 11. 2011.

31 Žerovc, *Kurator & sodobna umetnost*, str. 50.

32 Bellido, *Hipperrealism*. V: *Skupine, gibanja, težnje v sodobni umetnosti od leta 1945*, str. 116.

33 Argan, *Umetniško in estetsko* (tekst prvič objavljen v reviji *Arte e societa*, Rim, 1973), *Sinteza*, str. 115.

34 Gisbourne, *In the Republic of Realism*, <http://db-artmag.com/en/54/feature/a-journey-back-to-the-heyday-of-photorealism/>, Frankfurt na Majni: Deutsche Bank AG, 2010, 13. 11. 2011.

To odklanjanje je pravzaprav odlična ilustracija situacije, v kateri ideološki konstrukti onemogočijo, da bi se z empiričnim pristopom dokopali do dejanskega sporočila podob. Izrecni Bechtlov antiekspresionizem, direktno opazovanje in objektivnost, nevtralnost in transparentnost stila ter minimalizirana umetniškost³⁵ denimo govorijo o stališčih, podobnih nekaterim smerem slikarskega modernizma. Kdor pozna cinizem, antiindividualizem in čustveno ohlajenost avantgard, mu tudi fotorealizem ne more biti povsem tuj. Tudi dejstva, da je umetnik še vedno cenjen in slavljen zaradi visokega obrtnega znanja, zaradi metjejske zmožnosti, ne pa morda zaradi svojega izraza, čustev ali avre, ki naj bi jo imele njegove podobe, kot je bilo to od renesanse globoko v 20. stoletje, bi modernistična kritika ne smela prezreti. Če bi gledala manj ideološko, manj ozkogledno in bi le poskušala izstopiti iz okvirov lastne tradicije in videla bolj globalno oziroma celostno civilizacijsko, bi morala zaznati in z odobravanjem sprejeti intelektualni hlad fotorealizma, njegovo brezidejnost in racionalnost ter stik z stvarnostjo brez transcendence.

BERKOV FOTOREALIZEM

Uvod

Zgodbo o fotorealizmu na Slovenskem začnemo le z opominom na nekaj malone naključno izbranih primerov iz že kar častitljive, čeprav še dokaj neraziskane zgodovine odnosov med fotografijo in slikarstvom v našem prostoru. Tako je številne rabe fotografije omenil Tomaž Brejc v svoji knjigi o impresionistih,³⁶ razmeroma dobro je znan vzporeden oziroma soodvisen pojav Sejalca pri Ivanu Groharju in Avgustu Bertholdu,³⁷ jasne paralele med fotografijo in slikano sliko so denimo vidne tudi na podobi Ležeči akt (ok. 1914) Mateja Sternena.³⁸

Za čas med oboma vojnoma je podrobno primerjalno preučen fotografski in slikarski opus Gojmirja Antona Kosa,³⁹ temeljnega pregleda odnosov med fotografijo in drugimi mediji za čas od začetkov fotografije v 19. stoletju do danes pa še nimamo. To še posebej velja za desetletja po 2. svetovni vojni, ko je število teh stikov naraščalo in se je vpliv fotografije povečeval ne samo v slikarstvu, temveč tudi v umetniški grafiki, zašel je celo v kiparstvo.

Članek je v nadaljevanju posvečen Berkovemu fotorealističnemu opusu, nastalem v sedemdesetih letih 20. stoletja, pri tem pa moramo omeniti vsaj še druga dva vodilna slovenska fotorealista, Franca Mesariča (1938) in Bogoslava

35 Bechtle, I was not originally interested ... V : Louis K. Meisel, *Photo-Realism*, str. 26–27.

36 Brejc, *Slovenski impresionisti in evropsko slikarstvo*, na več mestih.

37 Sosič, *Avgust Berthold*, str. 82–83.

38 Sliko je ustvaril Sternen, v Münchnu, leta 1914, fotografijo morda tudi prej. Prim.: Lampič, *Golo telo v slovenski fotografiji*, str. 14, 56.

39 Štrumej, *Slikar v dialogu s fotografijo*. V : *Gojmir Anton Kos*, str. 8 in nasl.

Kalaša (1942), saj so se fotorealistične poteze pri vseh treh pojavile skoraj istočasno. Prav tako samo poimensko navajamo (kot zanimive v tem kontekstu) vsaj še Jadranko Fatur, Tomaža Gorjupa, Hermana Gvardjančiča, Janeza Hafnerja, Borisa Jesiha, Živka Marušiča, Mirjano Muljevič, Rudija Španzla in Janka Testena v slikarstvu, v kiparstvu pa predvsem Dubo Sambolec. Nekateri avtroji/ice so se novemu toku pridružili le z mladostnimi deli, nekateri/e z delom opusa, posamezniki, denimo Španzel, pa kar z večino ustvarjenih podob.

Življenjska pot

Berko se je rodil 8. marca 1946, v Ljubljani. Po končani Srednji šoli za oblikovanje in fotografijo v Ljubljani, kjer je leta 1964 za svojo diplomsko delo pri prof. Marku Šušteršiču dobil Plečnikovo nagrado,⁴⁰ je v letih 1964–68 obiskoval Pedagoško akademijo v Ljubljani. Njegova profesorja sta bila slikarja France Uršič in Zoran Didek. V letih 1969–74 je poučeval likovni pouk na osnovni šoli v Železnikih, nato do leta 1978 na Gimnaziji Škofja Loka ter obiskoval predavanja na Oddelku za umetnostno zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Študijsko je potoval po Grčiji (1965), Italiji (1966), Nemčiji, Nizozemski, Švici in Franciji (vse 1973). V Londonu je študijsko bival dvakrat, leta 1980 s štipendijo Moša Pijade, in leta 2009 s študijsko štipendijo Republike Slovenije, v Parizu pa leta 2010.⁴¹ Od 1978 živi in dela kot svobodni umetnik v Škofji Loki.

Samostojno je razstavljal na več kot šestdesetih razstavah, in sicer v nekaterih osrednjih galerijskih prostorih v Škofji Loki in Ljubljani, na Ravnah na Koroškem, v Zagrebu in na Bledu, v Kranju in na Jesenicah ter na skoraj petsto skupinskih razstavah doma in v tujini; tako tradicionalno na jugoslovanskem bienalu risbe v Zagrebu (1980–1990) in mednarodnem bienalu risbe na Reki (1976–1982)⁴² nazadnje na pomembni pregledni razstavi ameriškega ter zahodno- in vzhodnoevropskega fotorealizma v Muzeju Ludwig, v Budimpešti, leta 2011.⁴³

Za svoje umetniško delo je prejel več nagrad v domovini in tujini, med drugimi dve odkupni nagradi na piranskem Ex-tempor (1978, 1980), nagrado na reškem Bienalu mladih Jugoslavije (1979), Prešernovo nagrado gorenjskih občin (za leto 1983), veliko nagrado na razstavi Art Contemporain Miniature v Ville-Marie v Québecu v Kanadi (2006) in druge,⁴⁴ kot zadnjo pa leta 2011 Jakopčevo

40 Tedaj se je tako imenovala nagrada za diplome dijakom Srednje šole za oblikovanje in fotografijo. Ta nagrada ni v povezavi s Plečnikovo nagrado, ki jo na pobudo delovnega kolektiva Ambient iz Ljubljane oziroma arhitekta Franceta Ivanška od leta 1973 podeljuje Sklad arhitekta Jožeta Plečnika v Ljubljani. Glej: http://sl.wikipedia.org/wiki/Ple%C4%8Dnikova_nagrada, 19. 11. 2011; Prelovšek, Plečnikova nagrada, *Enciklopedija Slovenije* 8, str. 401–402.

41 Berko, 1999, brez nav. str.

42 Berko, 2002, brez nav. str.; Berko v e-pismu, 27. 11. 2011.

43 Zlobec, Fotorealizem Vzhodno od raja ali različica stvarnosti, str. 15.

44 Berko, 2006, str. (6).

nagrado za življenjsko delo za leto 2010.⁴⁵

Njegova dela hrani več kot dvajset javnih muzejsko-galerijskih inštitucij v Sloveniji in tujini, med slovenskimi Loški muzej v Škofji Loki, Gorenjski muzej v Kranju, Mestni galeriji v Piranu in Ljubljani, Moderna galerija v Ljubljani idr., v tujini pa Muzej sodobne umetnosti in Grafični kabinet HAZU (nekdanj JAZU) v Zagrebu, Muzej moderne umetnosti v Beogradu, Muzej sodobne umetnosti v Skopju in še nekatere.⁴⁶

Shematičen pregled celotnega opusa

Berko je svojo prvo ustvarjalno fazo označil kot abstrakistično. O zgodnjih delih ta trenutek javnosti, razen ene javne manifestacije,⁴⁷ ki jo bomo še omenili, ni nič znanega.

Berkova prva fotorealistična faza, o kateri bomo v tem besedilu največ govorili, ko je izmenoma uporabljal oljne in akrilne barve na platnu ter čopiče in zračni čopič, je trajala od 1973 do začetka osemdesetih let. Vzporedno je s preprostim združevanjem izrezkov iz različnega oglaševalskega tiskanega materiala izdelal tudi serijo fotokolažev. K fotorealizmu oziroma k fotografiji kot direktnemu izhodišču za sliko se je znova vrnil z risbami (barvni svinčniki na papirju) leta 1980 (do 1990) in z akrili od srede devetdesetih let naprej.

Njegovi večbarvni sitotiski s konca osemdesetih in z začetka devetdesetih letih so bližje popartu kot fotorealizmu. V devetdesetih letih se je precej posvečal tudi upodabljanju dekorativnih cvetličnih šopkov in lončnic, v različnih slikarskih, mešanih, zlasti pa grafičnih tehnikah.

Od leta 2005 se ukvarja tudi z digitalno fotografijo in fotomontažo.

Prva fotorealistična faza (1973–1979)

V času ob in kmalu po znameniti kasselski razstavi Documenta 5 leta 1972 se je o fotorealizmu več govorilo tudi v Evropi in po Meislovem mnenju se je začela tedaj uveljavljala že druga generacija fotorealistov.⁴⁸ Kakor je Berko izpovedal, je tudi on na prve informacije o fotorealizmu naletel na študijskem potovanju po severni Evropi, leta 1973.⁴⁹ Ta trenutek še ne moremo natančneje določiti vsebine teh virov, gleda na tedanjo produkcijo že omenjenih drugih slovenski slikarjev pa je možno sklepati, da je več informacij o novem »izmu« od srede sedemdesetih let naprej zaokrožilo tudi pri nas.

45 Kavčič, Berku Jakopičeva nagrada, str. 23.

46 *Berko*, 2002, brez nav. str.

47 Miše Miklavčič, Franc Berčič Berko, str. 80.

48 Meisel, *Photo-Realism*, str. 18.

49 Pengov - Bitenc, Udobje in šminka na slikarjevem platnu, str. 6; Miše Miklavčič, Franc Berčič Berko, str. 80.

Berko je, kot rečeno, začel kot modernist abstrakist, potem pa je prešel na slikanje po fotografski ali tiskani predlogi, lahko črno-beli (sl.1),⁵⁰ največkrat pa barvni. Zlasti v začetnem obdobju, okrog leta 1973-75, je pogosto izbral med že tiskanim, pretežno barvnim materialom v ilustriranih revijah (sl. 2, 3).⁵¹

Za zgodnejše podobe je Berko uporabljal akrilne barve, ki jih je najprej nanašal s čopičem, nato z zračnim čopičem. Zaradi prehitrega sušenja v brizgaliki je v letih 1978-1979 uporabljal oljne barve, ki se suše počasneje. Najzgodnejša dela, tj. iz leta 1973, so v risbi in barvi še nekoliko okorna (sl.3), a že naslednje leto naletimo na zrele, vizualno učinkovite in tehnično brezhibne podobe (sl. 4, 5).

(Sl. 1) Berko: *Spomin na Rim*, december 1974, platno, zračni čopič, akrilne barve, 200 cm x 150 cm, 1974.

(Sl. 2) Oglas za cigarete Chesterfield, okoli 1973 (24 cm x 23,7 cm), ki ga je Berko izrezal iz tuje ilustrirane revije.

(Sl. 3) Berko: *Chesterfield*, 1973, platno, čopič, oljne barve, 100 cm x 100 cm, 1973.

50 Če ni drugače navedeno, je lastnik slike avtor.

51 Vir za slikovne predloge je bili večinoma tuji tisk. Slikar navaja revijo *Vogue*.

(Sl. 4) Oglas za rdečilo, okoli 1974 (17 cm x 17,5 cm), izrezan iz ilustrirane revije.

(Sl. 5) Berko: *Lip Gloss/Ličilo*, maj 1974, platno, čopič in zračni čopič, akrilne barve, 100 cm x 100 cm, Loški muzej, Škofja Loka.

Če analiziramo rabo fotografije, moramo seveda ugotoviti, da že sam izbor motiva, naj gre že za tiskano podobo, lastno ali tujo fotografijo, zahteva avtorjevo odločitev in je v tem smislu integralen del umetniškega koncepta in ustvarjalnega procesa. Fotografijo v celoti včasih interpretirajo kot *ready-made*, čeprav se večina fotografov s tem upravičeno ne bi strinjala, vsekakor pa je fotografske ali fotografske predloge za svoje slike sprva tako razumel tudi Berko. V njegovem zgodnejšem fotorealizmu gre torej za izbor v okviru že objavljene, torej javne podobe, ki so že postale del najširše vizualne velemestne kulture, največkrat tujega izvora. Šlo je za scenske posnetke ali še pogosteje za oglase izdelkov tujih blagovnih znamk. V luči uvodnega razmišljanja bi temu delu Berkovega opusa torej lahko rekli hiperrealizem (sl. 2-10).

V preslikovanju oglaševalskega gradiva se sicer kaže še velik vpliv poparta. Ta je zajemal iz množične in komercialne imažerije, torej je bilo že samo izhodišče za ustvarjanje artefakt. Odnos poparta do popularne kulture je dejansko podoben principu *ready-made* do stvarnosti same. Kakor je Duchamp izbiral predmete, ki so bili brez namernih umetniških ambicij in jih povzdignil v umetnine s tem, da jih je preselil v galerijo, tako popart izhaja iz visokokomercialnega, a neumetnostnega artefakta. Čeprav so oglaševalski izdelki največkrat delo profesionalnih oblikovalcev in torej že zavestno artefakti likovne provenience, jih šele nadaljnja intervencija, pogosto sicer ironična, ter premestitev v galerijsko okolje spremeni v umetnine.

V fotorealizmu je nekoliko drugače. Pogosto prvotni impulz izhaja iz vsakdanje realnosti, največkrat, čeprav ne izključno, urbane. Ta spodbudi avtorja, to je fotografa in slikarja v isti osebi, da sam izbere in fotografira prizor, nato pa ga še

(Sl. 6, zgoraj) Del naslovnice revije *Stop*, okoli 1974, 23,3 x 30 cm.

(Sl. 7, desno) Berko: *Najdražji bicikel*, april 1975, platno, zračni čopič, akrilne barve, 200 x 200 cm, Muzej sodobne umetnosti, Zagreb.

(Sl. 8, zgoraj) Izrezek oglasa za ličilo za trepalnice (ali morda za umetne trepalnice), okoli 1974.

(Sl. 9, desno) Berko: *Model*, 1975, platno, zračni čopič, akrilne barve, 200 cm x 200 cm, Moderna galerija, Ljubljana.

(Sl. 9a, zgoraj) Predloga za sliko 10: izrezek oglasa za rdečilo, 1975 ali prej.

(Sl. 10, desno) Berko: *Navodilo*, 1975, platno, zračni čopič, akrilne barve, 150 cm x 150 cm, zasebna last, Ljubljana.

naslika. Avtorski delež je tu vsekakor večji, kakorkoli že so ga tako historične kot recentne avantgarde obravnavale z dvomom ali celo z odporom.

Berko je prve slikovne predloge prenašal na platno tako, da jih je fotografiral s črno-belim filmom, jih nato kot negative dimenzij 24 mm x 36 mm projiciral na slikarski nosilec in s svinčnikom rahlo zarisal glavne poteze, barve pa nanašal po opazovanju barvne predloge. Včasih je za prenos uporabil tudi barvni diapozitivski film, prav tako malega formata, s čimer si je do neke mere olajšal delo pri nanašanju barv. Prve slike je slikal s čopičem, nato pa je začel vse več uporabljati zračni čopič in tanke, večplastne, raznobarvne nanose oljne ali akrilne barve. Za eno barvo je nanesel od tri do pet plasti, od svetlejše do bolj intenzivne. Stiki med posameznimi oblikami so se s to tehniko zlili, robovi pa so se zmeščali. Tako so bile slike bližje oglaševalskim fotografijam ali njihovim natisom. Za izdelavo ene slike je po tem postopku v povprečju potreboval mesec dni. (sl. 6–9).

Kot delo iz zrelega obdobja naj posebej omenimo sliko *Navodilo* (1975; sl. 9a, 10).⁵² Po vsebinski plati je podoba nasičena s seksualnimi namigi, seveda pa gostota in intenzivnost rdeče barve na ustnicah in ličilu daleč presega vidno realnost. Podoba učinkuje s svojim potenciranim iluzionizmom ter modno bleščavostjo in je morala biti v času nastanka v kar največjem nasprotju s sivino samoupravnega vsakdana.

Če erotični potencial podobe pustimo za trenutek ob strani, pa se moramo znova pomuditi pri Berkovem fotorealističnem iluzionizmu. Ta se namreč kaže dvostopenjsko: pred seboj imamo sliko tihožitja s fotografijo. Podoba je nastala kot slikarjev hipni domislek, a potencirani *trompe l'oeil* postavi modernistično zahtevo o sliki kot o dvodimenzionalnem predmetu pred hudo preizkušnjo. Invencija, forma in iluzionizem se v podobi zlijejo v enigmatično celoto, ki je greenbergovska askeza ni predvidela.

Z rabo zračnega čopiča, ki je povečal mehko, modno bleščavost in lepoto podob, je Berko dosegel visok obrtni standard, od katerega v okviru slikarstva ne bo več odstopil; večina njegovih slik, zlasti tiste, nastale od srede sedemdesetih let naprej, iluzionistično integriteto ohranijo tudi pri pogledu od zelo blizu.⁵³

Da je hitro napredoval tudi v obrtni spretnosti, priča tudi večanje njegovih podob: v nekaj letih so se mere stranic, večinoma kvadratnih podob, od 100 cm povzpele na 150 ali 200 cm. Ugotoviti moramo, da se je njegov občutek gotovosti pri obvladovanju platna krepil, za tedanji slovenski prostor pa so bile to razmeroma velike podobe.

S porastom dimenzij slik in izhajajoč iz razmisleka o slikarjevi praksi je povezana še ena ugotovitev. Če se vživimo v njegovo ročno delo, v konkretnost nastajanja teh del, spoznamo, da je ustvarjalčev odnos do tako velikih formatov zelo podoben kot pri abstraktnem slikarstvu. Z razdalje, do katere se mora med izvedbo

52 Dimenzije izrezanega oglasa: 21,2 cm x 20,7 cm.

53 Prim.: Meisel, *Photo-Realism*, str. 16–17.

(Sl. 11) Berko: *Ida*, okoli 1975, črno-bela fotografija, 19,8 cm x 25 cm.

(Sl. 12) Berko: *Ida*, september 1975, platno, zračni čopič, akril, 150 cm x 150 cm.

približati podobi, namreč nikakor ne more z enim pogledom zajeti vsega platna. Sliko najprej vidi kot skupek pik, linij in večjih ali manjših površin barve, ne pa kot prepoznavne predmete, osebe ali krajino, kaj šele kot celovito podobo.

K mozaični izdelavi slike ustvarjalca, ki dela z zračnim čopičem, usmerja tudi narava samega postopka. Z zračnim čopičem lahko naenkrat nanaša le eno barvo. Ekonomičnost torej narekuje, da z enim polnjenjem rezervoarja naprši z barvo vse dele podobe, ki so enako obarvani. Večino slike prši torej po začrtanih ploskvah na različnih delih slike, ne da bi se, kot je to pogosto pri slikanju s čopičem, ki ga je mogoče hitro oprati in pripraviti za delo z drugo barvo ali ga preprosto zamenjati, ukvarjal s smiselnimi celotami, denimo z obrazom, predmetom ipd.

Slikar je potrdil ta način ustvarjanja, to fragmentarno nanašanje barvnih plasti, hkrati pa je omenil, da v nekem trenutku to mehanično nanašanje preskoči v neko stanje, v katerem začuti, da šele od tedaj začne vendarle slikati sliko. Tega subtilnega premika morda ne bomo mogli nikoli pojasniti, morda pa se prek dela na sliki v umetnikovi psihi postopoma oblikuje celota, slikar v nekem trenutki začuti sliko kot eno samo polje, po katerem se, potem ko ga je dobro spoznal, lahko vse bolj suvereno giba.

Zelo zanimiv vpogled v Berkov zasebni predstavní svet dobimo tudi pri analizi podobe *Ida* (1975; sl. 11, 12). Predloga je bila črno-bela fotografija, slika pa je naslikana s celim spektrom akrilnih barv. Avtor sam se sprva ni mogel spomniti, da je šlo dejansko za črno-belo predlogo in je vse od časov, ko je sliko naslikal, menil, da je delal po barvni predlogi. Očitno si je le barve slikane podobe zapomnil tako močno, kot da bi pri slikanju opazoval barvno fotografijo.

Prek te anekdote lahko za hip pridemo v stik z ustvarjalčevo psiho. Ugotovimo lahko, da so likovni umetniki pogosto izredno senzibilne osebnosti, z odličnim vizualnim spominom in so s temi svojimi sposobnostmi specializirani za aktivno analitično opazovanje. Za ustvarjanje pa to ni dovolj. Za to je potrebna tudi razvita predstavnost (eidetična sposobnosti), tisto težko opredeljivo duševno nagnjenje k samodejnemu ustvarjanju vidnih predstav, na podlagi katerih umetniki vtise iz okolja z marljivim delom pretvorijo v nove, še nevidene stvaritve. V tem primeru je bil umetnikov naslon na notranjo predstavnost tako močan, da je ta celo spremenila spominski zapis o realnem vtisu iz vidnega okolja in ga zamenjale za notranjo sliko, ga torej dobesedno psihično obarvala.

Eden od detajlov slike *Model* (sl. 10) podobe iz srede sedemdesetih let poveže z onimi s konca sedemdesetih let. Na enem delu očal modelke je kot odsev mogoče videti silhueto fotografa in dve figuri za njegovim hrbtom. Ti odsevi do neke mere napovedujejo skupino Berkovih slik iz let okoli 1978–79, ko bodo odsevi postali pravzaprav poglavitna vsebina njegovih slik. Z današnjega vidika lahko tudi rečemo, da so na tej točki pretežno značilno moško ikonografijo (ženski portret, ličila za obraz, naličene ženske roke ali ustnice) zamenjali erotično nevtralni, percepcijsko pa bolj prefinjeni motivi.

Nov slikovni niz je prinesel vrsto novosti. Najprej je tu sprememba v avtorstvu fotografij. Če je prej Berko črpal predvsem iz oglaševalskih slikovnih virov, se je zdaj oprl na svoje lastne fotografije, še več, na več posnetkih kot odsev v steklu zalebdi tudi silhueta njegove postave (sl. 13) ali, verno, kolikor to le dopušča odsev v steklu, celo njegov avtoportret oziroma poprsje s fotoaparatom pred obrazom, torej v trenutku snemanja (sl. 14). Vsekakor se tu kaže kot izredno pozoren, zbran opazovalec, ki osvešča prizore, ki jih morda vidimo, a ne opazimo ali jim ne posvečamo pozornosti.

Vsako kakovostno slikarstvo oziroma likovno delo nasploh, artefakti z realističnega pola morda še posebej, nas osvestijo oziroma nas živo soočijo z našim okoljem. S svojo čutilno pronicljivosti pa se Berko pridružuje tistemu delu modernističnih in avantgardističnih raziskovanj, ki mimo zgodovinskih obremenitev iščejo elementarne čutne zaznave, ker jih razumejo kot edine ideološko neomadeževane, avtentične temelje vsake umetniške stvaritve.

Mnoge fotorealistične podobe, tihožitja, detajli in drugi mirujoči motivi bi načeloma lahko nastali tudi brez fotografske predloge, Berkovi odsevi pa sodijo med tiste, kjer je raba fotoaparata za zajetje podob nujna. Odsevi na nihajnih vratih trgovin ali drugih lokalov se namreč pojavijo le za hip. Fotografski posnetek edini lahko jamči, da je ta realnost v nekem trenutku zares obstajala. Tovrstna trenutna realnost je, ne glede na to, kako je varljiva in dematerializirana, nov vidik v Berkovem slikarstvu in v slovenskem slikarstvu kot celoti. Podobne prizore, tj. sence in odseve so v tem času sicer obdelovali tudi nekateri slovenski fotografi, npr. Miško Kranjec, v mednarodnem prostoru pa je najbolj znan Američan Lee Friedlander.

(Sl. 13) Berko: *Vleci-rini*, 1978, platno, zračni čopič, oljne barve, 150 cm x 150 cm.

(Sl. 14) Berko: *Veliki trenutek lastne sence*, 1979, platno, zračni čopič, akrilne barve, 100 cm x 150 cm.

Prostor na podobi je sicer razpoznaven, a povsem razlomljen in teži k poploščenju, zanimivo pa je tudi vprašanje zajetega časa. Po impresionistih, ki so bili sicer slikarji trenutnega vtisa, a je bil čas za nastanek slike pri njih le bolj veliko-dušno odmerjen, denimo vsaj pol, če ne celo uro, je tokrat element časa v tabelnem slikarstvu prvič tako radikalno kratek, saj je »trajanje« vtisa zoženo na tren očesa. Med vsemi slovenskimi fotorealisti je Berko edini v diskurs eksplicitno vpeljal tudi čase, ki jih zmore le fotografija.

Radikalen preobrat so nova platna doživela tudi v koloritu. Prej kričeve popartistične barve, predvsem živo rdečo, so zdaj zamenjali umirjeni, nekoliko hladnejši in temnejši odtenki. Podobe so postale po barvni sestavi kompleksnejše: kjer gre za steklene površine, so se obarvale s sivkastimi, črnkastimi, zelenkastimi in modrikastimi toni, ki jih tu in tam poživljajo posamezni limonasto rumeni, predvsem pa topli rumeni in oranžni poudarki.

Sodobna kritika je vse te podobe, zlasti tiste iz srede sedemdesetih let, videla v izrazito ideološki luči, torej kot odsev potrošniške družbe in s tem implicitno kot nosilke kritike družbe,⁵⁴ in celo tedaj tridesetletni avtor sam se je o ikonografiji svojih slik dokaj radikalno izrazil: »*Največkrat obravnavam pretirano udobje, luksuz, razsipništvo našega trenutka; šminko sodobnega življenja.*«⁵⁵ Dejansko je šlo za odseve prvega povojnega potrošniškega vala, ki je vse bolj spominjal na zahodnjaški način življenja in končno tudi za prvi povojni gmotni dvig slovenskega nižjega srednjega in srednjega razreda.

Danes se nam levičarska, protipotrošniška stališča, ki smo jih zaznali v tedanji kritiki in o katerih je spregovoril v nekaterih citiranih intervjujih tudi Berko, ne zdijo več ne verodostojna in ne bistvena. Danes vemo, da se je politični razred tedanje totalitarne komunistične države že zdavnaj pogospodil, današnja starejša in srednja generacija pa se še spominjata različnih redukcij in stabilizacijskih ukrepov samoupravnega socializma v sedemdesetih in osemdesetih letih.

54 Zabel, Berkov fotografski realizem, str. 37.

55 Pengov - Bitenc, Udobje in šminka na slikarjevem platnu, str. 7.

Končno smo z odprtimi rokami sprejeli novo izobilje in divji razrast kapitalističnega potrošništva devetdesetih let.

Nekateri znaki kažejo, da je v mladih letih tudi Berko dejansko skušal prebiti delokrog in vplivno območje umetnosti ter želel s svojo umetnostjo vplivati na družbo kot celoto. K temu govorijo njegov mladostni slikarski poseg v javno površino,⁵⁶ sočasne izjave proti potrošništvu, sam pa je omenil tudi svojo prvo fotorealistično razstavo (verjetno gre za postavitev v Loškem muzeju, leta 1976),⁵⁷ kjer je poleg bleščavih podob oglaševalske industrije, ki jih slikal, projiciral tudi 200 barvnih diapozitivov bližnje deponije odpadkov. V tej radikalni jukstapoziciji družbeno-reformatorskih, v umetnostnem kontekstu pa avantgardističnih tendenc ni mogoče prezreti.

Danes je težko oceniti, koliko so bile to resno mišljene ekopolitične akcije in koliko le izraz mladostne energije in žive težnje po samouveljavitvi umetnika. Avantgardistični odtenki so namreč proti koncu sedemdesetih let vse bolj bledele. Na večini njegovih podob, nastalih v letih 1978–1980, namreč razen nekaj majhnih nalepk, napisov in reklam, ki so se po naključju ujeli v kader, tudi ni skoraj nič ostalo od poparta in njegove, vedno nekoliko dvomljive družbene kritike ter precej neučinkovitega družbenega upornišva.

Popart je zelo vezan na objekt, na izdelek, ki je sorazmerno trdno konstruiran in pogosto precej veristično podan, medtem ko imamo pri Berku v nizu odsevov ponovno opravka s posredno sliko realnosti, pravzaprav z brezpredmetnim svetom tankih open odbleskov, ploskev svetlobe in barvnih lis, v katere je razpadla vidna stvarnost. Odmik od realnosti je torej dobil še eno stopnjo. Zdaj se nizajo členi verige, od stvarnosti do slikane slike v naslednjem zaporedju: od realnosti k odsevu v steklu, od tod do fotografije oziroma diapozitiva ter šele nato naprej do slikane slike.

Od popartistične podlage, enega od virov fotorealizma, te podobe odteguje tudi že omenjena osebna, celo družinska ikonografija (sl. 15), nato tudi detajli iz narave (sl. 16), ki so v fotorealizmu izjemno redki, v prvi generaciji fotorealistov pa krajine ali detajla iz nje kot samostojne teme sploh ne najdemo. Kaže, da so stari popartistični vzori, vezani na mesto in izdelke, začeli popuščati in si je avtor vzel pravico do več osebnega občutja in izraza. V skladu z dolgo slovensko krajinarsko tradicijo se je tako vrnil k naravi.

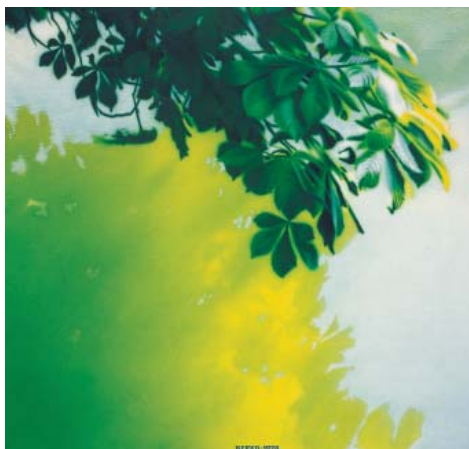
Že omenjeni fotorealistični recidiv iz srede osemdesetih let je prinesel le nekaj tehničnih sprememb. Tokrat si je Berko za materialni temelj svojih podob in za njihovo realizacijo izbral papir ter barvne svinčnike, dimenzije je razpolovil, konceptualno in ikonografsko pa podobe temeljijo na vzorih iz sedemdesetih let

56 Gre za mavrično poslikavo diagonalne asfaltne poti v tedanjem Marxovem, danes Miklošičeve parku, pred stavbo sodišča v Ljubljani, leta 1974. Poslikava ni ohranjena. Glej: Miše Miklavčič, Franc Berčič Berko, str. 80.

57 Prim.: *Berko* (bes.: Andrej Pavlovec), 1976 (kat.).

(Sl. 15) Berko: *Pogovor*, 1978, platno, zračni čopič, oljne barve, 100 cm x 100 cm.

(Sl. 16) Berko: *Kostanji nad Krko*, 1978, platno, zračni čopič, oljne barve, 100 cm x 112 cm.

(Sl. 17) Berko: *Slaščičarna*, 1985, papir, barvni svinčniki, 56,5 cm x 74 cm.

SKLEP

O Berku

Berko je na slovenskem likovne prizorišču nedvomno zelo samosvoja osebnost. Za razliko od večine drugih slovenskih avtorjev, ki smo jih še navedli v kontekstu fotorealizma, ni končal študija slikarstva na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost, pač pa na Pedagoški akademiji. Da se je povzpел med tri vodilne slovenske fotorealiste, si je moral dobršen del znanj, ki so potrebna za slikarski poklic, pridobiti s samoizobraževanjem in na študijskih popotovanjih. Solidno »šolsko« znanje mu je sicer nudilo temeljno odskočno točko, brez svojevrstnega lastnega, sicer zelo umirjenega, a nenavadno plodnega in učinkovitega iskateljskega nagiba ter neizmerne marljivosti pa bi ne mogel upati na uspeh.

Fotografijo je Berko pri slikanju nedvomno uporabljal ne samo kot vir navdih, temveč tudi kot pomoč. Sam je izpovedal, da je v Dürerjevi spominski hiši v Nemčiji videl priprave, s katerimi si je ta severnjaški renesančni mojster pomagal pri slikanju, in prišel do spoznanja, da si je mogoče in dovoljeno pomagati z vsemi sredstvi, ki so trenutno, na določenem nivoju razvoja znanosti in tehnike, na voljo. Tako je torej razumel tudi svojo slikarsko pozicijo in je začel pri slikanju uporabljati različne sodobne pripomočke. Podobnega stališča so (bili) tudi drugi fotorealisti. Pozitiven odnos do tehničnih pripomočkov je po Meislu celo ena od konstitutivnih lastnosti fotorealizma.⁵⁸

Na ta način je v skladu z avantgardističnimi umetnostnimi gibanji v slovenskem prostoru tudi Berko prispeval svoj delež k relativiziranju romantičnega koncepta umetnika kot neodvisnega genija, iz katerega naj bi umetnine vrele same od sebe, oziroma umetnika, pri katerem naj bi bil duh v popolnosti spojen z ustvarjajočo roko. Nasprotno dobimo pri Berku vpogled v ustvarjanje kot naporno, natančno in zamudno delo, kjer sta vlogi tehnike in obrti, torej izpeljava, prav tako pomembni kot kreativna zamisel sama. V tem smislu je dejavnost vseh fotorealitov podobno, kot se je to zgodilo po svetu, tudi na slovenskem umetnostnem prizorišču pomenila rehabilitacijo ročnega dela in tradicionalnega slikarstva nasploh.

Če naj nekaj besed spregovorimo še o vizualnem učinku prvih fotorealističnih slik na gledalca, se moramo vživeti v tedanji čas in prostor. Barvne diapozitive je zainteresirana javnost poznala že od srede tridesetih let, postopoma so se do začetka sedemdesetih let vzpostavili pogoji za barvni revijalni tisk, možnosti za velikoformatno barvno fotografijo pa skoraj ni bilo. V tem času so na ulicah še vladali plakati, a tudi ti niso dosegali formatov, s katerimi so nastopili fotorealisti.

Zlasti Berkova platna, s površino treh ali štirih m², so morala biti za tedanjega gledalca dokajšnje presenečenje. Ženski in moški obrazi ali naličene ustnice v nadnaravnih velikostih, ki so bili videti kot fotografije, torej kot dokumenti, so

58 Prim.: Meisel, *Photo-Realism*, str. 14.

bili obet nekih daljnih sladkosti, nekega bogatejšega načina življenja in družbe, ki naj bi posamezniku nudila več možnosti za osebni razvoj. Erotični iluzionizem je moral biti huda preizkušnja za varuhe socialistične morale in tako se je tudi Pengov - Bitenc v že citiranem intervjuju za Mladino (1979) v povezavi z Berkovim slikarstvom značilno spraševal, ali je mogoče od teh podob »pričakovati kakšno moralno korist ali rezultate globlje miselne vrednosti« in ali ne gre le za »pozitivno dobronamerno prevaro«, ki pa naj bi bila »ljudem pogosto zelo všeč«.59

Primerjave med ameriškim in slovenskim fotorealizmom

Če naj še nekoliko sledimo naslovu članka in vsaj v nekaj potezah primerjamo ameriški, tj. izvorni fotorealizem s slovenskim, naj ponovimo, da gre pri slovenski prvi generaciji po Meislovih pravilih, tj. v svetovnem merilu, pravzaprav za drugo generacijo fotorealistov, tisto torej, ki je začela delovati po letu 1972. Tu moramo v primerjavi z ameriško sceno, kjer se je zvrstilo več generacij fotorealistov, opozoriti na razmeroma kratek čas trajanja slovenskega fotorealizma. Mesarič je v tem duhu ustvarjal le med letom 1972 do 1976, čeprav se je pri svojem delu tudi pozneje naslanjal na fotografijo, Berko od leta 1973 do konca sedemdesetih let s poznejšimi recidivi, ki imajo lahko tudi drugačne poudarke, medtem ko je Kalaš, ki je izrazito vezan na svoj slikovni stroj, tj. nekakšen optični čitalec, povezan z avtomatičnim zračnim čopičem, v bistvu edini od teh treh, ki ustvarja na podoben način, kakor je začel. Podobno se prvotnih izhodišč večinoma še drži tudi Rudi Španzel.

Tudi pri naših slikarjih, podobno kot pri ameriških fotorealistih, lahko do neke mere govorimo o osebnih tematskih specializacijah. Tako so za Mesariča denimo značilne steklene površine izložb in odsevi v njih, pogledi skozi okno, ceste ipd., ter za Berka tiskane predloge, kasneje tudi odsevi v izložbenih oknih. Kalaš se je, kakor je sam večkrat poudaril, kot slikar klasičnih motivov, najbolj intenzivno posvečal aktu, portretu in tihožitju, Španzel pa zlasti portretu.

Večkrat smo v različnih povezavah omenili fotografsko ali fotografično predlogo za slikano sliko. Slovenski fotorealisti so jo, kolikor je znano, v večini primerov napravili ali izbrali sami. Načeloma bi jo lahko dali izdelati profesionalnemu fotografu, a tako so se morda hoteli izogniti stroškom in morebitnim zapletom z avtorskimi pravicami – kakovostna barvna fotografija je bila v sedemdesetih letih še razmeroma draga – in, kar je bistveno, ohranili so več avtorske svobode.

Ljubiteljski posnetki so bili namreč s fotografskega vidika pogosto slabi, na tiskanih predlogah je bilo mogoče opaziti motnje, pridobljene pri »prevodu« v tisk. Videti je torej, da so v vizualni šibkosti lastnih posnetkov in banalnosti natisnjenih podob fotorealisti videli priložnost za ustvarjalno interpretacijo. Predlóg očitno niso slikali takih, kakršne so bile videti. Ob primerjanju s končno podobo namreč vselej opazimo, da so slike jasnejše in živahnejše. Slikarji so se torej vpisa-

li v slike kot avtorji s tem, da so jih popravljali v bolj intenzivno dojete podobe. Tako sta se zaradi modernistične zapovedi k askezi skozi stranska vrata v slikarstvo vrnili dolgo zatajevani motivna lepota in vizualna sočnost.

Poudariti je treba še pomen vsakokratnega načina življenja oziroma socialni kontekst, v katerem so nastale podobe. Kar se je v ZDA zdelo kot natančna reprodukcija stvarnosti, posredovana po fotografiji, je bila v slovenskem prostoru lahko le odslikava, in zaradi nemožnosti po izpolnitvi do nadnaravnih dimenzij povečana podoba želje, še posebej tam, denimo v Berkovi prvi fotorealistični fazi, kjer so, kot smo že omenili, predloge večino prihajale neposredno iz tujih ilustriranih revij ali pa prek naših revij, a so bile po izvoru tudi iz tujine. Avtohtonega tj. socialističnega fotorealizma pri nas ne poznamo.

O vlogi fotografije v fotorealizmu

Naslednjo temo, ki prek fotorealizma seže do vprašanj o človekovi kompetentnosti pri reproduciranju vidnega vtisa ter še širše, o naravi njegove percepcije in orientaciji v svetu nasploh, je odprl že citirani Robert Bechtle. Gledalca je skušal s temo svojih slik soočiti neposredno, kot bi se s stvarjo samo, ne da bi mu dal ključ za njeno branje oziroma ga skušal navesti na vprašanje, zakaj bi se nekdo sploh trudil slikati take banalne prizore.⁶⁰ Ob ugotovitvi, da je slika vedno drugačna od fotografije in od stvari same, je pravzaprav razkril dejstvo, ki ga v bistvu poznamo, a se ga vedno ne zavedamo: človekov percepcijski in lokomotorni aparat sta dokaj nezanesljiva instrumenta za detekcijo in prenašanje vidnih izkušenj na dvodimenzionalno podlago. Bechtle ju je v procesu slikanja testiral, izluščil motnjo in določil stopnjo šuma, ki jo predstavlja slikar kot organizem.

Hkrati se je Bechtle s tem dotaknil tudi fotorealističnega koncepta fotografije kot predloge, ki se je pravzaprav prelomil ravno na točki njegovega pravkar opisanega odkritja. Videti je namreč, da razmere v šestdesetih letih še niso bile zrele za to, da bi se slikarska tradicija lahko kar neposredno nadaljevala v fotografiko.⁶¹ Fotografija je bila v slikarskih krogih v času fotorealizma še vedno le slikarski pripomoček. Bistvo ustvarjalnega dela so videli v ročnem delu, v trudu, v meditativnem, počasnem delu, ki ga tako slikarstvo zahteva.

Vloga fotografije je pri nastanku fotorealistične podobe odločilna. Z njeno pomočjo je sliko po fotorealističnih standardih šele mogoče narediti, saj je z njo mogoče katerikoli prizor zamrzniti oziroma ga v bistvu spremeniti v tihožitje. Ne glede na to pa fotorealizem fotografija sama ni zadoščala; po njej so morali izdelati še sliko. Po tem je mogoče sklepati, da je v slikarskih krogih tedaj še vladalo prepričanje, da nas šele slikana podoba ustrezno sooči s tistim, kar naj bi videli. To je logika, ki izhaja iz ikone kot svete podobe. Fotografija kot »naravna slika« je

60 Bechtle, I was not originally interested ... V: Meisel, *Photo-Realism*, str. 27.

61 To je storila šele naslednja generacija, okrog leta 1980, npr. Jeff Wall (* Kanada, 1946). Glej: Jeff Wall - Biography, <http://www.egs.edu/faculty/jeff-wall/biography/>, The European Graduate School, Leuk - Stadt, Švica, 26. 11. 2011.

po tem pojmovanju kot artefakt še vedno »nevidna«.

Žal ameriških slik ne moremo študirati v primerjavi s fotografskimi predlogami, tako da tudi ne moremo oceniti razlik v izrazu, vtisu in vzdušju. Ne moremo denimo ugotoviti, ali slikarji dejansko slikajo natančno po fotografiji ali jo olepšujejo. Nekateri med njimi posnamejo, kot smo že zapisali, več ali celo mnogo podob, kar kaže, da fotografija služi le kot surovina. Odnos ostaja torej enak kakor ob prvih posnetkih – predlogah za slikarje sredi 19. stoletja: če se neka stvar pojavi na fotografiji, je to le posnetek, direkten vidni vtis situacije, take kot je, brez kulturnega ostanka. Če pa je prizor naslikan, torej se je za to nekdo potrudil, razumemo, da je že moral imeti dober razlog za to. Gledalci se šele tedaj vprašamo, zakaj je nekdo naslikal podobo, zakaj je vanjo vložil toliko truda. Tako slikanega vsakdana se globlje zavemo, saj smo nanj posebej opozorjeni in ga potem gledamo nekako od zunaj. Takrat ga šele vidimo in opazimo podrobnosti.

Sklepne interpretacije in nekaj na novo odprtih tem

Vprašanje rabe fotografije pri slikanju ni samo tehnična podrobnost. Odločitev za njo nedvomno nekaj pove tudi o naravi slikarjevega navdiha oziroma o mehanizmih, ki sodelujejo pri slikarjevi odločitvi za nek motiv. Zadeva v nekaterih potezah spominja na impresionizem, kjer je hipni vtis prav tako imel ključno vlogo pri izboru motiva. Tudi fotografija nastane v trenutku in je kot taka tudi dokument slikarjeve hipne reakcije oziroma odločitev v konkretnem času in prostoru.

Včasih, zlasti je to značilno za nekatere ameriške fotorealiste, npr. za Roberta Estesa in Audrey Flack,⁶² slikarji posnamejo več fotografij enega objekta ali prizora in se šele naknadno odločijo za eno, ki jo bodo upodobili, a odločitev je že padla, ko se je posameznik odločil za snemanje. Do tu zunanji opazovalec lahko zasleduje ustvarjalni proces, da bi zvedel, kakšen je dejansko osebni slikarjev motiv za tako reakcijo, pa presega njegov vpogled. Edino, kar lahko sklenemo je, da gre ne glede na realistično maniro za zelo subjektivno slikarstvo. Kritiki so sicer opazili, da so kadri in barve v fotorealizmu malce hladni in celota nameno- ma neekspresivna,⁶³ a ugotovimo lahko le, da je fotorealizem sicer nekoliko zadržan v izrazu, pasiven in umirjen, bolj opazujoč kot delujoč, umetnikova primarna odločitev, videnje in fotografiranje motiva, pa ima nedvomno tudi čustveno noto oziroma so rezultat čustvenega impulza. Tudi zadrževanje ali skrivanje čustev ter igrani ali dejanski čustveni hlad imajo čustveno ozadje oziroma nosijo čustveni naboj.

V težavah pri posredovanju idej je v umetnosti vedno treba videti tudi znak resignacije, občutka nemoči, ki ga ustvarjalci izkušajo spričo naloge, da svoj notranji svet posredujejo publiki. To je od romantike dalje, ko je umetnik zaostril

62 Meisel, *Photo-Realism*, str. 210, 244.

63 Nav. delo, str. 244.

pravico do svojega osebnega razmišljanja in izraza, pravzaprav težava, ki pesti vso umetnost. V tem je modernizem direkten dedič romantike in fotorealizem nosi njegov pečat.

Ustavimo se še pri vprašanju ročnega dela v slikarstvu, kakor ga je odprl fotorealizem. Del modernizma je kult avtentičnosti, pridobljene z ročnim delom slikarja, negoval do blaznosti. Ročno delo naj bi bilo pogoj za neposrednost vpisa umetnikove duševnosti v umetniško delo, medtem ko so avantgardna gibanja, denimo dadaizem, ta »obrnitiški del« umetnosti brezobzirno napadla. Z zatonom modernizma se je uveljavilo tudi novo pojmovanje ustvarjalnega subjekta. Od avtonomnega osebkca je v okoliščinah sodobnega načina življenja namreč ostalo bore malo. Pritisk medijev, poplava kompleksnih informacij in drugih vplivov iz okolja, številna sredstva za strojno reproduciranje podob, proizvodnji načini, ki vsiljujejo skupinsko delo ali nenehno ponavljanje, ter najrazličnejša množična izobraževanja in treningi brišejo individualne značilnosti posameznika in zmanjšujejo prostor za avtentično osebno izkušnjo. To velja tudi za sodobnega umetnika, ki postopoma zapušča iz renesanse in prek romantike podedovan mit o odlični umetniški in celo civilizacijski vlogi izrazitega individua, svobodnega, impulzivnega, virtuoznega genija, neposredno navdahnjenega od boga/ov, nenehno pa se zmanjšuje tudi pomen njegovega ročnega dela oziroma umetnikovega fizičnega udejstvovanja pri nastanjanju umetnine.

Ročno delo v slikarstvu pa morda nima samo namena napraviti pristno podobo, tj. unikatni izdelek, ki naj funkcionira na trgu. Na slikarsko obrt lahko pogledamo tudi v širšem kontekstu ročnega dela in skušamo ovrednotiti tudi njen antropološki pomen. Ne smemo namreč izključiti potrebe po natančnem ročnem delu, po zbrani dejavnosti, ki jo čutijo mnogi. Očitno iščejo težko opisljiv občutek skladnosti v povezavi med zbranostjo in ročno spretnostjo. Ali ne gre torej tudi pri fotorealizmu, ki zahteva skrajno pozorno delo, za vajo v zbranosti? In slike, ki tako nastajajo, ali niso neke vrste nezavedne mandale, ki sicer zaradi okolja in kulture, v katerem nastajajo, ostanejo materializirane, služijo pa istemu namenu kot mandale, t.j. uskladitvi telesa in duha, blagodejni prevzetosti z delom, iskanju harmoničnega, umirjenega stanja, ko se umetnik povsem izgubi v svojem izdelku?

VIRI IN LITERATURA:

Argan, Giulio Carlo: Umetniško in estetsko, *Sinteza*, 1973, št. 30, 31, 32, str. 113–116.

Berko (bes.: Andrej Pavlovec), Škofja Loka : Loški muzej, 1976, 20 str. (kat.).

Berko, Ljubljana : Zveza društev slovenskih likovnih umetnikov, Ljubljana, 2006, 16 str. (kat.).

Berko: *katalog samostojnih razstav v letih 1998–2001* (bes.: več avtorjev), Škofja Loka : samozaložba, 2002, 134 str.

Berko: *samostojne razstave v letu 1999* (bes.: več avtorjev), Škofja Loka : samozaložba, 1999, brez nav. str.

Brejc, Tomaž: *Slovenski impresionisti in evropsko slikarstvo*. Ljubljana : Partizanska knjiga,

- Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1982.
- <http://db-artmag.com/en/54/feature/a-journey-back-to-the-heyday-of-photorealism/>, Frankfurt na Majni : Deutsche Bank AG, 2011, 13. 11. 2011.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Hyperrealism_%28painting%29, Wikipedia, Washington, San Francisco, Pariz, 23. 11. 2011.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Artschwager, Wikipedia, Washington, San Francisco, Pariz, 13. 11. 2011.
- http://sl.wikipedia.org/wiki/Ple%C4%8Dnikova_nagrada, Wikipedija, Slovenija, 19. 11. 2011.
- <http://www.artchive.com/artchive/E/eakins.html>, The Artchive, 13. 11. 2011.
- <http://www.artchive.com/artchive/T/thiebaud.html>, The Artchive, 13. 11. 2011.
- <http://www.davistownmuseum.org/bioMiltonAvery.html>, The Hulls Cove (Maine): Davistown Museum, 13. 11. 2011.
- <http://www.egs.edu/faculty/jeff-wall/biography/>, The European Graduate School, Leuk - Stadt, Švica, 26. 11. 2011.
- http://www.essentialvermeer.com/interviews_newsletter/karp_interview.html, 26. 11. 2011.
- <http://www.fehe.org/index.php?id=220>, 23. 11. 2011.
- <http://www.theartstory.org/artist-diebenkorn-richard.htm>, The Art Story Foundation, 13. 11. 2011.
- <http://www.winslowhomer.org/>, 12. 11. 2011.
- Kavčič, Igor: Berku Jakopičeva nagrada, *Gorenjski glas*, 21. 6. 2011.
- Lampič, Primož: Golo telo v slovenski fotografiji. V: *Akt na Slovenskem: III - Fotografija*, Ljubljana: Cankarjev dom, 2001 (kat).
- Meisel, Louis K.: *Photo-Realism*, New York : Harry N. Abrams, 1989 (1. izdaja: 1980).
- Miše Miklavčič, Elvira: Franc Berčič Berko, slikar: Kokakole nisem jaz prepeljal v Slovenijo (intervju), *Reporter*, 25. 7. 2011.
- Pengov - Bitenc, Andrej: Udobje in šminka na slikarjevem platnu: od intervencije v naravi do aerografije (intervju), *Mladina*, 13. 9. 1979.
- Perrer, Mathilde (ur.): *Skupine, gibanja, težnje v sodobni umetnosti od leta 1945*, Ljubljana : Studia humanitatis, 2003.
- Prelovšek, Damjan: Plečnikova nagrada. V: *Enciklopedija Slovenije*, ur. Alenka Dermastja, Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994, str. 401-402.
- Sosič, Sarival: *August Berthold : fotograf z začetka stoletja*, Ljubljana : Rokus : Mestna galerija, 1997.
- Štrumej, Lara: Slikar v dialogu s fotografijo. V : *Gojmir Anton Kos: slikar v dialogu s fotografijo*, Ljubljana : Moderna galerija, 2010 (kat).
- Zabel, Igor: Berkov fotografski realizem, *Mladina*, 10. 4. 1980.
- Zabel, Igor: Slovenska umetnost 1975-1985: koncepti in konteksti. V: Igor Španjol (ur.), Igor Zabel (ur.): *Do roba in naprej: slovenska umetnost 1975-1985*, Ljubljana : Moderna galerija, 2003 (kat).
- Zlobec, Marijan: Fotorealizem Vzhodno od raja ali različica stvarnosti, *Delo*, 4. 10. 2011.
- Žerovc, Beti: *Kurator & sodobna umetnost*, Ljubljana : Maska, 2008.

Summary

American photorealism and Berko's early painting

*Photorealism first appeared in the USA in the middle of the sixties and was first established by the start of the seventies there and, from the exhibition Documenta 5 in 1972 in Kassel, also in Europe. The art dealer Louis K. Meisel and his book *Photorealism* (1st edition 1980) was most deserving for the breakthrough and basic definition of the new painting and sculptural trend in America. Painters chose for a starting point a photograph of some object or scene and not the scene itself, and with the aid of various optical means and classical or more recent techniques, e.g., airbrush, transferred it to canvas. The majority of critics responded negatively to photorealism, in accordance with leftist ideology, which governed the main current of the then American painting. The Slovene painter Berko drew encouragement for his photorealistic work from European sources. Together with Franc Mesarič and Bogoslav Kalaš, he was the leading representative of this trend in Slovenia. Berko's first photorealistic phase, when he alternately used oil and acrylic paints on canvas and brush and airbrush, lasted from 1973 to the beginning of the eighties. At that time he created his first mature photorealistic paintings. They were followed by drawings with coloured pencil (from 1980 to 1990) and again acrylics from the middle of the nineties onwards. He drew his first motifs in pop-art imagery but erotic and socio-critical tones in his work gave way to more personal themes, mainly reflections of figures and his own image in glass surfaces of department stores and even landscape cut-outs. In between, he devoted himself for a decade to graphics, with very strong pop-art elements and floral still-lives and is now also involved in digital photography and photomontage.*

Karbonske rastline pod Lubnikom

Izvleček

*Paleozojske plasti so v Škofjeloškem hribovju dokaj razširjene, saj sestavljajo večji del vzpetin med obema Sorama, zahodno od Škofje Loke. Njihova starost je še nepojasnjena in so v starejših virih opredeljene kot »permokarbonske«
plasti. V večjem delu verjetno pripadajo karbonski dobi, saj je med redkimi fosilnimi ostanki, ki so jih našli v konglomeratih, to tudi potrjeno. Rastlinski ostanki, ki smo jih našli pod Lubnikom, prav tako pripadajo karbonu. Opisano karbonsko floro izpod Lubnika lahko primerjamo s podobnimi ostanki iz okolice Litije in Ljubljane. Glede na veliko razprostranjenost karbonskih plasti zahodno od Škofje Loke, lahko pričakujemo še nove najdbe rastlinskih ostankov nekoč obsežnih paleozojskih gozdov.*

Abstract

Carboniferous flora below Lubnik

*Paleozoic layers are fairly widespread in the Škofja Loka hills, since they compose the majority of the higher ground between the two Sora rivers west of Škofja Loka. Their age has not yet been clarified and in older sources they are defined as »Permo-Carboniferous«
rocks. For the most part they probably belong to the Carboniferous period, since the few fossil remains that have been found in conglomerates also confirm this. Plant remains that we found beneath Lubnik similarly belong to the Carboniferous. The described Carboniferous flora from below Lubnik can be compared with similar remains from the surroundings of Litija and Ljubljana. In view of the great dispersion of Carboniferous layers west of Škofja Loka, new finds of plant remains of the former extensive Late Paleozoic forests can be expected.*

Karbonske plasti in karbonske rastline v Sloveniji

Paleozojske plasti sestavljajo velik del osrednjega dela Slovenije in med njimi lahko izločimo predvsem pisano zaporedje karbonskih kamnin ali plasti. Posebno bogate karbonske plasti s fosilnimi ostanki najdemo tudi v Karavankah. Fosilni ostanki predstavljajo predvsem morske prebivalce, kot so ramenonožci, korale,

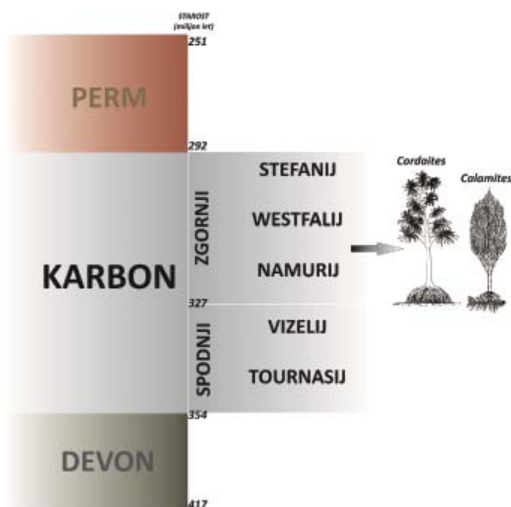

trilobiti, foraminifere in drugi. Izjemoma lahko v okolici Planine pod Golico najdemo ostanke kopenskih rastlin, ki so običajno dobro ohranjeni.

Velik del karbonskih plasti se nahaja v osrednjem delu Slovenije, kjer segajo od Škofjeloškega hribovja preko ljubljanske kotline v Zasavje in na vzhodu do Sevnice (Posavske gube). Karbonske plasti sestavljajo večji del peščenjaki, konglomerati, meljevci ter glinavci. Karbonske plasti Posavskih gub je geološko obdelal Mlakar,¹ paleontološko pa sta jih največ raziskovala dr. Tea Kolar - Jurkovšek in dr. Bogdan Jurkovšek, ki sta opisala večji del karbonske makroflore med Ljubljano in Polšnikom pri Litiji.

Poenostavljena paleogeografska rekonstrukcija Zemlje v času zgornjega karbona, z označenim položajem Slovenije. V obdobju karbona je bila Slovenija blizu ekvatorja in je imela tropsko klimo. Delno prirejeno po www.scotese.com, Paleomap Project. (risba: M. Križnar)

Kronostratigrafska razdelitev zgornjega paleozoika, z natančnejšo razdelitvijo kontinentalnega razvoja karbona. S puščico je označena starost (namurij - westfalij) karbonske flore iz Posavskih gub in rekonstrukcija rastlin rodu *Cordaites* in *Calamites*.

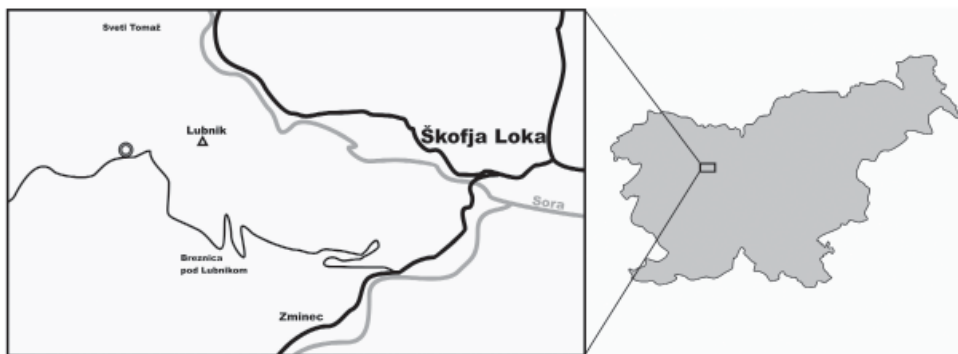
1 Mlakar, Geološke zgradbe Posavskih gub, str. 157-182.

Prve omembe karbonskih rastlin v okolici Ljubljane omenja leta 1850 Adolphe Morlot,² sledijo mu še drugi, med katerimi je tudi prvi slovenski geolog Marko Vincent Lipold.³ Morlot piše, da sta bili na Ljubljanskem gradu najdeni vrsti *Neuropteris tenuifolia* in *Pecopteris antiqua*. Podroben opis vseh najdb v preteklosti sta podala Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek.⁴ Čeprav so bila nahajališča karbonske flore še pred nekaj desetletji redka, jih je do danes na območju Posavskih gub znanih več kot trideset.⁵ Najpogostejši so rodovi: *Calamites*, *Lepidodendron*, *Sigillaria*, *Stigmaria*, *Cordaites*, *Artisia*, *Pecopteris*, *Linopteris* in *Neuropteris*.

Nekaj mlajši so tudi ostanki karbonskih rastlin v Karavankah, kjer je Antun Takšič⁶ določil petnajst različnih vrst. Vendar ta karbonska flora ne more služiti za primerjavo s floro Posavskih gub, saj se nahaja v drugi tektonski enoti - v Južnih Alpah.⁷ Tudi drugje, kjer karbonske plasti so, so pri geoloških kartiranjih naleteli na pooglenele rastlinske ostanke, toda njihovo pojavljanje so le označili, ne pa tudi paleontološko obdelali.

Najdišče in geološka zgradba okolice

Nahajališče karbonske flore pod Lubnikom ni znano, saj je na Osnovni geološki karti SFRJ (list Kranj) označeno z znakom za fosilno floro. V tolmaču za isto karto piše: »Številnejši (rastlinski ostanke) so bili najdeni ob cesti iz Škofje Loke na Blegoš. Zaradi slabe ohranjenosti in različnih oblik niso mogli koristiti pri določevanju starosti sedimentov.«, kjer jih uvrščajo še v »permokarbon«, kar je zastarelo poimenovanje starostno nedoločenih plasti karbona in perma.

Položaj nahajališča karbonske flore pod Lubnikom (označeno s krogom).

- 2 Morlot, Über die geologischen Verhältnisse, str. 389–411.
- 3 Lipold, Bericht über die geologischen Aufnahmen, str. 205–234.
- 4 Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek, Karbonski gozd.
- 5 Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek, Karbonska makroflora, str. 367–389.
- 6 Takšič, Gornjokarbonska flora Golice, str. 232–240.
- 7 Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek, Karbonski gozd.

Nahajališče je ob cesti, ki pelje iz Breznice mimo lovske kočice pod Lubnikom proti Javorjem. Malo za odcepom proti Zalubnikarju je na desni strani ceste (pod hribom Pleše) nekajmetrski vsek, kjer karbonske plasti padajo pod večjim kotom. Kamnina na nahajališču je sivo rjav drobnozrnat (kremenov) peščenjak in meljevec, ki se kroji v tanke, nekaj centimetrov debele plošče. Barva kamnine se ponekod spremeni tudi v bolj rdeče rjavo. Omenjene plasti so vključene med plasti konglomerata, ki tu prevladuje. Zelo natančno je okolico nahajališča raziskal Ivan Mlakar,⁸ ki je plasti uvrstil v karbon, toda točnejše starosti ni podal. Mlakar je tukajšnje karbonske plasti razvrstil v superpozicije Ca, Cb, Cc, ki se sestojijo predvsem iz temno sivega skrilavega glinavca, sivega kremenovega peščenjaka in sivega kremenovega konglomerata.

Fosilni rastlinski ostanki izpod Lubnika

Vsi odkriti fosilni ostanki so slabše ohranjeni. Seveda je treba upoštevati tudi dejstvo, da je bilo najdišče le delno raziskano. Večji del najdb predstavlja le rastlinski drobir (tabla 1, slika 5). Največ ostankov smo pripisali kordaitovcem (red Cordaitales) in so verjetno ostanki listov. Na nekaterih ostankih kordaitovcev je opazna tudi struktura listnih žil. Skoraj zanesljivo lahko dva ostanka pripišemo rodu *Cordaites* (tabla 1, slika 1 in 2). Prvi primerek ima dobro vidne listne žile, a zaradi preperelosti kamnine ni mogoča natančnejša determinacija. Drugi primerek (tabla 1, slika 2 in 2a) ima boljše ohranjene listne žile. Med močnejšimi (širšimi) žilami so drobne (ožje) žilice oziroma vlakna. Primerek smo primerjali z vrstama *Cordaites principalis* in *Cordaites borassifolius*. Na podlagi primerjave slik iz literature in števila vlaken (žilic) med listnimi žilami smo ga določili kot *Cordaites* cf. *borassifolius*, medtem ko so drugi ostanki determinirani kot *Cordaites* sp., saj so znaki nerazločni in slabo ohranjeni. Stratigrafsko so kordaiti zelo razširjeni in je na podlagi slabše ohranjenih ostankov težko natančneje določiti starost plasti.

Edini primerek členovk ali preslic (Equisetopsida) smo pripisali rodu *Calamites*. Kalamiti so bili zelo pogoste rastline v karbonu in so bili odkriti tudi v Sloveniji. Naš ostanek kalamita (tabla 2, slika 6, 6a) ima značilna rebra, široka okoli 2 mm. Rebra so ravna in deloma prehajajo skozi nodij. Primerek se dobro ujema z ostankom, ki ga navajata Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek⁹ na tabli 3. Primerek kalamita smo določili kot *Calamites* cf. *ramifer*. Stratigrafsko se omenjena vrsta pojavlja v namurju in westfaliju (spodnji del zgornjega karbona).

Pečatnikovcem, kamor spada tudi rod *Sigillaria*, pripada le skromni ostanek lista (tabla 2, slika 8). Na primerku je lepo vidna močna brazda (izboklina na odtisu), ki je značilna za liste rodu *Cyperites*. Za primerjavo smo pregledali tudi

8 Mlakar, Grödenska formacija, str. 7–23.

9 Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek, Karbonski gozd.

podobni rod *Sigillariophyllum*, a se naš ostanek razlikuje po bolj izraziti brazdi. Tako smo naš ostanek pečatnikovca določili kot cf. *Cyperyites* sp., saj je ohranjenost zelo slaba.

Starost plasti z ostanki rastlin pod Lubnikom je na podlagi najdenih primerkov težko določiti, čeprav bi jo lahko na podlagi opisanega primerka *Calamites* cf. *ramifer* uvrstili v zgornji karbon. Tudi na podlagi dosedanjih najdb v Posavskem hribovju in podobni litološki (kamninski) zgradbi lahko plasti izpod Lubnika skoraj zanesljivo pripišemo karbonu. Verjetno pa bodo nadaljnje raziskave nahajališča in iskanje novih plasti z ostanki flore pripomogle k razjasnitvi natančnejše starosti.

Na podlagi najdene flore in opazovanja razmer na nahajališču lahko zanesljivo trdimo, da je bil rastlinski drobir prenesen iz večje razdalje (alohton). Težje pa je dognati, ali se je nato ta drobir usedal v sladkovodnem ali morskem okolju, kar omenjata tudi Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek.¹⁰ Sama razporeditev rastlinskih ostankov po plasti je kaotična. Na daljši transport kaže tudi močna razdrobljenost (fragmentiranost) ostankov, predvsem listov kordaitov, kjer pa je boljši ohranjenosti nekaterih ostankov pripisati hiter pokop v sediment. Vsekakor pa je treba poudariti tudi grobozrnatost kamnine, ki ni dovoljevala primerne ohranitve posameznih ostankov. Na nahajališču je zaslediti tudi več plasti (vsaj tri) z ostanki flore, kar kaže na ciklično pojavljanje sedimentacije z rastlinskim drobirjem. Verjetno je bilo sedimentacijsko okolje zelo položna in poplavna ravnica, v katero je večji vodotok prinašal rastlinske ostanke in sedimentacijski material.

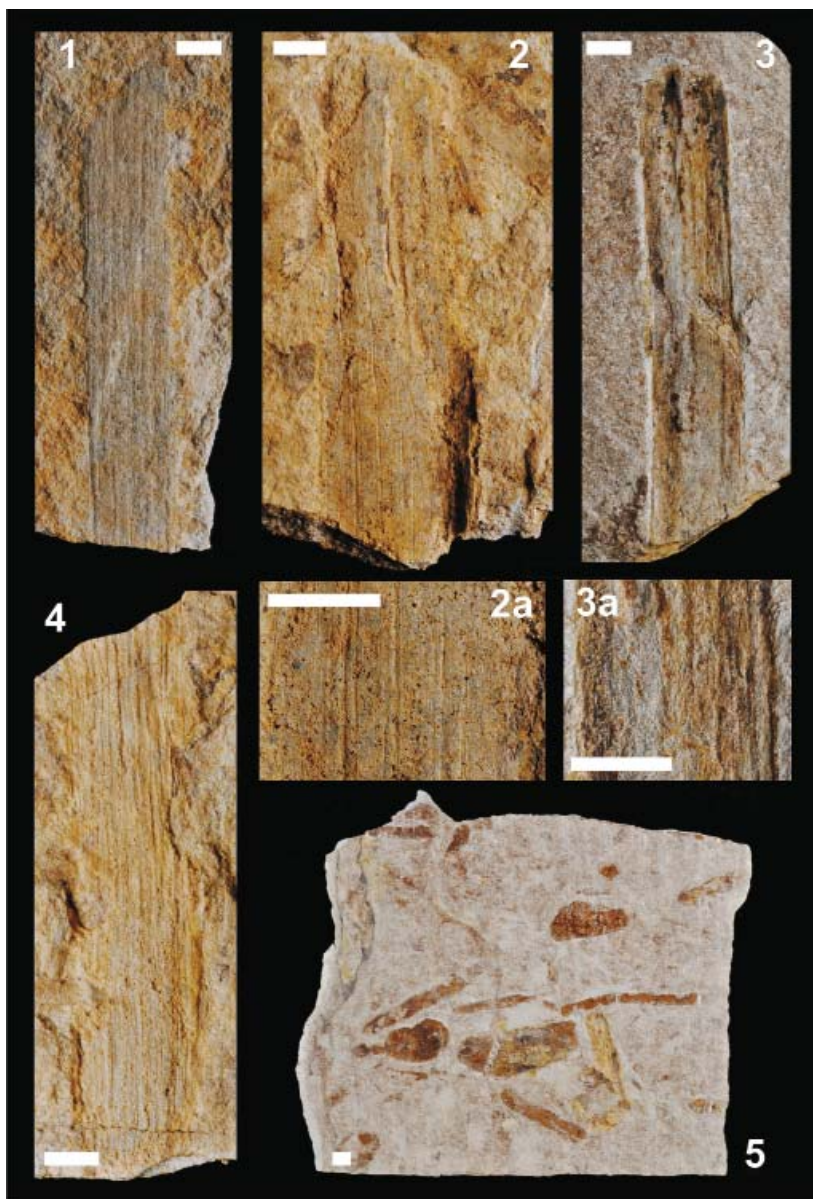
Zaključek

Raziskava nahajališča s karbonsko floro pod Lubnikom je dokazala, da je tudi v tem delu Slovenije mogoče najti zanimive in dobro ohranjene fosilne ostanke rastlin. Verjetno bomo z nadaljnjimi raziskavami našli še kakšno najdišče, podobno kot so jih množično odkrili med Litijo in Ljubljano. Prav tako je treba raziskati tudi starost kamnin, v katerih so ohranjeni fosili, saj samo rastlinski ostanki niso dovolj za natančno opredelitev, kot to velja za mnoge mikrofosile.

LITERATURA:

- Kolar - Jurkovšek, Tea; Jurkovšek, Bogdan: Karbonska makroflora med Jančami in Polšnikom v Posavskih gubah. Rudarsko-metalurški zbornik, 37 (3), Ljubljana 1990, str. 367-389.
- Kolar - Jurkovšek, Tea; Jurkovšek Bogdan: Karbonski gozd - karbonske plasti z rastlinskimi ostanki pri Ljubljani. Ljubljana : Geološki zavod Slovenije, 2002, 191 str.
- Lipold, Marko Vincent: Bericht über die geologischen Aufnahmen in Oberkrain in Jahre 1856. Jahrb. Geol. R.-A., 8, Wien 1857, str. 205-234.
- Mlakar, Ivan: Prispevek k poznavanju geološke zgradbe Posavskih gub in njihovega južnega obrobja. Geologija, 28/29, Ljubljana 1987, str. 157-182.

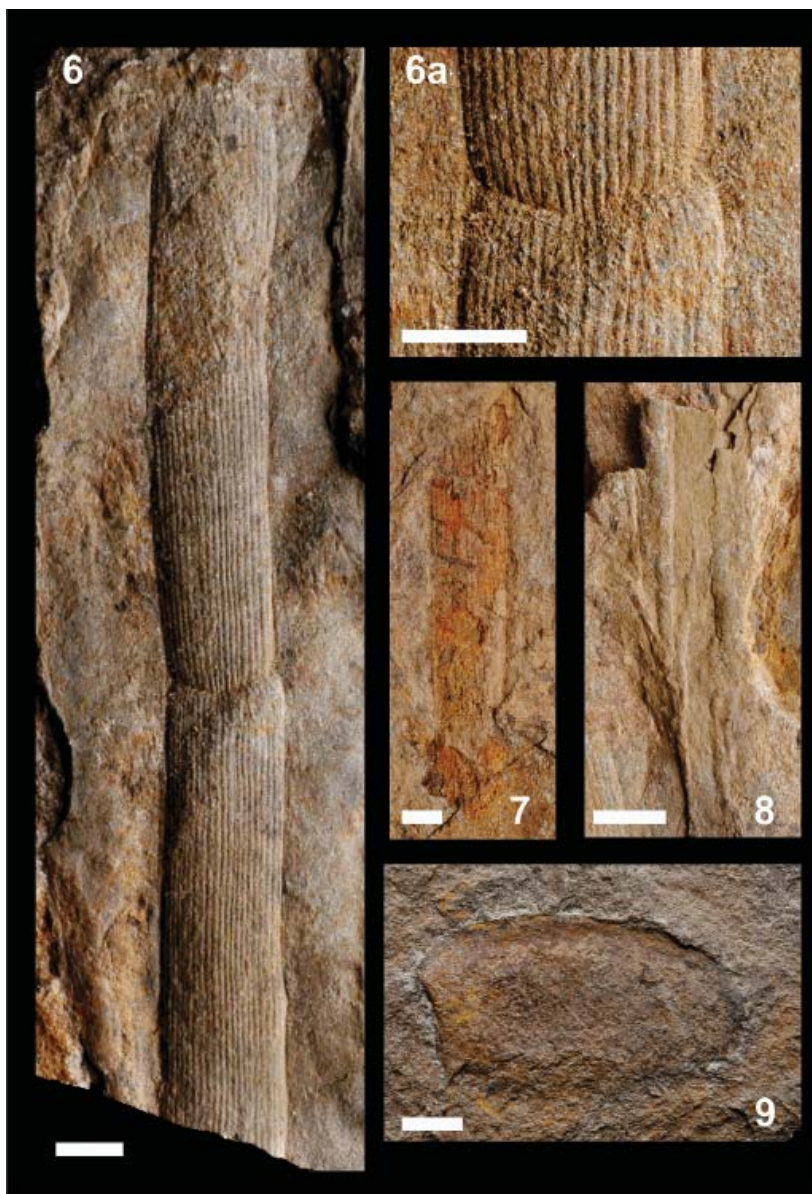
10 Kolar - Jurkovšek in Jurkovšek, Karbonski gozd.

Tabla 1

Slika 1, 3, 3a, 4 - *Cordaites* sp., slika 2, 2a - *Cordaites* cf. *borassifolius*, slika 5 -
 rastlinski drobir, nedoločeno.

Nahajališče: ob cesti zahodno od Lubnika. Merilo: 10 mm. (foto: Matija Križnar)

Tabla 2

Slika 6, 6a - *Calamites cf. ramifer*, slika 7, 9 - nedoločena rastlinska ostanka, slika 8 - *cf. Cyperyites sp.*

Nahajališče: ob cesti zahodno od Lubnika. Merilo: 10 mm. Vsi primerki so shranjeni v zbirki in gradivu Prirodoslovnega muzeja Slovenije. (foto: Matija Križnar)

Mlakar, Ivan: Grödenska formacija v okolici Škofje Loke. Geologija, 45 (1), Ljubljana 2002, str. 7–23.

Morlot, Adolphe: Über die geologischen Verhältnisse von Oberkrain. Jahrb. Geol. R.-A., 1, Wien 1850, str. 389–411.

Takšič, Antun: Prinos poznavanju gornjokarbonske flore Golice (Karavanke). Geološki vjestnik, 1, Zagreb 1947, str. 232–240.

Summary

Carboniferous flora below Lubnik

Carboniferous flora in Slovenia is not rare but most is in a poor state of preservation. New specimens of Carboniferous plants were found under Lubnik Mountain, close to Škofja Loka. We collected and determined Cordaites cf. borassifolius, Calamites cf. ramifer, cf. Cyperites sp. Some fossil remains have not been identified. Similar flora from the Upper Carboniferous has been discovered in the Sava Folds, areas between Litija (Zavrstnik), Bizovik and Ljubljana (Ljubljana Castle). The flora from the Lubnik area is probably part of and a similar age to that from the Sava Folds, where tropical Upper Carboniferous forest swamps flourished.

Slugovo brezno na Puštalu in Miričin jajčar (*Aphaobius miricae*)

Izveček

*Bližnja okolica Škofje Loke in Lubnika ima bogato podzemeljsko favno hroščev. V preteklosti je bilo tod odkritih in opisanih kar devet novih vrst ali podvrst. Dolgo časa je veljalo prepričanje, da je to področje tako dobro raziskano, da nove najdbe niso več možne. Med biološkimi raziskavami v Slugovem breznu na Puštalu nad Veštrom pri Stari Loki je avtor tega prispevka leta 1987 odkril novo vrsto slepega hrošča, ki je bila opisana leta 2010. *Aphaobius miricae* je prva taka presenetljiva najdba v bližnji okolici Škofje Loke po letu 1922.*

Abstract

Slugovo brezno on Puštal and *Aphaobius miricae*

*The immediate vicinity of Škofja Loka and Lubnik has a rich underground beetle fauna. In the past, nine new species or sub-species were discovered here and described. It was long believed that this area had been so well researched that new finds are no longer possible. During biological investigations in Slugovo brezno on Puštal above Vešter by Stara Loka in 1987, the author of this contribution discovered a new species of blind beetle, which was described in 2010. *Aphaobius miricae* is the first such surprising find in the vicinity of Škofja Loka since 1922.*

Uvod

Zadnjih 150 let so v jamah in brezni v bližnji okolici Škofje Loke in Lubnika raziskovali številni domači in tuji naravoslovci. Tod je bilo prvič najdeno in opisano lepo število novih vrst in podvrst podzemeljske favne hroščev:

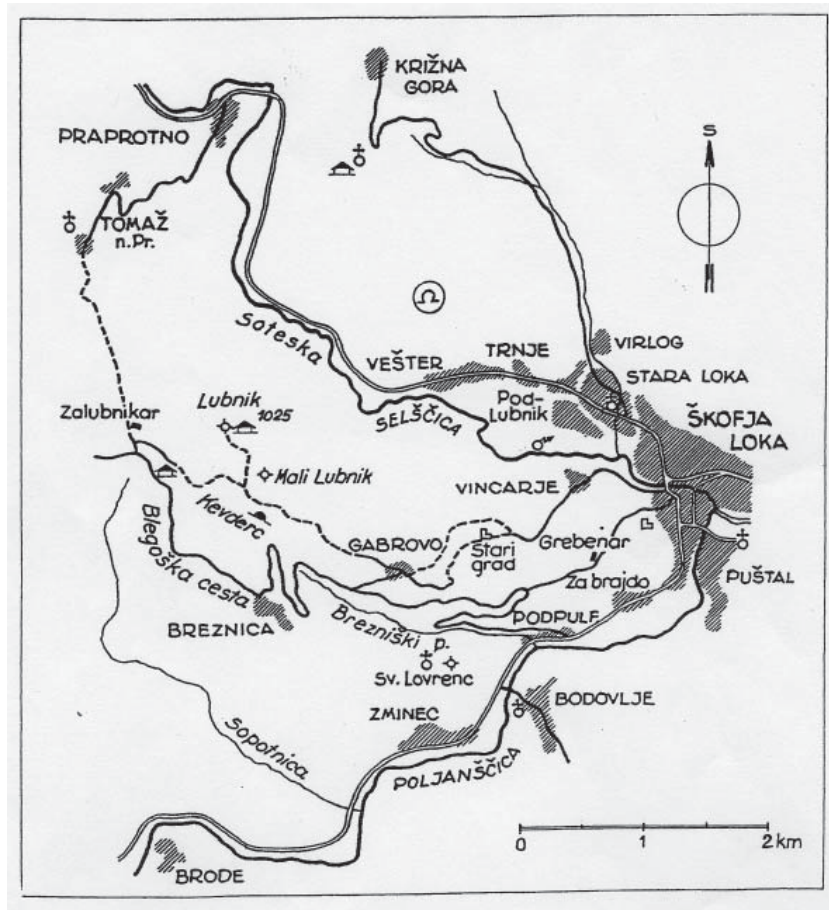
- *Sphaerobathyscia hoffmani* Motschoulsky, 1856
- *Aphaobius heydeni* Reitter, 1885
- *Aphaobius lubnicensis* J. Mueller, 1914
- *Bryaxis argus* Kraatz, 1863

- *Orotrechus globulipennis globulipennis* Schaum, 1860
- *Anophthalmus alphonsi alphonsi* Mueller, 1915
- *Anophthalmus alphonsi ljubnicensis* Mueller, 1915
- *Anophthalmus schmidti gspani* Reitter, 1918
- *Anophthalmus episcopalis* G. Mueller, 1931

Področje je bilo biološko tako dobro raziskano, da je zadnjih 80 let veljalo splošno uveljavljeno prepričanje, da tod pač ni več mogoče pričakovati najdb novih, še neopisanih vrst ali podvrst. Entomologe so privlačila predvsem lahko dostopna, iz literature znana nahajališča. Za obisk zahtevnejše Slugovo brezno na Puštalu nad Veštrom pri Stari Loki pa je bilo za njih nezanimivo. Tako sem se leta 1987 odločil, da raziščem takrat neznano podzemeljsko favno hroščev te jame.

Lega jame

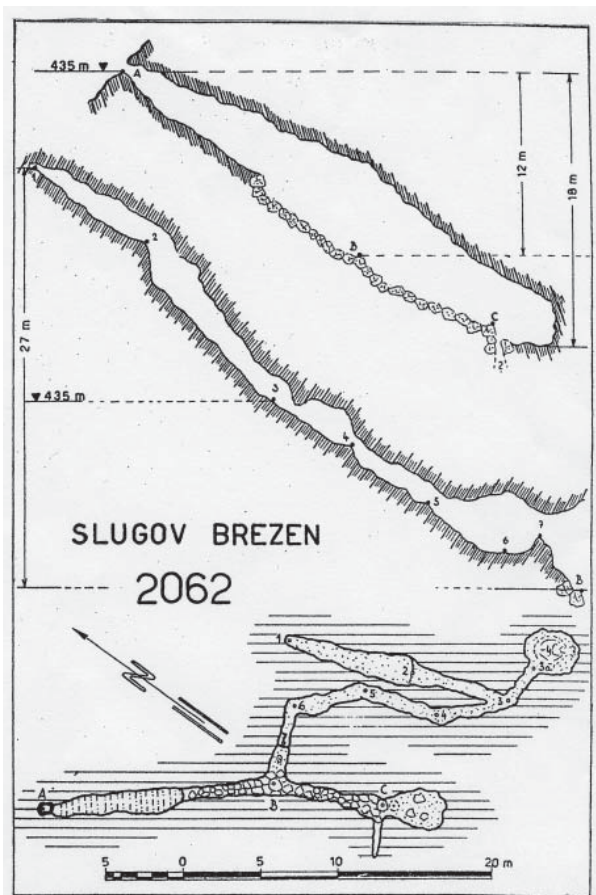

Lega jame Slugovo brezno na Puštalu nad Veštrom.
(iz: *Planina*, 1976, vris jame: Kofler, 2011)

Slugovo brezno najlažje poiščemo tako, da iz Škofje Loke krenemo po cesti proti Železnikom. Na koncu Podlubnika zavijemo desno v Vešter in od tod po gozdni poti proti Cavrnu in Križni Gori. Jama se nahaja pod stezo na polovici poti med Veštrom in Cavrnom. Njene WGS-84 koordinate so: E 14.28541, N 46.17899, kota vhoda pa 440 m n. v.

Opis jame

V opisu jame prvoprstopnik Kiauta (1960) navaja: »Vhod je ovalna odprtina z večjim, 0,5 m širokim premerom. Vhodni 33,5 m dolgi rov se v globini 18 m konča z majhno razširitvijo. Dno je v zgornjem delu do stopnje pri 11. metru pokrito s humusnim vršajem, od tod dalje pa s podornim skalovjem in gruščem. Na koncu rova je dno zasigano in vsebuje nekaj nakapane vode, ki odteka v spodnje nedostopne prostore. Stene rova so delno zasigane; kapniške tvorbe so redke. Pri točki B se odcepi od glavnega rova stranski rov, ki sega preko 3,5 m visokega skalnega praga (točka 7) v ENE smeri 7 m daleč. Tu zavije v dolžini 6 m (točka 6) proti SE. Širina rova je 0,75 m, višina stropa pa nad točko 6 štiri metre. Od točke 5 dalje zavije rov v SSE smeri 12,5 m daleč in je povesod približno 1 m širok in 0,8–2 m visok. V točki 3 se rov cepi na dva dela. Vhodni krak pripelje po 3 m do neraziskane- ga brezna, ki je požiralnik s približno ocenjeno globino 4 m. Za breznom se rov verjetno še nadaljuje v ESE smeri. Glavni rov poteka v NNW smeri preko 3 m visoke stopnje (točka 2) še 22 m daleč, kjer se jezičasto konča. V celoti se rov od točke B do tod dvigne za 27 m. Od točke 3 do točke 2 je 1 m širok, tu pa se razširi na 2 m. Višina je 1,5–4 m. Dno povesod pokriva temnorjava ilovica. Jama je bivši požiral-

Tloris in prerez jame Slugovo brezno na Puštalu nad Veštrom.

(iz: Kiauta 1960)

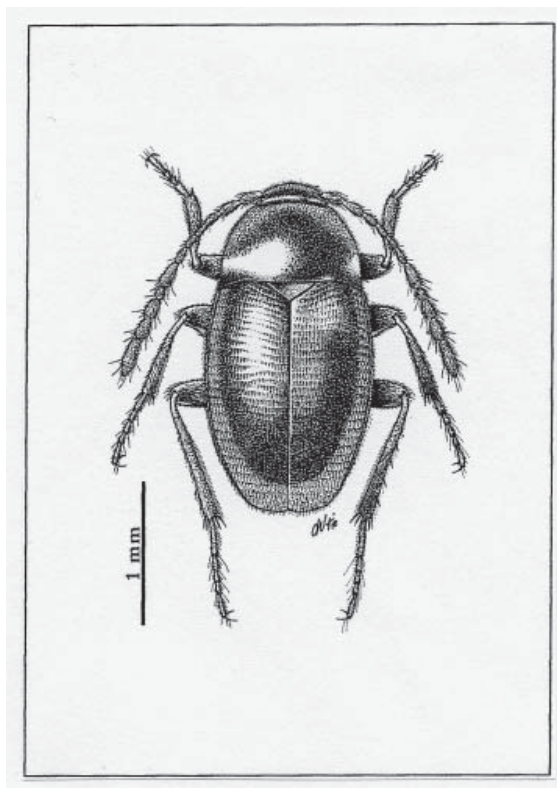
nik z mestoma dobro vidnimi kotlicami. Dolžina 86 m, globina 33 m. Geološka formacija: zgornjeoligocenski konglomerati.»

Zadnja leta je bilo odkritih nekaj dodatnih rogov na koncu vhodnega rova in v sedaj raziskanem breznu, tako da je jama danes dolga 123 m in globoka 41 m. Za obisk jame sta potrebna jamarska oprema (tudi vrvi) in spremstvo jamarjev.

Biološke raziskave v jami

Jamo sem biološko raziskal v letih 1987, 2005 in 2006. Glavna metoda lova so bile pasti s trohnečim mesom ali sirom in konzervirno tekočino. Pasti sem v skladu s pripravljenim načrtom razporedil po jami. Pobiral sem jih najprej v nekajtedenskih in nato nekajmesečnih razmakih. Podzemeljska favna hroščev v jami je po dosedanjem vedenju zastopana z naslednjimi vrstami:

I. *Aphaobius miricae* Bognolo & Vailati, 2010

Vrsta je endemit hribovja Križne gore. Znana je zgolj iz Slugovega brezna in po nekaj primerkih tudi iz bližnjega Močilnika. Je rdečerjave ali rumenorjave barve, telo ima jajčasto obliko, je gosto dlakava in ima izrazito podaljšane noge in tipalke. Vrsta je slepa in velika 2,57–2,80 mm. V jami je zelo pogostna.

Ulov: 25. 3.–8. 4. 1987: 8 osebkov; 8. 4.–24. 4. 1987: 103 osebkov, 24. 4.–15. 5. 1987: 24 osebkov, 15. 5.–28. 5. 1987: 203 osebkov, 4. 12.–19. 12. 1987: 51 osebkov, 14. 11. 2005–4. 4. 2006: 88 osebkov, 4. 4.–12. 7. 2006: 106 osebkov.

Aphaobius miricae, naravna velikost 2,57–2,80 mm.
(iz: Bognolo & Vailati, 2010)

2. *Orotrechus globulipennis globulipennis* Schaum, 1860

Vrsta je slovenski endemit. Je slepa, rjave do rumenorjave barve in velika okrog 4 mm. Vrsta v jami ni redka.

Ulov: 25. 3.–8. 4. 1987: 0 osebkov, 8. 4.–24. 4. 1987: 4 osebki, 24. 4.–15. 5. 1987: 1 osebek, 15. 5.–28. 5. 1987: 2 osebka, 4. 12.–19. 12. 1987: 2 osebka, 14. 11. 2005–4. 4. 2006: 21 osebkov, 4. 4.–12. 7. 2006: 14 osebkov.

3. *Laemostenus schreibersi* Kuester, 1846

Je slovenski endemit in prebivalec večine jam in brezen v okolici Škofje Loke. Vrsto najdemo tudi v gozdovih pod globoko zakopanimi kamni. Je temnorjave ali rjave barve in je velika 12,5–15 mm. Vrsta ni slepa, ima pa že delno zakrneli oči. V jami je zelo pogostna.

Ulov: 25. 3.–8. 4. 1987: 8 osebkov, 8. 4.–24. 4. 1987: 16 osebkov, 24. 4.–15. 5. 1987: 4 osebki, 15. 5.–28. 5. 1987: 6 osebkov, 4. 12.–19. 12. 1987: 5 osebkov, 14. 11. 2005–4. 4. 2006: 86 osebkov, 4. 4.–12. 7. 2006: 181 osebkov.

Ugotovitve

V jami sem pričakoval podobno favno hroščev, kot je bila najdena v bližnjih konglomeratnih jamah: Štinetovi jami, Matjaževi jami, Marijinem breznu, Gipsovi jami, Migutovem breznu in Bohkovem breznu. Zato me ni presenetila najdba vrst *Laemostenes schreibersi* in *Orotrechus globulipennis*. Od jamskih mrharjev sem pričakoval vrsto *Aphaobius heydeni*, vendar so bili tu ulovljeni primerki opazno manjši, razlikovali pa so se tudi po zunanem izgledu in obliki tipalk. Poleg tega so bili popolnoma drugačni od na bližnjem Lubniku živeče vrste *Aphaobius lubnicensis*. Očitno je šlo za novo še neopisano vrsto jajčarja (*Aphaobius*). Ker so si posamezne vrste tega rodu tako po zunanem izgledu, kot tudi po izgledu spolnih organov zelo podobne, je bila determinacija težka in vprašljiva. Do opisa vrste je preteklo še veliko vode. Končno je leta 2010 moj dobri prijatelj in strokovnjak za to skupino hroščev Marco Bognolo iz Trsta po večletnem trdem delu uspel dokončati težko pričakovano revizijo tega rodu. Novoopisano vrsto je na moj predlog poimenoval po moji ženi Miri, ki jo doma radi kličemo Mirica.

Nova vrsta je tako kot vse vrste tega rodu popolnoma brezoka in se hrani z mrhovino. Po dosedanjem vedenju je vrsta endemit hribovja v neposredni bližini Križne gore. Znani sta le dve nahajališči: Slugovo brezno in jama Močilnik.

Presenetljivo odkritje nove, slepe vrste hrošča v Slugovem breznu je prva tovrstna najdba v bližnji okolici Škofje Loke po letu 1922.

LITERATURA:

Bognolo, Marco; Vailati, Dante: *Revision of the genus Aphaobius Abeille de Perrin, 1878 (Coleoptera, Cholevidae, Leptodirinae)*. Ljubljana : Prirodoslovni muzej Slovenije, Scopolia No 68, 2010, str. 1-75.

Kiauta, Boštjan; Leben, France: *Sistematski opis jam v okolici Škofje Loke*. V: *Loški razgledi* 7, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1960, str. 157-178.

Planina, France: *Škofja Loka s Selško in Poljansko dolino*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1976, str. 77.

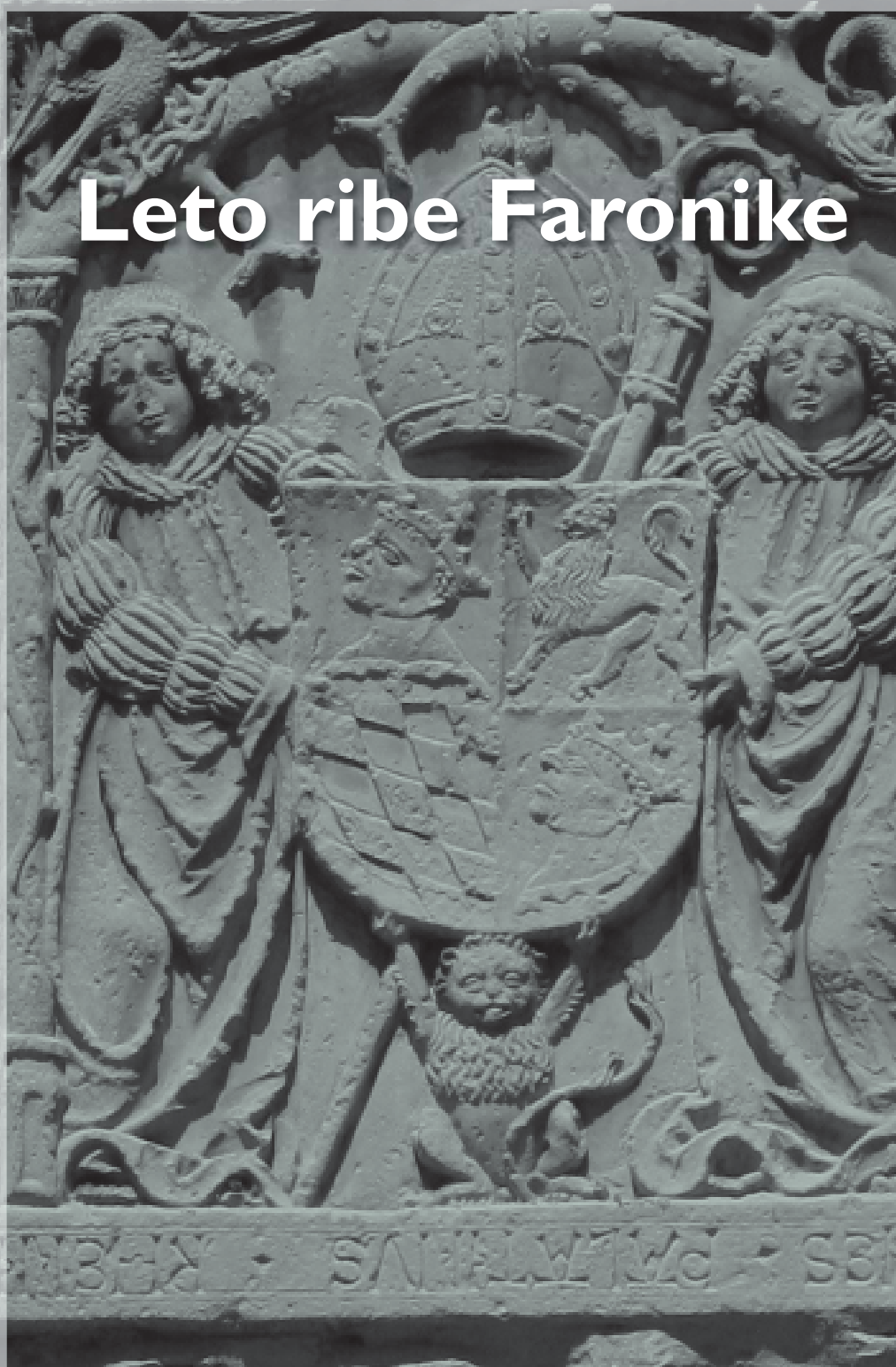
Zusammenfassung

Die Höhle Slugovo brezno auf Puštal und Aphaobius miricae

Die nähere Umgebung von Škofja Loka und Lubnik hat reiche und vielfältige Fauna der Käfer, in deren Höhlen und Abgründen die einheimischen und fremden Naturwissenschaftler in den letzten 150 Jahren Forschungen gemacht haben. Gerade an dieser Stelle wurden das erste Mal gefunden und beschrieben sogar neun für die Wissenschaft neue Arten und Unterarten: Sphaerobathyscia hoffmani Motschoulsky 1856, Aphaobius heydeni Reitter 1885, Aphaobius lubnicensis J. Mueller 1914, Bryaxis argus Kraatz 1863, Orotrechus globulipennis globulipennis Schaum 1860, Anophthalmus alphonsi alphonsi Mueller 1915, Anophthalmus alphonsi ljubnicensis Mueller 1915, Anophthalmus schmidti gspani Reiter 1918 und Anophthalmus episcopalis G. Mueller 1931.

In den letzten 80 Jahren galt die allgemein durchsetzte Überzeugung, das Gebiet sollte schon so gut untersucht sein, dass neue Forschungen sinlos und neue Funde unmöglich seien. Der Autor dieses Artikels machte in Jahren 1987, 2005 und 2006 die Forschungen in der Höhle Slugovo brezno auf Puštal in der Nähe von Vešter bei Škofja Loka. In 123 langer und 41 Meter tiefer Höhle bestätigte er die Anwesenheit von drei Vertretern der unterirdischen Käferfauna, von denen aber die ersten zwei (Orotrechus globulipennis globulipennis Schaum, 1860 und Laemostenus schreibersi Kuester, 1846) zu erwarten waren. Für die gefangenen Exemplare der Gattung Aphaobius (Coleoptera, Cholevidae, Leptodirinae) zeigte sich aus, dass sie einer neuen, bis damals noch nicht beschriebener Art, zugehören. Die Funde der blinden Art Aphaobius miricae ist die erste überraschende Funde in der näheren Umgebung von Škofja Loka nach dem Jahr 1922.

Leto ribe Faronike

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«¹

O potresu leta 1511, beneški vojni, kmečkem upor in obnovi

Izveleček

Potres 26. marca 1511 je na Kranjskem povzročil veliko škode. Močno je poškodoval tudi Škofjo Loko. Razrušil je vse tri loške gradove, kaščo in številne hiše v mestu. Večina mestnih hiš je imela porušeno vsaj streho. V grajski kašči naj bi potres zasul zaloge žita. To in slaba letina je botrovalo lakoti, pozimi 1511/1512. Gospodarska situacija se je močno poslabšala že leta 1508, ob začetku vojne z Benetkami. Vojna na meji dežele je Kranjski naložila visoka finančna in človeška bremena, trgovina je obstala. Tudi podložniki so bili vključeni v obrambo in vojaške pohode, obenem se jim je povečala tlaka pri utrjevanju gradu in mesta. Vojska je iz Furlanije prinesla kugo, vse slabšemu gospodarskemu stanju v deželi je leta 1515 sledil kmečki upor, ki ga je po štirih mesecih zadušila stanovska najemniška vojska. Obnova gradu in mesta se je resneje začela leta 1513, pri njej je pomembno vlogo odigral podjetni freisinški škof Filip. Po premirju z Benetkami (1516) se je ponovno sprostila trgovina in v nekaj letih obnovljeno mesto je dobilo pridevek »pisana Loka«.

Abstract

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«

On the earthquake of 1511, the Venetian war, the peasant's revolt and renovation

The earthquake of 26 March 1511 caused great damage in Carniola, including in Škofja Loka. It destroyed all three Loka castles, the granary and numerous houses in the town. The majority of town houses had at least their roof destroyed. In the castle granary, the earthquake is said to have buried the stocks of wheat. That and the poor harvest gave rise to famine in the winter of 1511/1512. The economic situation

1 »Veliki loški grad je zares cel pousod porušen.« Iz pesnitve v kapeli sv. Trojice, v hiši Volbenka Schwarza na Mestnem trgu. Napis je nastal najverjetneje leta 1517, ko je bila kapela posvečena.

had already greatly worsened in 1508, at the time of the start of the war with Venice. The war in the border lands imposed a high financial and human burden on Carniola, trade came to a standstill. Serfs were also included in the defence and military campaigns and, at the same time, pressure increased on them in fortifying the castle and town. The army brought the plague from Friuli, the ever worse economic conditions in the province were followed in 1515 by a peasant's revolt, which was put down after four months by the Estates' mercenary army. Renovation of the castle and town began in serious in 1513. The entrepreneurial Bishop Filip (also Philipp) of Freising played an important role in the renovation. After the peace with Venice in 1516, trade was restarted and, in a few years, the renovated town gained the nickname »colourful Loka«.

Uvod

»28. dne marca leta gospodovega 1511 je Jurij plemeniti Egkh vicedom na Kranjskem iz Ljubljane pričal in zapisal gospodu Pavlu plemenitemu Liechtensteinu o groznem potresu, ki je bil v sredo 26. dne zgoraj omenjenega meseca, dan po prazniku Marijinega oznanjenja, med tretjo in četrto uro popoldne ...«.²

Zemlja se je močno stresla, vse od Benetk na zahodu do Zagreba na vzhodu. Zvonovi v cerkvah so zazvonili »sami od sebe«, stolpi so razpokali, zidovi so se vsuli. Najhuje je bilo v Furlaniji, močno so bili prizadeti tudi Goriška, Tolmin in Bovec. Podobno je bilo na severu in zahodu Kranjske, od Tržiča, preko Bleda, Smladnika, Kamnika, Škofje Loke, Ljubljane ter Planine do Pirana. Potres je povzročil nekaj škode na Dolenjskem, čutili pa so ga tudi po Štajerski, vendar od tam ni poročil o večji škodi. Škodo naj bi povzročil tudi na Koroškem, posebno na Beljaškem koncu. 28. marca istega leta je sledil močan potresni sunek, ki je ponovno podrl precej stavb. Naslednje tedne in mesece so prebivalce vznemirjali še številni popotresni sunki, vsaj do pozne jeseni 1511.

O potresu so kranjski deželni stanovi razpravljali na deželnem zboru v Ljubljani, ki se je sestal 7. aprila 1511. Prvi dan zborovanja so deželnoknežji (cesarski) komisarji – postojnski glavar Krištof grof Frankopan, kranjski deželni upravitelj Pavel pl. Rasp (obenem oskrbnik loškega gospostva) in kranjski deželni vicedom Jurij pl. Egkh ter Jurij Goldaher – deželnim stanovom izročili instrukcijo cesarja Maksimilijana I. Habsburškega. Cesar je stanovom opisal vojaško-politično situacijo, diplomatske dogovore s Francijo in Španijo ter kranjske stanove zaprosil za nadaljnjo pomoč v vojni proti Benetkam. Kranjski stanovi, ki nikakor niso bili navdušeni nad finančnimi izdatki, so na deželnem zboru pripravili odgovor na cesarjeve zahteve. Na osnovi sklepov deželnega zbora je bila pripravljena instrukcija Žigu (Sigmundu) Mordaksu, stanovskemu odposlancu, na cesarski dvor.

2 BayStB, Codex Cbm 1585, fol. 223.

Plošča na kašči iz leta 1513 spominja na njeno obnovo po potresu. (foto: Tina Arh)

Osnutek instrukcije je 14. aprila spisal loški meščan in cesarski svétnik Volbenk Schwarz. V njej kranjski stanovi na dolgo in široko opisujejo številne tegobe in stroške, ki jih imajo zaradi beneške vojne. Da bi hude obremenitve in stisko še bolj poudarili, so v instrukcijo vključili poročilo o nedavnem potresu: »Bog je deželi poslal še strašen, grozen in nezaslišán potres, ki se je zgodil 26. marca in številni (potresi) so sledili od tega dneva, dnevno dan in noč, a so postajali šibkejši. Povzročili so škodo in porušenje zgradb, mest, gradov, cerkva in drugih nepremičnin. Z zasutjem in podrtjem je bila uničena velika količina žit in drugih živil, posebno na Krasu v Istri in na Kranjskem, kar se ne more nadomestiti niti s 100.000 goldinarji, kar pomeni veliko pomanjkanje vseh, ... žensk kot otrok, ter žalost in pobitost ...«³ Z zapisanim je Žiga Mordaks odpotoval na dvor cesarja Maksimilijana I.⁴ Pavel Rasp si je zabeležil seznam kranjskih deželanov (14 po številu), ki so odposlancu na cesarski dvor odobrili potne stroške, od tržaškega škofa Petra Bonhoma, Ivana pl. Černomaljskega do ljubljanskega stolnega dekana in Gašperja pl. Lamberga. O tem, da gre Mordaks k cesarju tudi »zaradi nedavnega potresa«, so kranjski deželni stanovi 14. aprila obvestili še kranjskega deželnega glavarja Ivana pl. Turjaškega.

3 ARS, AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 211.

4 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 45.

Škofja Loka je začetek 16. stoletja pričakala kot mesto z razvito obrtjo in trgovino. O pestri obrti nam pričajo tudi številni obrtniški cehi. Mestu je prinesla razvoj tudi trgovina na daljavo. Za Loko je bila zelo pomembna trgovska pot s Štajerske: Celje–Smlednik–Loka–Tolmin–Čedad. Prav tako pot preko Jezerskega in Ljubelja do Škofje Loke in naprej proti Italiji. Enako kot druga srednjeveška mesta je imela Loka pravico do tedenskih sejmov, prisilnosti cest, skladišča, pravico obmilja in obzidja. Loški meščani pa se niso ukvarjali le s trgovino in obrtjo (ki sta bili sicer temeljni finančni vir), ampak vsaj delno tudi s kmetijstvom in živinorejo. Poleg vrtov ob hišah so imeli polje znotraj mestnega zemljišča. Živino so pasli na Žovščah in za loškimi gradom, v bližini Kranclja.

Vse to se je kazalo tudi v mestni arhitekturi. Lepo pozidano mesto je bilo prav zaradi tega za potres še toliko bolj ranljivo. V nasprotju z lesenimi podeželskimi hišami, ki so preživele potres brez bistvenih poškodb, so jo zidane mestne stavbe odnesle precej slabše.

Loški gospod je imel do potresa še dva vazala, oziroma gradiščana, ki ju je loško gospostvo v glavnem zadolževalo z obrambnimi nalogami, včasih pa ju je pritegnilo tudi k upravi. Freisinški škofje so namreč kmalu, najverjetneje že v 12. stoletju, svojo posest zavarovali s tremi gradovi: poleg loškega sta bila to še grad Divja Loka (imenovan tudi Stari grad pod Lubnikom) in utrdba (imenovana tudi Zgornji stolp) na Kranclju. V stolpu na Kranclju je bil gradiščan po letu 1510 Krištof Puštalski. Oskrbnik loškega gospostva Pavel Rasp je s Krištofom in njegovim bratom Moricem Puštalskim leta 1510 prišel v spor zaradi paše, lova in ribolova. Puštalski je bil v sporu tudi z loškimi meščani, saj si je ob gradu uredili zelenjavni vrt in drevnico ter jih obdal z ograjo, ki so jo Ločani, ki so tam pasli, podrli.⁵

Na gradu Divja Loka pa je bil gradiščan Boltežar Siegesdorf (vsaj od leta 1504 do 1508), verjetno tudi leta 1511, v času potresa, od leta 1509 je opravljal še delo kaščarja.⁶ Oba gradova sta bila grajena iz mogočnih zidov in sta v svoji večstoletni zgodovini odigrala pomembno obrambno vlogo. Grad Divja Loka in stolp na Kranclju sta bila v potresu močno poškodovana, zato ju je freisinški škof Filip ukazal opustiti in podreti. Ker sta bila Stari grad in Zgornji stolp porušena, sta iz vrste vodilnih loških nameščencev odpadla oba tamkajšnja gradiščana. Gradova pa sta v začetku 16. stoletja z uveljavljanjem strelnega orožja tudi sicer postopoma začela zgubljati svoj obrambni pomen in bi ju verjetno, ne glede na potres, slej ko prej opustili. Ko je Zgornji stolp na Kranclju, in s tem tudi gradiščan, izgubil svojo funkcijo, so prenehali tudi spori med njim ter loškimi meščani.

Potres je zadel deželo v težkih časih. Tri leta pred tem se je začela vojna z Benetkami, ki je Kranjski naložila visoka finančna in človeška bremena, trgovina je obstala, obenem so beneške čete že leta 1508 prestopile kranjske meje. Te dogodke je živo opisovala pesnitev v kapeli svete Trojice.⁷ Kapelo je leta 1513, v

5 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 214.

6 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 150.

7 Pesnitev je objavil A. Dimitz v MHVfK, 1864, str. 87.

svoji hiši na Mestnem trgu, v zahvalo po prestanem potresu, dal zgraditi loški meščan Volbenk Schwarz. Razmeroma dolga latinska pesnitev v 51 heksametrih, še v poznosrednjeveškem stilu, opisuje dogodke, ki so zadeli deželo in mesto. Ta pesnitev predstavlja neke vrste verzificirano kroniko dogodkov v tem obdobju. Nastala je kmalu po zadnjem dogodku, ki ga omenja, to je obnovi loškega gradu leta 1516. Na to lahko sklepamo tudi zato, ker je v njej škof Filip omenjen kot mladenič (»vir iuvenis«).⁸ Vsebina je naslednja: *»Leta 1511, blizu koncu meseca marca, je tresenje zemlje povzročilo veliko škodo v mestih, na številnih cerkvah in stolpih, veliki loški grad se je v celoti porušil, močno je podrlo tudi grad Polhov Gradec, na Kranjskem je v mestih podrlo veliko hiš, še bolj je porušilo obzidje Gorice, ter podrlo kapele v visokih gorah. Zlo je v teh časih zadelo vso Kranjsko, številne je nenadoma usmrtil kužni zrak (epidemija kuge), hlad je uničil pridelke, sneg je pomladi uničil sadike, za povrh so pšenico poleti požrle miši, posledica je bila mučna lakota. Avstrijski cesar je ponosno brez miru bil trde bitke beneške vojne. V vojni vihri je želel obkoliti gradove in mesta francoski kralj, ki je napadal. Huda vojna je uničevala in prelivala kri pogumnih. Ljudstvo pa so stiskali neznosni davki, zaradi njih se je verolomna kmečka gmajna povezala zoper gospodo. Toda uporniki so bili premagani in doletela jih je pravična kazen, ene je zadela smrt v boju, druge so za kazen pobili ali razčetverili, domačije pa požgali, če niso plačali kazenskega davka. Z jokom in tožbo so preklinjali bridko usodo, in z žalostjo v srcu je prenašal podložnik kazen, čeprav ga je doletela po pravici. Potem je bil ponovno zgrajen loški grad, ki ga je po potresu šestnajstega leta (1516), obnovil grof Filip palatinski, renski, vojvoda bavarski, freisinški škof, ki ima za to obnovo največ zaslug, ki je mogočen, moder mlad mož, v vseh ozirih hvalevreden prelat, ki naj mu Bog nakloni še dolgo življenje in bo milostljiv po njegovi smrti.«*⁹

Pesnitev v kapeli tako našteva nesreče, ki so zadele deželo in Škofjo Loko: potres (1511), kugo (1510–1512), hudo zimo, mišjo nadlogo, lakoto, omenja beneško vojno (1508–1516), opisuje kmečki upor (1515) in se končuje v letu 1516, z obnovo škofjeloškega gradu in hvalnico freisinškemu škofu Filipu. Najverjetneje je pesnitev dal zapisati prav Volbenk Schwarz, v spomin na dogodke, ki jih je doživel zadnja leta in kot zahvalo ter hvalnico škofu Filipu.¹⁰

Kriza se je na Kranjskem začela leta 1508, ko je izbruhnila beneška vojna. Potres se je zgodil sredi najhujše vojne vihre, potem ko je vojna že izčrpavala deželo. Potresu pa so se pridružile še druge tegobe; vojaki so iz Italije na Kranjsko prinesli kugo, slabe letine so botrovale lakoti, vse slabše gospodarsko stanje v deželi pa je pripravljalo kmečki upor (1515).

8 Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 47.

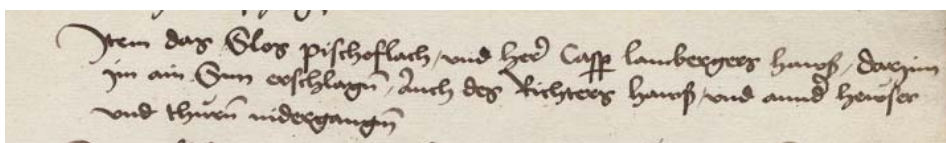
9 Vsebina pesnitve je povzeta po glavnem smislu in ni dobeseden prevod.

10 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32.

Potres in Škofja Loka

Škofja Loka je bila v potresu močno poškodovana. Le redke so bile stavbe, ki niso bile razmajane in vsaj delno podrtе. Največ škode sta naredila potresna sunka 26. in 28. marca 1511.¹¹ Potres je v Loki prizadel tri gradove: Loški grad, grad Divjo Loko (Stari grad pod Lubnikom) in utrjeni stolp na Kranclju. O tem, da je bil uničen loški grad, številne mestne hiše in mestni stolpi je že nekaj dni po potresu v poročilu o škodi, ki jo je povzročil potres na Kranjskem, Goriškem in v Furlaniji, pisal cesarskemu zakladniku Pavlu pl. Liechtensteinu, sicer tudi njegovevemu sorodniku, kranjski deželni vicedom Jurij pl. Egkh. O Škofji Loki je zapisal: »... prav tako (se je podrl) grad Škofja Loka in hiša nekdanjega loškega oskrbnika Gašperja Lamberga v kateri je umrl njegov sin. Tudi hiša gospoda sodnika in druge hiše ter stolpi so se usuli ...«. ¹² Potres je močno prizadel tudi mesto. Porušeni sta bili hiši mestnega sodnika Jakoba Nagliča in hiša nekdanjega loškega oskrbnika Gašperja pl. Lamberga (ki ga je odstavil škof Filip, leta 1508). Poškodovane so bile tudi druge mestne hiše, med njimi Homanova hiša. Poškodovana naj bi bila tudi samostan klaris¹³ ter mestno obzidje. Domnevno naj bi bila po potresu leta 1511 na Mestnem trgu podrti in opuščena tudi gotška stavba starega loškega komuna.^{14, 15}

Zapisi govorijo predvsem o podrtih pomembnih stavbah in domovanjih bogatih meščanov, a sklepamo lahko, da je bila poškodovana večina mesta, čeprav so zanj poročila o škodi skopa. Iz drugih poročil lahko še razberemo, da je bila podrti večina mestnih streh in se je del meščanov preselil iz mesta.¹⁶ Potres je razmajal tudi Staro Loko, o tem nam pričajo prezidave, ki so datirane v začetek 16. stoletja. ¹⁷

Del pisma kranjskega deželnega vicedoma Jurija pl. Egkha, ki ga je napisal med 28. marcem in 2. aprilom 1511, cesarskemu zakladniku Pavlu pl. Liechtensteinu, ki se nanaša na posledice potresa v Škofji Loki. (*Bayerische Staatsbibliothek, Codex, Cbm 1585, fol. 223*)

11 Glej Košir - Ceci, Potres 26. marca 1511, str. 90-104.

12 BayStB, Codex, Cbm 1585, fol. 223.

13 Simonič, Spominski plošči, str. 209.

14 Komun je bil na mestu današnje samopostrežne trgovine na Mestnem trgu.

15 Zgodovinske skrivnosti rastejo iz tal - Pomembna odkritja ob tisočletnici Škofje Loke, *Dnevnik*, 17. 5. 1973.

16 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

17 Sedej Ivan, Stara Loka.

V potresu je bila poškodovana tudi kašča, v kateri je imelo loško gospostvo precej veliko zalogo raznovrstnega žita. Da so bile kašče tiste pomembne zidane stavbe, ki so se v potresu leta 1511 pogosto porušile, nakazuje besedilo kranjskih deželnih stanov iz aprila 1511, ki govori o škodi zaradi v potresu zasutega žita.

Domnevamo lahko, da so bila žitna skladišča v grajski kašči konec marca še relativno polna. Kaščar je od loških podložnikov pobiral dajatve v žitu, ga spravil v kaščo in nato prodajal, in sicer običajno od februarja ali marca dalje, ko so bile razmere za prodajo najbolj ugodne. Glavni kupec žita so bili poleg fužinarjev loški meščani. Na to, da je v loški kašči zasulo žitne zaloge, kaže tudi omemba v pismu loškega oskrbnika Pavla Raspa škofu Filipu. Rasp je pismo napisal v Loki, januarja 1512, ter v njem poudaril, da »mesto zaradi potresa trpi lakoto«. ¹⁸

V potresu je v Loki dokumentirana le ena smrtna žrtev (sin Gašperja plemenitega Lamberga). Lamberg pa je bil viden kranjski plemič, zato se je to zdelo vredno omembe kranjskemu deželnemu vicedomu Juriju pl. Egkhu v njegovem poročilu, ki se je nanašalo na celotno Kranjsko in sosednje dežele. Lamberga tudi večkrat srečamo v Egkhovi družbi na stanovskih sestankih v Ljubljani. Zato v mestu ni mogoče izključiti tudi drugih, »manj imenitnih« smrtih žrtev in ranjenih, ki niso našli svojega mesta v tudi sicer redkih ohranjenih poročilih.

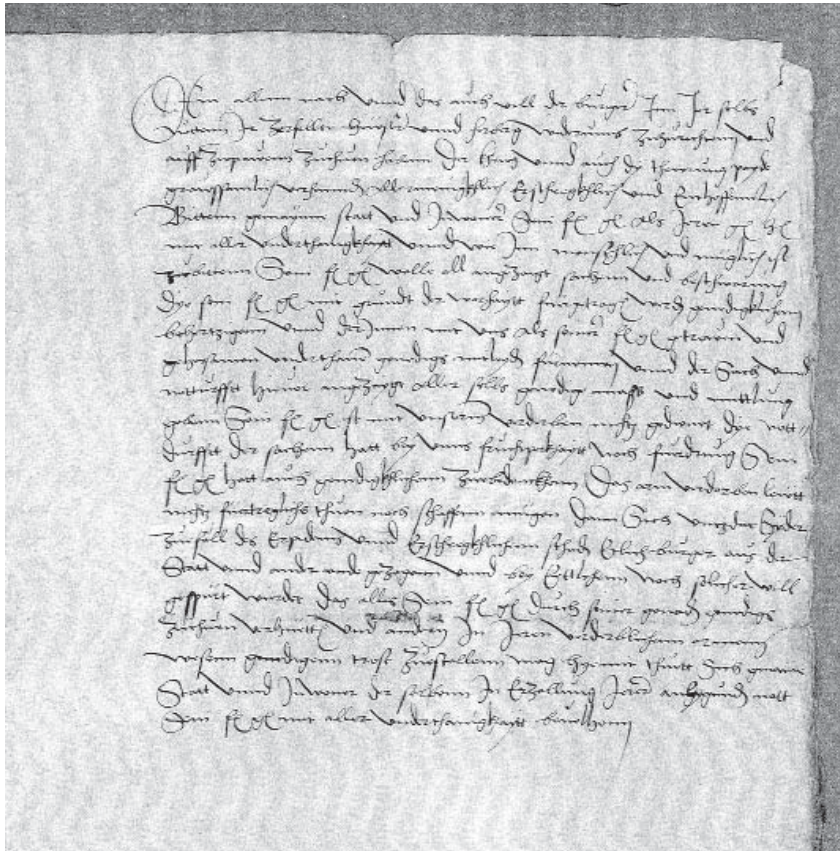
Čeprav je bilo mesto močno razmajano in je potres usodno zaznamoval njegov nadaljnji razvoj, pa ne moremo trditi, da naj bi potres Škofjo Loko porušil do temeljev oziroma, da so bile povsem uničene vse kamnite stavbe v mestu. Vsaj dve veliki zgradbi v mestu to trditev ovržeta. Prva je krasna cerkvena ladja cerkve sv. Jakoba, zgrajena leta 1471, ki jo je leta 1485 pohvalil tudi svetovljanski popotnik Paulo Santonino. Kdo je bil kamnoseški mojster ni znano, a cerkvena ladja je potres leta 1511 vzdržala. ¹⁹ Druga stavba je kamniti most čez Selško Soro, ki je bil zgrajen leta 1381. To pa ne spremeni dejstva, da je potres Loko močno razmajal in v mestu, ki je bilo že zaradi vojne gospodarsko v slabem stanju, razmere še močno poslabšal. Da se je stiska pozimi 1511/1512 stopnjevala, nam opisujeta v pismu, ki sta ga 20. januarja 1512 pisala škofu Filipu, loški oskrbnik Pavel Rasp in kaščar Boltežar Sigesdorf. Pišeta, da so mestu »uničujočo škodo povzročili (beneška) vojna, smrt (kuga) in potres, ki je uničil hiše ter povzročil pomanjkanje hrane«. »Mesto je zato opustelo in je v negotovosti, kdaj se bodo te nadloge po božji volji prenehale.« ²⁰ Ne smemo pozabiti, da so bili popotresni sunki celo leto 1511, obenem se je vojna na kranjskih deželnih mejah proti Benetkam povsem razplamtela, kuga pa je dosegla tudi Loko. Zato sta Rasp in Sigesdorf opozorila, da vse navedeno za loško gospostvo in mesto pomeni tudi dodatno in izjemno veliko finančno obremenitev.

Iz več pisem, ki so bila iz Loke poslana freisinškemu škofu Filipu, od januarja

18 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

19 Štukl, Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba, str. 49.

20 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216. Pismo na dan sv. Sebastijana in Fabijana 1512 (20. januar).

Del instrukcije o težkem položaju, v katerem se po potresu nahaja Škofja Loka, ki so jo sestavili loški mestni sodnik, mestni svet in meščani, loškemu someščanu Tomažu Puslu, da jo je kot njihov odposlanec izročil freisinškemu škofu Filipu; januar 1512. (Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216)

do marca 1512, je razvidna težka situacija mesta po potresu. Istočasno, ko sta škofu Filipu pisala oskrbnik loškega gospostva Pavel Rasp in loški kaščar Boltežar Sigesdorf, so se nanj obrnili tudi meščani Škofje Loke.

20. januarja 1512 so škofu skupaj z meščani pisali loški mestni sodnik in mestni svet.²¹ Pismu so dodali instrukcijo, s katero je šel po pooblastilu loških meščanov k škofu Filipu njihov someščan Tomaž Pusel, da mu iz prve roke poroča o mestni stiski in se nanj obrne s prošnjami. Iz instrukcije, ki so jo Tomažu Puslu sestavili loški meščani, je razvidno, da meščani sporočajo škofu, da je potres povzročil preteklo leto v deželi Kranjski, še posebno pa v Škofji Loki, nepopravljive posledice. Podrlo se je veliko stavb. »Povzročil je tako uničenje, da

21 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216. Richter, Rätte und Gemein zu Bischoffflagkh.

to ni za povedati in se ne da popraviti«, so zapisali. Vse to je videl tudi dvorni mojster škofa Filipa. Zato meščani škofa ponižno prosijo, da dovoli siceršnji mestni davek in sodni denar v višini 40 mark porabiti pri obnovi mesta. *»Ta denar bi meščani porabili zaradi stiske in nuje z največjo zavzetostjo pri gradnji obzidja, gradnji in obnovi in utrjevanju mesta. Tega pa meščani in prebivalci mesta finančno sami ne zmorejo, saj so utrpeli precejšnjo škodo tudi z dolgotrno vojno in visokimi stroški za hrano. To in preteklo leto je bilo veliko pomanjkanje žita, ki se iz dneva v dan bolj draži. Povsod se širi revščina in lakota, tudi med meščani. Meščani in drugi prebivalci mesta (mišljeni so plemiči in drugi, ki so živeli v mestu, vendar niso bili meščani; op. p.) morajo še pozidati svoje porušene hiše in popraviti podrte strehe. Nekateri ugledni meščani so se zaradi potreba in velike škode, ki je nastala, iz mesta preselili. Meščani in drugi mestni prebivalci Škofje Loke se zato obračajo na škofa s prošnjo v stiski, ki so jo iskreno in po resnici predstavili, saj obnove zaradi revščine ne bodo zmogli, za pomoč, zaščito in tolažbo.*«²²

Oskrbnik loškega gospostva Pavel Rasp, ki je bil obenem tudi kranjski deželni upravitelj, je po potresu najbrž še vedno uradoval v loškem gradu, saj je 15. aprila 1511 pisal iz Loke kranjskemu deželnemu pisarju in mu poslal instrukcijo kranjskih deželnih stanov za odposlanca na cesarski dvor Žigo Mordaksa. Nenazadnje pa so imeli tudi deželnostanovski uradi v Ljubljani zaradi potresa veliko težav, saj je bila stanovska palača v Ljubljani v potresu 1511 tako močno poškodovana, da ni bila več primerna za bivanje.²³

Beneška vojna (1508–1516) – velika vojna 16. stoletja

Beneška vojna, v katero so se vpletla kraljestva vse od Anglije do papeške države, je še posebno močno prizadela (poleg beneških ozemelj in drugih severno italijanskih držav) tudi Goriško, Kranjsko in Tirolsko ter druge dedne habsburške dežele. Oboroževanje in priprave na vojno so se začele že leta 1507. Že v tem letu je Kranjska prispevala precejšnje zneske za oboroževanje. Kranjski stanovi so cesarju zaradi priprav na vojno v tem letu odobrili oklepne konjenike in pešce (enega konjenika in štiri pešce od 100 funtov imenjske rente). Za oborožitev vojakov je Kranjski deželni vicedom v letu 1508 od Fuggerjev prevzel 500 pušk.

Habsburžani so vojno poimenovali »Beneška vojna«, Benečani pa »vojna cambrayske zveze« (bellum Cameracense). Prerasla je v evropsko vojno, ki je bila največja vojna 16. stoletja (če odštejemo ponavljajoče spopade s Turki). Značilnosti te vojne sta bili nezanesljivost zavezništev ter podivjanost sodelujočih vojsk.²⁴ Na to značilnost vojne so vplivale množice vojaških najemnikov, ki so se borili za (dobro) plačilo in tudi (dober) plen. Najemniško vojsko, ki se je borila na vseh

22 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

23 ARS, AS1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 207, pag. 378.

24 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 468.

straneh, so sestavljali predvsem pešci in lahka konjenica. Za razliko od najemnikov pa so kranjsko deželno plemiško vojsko sestavljali predvsem konjeniki. Ko se je vojna razmahnila in ogrozila deželo, je ta mobilizirala in oborožila tudi del kranjskih podložnikov.

Vojna je imela hude gospodarske posledice za naše dežele, ne le zaradi visokih vojaških stroškov in neposrednega angažiranja dežele Kranjske in deželanov, ampak tudi zaradi vojnih pustošenj, ki niso prizadela le Benečije, Furlanije in Goriške, ampak tudi celo Istro, Kras in ozemlja vse do Postojne. Še posebno hud udarec je predstavljal zastoj trgovine z Italijo in jadranskimi pristanišči (vključno s Trstom, istrskimi pristanišči in Reko). Vse naštetu je veljalo tako za mesto Škofjo Loko kot za loško gospostvo. Zastoj trgovine ni povzročil škode le meščanom, ampak tudi kmetom, saj jim je kmečka trgovina predstavljala pomemben del dohodka. Beneška vojna je še posebno močno prizadela trgovino na daljavo. Kako močno je vojna ohromila trgovino, nam pričajo na primer podatki o mitnini v Žireh. Pred vojno je bila najemnina za mitnino do 750 solidov, leta 1513 pa je bil dohodek od mitnine le 240 solidov; podobno je bilo z mitnino v Selcih.²⁵

Kmalu po izbruhu vojne, februarja leta 1508, na tirolski meji, so se vojaški spopadi razvneli tudi na mejah Kranjske. Kranjsko deželno plemstvo je razglasilo oboroženo pripravljenost, saj je deželi pretila neposredna vojaška nevarnost. Loško gospostvo je na zahodu mejilo na ozemlja Beneške republike, ki je imela takrat v posesti Idrijo z rudnikom, Tolminsko in Bovško. Zato je bilo loško gospostvo takoj neposredno vpleteno v vojno. Del loškega prebivalstva, ki je bil na meji, je moral biti po začetku vojne v letu 1508, zaradi preprečevanja beneškega napada, dan in noč na straži. Vojaške operacije so segle iz neposredne bližine tudi na ozemlje loškega gospostva. Habsburška vojska je zasedla Idrijo kmalu po začetku spopadov, vsekakor pa pred 10. aprilom 1508, ko je cesar odredil zaplembo beneških deležev v idrijskem rudniku. A ne za dolgo.²⁶

Razmere na Goriškem in v Istri, kjer je vrhovno poveljstvo prevzel cesarjev sorodnik vojvoda Erik Brunsviški (Braunschweig), so se zgodaj spomladi močno zaostrele. Cesarska vojska je 2. marca 1508 doživela popoln poraz v dolini Cadore, kjer je v bojih sodeloval tudi znaten del konjenikov in pešcev s Kranjske.²⁷ Benečani so po tej zmagi vojaške sile usmerili v napad proti vzhodu, predvsem na Trst, Gorico in Istro. 10. aprila 1508 so Benečani zavzeli Krmin, 14. aprila dobro utrjeni Pordenone, 17. aprila so zavzeli Gorico in po nekaj dneh obleganja še njen grad. 25. aprila 1508 so bili Benečani že v Vipavi in Postojni. Vipavo je uspelo cesarskim silam v hitrem protinapadu ponovno zavzeti, a ko so prišle beneške okrepitve, so se morali umakniti. Beneške čete so Vipavo oropale in pobile preostale prebivalce. Benečani so obenem zasedli tudi Štanjel in Senožče ter številne gradove, med njimi Devin, Prem, Branik, Vogrsko itd. Nekatere, kot Prem,

25 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 221.

26 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 41.

27 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 10.

Šilenberk in Kršan, so požgali in izropali. Bernhard Raunach in Krištof grof Frankopan sta sicer s svojim moštvom pri Premu porazila beneško enoto, ki je štela okoli 200 mož, in ponovno zasedla grad. Pri tem je Frankopan ujel beneškega plemiča Jeronima Savorgnana.²⁸ A cesarski poraz je bil očiten. Obstajala je bojazen, da bi Benečani vdrli še globlje na Kranjsko, Koroško in Tirolsko in v kratkem bi bila lahko ogrožena tudi Ljubljana. Vendar so se Benečani najprej osredotočili na Trst in Istro. Trst je Bartolomeo d'Alviano z beneško vojsko zasedel 6. maja, 19. maja še habsburško Istro in Pazin, 26. maja pa so beneške ladje priplule pred Reko in jo zasedle skupaj s Trsatom. Junija so Benečani zasedli še idrijski rudnik in bili ponovno na mejah loškega gospostva. Premirje je bilo za cesarja edina pot iz usodnega položaja. Mir je bil sklenjen 6. junija 1508. Ozemeljski status quo je ostal. Za Habsburžane je bil najhujši udarec izguba Trsta.

Vojna ni obšla Škofje Loke in loškega gospostva ter je močno poslabšala gospodarski položaj tako meščanov kot tudi podložnikov. O razmerah v loškem gospostvu v prvem letu vojne nam veliko pove pismo, ki so ga poleti 1508 poslali freisinsškemu škofu Filipu kmetje iz Žirov, Poljan in Selc. Takoj po izbruhu vojne so bili zaradi nevarnosti beneškega upada prisiljeni dan in noč stražiti na meji loškega gospostva. V pismu so se močno pritožili tudi nad takratnim loškim oskrbnikom Gašperjem pl. Lambergom. Deželni davki so se zaradi vojne povečali, tako je Lamberg leta 1508 od loških podložnikov zahteval, da v osmih dneh plačajo 60 beneških soldov davka od vsakega grunta. Če tega ne bodo storili, naj bi kranjski deželni glavar postavil na loško gospostvo tisoč najemnikov. To je bila huda grožnja, saj bi vzdrževanje take vojske stalo veliko, obenem pa so bili najemniki znani po ropanju in nasilju. Loški podložniki so Gašperju Lambergu zamerili še druge stvari, saj je v prvi polovici leta 1508 – najverjetneje kmalu po začetku vojne – izvedel napad na beneško ozemlje, v katerem so bili prisiljeni sodelovati tudi kmetje. Stroške vojaškega pohoda, ki je trajal od osem do deset dni, so morali sodelujoči kmetje kriti sami.

Poleg tega se je loškim podložnikom zaradi vojne močno povečala gradbena tlaka pri utrjevanju vojaških postojank. Poleg utrjevanja loških gradov in Škofje Loke so morali z opravljanjem tlake sodelovati tudi pri utrjevanju ljubljanskega gradu in Ljubljane. Utrjevanje Ljubljane so imeli loški podložniki za povsem odvečno, saj so imeli dovolj dela že z utrjevanjem Škofje Loke. Višji davki pa so podložnike udarili še toliko bolj, saj so se njihovi prihodki zmanjšali. Kot so se pritožili kmetje iz navedenih vasi, niso nič več zaslužili s trgovino, ker so bile ceste zaradi vojne zaprte.²⁹ Beneški vojaki pa so upadali tudi na ozemlje loškega gospostva in del poljanskega ozemlja temeljito opustošili; v Leskovicah so požgali vseh sedem gruntov in v Ledinah skoraj povsem uničili šest domačij.³⁰

28 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 203; Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 107; Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 18; Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 10; Gruden, *Zgodovina*, str. 302.

29 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 45, sveženj 252.

30 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 129.

Freisinški škof Filip do kmečkih pritožb očitno ni ostal ravnodušen. Svojim odposlancem je naročil, naj oskrbnik in kaščar sicer pobereta davke pri podložnikih, a naj bosta pri tem čimbolj obzirna.³¹ Obenem je škof Filip še istega leta (1508) zamenjal pri podložnikih nepriljubljenega Gašperja Lamberga in namesto njega za oskrbnika loškega gospodstva imenoval Pavla Raspa, ki je to funkcijo opravljal do smrti leta 1524. Pavel Rasp je prišel na Kranjsko leta 1501, z Bavarske, na poziv cesarja Maksimilijana I., ki ga je imenoval za kranjskega deželnega upravitelja. Leta 1510 je od cesarja Maksimilijana I. prejel tudi delež pri idrijskem rudniku živega srebra.

A vojna se je leta 1508 šele začela, saj je bilo premirje kratkotrajno. Benetke so slavile, a spregledale nezadovoljstvo Francozov. V cesarju je beneško bahanje z zmago zbudilo sovraštvo in željo po maščevanju, zato je potreboval nova zavezništva. Na nizozemsko-francoski meji (v Cambrayu) je bila oblikovana protibeneška koalicija. Glavni nosilci zveze so bili francoski kralj, cesar in papež Julij II.

Beneška vojna (1508–1516): spopad francoskih in beneških čet.
(*Österreichisches Nationalbibliothek - Bildarchiv, Dunaj*)

Cambraiško zvezo (ligo) proti Benetkam so poleg cesarja Maksimilijana I. in Francije podpisali tudi papeška država, Angleži, Aragon, Ogrska in drugi. Tajno pogodbo je cesar podpisal 26. decembra 1508. Konec leta 1508 se je ponovno začelo splošno oboroževanje in zbiranje čet na vseh straneh. Novembra 1508 se je cesar z deželnimi stanovi Kranjske, Koroške in Štajerske v Murzzuschlagu pogajal o vojaški pomoči. Marca 1509 so se stanovi v Salzburgu s cesarjem dogovorili o odobritvi vojaških sil za vojno. Po pogajanjih so stanovi pristali, da odobrijo oklepne konjenike in pešce (od 200 funtov rente odobrijo enega oklepnega konjenika in dva oborožena pešca za štiri mesece vojskovanja). Poleg tega se bodo iz vsake dežele pohoda udeležili deželni glavar in dva deželna vojna svetnika. Stanovi pa niso odobrili plačila tujih najemnikov, ki bi bolj ustrezali hitremu vojskovanju, kar je želel cesar, saj so imeli pred očmi nevarnosti pljenja, ki bi jo za deželo predstavljali tuji najemniki. Način, da so se deželani sami udeležili vojaškega pohoda, je obenem dvigal samozavest deželnih stanov.³²

Francozi so začeli z vojaškim pohodom proti Benetkam aprila 1509. Z 20.000 pešci in 2.000 konjeniki so hitro prodrli do Gardskega jezera. 14. maja 1509 so se francoske čete pri Agnadellu spopadle s približno 30.000 beneškimi vojaki. Benečani so bili tako hudo poraženi, da so v Benetkah kar onemeli.³³ Cesar je kljub temu, da še ni imel zbrane dovolj vojske in denarja, zaradi francoskih zmag ukazal vojaškemu poveljniku Juriju pl. Liechtensteinu, naj začne z vojaškim pohodom. Komaj 10.000 pešcev (največ Tirolcev) in 1.500 konjenikov je 1. junija prestopilo mejo med Tirolsko in Benetkami ter 2. in 3. junija brez boja zasedlo Verono, Vicenzo in Padovo.³⁴

Na vzhodnem bojišču je poveljujoči vojvoda Erik Brunsviški vojsko razdelil na tri dele; enemu delu je poveljeval sam, poveljstvo nad drugim delom je izročil Krištofu grofu Frankopan, nad tretjim pa ljubljanskemu škofu Krištofu pl. Ravbarju, kranjskemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu in Marku Sittichu, poveljniku tirolskih najemnikov. Med poveljniki sta bila tudi kranjski vicedom Jurij pl. Egkh in Hans pl. Raichenburg, kot štajerski konjeniški praporščak je sodeloval Žiga pl. Herberstein. Četam je primanjkovalo ljudi, zato so manjkajoče najemnike skušali nadomestiti s kmeti, ki pa so le neradi šli na bojišče. Pod vtisom hudega poraza so se Benečani odločili, da cesarskim silam predajo Trst, Gorico, Reko, Pazin ter avstrijsko Istro, saj so svoje sile potrebovali za obrambo Benetk. Habsburške enote so tako v začetku junija 1509 z lahkoto zasedle te kraje. Krištof Frankopan je zasedel Devin in Pazin, vojvoda Brunsviški pa z 2.000 možmi Feltre in Belluno. Kranjska konjenica je prišla pred Tržič - Monfalcone, a ga je zaman oblegala. Tudi Marko Sittich je bil z vojsko 11. junija pred tem mestom. Nato je Benečane zasledoval do Vidma ter zasedel Krmin in rožaški grad ter ga neusmiljeno požgal. Krištof Frankopan je zasedel grad Novi Grad pri Ilirski Bistrici in zajel beneško

32 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 12.

33 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 46; Kretschmayr, *Geschichte*, str. 427 sl.

34 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 52.

posadko. Grad Rašpor (Rasspurg) je bil po treh dneh obleganja, ob pomoči enot Krištofa Ravbarja, prisiljen k vdaji, ob dogovoru, da lahko branilci utrdbo zapustijo in se umaknejo skupaj z imetjem. Del cesarske vojske je neusmiljeno pustošil po podeželju, vse do Ogleja. 15. junija 1509 je Trst ponovno prisegel zvestobo Habsburžanom, Benečani pa so še branili Videm in Čedad. Slednjega je začel oblegati Brunsviški. Postavil je 17 topov, poskusil je trikrat zasesti mesto, a se mu to ni posrečilo. Cesarske sile so Čedad pod poveljstvom Frankopana skušale zavzeti še 1. avgusta 1509. Obleganje Vidma in Tržiča - Monfalcona konec julija in Čedada je bilo za cesarske sile neuspešno. Avgusta so cesarske sile pod vodstvom koroškega deželnega glavarja Vida Welzerja zavzele Kluže pri Bovcu. Bovčani so z navdušenjem sprejeli cesarsko vojsko, ki je prišla po dolini Soče. V začetku septembra je cesarska vojska zasedla še Tolmin,³⁵ kjer je zajela tri beneške grajske poveljnike. Benečani so skušali s sočasnim napadom na Krmin preprečiti zasedbo Tolmina, a so bili neuspešni. Najkasneje v teh vojaških operacijah so cesarske sile zasedle tudi Idrijo. S tem je idrijski rudnik dokončno prišel pod habsburško oblast. Zaplenjene benečanske deleže je cesar podelil ljubljanskemu škofu Krištofu Ravbarju, deželnemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu, bratoma Gašperju in Žigi pl. Lambergu in drugim. Delež pri rudniku si je uspel pridobiti tudi loški meščan in svetnik cesarja Maksimilijana I. Volbenk Schwarz.³⁶

Vojaški zagon cesarskih sil ni bil velik, saj so enote zdesetkale bolezni, pestila jih je slaba oskrba. Vojvoda Brunsviški se je z enotami usmeril naprej proti Bolzanu. Nadaljnje osvajanje je onemogočilo pomanjkanje denarja in vojakov, tudi kmetje, ki so jih vpoklicali za boj proti Benečanom, so postali neposlušni.³⁷ V pohodu se je odlikoval triindvajsetletni Žiga pl. Herberstein, kasnejši učenjak in predvsem znani diplomat ter avtor Moskovskih zapiskov.

Obenem je na evropskem diplomatskem polju raslo splošno nezaupanje vseh proti vsem. Ogrski kralj ni želel napasti Beneške Dalmacije, Ferdinand Aragonski se je, podobno kot papež Julij II., bal francoskega prodora v osrčje Italije. Benečani so potem, ko so se odrekli ozemljem, postali zaželeni zaveznik papeža, Špancev in Angležev, ki so želeli predvsem ustaviti nadaljnji prodor Francozov. Cesar pa je želel čim prej vzpostaviti povezavo med enotami v Veroni in Padovi s cesarsko vojsko na soški meji v Furlaniji in Gorici, vendar so bile cesarske sile prešibke. 17. julija 1509 je beneška vojska zasedla Padovo. Poskusi cesarski sil, da bi v obleganju, ki je trajalo do 1. oktobra 1509, ponovno zasedli mesto, so bili kljub velikim žrtvam neuspešni.³⁸

Cesar je zato vojvodi Brunsviškemu ukazal, naj zbere sile in prodre proti zahodu ter se pridruži glavnim silam. A šibke enote iz habsburških dednih dežel niso bile pripravljene zapustiti meje, da bi se pridružile glavnini cesarskih sil.

35 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 204–206.

36 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32.

37 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 13.

38 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 56.

Ljubljanski škof Krištof Ravbar, ki je bil eden od vojaških poveljnikov, se je uprl, da bi sodeloval pri zahtevanem pohodu. Škof Ravbar je imel velik ugled, tako na cesarskem kot papeškem dvoru. V beneški vojni je bil najprej vojaški poveljnik, kmalu pa je postal vrhovni vojni komisar.

Cesarski napadi proti Gradiški, Vidmu in Maranu so propadli. Benečani so oktobra 1509 z ladjevjem izvedli nepričakovani napad na Reko, jo zavzeli, obglavili ujetnike, požgali mesto, žene in otroke pa odpeljali v ujetništvo. Podoben poskus zavzetja Trsta je Benečanom spodletel. Čez Učko je v Istro prodrli beneški poveljnik Contarini in plenil po vaseh. Tam ga je skupaj z beneško četo potolkel Žiga Herberstein.

Habsburški vojaški pohod na vzhodu se je leta 1509 kmalu končal, saj so deželni stanovi odobrili vojaško pomoč le za štiri mesece in so se njihove enote začele umikati. Benečani so potem, ko so bili opogumljeni z zmago pri Padovi, napadli in ponovno osvojili Vicenzo. Francoske sile pri tem niso želele priti na pomoč cesarskim enotam. Kmalu za tem so padli v beneške roke še Bassano, Feltre, Belluno, delle Scale in ponovno Čedad. Tako cesarske kot beneške sile so na veliko izvajale taktiko plenilnih vpadov in pustošenj, ki so močno prizadeli tudi Istro.

Zima 1509/1510 je minila v diplomatskih aktivnostih vpletenih strani, pred izbruhom sovražnosti pomladi. Šele maja 1510 so cesarsko-francoski zavezniki ponovno začeli pomladne vojaške operacije, katerih cilj je bil zavzetje Padove in Trevisa. Cesarskim silam je 25. maja 1510 s francosko pomočjo uspelo zavzeti Vicenzo.

Tudi na vzhodnem bojišču ob Soči cesarske sile niso dosegle uspehov. Vojvodi Brunsviškemu tudi v letu 1510 ni uspel prodor v Furlanijo. Denarja za najemnike ni bilo. Cesarska vojska je tam štela komaj 4.000 pešcev in konjenikov. Denar za plačilo vojakov ni prihajal redno, tudi oskrba je bila slaba. Vedno znova so si morali pomagati s prisilnim vpoklicem kmetov. Pri tem je bila ena od glavnih skrbi obramba Trsta. Vojaške operacije so imele za posledico opustošenje ozemelj, te taktike sta se posluževali obe vojski. Izven mest in utrdb je bila le »puščava«. Najbolj je trpelo kmečko prebivalstvo.

V letu 1510 je Herberstein pregnal Benečane iz trdnjave Šilentabor nad Pivko. Nikolaj Ravbar, ki je bil habsburški glavar v Trstu, pa iz gradu Rašpor nad Buzetom.³⁹ Maja 1510 so beneški stratioti upadli mimo Novega gradu v Brkine, kjer so beneške enote napadli cesarski pešci pod poveljstvom Marka Sitticha.

Zaradi beneškega obleganja Verone je moral Brunsviški poslati 2.000 najemnikov in hrvaških huzarjev, in sicer preko Trbiža in zgornje Koroške ter Pustriške doline, za okrepitev tamkajšnjih enot, kar pa je storil s precejšnjim nezadovoljstvom. Neplačani cesarski najemniki so v Veroni ropali trgovine, cerkve in samostane. Kmalu zatem je Brunsviški zapustil mesto in bojišče, saj se mu

39 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 13–14.

je iztekla pogodba. Vojni pa se je pridružila nova nadloga. Leta 1510 se je začela širiti kuga, ki so jo vojske zanesle tudi v Furlanijo in na Kranjsko. V Ljubljani je bilo zaradi epidemije hudo že leta 1510. Škofjo Loko tega leta epidemija še ni zadela, mestu pa se ji ni uspelo izogniti v naslednjem letu. Kranjski stanovi so se nad epidemijo kuge posebej pritoževali leta 1512.

Vzporedno z vojaškimi operacijami so potekala pogajanja. Marca 1511 se je Matej Lang, odposlanec Maksimilijana I., v Mantovi srečal z odposlanci Španije, Francije, Anglije, Škotske itd. Pavel pl. Liechtenstein je bil do uspeha tega srečanja precej skeptičen in pogajanja res niso prinesla uspeha.

Potres 26. marca 1511 je poškodoval precej krajev in utrdb na meji med obema vojskujočima stranema, v čemer sta obe videli priložnost za njihovo zavzetje, vojaški spopadi so se okrepili, a le v lokalnih okvirih in niso prinesli večjih sprememb. Cesarska vojska je napadla Gradiško, ki ji je potres močno porušil obzidje. 7. aprila 1511 je v Ljubljani zasedal kranjski deželni zbor. Ta je običajno zasedal enkrat letno, a v času beneške vojne tudi po večkrat na leto. Stanovi so odgovorili na cesarjevo zahtevo po 12.000 goldinarjih, ki jih je cesar potreboval za nadaljevanje beneške vojne v letu 1511. Kranjski stanovi opisujejo, da so že leta 1508, ko je prišel v deželo Erik Brunsviški, prispevali davek za vojno proti Benetkam, v višini 9.000 goldinarjev. Oboroževanje in spopadi so prinesli visoke stroške tudi v letu 1509. Vojni davek je znašal 14.000 goldinarjev, obenem so se stanovi skupaj s podložniki udeležili vojaškega pohoda in zasedli nekaj gradov in gospostev, med njimi Tolmin. Pri tem so imeli velike stroške tako stanovi kot tudi podložniki, veliko jih je v bojih izgubilo življenje. Podobno so se v letu 1510 bojevali z velikimi žrtvami plemiči in podložniki za cesarja na Goriškem. Dežela Kranjska je prispevala 9.000 goldinarjev davka. Težavam se je pridružila še vojna proti Turkom na Ogrskem. Kranjski stanovi so leta 1511 cesarja opozarjali, da je Kranjska, v primerjavi z drugimi deželami, z vojnimi davki neprimerno bolj obremenjena. Pri tem se ne upošteva, da sta bila Kras in Istra (ki sta kot priključeni spadala k Kranjski) v beneški vojni »do temeljev« opustošena, požgana in opustela. To leto (1511) je bilo še posebno nesrečno, saj se je žito neizmerno podražilo in je lakota zadela številne ljudi v deželi; ostri zimi pa je marca sledil še grozen potres. Nadalje so stanovi opozorili na veliko revščino, ki jo je potres le še povečal. Stanovi so zaključili, da tako velike vsote, kot jo cesar zahteva za vojno, obubožana dežela Kranjska ne zmore več.⁴⁰ Kljub vsem tožbam kranjskih deželnih stanov so ti na koncu vendarle popustili in odobrili cesarju Maksimiljanu 12.000 goldinarjev za nadaljevanje vojne z Benetkami. 4. julija 1511 je Pavel pl. Liechtenstein od kranjskih stanov že zahteval, da deželnemu vicedomu Juriju pl. Egkhu izročijo odobreno vsoto.⁴¹ Rast deželnih davkov je bila neustavljiva. 12. julija 1511 je v Ljubljani ponovno zasedal deželni zbor. Na njem so kranjski stano-

40 ARS, AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko, fasc. 211; Verbič, *Deželnozborni spisi*, str. 47.

41 Verbič, *Deželnozborni spisi*, str. 53.

vi ponovno tožili, da revna dežela ne more zbrati tako velike vsote denarja zaradi vojne, smrti (kuge), potresa in slabe letine. Obenem so prosili cesarja, naj poleg pohoda na Benetke, ki ga načrtuje s severa Italije, pošlje vojaške okrepitve tudi na mejo pri Gorici, Krminu, Tolminu in Pazinu, da kranjskim deželanom obramba ne bo prepuščena na lastne stroške.⁴²

Večje vojaške operacije so se razvnele pozno pomladi 1511. Francozi so prodrli proti Bologni in mesto zavzeli 22. maja 1511. Do avgusta 1511 je cesarju vendarle uspelo zbrati dovolj finančnih sredstev, da je začel z vojaškimi pohodi. Jeseni je Maksimilijanu uspelo s cesarskimi silami zasesti celotno dolino Cadore. Združena vojska francosko-cesarskih zaveznikov je s približno 3.000 konjeniki in 10.000 pešci najprej osvojila Vicenzo. Francozi so se nato pod poveljstvom vojskovodje La Pelice usmerili proti Padovi.⁴³ Jurij pl. Liechtenstein in Krištof Ravbar, ki so jima bok ščitili Francozi, sta napredovala proti Furlaniji. Beneška vojska se je izogibala velikim spopadom in je brez boja zapustila večja mesta, kot so Pordenone, Videm in Čedad, ter se umaknila na črto Treviso–Padova, da bi zaščitila Benetke. Septembra je s 1.000 pešci v Gorico prišel Marko Sittich. Videm so cesarske sile zasedle 20. septembra 1511. Upravljanje mesta je prevzel ljubljanski škof Krištof Ravbar, tu naj bi se vzpostavil sedež oglejskega patriarhata.⁴⁴ Oktobra 1511 je tržaški škof Peter Bonomo, na čelu tržaških čet, dvestotih pešcev in dvestotih konjenikov, zasedel Muhov grad (Mokovo, Mocco), kjer se je predala beneška posadka. Cesarskim silam so se predale tudi beneške posadke v Socerbu, Ospu, Podpeči in tabor pri Dragi. Iz gradu Črni Kal je oktobra pregnal beneško posadko Krištof Frankopan. Frankopan je zavzel Rašpor in ga požgal. Cesarski sile so petnajst dni oblegale Gradiško in jo zavzele v naskoku. Tudi beneška vojska je bila že več mesecev brez plačila, kar je vplivalo na njeno slabo vojaško moralo. Poveljniki so slabo plačani cesarski vojski v zameno za plačilo dovolili splošno ropanje. Cesarska vojska je tako septembra in oktobra 1511 brez večjega navora zasedla celotno Furlanijo in gorske prelaze.⁴⁵

Razmere pa so se poslabšale na drugi meji dežele Kranjske. Med 22. in 28. avgustom 1511 je prišlo do silovitega turškega napada na Metliko in nekatere druge kraje na Dolenjskem. Turki so ropali in požigali ter kot običajno odpeljali številne, predvsem mlajše osebe. Turški oddelki so prodrli v notranjost Kranjske, vse do gradu Mehovo. Septembra je zato kranjski deželni odbor prosil vojaške komisarje v Gorici, naj zaradi nevarnosti turškega vpada na Kranjsko ne pokliče vsega plemstva k orožju v boju proti Benetkam.

Obenem se je poslabšal položaj za Francijo. 5. oktobra 1511 je prišlo do podpisa nove »Svete« zveze med papežem, Benetkami, Španijo in Švicarsko zvezo. Zvezi se je takoj zatem priključila tudi Anglija. Ko se je to razvedelo, so se

42 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 55.

43 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 87.

44 Paschini, *Storia del Friuli*, str. 210.

45 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 83–87.

Francoske enote zaradi nevarnosti napada s strani Švicarjev na Milano v sredini oktobra umaknile proti zahodu. Cesarska vojska je na bojišču po umiku Francozov ostala sama, kar so kmalu izkoristili Benečani, ki so lahko ves svoj vojaški potencial usmerili v Furlanijo. Kranjska je bila od novembra spet na nogah. Novembra 1511 je prišel ukaz vrhovnega vojaškega komisarja Krištofa Ravbarja in drugih vojaških svetovalcev v Gorici in Furlaniji kranjskim stanovom zaradi vojaške in denarne pomoči. Decembra 1511 je sledil še poziv kranjskega deželnega glavarja Ivana Turjaškega in drugih cesarskih svetovalcev kranjskemu plemstvu, naj se v štirinajstih dneh zberejo, s čim večjim številom oboroženih konjenikov in pešcev, v Gorici ali Logatcu, zaradi obrambe Goriške pred Benečani.⁴⁶ Vojni, ki je bila na mejah dežele, se Kranjci niso mogli izogniti. Benečani so v novembru ponovno zasedli vse ozemlje, ki so ga izgubili čez poletje, z izjemo nekaj gorskih prelazov. V hudih stiskah in z zelo visokimi izgubami je uspelo kranjskim tako plemiškim enotam kot vojski oboroženih kmetov pred beneškimi napadi ubraniti Tolmin, Gorico, Gradiško in Trst.⁴⁷ Kranjske sile so bile v vojni leta 1511 močno angažirane, že pri pohodu v Furlanijo, še bolj pa konec leta pri obrambi mest pred beneškim protinapadom. Leta 1511 je kranjska dežela sama branila Trst, Novi grad (Neuhaus) in Rašpor, potem, ko so se umaknili Štajerci in Korošci. Rašpor so konec leta 1511 zasedle beneške sile in grad dokončno razdejale. Benečani so že drugič v vojni zasedli Reko in jo ponovno razdejali ter požgali.

Pod obzidjem šmartenske trdnjave v Goriških Brdih pa je bila beneška vojska poveljnika Marka Delfina poražena.

Točna poročila o tem, koliko loškega prebivalstva je bilo angažiranega v teh spopadih, ni, a nedvomno je to poleg finančnih bremen nosilo tudi del bremena vojaških operacij v moštvu. Loški oskrbnik Rasp in kaščar Sigesdorf sta 20. januarja 1512 škofu Filipu poročala, da so Benečani od Gradiške napadli z veliko silo s topovi in v več naskokih povzročili grozno škodo ter se umaknili, nato pa iznenada mesta ponovno zasuli s topovskimi kroglami in obkolili. Poročata tudi, da je zato cesar Maksimilijan I. pozval kranjske deželane, da se njihov odbor s pooblastilom »*auf purificationen*« zglasi v Gradcu na Štajerskem, kjer bodo razpravljali o tem, kako ubraniti Furlanijo ter o sklicu vojske, tudi za obrambo proti Turkom.⁴⁸

Na »*tag nach reminiscere*« (dan po drugi postni nedelji) 8. marca 1512 sta loški oskrbnik Pavel Rasp in kaščar Boltežar Sigesdorf škofu Filipu poslala še podrobnejše poročilo o vojaških dogodkih in cesarskih zahtevah do dežele Kranjske ter loškega gospostva. Poročata, da bo zbor treh dežel Kranjske, Koroške in Štajerske v Gradcu in da cesar želi od dežel dobiti odobritev za šestmesečni vojaški pohod v Furlanijo proti Benečanom. Zato od dežel pričakuje, da od 200 funtov imenjske rente priskrbijo (ali plačajo) enega oklepnega konja in štiri pešce. Šestmesečno obdobje naj bi se začelo na dan sv. Jurija (23. april) 1512. Čas

46 Verbič, *Deželnozborski spisi*, str. 57–58.

47 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, IV. del, str. 89.

48 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

Beneška vojna: Žiga pl. Herberstein kot zastavonoša štajerske konjenice pred Maranom (1514). (*Rerum Moscoviticarum commentari*, NUK, Ljubljana, Rokopis R 6927)

za pohod naj bi bil primeren, ker naj bi bili Benečani po cesarjevem mnenju oslabiljeni po porazih proti Francozom pri Breschi in Bergamu, obenem pa naj bi cesar skupaj s Francozi načrtoval napad na Padovo in Treviso, sta nadalje zapisala loški oskrbnik in kaščar. Zato naj bi se s pripravo pohoda proti Furlaniji mudilo. Kranjski deželni stanovi so že razpisali stroške za pohod, ki pa se naj ne bi prenesli na podložnike. Gospodstvo Škofja Loka je moralo za vojaški pohod v letu 1512 pokriti stroške za oborožitev in oskrbo osmih oklepnih konjev in triintridesetih pešcev. Teh osem oklepnih konjenikov je skušalo oborožiti loško gospodstvo samo, s čim manj stroški, medtem ko za pešce poročevalca nista videla druge

možnosti, kot da jih plačajo po dnevih. Zato škofa sprašujeta, na kakšen način naj gospostvo v tem »*tako ubogem*« in težkem času pokrije stroške oborožitve konjenikov in pešcev ter stroške pohoda – ali iz finančnih ostankov ali naj poberejo davek. Zato sta se po nasvet obrnila tudi k loškemu meščanu Volbenku Schwarzu, da bi gospostvo izvedlo oborožitev in oskrbo s čim manj stroški.⁴⁹

Februarja 1512 so o pomoči cesarju v vojni proti Benetkam stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske razpravljali v Gradcu. Dežela Kranjska je v obdobju od leta 1507 do 1510 prispevala že 54.000 goldinarjev. Ne glede na slabo stanje, saj sta se leta 1512 razširili še kuga in lakota, so bili kranjski stanovi s stisnjenimi zobmi pripravljene na nove žrtve in so leta 1512 odobrili novih 12.000 goldinarjev. Poleg tega se je kranjska vojska leta 1512 mesec dni bojevala proti Benečanom. Cesar pa ni bil več pripravljen pristati na pogoj, da odobreno vojaško pomoč ne sme uporabiti izven dežele.⁵⁰ Svoj delež je moralo dati tudi loško gospostvo. Leta 1512 je moralo tako postaviti 8 težkih jezdecev in 33 najetih pešcev – kranjska dežela pa je opozorila, da se to ne sme zgoditi na plečih podložnikov.⁵¹

Leto 1513 je bilo eno najtežjih let v vojni z Benečani. Vojna je finančno že močno izčrpala v vojno vpletene dežele, a mirovna pogajanja, zaradi nepopustljivosti vojskujočih se strani, spet niso prinesla rezultatov. Kljub še potekajočim mirovnim pogajanjem se je vojna nadaljevala tudi v letu 1514. Tega leta so cesarske sile začele napad še pred pomladjo. Januarja in februarja 1514 je cesarska vojska pod vodstvom Krištofa grofa Frankopana vodila velik napad na Benetke. Frankopanu sta se pridružila še kranjski deželni glavar Ivan pl. Turjaški in Žiga pl. Herberstein. Cesarska vojska je zavzela Videm (12. februar), Čedad (13. februar), Tržič - Monfalcone in celotno Furlanijo do Tilmenta. Le trdnjava Osoppo je cesarskim silam nudila odpor in se obdržala v beneških rokah. Marca so začeli Benečani protinapad, s 15.000 vojaki so še v tem mesecu porazili cesarsko vojsko pri Pordenonu in odbili napad cesarskih sil pri Piavi in Brenti. Cesarske sile niso mogle več obdržati Furlanije. Benečani so ponovno zasedli Videm, Venzona in Čedad. Le Maran, ki ga je cesar sicer okrepil z novimi enotami, a je trpel pomanjkanje hrane in vojaškega materiala, se je uspel obraniti pred beneškimi napadi, čeprav so Benečani zajeli poveljnika Krištofa Frankopana. Sam cesar naj bi bil pripravljen priti na Kranjsko in ji nuditi pomoč pri obrambi, kar pa mu je preprečila bolezen. Leta 1514 je kranjski deželni zbor za vojno proti Benetkam odobril 8.000 renskih goldinarjev, ker pa so Benečani napadli in oblegali Maran, je cesar pozval kranjskega deželnega glavarja Ivana pl. Turjaškega, naj gre na pomoč obleganemu mestu in zbere na Kranjskem vsakega desetega moža ter 200 oboroženih konjenikov ter 1.500 ali 2.000 renskih goldinarjev. Kranjska deželna vojska, ki jo je poleg plemiške vojske sestavljala tudi vojska iz vrst kmetov, je odšla branit Maran. Na Kranjskem je bil leta 1514 za obrambo tega mesta vpoklican vsaki deseti

49 BayHStA, Freising, HL-4, fasc. 42, sveženj 216.

50 Dimitz, *Geschichte Krains*, str. 16.

51 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 144.

podložnik. Mestece in grad Maran sta bila za Benečane pomembna zaradi trgovanja s Furlanijo, zato so ga hoteli za vsako ceno dobiti nazaj. A kranjskemu deželnemu glavarju Ivanu pl. Turjaškemu je uspelo Maran oskrbeti s hrano. V bojih za rešitev obleganega Marana je kot zastavonoša štajerskih čet sodeloval Žiga Herberstein.⁵² Prav tako je pred beneškimi napadi uspelo cesarskim silam ubraniti Gorico in Gradiško. Iz Kranjske, Koroške in Tirolske so poslali cesarju na pomoč vse razpoložljive sile, da bi preprečili polom cesarskih sil. Tja je prispel tudi Marko Sittich, s 4.000 pešci. Iz Koroške in Kranjske je enote vodil novi poveljnik Nikolaj Salm, ki je s temi četami poleti 1514 Maran dokončno rešil pred Benečani.

Toda dedne dežele Kranjska, Koroška in Štajerska ter Tirolska so bile zaradi dolgotrajne vojne finančno že izčrpane. Napori Benečanov, da bi zavzeli Maran, so propadli, nobena od v vojno vpletenih strani, izčrpanih v dolgotrajni vojni, pa ni imela več ne moči ne volje za nadaljevanje spopadov.

Freisinški škof Filip se je zavedal težkega stanja tudi v loškem gospostvu, zato si je močno prizadeval, da bi gospostvo razbremenil deželne davčne obveznosti, kar pa mu ni najbolje uspelo. Se je pa zato marca leta 1514 odločno pritožil pri Mateju Langu, svetovalcu cesarja Maksimilijana I., zaradi pobiranja deželnoknežje naklade na živino pri loških podložnikih. Škofova pritožba tokrat le ni ostala povsem brez učinka, saj so jo k svojim pritožbam uvrstili tudi kranjski deželni stano- vi in cesar je, vsaj začasno, zamrznil pobiranje navedene naklade.

Na vzhodnem bojišču je do jeseni 1516 vladalo zatišje. Po neuspelem pohodu (1516) pa je bil cesar decembra 1516 dokončno prisiljen v premirje. Med največje Maksimilijanove ozemelske pridobitve v beneški vojni 1508–1516 spadajo Tolminsko, idrijski rudnik in Bovško, ki je bilo strateško pomembno zaradi nadzora nad potjo, ki je s Koroške čez Predel vodila proti Jadranu. Stroški vojaškega pohoda proti Benetkam pa so bili nezaslišano visoki in uspeh pičel. Avstrijske dežele so za vojno prispevale milijone goldinarjev in so se morale zaradi tega močno zadolžiti.

Leto 1516 je prineslo konec beneške vojne. Trgovina se je spet sprostila, kar je bilo za naše dežele, in tudi Škofjo Loko, zelo pomembno, saj se je ponovno odprl italijanski trg. Trgovanje je ponovno omogočilo dohodke, tako mestom kot plemičem in podložnikom. Začasnemu premirju iz leta 1516 je maja 1521 sledil podpis mirovnega sporazuma v Wormsu.

Kmečki upor leta 1515

Na vzhodnem bojišču je bilo od konca leta 1514 sicer zatišje, a zaradi stisk je zavrelo znotraj cesarstva, v finančno izčrpanih notranjeavstrijskih deželah. Nezadovoljni kmetje so se začeli upirati. Beneška vojna je neposredno vplivala na kmečki upor, saj so bili visoki deželni davki, ki so bili povezani z njo, eden glavnih

52 Verbič, *Deželnozbornski spisi*, str. 108–109.

vzrokov za upor; poleg njih pa tudi druge nove dajatve in povečana tlaka, delno tudi povezani z vojno. Pritožbe so bile tudi zaradi zamenjave denarja, saj je prišlo v teh letih do zamenjave plačevanja dajatev iz funtov in pfenigov v goldinarje in krajcarje. Vojna bremena so bila še posebno visoka na zakupljenih deželnoknežjih posestih.⁵³ Dejstvo, da se je davek deželnoknežjih podložnikov med beneško vojno višal čez vsako mejo, je bilo eden izmed vzrokov za kmečki upor.⁵⁴ V času vojne so kmetje izgubljali tudi zaradi popolne zapore trgovanja proti Italiji in morju.

Upor proti Gašperju Lambergu se je na gospostvu Polhov Gradec začel že leta 1514. Eno od glavnih žarišč upora je bilo deželnoknežje gospostvo Kočevje, podeljeno v zastavo Juriju Thurnu. Kmetje so v uporuh uporabili orožje, ki so ga imeli tako zaradi deželnega vpoklica v beneški vojni kot tudi zaradi obrambe proti Turkom. Obenem so kmetje v beneški vojni, kjer so se bojevali vse od leta 1508, pridobili vojaške izkušnje, čeprav se niso mogli zares meriti z izkušenimi najemniškimi silami. »*To so močje za obdelavo zemlje ne pa za borbo proti prvovrstnim vojakom*«, se je o kranjskih vpoklicanih kmetih, ki so se borili proti Benečanom resignirano, izrazil leta 1508 poveljnik ljubljanski škof Krištof Ravbar.⁵⁵ Da je to res, se je pokazalo, ko je proti upornikom nastopila plemiška vojska in hitro zadušila upor.

Uporniško gibanje se je leta 1515 razširilo tudi na loško gospostvo, ki ga je zapora trgovine zaradi beneške vojne močno prizadela.⁵⁶ Obenem se je podložnikom povečala gradbena tlaka, tako zaradi vojne kot zaradi v potresu leta 1511 poškodovanega mesta in loškega gradu. Škof Filip je glede uporniškega gibanja loškemu oskrbniku, kaščarju in svojim odposlancem priporočal veliko potrpežljivosti in zadržanosti, obenem pa je zaradi nevarnosti, da bi se upor resneje razširil, oskrbniku in kaščarju ukazal, da priskrbita večje število konjenikov in pešcev ter loški grad pripravita za obrambo. Oskrbnik in kaščar sta tako res zbrala 16 konjenikov in 100 pešcev za pet mesecev, ko je trajal upor. Škof si je obenem zelo prizadeval za mirno rešitev spora in je obljubil svoj prihod v mesto. Obenem je pri podložnikih nepriljubljenemu Gašperju Lambergu ukazal, naj zapusti Škofjo Loko in območje loškega gospostva, svojega odposlanca Gašperja Prunnerja pa zadolžil, naj poskrbi, da bo ukaz izvršen. Že aprila je škof sprejel odposlance loških podložnikov, ki so mu posredovali svoje pritožbe.

Kmečko nezadovoljstvo na Kranjskem je marca in aprila 1515, po puntarskih zborovanjih, oblikovanju široke kmečke zveze in neuspelem posredovanju cesarskih komisarjev ter kmečkem odposlanstvu na cesarski dvor, maja preraslo v napade na gradove, najprej na Dolenjskem, nato so se napadi razširil še na Štajersko. 26. maja je prišla v Ljubljano cesarska komisija, na čelu katere je bil

53 Wiesflecker, *Kaiser Maximilian I.*, V. del, str. 114.

54 Verbič, *Deželnozborni spisi*, str. XVI.

55 Štih, Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 218.

56 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 36.

freisinški škof Filip. Komisija naj bi preučila kmečke pritožbe in zlepa pomirila sprte strani. Konec maja in v začetku junija so se kmečka zborovanja razširila tudi na Koroško. Koroški stanovi so začeli zbirati vojsko, cesar pa je tja poslal škofa Filipa, skupaj s cesarsko komisijo. Stanovi nad komisijo niso bili navdušeni. Freisinški škof je tako sredi junija ostal v Velikovcu, tega meseca so uporni kmetje zavzeli in požgali Brežice.

Upor, ki se je močno razširil, je bil hitro zatrt. Od srede junija do konca julija ga je zadušila (in kmete razgnala) štajerska stanovska najemniška vojska, pod poveljstvom Jurija pl. Herbersteina, brata Žige Herbersteina. Štela je 900 mož. Glavnino upornih kmetov je potokla pri Celju, kjer naj bi mu pomagalo še 400 koroških in 200 kranjskih vojakov. Najemniki, ki so bili tudi sicer znani po svojem divjanju, so se v krajih, preko katerih je šla njihova vojska, hudo znesli nad kmečkim prebivalstvom in z ropanjem in požiganjem naredili veliko škode. Herberstein je šel nato z vojsko na Dolenjsko, severno od reke Krke, kjer je med drugim požgal tudi deset vasi na gospostvu Klevež, ki so ga upravljali freisinški škofje. O nasilju najemniške vojske in težki usodi kmetov je poročala tudi pesnitev na steni kapele sv. Trojice v Škofji Loki.⁵⁷ Freisinški škof Filip se je kot predsednik cesarske komisije pritožil nad nasiljem vojske, ki ji je poveljeval Jurij Herberstein, saj je bilo ravnanje vojske nasprotno z navodili komisije.

Plošča, ki govori o popotresni obnovi gradu, med letoma 1514–1516, vzdiana nad nekdanjim vhomom v Loški grad. Levo: pogled od daleč, desno: pogled od blizu.

(foto: *Matevž Košir*, november 2011)

57 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 108.

Upor je bil tako zatrt po nekaj manj kot štirih mesecih kmečke premoči v vseh treh deželah (Kranjski, Koroški in Štajerski). Tudi cesar je želel upor čim prej končati, predvsem zaradi vojaških priprav na pohod proti Benetkam v letu 1516. Ko je bil upor zaduščen in je izredno stanje minilo, so stanovi začeli razpravo o kaznovanju uporniških voditeljev. Nekateri voditelji upora so v strahu pred Herbersteinovo vojsko že pred tem pobegnili na Beneško. Ostale so strogo kaznovali, vsem kmetom (ponekod sicer nekoliko manj – a tudi tistim, ki niso sodelovali v upor) naložili puntarske dajatve, ki so jih morali plačati po sklepu stanov že do 28. avgusta 1515. Večji del tega denarja so stanovi potrebovali za plačilo vojske, ki je zadušila upor. Za obnovo v upor poškodovanih gradov pa so povečali tlako. Na škofjeloškem gospostvu so morali podložniki plačati puntarski davek v osmih do desetih dneh. Tako mesto Škofja Loka kot loški grad pa sta kmečki upor prestala brez škode. Je pa v bojih s kmeti drugod po Kranjskem sodelovalo tudi loško gospostvo – z 32 jezdec ter s plačilom 180 mark in 53 soldov deželi Kranjski za vzdrževanje 200 huzarjev.

Po zadužitvi upora na Kranjskem je cesar želel prek svojih komisarjev, ki jih je vodil freisinški škof Filip, raziskati tudi nepravilnosti plemičev. Tako je pritiskal na deželne stanove, ki so temu odločno nasprotovali, saj so to razumeli kot cesarski poseg v svoje pravice. Cesarski komisarji so bili kmetom bolj naklonjeni kot plemstvo. Freisinški škof Filip je v vlogi voditelja komisarjev pisal cesarju Maksimilijanu I., naj ne kaznuje podložnikov še zaradi žalitve veličanstva.⁵⁸ Konec oktobra oziroma novembra je cesar prejšnje komisarje zamenjal z novimi in tudi freisinškemu škofu Filipu je prenehala funkcija. Filipa je zamenjal štajerski deželni glavar Sigmund Dietrichstein.

Obnova v potresu poškodovane Škofje Loke

Popotresna obnova mesta se je začela že kmalu po potresu. Škof Filip se je na poročila o škodi odzval zelo hitro in iniciativno sodeloval pri obnovi loškega gradu in kašče. Že avgusta 1511 je sporočil v Škofjo Loko, da bo poslal dobrega stavbenika in zidarja, ki bo pripravil vse potrebno; stavbenik je kmalu zatem res prišel v Škofjo Loko. Obnovitvena dela na loškem gradu so bila velikopotezna. Leta 1513 so začeli z rušenjem v potresu poškodovanih gradov Divja Loka (Stari grad) in še posebej stolpa na Kranclju, njegovo kamenje so uporabili kot gradbeni material pri obnovi Loškega gradu. Iz bolj oddaljenega Starega gradu (Divje Loke) so odpeljali le uporabnejšo in vrednejšo opremo. Leta 1513 so stroški obnove znašali 729 mark in 77 soldov. Glavnina gradbenih del je bila med letoma 1514 in 1516, povsem dokončana pa šele kasneje. Apno za obnovo so žgali v Lubniku in pri Bodovljah.⁵⁹ V spomin na obnovo so na osrednjem stolpu vzdali ploščo z

58 Grafenauer, *Kmečki upori*, str. 143–144.

59 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156.

latinskim napisom, ki se v prevodu glasi: *»Grad gospoda freisinške cerkve, ki je bil na tem mestu dne 26. marca 1511 po Kristusovem rojstvu, porušen po potresu, je prečastiti gospodar in presvetli knez, gospod Filip, škof freisinški, volilni knez palatinsko-renski in vojvoda bavarski začel leta 1514 od temeljev popravljati in leta 1516 po istem štetju dvignil stavbo iz ruševin in poskerbel, da je bil še v naslednjih letih v njegovo korist in korist njegovih naslednikov iste cerkve tudi popolnoma obnovljen.«* Sredi dvorišča so leta 1521 postavili visok štirioglat osrednji stolp, ki so mu dali renesančni karakter. Osrednji stolp loškega gradu naj bi bil obnovljen prav od temeljev, če že ne, pa je bil vsekakor temeljito prezidan. Za obnovo so uporabili kamen porušenih gradov.

Plošča z latinskim besedilom, ki je bila vzdana na osrednjem stolpu Loškega gradu, je bila kasneje prestavljena v hodnik. Druga plošča z nemškim besedilom je vzdana nad bivšim vhodom z mestne strani v Loški grad. Nemško besedilo je skoraj identično latinskemu: *»Ko je bil po rojstvu našega gospoda Kristusa leta 26. marca 1511 tukajšnji grad po potresu porušen, je začel gradnjo gradu prečastiti gospodar in presvetli knez, gospod Filip, škof freisinški, volilni knez palatinsko-renski in vojvoda bavarski, leta 1514⁶⁰ od temeljev popravljati in leta 1516 dokončal v korist freisinške škofije.«* Na gradu so postavili tudi nov jugovzhodni stolp v smeri proti mestu, ki je bil zgrajen do leta 1527. V njem je bila kapela. Tretja plošča, vzdana na podnožju kapele, s heraldičnim reliefom v bogato renesančno oblikovanem kamnitem okviru ima nemško besedilo: *»Zgrajeno, dokončano po prečastitem, presvetlem in visokorodnem knezu in gospodu, jaz Filip, freisinški škof, naumburški administrator, renski palatinski grof, bavarski voj-*

Plošča na podnožju grajske kapele, 1527.
(foto: Matevž Košir, november 2011)

Letnica 1529 s pročelja Homanove hiše priča o zaključku obnove.
(foto: Matevž Košir, november 2011)

60 Na točno letnico 1514 (in ne napačno navajanje 1513) je opozoril že Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 26–27. Simonič, Spominski plošči, str. 208–209.

voda etc. Leta gospodovega 1527«. ⁶¹ Obnova po potresu močno poškodovanega gradu je, poleg izkušenih gradbenih mojstrov in stavbenikov, tudi od podložnikov zahtevala dodatno gradbeno tlako.

O tem, da so na grajskem kompleksu potekala intenzivna obnovitvena dela, nam pričajo tudi ohranjeni računi. Iz leta 1513 sta ohranjena obračuna za stavbarskega mojstra (Jurko Maurer) in opekarkega mojstra ter stroški številnih drugih delavcev. Da so bila obnovitvena dela obsežna, nam pričajo tudi računi iz leta 1517, ko so na gradu porabili 130.000 kosov zidnih opek in 24.750 korcev za streho. Med obrtniki so poleg zidarjev še opekarji, kovač, tesar, mizar, kamnosek, steklar in urar ter v zvezi z njim zvon, ki so ga za grad pripeljali iz Velikovca. ⁶² Na gradu so okoli leta 1525 opravili tudi druga utrdbeno dela, na prostoru med stolpom in kaščarjevo sobo. Jurko Maurer pa je lahko ne le priimek, ampak tudi označba poklica Jurko zidar. Zato je verjetno identičen z meščanom Jurkom iz Loke, ki je bil mojster novega sijajnega dvoranskega prezbiterija in zvonika v bližnji božjepotni cerkvi v Crngrobu, ki je bil zgrajen med letoma 1521 in 1524.

Ena prvih stavb, ki jo je škof Filip dal obnoviti po potresu, je bila kašča, obnovljena je bila leta 1513. O tem nam priča plošča na njej, z latinskim napisom: »*Filip po milosti božji in po milosti apostolskega sedeža freisinski škof, renski palatinski grof in vojvoda bavarski, 1513*«. Popravljalo in gradilo se je tudi v mestu in okolici. Leta 1513 je zgradil že omenjeno kapelo Volbenk Schwarz. Prezidan in obnovljen je bil tudi velik del loških hiš, tako je bila obnovljena tudi Homanova hiša. Njena obnova je bila dokončana leta 1529, o tem priča letnica na fasadi.

Plod gradbene vneme po potresu je bil tudi nov prezbiterij pri cerkvi svetega Jakoba, ⁶³ ki so ga zgradili med letoma 1520 in 1524. ⁶⁴ Cerkevni stolp je bil dokončan leta 1532. Kot ugotavlja Blaznik, je škof Filip pri teh delih sodeloval tudi kot mecen, kar nakazuje tudi njegov grb, ki je upodobljen v prezbiteriju nad glavnim oltarjem. ⁶⁵ Prizadevni podpornik zidave novega prezbiterija loške cerkve sv. Jakoba je bil tudi loški oskrbnik Pavel Rasp. Ta je bil leta 1520 sopolpisnik pogodbe s stavbarjem Jurkom iz Loke za zidavo crngrobskega prezbiterija. ⁶⁶

Potres je precej spremenil podobo Škofje Loke, saj so bile nekatere stavbe opuščene in pri obnovi zgrajene nove. Številne javne zgradbe so bile v nekaj letih obnovljene pod vlado podjetnega škofa Filipa. Tudi meščani so popravili svoje hiše in zaradi »slikarij« na pročeljih hiš je mesto takrat dobilo pridevek »pisana Loka«, kakor beremo v ljudski pesmi. Spremenila se je arhitektura, postavili so dvonadstropne zidane hiše, ki se trdno držijo skupaj, lepši so bili portali, okna in okraski na fasadah.

61 Podobno velja za leto 1527; Reisp, *Škofjeloški grad*, str. 28.

62 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 156–157.

63 Ivan Sedej, *Kmečko stavbarstvo*, str. 62.

64 Štukl, *Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba*, str. 49.

65 Blaznik, *Portret freisinskega škofa Filipa*, str. 40.

66 Cevc, *Nagrobnik Viljema Gotholda Raspa*, str. 55.

Fresinški škof Filip

Kdo je bil škof Filip, ki je tako močno zaznamoval obdobje, v katerem sta se zgodila potres in popotresna obnova Škofje Loke? Škof Filip je vidno zapisan tako v zgodovino Škofje Loke kot tudi v zgodovino Bavarske. Bil je knežjega stanu, iz rodu rensko-palatinskih grofov in član družine Wittelsbach, ene najpomembnejših bavarskih družin. Rodil se je 7. maja 1480, v Heidelbergu, kot sin volilnega kneza Filipa in Margarete Bavarske iz Landshuta. Bil je drugi otrok od štirinajstih; imel je še osem bratov in pet sester. Trije njegovi mlajši bratje so bili tudi škofje. Georg v Speyerju od leta 1513, Heinrich v Wormsu od leta 1523, v Utrechtu od leta 1524 in kot Filipov naslednik tudi v Freisingu od leta 1541; Johann pa v Regensburgu od leta 1507. Njegov brat Ruprecht pa je bil administrator v Freisingu, v obdobju od leta 1495 do 1498.

Filip je bil že zgodaj določen za cerkveno službo. Tako je določil njegov oče, ki je vodil ambiciozno cerkveno politiko, v kateri je skušal uveljaviti interese svoje knežje družine. Filip je na začetku nasprotoval očetovi volji, a se je kasneje

Freisinški škof Filip, kot ga je leta 1515 naslikal Hans Wertinger. Leta 1515 se je škof Filip v vlogi cesarskega komisarja mudil tudi na Kranjskem. (München, Alte Pinakothek. Foto in copyright: © ARTOTHEK)

podredil njegovim željam. Kljub temu, da je na kariero cerkvenega dostojanstvenika gledal precej skeptično, je bil kasneje edini v družini, ki se je odločil za prejem visokih cerkvenih posvečenj. Cerkevne nazive in službe je prejel že v otroštvu. Že leta 1484 je bil kot štirileten otrok zaradi vpliva svojih uglednih sorodnikov postavljen za kölnskega stolnega kanonika. V kratkem je prejel še številne druge naslove: 1490 je bil imenovan za kanonika (domicelar) v Trierju, stolnega kanonika in prošta v Mainzu, prošta v St. Albenu pri Mainzu, 1491 za kanonika (domicelarja) v Würzburgu, stolnega kanonika v Strassburgu, Augsburgu in Freisingu ter prejel kanonikat v Eichstättu. Po odstopu njegovega brata Ruprechta, 19. junija 1498, je Filip v starosti 17 let prevzel upravljanje škofije Freising, s tem da je ohranil vse pred tem pridobljene beneficije, z izjemo Eichstättu. Papež ga je 3. decembra 1498 potrdil kot freisinškega administratorja, 17. marca 1499 pa je bil vpeljan na čelo freisinške škofije. Zaradi premajhne (kanonične) starosti je bil posvečen šele leta 1507, tako v diakona kot duhovnika. 17. oktobra 1507 pa je s strani škofa Matthiasa pl. Salona, ob asistenci škofov iz Augsburga in Regensburga, prejel škofovsko posvečenje in tako postal freisinški škof. Takrat je njegove pravice in privilegije tudi na Kranjskem potrdil cesar Maksimilijan I. Njegov knežji oče si je sicer prizadeval, da bi za Filipa pridobil mesto trierskega in augsburškega nadškofa. Potem, ko mu to ni uspelo, je bil Filip leta 1512 imenovan za koadjutorja naumberškega škofa, leta 1517 pa je prevzel še naumberško škofijo, ki pa ji ni posvečal posebne pozornosti, saj jo je obiskal le nekajkrat.

V nasledstveni vojni za Landshut (1504–1506) je fungiral kot posrednik med pfalško in münchensko linijo Wittelsbachov in prispeval k oblikovanju skupne vlade. Že pred reformacijo si je prizadeval za reforme znotraj cerkve. Leta 1509 je (prav v zvezi s pobudo za cerkveno reformo) organiziral sinodo v Freisingu, ki je želela vplivati na pravilno življenje in cerkveno delovanje duhovščine; o tem je istega leta dal natisniti tudi statute. Filip je na začetku veljal za privrženca zmernega reformatorskega gibanja.⁶⁷ Tako v Freisingu kot v Naumburgu je dolgo odlašal z objavo papeške bule o izobčenju Lutra. Menil je, da bi bilo v tem primeru potrebno ravnati z mnogo več premisleka. Luter je škofa Filipa imenoval med tistimi pravičnimi sodniki, pred katere bi bil pripravljen stopiti. Zaradi tega je bil izpostavljen precejšnjim pritiskom in leta 1522 s strani državnega regimenta okaran zaradi širjenja verskega gibanja v škofiji Naumburg. Ko pa je prišlo do zaostrite razmer, posebej, ko so se naumberški meščani postavili pod zaščito protestantskega kneza, je Filip stopil v katoliški tabor. Omembam o pojavih protestantizma v Loki pa Filip ni posvečal nobene pozornosti. O tem mu je leta 1526 poročal kaščar Boltežar Sigesdorfer. Resneje se je protestantizem na Loškem začel širiti šele kasneje, v 60 letih 16. stoletja.⁶⁸

Humanistično izobraženi Filip je bil eden od pionirjev renesanse v južni

67 *Germania Sacra*, str. 954.

68 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 247.

Spominska plošča o ustanovitvi beneficija sv. Trojice leta 1513, ki jo je dal vzidati Volbenk Schwarz, na pročelju njegove »gospodne hiše« na Mestnem trgu.
(foto: Janez Jocič)

Nemčiji. Tudi najvidnejši ostanki njegove vladavine v Freisingu so predvsem umetniške zgradbe, kot je na primer škofijska rezidenca. V okviru rezidence, ki jo je razširil v letih 1518–1524, je zgradil večnadstropno t. i. škofijsko pisarno, z dvanadstropnimi arkadnimi hodniki, ki predstavlja eno prvih renesančnih stavb na Bavarskem. V letih 1534–1537 je zgradil reprezentativni renesančni grad, kjer naj bi preživel starost. V renesančnem duhu je dal obnoviti še freisingško stolnico in tudi sicer je bilo obdobje njegovega škofovanja pomembno za Freising. Škofijo mu je uspelo obvarovati pred viharjem kmečke vojne. Reformatorsko gibanje v freisingški škofiji ni doseglo posebnega razmaha, pri čemer je svojo vlogo odigrala tudi politika bavarskih vojvod. Škof Filip je uspešno skrbel za disciplino med duhovščino. S priljudnostjo in milino je dosegel veliko priljubljenost med vsemi sloji prebivalstva. Uspelo mu je tudi omejevati vmešavanje bavarskih vojvod v politiko Freisinga. Z leti pa je njegova volja do vladanja pošla in si je želel, da bi mu imenovali namestnika. Od leta 1538 dalje je bolehal. Umrl je 5. januarja 1541 in bil pokopan v freisingški stolnici. Filip, ki je bil na čelu freisingške škofije 43 let, je to obdobje zaznamoval z uspešnim gospodarskim, političnim in, kot velik ljubitelj umetnosti, s kulturno-mecenskim delom. Trajne sledove je zapustil tudi na loških tleh.

Škof Filip se je pri upravljanju loškega gospostva naslanjal na upravitelje in kaščarje. Od teh sta bila v navedenem obdobju najpomembnejša loški oskrbnik Pavel Rasp (1508–1524) in kaščar Boltežar Sigesdorf (1509–1529), od leta 1524 do 1529 tudi oskrbnik. Intenzivne stike z gospostvom je imel škof prek svojih odposlancev, leta 1515 pa se je osebno mudil na Kranjskem, vendar v Škofjo Loko,

Gašper Lamberg kot bojevnik na viteškem turnirju. Slika je nastala med letoma 1504 in 1508 in je del Turnirske knjige Gašperja Lamberga. (Codex 2290, Kunsthistorisches Museum, Dunaj)

vsaj za dlje časa, ni prišel, saj grad po potresu še ni bil obnovljen. Manj formalno, a zelo pomembno vlogo so imeli drugi škofovi sodelavci. Med njimi izstopa Volbenk Schwarz – oseba, na katero se je škof Filip naslonil pri upravljanju Škofje Loke. Schwarz je bil rojen v kraju Mariazell, na Nižjem Avstrijskem, leta 1483 pa se že omenja kot ugleden loški meščan. Škofovim pooblaščenecem je pomagal pri različnih nalogah, posebno takrat, kadar je šlo za varstvo loških zemljiško gospodstvenih pravic. Tudi račune loškega kaščarja je pregledoval odbor, ki mu je predsedoval Schwarz. V zahvalo ga je škof Filip (1517) trajno obdaroval z več fevdi. Schwarz je umrl pred letom 1522, saj se tega leta njegova žena že omenja kot vdova. Opravljal je tudi zelo pomembne funkcije v deželnoknežji finančni upravi Kranjske. Leta 1500 je, skupaj z Janžom pl. Stettenom in Jurijem pl. Egkhom, pregledal obračune kranjskega vicedomskega urada z nižjimi uslužbenci. Cesar Maksimiljan I. ga je leta 1500 postavil za kranjskega deželnega vicedoma, a Schwarz te odgovorne službe ni hotel sprejeti, morda se ni želel zameriti pohlepnemu Juriju pl. Egkhu, ki je še naprej ostal kranjski vicedom.⁶⁹ Je pa zato leta 1501 v za Habsburžane na novo pridobljeni grofiji Goriški pregledal vse urade v bivši Goriški, od Krasa preko Goriške do Furlanije. Leta 1503 je ponovno pregledoval

69 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 27–29.

poslovanje vicedoma s podrejenimi uradi. Cesarjeve poskuse po ureditvi financ je dokončno pokopala beneška vojna. Volbenk Schwarz je odigral pomembno vlogo pri ščitenju škofovih interesov tudi v času kmečkega upora leta 1515.

Leta 1517 je bila v Schwarzovi hiši slovesno posvečena kapela, ki jo je dal zgraditi Volbenk Schwartz kot zahvalo po potresu 1511. Novo sezidano kapelo, v kateri je bil napis o dogodkih zadnjih let, je posvetil kaprulanški škof Daniel de Rubeis, ki je v tem letu (1517) opravljal vizitacijo za oglejskega patriarha. Pesnitev je bila najverjetneje zapisana že takrat. V 16. stoletje sta pesnitev postavila tudi Dimitz in Simoniti.⁷⁰ Istočasno je dal Volbenk Schwarz na pročelje svoje hiše na Mestnem trgu vzdati spominsko ploščo o ustanovitvi beneficija sv. Trojice. Za ustanovitev je dobil privoljenje tako freisinškega škofa Filipa kot tudi cesarja Maksimilijana I. Habsburškega.

Nenazadnje pa ne smemo pozabiti Gašperja pl. Lamberga, ki je v potresu leta 1511 v Škofji Loki izgubil enega od sinov.⁷¹ Škof Filip mu ni bil naklonjen, saj ga je leta 1508 zamenjal z mesta loškega oskrbnika. Gašper Lamberg se je rodil leta 1463, mladost je preživel na gradu Kamen. Lambergi so bili vplivna in premožna plemiška rodbina, ne le na Kranjskem, ampak tudi na cesarskem dvoru. Gašper Lamberg je bil mladostni spremljevalec princa Maksimiljana, kasnejšega cesarja. Leta 1487 je bil vojaški poveljnik v bojih z ogrskim kraljem Matijem Korvinom. Leta 1493 je bil imenovan za dvornega služabnika cesarja Maksimilijana. Gašper je posebno znan kot znameniti turnirski bojevnik; v njegovi turnirski knjigi je seznam 87 dvobojev z vitezi in drugimi uglednimi nasprotniki, s katerimi se je bojeval.⁷² Ko je zapustil vojaško službo v Maksimiljanovih elitnih enotah, se je vrnil na Kranjsko in postal oskrbnik gospostvenih uradov in funkcionar v deželni vojski. Do leta 1503 je bil zastavni gospod deželnoknežjega gospostva Smlednik. Med letoma 1503 in 1508 je bil freisinški oskrbnik v Škofji Loki. Leta 1507 je bil imenovan tudi za gorenjskega vojaškega četrtnega mojstra. Naslednje leto je vodil vojaški pohod proti Benečanom, ki so se ga morali udeležiti tudi loški podložniki. Leta 1504 je cesarju posodil 1.000 ogrskih in 500 renskih goldinarjev in od takrat dalje je do smrti kot zastavni gospod vodil upravo deželnoknežjega gospostva Polhov Gradec. S sorodniki je bil od leta 1499 solastnik dvorca Rečica pri Bledu, od leta 1514 solastnik gospostva Ortnek in od istega leta lastnik pristave Štemarje. Med drugim je bil tudi lastnik hiše v Škofji Loki, ki je bila v potresu leta 1511 porušena. Leta 1515 je moral zaradi ukaza škofa Filipa Škofjo Loko zapustiti. Umrli je leta 1518⁷³ in bil pokopan v stari ljubljanski stolnici. Gašperjev sin Jakob je kasneje postal poveljnik kranjske vojske in celo kranjski deželni glavar.

70 Žontar, Ločan Volbenk Schwarz, str. 32, Simoniti, *Humanizem na Slovenskem*, str. 46. Le Pokorn je domneval, da naj bi bila zapisana v drugi polovici 17. stoletja.

71 Imel je sinove Franca, Gašperja, Janeza in Jakoba ter hčeri Margareto in Beatrice.

72 Kos, *Turnirska knjiga*, str. 119.

73 Smole, *Graščine*, str. 374, 634.

VIRI:

Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana:

AS 1, Deželni stanovi za Kranjsko (Stan. I.), fasc. 207, 211.

Bayerische Staatsbibliothek, München:

Codex, Cbm 1585, fol. 223.

Bayerisches Hauptstaatsarchiv, München:

Freising, HL-4, fasc. 42, 45.

LITERATURA:

Blaznik, Pavle: Portret Freisinškega škofa Filipa (1498–1541). V: *Loški razgledi* 20, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, str. 40–42.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.

Cevc, Emilijan: Nagrobnik viteza Viljema Gotholda Raspa v Stari Loki. V: *Loški razgledi* 23, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1976, str. 55–62.

Dimitz, Avgust: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813*. Zweiter Theil: Von Regierungsantritte Maximilians I. (1493) bis zum Tode Kaiser Ferdinands I. (1564), Laibach 1875.

Dimitz, Avgust: Eine merkwürdige Inschrift des 16. Jahrhunderts in Lack. V: *Mittheilungen des Historischen Vereins für Krain*, Laibach : Historischen Verein für Krain, 1864, str. 87.

Germania Sacra: Die Bistümer der Kirchenprovinz Magdeburg- (1) Das Bistum Naumburg, (2) Die Diözese, uredil Heinz Wießner, Max-Planck-Institut für Geschichte, Berlin, New York 1998.

Golob, France: Bratje Rupert, Filip in Henrik (III.), renski palatinski grofi, freisinški škofi in loški cerkveni gospodarji. V: *Loški razgledi* 51, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2004, str. 65–78.

Grafenauer, Bogo: *Kmečki upori na Slovenskem*. Ljubljana : DZS, 1962.

Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celovec : Družba sv. Mohorja, 1910; Celje : Mohorjeva družba, 1992.

Kos, Dušan: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana 1996.

Košir, Matevž; Cenci, Ina: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. V: *Idrijski razgledi*, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 90–104.

Košir, Matevž: Beneška vojna – vojna za vpliv v Italiji (1508–1516). V: *Idrijski razgledi*, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 26–55.

Kretschmayr, Heinrich: *Geschichte von Venedig II*, Gotha 1920.

Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi : oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

Paschini, Pio: *Storia del Friuli*, Vol. III, Udine 1936.

Perusini, Gaetano: *Vita di popolo in Friuli*, Firenze 1961.

Reisp, Branko: *Škofjeloški grad*. Zbirka vodnikov, št. 130, Maribor : Obzorja, 1984.

Sanudo, Marino: *I diarii (1496–1533)*, pagine scelte, Vicenza 1997.

Sedej, Ivan: Kmečko stavbarstvo in problem arhitekture na Spodnjem trgu v Škofji Loki. V:

- Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 62–68.
- Selbstbiographie Siegmunds Freiherrn von Herberstein 1486–1553 (Hrsg Th. G. v. Karajan). V: *Fontes Rerum Austriacarum* I/1.
- Simonič, Primož: Spominski plošči o potresu leta 1511. V: *Loški razgledi* 11, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1964, str. 208–210.
- Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana : Slovenska matica, 1979.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Štih, Peter; Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov: slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana : Modrijan, 2010.
- Štukl, France: Iz zgodovine cerkve sv. Jakoba v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 44, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1997, str. 46–68.
- Vacha, Brigitte; Pohl, Walter; Vocelka, Karl: *Habsburžani : zgodovina evropske rodbine*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1994.
- Verbič, Marija: *Deželnozbornski spisi kranjskih stanov*. Ljubljana : Arhiv SR Slovenije, 1980.
- Wiesflecker, Hermann: *Kaiser Maximilian I. : das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit*, Band IV, Wien 1981; Band V, Wien 1986.
- Žontar, Josip: Ločan Volbenk Schwarz : prispevek k zgodovini finančnega gospodarstva v dobi Friderika III. in Maksimilijana I. V: *Loški razgledi* 4, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1957, str. 25–34.

Summary

»Castrum grande quidem Lagk diruit undique totum«

On the earthquake of 1511, the Venetian war, the peasant's revolt and renovation

The earthquake of 26 March 1511 greatly damaged Škofja Loka. The Carniolan Provincial Vicedom, Jurij (or Jörg) von Egkh already wrote a report to the Imperial Treasurer; Paul von Liechtenstein, a few days after the earthquake, on the earthquake damage in Carniola, Goriška and in Friuli, about how Loka castle, numerous town houses in Loka and city walls had been destroyed. Among other things, he wrote that the son of Gašper (also Casper) von Lamberg had died in Loka during the earthquake. Renovation began soon after the earthquake, since the Freising Bishop Filip (1498–1541) already sent a good builder and mason to Loka. Four preserved memorial plaques testify to the extensive renovation building works on the castle complex and granary, three on the castle (two from 1516, one from 1527) and one on the castle granary (from 1513), which the entrepreneurial Bishop Filip had set up. Repairs and renovation also took place in the town. After the earthquake, a new presbytery (1520–1524) and belfry (1532) were built at the church of Sv. Jakob (St. James). Bishop Filip also came to Carniola in 1515, in the role of the emperor's commissioner and as mediator in quelling the peasants' revolt. During this period, Bishop Filip relied for the management of the Loka estates in particular on the Loka steward, Pavel Rasp (1508–1524, who was simultaneously Carniolan provincial

administrator from 1501), the keeper of the granary, Boltežar (also Balthazar) Sigesdorf (1509–1529) and the Loka citizen Volbenk (also Wolfgang) Schwarz (as an eminent Loka citizen from around 1483 to around 1521, at the same time also an imperial adviser). Both the steward and the keeper of the granary and citizens wrote a number of times to the bishop about the damage caused by the earthquake and about the costs that the town had to bear because of the provincial taxes and maintaining the army for the Venetian war. In 1513, Volbenk Schwarz had a chapel built in thanks after surviving the earthquake and placed in it a poem written in 51 hexameters which describes in Latin the events that had struck the province and town. With the permission of the bishop and emperor, in that year Schwarz founded the benefice of the Holy Trinity and had a memorial plaque set on the facade of his house.

Potres 26. marca 1511 in njegove posledice na naših tleh

Izveček

Pred petsto leti, 26. marca 1511, je naše kraje prizadel eden najhujših potresov v tem delu Evrope. Povzročil je veliko gmotne škode in žrtev, posledice je bilo čutiti še več let. Zgodil se je v zapletenih časih, kar današnjim strokovnjakom otežuje proučevanje njegovih učinkov in posledic. Najhuje sta bili prizadeti Furlanija in zahodni del današnje Slovenije. Čeprav o njem v Sloveniji ne obstaja veliko podatkovnih virov, je jasno, da je močno vplival na življenje v prizadetih krajih.

Abstract

The earthquake of 26 March 1511 and its impact on the territory of present-day Slovenia

Five hundred years ago, on 26 March 1511, this region suffered one of the worst earthquakes in this part of Europe. It caused huge material damage and many fatalities, and the consequences were felt for many years. It happened in complex times, which makes it more difficult for experts today to study its effects and impact. Friuli and western parts of present-day Slovenia were worst affected. Although few data sources about it exist in Slovenia, it is clear that it had a major impact on life in places that were affected.

Uvod

26. marca 1511 je naše kraje prizadel potres, ki po prepričanju mnogih velja za enega najmočnejših v tem delu sveta. Zgodil se je v politično in administrativno zapletenih časih – v obdobju vojn (vojna med Habsburžani in Benetkami) in turških upadov, ki so jima sledili drugi pretresljivi dogodki: kuga in kmečki upori. Vse to je hudo prizadelo prebivalce in vplivalo na nadaljnji razvoj regije. Čeprav

seizmologi ta potres večkrat omenjajo v svojih tekstih,¹ obsežne in popolne raziskave, ki bi zajela celotno območje – današnjo Slovenijo, Italijo, Avstrijo in sosednje dežele – še ni bilo. Torej, kaj danes pravzaprav vemo o potresu 26. marca 1511?

Kratko zgodovinsko in naravoslovno ozadje

Zgodovinarji se strinjajo, da je bilo leto 1511 na prizadetem območju polno nesrečnih dogodkov. Poleg vojne in njenih posledic je izbruhnila še epidemija kuge, najprej v Furlaniji in Benečiji, čemur so sledili upori, ropi in požigi. Kuga, vojna in potres so botrovali lakoti, ki je terjala dodatne smrtne žrtve. V Vidmu (Udine) so mrtve zakopavali kar na ulicah, ker na pokopališčih ni bilo več prostora, v okolici mesta pa so divjali spopadi.²

Videm (Udine) ob potresu 1511. (iz: razstavní katalog Anno Domini 1511)

Potres je naravni pojav, ko se v Zemljini notranjosti nenadoma sprostijo nakopičene elastične napetosti. Večina in najmočnejši potresi nastajajo kot posledica notranje Zemljine dinamike globoko pod površjem (t. i. tektonski potresi). Litosferske plošče se počasi premikajo. Pri tem prihaja do medsebojnih trčenj in s tem povezanih deformacij. Posledica je kopičenje napetosti, ki se občasno hipoma sprosti, in sicer v obliki potresa. Pri tem se sproščena energija razširja v obliki seizmičnega valovanja. Ko potresno valovanje doseže površje z zadostno energijo, da povzroči neželene učinke na ljudi, objekte ali naravo, govorimo o potresu kot o naravni nesreči.

- 1 V Sloveniji je potres leta 1511 zadnji raziskoval Vlado Ribarič in o njem pisal v knjigi *Potresi v Sloveniji : ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa*, Ljubljana, Slovenska matica, 1994. Zapis temelji na avtorjevih lastnih raziskavah, poznejše objave so ga v glavnem povzemale.
- 2 Cremonesi, *Potresi v zgodovini Furlanije*, str. 71–82.

Potres 26. marca 1511 je poškodoval številna mesta in gradove v Furlaniji in Benečiji, na Primorskem, Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem. Več poročil opisuje poškodbe, vendar predvsem na monumentalnih objektih (cerkve, gradovi, utrdbe) in javnih zgradbah. Glede na način takratne gradnje pa je pričakovati, da so bile številne poškodbe tudi na zidanih stanovanjskih hišah, medtem ko so lesene koče, značilne za takratno zahodno Slovenijo, potres verjetno prestale brez hujših poškodb.

Kdaj se je zgodil potres?

Do pred kratkim je veljalo, predvsem na podlagi sekundarnih poročil, da se zgodovinski viri razhajajo glede časa in celo dneva, ko se je zgodil potres. Poleg letnice 1511 se omenjajo še druge, najbolj pogosto pa 1502 in 1509. V različnih poročilih srečujemo tudi različne datume (6. marec, 24. marec, 26. marec, 6. april). Za slednjega je ugotovljeno, da je do napake najverjetneje prišlo pri preračunavanju iz julijanskega v gregorijanski koledar.³ A velika večina sodobnih virov navaja 26. marec 1511 kot datum prvega in najmočnejšega potresnega sunka, kar potrjuje tudi najnovejša zgodovinska raziskava italijanskih virov.⁴ Najnovejše raziskave kažejo, da dileme okrog datuma glavnega, tj. najmočnejšega potresnega sunka, popolnoma razrešijo poročila očitidcev. Ohranjena so pisma, ki jih je kranjski deželni vicedom Jurij (tudi Jörg) pl. Egkh v dneh po potresu pisal cesarskemu dvornemu upravniku Pavlu pl. Liechensteinu.⁵ V prvem pismu Egkh, tudi sam očitidlec potresa v Ljubljani, jasno navaja, da se je potres zgodil »v sredo po prazniku Marijinega oznanjenja, 26. dne zgoraj omenjenega meseca (marca)«.

Glede časa potresa raziskovalci dolgo niso pravilno interpretirali virov. Predvsem italijanski viri navajajo, da se je potres zgodil ob 20. uri in 15 minut, zapis v knjigi »*Sacra Biblia*«,⁶ ki jo hrani NUK v Ljubljani, pove, da se je potres začel ob tretji uri popoldne, Egkh pa o času potresa piše: »*med tretjo in četrto popoldne*«. To časovno uganko lahko razrešimo, če upoštevamo, da so v Italiji v tem obdobju računali čas od enega sončnega zahoda do naslednjega sončnega zahoda. Sončni zahod v Ljubljani je bil takrat ob 18.23, v Furlaniji pa nekoliko pozneje. Torej se navedbe ujemajo, glavni potres naj bi se zgodil približno ob 15. uri in 30 minut po lokalnem času.

3 Lapajne, Največji potres na Slovenskem, str. 70–73.

4 Camassi, Caracciolo, Castelli, Slejko, The 1511 Eastern Alps earthquakes.

5 BayStB, Codex, Cbm 1585, fol. 223. Njegovo poročilo (eno ali več pisem) je ohranjeno v prepisu v kodeksu iz leta 1585, ki ga hrani državna knjižnica v Münchnu. (op. ur.)

6 NUK, *Sacra Biblia*, zapis na zadnji strani inkunabule; NUK, *Summa Angelica*, zapis na notranji platnici.

Popotresni sunki

Zelo izčrpen seznam popotresnih sunkov, ki so jih čutili v Ljubljani, nam prinašajo zapisi očitvidcev. Egkh piše o drugem potresnem sunku: »nato se je ponovila taka groza« v petek, 28. marca. Že omenjena »Sacra Biblia« vsebuje v osemnajstih, z roko lastnika ali bralca, napisanih vrsticah notice o velikem potresu. Potem, ko je neznani pisec napisal tri vrstice o meteoroloških pojavih,⁷ sledi daljši zapis o potresih, ki pravi: »Leta 1511, dne 26. marca, v sredo ob 3. uri popoldne ... je prišel strašno močan potres v treh sunkih, kar je trajalo eno uro (s presledki), nato se je ponavljal dnevno in v trajanju nekaj ur. V petek popoldne ob 2. uri je bil spet močan potres. Tresenje je bilo tako močno, da se je zrušila cerkev križnikov v Ljubljani⁸ in mnogo drugih hiš. V soboto (19. aprila) ob 12. uri (ponoči) je bil močan potres in se je pri tem zemlja petkrat zazibala, potres je trajal potem dan in noč štirideset dni, od 26. marca do 4. maja, potem odmor do 15. maja. Potem je zemlja nekaj dni mirovala, toda ponovno je bil na praznik sv. Zofije (15. maja) večkrat potres in dalje dnevno noč in dan, vendar ne tako močno. 6. junija, v petek, ob 1. uri popoldne, je bilo znova zelo močno gibanje in potem, ob 8. uri, je postala Ljubljanica opečno rdeče barve. Potres je trajal vso noč do jutra naslednjega dne (7. junij), ko je bilo čutiti tri sunke. 24. in 25. junija so bili znova tresljaji, in sicer 24. zgodaj ob 1. uri, močan in hud in

Plošča s podrtega srednjega stolpa Loškega gradu, danes vidna v pritličnem hodniku Loškega muzeja.

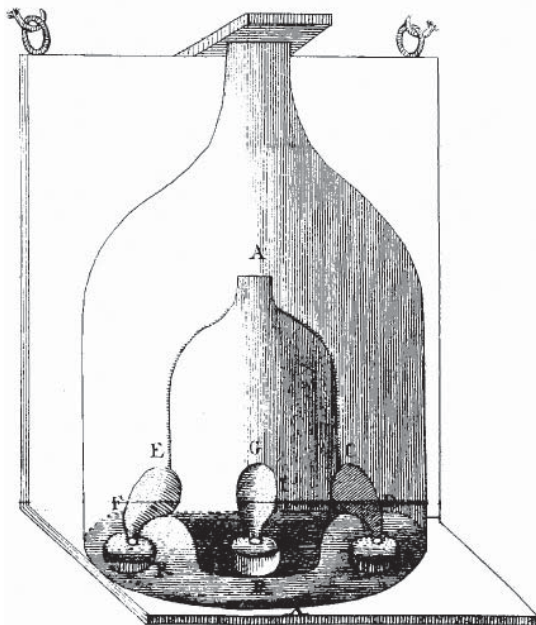
(foto: Janez Jocič)

- 7 Govori o velikih snežnih padavinah, strelji in gromu, mrazu in megli v letih 1509–1511. (op. ur.)
- 8 Gre za cerkev nemškega viteškega reda v današnjih Križankah. (op. ur.)

je dolgo trajal, 25. ob 9. uri zvečer pri zadnjem kraju Lune ... Zatem se je potres vračal še večkrat, vendar ne več tako močan. Tako tudi 3. oktobra, ko je bilo na nebu opaziti tudi redek nebesni pojav, kakor bi mož iz polne Lune z mečem in nekaj žarki proti Italiji potegnil in v poslednjih dnevih septembra je cesar Maximilian podjarmil v 14 dneh vso Furlanijo.«⁹ Tudi opis potresa na notranji platnici knjige »Summa Angelica«¹⁰ piše: »Sledili so mu številni sunki, a ne tako veliki, kot je bil prvi tega dne in so trajali skupaj leto dni.« Nekrolog frančiškana iz Čedad pa navaja: »Potres je trajal več tednov, ljudje so dan in noč jokali, molili in se zaklinjali pod prostim nebom. Potres je trajal tri mesece, sledila mu je huda kuga ...«¹¹

Kje je potres nastal?

O tem, kje naj bi bilo žarišče potresa, obstaja več teorij. Največ škode je naredil v furlanskih mestih Čedad (Cividale del Friuli), Humin (Gemona del Friuli) in Osovk (Osoppo). Čutili so ga daleč naokrog, vse do severa današnje Nemčije in Češke, in mu pripisovali poškodbe objektov v Benetkah, Zagrebu in na Dunaju. Kaj od tega drži in kaj je sad napačnega sklepanja ali prepisovanja, seizmologi in

Živosrebrni seizmoskop. Ob potresu je živo srebro zanihalo in se prelilo čez rob v posamezne posode. (iz: razstavni katalog Anno Domini 1511)

- 9 NUK, *Sacra Biblia* in *Summa Angelica*; Radics, Zur Geschichte des grossen Erdbebens, str. 86–87.
- 10 NUK, *Summa Angelica*. Zapis o potresu 26. marca 1511 je na notranjo platnico knjige zapisal neznan stiški menih. (op. ur.)
- 11 Radics, Historisches über Beben in Friaul, str. 3.

zgodovinarji še ugotavljamo. O tem, da je potres prizadel obsežno območje, pa ni dvoma. Dokumentov, ki so bili napisani sočasno s potresom in so ohranjeni ter vemo zanje, ni veliko, vsaj tistih ne, ki bi nam povedali kaj o slovenskih krajih. Tudi kadar ugotavljamo, zakaj so nek grad prezidali ali popravljali ravno v tem obdobju, moramo biti previdni, ker je možnih razlag več: mogoče je bil res poškodovan zaradi potresa, mogoče v vojaških spopadih, morda so se želeli lastniki le bolj zavarovati pred turškimi upadi ali so se bali kmečkih upornikov.

Nekateri seizmologi postavljajo žarišče potresa v Furlanijo, kjer so bili učinki najmočnejši. Primerjajo ga s tistim pri Huminu, leta 1976, ki je zahteval 1000 smrtnih žrtev. Drugi ga, predvsem zaradi opisov poškodb iz Idrije, postavljajo na idrijski prelom, zato se ga je prijelo ime »idrijski potres«. Znano je, da se je v Idriji del Kobalovega hriba zrušil v Idrijco in zajezil vodo, ki je potopila rudnik živega srebra. Ta dogodek se je nesporno zgodil, saj je pri Idriji še danes vidno mesto podora. Problem nastaja le v dataciji tega dogodka, ker v ohranjenih virih točen datum ali vsaj letnica podora nista nikjer zabeležena. Verjetnost, da je do podora prišlo zaradi potresa ali celo med njim, je velika. Možno je tudi, da je potres le razrahljal pobočje in se je plaz sprožil pozneje, mogoče celo leto ali več let zatem, zaradi drugih faktorjev, ki jih ne poznamo (izredno močno deževje, manjši lokalni potres ali kaj tretjega). Tej teoriji govori v prid dejstvo, da je idrijski prelom po mnenju številnih geologov z obeh strani državne meje edina geološka struktura v tem območju, ki je zmožna proizvesti tako močan potres.

Tretja teorija zastopa mnenje, da sta se isti dan v manjšem časovnem presledku zgodila dva dogodka, prvi v Furlaniji in drugi v Sloveniji. Po mnenju avtorjev bi se tako lažje pojasnilo veliko in kompleksno polje potresnih učinkov. To teorijo je prvi postavil Ribarič,¹² ko je zaradi razlike v času med nemškimi in italijanskimi viri zmotno sklepal, da je časovna razlika med potresoma nekaj več kot pet ur. Nadaljnje raziskave so odkrile vzrok razlike in ta teorija danes ni več aktualna.

Učinki potresa na slovenskem ozemlju

Naštejmo najprej slovenske kraje, za katere obstajajo poročila, da jih je potres prizadel. To so: Tolmin, Bovec, Bled, Kamnik, Radovljica, Škofja Loka, Ljubljana, Polhov Gradec, Postojna, Cerknica, Piran ... Sledijo še gradovi: Divja Loka (Stari grad pod Lubnikom) pri Škofji Loki, Hošperk na Planinskem polju, Turjak, Gutenberg in Glanz pri Tržiču, Hudi grad nad Bistrico, blejski grad, Neuburg pri Preddvoru, gradova v Kamniku, Prežek v Gorjancih, Stari grad pri Smledniku, Kamen, Duplje, Šteberk ... Poškodovane so bile cerkve pri Bistrici pri Tržiču, na Bregu pri Preddvoru, Kočevski Reki, na blejskem otoku, križniška cerkev v Ljubljani, cerkev v Mozlju in številne druge.

Za Idrijo zgodovinski viri ne navajajo podatkov o posledicah potresa v takrat-

12 Ribarič, The Idrija earthquake, str. 315–324.

nem rudarskem naselju. Leta 1511 sta bili tam verjetno le dve zidani stavbi, ker so rudarji živeli v lesenih hišah. Poročilo iz 17. stoletja pa pravi, »da je bilo idrijsko naselje vse zgrajeno iz lesa, kakor drugi alpski kraji, razen cerkve in hiše, v kateri je stanoval inšpektor.«¹³ Če upoštevamo še problem precizne datacije plazu s Kopalovega hriba, pridemo do zaključka, da ne moremo povedati, kakšne posledice je potres povzročil v Idriji.

V potresu je bila hudo prizadeta tudi Škofja Loka, o čemer govori prispevek Matevža Koširja v tem zborniku.

O situaciji v Tolminu in Bovcu podrobneje govorijo dnevniški zapisi iz tiste časa. Marino Sanudo je v Benetkah v svoje dnevniko skrbno prepisoval podatke iz svoje obsežne mednarodne korespondence. Na podlagi poročil očitvidcev lahko sklepamo, da je bil Bovec popolnoma porušen in uničen, pomembna gorska cesta čez Predel pa zaprta, ker sta se »dva sosednja hriba zrušila en proti drugemu in zaprla cesto v Nemčijo, kar je dobro za zdaj, ko smo v vojni, toda slabo bo za trgovino v časih, ko se povrne mir.«¹⁴ O Tolminu viri poročajo, da se je podrl grad in so ga njegovi čuvaji zapustili. Isti zapis poroča še o hudih posledicah potresa v Čedadu (Cividale del Friuli), Beljaku (Villach), Krminu (Cormons), Gradiški (Gradisca d'Isonzo), Tržiču (Monfalcone) in Gorici (Gorizia). O podrtih gradovih in drugih stavbah v Tolminu (podrla sta se oba gradova), Gorici in Gradiški piše tudi Egkh.

Nekaj podatkov obstaja tudi o Ljubljani med in po potresu. Znano je, da so se uradniki deželnih stanov za Kranjsko morali preseliti iz deželne palače, ker je bila ta v potresu tako poškodovana, da ni bila več primerna za bivanje. Egkh našteva poškodbe na hiši nemškega viteškega reda (današnje Križanke) in njihovi cerkvi, vicedomovi palači in drugih dobro grajenih hišah. Po njegovih besedah so (bile) »številne druge hiše tako razmajane in razpokane, da ljudje niso mogli več bivati v njih, ampak so vsi ljudje zapustili mesto in bodo morali ostati v predmestjih in drugih pristavah tako dolgo, dokler taki potresi ali božja jeza ne ponehajo.«¹⁵ Egkh še navaja, da se je podrla in razpokala osem stolpov, skupaj z delom ljubljanskega mestnega obzidja. Nadalje poroča o poškodbah v Polhovem Gradcu, Škofji Loki, Smedniku, Kamniku, Tržiču, Postojni in v krajih zunaj današnjih slovenskih meja. Egkh navaja tudi dve žrtvi, eno v Polhovem Gradcu in drugo v Škofji Loki, čeprav je v ruševinah verjetno umrlo še več ljudi.

Zelo zanimiv je pred kratkim najden dokument iz Pirana – notarski zapis o prodaji oljčnega nasada, ki ga je morala neka vdova prodati, da je lahko popravila škodo, ki jo je naredil potres. To je prvi znani dokument o škodi zaradi potresa na naši obali.¹⁶

Pri tolmačenju zgodovinskih virov, tako iz časa potresa kot tudi poznejših, je treba biti previden. Na kamniti plošči, vzdani na Turjaškem gradu, preberemo

13 Feigel, Veliki potres 1511, rokopis.

14 Sanudo, *I diarii di Marino Sanudo*.

15 BayStB, Codex, Cbm 1585, fol. 223. Prevedel Matevž Košir.

16 Dokument je odkrila dr. Dragica Čeč.

Spominska plošča na Turjaškem gradu.
(hrani: Makroseizmični arhiv ARSO).

zapis o tem, da je bil grad po potresu razsut in ga je začel leta 1520 obnavljati od temeljev Trojan pl. Turjaški. Reisp¹⁷ temu oporeka z dejstvi, da v ohranjenih zapisih o stroških za vzdrževanje grajskega poslopja ni nikjer zaslediti, da bi bil grad močnejše poškodovan ali celo porušen. O potresu kasneje pišejo tudi kranjski kronisti, kot npr. Schönleben, Valvasor in Dolničar. Valvasor,¹⁸ ki navaja poškodbe mnogih gradov, cerkva in drugih zgradb, med ostalim blejskega gradu in cerkve na otoku, pri letnici potresa ni vedno povsem dosleden in nekaterim poškodbam (najverjetneje pomotoma) pripisuje letnico 1509. O potresu leta 1509 pa ni sodobnih podatkov.

Učinki v Italiji in drugod po Evropi

Po najnovejši raziskavi skupine italijanskih zgodovinarjev in seizmologov¹⁹ je imel potres najmočnejše učinke v treh furlanskih krajih, in sicer Čedadu, Huminu in Osovku. Podirali so se gradovi in mesta; zaradi zidane gradnje, ki se je tam razvila že v 14. stoletju, je bilo tudi v stanovanjskih hišah verjetno veliko žrtev. Gradbeni material pri revnejših je bila na zraku sušena opeka, le bolj premožni

17 Reisp, *Turjak*.

18 Valvasor, *Die Ehre des Herzogtums Krain*.

19 Camassi, Caracciolo, Castelli, Slejko, *The 1511 Eastern Alps earthquakes*.

so gradili iz obdelanega kamna, toda v obeh primerih je bila ranljivost objektov zagotovo visoka. Spomnimo se, da se je potres zgodil konec marca, ko je dan še relativno kratek in so zgodnji pomladni popoldnevi lahko zelo temačni in mrzli. Domnevati je torej, da so se prebivalci zadrževali v hišah. Ocene o številu mrtvih so še vedno zelo ohlapne, čeprav se raziskovalci strinjajo, da je 12.000 žrtev, kar se da zaslediti v starejši literaturi, veliko pretirana ocena. Upoštevati je treba tudi, da viri prištevajo k mrtvim v potresu tudi tiste, ki so takrat umrli zaradi posledic kužnih epidemij in lakote.

Poleg poškodb v mestih in na vaseh so pokrajino prizadeli tudi številni zemeljski plazovi, v Benetkah so valovi v kanalih dosegli višino pritličnih oken, poškodovani so bili cerkev sv. Marka, številne hiše in zvoniki.²⁰ Egkh poroča o poškodbah na cerkvi sv. Štefana na Dunaju. Učinki v Zagrebu so bili tako močni, da so bili meščani tri leta po potresu oproščeni plačila davkov.²¹ Tresenje tal so čutili, in o tem v do danes ohranjenih virih nekaj zapisali, celo na severu Nemčije in na Češkem.

Intenziteta in magnituda

Na kratko naj pojasnimo, kaj pomenita ta dva pogosto omenjana pojma. Problem je enostaven: ker se potresov ne da direktno izmeriti, kot to lahko storimo npr. z dolžino nekega predmeta ali njegovo maso, se je bilo treba domisliti posrednih načinov, kako bi potres, oziroma njegovo moč, opisali in jih potem med seboj primerjali.

Zgodovinsko je najprej nastal pojem intenzitete. Intenziteta potresa je mera za učinke potresa na predmete, ljudi, zgradbe in naravo. Ker opisuje, kaj se je ob potresu zgodilo, je za prebivalce pomembnejši podatek kot magnituda potresa, ki opisuje dogajanja v žarišču potresa. Intenziteta potresa je odvisna od njegove energije, nadžariščne razdalje in geoloških razmer. Gre za subjektivno mero, ki fizikalno ni definirana. Intenziteto določimo za vsak naseljeni kraj, za katerega imamo podatke o potresnih učinkih. Vse tako ocenjene podatke zrišemo na karto in tako dobimo sliko polja potresnih učinkov. Intenziteta je po navadi največja v bližini nadžarišča ali epicentra potresa in se z oddaljenostjo zmanjšuje.

Za ocenjevanje intenzitete obstaja več intenzitetnih lestvic. V Sloveniji od leta 1995 uporabljamo Evropsko potresno lestvico. Nova lestvica upošteva nove načine gradnje, nove materiale, ki jih uporabljajo v gradbeništvu, in natančneje določa učinke potresov na visoke zgradbe. Lahko rečemo, da ni namenjena samo seizmologom, ampak tudi gradbenikom.

Magnituda je številska mera velikosti potresa. Izračunamo jo iz instrumentalnega zapisa nihanja tal. Koncept potresne magnitude je leta 1935 vpeljal Charles

20 Ribarič, Potresi v Furlaniji in Posočju, str. 315–324.

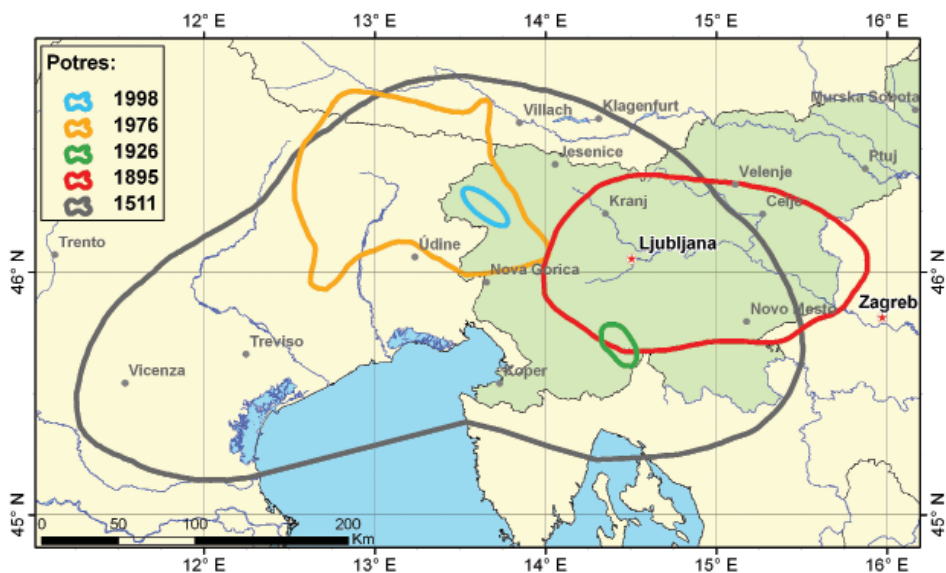
21 Kampuš, Karaman, *Tisučljetni Zagreb*.

Francis Richter. Richterjeva magnituda je veljala za izbrano območje Kalifornije in za določeno vrsto seizmografov. Izraz »magnituda po Richterju« je zastarel in se v stroki ne uporablja več, saj se način izračuna magnitude danes precej razlikuje od tistega, ki ga je vpeljal Richter.

Porast magnitude za eno enoto pomeni približno tridesetkratno povečanje (natančno 31,6) sproščene seizmične energije potresa (npr. ob potresu z magnitudo 6 se sprosti približno toliko seizmične energije kot pri 30 potresih magnitude 5, približno 1.000 potresih magnitude 4 ali približno 31.500 potresih magnitude 3). Do sedaj najmočnejši instrumentalno zabeleženi potres je imel navorno magnitudo 9,5.

Za izračun magnitude potrebujemo instrumentalni zapis potresa. Tega za potres iz leta 1511 seveda ni. V takih primerih seizmologi izračunajo t. i. makroseizmično magnitudo potresa, ki temelji na velikosti prizadetih območij.

Na spodnji sliki so prikazane izoseiste sedme stopnje EMS-98 za nekatere najmočnejše potrese v Sloveniji in Furlaniji. Izoseiste (črte, ki razmejujejo področja z različnimi učinki potresa) nam pomagajo pri primerjavi petih najmočnejših potresov na naših prostorih: poleg tega, obravnavanega v prispevku, so prikazani še potresi leta 1895 (Ljubljana), 1926 (Cerknica), 1976 (Furlanija) in 1998

Izoseiste sedme stopnje EMS nam pomagajo pri primerjavi petih najmočnejših potresov na naših tleh: 1511 (Furlanija in zahodna Slovenija), 1895 (Ljubljana), 1926 (Cerknica), 1976 (Furlanija) in 1998 (zgornje Posočje). Karto sta pripravila Mladen Živčić in Polona Zupančič, Urad za seizmologijo in geologijo, ARSO.

(Zgornje Posočje). Pri sedmi stopnji EMS-98 prihaja do naslednjih učinkov: dimniki se podrejo, strešniki padajo s streh, predelne stene razpokajo, le pri najslabše grajenih objektih se v redkih primerih pokažejo delne porušitve streh ali sten; večina ljudi je prestrašena in poskuša zbežati na prosto, mnogi imajo težave z ravnotežjem, posebej v višjih nadstropjih, stabilno pohištvo se premakne iz svoje lege, visoki kosi se prevrnejo. Iz primerjave med intenziteto in magnitudo pri potresih, za katere je bila magnituda določena iz instrumentalnih zapisov, lahko zelo približno ocenimo magnitudo nekega potresa, za katerega nimamo instrumentalnih zapisov. Tako so npr. instrumentalno določene magnitude za potres leta 1926 pri Cerknici (5,6), za potres leta 1976 v Furlaniji (6,5) in za potres leta 1998 v Zgornjem Posočju (5,7). Primerjava na sliki lepo pokaže, kako močan je bil potres leta 1511. Iz primerjave velikosti področij, prizadetih z učinki 7. stopnje EMS-98 ali močnejšimi, smo ocenili, da je bila magnituda potresa leta 1511 okoli 6,8.

Lokacije potresov iz predinstrumentalnega obdobja določamo na podlagi ohranjenih zgodovinskih zapisov (makroseizmični podatki). Ti opisujejo dogajanje ob in po potresu ter učinke potresa na ljudi, predmete, stavbe in naravo. Seveda je natančnost določanja lege potresnega žarišča na ta način slaba in odvisna ne samo od količine ohranjenih in zbranih podatkov, temveč tudi od geološke podlage, na kateri se nahaja posamezno naselje, ki ga ohranjeni zapis omenja. Poleg tega teorija razširjanja potresnega valovanja dopušča, da ima potres največje učinke na površju izven neposrednega nadžariščnega območja. Tako celo v ugodnih primerih natančnost opredelitve ne more biti boljša, kot je gostota poselitve raziskanega ozemlja. To posebej velja za potrese do konca 19. stoletja, ko se je šele začelo sistematično zbiranje tovrstnih podatkov. Tako iz skopih podatkov, ki smo jih zbrali iz zgodovinskih virov za potres 26. marca 1511, ni mogoče opredeliti točne lokacije, kje je potres nastal.

Idrijski prelom sodi med najbolj izrazite in zanimive tektonske strukture na ozemlju Slovenije; poteka v dinarski smeri, od Karnije v Italiji do Prezida na hrvaški strani in prečka vso Slovenijo od severozahoda do jugovzhoda. Z dolžino več kot 120 km in z ugodno lego glede na smer prevladujočih napetosti na tem območju ima ta desnozmični prelom potencial za nastanek zelo močnih potresov. V njegovem širšem območju sta v 20. stoletju nastala dva močna potresa, cerkniški, leta 1926, in potres v Krnskem pogorju, leta 1998.

Za nastanek močnih potresov je nujen tudi obstoj dovolj velikih geoloških struktur, ki bi tak potres generirale. Tako je področje Idrijskega preloma, kot največje seizmogene strukture v danem območju, verjetno vir tudi velikega potresa leta 1511.

VIRI:**Bayerische Staatsbibliothek (BayStB), München:**

Codex Cbm, fol. 223

Narodna in univerzitetna knjižnica (NUK), Ljubljana:

Sacra Biblia (Ti II 9674)

Summa Angelica (14652)

LITERATURA:

- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973.
- Camassi, Romano; Caracciolo, Carlos Hector; Castelli, Viviana; Slejko, Dario: The 1511 Eastern Alps earthquakes: a critical update and comparison of existing macroseismic datasets. *Journal of Seismology*, 15(2), 2010, str. 191–213.
- Cremonesi, Arduino: Potresi v zgodovini Furlanije. *Kronika, Časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 26/1978, št. 2, str. 71–82.
- Feigel, Miklavž: *Veliki potres leta 1511 v Sloveniji in Furlaniji*, rokopis, 1978.
- Kampuš, Ivan; Karaman, Igor: *Tisučletni Zagreb*. Od davnih naselja do sodobnega velegrada. Zagreb : Školska knjiga, 1994.
- Košir, Matevž; Cenci, Ina: Potres 26. marca 1511 v luči novih raziskav. *Idrijski razgledi* LVI-1, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 90–104.
- Košir, Matevž: Beneška vojna – evropska vojna za vpliv v Italiji (1508–1516). *Idrijski razgledi*, LVI-1, Idrija : Mestni muzej, 2011, str. 26–55.
- Lapajne, Janez: Največji potres na Slovenskem. *GEA*, 1995, št. 10, str. 70–73.
- Radics, Peter: Zur Geschichte der grossen Erdbebens in Krain im Jahre 1511. *Die Erdbebenwarte*, 1, 1901/02, str. 86–87.
- Radics, Peter: Historisches über Beben in Friaul 1905, Kleinmayr & Bamberg. Separatabdruck aus der Monatsschrift »Die Erdbebenwarte« IV. Jahrg. (1904/5) No. 5 bis 9. Aus dem literarischen Nachlasse des Herrn Universitätsprofessors Dr. Wladimir Levec.
- Reisp, Branko: *Turjak*. Zbirka vodnikov Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, št. 94, Ljubljana : Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, 1979.
- Ribarič, Vladimir: The Idrija earthquake of March 26, 1511 – a reconstruction of some seismological parameters. *Tectonophysics*, 53, 1979, str. 315–324.
- Ribarič, Vladimir: Potresi v Furlaniji in Posočju leta 1976 : kratka seizmološka zgodovina in seizmičnost obrobja Vzhodnih Alp. *Potresni zbornik*, Tolmin : Temeljna kulturna skopnost, 1980, str. 17–80.
- Ribarič, Vladimir: Potresi v Sloveniji : ob stoti obletnici velikega ljubljanskega potresa, Ljubljana : Slovenska matica, 1994.
- Sanudo, Marino: *I diari di Marino Sanuto*, 12 (marec–september 1511). Visentini, Venezia, 1886.
- Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana : Slovenska matica, 1979.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Die Ehre des Herzogtums Krain*. Nürnberg 1689.

Summary

The earthquake of 26 March 1511 and its impact on the territory of present-day Slovenia

The great majority of contemporary sources mention that the first and strongest shock occurred on 26 March 1511, between three and four o'clock in the afternoon. An eyewitness, the imperial representative in Carniola, Vicedom Jurij (also Jörg) von Egkh, wrote about it. He also mentions a second tremor on Friday 28 March. An inscription on the cover of »Sacra Biblia« provides an exhaustive list of aftershocks right up to October 1511. In April 1511, the Carniolan States debated the damage caused by the earthquake. The contribution enumerates places in present-day Slovenia for which reports exist that they were affected by the earthquake: Tolmin, Bovec, Bled, Kamnik, Radovljica, Škofja Loka, Ljubljana, Polhov Gradec, Postojna, Cerknica, Piran etc., and a number of castles: Divja Loka (Stari grad below Lubnik) by Škofja Loka, Hošperk on Planinsko polje, Turjak, Gutenberg and Glanz by Tržič, Hudi grad above Bistrica, Bled castle, Neuburg by Preddvor, the castle in Kamnik, Prežek in Gorjance, Stari grad by Smlednik, Kamen, Duplje, Šteber, etc. Churches were also damaged: at Bistrica by Tržič, in Breg by Preddvor, in Kočevska Reka, on Bled island, the church of the Teutonic knights in Ljubljana, the church in Mozelj and numerous others. The centre of the Province of Carniola, Ljubljana, was also damaged. It is known that officials of the States for Carniola had to move from the Provincial Palace because it was so damaged by the earthquake that it was no longer suitable for residence. Egkh describes damage to the house of the Teutonic Order and their church, the vicedom's palace and other solidly built houses. In his words, numerous houses were so shaken and cracked that people could no longer live in them. People abandoned the city in fear and remained in the suburbs until the aftershocks had ceased. Egkh also states that eight towers, together with parts of the Ljubljana city walls, were destroyed and cracked.

The diary entries of Marino Sanudo testify in detail to the situation in Bovec. The town was completely destroyed and the mountain road across Predel buried. Sources report that the castle in Tolmin was destroyed and its guards abandoned it. The same entry also reports the serious consequences of the earthquake in Čedad (Cividale del Friuli), Beljak (Villach), Krmin (Cormons), Gradiška (Gradisca d'Isonzo), Tržič (Monfalcone) and Gorica (Gorizia). Egkh also writes about ruined castles and other buildings in Tolmin (both castles were destroyed), Gorica and Gradiška.

Riba Faronika na freskah sv. Krištofa

Razmislek ob 500-letnici potresa v Škofji Loki

Izveček

Semantična in hermenevtična obravnava ikonografskega mitološkega pralika Faronike - Sirene z dvignjenim dvojnimi repom v povezavi s sv. Krištofom se v Sloveniji pojavlja kot likovni 'topos' gigantskih fresk na zunanjih stenah cerkva. Par Faronika - Krištof predstavljata nasprotna pralika oziroma arhetipa: apokaliptični ženski vodno-podzemni in makrokozmični moški sončno-nebesni. Likovni 'topos' nakazuje na zanimive (tudi predkrščanske) mitološke in verske vsebine.

Abstract

**The fish Faronika on frescoes of St. Christopher
Thoughts on the occasion of the 500th anniversary of the earthquake in Škofja Loka**

Semantic and Hermeneutic treatment of the iconographic, mythological prototype of Faronika, the Siren or mermaid, with raised double tail, which appears in Slovenia in connection with St. Christopher as an 'topos' of gigantic frescoes on the external walls of churches. The pair Faronika-St. Christopher represents opposing prototypes or archetypes: apocalyptic, female, water-underground and macrocosmic, male sun-heaven. The art 'topos' points to an interesting (also pre-Christian) mythological and religious content.

Proučevanje slovenskih mitoloških bitij povzroča nam Slovencem in ostalim slovanskim narodom podobne težave kot Nemcem, Angležem, Skandinavcem, Madžarom in še komu v Evropi. Vsa evropska kultura se je, od starega in srednjega veka, prek humanizma in novega veka pa vse do praga sodobnega veka,¹ napajala le s spoznanji iz antične mitologije. *Corpus latinorum et graecorum* – tj. dela

1 Če vzamemo za mejnik najbolj uveljavljeno letnico 1918.

latinskih in grških klasikov – je bil poleg Biblije temelj univerzitetne omike. Zgodbe o kralju Arthùrju na Angleškem, bogu Wotanu (Odin, Wodan) na Nemškem ali Perunu, Kresniku, Kurentu, boginji Živi pri nas Slovencih so bile skoraj do konca 19. stoletja nekaj, kar ne sodi v okolje izobražencev, ker je ljudsko, vsakdanje, ‘neznanstveno’ – in zato manjvredno. Podobno razmišljanje lahko še danes zaznamo v odnosu do lastnih narodovih korenin, in z njimi povezanimi vrednotami: niso samoumevna tema ne v šolstvu ne v dnevnem časopisju, so bolj stvar peščice strokovnjakov. V tem ‘znanstvenem skepticizmu’ Slovenci nismo niti na slabšem niti na boljšem od ostalih narodov.

Riba Faronika in mitološki spomin na Slovenskem

‘Puberteta’ narodov v času romantike je prebudila željo poglobljenega pogleda v svoj nacionalni ‘jaz’. Spoznavanje ljudskega blaga je sredi 19. stoletja postajalo vedno večja vrednota narodno zavednih buditeljev, kar je vedno močneje potiskalo na rob antični svet, vključno z njegovo mitologijo. Danes ni več sramota, če kdo ne ve, da izraz ‘himera’, oziroma ‘himeričen’ (blodnja, privid, domišljija) izvira v grškem bajeslovnem bitju ‘*Xímaira*’ (slov. *Himera*), da je bila to ogenj bruhajoča pošast, spredaj lev, v sredi koza, v zadnjem delu pa zmaj, in je izraz ‘*xímaira*’ v grščini hkrati vrstno ime za kozo. Tudi ni več v splošni zavesti, da so imena dnevo v tednu pri nekaterih narodih Evrope tesno povezana z antičnimi božanstvi – planeti Sonca, Lune, Marsa, Merkurja, Jupitra, Venere in Saturna, kar je bilo izobraženemu Evropejcu še na pragu 20. stoletja samoumevno. Ni čudno, če je – po zatrjevanju slovenskih mitologov – danes nemogoče z gotovostjo obnoviti slovenski poganski panteon. Ostali narodi so v podobni zagati. Zanimivo pa je, da grški (kasneje latinizirani) panteon tudi ni brez pomenskih vozlov in neznank, kljub temu, da je bil v evropski kulturi do nedavnega prevladujoč, mestoma celo v zanimivi simbiozi s krščanstvom. Zadnje čase izhajajo študije, ki antični grško/latinski panteon osvetljujejo z novimi spoznanji in uvidi.²

Znan je kulturološki zakon, da vsa okolja, ki so na obrobju civilizacij oziroma kultur, skrbneje obvarujejo starosvetne tradicije, zato lahko tam pričakujemo prvotnejšo obliko istovetnosti, bolj pristno identiteto. Slovenija je vso zgodovino oklenjena – deloma celo zaklenjena – v ozek etnični prostor, ki na vseh straneh meji s sosedi romanskega, germanskega, od 10. stoletja dalje pa tudi madžarskega kulturnega prostora. Vsi ti številčnejši narodi so velikokrat izrazili ekspanzionistične zavojevalne apetite po ozemlju Slovencev. Številčno šibkejši Slovenci smo pri ohranjanju istovetnosti v zgodovini iskali predvsem notranjo, duhovno oporo v izročilu. Tako ni naključje, da se je ravno kozmogonsko-etnološka pesem o ribi Faroniki – poleg ostalih izročil – najdlje ohranila čisto na zahodnem robu

2 Npr. Graves, *Greck Myths*. Ugotovitve tega angleškega večstranskega raziskovalca in pesnika so sprožile živahno razpravo med nasprotniki in privrženci njegovih trditev, ki se še ni polegla.

Slovenije, v Podmelcu v Baški grapi. Hkrati je to zahodni rob celotnega slovanskega sveta.

Tako smo Slovenci v nekem pogledu celo v prednostnem položaju v odnosu do ostalih narodov, zahvaljujoč ravno temu nepretrganemu živemu stiku z zgodovinskim mitološkim spominom; in prav zato se je pri nas v marsičem ohranil močnejše in pristnejše kot pri ostalih sosedih.³ Budni raziskovalec slovenske kulture Taras Kermauner izrazi povedano takole: »Slovenecem se sicer ni posrečilo, da bi obdržali ali razvili – institucionalizirali – svoje plemstvo, kralje, državo, lastno nacionalno oblast. Zato se tudi dolgo ni mogla razviti nacionalna kultura, razen ljudske. Zato tudi sprejem krščanstva ni bil tako diferenciran kot pri Nemcih, Italijanih, Čehih, Nizozemcih. Sprejemala ga je v glavnem, če ne izključno ena sama plast: tlačanska, podeželska, kmečka. Ta pa je poznala skoraj izključno le ustno literaturo. Nastajale so legende, ki so spajale krščanske in poganske, starejše momente. ... Krst, poroka, smrt, bolezen, zaroka, zidava hiše, setev in žetev so bili odvisni od božje volje oziroma od človekove pobožnosti. Bog je tičal neposredno v nebu, v oblakih, v zemlji, v gozdu. Angel je človeka spremljal na vsakem koraku, tudi v spanju; če ga ni angel, ga je hudič. Med tema dvema se je odvijala nenehna bitka za človekovo dušo. Človekovega življenja sploh ni bilo mogoče razumeti brez svetnikov, dobrih in hudobnih duhov, ko so dobili krščanski pomeni in vsebino. Svet – okolje – je bil v veliko manjši meri nevtralen, tehnologiziran, strokovno razpoložljiv, kot je za nas danes. Bil je veliko bolj poduhovljen, vsebina te duhovnosti pa je bila generalno vzeto krščanska, torej z Bogom v začetku in na koncu, v viru in v smotru in v vsakdanjosti. Takšen je bil zagotovo kulturno verski okvir in sistem, v katerem so živeli srednjeveški Slovenci. ... Koliko je bil poganski in koliko kristijaniziran, o tem je mogoča debata; o tem bosta trajali dve sodbi; vsaka od njiju ima zase dobre argumente.«⁴ Za Kermaunerja se konec srednjega veka na Slovenskem začne sredi 18. stoletja.⁵

Prednosti neposrednega stika Slovencev z nekaterimi pristnimi prviniami zgodovinskega mitološkega spomina podčrtuje tudi – prerano preminuli – ruski filolog Nikolaj Mikhajlov, ki se je intenzivno posvečal slovanski in posebej slovenski mitologiji. Takole trdi: »Raziskava slovenskih poganskih kultov nas ponovno vodi tudi k problemu in datiranju pokristjanjevanja Slovencev ter k fenomenu dvoverstva, ki je pri Slovencih očitno obstajal še dolgo po pokristjanjevanju.«⁶ Podobne trditve najdemo v delih raziskovalcev slovenskega duhovnega izročila.⁷

Tudi naš predmet raziskave je povedanemu lep dokaz. Kozmogonsko izročilo o Faroniki se je med Slovenci v živem izročilu ohranilo takorekoč do dandanes.

3 Toporov, Knjigi na pot, v: Nikolai Mikhailov, *Mythologia slovenica*, str. 9.

4 Kermauner, *Bog in slovenstvo – versko kulturni eseji*, str. 190–191.

5 Prav tam, str. 190.

6 Mikhailov, *Mythologia slovenica*, posebej str. 12–13. Več o 'znanstvenem skepticizmu' na str. 33.

7 Med manj znanimi ne gre prezreti Vladimirja Truhlarja in Jean - Marie Hollensteina.

V drugih okoljih, kjer je bilo nekoč tudi prisotno, je že davno izzvenelo. Posebej je pomenljivo, da likovni mitološki motiv Faronike – kot morske deklice⁸ – skoraj izključno srečujemo v širšem kompozicijskem sklopu poslikav na presno (freskah) starejšega datuma, na zunanjih stenah cerkva, ki prikazujejo lik sv. Krištofa. Ta povezava je zelo značilna za osrednjeslovenski prostor, za celotno Koroško in deloma tudi Tirolsko.⁹ Na Slovenskem se oba lika pojavljata na poseben način, povezana v enovito zgodbo, kot celovit likovni 'topos', s trdno medsebojno semantično vezjo. Semantičnost tega likovnega 'toposa' je – kolikor sem poučen – prvi nakazal Emilijan Cevc.¹⁰ Na izčrpnjšo obravnavo, ki bi zaobsegla analizo vseh Krištofovih poslikav v slovenskem kulturnem prostoru, znotraj in zunaj meja države, še čakamo. Ker gre za meddisciplinske povezave, nam prihodnji izsledki hranijo množico zanimivih presenečenj. Preraščanje mozaičnosti strukturalizma v naši dobi kaže prve sadove sintez, novih spoznanj in uvidov.

Riba Faronika – ženski vodno-podzemni apokaliptični arhetip

Vznemirljiv je vpogled, ki nam ga omogoča slovenska kozmogonsko-etiološka pesem o ribi Faroniki. V ljudskem izročilu se je ohranila do najnovejše dobe. V tej pesmi pogled sega zelo daleč v preteklost, v tišino slovensko-slovanskih začetkov, morda do samega izvora, *arhēja*. *Riba po morji plava riba Faronika./ Jezus za njo priplava,/po morja globočin./»O, le čakaj, čakaj, riba,/riba Faronika./Te bomo kaj prašal/kak se po svet godi.«/»Če bom jest z mojim repom zvila,/ves svet potopljen bo./Če se bom jest na moj hrbt zvrnila,/ves svet pogubljen bo.«/»O nikari, nikari, riba,/riba Faronika./Zavolj nedolžnih otročičev/zavolj porodnih žen.«¹¹*

Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da pesem – ob očitnih krščanskih primeseh kasnejšega datuma – ni cerkvena in se ni ohranjala ob opori na obredno petje. Njen življenjski prostor je bil zunaj cerkve, ob domačem ognjišču in v naravi. Tudi napev je starodavnega porekla. V tem je njena vsestranska dragocenost. Izkazuje pa tudi posebno trdovratnost slovenskega izročila, vse do praga sodobnega globaliziranega in z 'znanstveno skepso' prepojenega tehnološkega prepriha.

Izročilo o ribi Faroniki je neposreden sestavni del širšega slovenskega koz-

8 Na povezavo Faronike in morske deklice z ribjim repom je pokazal umetnostni zgodovinar France Stele. Prim. isti, *Politični okraj Kamnik*, str. 106.

9 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 134.

10 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 134. sl.; deloma tudi Tucovič, *Motiv ribe Faronike ...*, str. 56, zlasti opomba 5. Povezava je tu nakazana, ne pa izčrpana. Osredotoča se na povezave z ume-tnostjo.

11 Pel Janez Murovec iz Podmelca na Tolminskem, zapisal Ivan Kokošar leta 1886. *Slovenske ljudske pesmi I*, pesem št. 20/2, str. 123. Na istem mestu so zbrane vse štiri inačice. Zadnji zapis (št. 20/3) je z 18. junija 1952. Prav tam, str. 123–125. Pretres razlik med inačicami tukaj puščam ob strani.

mogonskega izročila, ki je pomenljivo že samo zase, še bolj pa v odnosu do ostalih kozmogonskih pripovedi. Za našo razpravo je najbolj zanimivo staro izročilo oziroma slovenski t. i. šišenski mit o stvarjenju sveta iz peščenega zrna, ki ga Bog dvigne iz morskih globin. Vsebuje mitološko podlago za mit o Faroniki. »Od početka ni bilo nič drugega kakor Bog, Sonce in Morje. Sonce je pripekalo, Bog se je ugreel in posel proti morju, da se v valovih okoplje. Ko se je spet dvignil iz vode, mu je ostalo za nohtom zrno peska. Padlo mu je iz nohta ter ostalo na morski gladini, ker spočetkom je vse obležalo tam, kamor je padlo. To zrno je

Riba Faronika in muzikanti na freski sv. Krištofa.

Spodnje Bitnje, cerkev sv. Miklavža, Jernej iz Loke, okoli 1530. (foto: Janez Jocič)

naša Zemlja, dno morja pa njena domovina.«¹² Ta mit povezuje slovensko mitologijo z evrazijsko dediščino, ki ji lahko sledimo do Indije, preko Sibirije pa v Severno Ameriko. Zanimivo je, da Bog v slovenski inačici nastopa v človeški podobi, drugod pa v živalski (*teriomorfni*). Tudi slovenska mita o nastanku prsti iz božjega telesa in mit o stvarjenju človeka iz kaplje božjega znoja imata lastne poteze, pa tudi pomenljive indoevropske vzporednice.¹³

Na kozmogonski mit, da je Zemlja po stvarjenju obležala na gladini 'vesoljnega morja' oziroma Oceana (gr. *Okeanós*), se tesno navezuje mit o Faroniki, ki mu tu поблиže sledimo. Pripoveduje, da je Bog po stvarjenju na oceanu plavajoči Zemlji poskrbel oporo. Tudi med Slovenci se je v omenjeni pesmi in izročilu ohranila predstava, da našo Zemljo nosi na svojem hrbtu velika riba.¹⁴ Ko se ta riba zgane, nastane potres, če se potopi, povzroči konec sveta.

Veliko razlogov kaže, da je njeno ime v neposredni povezavi s starozaveznim bibličnim izročilom o faraonu in njegovih vojaki, ki jih je potopilo Rdeče morje, ko so zasledovali bežeče Jude. Utopljenici naj bi se spremenili v ribe, ali v polrube, oziroma polljudi. Podobno mitološko snov srečamo tudi pri različnih evropskih narodih, npr. na severu Evrope, kjer se je podoba prenesla na tjulne in morske pse, drugod je povezana tudi z mitološkimi bitji – morskimi deklicami.¹⁵ Naša pripoved ima sicer določene svojske poteze, je pa tudi blizu nekaterim slovanskim razlagam. Ukrajinci ob poljski in madžarski meji so verjeli, da svet počiva na hrbtu velike ribe; Rusi, da nastanek potresa povzročajo premikanja velike ribe oziroma kita pod Zemljo. Ukrajinci govorijo o dveh ribah, ki sta pri Poljaki postavljeni navzkriž. Pripoved, ki jo je zapisal Štefan Kühar med Slovenci v Porabju in je zelo blizu ostalim slovanskim inačicam, govori o Zemlji, ki plava na vodi, okoli nje pa se podita dve veliki ribi.¹⁶ Potres na zemlji je posledica ribjih udarcev ob zemljino skorjo pod gladino oceana. Pripoved o eni ribi, ki nosi Zemljo, poznajo tudi na Švabskem, vendar ta riba spi do konca sveta, s premiki povzroča potres, ko pa se bo potopila v kozmični ocean, bo tudi svet potonil v njegovih valovih.¹⁷ Lik takšne ribe, z imenom *Zelebnant*, se v nemški književnosti pojavi v 13. stoletju.¹⁸

Ime Faronika je sicer vezan na judovsko-krščansko izročilo, sam arhetipski

12 Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, 1997, št. 206/III, str. 227. Kelemina je povzel po: Iv(an) Trdina, Narodne povijesti iz staroslovinskega bajeslovja, *Neven* 7 (1858), str. 60–61.

13 Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, str. 227/I in II. Več o tem v: Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 14–16.

14 Poleg pesmi iz Podmelca obstaja to izročilo tudi kot samostojna pripoved. Glej: Kelemina, *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, str. 228/IV in V.

15 Prim. Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 23.

16 Kühar, *Narodno blago vogrskij Slovāncof*, str. 59.

17 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 24.

18 Več o tem Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 129–134, zlasti na str. 133.

motiv o ribi, ki nosi svet, pa je veliko starejši. Je pralik za temne kozmične podzemeljske (htonske) sile, ki so po svoji naravi neobvladljive in nepredvidljive. Zanimive so podobnosti teh splošnih modelov mitološkega dojemanja, čeprav spadajo v najbolj raznolika kulturna okolja. Zelo razširjen je motiv o *kozmični kači* oziroma o htonskem bitju, ki plavajoč v praocéanu obkroža zemljo, ki se dviga iz njega. V germanskem izročilu je to *Midgardsormr*, v judovskem *Leviatan*, v grškem pelagijsko-orfičnem izročilu je to *Ofion*, ki ga je 'boginja vsega' *Eurinoma*¹⁹ pahnila v globino pramorja, v babilonskem izročilu to bitje iste narave označuje arhaični prakaos *Tiamat*, v indijskem prostoru pa nosi ime *Ananta*.

Ne le izvor imena Faronika, temveč tudi vsebina slovenskega kozmogonskega pralika, ni čisto brez povezave z judovskim izročilom o *Leviatanu*, čeprav je globalna struktura mitološkega modela o Faroniki – Faraoniki(?) – očitno zelo svojska. Rdeče morje, na katerega se ime Faronika, ki označuje našo 'Morsko deklico', neposredno navezuje, je po besedah odličnega poznavalca hebrejske mitologije Alfonsa Rosenberga »odpirajoče se žrelo podzemlja, ki mora osvoboditi ujetnike med potoki ležečega zmaja. Tako Sveto pismo imenuje faraona. Egipt je svet zmaja. Rdeče morje je obenem njegovo žrelo, ki se po božjem posegu razklene, odpre.«²⁰ V judovstvu na ta spomin izrečno nakazuje npr. modrostni psalm 74, ki je tudi v krščanstvu stalni gost liturgičnih besedil brevirja: »Ti si svojo močjo razdelil morje, razbil si glave morskim pošastim nad vodami. Ti si zdrobil glave Leviatánu, dalsi ga za hrano ljudstvu puščave (šakalom).«²¹ Nikakor ne gre prezreti tudi zveze med hebrejskim korenem za rdečo barvo »dm« in Adamovim imenom: »adamah« – rdeča zemlja oziroma rdeči prah, iz česar je Jahve zgnedel Adama.²² Rdeča barva je močan simbol za kri. Zato že kot barva vsebuje nepomirljivo dvojnost nasprotij: življenje - smrt, strast ustvarjanja, spočtenjanja in rojevanja pa tudi razdiranja, uničevanja in uboja. Ta barvna ambivalenca je sestavni del toposa tudi na naših freskah, kjer pri Faroniki in Kristofu dosledno prevladuje rdeča barva. Pomenljivo dopolnilo so lahko tudi mesta iz Apokalipse, kjer je omenjen zmaj, morska pošast, ki sedi nad mnogimi vodami ali klati zvezde z neba.²³

Povedano se navezuje na dejstvo, da tudi slovensko ljudsko izročilo pozna in uporablja pomen Rdečega morja, ko opisuje oceanski prstan okoli plavajoče Zemlje. Uporabljen je – arhetipsko gledano – še močnejši izraz '*Krvavo morje*'.²⁴ Na tem mestu nam naj zadostuje most, ki smo ga postavili med slovenskim, judovsko-krščanskim in svetovnim mitološkim izročilom.

19 Pomenljiv je pomen imena: *Blodeča po prostranstvih*.

20 Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, str. 76.

21 Psalm 74, 13–15.

22 Geneza 2, 7; Rosenberg, *Odkrivajmo simbole*, str. 73.

23 Apokalipsa 13, 1 sl.; 17. 1 sl.; 12, 3 sl.

24 Zeleni Jurij je vsako leto prišel »iza loga zelenoga, iza morja krvavoga«. Prim. Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 43.

Prehod skozi Rdeče morje je 'ustanovitveni akt' judovskega naroda in simbol osvobojenja. V krščanstvu je Rdeče morje ključna prisposoba za ločilno mejo med smrtjo in življenjem, med poganstvom in krščanstvom, pa tudi prisposoba krsta in odrešenja. Vsa krščanska obredna besedila na izpostavljenih mestih vsebujejo omembo prehoda skozi Rdeče morje. Zgodnje krščanstvo je – morda tudi pod močnim vplivom aleksandrijskega (koptskega) izročila, ki je obenem najbližje staroegipčanski kulturi – ponazarjalo Kristusa kot ribo, ki vsebuje v grščini pomenljiv kriptogram IXTHYS.²⁵ Zgovoren je Hieronimov vedno iskrivi namig v pismu prijateljem v Oglej: »*Bonozus (Hieronimov prijatelj) je, pišete, kot sin Ixthyos šel v vodnate kraje, mi pa, ki se nas drži staro blato, lazimo kakor kače in škorpjioni po suhem. On že tepta kači glavo, mi pa smo še za hrano kači.*«²⁶ Hieronim posredno nakaže – za nas zelo pomembno – posebnost apostolske veroizpovedi iz Ogleja, ki izrecno omenja, kako je Kristus – IXTHYS »*sepultus descendit ad inferna*«²⁷, »*sestopil ob pokopu v tartar*«, v šeol, (pred)peklo, v podzemlje. Očiten je vpliv gnoze, ki je cvetela ravno v aleksandrijsko-egipčanskem (koptskem) okolju. Če bomo iskali vez med našimi kraji in starim Egiptom, bo treba pozorno premotriti vpliv oglejskega krščanskega izročila v našem kulturnem prostoru.²⁸ Znano je, da je bil velik del Slovenije južno od Drave stoletja vezan na oglejsko jurisdikcijo. Poleg Hieronima tvori močan most med Oglejem in Egiptom *Rufin Oglejski* (okoli 340–410), pisec in prevajalec grških patrističnih del v latinščino, ki je študiral v Aleksandriji in bil v stiku z najbolj izobraženimi osebnostmi.²⁹ In ni edini.

Vse mitologije dokazujejo, da je v njih hkratno sobivanje nasprotij nekaj zelo običajnega, da se eno bitje lahko hipoma prelevi v svoje nasprotje in obratno. Razvozlavanje pomenov mitoloških simbolov ima v tem svojo – večkrat tudi nepremagljivo – past. Tako je tudi v našem primeru. Mnoga sorodna izročila dokazujejo, da razlika med kozmično kačo in mitološko ribo ni bila vedno povsem jasna. Slovensko ljudsko izročilo iz Kamnika – kot pojasnjujeta France Stelè in za njim Emilijan Cevc – riše Faroniko - Veroniko kot žensko bitje, s kačjim spodnjim delom trupa.³⁰ Isto »*sireno, ki dviga dvojni rep*«, najdemo tudi na reliefu iz 12. stol. na kamniškem Malem gradu.³¹ V našem kontekstu je tudi *Kužna slika* v

25 Kriptogram IXTHYS, *riba*, je sestavljen iz začetnih črk grških besed: *Iesus Xristos Theu Yios Soter*, to pomeni *Jezus Kristus, božji Sin, Zveličar*.

26 Hieronymus, Pismo 7 Kromacijju, Jovinu in Evzebiju, *Svetega Hieronima izbrana pisma I*, str. 93.

27 Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, str. 352–364. V nekaterih rokopisih/tiskih je inačica »*descendit in inferna*«. Problem tukaj molče obidem.

28 Imamo lepo število študij. V slovenskem prostoru so to predvsem razprave Rajka Bratoža, začeniši z njegovim doktorskim delom Bratož, *Krščanstvo v Ogleju ...* Tu navaja ostalo literaturo.

29 Z Didimom Slepim (ok. 313–398), ki je bil učitelj Rufinu in tovarišu Hieronimu iz Stridona (med Nanosom in Istro, porušijo ga Goti leta 378), s škofoma Janezom, Epifanijem, Avguštinom idr.

30 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 136–137; tudi Stelè, *Politični okraj Kamnik*, str. 106.

31 Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 137.

cerkvi sv. Primoža nad Kamnikom.³² Motiv Faronike najdemo v Stični, na poslikavah iz 12. stoletja, v Marijini kapeli celjske Opatijske cerkve iz konca 14. stoletja, na cerkvi sv. Uršule na Škofljici, cerkvi sv. Kancijana v Vrzdencu pri Horjulu in še marsikje drugod po Sloveniji. Ikonografijo *Morske deklice z dvignjenim dvojnimi repom* zasledimo tudi drugod po Evropi, kjer jo večinoma obravnavajo kot sireno oziroma nimfo, v očitni navezavi na grško mitologijo, zaradi česar ta dela puščam ob strani. Znamenita je tista v reliefu na stolnici v Čedadu (8. stoletje), v Bergamu Palazzo della Ragione, metopa sirene bifide v lapidariju stolnice v Modeni ali v Huminu (it. Gemonia, furl. Glemone), kar je zopet tesno vezano na oglejsko izročilo. Tematsko zvezo z Oglejem bo, kot vse kaže, treba v prihodnje še podrobneje raziskati.

Tudi v škofjeloškem prostoru je – kot drugod po Sloveniji – motiv *Faronike - morske deklice* zelo pogost in dosledno postavljen v kompozicijski topos fresk sv. Krištofa, čemur bomo posvetili naše zadnje poglavje. Priložena slikovna primera sta oba iz škofjeloškega prostora. Sv. Krištof iz cerkve sv. Miklavža v Spodnjih Bitnjah je delo slikarja Jerneja iz Loke (okoli 1530). Fragment s Homanove hiše v Škofji Loki je starejši in je delo neznanega avtorja (okoli 1500). Zanimivo je, da ima Homanova slika pri Krištofovih nogah samo ribo – Faroniko, v Spodnjih Bitnjah in drugje pa je Faronika vedno naslikana kot – za Slovenijo zelo običajna – dvokraka *morska deklica*. Povezave s sireno Melusino tukaj molče obidem.³³

Sv. Krištof – moški sončno-nebesni makrokozmični arhetip

»Sveti Krištof, takšna je njegova moč:/Kdor ga zjutraj zagleda, ta se lahko nasmeji, ko nastopi temna noč.«³⁴ – zatrjuje star slovenski rek. Verovanje, ki je bilo pri nas zelo razširjeno, zagotavlja, »da zadostuje samo, če navsezgodaj pogledaš njegovo podobo, pa tisti dan ne umreš nagle smrti.«³⁵ Da bi bila ljudem Krištofova podoba lahko vedno pred očmi, so jo slikali na zunanje stene cerkv, ki so bile obrnjene proti bivališčem, ali pa v smeri, ki je bila obrnjena na polja, kjer so ljudje ob delu preživljali dan. Poslikave na domovih so premožnejši imeli verjetno iz istega razloga. V več pogledih lahko sklepamo na zvezo s predkrščanskimi verovanji in s tem je vsaj deloma pojasnjena neobičajna velikost Krištofa na poslikavah na presno. Ne pa povsem!

Po Sloveniji slikarije sv. Krištofa zasledimo sorazmerno zgodaj. Najstarejša ohranjena poslikava zunanjih sten cerkva na presno je npr. na cerkvi sv. Janeza Krstnika v Zabočevem (Borovnica) – iz začetka 14. stoletja. Približno iz istega časa izvira poslikava na župnijski cerkvi sv. Petra in Pavla v Vitanju. Iz konca 14. stoletja je poslikava pri sv. Janezu v Bohinju, iz leta 1443 pa na cerkvi sv. Nikolaja

32 Izstopa ponazoritev Babilona in Rima. Bivališče ribe Faronike je slikar postavil v deželo faraonov.

33 O tem Cevc, *Veronika z Malega gradu*, str. 124–129.

34 Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

35 Niko Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

Krištof, detajl. Škofja Loka, Homanova hiša, neznani avtor, okoli 1500.

(foto: Janez Jocij)

na Visokem pod Kureščkom, ki je delo slikarja Janeza Ljubljanskega. Slikar Jernej iz Loke,³⁶ ki je škofjeloški potres leta 1511 osebno doživel, je tako imel pred seboj že lepo število vzorcev, ki jih je obogatil s svojimi – še ne čisto pojasnjenimi – figurami, ki jih redno srečujemo v spodnjem delu slik, v družbi ribe Faronike. Poleg omenjene poslikave na cerkvi v Bitnjah je sv. Krištofa naslikal še na cerkvi sv. Filipa in Jakoba (Valterski Vrh) in cerkvi sv. Marije Magdalene (Brod pri Bohinjski Bistrici). Naštevanje iz istega obdobja lahko razširimo tudi k našim sosedom. Pomenljiv je sedemmetrski kip/relief sv. Krištofa iz 1331–32, ki ga najdemo na pročelju stolnice v Huminu (it. Gemona, furl. Glemona) blizu Vidma. Ob levem stopalu Krištofa je lepo izklesana Faronika z dvojnim repom, podobna tisti iz Čedadu.³⁷ S tem smo zopet trčili na oglejsko vplivno ozemlje. Pesemsko izročilo o Faroniki pa nas veže na naš prostor, zato ostajamo osredotočeni na Krištofa pri nas.

Niko Kuret pravilno ugotavlja, da je verjetno veliko število poslikav na stenah slovenskih cerkva botrovalo, »da je sv. Krištofu posvečenih cerkvá pri nas tako malo: ljudje so ga imeli zmerom pred seboj.«³⁸ Nikakor ne smemo spregledati

36 O življenju Jerneja iz Loke ne vemo skoraj nič, vemo pa o njegovih delih, ki jih je narisal v prvi polovici 16. stoletja. Več v: Stelè, *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, str. 223–232.

37 Naredil ga je mojster Janez (Giovanni), imenovan Griglio da Gemona, ki je bil kipar in arhitekt v 14. stoletju, deloval je večinoma po Furlaniji.

38 Kuret, *Praznično leto Slovencev II*, str. 226.

pomenljivega dejstva, da so vse te izjemno redke cerkve na ta ali oni način povezane s pokopališčem, krajem umrlih. Pomen povezave bomo odkrili kasneje. V ljubljanski škofiji je bila – kolikor do danes vemo – njemu posvečena samo ena, in sicer *pokopališka cerkev* (sic!) sv. Krištofa za Bežigradom. Arhitekt Jože Plečnik je ob njej postavil novo cerkev sv. Cirila in Metoda, ki je s staro tvorila domiselno eleganten klinast prostor. Po pričevanju arhitekta Janeza Suhadolca, ki je bil očividec barbarskega rušenja (1957), je na ubrano arhitekturno celoto »že od daleč opozarjal baročni čebulasti zvonik sv. Krištofa«. ³⁹ Cerkev žal ni več. Na tem mestu danes stoji paviljon Gospodarskega rastavišča, imenovan Jurček. Stara cerkev je stala na tem mestu že dolgo pred prvo omembo v listinah (1497). Že v rimski Emoni je bilo na tem mestu, tj. ob cesti, ki je iz Emone vodila proti severu, pokopališče Emoncev. Na slovenskih tleh lahko omenimo še dve cerkvi, posvečeni sv. Krištofu. Prva je podružnična cerkev sv. Krištofa v Grajski vasi, v župniji Gomilsko. Stoji ob stari rimski cesti, na kraju domnevne rimske postaje *Ad Medias*, in je v zapisih prvič omenjena leta 1489. Druga je podružnična cerkev sv. Krištofa nad Laškim, ki je povezana z zanimivimi legendami o prvotni in novi cerkvi iz leta 1738. ⁴⁰ Samo kot zanimivost omenimo samostan in cerkev na otoku *San Cristoforo della Pace* v Benetkah, ki je bil na Napoleonovo povelje porušen skupaj z okoliškimi hišami (1806–10). Otok so nato povezali z otokom in istimensko samostansko cerkvijo San Michele, da so pripravili prostor za sedanje pokopališče. ⁴¹ Kaže, da razdiralna narcisoidnost diktatur ni vezana na to ali ono ideologijo.

Gigantska velikost sv. Krištofa se v prvi vrsti navezuje na njegovo bajeslovno telesno veličino, ki jo je slovenski ljudski pevec takole izrazil: »*No kam pa gredeš, Krištof ti,/k si silno vèlek jen močan?*«, je začetek pesmi iz Ihana na Gorenjskem. ⁴² S tem pa smo že vstopili v jedro vprašanja, ki nam ga ugankarsko postavlja sv. Krištof. Nič trdnjega ne vemo ne o njegovi človeški ne o religiozni osebnosti. Zastrta ostajata tako Krištofov zgodovinski in/ali njegov mitološki lik. Uganka so tudi izvor in vzroki za njegovo selitev v mitološko sfero ter njihova vsebina in narava. Mitološke primesi v praliku Krištofa so zlasti pri nas več kot očitne. Če bi ga hoteli umestiti v slovenski mitološki prostor, takoj trčimo ob močne zapreke,

39 Suhadolec, *Plečnikova cerkev sv. Cirila in Metoda za Bežigradom*, v: <http://zupnija-bezigrad.si/o-plecnikovi-cerkvi>. Po besedah arhitekta Suhadolca je rušenje potekalo »zaradi širitve Gospodarskega razstavišča in še bolj zaradi VII. kongresa Komunistične Partije Jugoslavije pod kupolo nove dvorane v bližini.« In njegov spomin: »Jaz se še spominjam, kako so z buldožerji in drugimi gradbenimi stroji barbarsko rušili plemenito arhitekturo.«

40 Prva cerkev naj bi se čez noč zrušila, ker naj bi se delavci, ko so jo gradili, hudo pregrešili.

41 Pozornost vzbuja bližina obeh (nekdanjih) otokov s cerkvama, posvečenima nadangelu Mihaelu (10. stoletje) in sv. Krištofu. V cerkvi je na izpostavljenem mestu tudi kip sv. Marjete (sic!), kot zmagovalka nad zmajem je ženski protipol sv. Juriju in sv. Mihaelu. Tudi v Laškem je na sosednjem hribu od podružnične cerkvice sv. Krištofa cerkev sv. Mihaela – Šmihel.

42 *Slovenske ljudske pesmi II*, Sv. Krištof brodnik, št. 123/1, str. 405. Zapis je iz leta 1899.

od katerih lahko samo nekatere le s težavo odgrnemo, ne pa tudi povsem odstranimo. Dobra smer poti – kot kaže – je ravno likovni ‘topos’ gigantskih poslikav Krištofa v povezavi s Faroniko v vodi, ob njegovih nogah. Če smo pozorni, kmalu opazimo, da likovna kompozicija poslikav izraža gigantsko Krištofovo vsenavzočnost – če ga opazujemo v celoti in v detajlih, tj. v vseh treh makrokozmičnih plasteh: v podzemlju, na zemlji in nebu. Krištof je tako navzoč do gležnjev ali do kolen v vodi (tj. v *Okeanu* oziroma *Tartarju*), v območju od gležnjev oziroma kolen pa do pasu oziroma prsi pokriva sublunarni svet, tj. območja zemeljske ploskve, njegov najvišji del telesa, ramena in glava, je že v nebesni sferi, ki je pogosto še dodatno ponazorjena z angeli (npr. v Bitnjah) ali pa le preprosto nebeško modro obarvana. Število angelov ob Krištofovi glavi običajno pri velikih mojstrih tega časa ni naključje, kar semantiko slike še dodatno razširi.

Zato na slovenskih poslikavah na presno lahko govorimo ne o Krištofu kot o človeku *mikrokosmosa*, marveč o Krištofu kot o človeku *makrokozmosa*, o ‘*makroantroposu*’. Vse kaže, da se je v slovenski inačici več raznolikih prvin stopilo v enovito celoto: teološka in mitološka, krščanska in predkrščansko-slovenska vsebina, ki je stoletja skoraj nemoteno živela ob boku krščanskih prvin in jim celo podarjala pristen življenjski humus in domač srčni utrip. Irski menihi, brata Ciril in Metod, deloma pa tudi Oglejčani, so bili (z izjemo fevdalno nastrojenih misijonarjev nemškega porekla, ki so se jim naši predniki prav zato upirali) do slovenskih avtohtonih običajev razumevajoči. Trdoživo ohranitev starih (pra) slovenskih predkrščanskih običajev v najnovejšo dobo – ponekod celo do dobrega desetletja po 2. svetovni vojni – si drugače težko razlagamo.

Zgodbo o pokristjanjenem orjaku ‘Kinokefalosu’, ‘Psoglavcu’, ‘Reprobusu’ Krištofu iz Male Azije, kot ga najdemo na starejših reliefih na pravoslavnem jugu (Makedonija, Grčija) in Bližnjem vzhodu, na poslikavah v slovenskem prostoru ne zasledimo. Lik psoglavcev poznamo tudi v Sloveniji, vendar se ni povezal s ‘Kinokefalom’ Krištofom, prevladuje izključno pralik velikana. Pogosto se v Krištofovi bližini ali celo znotraj kompozicije (običajno v razširjenem okvirju slike) pojavljata tudi sv. Jurij ali nadangel Mihael, oba kot zmagovalca nad zmajem, Leviatanom.

Težave o istovetnosti in zgodovinskem izvoru sv. Krištofa zaznava tudi sodobni rimski martirologij: »*Sv. Krištof, mučenec. V Sloveniji neobvezni god. O življenju sv. Krištofa, ki so ga naši predniki častili kot priprošnjika v sili, zlasti v smrtni uri, ni znanega nič zanesljivega. Morda je bil mučen za cesarja Decija leta 250 v Mali Aziji. Zagotovo pa je leta 452 že stala cerkev posvečena sv. Krištofu v Kalkedonu blizu Carigrada.*«⁴³ Zgodovinski podatki so torej tudi za Katoliško cerkev zaskrbljujoče borni, saj se zaveda, da je večji del zgodbe o Krištofu legenda, ki je dopuščala prosto pot pobožni domišljiji, ljudskemu verovanju in lokalnim predkrščanskim primesem. Pri nas na popolnoma enak način

43 *Missale Romanum Interpretatio slovenica*, str. 537.

kot drugod. Na ta način je tudi 'krščanski' velikan Krištof tvoril priročno posodo, v katero se je steklo slovensko predkrščansko izročilo.

Na vzhodu lahko zaznamo med drugim tudi primesi grškega gnosticizma in platonizma. V slovenskem in oglejskem okolju pa zelo verjetno kar oboje: egipčansko-koptsko izročilo, kateremu se je pripojilo obilje slovenskih predkrščanskih mitoloških prvin. Tako smo po tej poti prišli na isto točko, kot pri Faroniki, čeprav je pri njej slovenska inačica kozmogonskega izročila jasnejša in izrazitejša. Pri Krištofu pa to isto plast zakriva krščanska legendarna patina oziroma posoda, ki jo je napolnila – tudi – slovenska vera v posmrtno življenje na način, kot so jo ob krščanstvu, in mimo njega, doživljali naši slovenski predniki.

Kaj potemtakem lahko zatrdno rečemo, da vsebuje svetniško-legendarni-mitološki pralik Krištof na poslikavah in v verovanju Slovencev, zlasti v verovanj-skih predstavah naših prednikov? Glede na povedano mora biti odgovor večplasten in – se razume – samo hipotetične narave.

Grško-rimsko nebesno božanstvo Orion oziroma še bolj egipčanski Oziris,⁴⁴ ki sta prek orfično-pitagorejskih misterijev živela ob boku zgodnjega krščanstva, tvorita miselni prestavni prostor, kjer se dogaja neposreden stik z umrlimi oziroma s smrtjo in z njo povezano selitvijo duš v kraje večnih prebivališč. Vsem kulturam je poznan legendarni lik brodnika, nosača duš v onostranstvo. O tem je danes na voljo veliko število zelo resnih in izčrpnih študij. In tu ne moremo mimo že omenjenega dejstva, da je Oglej – ob boku Jeruzalema, Aleksandrije in Rima – kot ena najmlajših cerkva hodil svojo pot. Zlasti miselni vzorci, kjer se že v prvih stoletjih krščanstvo nasloni na orfizem in pitagorejski platonizem, pripravijo ugodne pogoje tudi za slovenski duhovni mitološki vložek. To plast pa bo najtežje v polnosti odluščiti. Najverjetneje nismo daleč od resnice, če povlečemo vzporednico med Krištofom in izročili o slovenskih bajeslovnih velikanih, ki so napolnjevala čustva in domišljijo naših rojakov vse do nedavnega. Ne bo niti napak, če smiselno pritegnemo tudi predstavo o Tri(o)glavu, ki vsa stoletja bivanja ob njegovem vznožju močno zaznamuje nas Slovence, vse do danes.⁴⁵

Pri motrenju mitološkega pralika ne gre zanemariti tudi Krištofovega stalnega atributa: njegove 'romarske' palice, 'ozelenelega drevesa'. Slovenski Peter Klepec tu nima mesta, simbolnost je globlja. Legenda pripoveduje, da je dete Kristus kot dokaz svojega božanstva naročilo Krištofu, naj zasadi svojo gorjačo v tla in bo ozelenela. Orjak je ubogal in gorjača je postala zeleno drevo. Drevo v Krištofovih rokah je prav tako 'makrokozmičnih' razsežnosti in ima na nekaterih podobah v krošnji *sadeže*. Ob tem se sam po sebi vsiljuje simbol drevesa življenja, ki stoji sredi raja.⁴⁶ Iz rajskega vrta so izvirale vse štiri reke sveta, kozmični

44 Ta vidik zelo lepo umesti v slovenski prostor dr. Zmago Šmitek, v delu *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 89–108, ki mu je povezava s koptskim izročilom znana, čeprav oglejskega »mostu« do nas izrecno ne izpostavlja.

45 Valič, *Tri(o)glav – Arheološki problem in vprašanje njegovih predstav*.

46 Geneza 2, 9.

Okeanos, na katerem – tudi po slovenskem kozmogonskem izročilu – plava zemeljska plošča. Krištofove noge so potemtakem zasajene hkrati v podzemni svet in tudi v rajski Eden. Na apokaliptične grožnje podzemlja s potresi in vesoljnimi potopom opozarja riba Faronika. Temu nasprotno *Kristo-nosceva* (gr. *Xristo-phoros*) stopala v vodah Oceana – pa tudi Rdečega morja – implicitno izražajo misel, ki je posebnost že omenjene oglejske veroizpovedne »*et sepultus descendit ad inferna*«, ki govori o Kristusovem spustu v podzemlje, v Tartar, predpek. Dete Kristus (sic!) na Krištofovih ramenih se ga v večini naših poslikav drži za čop las na glavi, kot bi bila oba eno, Dete – Kristus v Krištofovi makrokozmični posodi. Iz takšnih razsežnosti izhajajo Rufin že takoj v začetku svoje razlage omenjenega člana oglejske veroizpovedi: »*Uči Apostol Pavel, da morajo biti razsvetljene oči našega srca za razumevanje tega, kar je visočina (altitudo), širokost (latitudo) in globočina (profundum). Visočina, torej, in širokost in globočina so opis križa, katerega del, ki je utrjen v zemlji, se imenuje globočina.*«⁴⁷ Križ kot drevo življenja je v zgodnjem krščanstvu splošno razširjen 'likovni topos', ki tudi pri nas ni neznan.⁴⁸ Tudi oblika škofovskega pastorala pogosto zajema iz tovrstne simbolike križa kot drevesa življenja. Krištof z Detetom (sic!) na ramenih tako odvzema ves zastrahovalni naboj s katastrofo grozečim vodam taistega podzemlja, ki ga simbolizira Faronika. Tudi korenine Krištofove ozelenele palice, ki na marsikateri poslikavi v krošnji vsebuje rajске sadove, kažejo, da gre dejansko za drevo življenja, torej tudi križ, kjer izvirajo štirje rajski vodni tokovi *Pišón, Gihon, Tigris* in *Evfrat*,⁴⁹ če se omejimo le na judovsko-krščansko izročilo. Rajski tokovi so tu nosilci življenja. Merijo številne figure živali in radožive figure z glasbili (pri Jerneju iz Loke!) na ponovno kozmično pomiritev strahot v greh potopljenega Leviatanovega oziroma Faronikinega *Okeanós-a*? Po naših poteh razmišljanja je odgovor lahko pritrdilen.

Tudi za to vsebino imamo v slovenskem prvobitnem izročilu obilje snovi. *Kozmično, sveto drevo*⁵⁰ vzeto samo zase in kot *svetovna os* je verjetno zaradi močne ukoreninjenosti v slovensko dušo na prvem mestu. Smiselno lahko pritegnemo tudi izročila o *Kristalni, Stekljeni* oziroma *Svetovni gori*, vzeti kot svetovna os, do katerih je po slovenskem izročilu mogoče priti ali preko Rdečega morja ali preko velikega jezera ali pa skozi vodnjak žive vode.⁵¹ Duša, ki se napoti na takšno pot, je imela v občutju slovenskega vernika tudi v poslovenjenem Krištofu utehe

47 Rufinus, *Commentarius in symbolum apostolorum*, str. 352: »*Docet Apostolus Paulus, illuminatos esse debere oculos cordis nostri (Ephes.1), ad intelligendum, quae sit altitudo, latitudo et profundum (Ibid.3). Altitudo ergo et latitudo, et profundum, descriptio crucis est: cuius eam pertem quae in terra defixa est, profundum appellavit.*« Podčrtal I. F. Rufin, povzema globalno Pavlovo misel v Ef 1 in 3.

48 Prim. sliko mašnega plašča v: Stelè, *Politični okraj Kamnik*, str. 217, slika 120.

49 Geneza 2, 11–14.

50 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 75–86.

51 Šmitek, *Mitološko izročilo Slovencev*, str. 52.

polno bližnjico. Grška beseda za 'prisodobno' je *symbolon*, ki v členih sestavljenke *sym-bállo* razodene, da gre za nekaj, kar je – kljub raznolikim in morda celo med sabo nasprotujočim si in še tako oddaljenim delom celote – samo s sabo v sozvočju: *sym-* tj. skupaj *-ballein* tj. postaviti, trdno združiti, kar bi drugače ostalo ločeno. V klasični grščini je *symbolon* odtrgan del polovice, po katerem sta se prijatelja po dolgem času lahko spoznala, kar danes uporabljajo zaročenci z lomljenjem zlatih src. Simbol je zato dejansko nasprotje od tistega, kar dela hudič, *zlo-dej*, *dia-bolus*, ki pač po svojem bistvu *raz-dvaja*, grško *dia-ballein*, grobo meče narazen. Dvokrako raz-dvojeni, čeprav navidez enoviti, Faroniki je kot odrešilni arhetipski protipol postavljen Kristof, z Detetom in drevesom življenja.

Sklepne misli

Mislím, da nismo na krivi poti, če se v iskanju pomenov slovenskega likovnega 'toposa' pralíkov sv. Krištofa in Faronike, podamo v izhodišča, ki jih tvori miselni dualni okvir simbolnega pomirjanja nasprotnih polov, ki jih od noči časov hrani spomin človeštva: moško-žensko, nebesa-podzemlje, odrešenje-apokalipsa, sonce-luna, svetloba-tema, življenje-smrt, Kristus-Zlodej, Pantokrator-Levitan/zmaj. Nasproti si stojita dva protipola, principa, ki ga prikazuje po naših krajih zelo razširjen prizor sv. Krištofa s Faroniko. Krištof preko smrtonosnega kozmičnega Rdečega morja prenaša dete – Kristusa, ki se ga v sončevem območju nebes drži za čop las na glavi, v drugi roki pa drži svet. V globinah grozi s katastrofo Faronika, vendar jo moč neba kroti, da miruje. Tistim pa, ki se na Krištofovo podobo ozirajo, kaže pot, kjer bo duša lahko našla večni spokoj.

O uničenju sveta s potopom in tudi s sočasním uničenjem v ognju poročá že Heraklit (ok. leta 500 pr. Kr.). Ogenj naj bi baje uničil svet, Zemlja pa potonila v kozmičnem Oceanu, ki ji je bil na začetku porodnica. Tartar je bil za Grke – razen v najglobljih globinah kozmosa – tudi na zahodu, v deželi Zatona, kot nakazuje etimologija pred-helenske besede 'tar'⁵². Ljudje potresnih območij so to najmočnejše doživljali, doživeto grozo pa od roda do roda ohranjali v spominu. Ob potrebu še tako racionalno izostreno preseganje 'znanstvenega skepticizma' hipoma odpove. Razum in čustva, sveti Krištof in Faronika že od katastrofalnega potresa leta 1348, 1511 in ob vseh ostalih v naših krajih govorijo tudi o tem – celo dandanašnji.

VIRI IN LITERATURA:

- Bratož, Rajko: Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode, *Acta Ecclesiastica Sloveniae* 8, Ljubljana, 1986.
- Cevc, Emilijan: Veronika z Malega gradu, *Kamniški zbornik* IV, Kamnik, 1958.
- Graves, Robert: *Greck Myths*, London : Penguin Books, 1955.
- Hieronymus: *Svetega Hieronima izbrana pisma I*, prevedel Franc Ks. Lukman, Celje :

52 Veliko krajev na zahodu od Grčije ima v korenu grške oblike imena 'tar'.

- Mohorjeva družba, 1941.
- Kelemina, Jakob: *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Bilje : Humar, 1997.
- Kermauner, Taras: *Bog in slovenstvo – versko kulturni eseji*, Ljubljana : Družina, 1993.
- Kühlar, Štefan: Narodno blago vogrskij Sloväncof, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 8 (1911), str. 52.
- Kuret, Niko: *Praznično leto Slovencev II – Poletje*, Celje : Mohorjeva družba, 1967.
- Mikhailov, Nikolai: *Mythologia slovenica – Poskus rekonstrukcije slovenskega poganskega izročila*, Trst : Mladika, 2002.
- Missale Romanum Interpretatio slovenica*, druga slovenska izdaja, Priročna oblika oltarne mašne knjige, Ljubljana 1992.
- Rosenberg, Alfons: *Odkrivajmo simbole – Prasimboli in njihovo spreminjanje*, Celje : Mohorjeva družba, 1987.
- Rufinus, Aquileiensis: *Commentarius in symbolum apostolorum*, v: J. P. Migne, *Patrologia Latina cursus completes*, Tomus XXI, Tyrannii Rufini aquileiensis presbyteri Opera omnia qu ..., Paris 1849, str. 335–386.
- Slovenske ljudske pesmi I*, Ljubljana : Slovenska matica, 1970.
- Slovenske ljudske pesmi II*, Ljubljana : Slovenska matica, 1981.
- Stele, France: *Politični okraj Kamnik – topografski opis*, Ljubljana : Umetnostno-zgodovinsko društvo, 1922–1929.
- Stele, France: *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do 16. stoletja*, Ljubljana : Slovenska matica, 1969.
- Šmitek, Zmago: *Mitološko izročilo Slovencev*, Ljubljana : Študentska založba, 2004.
- Tucovič, Vladka: Motiv ribe Faronike v slovenski književnosti in likovni umetnosti 20. stoletja, *Traditiones* 35 (2006), str. 51–68.
- Valič, Andrej: *Tri(o)glav – Arheološki problem in vprašanje njegovih predstav – Prispevek k preučevanju prvobitne staroslovenske kulture na območju jugovzhodnih Alp*, Kranj : Kulturni center Kamnik, 1997.

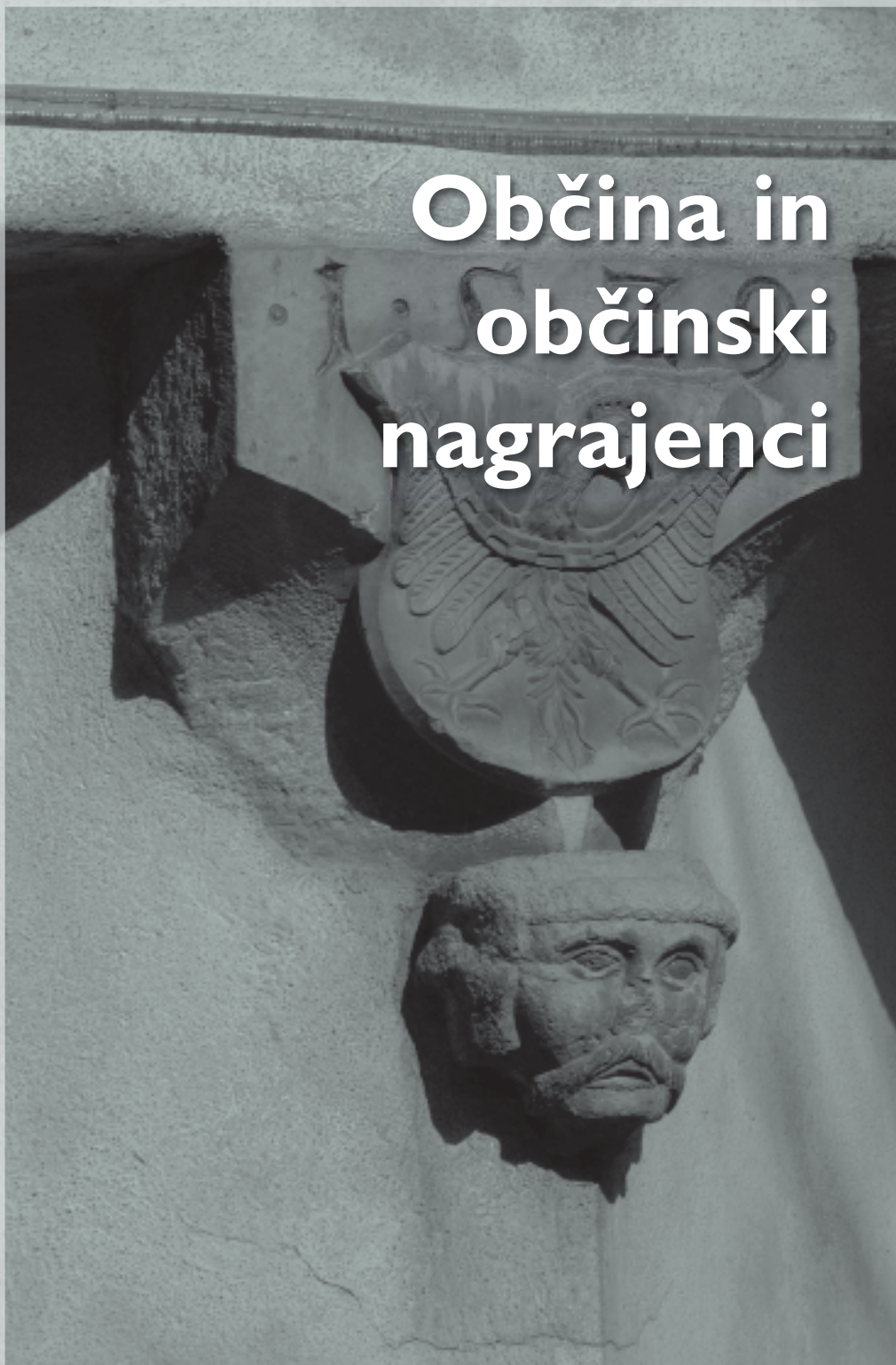
Summary

The fish Faronika on frescoes of St. Christopher Thoughts on the occasion of the 500th anniversary of the earthquake in Škofja Loka

Ancient Slovene cosmogonic etiological poem about the fish Faronika who – swimming in the cosmic Oceanus – carries the world on its back and threatens it with cataclysm (as Midgardsormr, Ophion, Leviathan, Tiamat, Sri Anantha) has been retained in the centuries old living tradition, right up to the present. The last record of the poem was made several decades ago in Podmelec in Baška grapa (Tolminsko). Faronika is part of wider mythological memory, which was preserved more strongly and longer in Slovenia than elsewhere because of its position on the fringes, at the triple border of nations. Phenomenon of dual faith remained with the Slovenes long after christianisation (N. Mikhajlov). Faronika-Siren, the mermaid with raised double tail, can be found all over Europe, but a particularity in Slovenia is that it appears as an art 'topos' of gigantic frescoes on the external walls of churches, which

depict St. Christopher in connection with Faronika, who is located in the water at his feet. St. Christopher is a prototype – ‘macroanthropos’ (Orion or Osiris?), in whom Christian, Gnostic and Slovene pre-Christian elements flow together (ruler of the dead, dead and reborn man, the spirit travelling to the other side). The influence can be felt of Egyptian, Gnostic (Coptic?) admixtures, which were brought to Slovenia indirectly through Aquileia. From this perspective, the pair Faronika-Christopher represents opposing prototypes or archetypes: apocalyptic female water-underground and macrocosmic male sun-heaven.

Občina in občinski nagrajenci

Občina Škofja Loka z izkušnjami v mednarodnem sodelovanju

4. del

Republika Češka

Češka republika ima dvonivojski sistem teritorialne samouprave. Ustava določa občine kot osnovne in regije kot višje samoupravne enote. Češka republika se deli na 14 regij, vključno z glavnim mestom Prago, in 6254 občin. Vsaka občina, ki ima najmanj 3000 prebivalcev, je hkrati klasificirana kot mesto, če tako določi predsednik predstavniškega doma.

Tábor

Občina Tábor

<http://old.tabor.cz/1ja/index.htm>

Sporazum podpisan: 17. 9. 2006

Mestna občina Tábor leži v Južnočeški regiji (Jihočeský kraj), glavno mesto so České Budějovice.

Sodelovanje s Čehi se je začelo leta 1999, ko je takratni veleposlanik Republike Slovenije na Češkem dr. Damjan Prelovšek povabil Antona Mlakarja, člana Foto kluba Anton Ažbe, da bi v Táboru pripravil fotografsko razstavo o Sloveniji. Februarja je bila v preddverju gledališča Oskarja Nedbala prva razstava njegovih črno-belih fotografij, z naslovom »Med Alpami in morjem«.

Še isti mesec ji je sledila razstava barvnih fotografij istega avtorja, ki jo je dopolnjevalo nekaj del dolgoletnega predsednika škofjeloških fotografov Petra Pokorna in Tončke Benedik, z naslovom »Krasj Slovinska« (Lepote Slovenije). Prav zagotovo lahko potrdimo, da so prve korake pri povezovanju dveh starih,

Obisk uradne delegacije iz Škofje Loke v Táboru leta 1999 velja za začetek sodelovanja med mestoma. Od leve proti desni: Peter Pokorn, dr. Damjan Prelovšek, dr. Jan Jelšik, sodelavka Občine Tábor, Vera Draksler s sinovoma, Igor Draksler, mag. Andreja Megušar, Mihael Prevc, Dorica Prevc z otroki.

srednjeveških mest utrli člani škofjeloškega Foto kluba Anton Ažbe.¹ Pomembno mesto njihovega delovanja predstavljajo prav fotografske razstave in projekcije diapozitivov na Češkem. Večkrat so jih dopolnjevala predavanja o našem arhitektu Jožetu Plečniku, ki jih je pripravil tedanji veleposlanik RS na Češkem dr. Damjan Prelovšek. Prelovškov prijatelj s športnih tekmovalj dr. Jan Jelšik je organiziral številne klubske razstave loških fotografov in tudi avtorske predstavitve posameznikov v več čeških mestih. Tedanji župan Igor Draksler² je septembra 2007 dr. Janu Jelšiku podelil Spominsko plaketo Občine Škofja Loka, škofjeloški fotografi pa listino častnega člana Foto kluba Anton Ažbe Škofja Loka kot dejavnemu pobudniku pobratenja srednjeveških občin Škofja Loka in Tábor.

Razširjeno kulturno sodelovanje med občinama se je nadaljevalo junija 1999, z odprtjem fotografske razstave Marije Šecht³ v Železnikih. V okviru srednjeveškega festivala Táborská setkání (Taborska srečanja)⁴ je leta 1999 prvič gostovala uradna delegacija,

- 1 Od ustanovitve leta 1985 so v času svojega dosedanjega delovanja organizirali številne fotografske razstave in delavnice na različnih ravneh, od društvenih predstavitev doma in v tujini do mednarodnih razstav v svetovnem merilu.
- 2 Župan Občine Škofja Loka, od leta 1994 do 2010.
- 3 Priznana češka fotografska družina Šecht, ki poseduje najstarejše fotografske zbirke v Táboru. (Vir: Krajic, Smrčka, Tábor, jak jej fotografovali v letih 1876–1996 Šechtlovi).
- 4 Na prireditvi se zbere več kot 20.000 ljudi iz cele Češke in tudi iz tujine. Prebivalci Táboru so zelo ponosni na srednjeveško prireditve, z njo živijo in se z njo identificirajo. Mesto Tábor je bilo središče husitskega gibanja, ki sta ga vodila verski reformator Jan Hus in vojskovodja Jan Žižka. Kot spomin na husitsko gibanje in upor v 15. stoletju v tem času oblast nad mestom simbolično prevzame vojskovodja Jan Žižka. Mesto se z raznimi prireditvami, plesom, glasbo in viteškimi turnirji vrne v čas pred 500 leti.

pod vodstvom škofjeloškega župana Igorja Drakslerja in župana iz Železnikov Mihaela Prevca.⁵ To srečanje lahko označimo kot začetek uradnih stikov med mestoma. V času uradnega gostovanja sta se na srednjeveški prireditvi v Táboru s skupno fotografsko razstavo predstavila Aleksander Čufar iz Železnikov in Peter Pokorn iz Škofje Loke. Vsekakor je bila kulturna izmenjava med mestoma glede na zgodovino in kulturno podobnost dobrodošla, koristna pa je bila tudi medsebojna izmenjava izkušenj. S tem obiskom je bilo dejansko vzpostavljeno okrepljeno kulturno sodelovanje – predvsem z izmenjavami različnih skupin (plesne, glasbene in viteške skupine), ki so vzajemno obiskovale obe srednjeveški prireditvi.

V Táboru je bilo kar nekaj razstav, med katerimi je bila posebej odmevna razstava v Husitskem muzeju. V štirih muzejskih dvorinah je bilo razstavljeno kar 100 fotografij z motivi loških znamenitosti in narodopisnih objektov. Skoraj na vseh razstavah so bili ob njihovem odprtju prisotni tudi slovenski veleposlaniki na Češkem (dr. Damjan Prelovšek, Drago Mirošič, mag. Franc But, mag. Smiljana Knez) in Matjaž Puc kot odpravnik poslov. Odprtja razstav so večkrat spremljale tudi zasaditve lip slovensko-češkega prijateljstva, za kar je poskrbel koordinator za sodelovanje med Táborom in Škofjo Loko dr. Jan Jelšik.⁶ Teh lip, ki so trajen dokaz našega sodelovanja, je skupaj že sedemintrideset – dve od teh sta posajeni tudi v Sloveniji: na Zgornjem Jezerskem in v Škofji Loki.

Maja 2001 so predstavniki obeh mest, ob navzočnosti takratne veleposlanice Češke v Sloveniji Jane Hybaškové in veleposlanika Slovenije na Češkem dr. Damjana Prelovška, v parku pred osnovno šolo Škofja Loka - Mesto posadili lipo kot simbol sodelovanja med Škofjo Loko in Táborom. Mestno občino Tábor so na tem svečanem dogodku predstavljali župan Občine Tabor František Dedič, podžupanja Jana Borská ter predstavnika tamkajšnjega Okrajnega urada dr. František Boreš in dr. Jan Jelšik.⁷ Slovesnosti sta se udeležila tudi župana dveh Táboru sosednjih občin: župan mesta Plana na Lužnici⁸ František Chramosta in župan mesta Sezimova Usti Jaroslav Schneider (zdaj že oba pokojna). Jeseni istega leta so se

- 5 Župan Občine Železniki, v obdobju od 1998–2011. Leta 2011 je bil izvoljen na mesto poslanca SLS v Državni zbor RS.
- 6 Koordinator na slovenski strani je že od vsega začetka član Foto kluba Anton Ažbe Peter Pokorn, s strani Občine Škofja Loka pa mag. Andreja Ravnihar Megušar.
- 7 Dr. Jan Jelšik si je zelo prizadeval, da bi se pobratili tudi Občina Kamnik in češko mesto Hodonin.
- 8 Občina Gorenja vas-Poljane je leta 2010 s posredovanjem dr. Jana Jelšika, gasilcev obeh občin in fotografa Izidorja Jesenka (tudi član Foto kluba Anton Ažbe) podpisala Listino o pobratenju s češko Občino Plana na Lužnici. *»Sodelovanje med občinama se je začelo leta 2003, skupaj pa bosta obe občini podpirali načelo svetovnega miru, si prizadevali za vsesplošen razvoj in napredek ter se zavzemali za krepitev evropske enotnosti. Plana nad Lužnici je mesto s 3.540 prebivalci, prve omembe kraja pa segajo v leto 1288. Od Gorenje vasi je oddaljeno približno 550 kilometrov in je blizu mesta Tábor, ki se je pred kratkim pobratilo s Škofjo Loko«,* pravi podžupan Janez Hrovat iz Občine Gorenja vas-Poljane v svojem intervjuju (Moja Gorenjska, 5. 1. 2009).

Igor Draksler, takratni župan Občine Škofja Loka, in Václav Klaus, predsednik Češke republike, 2003.

predstavniki Občine Škofja Loka udeležili že desetih srednjeveških Táborskih srečanj, na katerih so bili predstavljeni srednjeveški plesi, pesmi, običaji in obrti. Škofjo Loko sta zastopala plesna skupina Pavana in fotograf Aleksander Čufar, ki je z zbirko fotografij predstavil lepote Slovenije. Od takrat naprej srednjeveški mesti sodelujeta pri izmenjavi plesnih in glasbenih skupin, saj je v interesu obeh mest oživljanje srednjeveških obrti in vzpodbujanje stikov

mest s srednjeveško tradicijo. Člani Foto kluba Anton Ažbe so vsako leto vsaj z eno fotografsko razstavo na Češkem predstavljali škofjeloške lepote in številne utrinke iz Slovenije.

Odnosi so bili vsako leto boljši in intenzivnejši, zato je predsednik Češke republike dr. Václav Klaus, ko se je oktobra **2003** mudil na dvodnevem uradnem obisku v Sloveniji, obiskal tudi Škofjo Loko. Predsedniški par je v spremstvu veleposlanika Češke republike v RS Tomaša Szunyoga obiskal Občino Škofja Loka, kjer mu je tedanji župan Igor Draksler priredil pristrčen sprejem. Predsednik Klaus se je vpisal v knjigo častnih gostov, nato so se skupaj sprehodili po Mestnem trgu, si ogledali največje škofjeloške znamenitosti, obiskali cerkev sv. Jakoba, kjer jih je loški župnik Jože Miklavčič še posebej opozoril na dela našega priznanega arhitekta Jožeta Plečnika.

Dobro sodelovanje med mestoma se je nadaljevalo in krepilo – junija **2004** se je škofjeloškega občinskega praznovanja udeležil tudi Jan Babor, podžupan Občine Tábor.

Na povabilo Občine Tábor je na trodnevem srednjeveškem festivalu »Táborská setkání«, septembra 2004, sodelovala škofjeloška plesna skupina Lonca. Nove izkušnje, ki so jih pridobili na gostovanju v Táboru, so kasneje koristno uporabili tudi pri škofjeloški srednjeveški prireditvi Venerina pot.

Tudi leta **2005** sta bili na Češkem dve odmevni fotografski razstavi: februarja se je v Borovanyh predstavil Peter Pokorn, z razstavo »Privetive Slovinsko« (Prijazna Slovenija), septembra pa je bila v Husitskem muzeju v Táboru klubska razstava članov Foto kluba Anton Ažbe, z naslovom »Česko očima Slovincu« (Česka, kot jo vidijo Slovenci). Čehi se pri nas sicer niso predstavili v tolikšni meri, kot loški fotografi, ker v Táboru nimajo fotografskega društva, zato pa se je fotografska družina Šehl predstavila v muzeju v Železnikih, galeriji Fara, Kulturnem centru Škofja Loka - Sokolski dom ter v ljubljanski galeriji Družina.

Vse bolj tesni prijateljski stiki med loškimi in češkimi fotografi so se počasi razširili tudi na druga področja kulturno-umetniškega udejstvovanja. Sčasoma se

je sodelovanje vzpostavilo in formaliziralo tudi na ravni reprezentativnih organov obeh lokalnih skupnosti.

Junija 2005 je podžupanja mesta Tabor Zuzana Pečmanová občinski upravi v Škofji Loki izročila posebno »pismo o nameri«, s časovno opredeljenim potekom aktivnosti, ki naj bi vodile h končnemu podpisu Listine o pobratenju med občinama Škofja Loka in Tábor. Septembra je uradna delegacija škofjeloškega občinskega sveta, pod vodstvom podžupana Milenka Ziherla, vrnila obisk in županu mesta Tábor Františku Dediču vročila poslanico škofjeloškega župana Igorja Drakslerja, v kateri ta sprejema predlog taborskega mestnega sveta. Omenjeni obisk je hkrati pomenil tudi drugo gostovanje renesančne plesne skupine Lonca na taborski srednjeveški prireditvi. Na pot je šlo 12 plesalcev ter dva člana loškega fotografskega kluba Anton Ažbe, Janez Podnar in Marjan Gantar.

Občinski svet občine Škofja Loka je aktivnosti, ki so vodile k pobratenju, podprl.⁹ V okviru gostovanja loške delegacije na 15. srednjeveškem festivalu v Táboru sta škofjeloški župan Igor Draksler in taborski župan František Dedič septembra 2006 slovesno podpisala partnersko listino.

V času občinskega praznovanja leta 2007 je Škofjo Loko obiskala podžupanja, odgovorna za družbene dejavnosti, Zuzana Pečmanová. Na tokratnem obisku so s predstavniki Občine Škofja Loka potekali razgovori o nadaljnjem sodelo-

Delegacija Občine Škofja Loka in takratni župan Občine Tabor ing. František Dedič ob podpisu Listine o pobratenju, 17. septembra 2006, v Táboru.

9 Sklep 6. točke 17. redne seje Občinskega sveta Občine Škofja Loka.

vanju med občinami, ne samo na kulturnem, temveč tudi na šolskem področju; še posebej zanimivi pa sta bili ideji o gostovanju češke delegacije z Okrajnega sodišča v Táboru in vzajemnem sodelovanju med gimnazijama. Septembra istega leta je škofjeloška delegacija, pod vodstvom tedanjega župana Igorja Drakslerja, zopet obiskala Tábor in se udeležila srednjeveškega festivala. Prijatelje iz Škofje Loke so sprejeli z veliko povorko meščanov, oblečenih v srednjeveška oblačila in jih gostili na srednjeveški večerji. Na tokratnem obisku so se srečali pomočnik ravnatelja Gimnazije Škofja Loka Jože Bogataj, mag. Andreja Ravnihar Megušar in predstavniki gimnazije iz Táboru. Osrednja tema razgovora so bile priprave obiska škofjeloških gimnazijcev v Táboru v letu 2008 in taborskih gimnazijcev v Škofji Loki v letu 2009, ki naj bi bil povezan z ogledom Škofjeloškega pasijona. O podobni izmenjavi so se pogovarjali tudi med strojnima šolama v Škofji Loki in Táboru. Ravno v tem času so tudi člani foto kluba Anton Ažbe iz Škofje Loke pripravili razstavo »Krasny Slovinska« (Lepote Slovenije) v Občini Tyn nad Vltavo. Ob tej priložnosti sta razstavo odprla veleposlanik na Češkem mag. Franc But in škofjeloški župan Igor Draksler.

Na pobudo Občine Škofja Loka so se februarja **2008** srečali podžupanja Zuzana Pečmanová, mag. Andreja Ravnihar Megušar, predstavnik Komisije za mednarodno sodelovanje in pobratenje Anton Bogataj,¹⁰ ravnateljica Gimnazije Tabor Marketa Švadlenová, takratni ravnatelj škofjeloške Gimnazije Marjan Luževič, pomočnik ravnatelja Jože Bogataj,¹¹ ravnatelj tamkajšnje Srednje tehnične šole Marcel Gause ter tedanji ravnatelj škofjeloške Srednje šole za strojništvo Martin Pivk.¹² Že dva meseca kasneje je prva skupina s Srednje šole za strojništvo Škofja Loka gostovala na Srednji tehnični šoli v Táboru.

V času občinskega praznika sta na povabilo Občine Škofja Loka obiskala srednjeveške prireditve županja mesta Tábor Hana Randová in podžupan Martin Jirovsky. Vsako leto, od 2001 do 2006, sta se na Venerini poti izmenjaje predstavila srednjeveški ansambel Flautino in srednjeveška plesna skupina Kancioneta. Teden dni kasneje se je pod vodstvom Zuzane Pečmanove naše tisočletno mesto ogledalo društvo upokojencev iz Táboru in navezalo stike s škofjeloškimi vrstniki.

Med večja gostovanja v letu 2008 sodi tudi obisk 50-članske škofjeloške delegacije na srednjeveškem festivalu v Táboru. Plesna skupina Lonca je sodelovala v kulturnem programu, na zelenicah so Škofjo Loko zastopali mladi nogometaši Nogometnega kluba Polet, pobrateno mesto so obiskali tudi predstavniki projektna skupine Pisana Loka in član Foto kluba Anton Ažbe. Kot je bilo že omenjeno, so bile v okviru kulturnega sodelovanja med občinama organizirane številne fotografske razstave, ki so jih spremljale zasaditve lip slovensko-češkega prijateljstva. Od tokratnega odprtja razstave krasi slovenska lipa park češkega mesta Bechyne. Tesno mednarodno sodelovanje med občinama se je razvilo tudi na

10 Član Komisije za mednarodno sodelovanje in partnerstva Občine Škofja Loka.

11 Od leta 2009 ravnatelj Gimnazije Škofja Loka.

12 Sedanji direktor Šolskega centra Škofja Loka.

šolskem področju, saj je ravno v tem času potekala izmenjava 34 učencev iz evropskega oddelka Gimnazije Škofja Loka. Tamkajšnji gimnazijci so obisk vrnili aprila 2009 in si med drugim ogledali tudi Škofjeloški pasijon. Na pobudo Občine Škofja Loka je marca 2009 v Škofji Loki gostovala štiričlanska delegacija z Okrajnega sodišča Tábor. Še istega leta (septembra) sta na tradicionalnem srednjeveškem festivalu gostovala uradna predstavnika Občine Škofja Loka Lidija Goljat¹³ in Anton Peršin.¹⁴ V bližnjem mestu Jistebnice so člani foto kluba Anton Ažbe odprli fotografsko razstavo. Odprtja razstave se je udeležil tudi predstavnik veleposlaništva RS Jakob Štunf, prvi svetnik na veleposlaništvu v Pragi. Na enotenski izmenjavi so bili tudi dijaki Srednje šole za strojništvo, dva profesorja in direktor šolskega centra Martin Pivk.

Občina Škofja Loka je v letu 2009 na razpisu v sklopu programa Evropa za državljane 2007–2013 (Tematsko mreženje partnerskih mest) uspešno kandidirala s projektom MAJHNA EVROPSKA MESTA – ŽIVA KREATIVNA MESTA ZA ŽIVLJENJE IN DELO. Projekt je vključeval tri mednarodne konference in združenje ljudi iz šestih partnerskih mest, med drugim tudi iz Tábor. Prva mednarodna konferenca, z naslovom Management naravne in kulturne dediščine, se je uspešno zaključila junija 2009. Septembra je sledila konferenca z naslovom Družbena odgovornost podjetij in maja 2010 konferenca z naslovom Mladi za mesto – mesto za mlade. Na vsaki konferenci so s svojimi referati aktivno sodelovali tudi predstavniki različnih institucij mesta Tábor.

V letu 2010 je Občina Škofja Loka še enkrat uspešno kandidirala na evropski program Evropa za državljane 2007–2013 (Tematsko mreženje partnerskih mest), s projektom SPODBUJANJE LOKALNIH SKUPNOSTI K OHRANJANJU KULTURNE DEDIŠČINE ZGODOVINSKIH MEST. V projekt so bile poleg Občine Škofje Loke kot prijaviteljice vključene še občine Tábor, Maasmechelen, Medicina, Freising, Auersmacher, St. Margarethen, Oberammergau ter Pasijonska baština iz Zagreba.

Projekt je vključeval tri mednarodna srečanja, junija v Škofji Loki, oktobra v belgijskem Maasmechelnu in marca 2011 spet v Škofji Loki. Dva dogodka sta bila izvedena junija in septembra 2010, tretji marca 2011.

Junija 2010 – na prvi mednarodni konferenci v okviru projekta – so predstavniki Tábor sodelovali na štiridnevni srednjeveški prireditvi HISTORIAL ŠKOFJA LOKA 2010 in na mednarodnem posvetu, kjer so spregovorili o »Srednjeveškem Táboru in vključevanju lokalnega prebivalstva v razvoj mesta«. V okviru tega dogodka je bilo organizirano tudi odprtje razstave grafik Marie Michaele Šechtlove iz Tábor. Oktobra 2010 je bila organizirana mednarodna izmenjava partnerskih mest v belgijskem Maasmechelnu, tretji mednarodni dogodek je sledil v Škofji Loki leta 2011.

13 Svetnica in takratna predsednica Komisije za mednarodno sodelovanje in partnerstva Občine Škofja Loka.

14 Svetnik in član Komisije za mednarodno sodelovanje in partnerstva Občine Škofja Loka.

Odprtje razstave grafik v Kulturnem centru Škofja Loka, Sokolski dom, 2010.
 Umetnica Marie Michaela Šechtlova s hčerko Evo Hubičkovo, nj. ekscalenca Petr
 Voznica, veleposlanik Češke republike v RS, s soprogo, tedanji župan Občine Škofja
 Loka Igor Draksler in kustosinja razstave Barbara Sterle Vurnik.

Od 17. do 20. marca 2011 je v Škofji Loki potekal mednarodni simpozij z naslovom »Bogata dediščina za prihodnost«. ¹⁵ Na njem so se zbrali domači in tuji strokovnjaki ter državni in občinski sodelavci, ki jih je povezala osrednja, edinstvena dediščina na Loškem – Škofjeloški pasijon. Sodelovala so tudi partnerska mesta, tako člani mednarodnega združenja Europassion kot tudi predstavniki pobratenih mest. Zvrstilo se je več predavanj uglednih udeležencev in dve okrogli mizi. Na eni od njih je sodelovala tudi ing. Lenka Horejsková, ki je kot podžupanja zastopala mesto Tábor. Na okrogli mizi z naslovom »Vključevanje lokalnih skupnosti v turistični in kulturni razvoj mest« so spregovorili prav o pomenu razvijanja srednjeveških vsebin, vključevanju prostovoljnega dela in organizaciji takšnih dogodkov. Tábor se npr. ponaša z veličastno srednjeveško prireditvijo, ki poteka vsako leto septembra, zato je bila ta izmenjava izkušenj in vzpostavitev strokovnih vezi ena od pomembnejših točk simpozija.

Občina Škofja Loka je v letu 2011 že tretje leto zapored pripravila III. MEDNARODNI CIKEL KONCERTOV, cikel koncertov orgelske komorne glasbe ORGLE &. ¹⁶ Poleg domačih glasbenikov so se predstavili tudi gostje iz Hrvaške, Avstrije in Češke Republike, ki so v skupnem glasbenem druženju pričarali virtu-

15 Simpozij je potekal kot 3. mednarodno srečanje v okviru evropskega programa Evropa za državljane, ki je uspešno kandidiral leta 2010 (prijaviteljica in organizatorica projekta je bila Občina Škofja Loka, zanjo mag. Andreja Ravnihar Megušar).

16 Umetniški vodja cikla koncertov ORGLE & je prof. Klemen Karlin, organizator in glavni pokrovitelj glasbenih dogodkov pa Občina Škofja Loka, zanjo mag. Andreja Ravnihar Megušar.

Odprtje turistične sezone v Táboru, 6.–8. maj 2011. Od leve proti desni: Rok Šimenc, direktor RAS-a, župan mag. Miha Ješe, podžupan Robert Strah in člani društva Rovtarji.

(foto: Jana Kuhar)

oznost glasbenega ustvarjanja. V kapeli Jezusovih blagrov v Papirnici sta se 11. junija predstavila Eva Bublová iz Prage na orglah ter Leonard Eröd na fagotu. Koncert je podprlo Veleposlaništvo Češke Republike v Sloveniji.

Na odprtju turistične sezone v Táboru je od 6. do 8. maja gostovala številčna delegacija iz Škofje Loke. V organizaciji Razvojne agencije Sora so Češko obiskali škofjeloški župan mag. Miha Ješe,¹⁷ podžupan Robert Strah, direktor agencije Rok Šimenc, Jaka Strajnar z bobnarsko skupino Otroci ritmov in člani društva Rovtarji, ki so kolesarili po starem. Petra Plestenjak¹⁸ je prikazala izdelavo modelov loških kruhkov, Marija Albreht kako se kleklja na Loškem in Stanka Homec kako se pri nas pripravljajo slastne jedi. Vse skupaj so skozi fotografsko razstavo predstavile Jana Jocif, Jana Kuhar in Urška Potrebuješ.¹⁹

Ob 20. obletnici praznovanja »Táborska srečanja«, ki je potekalo od 9. do 11. septembra, je škofjeloška delegacija ponovno obiskala pobrateno mesto. Uradno delegacijo je vodil mag. Aleksander Igličar, ki ga je župan mag. Miha Ješe leta 2011 imenoval za skrbnika sodelovanja med občinama, v njej pa so bili še mag. Andreja Ravnihar Megušar, koordinatorica za mednarodno sodelovanje na Občini Škofja Loka, in novinarka Monika Tavčar, ki je ob tej priložnosti pripravila številna poročanja in širšo reportažo²⁰ o obisku in sodelovanju med mestoma. Poleg uradne

17 Mag. Miha Ješe je bil izvoljen za župana Občine Škofja Loka leta 2010.

18 Svetnica Občine Škofja Loka, izvoljena na lokalnih volitvah leta 2010.

19 Táborci so spoznavali Škofjeloško, str. 44.

20 Širša reportaža je bila objavljena v sredo, 14. 9. 2011, na Radiu Sora.

delegacije so Škofjo Loko v Táboru zastopali še fotografi Foto kluba Anton Ažbe in dijaki evropskega oddelka škofjeloške gimnazije, ki so bili tam na enotedenski izmenjavi. Fotografi so ob tej priložnosti v mestu Oparaneh pripravili fotografsko razstavo »Lepote Slovenije«. Prireditve, ki so jo v sodelovanju z gostujočim mestom pripravili Peter Pokorn, Srečo Rovšek, Marjan Gantar in dr. Jan Jelšik, se je udeležila tudi slovenska veleposlanica na Češkem mag. Smiljana Knez. Ob tej priložnosti so zasadili novo, že 35. lipo slovensko-češkega prijateljstva. Vsi škofjeloški udeleženci²¹ so se skupaj s táborsko delegacijo zbrali pri slovenski lipi v Táboru²² in v znak prijateljstva ter sodelovanja privezali trak škofjeloške občine. Vsi predstavniki škofjeloške delegacije so se udeležili tudi srednjeveške povorke, v kateri je sodelovalo več kot 1 000 udeležencev, oblečenih v viteško opravo in srednjeveška oblačila. Ob peti obletnici podpisa Listine o pobratenju je goste iz Škofje Loke sprejel taborski župan Jiri Fišer in mag. Aleksandra Igličarja povabil, da se v imenu župana mag. Miha Ješeta vpiše v posebno knjigo gostov.

V okviru Loških dni turizma so v Škofji Loki od 23. do 25. septembra gostovali češki predstavniki. V sodelovanje se je kot organizator aktivno vključila tudi Razvojna agencija Sora. Ob peti obletnici podpisa Listine o pobratenju in desetletnici posaditve lipe slovensko-češkega prijateljstva so se gostje iz Táboru skupaj z loškimi gostitelji 23. septembra zbrali pred lipo, ki je bila leta 2001 zasajena pred osnovno šolo Škofja Loka - Mesto. Loški podžupan Tine Radinja in podžupanja mesta Tabor Lenka Horejsková sta, v želji po uspešnem nadaljnjem sodelovanju, s trakom v barvi loške zastave na lipo privezala slovensko in češko zastavico. Poleg uradnih predstavnikov so mesto Tábor predstavljali tudi člani Swing banda, ki so 24. septembra sodelovali v kulturnem programu na Mestnem trgu v Škofji Loki. S seboj so pripeljali dobrote češke kuhinje in tako z različnih vidikov predstavili Češko in pobrateno mesto Tábor.

11. decembra je Občina Škofja Loka v sodelovanju z veleposlaništvom Češke republike v Sloveniji v cerkvi sv. Jurija v Stari Loki pripravila koncert božičnih in duhovnih pesmi komornega mešanega zbora Kantila Křtiny. Na glasbenem dogodku je sodeloval tudi veleposlanik Češke republike v Sloveniji Petr Voznica.

V dosedanjem sodelovanju Ločanov s Čehi je bilo organiziranih več kot 30

21 *»V tem času so bili v Táboru na izmenjavi tudi dijaki evropskega oddelka loške gimnazije, ki sta jih vodili profesorici Nada Beguš in Andreja Kolar. V soboto smo se vsi Ločani zbrali pred lipo slovensko-češkega prijateljstva v Táboru, ki je bila zasajena leta 2000. Navzoče je najprej nagovorila mag. Andreja Ravnihar Megušar, zgodovino sodelovanja med občinama pa sta predstavila Peter Pokorn in dr. Jan Jelšik. Na lipo sta nato Aleksander Igličar in Lubomir Šrámek, vodja občinske uprave mesta Tábor, simbolično privezala trak z loško zastavo, ki izkazuje naše spoštovanje ter zahvalo za medsebojno sodelovanje in željo, da bi se to še dolgo uspešno nadaljevalo. Vsi skupaj smo na koncu zapeli slovensko himno ter seveda mladim zelo priljubljeno pesem Slovenskega naroda sin«, je zapisal mag. Aleksander Igličar na internetnih straneh Muzejskega društva Škofja Loka.*

22 Lipa slovensko-češkega prijateljstva je bila v Táboru zasajena leta 2000.

razstav članov Foto kluba Anton Ažbe. Nekatere so bile skupinske, druge avtorske, v različnih mestih, od Hodonina na vzhodu do Usti nad Labem na zahodu, kjer je v univerzitetnem parku zasajena tudi lipa prijateljstva. Razstavljalcem so svoje prostore prijazno ponudile različne galerije, gledališča, šole in tudi pomembni muzeji kot npr. Masarikov muzej v Hodoninu, Západosomoravské muzeum v Třebíči, Prácheňské muzeum v Pisku ...

Brez podpore in vizije s strani občine ter finančne podpore Evropske unije tako konkretnih rezultatov v mednarodnem sodelovanju prav gotovo ne bi mogli doseči. K dobremu sodelovanju s Čehi so veliko pripomogli člani škofjeloškega Foto kluba Anton Ažbe, za kar se jim na tem mestu lepo zahvaljujemo. Lahko potrdimo, da je več kot desetletno sodelovanje med srednjeveškima občinama Škofja Loka in Tabor pripomoglo k razvoju kulturnega turizma ter izmenjavi informacij in izkušenj na številnih področjih. Sodelovanje Občine Škofja Loka s partnerskimi občinami, med drugim tudi s Táborom, v Sloveniji predstavlja primer dobre prakse,²³ kako se partnerstvo lahko razvije v razvejano mrežo odnosov in dejavnosti med občani. To pa je dobra popotnica za projektno sodelovanje in poglobitev odnosov tudi v prihodnje.

VIRI IN LITERATURA:

- Budja, Aleš; Kocbek, Mihael: Teritorialne členitve v državah članicah Evropske unije. V: *Lex Localis*, Maribor : Inštitut za lokalno samoupravo in javna naročila, 2008, str. 1–30.
- Informacijska točka Evropa za državljane. V: *Evropa med ljudmi, Dobre prakse*, Zavod Movit, december 2010.
- Krajíc, Rudolf; Smrčka, Bohumil; Šechtlová, Marie: *Tábor; jak jej fotografovali v letech 1876–1996*. Šechtlovi Tábor : Odbor školství, kultury a tělovýchovy, 1997.
- Moja Gorenjska, *Gorenjski glas*, št. 1, 5. 1. 2009.
- Pasijoni v Evropi – Bogata dediščina za prihodnost. V: *Pastjionski doneski, 2011/6*, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011.
- Pourová, Renata: *Hrady, zámky a tvrze, které přežily rok 2000*, Jihočeský kraj, 2006.
- Táborci so spoznavali Škofjeloško, *Ločanka*, maj 2011, str. 44.
- Welcome to the Tábor region, *Tábor*, str. 90–104, 2006.
- Pogovor z dolgoletnim predsednikom škofjeloškega Foto kluba Anton Ažbe arhitektom in fotografom Petrom Pokornom, 22. 1. 2011.
- <http://old.tabor.cz/1ja/index.html>
- www.mdloka.si/slo/main.asp?id=5DE747FE

23 *Evropa med ljudmi*, str. 26.

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2011

Zlati grb Občine Škofja Loka za leto 2011 prejme ALOJZIJ PAVEL FLORJANČIČ

*za dolgoletno izjemno ustvarjalno in plodno publicistično,
uredniško ter organizacijsko-vodstveno delo na področju domoznanstva*

Alojzij Pavel Florjančič

Alojzij Pavel Florjančič se je rodil 10. oktobra 1940, v kraju Uršna sela pri Dolenjskih Toplicah. Med Gorjanci in Kočevskim Rogom se je v zgodnjem otroštvu kruto srečal z vihro 2. svetovne vojne in izselitvijo nemških Kočevarjev. Po maturi, na ljubljanski Šubičevi gimnaziji, se je vpisal na Naravoslovno fakulteto, Oddelek za geologijo. Po končanem študiju je vodil raziskave rudišča urana v Žirovskem vrhu in kmalu odšel na izpopolnjevanje v Francijo, na Komisariat za jedrsko energijo. Ob ustanovitvi Rudnika urana Žirovskih vrh je postal glavni geolog in bil v rudniku zaposlen do upokojitve (1992). Na Škofjeloško se je z ženo Ano priselil leta 1970.

Že v času dela v Rudniku urana Žirovski vrh je bil zelo dejaven na strokovnem področju. Kot avtor strokovnih prispevkov in predavatelj je sodeloval na znanstvenih posvetih, je pisec mnogih strokovnih člankov v

domaćih in tujih revijah, soavtor knjige Rudnik urana Žirovski vrh, ki je izšla leta 2000, ter pisec gesel za Enciklopedijo Slovenije. Je dolgoletni urednik glasila Uranar, glasila Rudnika urana Žirovski vrh, ki, kljub statusu rudnika v zapiranju, še vedno izhaja.

Poleg strokovnega delovanja si je ves čas prizadeval, da bi geologijo približal ljudem, še zlasti šolarjem in dijakom. V tem okviru je bil pobudnik in nosilec interesnih dejavnosti s področja geologije na gorenjskih šolah, organizator mine-

raloško-paleontoloških razstav v Trziču, Škofji Loki in drugih slovenskih krajih. Je pobudnik in soustanovitelj društva Loški kremen.

Alojzij Pavel Florjančič se je v loško domoznanstvo bolj aktivno vključil po upokojitvi. Že prej je bil član Muzejskega društva Škofja Loka, leta 1991 je postal član izvršnega odbora, od leta 1999 do 2006 pa je bil njegov predsednik. V sedanjem mandatu je kot član izvršnega odbora skrbnik izdaje knjig v zbirkah Doneski in Vodniki.

Od leta 1996 do 2008 je bil član uredniškega odbora Loških razgledov, v katerih je objavil več kot 30 prispevkov z različnih strokovnih področij. Je avtor knjige Rudnine na Loškem (2001) in urednik več knjig, ki so izšle v zbirki Doneski, in sicer: ponatisa krajepisne črtice Loka, avtorja Franceta Pokorna (1994), kantate Glagolite, skladatelja Marijana Gabrijelčiča (1997), Več kot 100 let – zbornik ob 100-letnici čebelarstva na Loškem (2006), drame Umorjeni škof, avtorja Janeza Veiderja (2007), Marijan Gabrijelčič (1940–1998), avtorjev Tineta Bogataja in Metke Sulič, ob 10-letnici smrti skladatelja Marijana Gabrijelčiča (2008). Bil je tudi urednik vodnika Sv. Miklavž nad Selci, avtorja dr. Antona Ramovša (2000) in vodnika Grebeni slovenskih gora (2007), avtorja Milenka Arnejska – Prleta. Leta 2005 je uredil obsežno knjigo – Več kot tisoč let – Kronika župnije sv. Jurija Stara Loka.

V zadnjih letih je njegovo delovanje tesno povezano s Škofjeloškim pasijonom, kjer si še zlasti prizadeva za ohranjanje »pasijonske kondicije« v času, ko se pasijon ne uprizarja. V tem duhu je uredil že šest knjig, ki od leta 2006 izhajajo v zbirki Doneski in so se v letu 2010 preimenovali v Pasijonske doneske, saj je njegova velika želja, da bi postali osrednja slovenska pasijonska publikacija. Bil je pobudnik postavitve pasijonskih razstav, ki so bile postavljene v Škofji Loki, drugih slovenskih krajih in tujini. Bil je član programskega odbora mednarodnega znanstvenega simpozija Pasijoni v Evropi – bogata dediščina za prihodnost, ki je marca 2011 potekal v Škofji Loki. V okviru simpozija je pripravil razstavo Slovenski pasijoni.

Konec devetdesetih let prejšnjega stoletja je bil pobudnik vzpostavitve Aleje znamenitih Ločanov in glavni nosilec postavitve prvih obeležij kiparju Tonetu Logondru, slikarju Ivetu Šubicu in ustanoviteljem Muzejskega društva Škofja Loka: dr. Pavletu Blazniku, Francetu Planini in dr. Tinetu Debeljaku.

V okviru Muzejskega društva je tudi občasni voditelj tematskih Blaznikovih večerov, kot predsednik društva pa je bil leta 2003 glavni organizator mednarodnega znanstvenega simpozija ob 200-letnici sekularizacije Loškega gospostva, v okviru katerega je bil izdan obsežen Blaznikov zbornik. Zaradi svojega delovanja v Muzejskem društvu Škofja Loka je bil leta 2010 imenovan za častnega člana.

Dolga leta je proučeval izročilo kočevskih Nemcev in bil sourednik knjige Kočevarska folklor, ki je leta 2004 izšla pri Založbi ZRC SAZU. Bil je tudi urednik knjige Vodni viri na Kočevskem, ki je izšla pri isti založbi, in obsežnega zbornika rojstnega kraja Uršna sela. Urejuje tudi tamkajšnje krajevno glasilo, kar še doda-

tno dokazuje njegovo veliko ljubezen do domačih krajev in ljudi ter splošno nagnjenje do domoznanstva.

Zaradi njegovega izjemno ustvarjalnega in plodnega življenja je težko zaobjeti vse njegovo bogato delovanje. Poleg širine svojega znanja, kjer povezuje različna strokovna področja, ga odlikujejo skromnost, iskrivost, vztrajnost, kar vse združuje z izredno operativnostjo, saj posamezne knjižne izdaje uredi, napiše besedilo, sodeluje pri oblikovanju in pripravi za tisk. Kot sogovornik navdušuje z razgledanostjo na svojem strokovnem, geološkem, področju, je pa tudi izjemen poznavalec umetnostne in splošne zgodovine. Ko vse to združi s svojo neizmerno ljubeznijo do domačih krajev in ljudi, se rojevajo dela, ki jih lahko samo občudujemo. Vse svoje delovanje na domoznanskem področju opravlja prostovoljno. Pri delu ga vodi želja, da bi bilo čim več stvari zapisanih, s čimer želi domoznanske vsebine posredovati širšemu krogu ljudi in jih hkrati odvzeti izgubi zgodovinskega pozabljanja.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2011 prejmejo SKAVTI IZ STEGA ŠKOFJA LOKA I

*za njihovo 20-letno kakovostno, širše družbeno in
izjemno celostno delovanje na področju vzgoje*

Skavtinje in skavti iz stega Škofja Loka 1

Skavtska skupina Škofja Loka 1 – steg Grajskih zamorcev, ki deluje v okviru Združenja slovenskih katoliških skavtinj in skavtov, se je neuradno začela srečevati že leta 1990, uradno pa 1991, ko so imeli prvi skavtski tabor. Od takrat število članov samo še narašča, saj je skavtska metoda po več kot 100 letih od ustanovitve še vedno aktualna za mladino. Bistvo skavtske vzgoje je prispevati k polnemu telesnemu, duševnemu, duhovnemu in družbenemu razvoju otrok in mladih, da bodo lahko postali

trdne osebnosti, odgovorni državljani ter člani krajevnih, narodnih in mednarodnih skupnosti. Od leta 2005 naprej imajo status društva v javnem interesu.

Voditelji – prostovoljci poleg vzgoje mlajših skrbijo tudi za nenehen stik z naravo. Poleg vsakoletnih poletnih in zimskih taborov ter različnih izhodov, ki so vedno organizirani v naravi, vsako leto organizirajo tudi ekološke dejavnosti ob dnevu Zemlje. Tako ločevanje odpadkov sploh ni več tema pogovorov, ampak ustaljena praksa, vsakoletna čistilna akcija pa velik izziv. Skavtska metoda vzgoje temelji na služenju v družbi, kar mladi skavti najbolj pokažejo z medgeneracij-

skimi akcijami. Vsem občanom občine vsako leto pred božičem prinesejo Luč miru iz Betlehema, posebej obiščejo ostarele in vse javne ustanove v občini. Na cvetno soboto na Mestnem trgu prikažejo izdelovanje butaric, na velikonočni ponedeljek pa se družijo z ostarelimi v Domu starejših, s katerimi obujajo star običaj – pirhanje.

Skavtska skupina je organizirana po starostnih vejah; najmlajši so združeni v krdelo, osnovnošolci predmetne stopnje v četo, dijaki v noviciat in klan, skupnost voditeljev pa predstavlja SKVO.

Skavti so zelo dejavni na občinski ravni, saj vsako leto sodelujejo pri Miklavževem sprevodu na Mestnem trgu, pomoč pa nudijo tudi pri Pokalu Loka, izvedbi občinske čistilne akcije in organizaciji različnih slovesnosti ter športnih dogodkov. Sodelovali so tudi pri Škofjeloškem pasijonu – kot igralci in kot tehnično osebje, v času po zadnji predstavi pa skrbijo za hrambo in izposojajo nekaterih večjih rekvizitov (odrov, ograj ...). Omeniti tudi velja, da so sodelovali pri pripravi in izvedbi delavnic na tretji mednarodni konferenci Mesto za mlade – mladi za mesto, v sklopu programa Evropa za državljane. Redno sodelujejo tudi s Civilno zaščito in župnijsko Karitas.

Vsako leto se voditelji izobražujejo na različnih tabornih šolah, kjer pridobijo ustrezno znanje in veščine za vodenje mlajših skavtov. Prizadevajo si, da bi mladim v poplavi elektronskih naprav nudili čim več možnosti za osebno rast ter čut za sočloveka in naravo ter da bi imeli tudi otroci iz socialno šibkejših družin možnost doživeti skavtstvo. Ustvarjajo prostor, kjer lahko mladostniki razvijajo svoje talente in tako postanejo bolj samozavestni ter bolj odgovorni.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2011 prejme BORJANA VARJA KOŽELJ

za ustanovitev in sedemletno uspešno vodenje Univerze za tretje življenjsko obdobje pri Društvu upokojencev v Škofji Loki

Borjana Varja Koželj, danes upokojena profesorica geografije in zgodovine, je bila rojena leta 1946. Že sedem let uspešno vodi Univerzo za tretje življenjsko obdobje pri Društvu upokojencev v Škofji Loki.

Univerza je bila ustanovljena na pobudo prejšnje predsednice društva Mane Veble Grum in je v študijskem letu 2004/2005 pričela z delom v treh krožkih, v letošnjem letu pa je upokojencem na voljo kar petindvajset krožkov, delavnic, raznih predavanj,

Borjana Varja Koželj ob vpisovanju v knjigo prejemnikov občinskih priznanj.

mesečnih druženj, kot je Čaj ob petih. U3, kot na kratko imenujejo Univerzo za tretje življenjsko obdobje, ima približno 200 članov, od katerih jih je okoli 40 zelo aktivnih in se udeležujejo različnih aktivnosti, predavanj ter akcij. Obsežno in pestro ponudbo vsako leto posodablajo in nadgrajujejo, pri tem pa se prilagajajo tudi željam udeležencev. Glavni namen izvajanja krožkov je, da uporabniki nova znanja s pridom uporabljajo v vsakdanjem življenju. Tako udeleženci lahko obiskujejo tečaje računalništva, fotografije, tujih jezikov, kulinarike, sadjarstva, astronomije, neverbalne komunikacije, klekljanja, urjenja spomina in številnih drugih.

Na pobudo Koželjeve je bila v prostorih društva ustanovljena tudi Marinkina knjižnica. Na policah imajo že blizu 3 000, večinoma podarjenih, knjig. Ustanovitev knjižnice je botrovala tudi uvedbi bralne značke za upokojence v letu 2010, pri kateri danes sodeluje več kot 30 upokojencev. Da je delo v sklopu aktivnosti U3 zelo pomembno in cenjeno, je razvidno tudi iz vabila, da pristopijo k projektu Krepitve mreže nevladnih organizacij izobraževanja starejših na nacionalnem nivoju.

Koželjeva je bila tudi glavna akterka projekta prostovoljnih kulturnih mediatorjev v Loškem muzeju, za kar je univerza prejela celo priznanje Andragoškega centra. Skrbela je za promocijo naziva kulturni mediator ter dajala motivacijo upokojencem, da bi svojo starost preživeli še bolj dejavno, ponovno učče se in da ponotranjijo dejstvo, da lahko družbi še veliko dajo; prepričala je enajst upokojencev, kar je največja tovrstna skupina v Sloveniji. S samostojnim študijem literature, obiskovanjem muzejev in muzejskih zbirk ter predavanji so dokazali,

Dobitniki občinskih priznanj za leto 2011. Od leve proti desni: Alojzij Pavel Florjančič, Borjana Varja Koželj, župan mag. Miha Ješe in predstavnika skavtov: Klara Pisk, Jernej Bernik.

kako učinkovit je lahko študij starejših oseb. Zdaj lahko svoje na novo pridobljeno znanje iz zgodovine, umetnostne zgodovine in antropologije širijo v obliki prostovoljnega dela med obiskovalce muzeja. Seveda je ena od njih tudi gospa Borjana.

Koželjeva je vedno polna optimizma, poleg tega pa svoje ideje širi in uresničuje s takim žarom, da ji marsikdo rad odpre tudi kaka na videz zaprta vrata. Sama pa pravi, da ji delo predstavlja zadovoljstvo in osebni razvoj, zato jo je nagrada resnično presenetila. Vseeno je bila vesela nominacije, saj so jo predlagali sodelavci in somišljeniki. Hkrati poudarja, da sama, brez razumevajočih ljudi z voljo za uresničitev projektov, ne bi mogla doseči takšnih rezultatov in je to nagrada za njihovo skupno delo.

Priznanja Občine Škofja Loka za leto 2002

Zlati grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme msgr. **ANDREJ GLAVAN** *za dolgoletno delovanje na duhovnem področju in ohranjanje kulturne dediščine*

Msgr. Andrej Glavan, od leta 2006 novomeški škof, ob prevzemu občinskega priznanja.

Msgr. Andrej Glavan se je rodil 14. oktobra 1943, v župniji Soteska pri Dolenjskih Toplicah. Tam je obiskoval osnovno šolo, nižjo gimnazijo pa v Dolenjskih Toplicah. Maturiral je leta 1961 v Kranju in nato študij nadaljeval na ljubljanski univerzi, na Fakulteti za kemijsko tehnologijo, kjer je leta 1966 diplomiral. Po nekajmesečni službi, stažiranju v tovarni Iskra v Žužemberku, in po enoletni vojaščini se je odločil še za študij bogoslovja. O tem študiju se je že v prvem letniku študija kemije pogovarjal s prelatom Josipom Šimencem, ki pa mu je svetoval, naj najprej zaključi študij kemije in se nato odloči, kaj želi. Želja je bila ob koncu študija še vedno močna, tako da je z velikim zagonom pričel študirati in spomladi, leta 1966, tudi sodelovati pri organizaciji pokoncilskega mladinsko-študentskega misijona v Ljubljani. Kot študent je sodeloval v mnogih cerkvenih pevskih zborih in pomagal pri ustanovitvi pozneje zelo uspešnega zbora sv. Cecilije v Ljubljani.

29. junija 1972 je bil posvečen v duhovnika in 30. novembra istega leta je nastopil službo nedeljskega kaplana v Škofji Loki, s stalnim bivanjem na župniji, kjer je na različnih pozicijah ostal polnih 28 let. V Škofji Loki je bil najprej leto in pol redni kaplan. Spodbujal je ustanovitev nove župnije na Suhi, ki je bila do tedaj del škofjeloške župnije. Samostojna je postala 1. januarja 1975, Glavan pa je bil

njen župnik prvih šest let. Leta 1981 je bil imenovan za župnika v tisočletni župniji Stara Loka, kjer je opravljal svoje duhovno poslanstvo do leta 2000, ko je bil imenovan za pomožnega škofa v Ljubljani. Medtem je bil eno leto tudi soupravitelj župnije Sv. Lenart nad Škofjo Loko. Delo v župniji je opisal kot veliko družinsko skupnost, kjer poznaš slehernega prebivalca – ne glede ali je kristjan ali ne. Vse stvari se odvijajo na osebnem nivoju in se rešujejo s pogovori ter dogovarjanjem.

Leta 1980, 1985 in 1992 je bil izvoljen in imenovan za dekana škofjeloške dekanije, pri čemer je prva dva mandata opravljal po pet let, tretjega pa do leta 2000. Leta 1997 je sprejel službo prodekana in bil izvoljen v duhovniški svet ljubljanske nadškofije. Od leta 1998 je bil član zbora svetovalcev, od jeseni 1998 pa do marca leta 2005 je opravljal službo arhidiakona za Gorenjsko. V letu 1999 ga je sveti oče Janez Pavel II. imenoval za prelata, 13. marca 2000 pa za ljubljanskega pomožnega škofa in naslovnega škofa Mustija v Numidiji. V škofa je bil posvečen 12. junija 2000, v ljubljanski stolnici. Za škofovsko geslo si je izbral Božjo besedo iz Janezovega evangelija, ki pravi: »*Kar koli vam poreče, storite!*« Od novembra 2000 do januarja 2005 je bil tudi tajnik Škofijskega pastoralnega sveta, po odhodu škofa Franca Rodeta z mesta ljubljanskega nadškofa, leta 2004, pa krajši čas tudi upravitelj ljubljanske nadškofije. Ob ustanovitvi novomeške škofije ga je papež Janez Pavel II. imenoval za prvega novomeškega škofa, umeščen je bil 10. junija 2006.¹

Duhovnemu delu v Škofji Loki je bil popolnoma predan in je delal tako z mladimi kot odraslimi, da bi ti ohranili in negovali krščanske vrednote. Njegova karitativna skrb za ostarele se je kazala v tesni povezanosti z Domom ostarelih občanov v Stari Loki kot tudi v sočutni negi matere. Z veseljem in posebnim darom se je posvečal petju in vzgoji pevcev. Sodeloval je v pastoralnem svetu, kjer je s svojimi praktičnimi izkušnjami pomagal razvijati pomen pastoralnega dela za družine.

Veliko odgovornost je čutil do sakralne kulturne dediščine in uspešno prenavljal cerkve v Crngrobu, Pevnem, na Križni gori in v Stari Loki. Z obnavljanjem dragocenih sakralnih zgradb je za Slovenijo obnavljal kulturno dediščino iz preteklosti za prihodnje rodove. Zasedil je tudi željo ljudi, da bi se na Planici ponovno sezidala cerkev, ki je bila med 2. svetovno vojno zažgana in porušena. Ob pomoči župljanov in dobrotnikov mu je to uspelo, čeprav je imel marsikdo ta projekt za nesmiselno početje. Pot do Planice je bila mogoča le s traktorjem, cerkev so postavili ob požrtvovalnem delu in sodelovanju mnogih. Na koncu cerkev ni bila le osebni uspeh takratnega župnika, ampak zasluga številnih župljanov in krajanov.

Glavana je tudi sicer prevzela lepota Škofje Loke z njeno okolico. Na svojih poteh do ljudi je Škofjo Loko spoznal do obisti in jo opisal kot mesto, kjer na enem kraju srečaš ogromno različnih lepot. Najbolj všeč mu je cerkev v Crngrobu, od naravnih lepot pa sprehod s Križne gore do Planice.

Msgr. Andrej Glavan je vnašal v življenje škofjeloške občine duhovno dimen-

1 Življenjepis msgr. Andreja Glavana je povzet po zapisu dr. Andreja Sajeta, tiskovnega predstavnika Slovenske škofovske konference.

zijo in širše razsežnosti bivanja vsem, ki so to želeli in iskali. Njegovo samarijansko delo ni pozabljeno, kar dokazuje tudi zlati grb Občine Škofja Loka. Tega je bil msgr. Glavan izjemno vesel, predvsem pa je bil zadovoljen z utemeljitvijo priznanja. Kot duhovniku mu je namreč pred materialnimi dobrinami pomemben duhovni vidik njegovega delovanja, kar je v obrazložitvi nagrade na prvem mestu. Seveda so pomembni tudi verski spomeniki v smislu kulturne dediščine in krepitve pripadnosti krščanski tradiciji in slovenstvu. Vseeno pa je v dobi globalizacije, ko smo po eni strani vsi ves čas povezani in dosegljivi, po drugi strani pa so prepadi in razlike med ljudmi vedno večji, glavno poslanstvo katoliške cerkve in duhovnikov graditev mostov med ljudmi.

Sporočilo msgr. Andreja Glavana ob prejemu občinskega priznanja je bilo: *»Ostanite zvesti svojim krščanskim koreninam in tisočletni tradiciji svojega mesta. Na ta način boste ostali delovni in ustvarjalni ljudje, ki cenijo svoj rod in svojo zemljo.«*

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme TURISTIČNO DRUŠTVO ŠKOFJA LOKA

za 50-letno delovanje na področju turizma

V imenu Turističnega društva Škofja Loka je občinsko priznanje prevzel Marko Pleško.

Turistično društvo Škofja Loka je bilo ustanovljeno 1. aprila 1952 in je naslednik Olepševalnega društva, ki je v Škofji Loki delovalo že od leta 1895. Na ustanovnem občnem zboru je sodelovalo 41 Ločanov. Danes društvo šteje več kot 100 članov, kar kaže na zanimanje Ločanov za turizem.

V prvih letih je Turistično društvo priredilo zelo uspešno »Beneško noč«, odprlo turistično pisarno s stalnim uslužbencem, obnovilo turistične poti in sprehajališča s klopki ter postavilo zahteve za turistični razvoj mesta. Zahtevali so gradnjo hotela, novega kopaljšča, novih gostinskih obratov, kavarne in slaščičarne, olepšavo in komunalno ureditev mesta, ureditev camping prostora, lastni prospekt, prireditve, izlete in tesno sodelovanje z občinskimi organi, da bi iz Škofje Loke napravili priljubljen turistični kraj. V tem obdobju so postavili tudi tobogan na kopaljšču, ki je bil novost daleč naokrog in je prinašal veliko veselja mladim in starim kopalcem. Za naj-

mlajše so organizirali javne dirke s skiroji na Lontrgu, udeležencem tekmovanja pa so člani društva delili čokolado. Turistično renesanso je mesto z okolico doži-

velo v sedemdesetih letih, s praznovanjem tisočletnice mesta (1973), z novim modernim hotelom, žičnico na Starem vrhu, trim stezo, razvojem kmečkega turizma, zimskim bazenom in največjo prireditvijo - Izseljeniškim piknikom na Loškem gradu.

Turistično društvo Škofja Loka je v svojih 50-ih letih obstoja izvedlo veliko število akcij, ki so bile namenjene urejanju in olepševanju mesta ter okolice. Aktivno so sodelovali pri razvoju in uveljavljanju turističnih kmetij in so bili pri tem med prvimi v Sloveniji. Bili so podporniki številnih, še danes uveljavljenih prireditev, kot so Venerina pot, Škofjeloški pasijon, glasbeni večeri Pod Homanovo lipo in tudi nekaterih, ki jih danes ni več: uprizoritev Visoške kronike in Cvetja v jeseni ter folklorni večer, ki so privabile množice ljudi na Loški grad.

Društvo skrbi za dvig miselnosti, da je Škofja Loka lahko pomembno turistično mesto. Promocija Škofje Loka je bila odlična že leta 1967, ko so izdali prvi barvni prospekt Škofja Loka s Selško in Poljansko dolino, v nakladi 30.000 izvodov, 8 različnih motivov barvnih razglednic ter zemljevid Škofjeloško ozemlje in soseščina. Poleg tega so organizirali tečaje za turistične vodiče, ki vodijo turistične ogledne po Škofji Loki in jo tudi danes kakovostno predstavljajo obiskovalcem.

Turistično društvo je v petdesetih letih skrbelo za promocijo tisočletne Škofje Loke in privabljanje domačih in tujih turistov s predstavljanjem bogate turistične ponudbe in kulturne dediščine najbolje ohranjenega srednjeveškega mesta v Sloveniji, z vrsto prireditev, ki temeljijo tako na zgodovinskih, muzejskih, galerijskih kot tudi športnih in rekreativnih dejavnostih.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme JULIJA BERGANT

za dolgoletno delo na področju babištva in karitativne dejavnosti

Gospa Julija Bergant je bila rojena leta 1934. Že kot otrok je rada pomagala ljudem in ker je želela svojo humanost združiti s poklicem, se je njena izobrazbena pot po opravljeni nižji gimnaziji nadaljevala na šoli za babištvo. Julka, kot ji pravijo po domače, se je po končanem šolanju, leta 1954, kot babica zaposlila v zdravstvenemu domu Škofja Loka. Večina porodov je takrat potekala na domovih in velikokrat je morala do nosečnic pešačiti tudi do štiri ure daleč. Vseeno ji je bilo delo v veliko veselje in zadovoljstvo, da lahko pomaga. Mnogo gospodinjev po okoliških vaseh in hiše po loškem hribovju takrat niso imela ne tekoče vode ne elektrike. Bila pa je med ljudmi močna povezanost, tako da porodnice skoraj nikoli niso bile same in so z njimi dolgi čas do Julkinega prihoda včasih preživljale sosede, ki so bile tudi kritične opazovalke dogajanja. To je Julka najbolj občutila ob prvem porodu v vlogi babice, ko je bila še mlada in neizkušena, vaške ženske pa so natančno opazovale, kaj bo naredila. Na srečo je porod minil brez zapletov in glas o novi babici se je hitro razširil. Ljudje so jo vzeli za svojo, ona pa je vzljubila škofjeloški okoliš.

Julija Bergant

Devet let je opravljala delo na terenu, nato se je kot babica zaposlila v kranjski porodnišnici na Gašteju. Po dveh letih so se preselili v nove prostore na Zlatem polju, kjer je bila do upokojitve vodja porodnega oddelka. Medtem je prišlo do reorganizacije babiške službe in do rojevanja v porodnišnicah. Poklic je zahteval nenehno izobraževanje, Bergantova pa je poleg svojega dela skrbela še za organizacijsko delo in posodabljanje porodnišnice. Ker je svoj poklic opravljala s toplino, ji ni bila nobena naloga pretežka, sodelavci se je spominjajo kot marljive in vsestransko prizadevne delavke.

Bergantova se z veseljem spominja trenutkov, ki jih je prineslo vsako novo življenje. Hkrati pa se je med svojim delom srečala tudi s tragičnimi in težkimi trenutki; vseeno je, kolikor je bilo v njeni moči, skušala mamicam lajšati bolečine in težave.

Tudi po upokojitvi (1984) je ostala zvesta svojemu vodilu – pomagati drugim. Aktivno je sodelovala in pomagala v dobrotelčnih organizacijah, predvsem pri Župnijski Karitas Škofja Loka, kjer ljudem v različnih stiskah skuša pomagati – včasih materialno, včasih pa le s spodbudno in prijazno besedo. Tudi njeni obiskani ostareli in pomoči potrebnih ljudi, ki jim je pomagala lajšati njihovo stisko in premagovati bolezen, osamljenost in trpljenje, so hvalevredni.

Julija Bergant, ki ne mara samohvale, je bila občinskega priznanja zelo vesela, saj meni, da je nagrada potrditev, da je moto *»delati dobro, ljubiti sočloveka in znati odpuščati«* še vedno vodilo večine ljudi.

Srebrni grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme JANEZ ŽONTAR *za večletno delo na področju usmerjenega kmetijstva*

Janez Žontar, rojen leta 1951, skupaj z ženo Jano vodi kmetijo Pr' Petrc pri Svetem Duhu. Leta 1978 sta prenovila hlev, da je bil med najbolj moderniziranimi ne le na Gorenjskem, ampak v slovenskem merilu. Oglede so ga prihajale strokovne ekskurzije iz vse Slovenije in tudi iz tujine; najbolj oddaljeni obiskovalci so bili celo z Japonske.

Žontar si vseskozi prizadeva za napredek kmetije. Največ napora je vlagal v izboljšanje genetskega potenciala svoje 100 glav velike črede svetlolisaste pasme govedi. Krave imajo zelo dobro mlečnost, z visoko vsebnostjo beljakovin in maščob, dobro plodnost, lahke telitve in velik prirast telet. Zaradi visoke mlečnosti krav se uvršča med najboljše slovenske rejce. Prav tako se ukvarja z vzrejo plemenskih bikov lisaste pasme. Lisasta pasma govedi je izjemno hvaležna za

mešano rejo, tj. rejo za meso in mleko.

Svoje najboljše živali Žontar tudi razstavlja na živilnoredskih razstavah, na katerih je prejel več pomembnih priznanj in nagrad. Na prvi tekmovalni razstavi – Gorenjski razstavi lisaste pasme govdi –, ki se je je udeležil leta 1985, je s telico osvojil 1., s kravo pa 2. mesto. 1. mesto je s telico osvojil tudi na republiški razstavi v Gornji Radgoni (1992). Tovrstnih razstav, ki jih danes poznamo pod nazivom (Mednarodni) živilsko-kmetijski sejem Gornja Radgona, se je udeleževal tudi kasneje in leta 1999 s plemensko telico spet osvojil 1. mesto. Leta 2001 je osvojil veliki zvonec za elitnega bika iz svojega hleva, kar pomeni sam vrh plemenske vrednosti živali. Takšno nagrado sta takrat prejela le dva rejca v Sloveniji. Prav tako v Gornji Radgoni je leta 2004 prejel srebrno medaljo za

Janez Žontar

prvesnico lisaste pasme, leta 2007 pa priznanje za vzrejo sedemnajstih bikcev lisaste pasme, za načrtno osemenjevanje, v letih od 2000 do 2006.

Leta 1993 je v Kranju na Gorenjski razstavi s kravo po prvem teletu osvojil 1. mesto, krava pa je bila rekorderka v količini mleka v laktacijski dobi 305 dni, s kar 8.947 kg mleka (povprečna količina tovrstnega mleka je okrog 7.000 kg).

Leta 1997 se je udeležil Zadružne razstave v Poljanah in s starejšo kravo osvojil 2. mesto. Leta 2009 pa je v Lescah na Gorenjski razstavi osvojil 2. mesto s prvesnico svetlolisaste pasme.

Janez Žontar je od začetka kmetovanja ves čas aktivno sodeloval v Kmetijsko gozdarski zadrugi Škofja Loka in Krajevni skupnosti Sveti Duh. Prevezal je članstvo v različnih odborih zadruga in si dva mandata prizadeval za čim boljše ureditev krajevne skupnosti. Med svoje večje dosežke si, sicer skromni Janez, ki si ni želel niti objave o svojem delu, šteje asfaltiranje nekaterih cest in urejen podvoz pod glavno cesto iz Gorajt v Sveti Duh.

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme ŽUPNIJSKA KARITAS ŠKOFJA LOKA

za večletno humanitarno in karitativno dejavnost

Karitas je dobrodelna humanitarna ustanova, ki temelji na prostovoljnem, neplačanem delu. Dobrodelnost je namreč pečat krščanskega apostolata.

Župnijska Karitas Škofja Loka je bila ustanovljena leta 1990. V njej stalno sodeluje šest prostovoljk, občasno pa še osem žena. V vseh večjih akcijah jim pomagajo skavti, mladina in širša župnijska skupnost.

V imenu Župnijske Karitas Škofja Loka je priznanje prevzela Marija Bizjak.

Prvo veliko delo Župnijske Karitas Škofja Loka je bilo nudenje denarne pomoči prizadetim Škofjeločanom, ob veliki poplavi jeseni 1990. V času vojne na Hrvaškem in v Bosni je Karitas pomagala številnim beguncem pri njihovi namestitvi v Uršulinskem samostanu, pri nekaterih družinah in v kasarni. Skupaj z Rdečim križem Škofja Loka je oskrbovala begunce s hrano, oblačili, odejami in pohištvom. Srečanje z begunci je prostovoljcem pokazalo, da si pregnani ljudje želijo predvsem tople besede in razumevanja za njihovo stisko.

Danes je delovanje župnijske Karitas usmerjeno v pomoč ljudem iz bližnje in daljne okolice Škofje Loke. Pomoč, ki jo nudijo, je zelo raznolika. Tako pomagajo družinam, ki se znajdejo v težavah zaradi brezposelnosti, bolezni ali psihičnih stisk. Pomagajo jim predvsem s hrano, osebnimi predmeti in občasno pri plačilu osnovnih položnic. Svetujejo jim tudi, kje naj iščejo pravno pomoč in urejajo pravice, kot so osnovno zavarovanje, varstveni dodatek in izredne denarne pomoči. Pomoč otrokom izvajajo predvsem kot zagotavljanje enakih pogojev za pridobitev izobrazbe, kar se kaže v podarjenih šolskih potrebščinah, plačilu malic in kosil ter izletov in šol v naravi. Pomoč starejšim, bolnim in invalidom izvajajo prostovoljci po domovih in centrih za ostarele kot druženje, skupaj obiščejo zdravnika ali jim prinesejo osnovna živila. Škofjeloška župnijska Karitas se občasno sreča tudi z brezdomci, odvisniki in materami v stiski. Vsem želijo pomagati, če ne gre drugače, vsaj s prijazno besedo in nasvetom. Sicer pa jih usmerijo v programe Slovenske Karitas, ki izvajajo tudi programe materinskih domov, delilnic hrane za brezdomce in centre za odvajanje od odvisnosti.

Ker so socialne razlike med ljudmi, in s tem povezane težave in stiske, vedno večje, se vse več ljudi obrača po pomoč v finančni ali materialni obliki. V okviru župnijske Karitas je organizirana tudi svetovalna služba, ki ljudem nudi strokovno pomoč pri reševanju težav. Občani se lahko nanje obrnejo osebno ali po telefonu, kjer lahko na telefonskem odzivniku pustijo sporočilo.

Župnijska Karitas daje velik pomen prostovoljnemu, nedobičkonosnemu delu. Njihovo vodilo je namreč: *»Človek ni ustvarjen le zato, da živi z drugimi, temveč še bolj, da živi za druge.«*

Bronasti grb Občine Škofja Loka za leto 2002 prejme SREČKO TUŠAR

za večletno delovanje pri GRS Škofja Loka

Polkovnik Srečko Tušar se je rodil 18. maja 1925, v Idriji, v rudarski družini, uradno kot Feliks Tušar. Zaradi bratrancev telovadcev je bil tudi sam športno aktiven, že zelo zgodaj pa sta ga začela zanimati orožje in razstrelivo. Njegova prva zaposlitev je bilo delo minerja v idrijskem rudniku živega srebra. Mladost je močno zaznamovala 2. svetovna vojna, leta 1942 je postal mladinski aktivist OF, naslednje leto se je pridružil slovenskim partizanom, kjer je hitro zaslovel kot izvrsten diverzant. Sodeloval je v zahtevnih akcijah, med drugim februarja 1944 v idrijskem rudniku, ko so razstrelili vodne črpalke, in aprila 1944, ko so napadli nemško skladišče bencina v Postojnski jami. Opravil je oficirsko šolo v Beogradu in po vojni vodil razminiranje področij ob meji z Italijo. Svojo humano plat borca je izkazal pri prenosu 123 težkih ranjencev iz Cerkna v Loško dolino. Kot komandant 1. bataljona Prešernove brigade je branil Križno goro v plamenih, kjer je bil tudi težko ranjen.

Po koncu 2. svetovne vojne je postal poklicni vojak in dolgo let deloval v Centru za vzgojo častnikov in podčastnikov izvidniških, planinskih in padalskih enot na Bohinjski Beli. Njegove izobraževalne tečaje so obiskovali tudi kasneje priznani vrhunski alpinisti. Poseben podvig je polkovnik Tušar izvedel na dan topništva leta 1962, ko je s svojo planinsko enoto v snegu, od doma na Planiki na vrh Triglava, nesel 1200 kg težak top z dvema granatama. Izstreljena slavnostna salva je bila v čast našemu najvišjemu gorskemu vrhu in pozdrav gorskim topničarjem. Tušar je bil tudi v samem slovenskem vrhu pri kakovosti prikaza vojaških vaj za tuje delegacije. S tem je utrjeval ugled, sposobnosti in moč našega vojaškega gorništv. Za uspešno izvedeno vajo v Gorskem Kotarju mu je osebno čestital celo sovjetski vojaški poveljnik Malinovskij.

Od leta 1960 do 1965 je bil komandant škofjeloške vojašnice, ki je bila pod njegovim vodstvom skoraj v celoti prenovljena.

Že leta 1945 je postal aktiven alpinist, leta 1952 pa član Gorske reševalne službe in nato še učitelj smučanja. Bil je glavni ustanovitelj Postaje GRS v Škofji Loki, kjer je s svojimi izkušnjami pomagal premagati marsikatero težavo pri nakupu nujne reševalne opreme in organiziranosti postaje. V času aktivnega delovanja v vojski so pod njegovim poveljstvom vojaki pomagali pri ureditvi prog za razne smučarske prireditve, kot so Pokal Loka, skoki v Planici in Pokal Vitranc.

Srečko Tušar

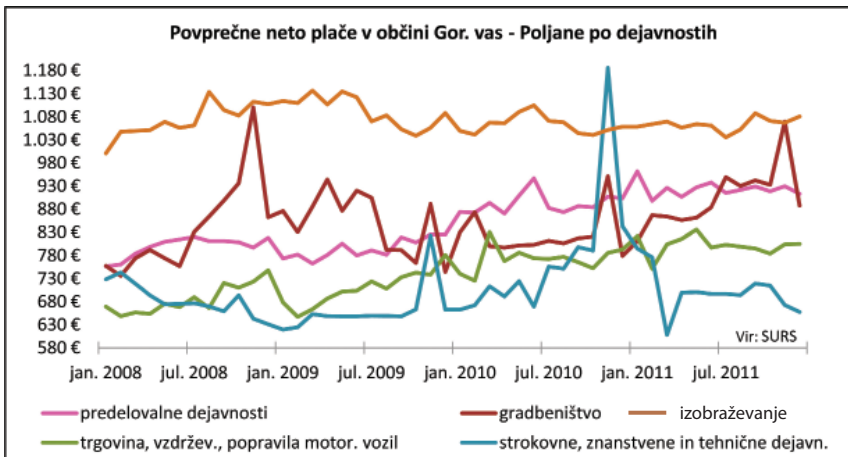
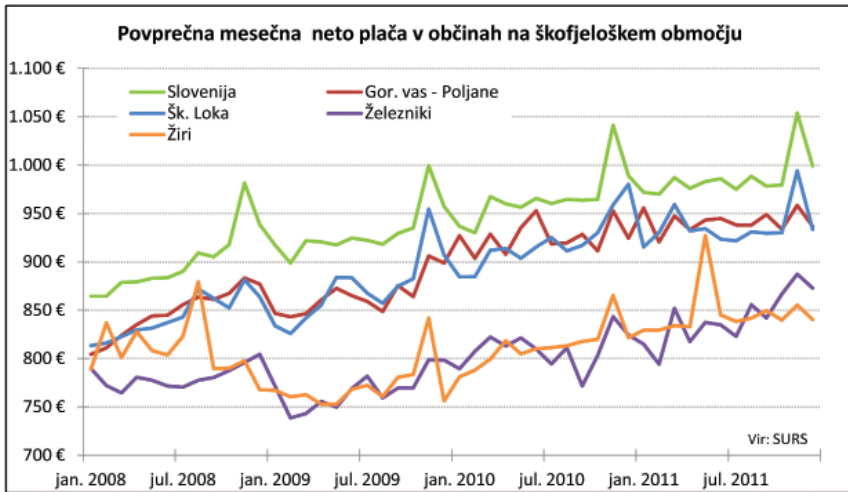
Po upokojitvi je aktivno sodeloval pri usposabljanju Teritorialne obrambe in bil prepričljiv pobudnik in zagovornik razvoja alpsko-izvidniških enot. Je tudi častni član Zveze vojaških gornikov Slovenije, Kolektiva Postojnske jame in Občine Postojna. Polkovnik Tušar je ustanovni član ZVGS, ki je na ustanovnem zboru vsem prisotnim povedal globoko sporočilo o srčnosti vojaških gornikov: *»Mnogo je vojakov, a vojak v gorah je lahko le vojak s srcem, s pravo ljubeznijo do gora!«*

Dobitniki priznanj Občine Škofja Loka za leto 2002.

Občina Gorenja vas - Poljane v letu 2011

Glede na gospodarsko in finančno krizo na državni ravni, ki še vedno pretita in se spet stopnjujeta, sta kazalnika Statističnega urada RS in Zavoda za zaposlovanje za občino Gorenja vas - Poljane bolj optimistična. Stopnja registrirane brezposelnosti se je s 6,1 odstotne točke v začetku leta spustila na približno 5 %, decembra npr. 4,9. Na državni ravni je registrirana brezposelnost v decembru dosegla 12,2 %. Trend rasti plač zaposlenih občanov se je v letu 2011 nekoliko umiril, povprečna mesečna neto plača (bruto plača, zmanjšana za prispevke za socialno varnost in akontacijo davka od osebnih prejemkov) je bila med 930 in 940 evrov, le ob koncu leta je bilo kot običajno zaznati povečanje, ki je posledica izplačila trinajstih plač in/ali božičnic. V grafu primerjamo povprečne neto plače v občinah na Škofjeloškem, vključili smo še državno povprečje. Kot je razvidno iz drugega grafa, kjer prikazujemo izplačila po izbranih dejavnostih, so v občini na najvišji ravni plače v izobraževanju. Gre za edino dejavnost, za katero so na Statističnem uradu dosegljivi podatki, v kateri je bila v letu 2011 povprečna neto plača nad tisoč evrov - v povprečju približno 1.060 evrov na mesec. Gradbeništvo je v prvi polovici leta postopoma raslo, iz nekaj več kot 800 evrov v januarju na več kot 1.050 v novembru, že naslednji mesec je bila povprečna neto plača v tej dejavnosti pod 900 evrov neto. V trgovini so mesečni zaslužki okrog 800 evrov, v predelovalnih dejavnostih pa nekaj čez 900 evrov, medtem ko zaslužki v gostinstvu sledijo sezoni. Tako so zaposleni prejeli dohodke od nekaj več kot 600 evrov in vse do nekaj nad 1.000 v decembru. Negativen trend povprečnih izplačanih neto plač je v strokovnih, znanstvenih in tehničnih dejavnostih, in sicer iz januarjskih skoraj 800 evrov na komaj 600 v prvi četrtini leta, nato so plače več mesecev zdržale blizu 700 evrov ali nekaj nad to vrednostjo, novembra in decembra so se spustile skoraj do 650 evrov.

Občinski nagrajenci

Občina Gorenja vas - Poljane je na slavnostni akademiji ob občinskem prazniku podelila plaketo in štiri priznanja. Plaketo občine je prejelo **Čebelarstvo društvo Blegoš** ob 100-letnici obstoja organiziranega čebelarjenja na Poljanskem in za številne zasluge na področju ohranjanja ter razvoja čebelarstva. Uredili so prvo čebelarstvo pohodniško pot v Sloveniji, vsakoletni pohod in druženje pa sta postala že tradicionalna. V preteklem letu so člani izdali publikacijo »Pod Blegošem medi«, odločili so se preimenovali društvo iz Čebelarstvo društvo Poljane -

Gorenja vas v Čebelarско društvo Blegoš, kar pomeni tudi nadgradnjo blagovne znamke medu in slogana »Med izpod Blegoša«. V zadnjih letih društvo veliko sodeluje z osnovnimi šolami, izpeljali so likovni natečaj za panjske končnice in kulinarčne dobrote. Sodelujejo tudi v vseslovenski akciji Med za zajtrk otrok.

Plesna skupina Step je prejela priznanje občine ob 15-letnici delovanja za uspešno plesno ustvarjalnost in popularizacijo plesne umetnosti v Poljanski dolini. Plesno skupino Step, ki jo od začetka vodi Petra Slabe, sestavljajo Lea Bašelj, Tina Dolenc, Ema Debenec, Ana Jesenko, Dajana Nanova, Helena Oblak, Milena Primožič, Nika Selak in Darja Stanonik. Med njihovimi najbolj znanimi koreografijami sta Ptica in Zombiji, ki sta bili leta 2006 in 2007 na državnem festivalu plesne ustvarjalnosti izbrani med 20 najboljših in najizvirnejših koreografij leta. Na praznovanju 15. obletnice delovanja so zaplesale 17 različnih koreografij in navdušile številno občinstvo.

Priznanje občine je prejela tudi **Milka Burnik**, in sicer za dolgoletno in prizadevno delo na različnih področjih ustvarjanja. S svojim znanjem, nasveti in pripravljenostjo že vrsto let prispeva k razvoju in promociji Sovodnja in Poljanske doline. V okviru pedagoškega dela, ki ga je pričela leta 1982, skupaj z učenci sodeluje v različnih projektih, med katerimi sta festival Turizmu pomaga lastna glava in Ekošola, kjer je tudi koordinatorica za Podružnično šolo Sovodenj. Med drugim je aktivna v Turističnem društvu Sovodenj, Planinskem društvu Sovodenj, svoj prosti čas pa namenja tudi gledališkim dejavnostim v okviru KUD Sovodenj. Sodelovala je pri nastajanju prve in zdaj tudi druge knjige »Moj kraj skozi čas«.

Skupina Štedientje je prejela priznanje župana za ohranjanje in negovanje poljanskega narečja ter promocijo Poljanske doline. Sestavljajo jo David Mohorič, Peter Čadež, Jure Dolenc, Sebastjan Krek, Boštjan Peternel in Marko Peternel, z vsestranskim ustvarjanjem pa so začeli pred približno sedmimi leti v okviru Etno

Nagrajenci Občine Gorenja vas - Poljane za leto 2011. (foto: Vito Debeljak)

sekcije Kluba študentov Poljanske doline. Na začetku je bil glavni inštrument harmonika, nato so se pridružili še lončeni bas, kitara, ribežn ter ostali domači pripomočki. Vse njihove pesmi so napisane v poljanskem narečju, s čimer so postali prepoznavni tudi zunaj Poljanske doline. Leta 2008 so izdali prvo zgoščenko in kaseto z naslovom *Preliepa dolina*, počasi pa že zbirajo material za izdajo druge zgoščenke. Leto kasneje so nastopili na Festivalu narečnih viž v Škofji Loki, kjer so za skladbo *Veselak* prejeli nagrado občinstva, tako kot v letu 2011 s skladbo *Pod šrangarskm mlajam*.

Priznanje župana za vztrajnost in trdo delo pri učenju ter izjemen uspeh na mednarodni kemijski olimpijadi v Turčiji je prejel **Tilen Potisk**, sicer zlati maturant škofjeloške gimnazije, ki je kot državni srednješolski prvak iz kemije Slovenijo zastopal v družbi še treh sotekmovalcev. Pod mentorstvom dr. Andreja Godca in dr. Darka Dolenca, s Fakultete za kemijo in kemijsko tehnologijo v Ljubljani, so se celo leto pripravljali na to izredno zahtevno tekmovanje. Slovenska reprezentanca se je s kemijske olimpijade vrnila s štirimi bronastimi medaljami, kar je drugi najboljši rezultat Slovenije v zgodovini. Vsi štirje tekmovalci so osvojili bronasto medaljo. Študij bo nadaljeval na Fakulteti za matematiko in fiziko, smer fizika.

Pomembnejši projekti

V letu 2011 je bilo v občini Gorenja vas - Poljane več odmevnejših projektov. Učenci OŠ Sovodenj, in tudi ostali prebivalci vasi, so dobili novo, večje in modernejše *športno igrišče*, ki bo v dopoldanskem času namenjeno šolarjem, v popoldanskem pa tudi ostalim prebivalcem Sovodnja in bližnjih vasi. Ima tribune, poleg pa je tudi garderobni objekt. Kmalu po začetku gradnje športnega igrišča na zahtevnem terenu so sicer nastale težave zaradi pogrezanja brežine, kar je ogrozilo bližnjo hišo. Dodaten oporni zid je omogočil uspešno dokončanje projekta, vrednega 430.000 evrov. 85 odstotkov sredstev je občina pridobila iz evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja.

V Gorenji vasi je zdaj možno Poljansko Soro prečkati čez novo *Neškovo brv*, ki so jo obnovili po vzoru mostov izpred sto let. Brv so nekoliko dvignili, da je ne bi ogrožale narasle vode, zgradili so trdnejše stebre in hodnik nekoliko razširili. Uporabili so različne vrste lesa, z modernimi kovinskimi ograjami na brežinah pa so arhitekti želeli poudariti starinski videz brvi, ki je tako postala ena najlepših v Sloveniji in tudi čez meje. Nepovratna sredstva za obnovo so dobili iz programa čezmejnega sodelovanja Slovenija–Italija Slowturism, v višini 110.000 evrov, preostalih 78.000 evrov je prispevala občina.

S pridobitvijo uporabnega dovoljenja se je zaključil tudi leta 2008 začeti projekt ureditve *Obrtne cone Dobje*. 1,8 milijona evrov vreden projekt, sofinanciran s strani Evropskega sklada za regionalni razvoj in delno iz državnega proračuna, bo omogočil širitev dejavnosti trem domačim podjetjem. Projekt vključuje tudi

širitev Čistilne naprave Poljane, na katero se bo priključila tudi Obrtna cona, zanjo je bilo v letu 2011 uspešno izvedeno poskusno obratovanje in pridobljeno uporabno dovoljenje. Zidarstvo Božnar, Kamnoseštvo Mravlja in Polycom naj bi po začetku obratovanja na novi lokaciji zagotovili najmanj 40 novih delovnih mest.

V župnijski cerkvi sv. Janeza Krstnika v Gorenji vasi so po 110 letih zazvenele *nove orgle*. Te so bistveno večje in zasnovane popolnoma drugače od starih, zato je bilo treba temeljito obnoviti in povečati tudi kor. Da je ta takšen, kot je zdaj, gre zahvala faranom, domačim mojstrom in obrtnikom, ki so v obnovo vložili ogromno prostovoljnega dela in znanja. Nove orgle so izdelali v Orglarski delavnici Maribor, so dvomanualne, kar pomeni, da imajo dve vrsti tipk za igranje in 26 registrov, medtem ko so jih imele stare le 11. Največja piščal meri pet metrov in pol, najmanjša od 1413 piščali, ki so v orglah, pa le 13 milimetrov. Projekt novih orgel je vreden več kot 220.000 evrov, večino denarja so zbrali farani sami, del sredstev je prispevala tudi Občina Gorenja vas - Poljane.

V špecerijski trgovini Poljane so v okviru evropskega projekta Leader odprli prvi kotiček *Ko vem, kaj jem*. V njem je na voljo hrana višje kakovosti iz lokalnih kmetij, ki so za svoje izdelke prejele določene certifikate kakovosti (Babica Jerca & Dedek Jaka, Slovenski med, EKO ali priznanje s Ptuja).

Zaživela je *prenovljena spletna stran Občine Gorenja vas - Poljane*, na kateri so novice objavljene bolj pregledno in sprotno, posodobljen je koledar prireditvev, na strani pa bodo našli vse potrebne informacije o občini tudi turisti oziroma vsi, ki jih to zanima.

V Zdravstvenem domu Gorenja vas sta začela delovati dva nova zobozdravnika; Juta Simona Pisk je zamenjala Olgo Rupar, ki se je upokojila. Za delo v otroški zobozdravstveni ambulanti je Piskova pridobila tudi koncesijo. Zobozdravstveno ordinacijo za odrasle je po odhodu Borisa Leljaka prevzel Matej Javh, ki zobozdra-

Neškova brv v Gorenji vasi.

vstvene storitve prav tako opravlja prek koncesije ali samoplačniško.

Na Hotavljah so obnovili več kot 300 let staro *štirno*. Pri obnovi so sodelovali zgodovinarji, etnologi in restavratorji, dokončno podobo so osnovali na podlagi pričevanj najstarejših domačinov. Ves les za konstrukcijo in vreteno je ročno tesan, z uporabo tradicionalnega orodja. Osnovna konstrukcija in vitel sta kopiji originalnega vodnjaka, ročno je izdelano tudi vedro, vsi železni deli vodnjaka so ročno kovani, vključno z žebli in ročajem pri vedru. Streha je krita s slamo, kamenje za vodnjak je iz lokalnega okolja in skromno obdelano. Prenovljen vodnjak predstavlja novo turistično znamenitost na Hotavljah in je del nastajajoče vodne učne poti, ki povezuje naravno in kulturno dediščino Hotavelj. Pri obnovi je sodelovalo pet glavnih izvajalcev, TD Slajka Hotavlje, PGD Hotavlje in okoli 20 prostovoljcev.

Občina je začela z gradnjo *vodovodnega sistema Podvrh–Zapreval*. Projekt je vreden 890.000 evrov in vključuje izgradnjo zajetja in črpališča Bohinčev mlin, izgradnjo novega vodohrana Podvrh, s kapaciteto 100 m³, in izgradnjo cevovoda Podvrh–Zapreval, v dolžini 4.371 metrov. Dela morajo zaključiti do konca junija 2012, saj je Občina Gorenja vas - Poljane za to pridobila tudi sredstva iz Evropskega sklada za regionalni razvoj. Vodovodni sistem bo naseljem Podvrh, Zapreval in Četena Ravan omogočil doseganje ustreznih okoljskih standardov in ohranjanje življenja, obrti in turizma v teh krajih. Z izgradnjo bodo rešili problem zagotavljanja zadostne količine in kakovostno ustrezne pitne vode, pomembno vlogo pa bo imel tudi pri razvoju Smučarsko turističnega centra Stari vrh.

Med večje in zahtevnejše projekte sodi tudi ureditev *Kanalizacija Javorje*, ki zajema odvajanja in čiščenja komunalnih odpadnih voda v krajih Dolenčice, Javorje, Murave in Četena Ravan, za okrog 294 prebivalcev, podružnično osnovno šolo Javorje ter turistične in druge objekte na območju gradnje. Zgradili bodo dva kanalizacijska sistema, prvega v dolžini 324 metrov in drugega v skupni dolžini 4,2 km, kjer se oba zaključita z malo komunalno čistilno napravo.

Sočasno z gradnjo kanalizacije bodo rekonstruirali tudi obstoječo cesto na odseku Javorje–Murave, v dolžini enega kilometra, in ob tem uredili meteorno kanalizacijo za odvajanje vode s ceste, pločnike, javno razsvetljava in utrditev brežine ceste. Vrednost projekta Kanalizacija Javorje je 2,06 milijona evrov, od katerih bodo 1,1 milijona evrov pridobili iz Evropskega sklada za regionalni razvoj, rekonstrukcijo lokalne ceste pa bo v višini 668.000 evrov v celoti financirala občina. Gradbena dela

Obnovljena štirna na Hotavljah.

(foto: Lidija Razložnik)

morajo zaključiti do konca junija 2012.

V sklopu Rupnikove linije so podzemna bunkerja Goli vrh in Hrastov grič razglasili za kulturna spomenika lokalnega pomena. Občina Gorenja vas - Poljane je tudi izdala zloženko z naslovom *Skrivnostni svet utrdb Rupnikove linije*, v kateri sta predstavljeni tematska pot po Rupnikov liniji ter rapalska meja. Na utrdbi Goli vrh so v okviru projekta CULTH:EX Brezmejna doživetja kulturne dediščine uredili vhod, ki ga je delno sofinancirala Evropska unija. Pred tem je bilo možno v utrdbo vstopiti le skozi strelno lino. Najpomembnejše enote dediščine bodo vpisali v sistem GPS, postavili bodo obvestilne table, v eni izmed dvoran pa je na ogled razstava o ureditvi utrdb, ki so jo izdelali študentje Fakultete za arhitekturo iz Ljubljane.

PGD Trebija je z novim nadomestilo 35 let staro *gasilsko vozilo*. Z novim vozilom, v katerem se lahko pelje štiričlanska opremljena posadka, ki ob prihodu k požaru takoj ukrepa, pridejo na vrh Stare Oselice, na Ermanovec, skoraj petnajst minut prej kot s starim avtom. Cena novega vozila je bila 192.000 evrov.

Osnovna šola Ivana Tavčarja je skupaj z obema podružnicama v okviru programa *Ekošola* pridobila zeleno zastavo kot potrditev okoljskih prizadevanj in delovanja.

Turizem in zanimivosti

Občina Gorenja vas - Poljane je izdala barvni katalog, ki na 20 straneh predstavlja »raj pod Blegošem« v vsej naravni, kulturni, zgodovinski in arhitekturni dediščini.

Duša tematskih poti je naslov projekta, ki so ga začeli uresničevati v okviru Lokalne akcijske skupine loškega pogorja. Projekt, ki je delno sofinanciran iz Evropskega sklada za razvoj podeželja, vodi TD Žirovski Vrh, v sodelovanju s Čebelarškim društvom Blegoš. Dve že obstoječi tematski poti – Pot skozi Zalo in Čebelarsko pot – so uspeli vsebinsko povezati in oblikovati tematske vsebine. Po poteh so postavili animacijske table, ki v besedi in sliki prikazujejo zgodbo iz Tavčarjeve povesti V Zali – o kanoniku Amandusu in Katarini. Izdelali so tudi zgibanko, ki bo vodič za tiste pohodnike, ki se bodo samostojno odpravili na ogled tematskih poti.

Tematska pot Pot skozi Zalo (TD Žirovski Vrh) je na tekmovanju v okviru projekta *Moja deželca – lepa in gostoljubna*, ki ga izvaja Turistična zveza Slovenije, med tematskimi potmi v Sloveniji zasedla 3. mesto. Tematske poti so na tekmovanje uvrstili prvič, kriteriji za ocenjevanje poti pa so bili: vtis, vzdrževanje, vodenje, privlačnost in sporočilnost posamezne poti.

Priznanje je prevzela Lucija Kavčič.
(iz arhiva TD Žirovski Vrh)

Kultura

Na tradicionalni, zdaj že 14. likovni koloniji Iveta Šubica, ki je bila v Šubičevi hiši v Poljanah, so umetniki ustvarjali na temo ribe Faronike, ki je v slovenski mitologiji povezana z naravnimi nesrečami.

Na devetem mednarodnem tekmovanju pianistov, ki je potekalo v italijanski Bologni, je v kategoriji Pulccini (starost do 8 let) učenka 2. razreda OŠ Ivana Tavčarja Manca Demšar, iz Krnic nad Leskovicco, sicer varovanka mentorice prof. Maje Tajnšek, pod okriljem KUD Glasbene muze dosegla 2. mesto. Za Manco je bilo to, po treh letih bolj ali manj resnega učenja klavirja, prvo tekmovanje.

V počastitev 160-letnice, od kar se je pri Kosmu v Poljanah rodil rojak, priznani slovenski pisatelj, politik in časnikar Ivan Tavčar, so v Poljanah pripravili Tavčarjev kulturni teden. Zvrstile so se okrogla miza, tri gledališke predstave, razstavili so Tavčarjevo zasebno zbirko, ki je sicer shranjena v Tavčarjevi rojstni hiši. Na drugi razstavi so fotografi na temo Med gorami prikazali igro svetlobe, senc in barv. Predstavili so drobno knjižico, dramatzirano Tavčarjevo novelo *Šarucova sliva*.

Minka Likar je izdala svojo tretjo knjigo, z naslovom *Mladost na preizkušnji*, ki poleg naslovne povesti prinaša tudi novelo *Prikrita resnica*. Ob 100-letnici rojstva Vlastje Simončiča je izšla monografija z naslovom *Foto Vlastja, Življenje in delo Vladimirja Simončiča Vlastje*, v kateri je na 200 straneh poleg predstavitve Simončičevega dela objavljenih tudi okrog 150 reprodukcij fotografij. Pisanje so

Anica Berčič kot Meta v monodrami *Šarucova sliva*.

zaupali dr. Primožu Lampiču, kustosu za fotografijo v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje, avtorju več monografij in strokovnjaku za fotografijo. Vlastja je bil eden od stebrov slovenske novinarske, medicinske, gledališke, eksperimentalne in umetniške fotografij. Bil je učitelj in mentor številnih fotoklubov in krožkov ter častni član mnogih fotografskih organizacij in zvez doma ter v tujini. Leta 1991 mu je mednarodna organizacija za umetniško fotografijo podelila najvišji naslov HON ESFIAP.

Pomembnejši jubileji društev

Čebelarsko društvo Poljane - Gorenja vas je praznovalo 100-letnico delovanja, kar so obeležili s prireditvijo, s spremembo imena društva v Čebelarsko društvo Blegoš, izdajo zbornika z naslovom *Pod Blegošem med* in podelitvijo priznanj svojim članom za vestno delo čebelarja. Priznanje Čebelarske zveze Slovenije za Naj čebelarja Gorenjske 2010 je prejel predsednik Čebelarskega društva Blegoš Štefan Inglič. Izdelali so tudi metrski medenjaka, največjega v Sloveniji.

PGD Hotavlje je ob svojem železnem jubileju, 60. obletnici delovanja, pripravilo slavnostno akademijo, s podelitvijo priznanj najzaslužnejšim članom in tistim, ki so društvu v preteklih letih kakor koli pomagali.

40-letnico delovanja je praznoval Klub študentov Poljanske doline.

ŠD Blegoš je letos obeležilo 40 let delovanja in priredilo športno-kulturno prireditev. Ob tem so predstavili šolski časopis na temo športa, ki je bil v preteklem letu uvrščen med najboljša šolska športna glasila, in podelili priznanja zaslužnim za uspešno delovanje v društvu.

Izstopajoči športni dogodki

Ob dnevu državnosti in 20-letnici samostojnosti Slovenije je Občina Gorenja vas - Poljane gostila 6. Mednarodno tekmovanje v gorskih tekih za mladince, ki je bilo prvo tovrstno tekmovanje v Sloveniji. Udeležilo se ga je 79 tekmovalk in tekmovalcev – največ do zdaj – iz 13 držav: Škotske, Češke, Poljske, Nemčije, Walesa, Irske, Anglije, Rusije, Bolgarije, Makedonije, Italije, Turčije in Slovenije. Pomerili so se na 3,6 km oziroma 4,6 km dolgi progi, speljani po travnikih na vzpetini nad OŠ Ivana Tavčarja v Gorenji vasi. Prva je s 3,6 km dolgo progo opravila Lea Einfalt, iz Zbilj pri Medvodah, Katja Stanonik iz Žirov je zasedla 3. mesto. Slovenska ekipa (Lea Einfalt, Katja Stanonik in Monika Bajc) je skupno zasedla 2. mesto. Predsednik WMRA Bruno Gozzelino je v zaključnem govoru pohvalil izvedbo tekmovanja in dejal, da se je Gorenja vas s tem športnim dogodkom vpisala v zgodovino gorskega teka. Pri organizaciji tekme so sodelovala športna društva Poljane, Marmor Hotavlje in Sv. Urban ter več kot 100 prostovoljcev.

Maratonec Tone Kosmač s Hotavelj se je udeležil svetovnega prvenstva v atletiki v Južni Koreji in zasedel 42. mesto, s časom 2:24:16. Lovil je tudi olimpijsko normo za nastop na poletnih olimpijskih igrah v Londonu leta 2012.

Maratonec Tone Kosmač je lovil vozovnico za Olimpijske igre v Londonu.

Jeseni je na Ljubljanskem maratonu pometel s konkurenco na 21 kilometrov dolgi progi.

13. Visoški tek, ki se ga je udeležilo 197 tekačev iz vse Slovenije, je ponovno postregel z rekordom na 9,5 kilometra dolgi progi. Njegov lastnik je postal član domačega ŠD Poljane Peter Oblak, iz Dolenje Dobrave, ki je s časom 31:04 za 24 sekund izboljšal dotedanji rekord.

Na gorskohitrostni dirki GHD Lučine, ki šteje za več mednarodnih pokalov in prvenstev, so na cesti med Gorenjo vasjo in Lučinami zabeležili nov rekord proge. Čeh Milan Svoboda je s formulo 3000 (Lola T 96/50) za progo potreboval 2:05:34, pri čemer je vozil v povprečju 114,89 km/h in za več kot 4 sekunde izboljšal dotedanji rekord proge.

Gasilke iz Gorenje vasi, Mojca Bogataj, Helena Oblak in Urška Seljak, so med mladinkami ponovno pometle s konkurenco in že drugič postale državne prvakinje v gasilski orientaciji. Njihova mentorja sta poveljnik PGD Gorenja vas Jure Trlep in Gregor Stanonik.

Član PGD Gorenja vas Gregor Stanonik se je udeležil več gasilskih tekmovanj, imenovanih Firefighter Combat Challenge, ki velja za eno najtežjih gasilskih tekmovanj; vedno se je domov vrnil z dobrim rezultatom.

Športni utrip z Mednarodnega tekmovanja v gorskih tekih za mladince.

(foto: www.fotografiranje.si)

Leposlovje

Spomini na Žiri

O letih pred mojim rojstvom ne bi imel kaj pisati, če mi ne bi moja stara mati Katarina, roj. Naglič, vlivala po malem zgodbe našega kraja. Naša hiša, pri Primcovih v Novi vasi, je bila takrat del Žirov, kamor so spadale še Stara vas, Dobračeva in Selo, Stare Žiri, postavljene na križišče cest proti Idriji in Logatcu, pa so nosile zgodovinsko jedro žirovskega kota.

Sorodstva smo imeli povsod dosti; po nedeljskih mašah sva ga s staro mamo obiskovala, še preden sem hodil v šolo. Tako sem po malem spoznaval žirovsko faro. Moje ure kronike so se začele po večerji, ko je pomila in sedla na zapeček, pripravila punkel, obrisala očala in začela vrteti klekeljne. Ja, ti klekeljni so peli pesem, podobno kot klopotci v vinogradu; ko se je pesem ustavila, sem vedel, da je zabodla buciko. Ko je videla, da mi pod odejo oči lezejo skupaj, sva zmolila Angel varuh pa me je zmanjkalo. Tudi onstran zidu, v hlevu, je utihnilo klenkanje verig ob jasliah in domačija je zlezla v nočni mir.

Po Račevski dolini je zjutraj posvetilo sonce, nesoč pozdrave od Sv. Treh Kraljev, zvečer pa zašlo za Mrzli vrh, ki je ločeval dolino Sore od Idrije. Žirovske vasi so obkrožali Dolomiti in Cerkljansko hribovje, ki se je končalo v Poreznu nad Cerknim. Za valovitimi griči nad Rovtami je prehajalo v Kras - zeleni Kras -, kar je evropska posebnost.

V tem delu otroštva sem imel še drugo »rezidenco«, to so bile Goropeke, vasica na pomolu grebena, spadajočega v Polhograjske dolomite, ki se vleče preko Treh Kraljev, nad Horjul in čez Katarino do ljubljanskega Tivolija. Z Goropek je lep razgled čez sosednji greben Mrzlega vrha, ki se vleče od Porezna do notranjskih gozdov in livad. To je rojstni kraj našega ata, Sedejevega Toneta. Sedejev grunt obsega blagi vrh grebena, strmina pod njim pada na severni strani v Račevo, južni breg pa v zgornjo dolino Sore. Na gruntu jemljejo življenje bolj resno; zgodaj se vstaja, dela se v noč, kadar so za mizo, ob skledi žgancev, se moli, otrokom pustijo prav malo časa za igre, skratka, otroke zgodaj uporabljajo za delo: gonijo šterno za vodo, potrebno v kuhinji (pip še ni!), vodijo živino na korito in konje pri geplju, posnemajo mleko za puter. Posebno doživetje je bil jutranji odvoz gnoja skozi zadnja vrata hleva na gnojni kup; pod hlevom se je v osi hodnika zjutraj ali zvečer na obzorju zarisal obris Triglava, tako sem v lepem vremenu občudoval naše Julijce.

Nekoč številna družina se je s 1. svetovno vojno samo krčila. Doma je ostal oče Blaž, Goropečan od davna, ob njem babica Terezija, roj. Kavčič, primožena z Breznice nad Žirmi, z grunta na grunt. S Sedejevih njiv je čez dolino lahko gledala na očetove njive. Sin Jože se ne vrne iz vojne, hčerka Mica se primoži na Ledinico h Krogarjevim. Hčerka Johana zapusti Evropo, odpelje se v daljno Ameriko, k žlahti – k Borjevim, sin Tone bo kar na Poljanskem, teto Franco neki Logatčan (sicer Žirovec) odpelje v Logatec. Za delo ostanejo le še sinova Franc in Blaž, teta Katarina ter hlapec in dekla, ki sta bila pri hiši kar pomnim.

Tone – mesar – se je poslovno pogosto oglašal v Žireh in na Goropekah. Ko sem odraščal, sem slišal o njegovih vojnih letih na ruski fronti, ujetništvu v Ukrajini in rešitvi, ko so jih (mlade avstrijske vojake) francoske in druge ladje jeseni 1919 vkrcale v Odesi, jih prepeljale v Trst, od tam pa so se z vlakom vračali domov. Ne ostane v Idriji, tam je pred vojno že delal pri stricu Brezničanu, odloči se za Gorenjo vas. Med tem spozna Primcovo Francko, sledi poroka, toda moje rojstvo in detinstvo ostajata začasno v Žireh, dokler ne bo novi dom v Gorenji vasi pripravljen za sprejem družine. Tako pridem v zibelki na novi dom.

Nova vas. Primcova domačija stoji med travniki ob potoku Plastuhla, ki prišumi iz osrednjega dela Žirovskega vrha, se steka v potok Račeva in ta v Soro. Onstran veže je bivala družina »ta mladih«. Ti neverjetno pridni otroci, moji bratranci in sestrične, so navsezgodaj skakali po hlevu in skednju, še preden jim je teta Francka skuhalo zajtrk. Običajno turščina župa, kot so rekli Žirovci, ali sok po poljansko. Midva z babico sva imela drug urnik, starosti primeren.

Moja starša sta medtem delala v Gorenji vasi. Obrt – mesarija – je zahtevala poln teden, da sta uspevala. Jaz bi jima bil v teh letih bolj v breme, a ker sem medtem že dobil bratca Bineta, je prišla v pomoč mamina sestra Mici, ki je bila naša guvernanta, vse dokler ni odšla v Francijo.

Stric Franc, ki je na Goropekah tišlaril in rezbaril vse zime, je ta čas našel usodo na Poljanskem; priženil se je na domačijo Hlavškar, nedaleč od Gorenje vasi. Vsako leto, na njegov god sv. Frančiška, sva tja z bratom Binetom nesla peš veliko mlečno štruco pod belim prtom. To sva bila lepa romarja!

Poseben čar Goropek je bil sprevod celega hleva živine na korito, ki ga je napajal studenec v vaški kotanji. Vodič je bil hlapec ali stric Franc. Ko se je živina vračala, je potegnil malo pištolo in streljal v smreko. Kadar se je delalo rezanco ali mlatilo, sem prav rad vodil par konj na gepelj. Skratka, Goropeke: delo in užitki ob panorami proti Idriji ali proti Gorenjski. V Novi vasi malo drugače: več družabnosti, divjanja okrog kozolca in potikanja za ribami v pritokih Račeve. Današnje Goropeke so izgubile takratni čar. Na kraju podrtega hleva in kozolca danes stoji tipična novodobna hiška mojih sorodnikov.

Tudi v Novi vasi pri Primcovih je precej drugače. Tiste ljubke lesene hiše s slamnato streho ni več. Po požaru, ki ga je leta 1916 zanel strela, so stanovanjski del pozidali, leseni kozolec je zamenjal tak z betonskimi stebri. Ob potoku je zrastel nov hlev, onstran potoka pa je stric Maks travnike razdelil trem otrokom.

Stari Primc – Tomaž – je bil čuden kujon. Na prelomu stoletja je odšel v Ameriko kot trden katoličan. Naveličan Amerike se je okrog leta 1911 vrnil kot socialist; lahko si predstavljamo, v kakšni družbi je živel na oni strani oceana. Doma se je takoj povezal s socialdemokratsko stranko in na njegovo pobudo je prišlo neko nedeljo, leta 1912, do ustanovnega zбора Socialdemokratske stranke Avstrije. Ker gostilničar Katrnik zaradi župnikove grožnje ni hotel dati na razpolago gostilne, je Primc takoj ponudil svojo hišo v Novi vasi. Stara mati Katarina mi pripoveduje: otroci so ravno prišli od maše, pa so se grelji na peči v hiši. Ko se zasliši iz veže glasno govorjenje, preselim otroke na peč v kamro. Radovedna hčerka Franče sprašuje, zakaj morajo biti v kamri, pa ji odgovorim: »Veš, k nam so prišli gospodje iz Trsta in Ljubljane. Eden se piše Kristan, drugi Ivan Cankar ...«

Res je na sedanji hiši vzdana plošča v spomin na strica Vinka, pobudnika Poljanske vstaje, vendar pa mislim, da bi bila lahko ob njej še ena, kot spomin na tisto nedeljo leta 1912. Po vsem tem je Primc ostal v boju z oblastjo in katolištvom. Dal se je celo (vendar začasno) izbrisati iz Cerkve. V pojasnilo tega koraka moram omeniti vpliv splošne klime v tedanji Evropi, ki je nastala kot posledica pomembnih dogodkov iz preteklih desetletij (francoska revolucija, marčna revolucija v Avstriji, istočasni izid Marxovega Kapitala, program za združitev Italije, oblikovanje moderne Nemčije pod okriljem Prusije, gibanje »Proč od Rima«, ki se je širilo zlasti po Nemčiji in Avstriji ...). To je čas kulturnega vrenja v literaturi, filozofiji in lepih umetnostih (impresionizem, kubizem), čas, ko elektrika izpodriva paro, železnica furmanstvo, industrija obrt in hkrati obdobje Slomškovih kulturnih projektov, Mahničevega boja na Goriškem ter delavskega vrenja, od Trsta do Hamburga. Stari Primc je bil gotovo naročnik socialdemokratskega glasila Rdeči prapor in najbolj razgledan Žirovec tega burnega časa, zato ne preseneča, da se je odločil za tak korak.

Bil pa je tudi malo vraževeren; ko se je zvečer vračal iz gostilne, ga je vedno spremljal črn mož. Tudi babica in ostali vaščani niso bili nič boljši. Pa danes ...?

Slišal sem tudi tole zgodbo: nanaša se na ledinsko ime Jezéra. Včasih je bilo tukaj jezero; ko je Napoleon rogovilil po Evropi, so Francozi ukazali prekopati, tam pri Selu, obrežje jezera in voda je kot Sora odtekla proti Poljanam, Žirovcem pa so ostali travniki, tja do Ledinice.

Sicer pa ni samo Primc kalil žirovske idile. Nekaj let prej so Žirovci ustanovili Sokol, slovansko usmerjeno društvo, in lahko jim samo čestitamo, saj je bil to prvi tak podvig na slovenskem podeželju. Leta 1908 so že gradili Sokolski dom. Istočasno je klerikalna stran ustanovila društvo Orel in ne dolgo zatem je na Dobračevi odprl vrata Orlovski dom.

Ko opisujem tedanji čas, močno pogrešam datume. Ti ne le da dajejo času dimenzijo, ampak ga tudi krasijo. Med 1. svetovno vojno je bil policijski nadzor kar natančen in tako je Primc kot P. V. persona¹ gostoval v zaporu na ljubljanskem gradu, morda je bil celo »cimer kolega« pisatelja Cankarja. Tukaj mi manjkajo datumi. Zapor je pustil posledice – kmalu po izpustu je umrl.

1 P. V. – okrajšava za politisch verdächtlich; politično sumljiva oseba.

Hčerka Katarina se kmalu po vojni poroči v zelo verno hišo v Spodnjo Idrijo, sin Maks se oženi s Prapoško Francko. Prapoški – na koncu Nove vasi proti Račevi – so bili svetilnik vernosti, sijajna družina in ta mlada Primčevka mi je bila do konca dobra teta.

Ko je leta 1916 gorela hiša, se je moja mama učila šivati pri neki mojstrici. Kupili so ji nov šivalni stroj, znamke Pfaff, odličen je, še danes teče skoraj kot nov. Leseni del stroja je že gorel, ko so ga rešili iz ognja, in nato je ves čas stal v hiši v Gorenji vasi. Mamina sestra Mici je odšla gospodinjit v Radovljico, k tamkajšnjemu sodniku, po vrnitvi pa k nam v Gorenjo vas, ker se je rodil še tretji brat Simon. Poročila se je z moškim srednje starosti, njegov dom »na Mrzlik«, na Žirovskem vrhu, so lastniki prodali; ženin je bil že dalj časa v Franciji in tja se je teta odpravila po poroki v Gorenji vasi. Po 2. svetovni vojni je vsako leto obiskala kraje svoje mladosti.

Potem gresta od doma še brata Polde (v Logatec) in Vinko, ki se gre v Ljubljano (v Šiško) učiti za peka. S pomočniškimi in šoferskimi izpitom se vrne v Gorenjo vas, dela pri peku Žaklju v pekarni, pa ne za dolgo, biva pa pri nas. Iz zapuščine mu moja mama kupi tovornjak, tritonski chevrolet, registrira se za prevoznika in garažira tovornjak v Novi vasi, kjer ga mobilizira Wehrmacht; prav tako tudi njegov motocikel, ki ga je imel, da je lažje fantoval ob nedeljah. A vse to ni toliko pomembno; stric Vinko iz Ljubljane ni prinesel le poklicno znanje, v Šiški je padel med člane KPS, kar je bilo zanj usodno. Za njegovo usmeritev in ilegalno delo dolgo ni vedel nihče. Šele ko je bila Jugoslavija tik pred vojno, tega ni mogel več skrivati. Čeprav je bil član Sokola Gorenja vas – tam je ilegalno delovalo nekaj fantov z odsluženim rokom – je zanj prišla ura partijca. Šele tedaj se mi je posvetilo, zakaj so se nekateri klicali: Živjo Stalin!

Drugi močan dejavnik za komunizem je bilo delo na Rupnikovi liniji, pri kateri se je zaposlilo nešteto mladih proletarcev od drugod. To je bila izredna okoliščina za partijsko agitacijo. Krovno pomoč pa je dal pakt Hitler - Stalin. Naš ata je bil aretiran že maja 1941 in v škofovih zavodih v Šentvidu vključen v peklenski načrt selitve Slovencev. 2. julija, malo čez šesto uro zjutraj, me zbudi na odeji puškina cev nemškega vojaka. »Aufstehen – zwei Stunde Zeit – gema los!« Spodaj v veži ata (ki se je vrnil prejšnji dan) napol v joku kliče mamo in moje brate – »Vstanite! Gremo – zapuščamo dom!«

Ne morem opisati zmede, besa in obupa. Umaknem se v drvarnico, zagrabim sekuro, zamahnem in jokam. Tedaj me nekdo potreplja po rami; bil je Nemeč, soldat gestapa: »Zakaj jokaš?« Nekaj hoče povedati. »Zakaj moramo zapustiti dom?« »Veš, jaz nimam nič pri tem, zahvali se sosedu!« Ko to slišim, sem še bolj divji. »Kaaaj, sosed ...?«

Kmalu se pojavi oficir gestapa, nesoč težko aktovko. »Imate pisalno mizo, dva stola? Gut, gut – sedite!« Na mizo položi veliko črno mapo, polno listin. Jaz med njima za hrbtom gledam in poslušam. Vse opisano, izmerjeno, prešteto – le kako so lahko tako naglo sestavili te podatke – torej peta kolona ali uslužni ljudje. »Tukaj, vaš podpis, Herr Mlakar, gut!«

»S tem podpisom se odrekam vsej svoji lastnini v korist nemškega rajha!« Vse videl in slišal ... Oficir vstane, pozdravi po vojaško in se napoti k drugi družini na spisku.

Ker čakamo zamudnike iz Lučin in zgornjega konca doline, se odhod zavleče čez

poldan. Tedaj se med vaščane, stoječe zunaj avtobusa, vrine nekdo, katerega navzočnost je bila tisti dan le radovednost, čas pa je pokazal, da je bil le eden od »sosedov«. Kratak opis tega žalostnega dne sem dodal prav zaradi Vinka; Vinko, dragi brat moje mame, je bil odslej pooblaščen varuh hiše Oberndorf № 60. Prav on, vidni član partije iz naše doline ...

Kako slabo je partija ocenila razvoj vojne v Evropi bom opisal z dogodkoma, ki sicer nista v nobeni povezavi. Ko se je drugi transport izgnancev, v noči na 8. julij 1941, četrť čez polnoč, za 15 minut ustavil na prelazu Dunajske ceste, ga je tam čakala množica Ljubljančanov, ki so izgnancem z Gorenjske želeli izreči še zadnji pozdrav. Ljudje so vzklikali: »Gorenjci, držite se! O božiču se vidimo!« Le partija je bila lahko v tistem času tak optimist, desničarska legija nikakor ne.

Nekaj podobnega se je pred božičem dogajalo v Poljanski dolini. Levica se je pripravljala na upor – od Loke do Žirov se zgodi Poljanska vstaja. Stric Vinko je medtem zapustil Gorenjo vas, utonil v ilegali in vodil vstajo v Žireh. Za nekdanji državni praznik (1. december) je med okenska stekla naše hiše v Gorenji vasi še obesil sliko kralja Petra II., ko pa so Nemci to ugotovili, je bila hiša že prazna in Vinko v Žireh. V upor se je medtem vključil tudi moj brat Bine, ki je, po pustolovski odisejadi, sredi septembra 1941 pobegnul iz Srbije in peš iz Zagreba čez »hitlerjansko« Štajersko zašel med blegoške gošarje.

Bine in Vinko sta bila oba v Dražgošah, po umiku so se zabili v poljanskih hribih. Očitno pa se je tisto hudo zimo začel v vrhu gorenjske partije proces delitve; jaz in moji znanci – partizani – smo ocenili, da je se je že začela polarizacija Moskva – Beograd, ki se morda ni nikoli končala. Njena žrtev je bil tudi Vinko – sodeč po pismu, ki ga je imel v komisariski torbi na Jamniku nad Kropo ubiti prvak KP za Gorenjsko, tov. ... Vinko, je padel pod kroglo zasledovalca, po blegoški hajki, avgusta 1942, v Topliški grapi. Binetov konec je sledil v zimi, 18. januarja 1943, po izdaji bunkerja Poljanske čete na Lovskem Brdu. Z njim je stopila v smrt tudi njegova ljubezen, Kosmova Nada iz Poljan, sorodnica pisatelja Tavčarja, ki bi ga morala za nagrado pripeljati do Nemcev. Vse to izvem v Ljubljani, prek zvez, ki jih ima tam poljanska emigracija; eden teh je bil moj pokojni prijatelj Rajko Jelovčan, iz Gorenje vasi.

Moj odhod v partizane po teh dogodkih ni bil več daleč, čeprav sem bil še pod varstvom dragega profesorja Plečnika. A vse moje noči so bile po izgubi ljubega Bineta polne joka in sanj, vse dotlej, dokler nisem bil tudi sam med partizani na Polhograjskem.

Spomin na padlega brata je bil neusmiljen; tisto garanje v rudniku, 300 metrov pod reko Moravo, pa zadnja noč na beograjski železniški postaji, ki sva jo prespala »šverc na urlaub cugu« med nemškimi vojaki, ki so se iz Grčije vračali »nach Vaterland«, na dopust. In ločitev – med solzami – nikoli več se nisva videla. Kaj vse je pretrpela naša mama! Bine je bil res junak. Čakala ga je še dolga pot, peš iz Zagreba čez Štajersko in Savo med prve blegoške gošarje.

Marca 1942 sem na istem peronu sam, z dvema kovčkoma, čakal na vlak. Cilj Zagreb. Pod tujim imenom sem na veliki petek dopoldne, kot Franc Č., srečno stopil

na ljubljanska tla. A ta pobeg je zgodba zase!

Zadnje leto Vinkove ilegale je imelo pri Primcovi hiši očitne posledice. V OF je vpletel brata Maksa in vse, komaj dorasle, otroke. Težko si predstavljam, v kakšni stiski je živela tedaj Vinkova svakinja, Prapoška Francka, ki ji je stric Vinko mobiliziral vse otroke.

Na dobračevskem britofu počiva večina moje žlahte. Močno mi je žal, da mi usoda ni dala srečati deda po mami, politika Tomaža Primca, ki je bil skregan tako z Avstrijo kot s klimo, katere tvorec je bil škof Anton Mahnič. Del podeželja je sledil domačim političnim stezam, drugi del, izraziti kmečki stan, je ostajal v lesni in živinorejski dejavnosti. Med njimi je bil moj ded, Blaž Sedej, ki je redil voliče za tržaški sejem. V kupčijo je pritegnil še soseda Balčka; vsako leto sta oprtala nahrbtnike in opolnoči odgnala proti Trstu 5 do 6 parov volov. Gnala sta jih čez Gore, Godovič, Col in Kras. Podnevi sta počivala v senci kraških dreves in tretji dan voliče na sejmu prodala tržaškim mesarjem. Domov grede sta po trgovinah kupila darilca za domače, v nedeljo po maši pa v hranilnici vpisala nove goldinarje za blagor domačije in otrok.

Tako je govoril stari Blaž, ležeč na peči. Klobuk je visel na česlniku, vnuk Tone pa ga je poslušal za mizo in gledal rezljanega goloba, ki je visel nad mizo. Ta pogovor o volih, ki sta jih gnala čez Kras v Trst, le pokriva žalostni del spominov. »Ni ne hleva ne kozolca, veter šumi nad praznino. Ni žene, brezniške Tereze, tam doli na Dobračevi spi, ni sina Jožeta, ki je ostal nekje v Karpatih. Še redkih vnukov ne poznam več, le Tone, inženir, je še zvest Goropekam. Ni ta mladih, sina Blaža in gospodinje Anice, tam v cerkljanskih Lajšah sta končala - le zakaj sta morala umreti. Oh ja, nekim ljudem sta bila napoti, da planejo na grunt brez naslednika in nam prevzamejo goropeški dom.«

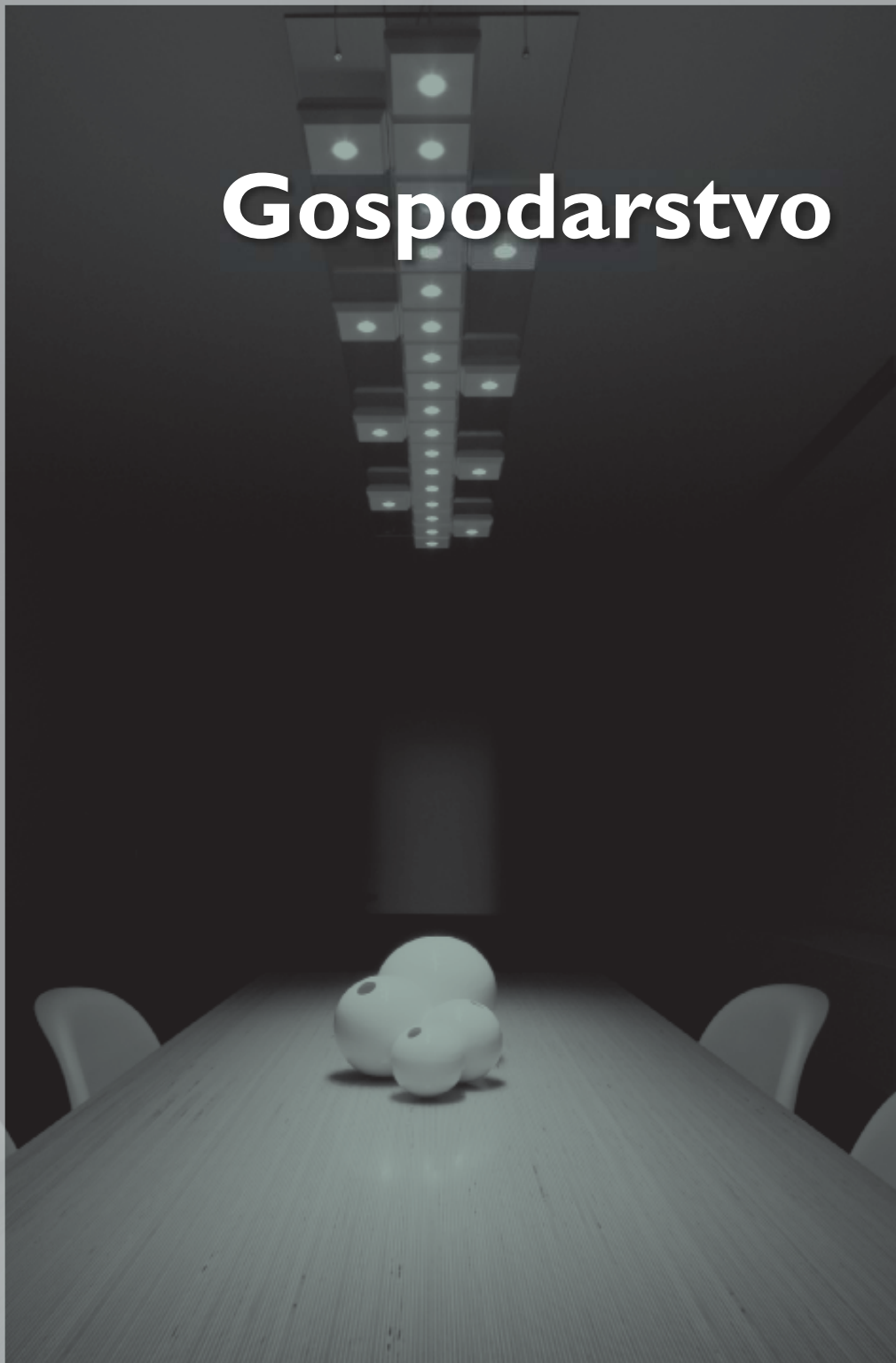
Dvakrat je bila na obisku hčerka Johana iz Amerike, jaz sem jo peljal na Goropeke in Dobračevo, pa nisva vedela za dedovo trpljenje. Potem je hodila vnukinja Jenny, pa še pravnuki. Nadvse prijetno je bilo sedeti z Amerikanci ob lovski koči na Griču, veliko je bilo besed o dogodkih in vezeh, a tragiko domačij smo čutili le malokateri.

Moja zrelost je slonela na nizu dogodkov, ki so težko prizadeli opisane tri družine, posebno našo: izgnanstvo v Srbijo, pretrgane vezi med sorodniki, emigracija v Ljubljani, pot od Dolomitskega odreda do IX. korpusa, nemški streli, ujetništvo v Gorici, ponovno snidenje s starši po štirih letih, a brez Bineta in Vinkota, študij in diploma arhitekta, izobraževanje z osnovami filmske tehnike v Pragi ter oranje ledine projektiranja na Gorenjskem.

Leta študija in službe so me okradla za družinske stike, ki sem jih tako pogrešal - a to odrekanje je žrtev za znanje in napredek, domovino in družbeno zavest.

Lahko le dodam: da b' uka žeja ne speljala ...

Gospodarstvo

Vzpon in propad kriogenike v Škofji Loki

Uvod

Uredništvo Loških razgledov že nekaj časa ugotavlja, da v ključni loški domoznanski publikaciji objavljamo premalo prispevkov o gospodarstvu. Mnoga dejstva s tega področja Ločanom ostajajo skrita, včasih spomine prilagodimo posamezniku ali skupini, vedno pa gredo v pozabo. Dokler so spomini na »francosko« avanturo v kriogeniki še kolikor toliko sveži, jih skušajmo urediti v logično zaporedje in zabeležiti enega od kratkoročnih uspehov domačih raziskovalcev, razvijalcev, izdelovalcev in prodajalcev domačega znanja, predvsem v tujini.

Zavestno sem se odločil, da v pričujočem prispevku praviloma ne bom uporabljal imen. Bralcu ta ne pomenijo veliko (ali nič), saj gre predvsem za zgodbo, ki naj poveže dogodke v zaokroženo celoto. Imena predstavnikov tujega solastnika pa bralcu pomenijo še manj. S takim pristopom se bom tudi izognil morebitnim besednim obračunavanjem tako ali drugače prizadetih s pričujočo zgodbo. Torej k zgodbi!

Kaj sploh je kriogenika?

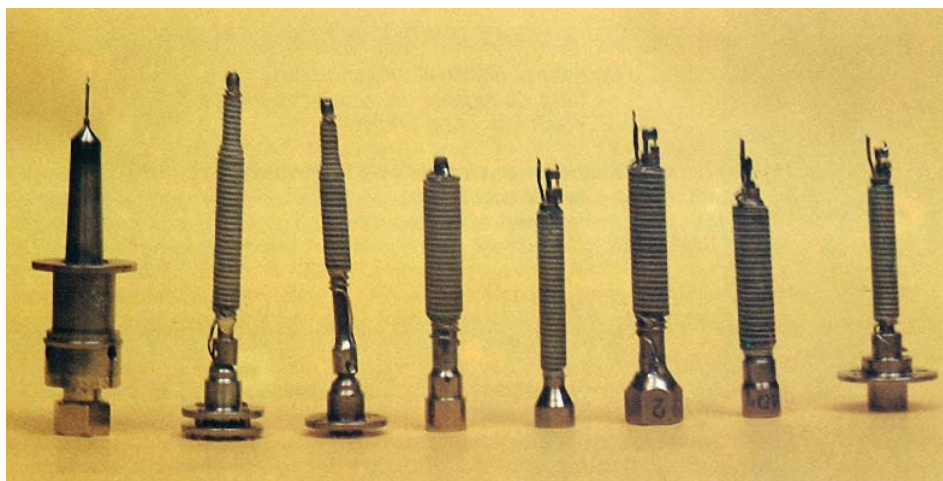
Čeprav je kriogenika ena od najnovejših strokovno zahtevnih tehnologij, jo najpreprosteje predstavimo kot tehnologijo izjemno nizkih temperatur. Spogledujemo se s procesi utekočinjanja zraka, njegovih sestavin (npr. dušika, ogljikovega dioksida), v posebnih okoliščinah tudi helija. To seveda pomeni delovne temperature kriogenskega hladilnega sistema od dobrih 150 stopinj Celzija pod ničlo do temperature utekočinjenega helija le 4 stopinje nad absolutno ničlo (0 stopinj Kelvina je -273 stopinj Celzija). Razlaga načel delovanja je res preprosta. Druga pesem pa je izvedba hladilnika, ki tudi resnično zagotavlja take delovne temperature, je rezultat domačega znanja (in se s tem na daleč izogne patentnim zaščitam uveljavljenih proizvajalcev kriogenskih sistemov) in zagota-

vlja potrebno zanesljivost. Za naše kramljanje o kriogeniki je dovolj, če povemo, da se kriogenški sistemi delijo na dve veliki skupini. Velike (da ne rečem ogromne) kriogenške hladilne naprave srečujemo v najbolj zahtevnih tehnoloških sistemih, npr. v pospeševalnikih atomov. V tej skupini proizvodov nikakor ni prostora za nas. Uveljavljene gospodarske družbe – svetovne firme – imajo denarne, kadrovske in tehnološke možnosti, da to področje obvladujejo tako, da malim neuveljavljenim družbam ne pustijo k delitvi kolača. Druga skupina so mikrohladilni sistemi, ki s svojo majhnostjo in omejenim delovanjem služijo delovanju nekega drugega sistema, ki brez točkovno nizke temperature ne bi mogel delovati.

Ta druga skupina naj bi bila cilj naših prizadevanj na popolnoma novem področju, o katerem – razen nekaj splošnih podatkov iz predavanj termodinamike pokojnega prof. dr. Zorana Ranta – nismo imeli nobene uporabne informacije in o prodoru na to področje tudi nismo razmišljali. Vedelo pa se je, da je kriogenške hladilne sisteme mogoče zasnovati na različne načine; dva sta v svetovni industriji najbolj uveljavljena:

- Joule - Thomsonov sistem,
- Stirlingov hladilni sistem.

Tržno uveljavljeni J. T. hladilniki iz programa Cryoref Škofja Loka.

Prvi deluje na principu hitre ekspanzije delovnega plina. Kot v običajnem hladilniku se plin ob ekspanziji ohladi. Tak se vrača po toplotnem izmenjevalniku in ohlaja novo »porcijo« plina, ki se zato ob ekspanziji ohladi močnejše. Po ponovljenih potrebnih zankah je ohlajen dovolj, da se delovni plin utekočini. Kapljica izjemno hladne tekočine opravi funkcijo, zaradi katere je kriogenški hladilni sistem sploh nastal. Seveda je tako delovanje omejeno s količino delovnega sredstva, ki ga zagotavlja večja ali manjša plinska posoda.

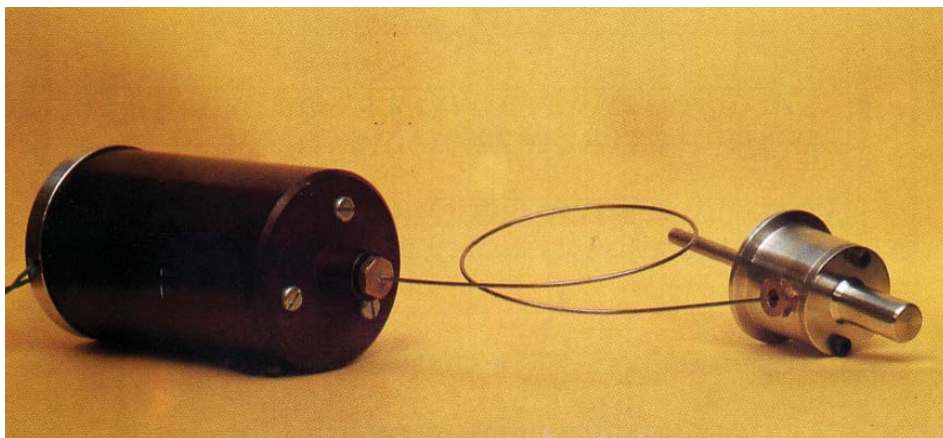
Pri drugem sistemu gre za zaprt hladilni cikel, ki ga v grobem sestavljata kompresorček z elektromotornim pogonom in t. i. »hladni prst«, v katerem nihanje dušilnega vložka povzroči potrebno ultranizko temperaturo na koncu prsta, kamor pritrdimo element, ki ga moramo hladiti.

Seveda gre pri vsaki tehnološki zadevi za temeljno vprašanje, kje iznajdbo uporabiti. Kot (skoraj) vedno je razvoj kriogenike spodbudila vojska. Infrardeča oprema (vodene rakete in termovizijske kamere) je namreč pri novejših generacijah infrardečih senzorjev potrebovala majhne hladilne sisteme z izjemno nizkimi delovnimi temperaturami. Na žalost so hlajene senzorje najprej dobile vodene rakete vseh mogočih taktičnih lastnosti in infrardeče kamere, vgrajene prvenstveno na oklepnike in tanke. Šele v naslednji fazi je stroka začela razmišljati, da bi sisteme, podprte s kriogenskimi hladilniki, lahko uporabili tudi v civilni zaščiti (npr. gasilci), medicini (od odmrzovanja bradavic do zmanjševanja krvavenja pri operacijah). Toda to področje je nedokončana zgodba loške kriogenike. Vendar, pojdimo po vrsti.

Prvi koraki v neznano

Pred božičem 1979 me je dr. Anton Vratuša poklical v takratno vlado. Funkcijo predsednika Republiškega komiteja za energetiko, industrijo in gradbeništvo naj bi prevzel 1. marca 1980. Čas med enim in drugim dogodkom sem porabil za pripravo in izvedbo primopredaje ter tudi za uradno slovo od domačih in tujih poslovnih prijateljev, s katerimi sem uspel oblikovati in utrditi odlične odnose. Vmes se je pojavila še kaka stranka, ki je opravičevala pogovor pri (še) glavnem direktorju. Zadnji poslovni pogovor v LTH sem opravil s predstavnikoma JLA. Nenajavljena sta se prikazala v Loki, z enim samim vprašanjem: ali je LTH s svojimi kadri sposobna razviti kriogeni hladilni sistem z Joule - Thomsonovim hladilnikom. Priznam, da me je močno zamikalo dati pozitiven odgovor, ne da bi si predstavljal, kaj bi to za »našo hišo« pomenilo. K pogovoru je prisedel direktor takratnega TOZD Zavod za hladilstvo in klimatizacijo. Njegov (in zato tudi moj) odgovor je bil približno tak: »Sposobni smo to razviti, če JLA zagotovi sredstva za razvoj in vzorčno proizvodnjo do maloserijske proizvodnje.« Po pritrdilnem stališču predstavnikov Razvojnega instituta JLA iz Beograda sem odšel na novo dolžnost.

Leta 1990 sem se vrnil v Institut Zoran Rant (v nadaljnjem besedilu: IZR), ki je takrat iskal novega direktorja. Po desetih letih sem se spet srečal s kriogeniko in skupino petih kolegov, ki se je vsa ta leta ukvarjala z raziskavami ter razvojem kriogenih miniaturnih hladilnikov. Ko me ni bilo v IZR, je ta sklenil več razvojnih pogodb s takratno skupno vojsko. Najdlje so kolegi razvili klimatsko napravo za vojaške potrebe, ki je v bistvu sodila v osnovni program IZR. Na popolnoma novem področju kriogenskega hlajenja so bili rezultati domačega razvoja tako obetavni, da je vojska ponudila enak model sodelovanja tudi pri razvoju linearne-ga Stirlingovega hladilnega sistema.

Prototip linearnega Stirlingovega hladilnega sistema, razvitega (in nikoli dobavljenega) za JLA.

Skratka, dela za tega občutljivega kupca je bilo več kot dovolj. Moj prvi službeni obisk je bil zato v Beogradu. Ob sicer zelo pozitivni oceni razvojnih rezultatov sem se vendarle bal, da bo IZR na koncu pričakovano uspešnega razvoja ostal brez vojaške podpore pri organizaciji maloserijske in kasneje normalne proizvodnje. To je bila namreč pogosta navada vojaškega razvojnega vrha. Poleg tega nas je motilo, da naj bi vse možnosti za posle v tujini (doma je bil edini pričakovani kupec JLA) pridobivali prek Direkcije za vojaške nabave ali – kot smo jo žargonsko poimenovali – SDPR. Biti odvisen od enega samega dejavnika se nam ni zdelo varno. Ob pogovorih nam prisotni častniki niso pozabili očitati takratnega »obnashanja« Slovenije. Milošević je že bil na pohodu. Zato sem zahteval in dobil uradno listino Glavnega štaba JLA, s potrdilom, da je IZR lastnik razvitih tehnologij in proizvodov, ki jih sme neodvisno ter samostojno tržiti po svetu.

Skupina, ki se je v IZR ukvarjala s kriogeniko, je v desetih letih resnega razvojnega dela uspela razviti vrsto nujno potrebnih izvirnih tehnologij, brez katerih ne bi bilo mogoče proizvajati kriogenskih Joule - Thomsonovih hladilnikov. Nekatere razvite posebnosti bi kazalo zaščititi s patenti, zato sem takratnega direktorja Patentne pisarne vprašal za njegovo mnenje. Odgovor je bil značilen; če kupec ali konkurent naših izvirnih rešitev iz kupljenega izdelka ne more razvozlati, je treba rešitve pred vsakim obiskom previdno skriti. Patenti stanejo veliko, držav, ki bi hotele tehnologijo zastonj, prav tako. Patentiranje pomeni odkrito informacijo s podrobnim opisom postopkov, zaščite po vsem svetu pa si, ob naši majhnosti in denarni suši, ne moremo privoščiti.

Prvi resni stik s tujim partnerjem

Še pred koncem leta 1990 nas je SDPR poklicala v Beograd. Obiskal jih je francoski ponudnik izdelkov za potrebe vojske. Po takratnih načelih sodelovanja je bil dobavitelj strateških materialov dolžan vsaj za del vrednosti posla zagotoviti protinakupe. Odstotek protidobav je SDPR določala sproti, odvisno od vrste izdelkov v pogodbah. Pri zahtevnejših nakupih je bil odstotek praviloma manjši (ker je bil interes »naše« strani večji), pri bolj rutinskih pa večji.

Seveda sem se s kolegom in vzorci naših izdelkov z veseljem ter zanimanjem spet odpravil v Beograd. Predstavili so nas Francozu. Poleg lastnika družbe je pri uvodnih pogovorih sodelovala tudi »desna roka« razvoja. Po prvih formalnostih sva s kolegom pred »občinstvo« postavila vzorce Joule - Thomsonov. Francoza sta bila nemalo presenečena. Vzorci na mizi so potrjevali našo sposobnost, da se spoprimemo še z zadnjimi podrobnostmi razvoja in začnemo pripravljati maloserijsko proizvodnjo, če in ko bi zanjo našli kupca. Stvar ni bila preveč težavna, saj je SDPR kot monopolist zagotavljala prve posle v prijateljskih državah severne Afrike in Arabije. Francoza sta izvlekla povečevalna stekla in začela natančno pregledovati izdelke. Vmes so padala vprašanja, ali smo v opreki s katerim od znanih patentov, ali obvladujemo 100 % kakovost pri toplotnih izmenjevalnikih, ali razpolagamo s potrebno opremo itd.. Odgovori so ju zadovoljili. Svojo družbo sta predstavila kot glavnega dobavitelja zahtevnih sistemov francoski Matri (ki na svetovnem trgu oborožitve veliko pomeni). Brez večjega ovinkarjenja sta predlagala, da ustanovimo mešano družbo za raziskave, razvoj in proizvodnjo kriogen-
skih sistemov. Vsa vesela in presenečena sva se vrnila domov, polna načrtov, kako bomo idejo primerno razvili.

Žal je novo leto 1991 prineslo kruto streznitev pri naših načrtih. Namesto intenzivnih priprav s Francozom za ustanovitev družbe smo se soočili s prvimi težavami iz Beograda. Že marca, ko še ni bilo uradnih sovražnosti med takratnimi jugoslovanskimi republikami, smo od Generalnega štaba JLA prejeli teleks *»Obaveštavamo vas, da sa današnjim danom prekidamo sve ugovore za razvoj i proizvodnju ...«* Mrzel tuš nas je deloma streznil, po drugi strani pa smo – polni energije zaradi pripravljenosti Francozov – razmišljali, kako v teh okoliščinah dalje. Na sovražnosti z orožjem takrat še nismo pomislili. Vsem slabim informacijam navkljub smo uspeli od SDPR celo izterjati vsa zaostala plačila za opravljeno delo in dobavljene prototipe, celo skupaj z zamudnimi obrestmi! Prijatelj v računovodstvu SDPR nam je namreč zaupal, kdaj so račune poravnali pri SDK Srbije, ki je plačilne naloge mirno »odložila« v enega od mnogih predalov.

Jugoslovanska vojna

Začetek sovražnosti nas je – kot vse – izjemno presenetil. Nekaj fantov iz IZR je bilo mobiliziranih v slovenske enote, ostali pa smo skušali narediti, kar se je v tistih okoliščinah dalo. Ko so začeli tanki JLA mleti barikade, smo prosili našega novega partnerja, da o nasilju, streljanju, žrtvah in škodi obvesti oblastne organe v Parizu. Ministrstvo za zunanje zadeve je zaprosilo vse družbe, ki so poslovale s tujino, da to naredijo pri svojih kupcih ali dobaviteljih. Ali in kaj je Francoz zaradi naše prošnje storil, ne vem. Je pa takoj po prejemu informacije sporočil, da do nadaljnega odлага pogovore o mešani družbi!

Takrat je Fotona (nekdanji visoko tehnološki del Iskre) potrebovala pomoč na področju kriogenike. Izdelovali so namreč prototipno serijo termovizijskih kamer, ki so delovale na Joule - Thomsonov hladilnik. Dobavljeni angleški hladilniki so se mašili, brez njih pa kamere niso delovale. To je bila prva priložnost, da v trdi praksi preizkusimo delovanje naših izdelkov in jih prvič tudi primerjamo s tujimi. Uspeli smo v skupno zadovoljstvo. Termovizijske kamere so opravile svoje naloge s pomočjo naših in ne uvoženih miniaturnih kriogenih hladilnikov.

Prepuščeni sami sebi, odrezani od tržnih informacij zaradi nekdanjega monopola SDPR, smo tuhtali, kaj v teh okoliščinah lahko storimo. Najprej smo želeli izvedeti, ali nastajajoča Slovenska vojska v perspektivi kakorkoli potrebuje naše izdelke kot sestavino novih zahtevnih proizvodov ali kot rezervne dele za podedovano ali pretihotapljeno zahtevno opremo. Najavil sem se pri ministru za obrambo Janezu Janši, ki za take drobnarije ni našel časa, pogovor je preusmeril na takratnega namestnika Jelka Kacina. Pogovor je bil izrazito kratek, zaključek pa en sam. Ministrstvo za obrambo in Slovenska vojska ne računata na sodelovanje z domačimi družbami naše velikosti in vsebine, kar bodo potrebovali, bodo kupili pri priznanih proizvajalcih. Dobil pa sem soglasje, da z razvito tehnologijo lahko delamo samostojno in neodvisno – doma in v tujini!

Težje pa je bilo priti do tržnih informacij. Pomagali so nam kolegi iz Fotone, ki so nam našteali nekaj tujih družb za kriogenske sisteme in kontaktne osebe v njih. Začeli smo pripravljati komercialne kataloge in v njih čim bolj tehnično jasno ter popolnoma razumljivo predstaviti našo družbo, njene razvojne sposobnosti in proizvode. Že takrat smo spoznali, da smo – kljub majhnosti – nekaj posebnega na tem zahtevnem področju. Ugledni proizvajalci so bili specialisti za en sam delovni princip (delali so ali Joule - Thomsonove hladilnike ali Stirlingove hladilne sisteme, obojega pa ne), mi pa smo bili sposobni zadovoljiti kupce na obeh ključnih področjih. Prvi odzivi tujine pa so nas usmerili še na eno področje. Joule - Thomsonov hladilnik je sicer res najzahtevnejši del hladilnega sistema, a sam ne pomeni veliko. Poleg hladilnika je bilo treba razviti še jeklenke različnih velikosti, ki so omogočale delovanje sistema, dokler je bilo v njih dovolj delovnega plina. Samo še zahteven priključni ventil je sistem potreboval in je predstavljal zaokroženo celoto. Uspelo nam je, v nekaj mesecih smo lahko zaokrožili ponudbo.

V tistem nemirnem času je delo kriogenske skupine še vedno večinoma zagotavljal kolektiv IZR, brez njih bi skupina, z rezultati vred potonila. Poleg njih sta nam čez prve ovire pomagali Ministrstvo za znanost in tehnologijo ter Ministrstvo za gospodarstvo.

Prodor na tuje trge

Ob znanem stališču domače vojske nam ni preostalo drugega, kot da skušamo najti svojo tržno nišo. Zainteresirani bodoči francoski partner je še vedno odlagal začetek oblikovanja mešane družbe. Nikakor ni verjel, da pri nas ni (več) sovražnosti, da je od nas do Sarajeva 700 kilometrov. Morali smo se znajti sami, čeprav je bil naš osnovni interes povezovanja s Francozom pridobivanje poslov. Saj je bil – po njegovih izjavah – »dvorni« dobavitelj kriogenskih komponent Matri, to pa bi nam moralo prej ali slej zagotoviti položaj enega od poddobaviteljev. Pojdimo torej sami v Evropo! Po prvih tipanjih smo dobili prve stike in dobre povratne informacije za Joule - Thomsons iz Velike Britanije. Dobili smo celo prvo povpraševanje za vzorčni kos. Takrat pa se je pojavilo vprašanje, o katerem prej sploh nismo razmišljali – kakšno prodajno ceno lahko določimo, da se ob pogajanjih zadeva ne bi podrla. Kolegi iz Fotone so nam posredovali nekaj podatkov, s pripombo, da so cene izredno fleksibilne, odvisne predvsem od količine, ugleda naročnika in trdote pogajanj.

Glave skupaj in opredelimo prvo prodajno politiko! Za prvo ponudbo smo angleškemu kupcu (za naročeni en kos!) postavili ceno 510 funtov in dobavni rok šest tednov. Znali smo ga sicer narediti prej, ampak pri prvem kosu nismo hoteli tvegati kakršnekoli težave. Ponudbo smo poslali in se pripravili na pogajanja ter čakanje. Čez dva dni je naročilo prišlo, brez pripomb! Če upoštevamo neposredne stroške materialov in dela za ponujeni vzorec, je dodana vrednost dosegla neverjetnih 92 % dosežene prodajne cene! Vzorec smo dobavili, počasi so začela kapljati nova naročil(c)a. Angleži so bili z nami sicer več kot zadovoljni, naročili pa so samo takrat in toliko, kot so za svoje posle potrebovali. Odklanjali so tudi kakršnokoli planiranje ali neobvezujoče napovedi prihodnjih poslov.

Poleg maloserijske proizvodnje Joule - Thomsonov smo se ukvarjali z bistvenim vprašanjem, ali se lahko odlepimo od sektorja vojaške opreme. To področje nam ni bilo najbolj pri srcu, a izdelki so bili razviti za vojsko in težko je bilo najti nova »civilna« področja. Najprej je nastal instrument za kontrolo čistosti plina. Temeljal je na Joule - Thomsonovem hladilniku, rezultate meritev plina pa so signalne tlivke označevale z zeleno ali rdečo barvo. Instrument je bil bistven v kompresorskih sistemih, kjer sta bila prvi pogoj kakovost in čistoča plina. Takih področij uporabe pa je več in vsa niso bila vojaška. Ker so nam prvi angleški kupci zaupali, so nas priporočili pri kolegih – proizvajalcih ustrezne opreme. Odrpelo se je po kapljicah, a veseli smo bili vsakega uspeha.

Eno od želenih področij uporabe se žal ni udejanjilo. Morda bi se, če družba ne

bi zašla v težave. Iskali smo namreč ideje za sodelovanje v medicini. Znali bi razviti in izdelati kriogenske priprave na različnih področjih – od zamrzovanja bradavic do zahtevnih posegov v človekovo notranjost, a nismo uspeli vzbuditi zanimanja pri slovenski medicini; brez sodelovanja zdravnikov – specialistov pa zadeve ni bilo moč uresničiti.

Končno se je Francoz odločil, da napravimo nov korak v sodelovanju. Intenzivno smo pripravili potrebne dokumente za ustanovitev mešane družbe. Francoski partner je kot pogoj postavil zahtevo, da postane večinski lastnik in da družbo v začetnem obdobju vodim jaz. V letu 1993 smo družbo končno ustanovili. Vsak od udeležencev je tiho računal na svoje interese. Pričakovali smo močno podporo pri prodoru na evropski trg in hiter razvoj serijske proizvodnje, IZR je računal, da se bo končala leta trajajoča agonija razvojne skupine kriogenike, ki je terjala denarje tudi za njihove plače, Francoz pa je napovedoval, da pričakuje kompletacijo sistemov, kar naj bi pomagalo povečati prodajo predvsem v Matri. Pogodba o ustanovitvi je bila (žal) pogodba med prijatelji. Pri sestavljanju besedila smo medsebojne odnose zasnovali na enakopravnosti in poslovni poštenosti. Vendar smo v besedilo vnesli nekaj določb, ki so mešani družbi zagotavljale enakopravnost in vsaj minimalno varnost. Posebej je bila pomembna določba, da intelektualna lastnina ostaja last mešane družbe in je nobeden od lastnikov nima pravice zahtevati zase.

Francozova dvoličnost

Takoj po podpisu pogodbe smo prvič naredili analizo pričakovanj. Francoski partner je pričakoval, da mu bomo tržne informacije skrivali in je bil neprijetno presenečen, ko smo mu morali dokazati, da obseg trženja nikakor ne dosega ravni stroškov in da družba brez podpore ne bo preživela. Razočarani smo bili tudi mi, ker Francoz ni mogel ponuditi nobene posebne možnosti za prodajo izdelkov, predvsem Matri. Spet smo bili na svojem, le od lastne iznajdljivosti in pronicljivosti odvisni pri poskusu prodora na evropski trg. Pri tem smo sicer računali na pomoč večinskega lastnika, a kmalu se je izkazalo, da iz te moke ne bo veliko kruha. Uspelo pa nam je »prisiliti« francosko družbo, da je sprejela pravila sofinanciranja razvojnih projektov Ministrstva za znanost in tehnologijo (v nadaljnjem besedilu: MZT). Po teh pravilih je razvojni projekt, ki je prestal kritično presojo strokovnjakov, moral pridobiti še polovico potrebnih sredstev iz lastnih ali lastniških virov. Po tej poti smo pridobili nujno potreben denar in nadaljevali delo.

Kmalu se je izkazalo, da uvodne hvalisave informacije Francoza niso točne. Ugotovili smo, da so nam novi družabniki celo lagali, saj v Matri niso pomenili nič, ampak so računali, da se bodo vanjo prebili s pomočjo naših hladilnikov. Tudi obljubljeni pomoč, v obliki kooperantskega dela za njihove potrebe, ni dala nikakršnih rezultatov. Običajno so nas obvestili, da trenutno nimajo takih potreb ali pa so postavili take zahteve, da bi mešana družba propadla, še preden bi zaživela.

Pri iskanju tržnih možnosti smo poskušali vse mogoče. Izkoristili smo ponudbo MZT in sodelovali na sejmu v Hannoveru, mednarodnem sejmu v Seulu, razstavi tehnologij v Toulousu, Londonu, Rimu itd.; udeležbo je financiralo MZT. Počasi se je širil krog družb, ki so hotele kaj več vedeti o naših sposobnostih in tehnični ter finančni konkurenčnosti.

Operativno iskanje rešitev s Francozom je pogosto zahtevalo, da sem za nekaj dni odpotoval v Pariz; na enem od obiskov sem obiskal tudi letalski salon Le Bourget. Največji svetovni proizvajalci tam vsaki dve leti razstavijo najnovejše dosežke osnovnih in spremljevalnih tehnologij na področju letalstva, raket in še česa. Obiskal sem za nas zanimive razstavne prostore in se skušal čim bolj predstaviti razstavljavcem. Vsi so vljudno vzeli kataloge, razen Kitajcev. Direktor njihovega paviljona mi je zelo na kratko povedal, da Kitajska išče partnerja za področje kriogenike, vendar jim na misel ne pride, da bi to lahko bila firmica, ki je takrat imela pet zaposlenih. Menil sem, da bi mi pri tem naš francoski partner lahko pomagal (lastnik je imel namreč posinovljenca Kitajca, ki bi dosti lažje »zlezel Kitajcem pod kožo«). Natančno sem razložil, kaj želimo in kaj ponujamo ter prosil, da organizirajo obisk in pogovore pri njih. Nič se ni zgodilo. Eden od francoskih prijateljev pa me je skrivaj obvestil, da je kitajska delegacija Francoze obiskala in da je bila tema pogovorov kriogenika! S pomočjo poslovnega prijatelja iz Škofje Loke (!) sem našel stik z enim od podpredsednikov glavne pekinške banke (bil je v Kanadi rojeni Hrvat), mu razložil položaj in poskrbel za dokumente, ki so dokazovali, da smo v Cryorefu lastniki intelektualne lastnine za kriogenske hladilnike. Iz povratnih informacij smo lahko nesporno ugotovili, da je večinski lastnik grobo kršil ustanovitveno pogodbo, brez naše vednosti ali soglasja ponujal naše znanje in izdelke Kitajcem, zlorabil naše kataloge (celo imena naše družbe ni prekril!) in končno zlorabil tudi naše informacije za pripravo prvega kitajskega obiska.

Takrat se je šele prav pokazalo, kakšno prednost predstavljajo zavezujoče določbe o intelektualni lastnini. Vse bistvene rezultate razvojnih projektov smo zadržali zase, ravno tako tehnične podrobnosti o nekaterih izvirnih tehnologijah. Brez nas francoska tatvina znanja sploh ne bi bila mogoča!

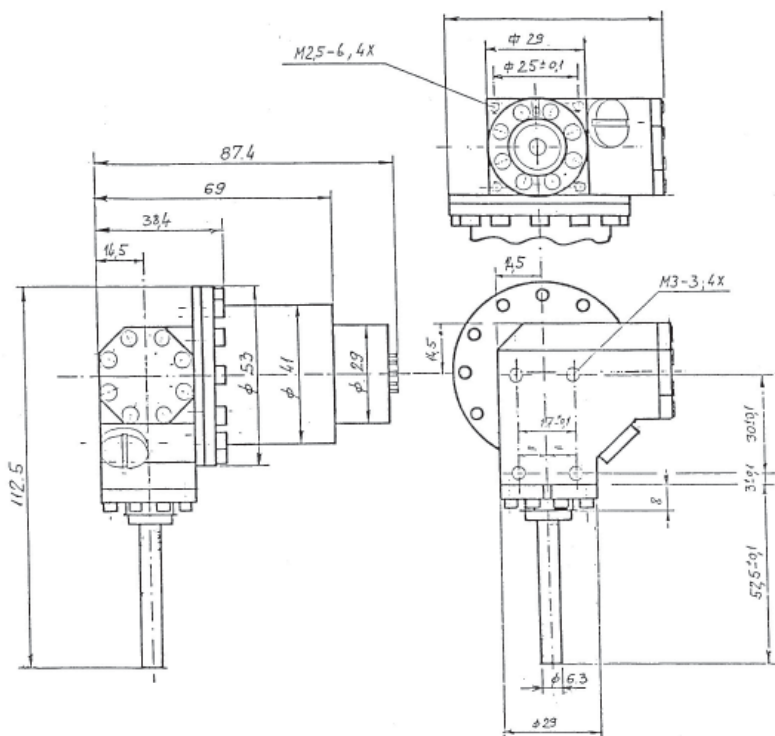
Razvoj Stirlingovega hladilnega sistema

Od samega začetka pa je vzporedno tekkel razvoj Stirlingovega hladilnega sistema. Ob odlično uigrani ekipi so se uporabni rezultati kopičili, v približno dveh letih se je na preizkusni mizi vrtel mali Stirling in dosegal pričakovane kriogenske temperature. Ob iskanju tržnih prilik za Joule - Thomsone smo seveda redno predstavljali tudi Stirlingge, vendar naši takratni kupci Stirlingov žal niso potrebovali.

Leta 1994 je bila v Milanu razstava z naslovom »Kaj lahko Vzhodna Evropa ponudi partnerjem z Zahoda«. Tematika se nam je zdela zanimiva, prijatelj je

nameraval razstavo obiskati, imel je prostor v avtomobilu in – šla sva skupaj, jaz s polno torbo vzorcev in katalogov, saj se nikoli ne ve, kje nas čaka sreča. Na ruskem razstavnem prostoru je bil med drugimi vojaški raziskovalni institut Orion iz Moskve, ki je razstavljal prav termovizijsko kamero. Zavil sem na razstavišče in našel dva stara poslovna prijatelja – direktorja instituta in direktorja hčerinske družbe Orex, ki je Orionove izdelke tržila po vsem svetu! Vzorci na mizi so vzbudili veliko zanimanje, ponudila sta sodelovanje in z veseljem sem ga sprejel. Naslednje srečanje je bilo v Liechtensteinu, kjer smo podpisali pogodbo. Po njej je Orex vložil v naš razvoj 50.000 \$ in naročil 150 kosov Stirlingov, po 5000 \$. Cena je bila za Ruse očitno izjemno zanimiva, nam pa tudi. Pri dogovorjeni prodajni ceni in neposrednih stroških pod 900 \$ je bila dodana vrednost več kot 80 %, kar je bilo v takratnih okoliščinah več kot odlično. Ko bi stekla redna proizvodnja, bi dobiček le iz tega posla zagotavljal redno poslovanje, dodatno zaposlitev nekaj dobrih delavcev in vlaganje lastnih sredstev v razvoj proizvodov obeh fizikalnih načel. Zavedali pa smo se ranljivosti miniaturne gospodarske družbe, ki bi bila v neposredni prihodnosti pretirano odvisna le od enega kupca. Zato smo bolj kot prej iskali nove tržne možnosti. Načelno nas je motila postopna povezava s proizvajalci vojaške opreme, vendar nam kratkoročno kaj drugega ni ostalo. Iskanje »civilnih« področij do zdaj ni dalo uporabnih rezultatov.

Konstruksijska sestavna risba integriranega Stirlinga, pripravljena za maloserijsko proizvodnjo.

Propad francoskega večinskega partnerja

Spomladi 1997 nas je obiskal pooblaščen predstavnik večinskega lastnika, in sicer z zahtevo, da mu predamo vse rezultate razvojnega dela, skupaj s tehnološkimi pojasnili in postopki, kako posamezen proizvod izdelati. Takrat se je posebej potrdila »srečna« formulacija intelektualne lastnine v ustanovitveni pogodbi. Predstavnik nam ni znal, hotel ali smel pojasniti, zakaj vse to v imenu lastnika zahteva. Nekaj dni smo ostali na dveh bregovih in odšel je brez zahtevanih podatkov. Načelne razvojne dosežke je v pisni obliki lastnik kot delni plačnik cene razvojnega projekta sicer dobil (enako kot naše Ministrstvo za znanost in tehnologijo), kar je bilo po pogodbi dovolj. Na moja vprašanja, zakaj podatke od nas zahteva, nisem dobil odgovora.

Prvo presenečenje je predstavljal telefonski klic enemu od ključnih razvojnih sodelavcev. Francoski solastnik mu je ponudil mamljivo plačo, če bi se bil pripravljen preseliti v Pariz in pomagati osamosvojiti proizvodnjo (predvsem) Stirlingov. Na srečo je prijatelj ponudbo gladko zavrnil in me o njej obvestil. Posebej nanjo nisem reagiral, spoznali pa smo, da se v Parizu dogaja nekaj usodnega in tudi Francozov stil delovanja je postajal vse bolj jasan.

Poskušali smo sklicati skupščino družbenikov, a se na naše pozive in vabila ni odzival! Zaprotil sem za pomoč francosko veleposlaništvo, vendar sem izvedel, »da niso dolžni neposredno pomagati tujim firmam«. Spomladi 1998 pa me je prijatelj s predstavnštva Nove ljubljanske banke (dalje: NLB) v Parizu obvestil, da se je na oglasni deski Gospodarskega sodišča v Versaillesu pojavil razpis stečaja našega večinskega lastnika! O dogodkih v Franciji nas seveda naš partner ni niti slučajno obvestil. Začel sem iskati možnost, da bi v nastalem položaju sklical skupščino družbenikov in rešil, kar se je rešiti dalo. Vsi pravni strokovnjaki, ki sem jim postavil to vprašanje, mi nanj niso znali odgovoriti. Variante, da bi večinski lastnik propadel, mešana družba in manjšinski lastnik pa bi ostala in delovala dalje brez blokad večinskega partnerja, Zakon o gospodarskih družbah ni predvidel! Torej nismo imeli nobene možnosti preurediti strukturo mešane družbe tako, kot so narekovale nove razmere. Iz papirjev, ki mi jih je poslalo predstavnštvo NLB, sem izvedel, kdo vodi stečajni postopek. Skušal sem priti v stik z njo (bila je odvetnica s pooblastilom sodišča), vendar je osebni stik gladko odklanjala. »Pismeno ponudbo mi dajte in bom odgovorila«, je redno odgovarjala. Našel sem nekaj potencialnih vlagateljev v naš program, ki bi bili pripravljeni odkupiti francoski delež, a nobenemu ni odgovorila! Rešitve za nadomestilo propadlega partnerja nisem več videl. Takrat pa nas je zadela še ruska finančna kriza.

Ruska finančna kriza

Kmalu po sklenitvi prodajne pogodbe z ruskim Orexom sem zaradi občutljivosti posla, in naše pretirane odvisnosti od prve pogodbe, obiskal Slovensko investicijsko družbo, ki je od ustanovitve imela predvsem to nalogo, da zavaruje slovenske posle v tujini. Zavarovati smo hoteli vrednosti naših dobav Orexu. Sklenitev zavarovalne pogodbe ni bila enostavna. V prid sta govorili vsebina in finančna učinkovitost posla, proti pa lastniška struktura na ruski strani. SID je namreč praviloma zavarovala posle z državnimi podjetji, v Orexu pa je bil prisoten tudi zasebni kapital. Končno je prevladal kriterij zahtevnosti in dobičkonosti in pogodbo o zavarovanju smo sklenili. Ob sklenjeni pogodbi smo bili dolžni ob vsaki odpremi plačati zavarovalno premijo, odvisno od vrednosti odpreme; seveda smo jo redno plačevali. Žal pa smo imeli iz časov pred sklenitvijo zavarovalne pogodbe nekaj odprem (dobrih 100.000 USD), ki niso bile zavarovane. Ko je ruska finančna kriza že močno pokazala zobe, smo prejeli plačilo za eno od starih odprem! Plačilo nam je pomenilo veliko. Ne le denar, ki smo ga krvavo potrebovali, pomenilo je tudi, da Orex bolje krmari med čermi finančne krize ali da ima poldržavna vojaška industrija ugodnejši položaj pri poslih. Zato smo opravili še eno odpremo in poravnali zavarovalno premijo pri SID! Takrat nihče v SID ni zavrnil denarja ali nas opozoril na dodatno previdnost pri poslovanju. Potem se je vse ustavilo! Iskal sem vse mogoče možnosti pri prijateljih in poslovnih znancih – pomoči pri izterjavi starih dolgov Orexa ni hotel ali mogel zagotoviti nihče. Ker je zapadel bančni kredit, ki nam je pomenil pokritje obratnih sredstev, sem od SID-a zahteval izplačilo zavarovalnine za odpreme, za katere smo plačali zavarovalno premijo. Kljub pogodbi in plačanim premijam so pristali na izplačilo dveh, tretje pa ne - manjkajočih 52.000 USD je bilo za obstoj družbe usodnih.

Žalostni konec zanimive vrhunske tehnologije v Škofji Loki

Tako smo prišli do konca te zanimive, a klavrne zgodbe. Namesto poskusov prodaje in izterjave zapadlih zneskov sem se moral usmeriti na dejavnosti, ki naj bi s čim manj slabimi posledicami firmo odpravile. Prvi problem so bili delavci, saj nisem hotel, da se znajdejo na cesti. Dva sva se upokojila, dva sta našla dobro službo v bližini, eden se je zaposlil pri bratu, kolegi in jaz smo bili torej »pod streho«. Kolega, ki sta dobila službo v bližini, sta novemu delodajalcu razložila, s čim se je naša firma ukvarjala. Program mu je bil všeč in sestala sva se na resnejšem pogovoru. Dogovor med njim, manjšinskim partnerjem in menoj je bil, da sme z našimi prospekti in naslovi dotedanjih kupcev poskusiti srečo v tujini. Istočasno pa je zagotovil, da bo pokrival nekaj stroškov, povezanih z zadnjimi delovnimi operacijami mešane firme. Takrat se je pojavila banka z iztoženim zneskom, v katerem pa ni bilo obračunanega delnega poplačila dolga iz delnega plačila zava-

rovalnine SID. V skladu z dogovorom sem pripravil pritožbo na sodni sklep in priložil vse potrebne dokumente. Ker sodišča obravnavajo le vloge, za katere je poravnana sodna taksa, sem pritožbo s prilogami dostavil novemu verjetnemu partnerju, ki naj bi takso plačal in pritožbo vložil. Še enkrat se je izkazalo, da sem tudi tokrat bil in ostal naiven! Novi partner je namesto plačila takse z dokumenti odšel v banko, odkupil dolg po meni neznanih pogojih, jasno pa je, da je plačani znesek lahko odštel in se dogovoril za bistveno manjšo vsoto, kot jo je odredilo sodišče. S to potezo je postal v celoti lastnik firme. Z rubežnikom je prevzel opremo, tehnično dokumentacijo, komercialne in finančne dokumente in program preselil k sebi. Kaj se je z njim zgodilo kasneje, ne vem.

Namesto zaključka

Končujem žalostno zgodbo o eni od vrhunskih tehnologij, ki je v Škofji Loki zacvetela, sadov v pravem pomenu besede pa ni mogla več prinesti. Prav se mi zdi, da o tej nenavadni epizodi zapišemo dejstva, prav pa je tudi spoznanje, kaj človeka lahko čaka v krutem svetu zahodne konkurence. Posebej pa želim opozoriti bralca, ki bo v tem besedilu morda iskal uporabne odgovore na svoja začetna vprašanja ali in kako sodelovati s Francozi, česa naj se pazi, kje ga (lahko) čakajo pasti ter kaj vse je potrebno in koristno zavarovati. Vesel bom, če bo ta zgodba komu pomagala na pot v varnejše poslovne vode.

»Oblikovalec mora v sebi gojiti otroka, ki se igra«

Jure Miklavc, nagrajenec Prešernovega sklada za leto 2011

Jure Miklavc (foto: Žiga Culiberg)

Studio Miklavc iz Škofje Loke spada med najuspešnejše oblikovalske studije v Sloveniji. Številne nagrade in priznanja govorijo zase. Posebno mesto med njimi pa ima nedvomno nagrada Prešernovega sklada za leto 2011, ki jo je Jure Miklavc prejel za dosežke na področju industrijskega oblikovanja v zadnjih dveh letih. Kako pa se izraža oblikovalska duša? O tem in še o marsičem z Juretom Miklavcem, lastnikom in vodjem Studia Miklavc.

»Oblikovanje mora ob vsem profesionalizmu in industriji, ki je v ozadju, ostati igra. To nam daje inovativnost, zabavo in eksperimentiranje, ki morajo biti v tem poklicu. Oblikovalci smo kot gobe – sprejemamo okolico in jo črpamo vase; in vse to pripomore k temu, da v delo vnašamo energijo in inspiracijo, ki jo na drugi strani razdajamo. Če ti gre samo za posel in končevanje projektov, se prej ali slej izpoješ. Moraš gojiti tega otroka v sebi,« poudarja Jure Miklavc.

Med glavnimi nagradami velja vsekakor omeniti eno od svetovno najprestižnejših nagrad na področju industrijskega oblikovanja – Red Dot Design Award. Studio Miklavc jo je v letih 2008–2010 prejel kar trikrat zapored. »Prvič je bilo res neverjetno, ko smo videli, v kakšni konkurenci smo se znašli. Tam so bile svetovne multinacionalke, ki za nagrado Red Dot konkurirajo že več desetletij,« se spominja Miklavc.

Oblikovalec nikoli ne dela za nagrade, ampak za trg, dobiček in uporabnike, zato je toliko več vredno, ko ga prizna še stroka. »Pri oblikovanju nimaš nikoli povsem prostih rok. Vedno se pogajamo o možnih tehnologijah in stroških, pa na primer o tem, ali bodo izdelek proizvajali v Evropi ali Aziji. Projekti so vedno zelo

na meji, zato je še toliko bolj neverjetno, če nam ob vseh teh 'obremenitvah' uspe inovacija, ki potem dobi še takšno nagrado. Lahko si mislite, kako veseli smo bili, ko se nam je to zgodilo trikrat zapored, za zelo različne projekte,« razlaga Miklavc.

Vse tri nagrade Red Dot so v Studiu Miklavc prejeli za Alpinine čevlje. Prvo za tekmovalni čevljev za smučarski tek, drugo za čevljev Binom za povprečnega uporabnika, tretjo pa spet za tekaški, a netekmovalni smučarski ekološki čevljev. Ekološki? Studiu Miklavc in Alpini je namreč uspelo zasnovati in prodati ekološko zgodbo, ki je poštena in ne predstavlja 'samo' marketinškega pogleda na ekologijo. Čevljev je sestavljen iz materialov, ki so naravni ali reciklirani, tehnologija pa takšna, da je čim manj težav pri sestavljanju in reciklaži; sestavljen je zelo tradicionalno, s pravimi šivi, ki so najbolj ekološki spoj. Čim uporabiš lepljenje, že imaš težave z ekologijo. »Alpina Promise ima v sebi pač nekaj romantike,« se nasmehne Miklavc.

Gre pa za precej več kot samo za romantiko. »Sodobna družba proizvaja preveč smeti in nepotrebnih izdelkov, zaradi česar mečemo stran vire in materiale, ki jih je težko pridobiti. S čevljev Alpina Promise smo poskušali vzpostaviti pri-stop, da raje delamo kakovostne izdelke in jih uporabljamo dalj časa, kot da delamo cenejše izdelke in jih uporabljamo brez vesti,« je prepričan Miklavc.

Alpina Promise/Red dot 2010/Jure Miklavc, Jože Carli (foto: Dragan Arrigler)

Binom/Red dot 2009/Jure Miklavc, Jaka Verbič, Jože Carli, Barbara Šušteršič (foto: Dragan Arrigler)

Oblikovalec – proizvajalec – uporabnik

Oblikovalec lahko izdelke načrtuje in jih tudi preveri v praksi. Tak pristop pa ni mogoč takrat, ko gre za izdelke, ki so namenjeni profesionalcem. Oblikovalec nikoli ne more v tolikšni meri obvladati določenega področja kot nekdo, ki se s tem ukvarja profesionalno. Takrat pač vprašajo najboljšega tekmovalca, kuharja, kirurga ... in na tak način dobijo najboljše informacije. »Ni treba biti pilot, če hočeš oblikovati pilotsko kabino. Enako velja tudi za formulo 1. Ni nujno, da si dober na nekem področju, da oblikuješ izdelke. Ta dva principa imata prednosti in slabosti. Ko nekdo vsakodnevno živi v svojem poklicu ali športu, dobi določene informacije povsem samodejno in izkustveno, vendar lahko zaradi tega tudi pade v okvire svoje panoge in ne vidi ven iz škatle. Velikokrat pa se je izkazalo, da smo na novem področju dela z 'naivnim' pristopom oblikovali rešitve, do katerih ne bi prišli, če bi poslušali samo naročnika in njegove zahteve. Seveda lahko po drugi strani nekdo zelo zrelo oblikuje na področju, ki ga tudi dobro pozna iz vsakodnevnega življenja,« pojasnjuje Miklavc.

Oblikovalec mora torej imeti poseben odnos do uporabnika. Kaj pa se dogaja med oblikovalcem in proizvajalcem? »Zelo kompleksen odnos imata, pri čemer ne bi rekel, da je to sodelovanje problematično, ampak zelo krhko. Gre namreč za to, kakšno kulturo je naše okolje razvilo do oblikovanja, ki je bilo do 90. let porinjeno bolj v polje umetnosti. Gospodarstvo in javna uprava še nimata pravega čuta, kako strateško izrabiti oblikovanje in zaradi tega pogosto naletimo na nerazumevanje; to je ocena splošnega stanja v Sloveniji. Naročniki, s katerimi sodelujemo mi, seveda zelo dobro poznajo oblikovanje in nas zato tudi najemajo,« poudarja Miklavc.

Drug pogled na ta odnos je povezan z denarjem. V tej panogi namreč prihaja do ogromnih investicij. Nobena posebnost ni, da proizvajalec investira več milijonov evrov v izdelek, ki nastaja v oblikovalskih studiih. In te investicije je treba opravičiti. Izdelek mora biti uspešen, finance se morajo povrniti. »Vzpostaviti je treba tak odnos, da ti zaupajo, da imaš kredibilnost, da poznaš področje, da imaš

Razstava Iskra Neuvrščeno oblikovanje 46-90/2009/MAO/Jure Miklavc, Barbara Šušteršič, Jože Carli, Jaka Verbič (foto: Domen Pal)

vizijo, v katero smer bodo šli industrija, trg in socialne spremembe. Gre za dolgotrajen proces. Po zaključku šolanja in začetku profesionalne kariere potrebuješ vsaj deset let, da vzpostaviš zaupanje pri strankah. Naše izkušnje kažejo, da ko enkrat začnemo z delom in se spoznamo pri prvem projektu, nadaljujemo s sodelovanjem tudi v prihodnjih letih. Prvi projekt je ključen, da preizkusimo drug drugega – mi ocenjujemo predvsem to, kakšno vizijo ima naročnik in koliko si upa iti naprej. To je pomembno. Treba je imeti pogum. Če si zelo konservativen, ostaneš na mestu, ne glede na to, kaj delaš,« je prepričan Miklavc.

Vrhunsko : povprečno

Razlika med vrhunskim in povprečnim industrijskim oblikovalcem se pokaže v končnih izdelkih. Oblikovanje je univerzalno v smislu dojemanja vseh vpletenih. Naročnik ima svoje zahteve glede oblikovanja, proizvodnja, marketing in uporabnik prav tako. Naročnik išče dobiček; proizvodnja išče stvari, ki so preproste za oblikovanje, z majhnimi investicijami, kjer ni možnosti napak in težav v proizvodnji; marketing išče zgodbe, ki sporočajo prednosti in funkcionalnosti izdelka. Na drugi strani je uporabnik, ki je neobremenjen s temi zgodbami in išče

DARS - internetna stran/2009/Jure Miklavc,
Barbara Šušteršič

funkcionalne, racionalne ali emocionalne prednosti zase. Izbira med različnimi konkurenti in se odloča za tistega, ki mu najbolj ustreza.

Vsi vpleteni gledajo na oblikovanje s svojega stališča in ga skozi te oči tudi ocenjujejo. »Mislim, da so najboljši tisti oblikovalci, ki znajo povezati vsa ta področja in kljub temu ustvarijo dodano vrednost in preskok naprej. Kako je to konkretno videti v našem studiu? Vsi smo oblikovalci 25 ur na dan. Ne moreš biti oblikovalec osem ur in potem pozabiti na svoje delo. Moraš res živeti s tem poklicem, ga imeti rad, drugače so pritiski, nervoza in stres prehudi. Zelo temeljimo tudi na raziskavah in snovanju oblikovalskih izhodišč, ki

so del končnega izdelka. Najbolj ključen del projekta za nas je, da se z naročnikom dogovorimo, kaj hočemo od njega in na kakšen način naj bi delali. Pri tem je najzanimivejši tisti mehak, emocionalen del teh dodanih vrednosti, ki jih je najtežje določiti. Celotno gospodarstvo ima težave z določitvijo teh finih kakovosti, ki pomenijo, ali je izdelek zelo tih, ekspresiven, zabaven, resen, tehničen itd.. Mnogo je pridevnikov in orodij, s katerimi definiramo take izdelke. Iz tega tudi nastanejo blagovne znamke in to je ta del, ki nas najbolj zanima,« razlaga Miklavc.

Zadnjih pet let se v Studiu Miklavc ne ukvarjajo le z oblikovanjem izdelkov, ampak tudi s snovanjem blagovnih znamk in komuniciranjem z javnostmi. Uporabniki so vse bolj poznavalski in vedo, katere stvari so premišljene, narejene in servirane na pravi način. »Izdelki, ki so zasnovani tako celostno in holistično, se takoj ločijo od drugih, zato nas to zanima in na tak način zdaj funkcioniramo,« dodaja Miklavc.

Dizajn skozi provokativne kontraste

Tehnologija/uporabnik, industrija/ekologija, red/kaos, racionalno/emocionalno, anonimno/prepoznavno. Preplet na prvi pogled nasprotujočih si elementov v videu na spletni strani www.miklavc.si predstavlja Miklavčevo razumevanje dizajna. »Ti kontrasti, ki smo jih dali v film, so namenoma postavljeni malce provokativno: dizajn je ključna povezava med temi pojmi. Naše razumevanje dizajna je, da dizajna brez povezav ni. Dizajn sam po sebi ne obstaja. Dizajn moraš vedno postaviti v določen kontekst. Včasih je bil to kontekst proizvodnje, ekonomije in

materiala, v središču pa je bil izdelek. Zdaj je v presečišču uporabnik, ki ti odpre možnosti in drugačen pogled na dizajn. Hkrati se s tem filmom borimo tudi proti stereotipu, da smo oblikovalci samo likovniki in delamo samó končno obliko izdelka, drugega pa nič. S filmom hkrati nagovarjamo tako gospodarstvo kot javno upravo, kjer se malce upirajo tem mehkim vrednotam. Niti politika niti del gospodarstva nimata poguma, da bi te mehke vrednote izrabila ali obrnila v svojo korist, pa čeprav gre za orodja, ki povečujejo dobiček in prepoznavnost na trgu, kar je danes ključnega pomena. Na drugi strani skušamo skrbeti tudi za socialni kontekst oblikovanja. Prepričani smo, da je mogoče družbo kot celoto izboljšati skozi oblikovanje, jo narediti bolj funkcionalno in jo pravilneje umestiti v kontekst,« poudarja Miklavc.

Projekti A, B in C

Med projekti Studia Miklavc med drugim najdemo stol, športne čevlje, digitalno uro, svetila, blagovni znamki za Cvetje v jeseni in škofjeloško turistično organizacijo. Veliko različnih smeri. Kaj jim predstavlja največji izziv? »Mi ne ločujemo projektov po končnih izdelkih, ampak po naročnikih in vsebini projektov. Imamo projekte A, B in C. A so projekti, kjer bi vse spustili iz rok in jih takoj začeli delati, tudi brezplačno. B so profesionalni projekti, s konkretnimi rezultati in dobrimi naročniki, seveda pa delamo tudi projekte C, ki so nekakšne molzne krave, saj s projekti C napajamo projekte A,« pojasnjuje Miklavc.

Ni nujno, da so projekti A svetovnega slovesa ali prinašajo publiciteto. Gre lahko za nekaj, česar še niso delali. Tako so poleti 2011 izdelali pripomoček za nadzor stanja krvi pacienta med operacijo. »Vznemirljivo se je ukvarjati s povsem različnimi projekti – na eni strani s takšnimi, ki morajo biti tržno zanimivi, na drugi strani pa oblikovati element, ki je zelo droben, a ključen in lahko nekemu reši življenje. To je primer takega projekta, kjer smo zelo uživali in se o njem pogovarjali tudi takrat, ko ni bilo treba, pa tudi končali smo ga precej pred rokom. Bil je tudi zanimiv naročnik, ki nas je v projekt uvedel tako, da smo sodelovali pri pravi operaciji. Informacije, ki jih dobiš pri takem projektu, te tudi

Cvetje v jeseni apartmaji/2010/Jure Miklavc, Barbara Šušteršič

Turizem Škofja Loka /2011/Jure Miklavc, Barbara Šušteršič

malce stresejo; začneš razmišljati o drugih stvareh in hkrati vidiš še neko drugo poslanstvo svojega poklica, ki najprej ni razvidno. Številni podobni projekti še čakajo na izvedbo, pri čemer bomo prestopili še eno mejo. Odločili smo se namreč za razvoj lastnih izdelkov v posameznih tržnih nišah, ki jih bomo izdelali in tržili s partnerji. To se ne bo zgodilo z danes na jutri, saj tak razvoj zahteva čas in angažma. O konkretnih izdelkih je še prezgodaj govoriti. Vsebina bo vsekakor ekološka. Razmišljamo o tem, kako v snovanje izdelkov vnesti zdravo pamet, da bi se izognili potrošniški kulturi, hkrati pa to tudi ustrezno komunicirali z različnimi javnostmi,« pojasnjuje Miklavc.

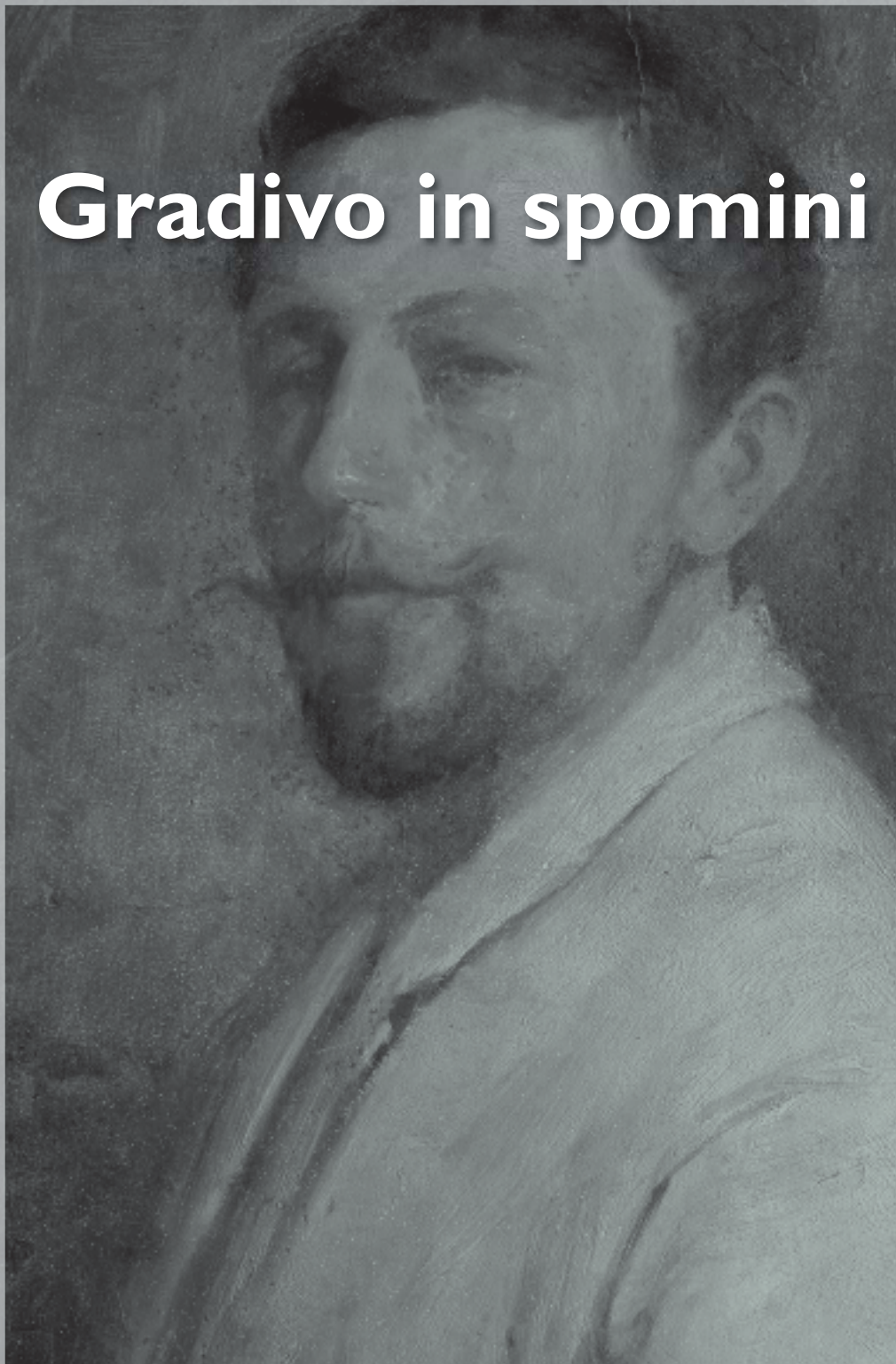
V Studiu Miklavc razmišljajo širše, ne samo o oblikovanju in razvoju svojih izdelkov. Pripravljene so sodelovati pri pobudah za vzpostavitev kulture dojemanja oblikovanja v Sloveniji. Za zadnji dve vladi so skupaj z drugimi zainteresiranimi deležniki pripravljali koncept, kako uporabiti oblikovanje kot strateški del pri razvoju gospodarstva ali javne uprave. »Naši skupni naporji niso bili preveč uspešni, ker so bila štiri leta prekratka in se je kontinuiteta prekinila. Ampak, če oblikovalci ne bomo skušali izpostaviti interesov, ki so dobri za stroko in okolje, jih ne bo nihče,« še dodaja Miklavc.

Sodelavci Studia Miklavc.

Od leve: Silva Cimperman, Barbara Šušteršič, Jože Carli, Jaka Verbič, Jure Miklavc. (foto: Studio Miklavc)

Gradivo in spomini

Ime Dražgoše kot slovenski jezikovni in kulturni spomenik

Slovansko lastnoimensko dediščino je prvi sistematično obdelal in predstavil najpomembnejši slavist 19. stoletja Fran Miklošič (1813–1891), in sicer v treh nemško pisanih razpravah: *Tvorba slovanskih osebnih imen* (1860), *Tvorba krajevnih imen iz slovanskih osebnih imen* (1864) in *Slovanska krajevna imena iz občnih imen* (1872–1874). Ker je v prvi razpravi Miklošič pritegnil zelo malo slovenskega gradiva (zaradi tedaj še neobjavljenih historičnih virov), je leta 1886 v *Letopisu Matice slovenske* to vrzel zapolnil zgodovinar Franc Kos, z razpravo *Ob osebnih imenih pri starih Slovencih*. V uvodu k tej razpravi je zapisal: *»Pred tisoč leti so dajali slovenski starši svojim otrokom domača imena. Vsled tujega vpliva so se sčasoma ta imena odstranila ter nadomestila z drugimi. To se je primeroma hitro zgodilo, kajti Slovenci so imeli že takrat slabo navado, da so se radi poprijemali tega, kar je prišlo od drugod. Veliko je pripomogla tudi sveta vera, da so se v teku časa odstranila narodna imena, ker so bila poganska, ter se vpeljala imena raznih svetnikov in svetnic.«* Kot v opravičilo za svojo razpravo pravi: *»Od nas je odvisno, da zopet vpeljemo imena, katerih so se posluževali naši predniki. Morebiti bi lahko kdo oporekal, da so ta imena nekrščanska. Res je, da bi le maloktero našel v rimskem koledarji, vendar so bili možje in žene, ki so imeli spodaj našeta imena, večinoma kristijanje, nekateri izmed njih še celo pobožni romarji in goreči podpiratelji svete cerkve, ki imajo brez dvojbe mnogo zaslug, da se je sveta vera razširila in utrdila med Slovenci.«*

S slovenskimi zemljepisnimi imeni so se pozneje ukvarjali jezikoslovci Karel Štrekelj, Luka Pintar, Fran Ramovš, Petar Skok in še zlasti France Bezlaj. Na Koroškem so imena raziskovali Janez Scheinigg, Primus Lessiak, Eberhard Kranzmayer in Otto Kronsteiner. Bezlaj predstavlja vrh slovenske imenoslovne znanosti, s svojo monografijo *Slovenska vodna imena* (1956–1961), številnimi razpravami in *Etimološkim slovarjem slovenskega jezika I–IV* (1976–2005, soavtorja III. in IV. knjige sta Marko Snoj in Metka Furlan). Pomemben prispevek k

poznavanju slovenske toponimije je dal Marko Snoj z Etimološkim slovarjem slovenskih zemljepisnih imen (2009), v katerem kritično povzema, dopolnjuje in nadgrajuje imenoslovne raziskave od Miklošiča do danes.

Kot pravi Bezljaj v svoji razpravi Slovenski imenotvorni proces, so Slovenci tako kot ostali Slovani svoje naselbine radi imenovali po neki osebi, za katero težko rečemo, ali je bil to starešina zadruga ali ustanovitelj naselbine. Nekatera od teh krajevnih imen so se v slovensko zavest še posebej trdno zasidrala, ker so povezana s slovenskimi kulturnimi ali naravnimi spomeniki: *Rateče* (os. i. *Rateta*) so dale ime *Rateškemu rokopisu*, *Stična* (os. i. *Žitič*) *Stiškemu rokopisu*, *Radenci* (os. i. *Radin*) znameniti radenski slatini, *Postojna* (os. i. *Postof*) svetovno znani kraški jami, *Bohinj* (os. i. *Ljuboh*) alpski dolini z ledeniškim jezerom, *Ljubljana* (os. i. *Ljubovid*) pa je postala celo središče sodobnega slovenstva. Staroslovenska osebna imena so zakodirana tudi v slehernemu Slovincu znanih krajih *Črnomelj* (< *Črnomel*), *Domžale* (< *Domožal*), *Kotlje* (< *Hotel* oziroma *Hotul*), *Radgona* (< *Radigof*), *Radovljica* (< *Rado*), *Trbovlje in Trebnje* (< *Treb*), *Velikovec* (< *Bolko*), gorah *Blegoš* (< *Blagoš*), *Bogatin* (< *Bogotin*), *Bohor* (< *Bohor*), *Dobrač* (< *Dobrak*), rekah *Mislinja* (< *Misel*), *Hudinja* (< *Hod*), *Radovna* (< *Rado*). Tudi v *Dražgošah*, simbolu slovenskega odpora in trdoživosti, je utelešeno pristno staroslovensko osebno ime, edinstveno v celotnem korpusu slovanskih imen: *Dražigost*.

Pri ugotavljanju izvora lastnih imen se imenoslovec praviloma najprej ozre po imenskih oblikah (posebnostih v pregibanju, pridevniški obliki in stanovniškem imenu, tj. imenu za prebivalce ustreznega naselja) in historičnih zapisih.

Imenske oblike za Dražgoše so: v *Drážgošah*, *drážgoški*, *Dražgošáni*. Historični zapisi se pojavijo v prvem loškem urbarju leta 1291: *Drasigos*, nato 1481 *Draschigosch*, 1636 *Draschigasch*, 1689 *zu Drasigashi*, 1744 in 1798 *Dragutsch*, 1750 *v Drashgoshah*, 1780 *Drasgoshe*, 1825 *Draschgosche*, 1843 *Drashgoshe*. Na podlagi teh zapisov lahko rečemo, da je bilo krajevno ime izpeljano iz osebnega imena *Dražigost* s pomočjo stare svojilne pripone *-jb*, nanašalo pa se je na zemljepisni pojem bodisi moškega spola, najverjetneje *breg*, bodisi srednjega spola, npr. *brdo*. **Dražigostjb* (*breg*) oziroma **Dražigostje* (*brdo*) sta v skladu s pravili slovenskega glasoslovnega razvoja dala obliko **Dražigošč(e)*, nato gorenjsko narečno **Dražigoš(e)* in slednjič zaradi vokalne redukcije **Dražgoš(e)*. V 18. stol. izpričana konkurenčna krajevnoimenska oblika *Dragutsch* (*Draguč*) kaže svojilno izpeljavo (s pripomo *-jb*) iz ljubkovalne osebnoimenske oblike *Dragut*, nastale iz zloženega antroponima *Dražigost*. Množinska oblika krajevnege imena je, kot je videti iz historičnih zapisov, očitno mlajšega nastanka, kar je svoj čas (1924) ugotavljal že Ramovš. Množina je prvič izpričana leta 1750, izkazana pa je tudi v Metelkovem seznamu krajevnih imen iz leta 1823, kjer so, poleg imenovalniških, navedene tudi roditeljske imenske oblike.

Ime *Dražigost* je zloženo iz pridevnika *drag* in samostalnika *gost*, vezni

samoglasnik *-i-* pa je povzročil palatalizacijo g v ž, podobno kot v nekdanjih imenih *Dražigoj*, *Blažigoj* (*blag-*), *Družimir* (*drug-*), *Strašimir* (*strah-*). Med Slovenci so, tako kot med Slovani nasploh, bila osebna imena s korenem *drag-* nekdanj zelo popularna. Oglejmo si nekaj konkretnih, v virih dokumentiranih primerov.

Iz zloženega os. i. *Dražigoj* je nastala kratka oblika *Dražen*, iz te pa krajevno ime *Draženci* pri Ptuj, iz os. i. *Grdodrag* (*grd* je tu v starejšem pomenu 'ponosen') pa je izpeljano krajevno ime *Dražva vas* (še v srednjem veku *Grdodraža vas*) pri Slovenskih Konjicah. Na Koroškem je krajevno ime *Drašče* (na Zilji), ki ga rekonstruiramo kot **Dražiče*, kar je oznaka za pripadnike *Dragovega* rodu, ta *Drago* pa je še leta 1150 izpričan v virih s polnim zloženim imenom *Gostidrag* (*Costidrach*). Spet na Koroškem je leta 990 in 1050–1065 izpričano os. i. *Dragožit*, ki pa je zakodirano tudi v koroškem krajevnem imenu *Dragožiče* (pri Šentjakobu v Rožu). V krajevnem imenu *Sodražica* se skriva os. i. **Stojdrag*, v *Hotedršici* in *Kotredežu* **Hotedrag*, v *Sedražu* **Sebedrag*, v *Todražu* **Bitodrag*, v *Čadrgu* in *Čadražah* pa **Čadrag*. Osebna imena na *Drag-* so ohranjena še v številnih drugih krajevnih imenih, npr. *Dragatuš*, *Dragočajna*, *Dragomelj*, *Dragomer*, *Dragomilo*, *Dragomlja vas*, *Dragonja vas*, *Dragotinci*, *Dragovič*, *Dragučova*, *Drganja sela*, na Koroškem so *Draganče*, *Draganje*, *Dragniče*. Seznam bi še lahko nadaljevali.

Zgodovinar Anton Koblar je še leta 1891 naivno razlagal *Dražgoše* iz občnoimenske zveze »v drazih goščah«, jezikoslovec Fran Ramovš pa jih je (1924) – menda prvi – že izvajal iz os. i. *Dražigost*, enako tudi hrvaški etimolog in imenoslovec Petar Skok (1929). France Bezlaj (1967) je za *Dražgoše* po nepotrebnem dopuščal kar tri rekonstrukcije: **Dražigostiče*, **Dražigostičane* in **Dražigostjane*, Marko Snoj pa jih razlaga iz **Dražigostjane*, kar da je ime prebivalcev **Dražigostje vasi*. Vendar, kot nam pričajo historični zapisi, *Dražgoše* niso nastale kot stanovniško, pač pa kot svojilno ime, množinska oblika se je pojavila šele v 18. stol. Tudi bližnji vasi *Kališe* (< *Kališče*) in *Lajše* (< *Lazišče*) sta prejeli množinsko obliko imena šele v novejšem narečnem razvoju.

Osebno ime *Dražigost* je bilo v 20. stol. spet oživljeno. Nosil ga je dr. Dražigost Pokorn, avtor številnih knjig o zdravi prehrani. Trajno pa so se v slovensko zavest vrezale *Dražgoše*, ki tako s svojim arhaičnim imenom kot s svojim neizbrisnim deležem v slovenskem boju za obstoj pričajo o naši samobitnosti in trdoživosti.

Iz Gorenjske je prenesla znanje klekljanja na Koroško

Čipkarstvo v Železnikih

V Selški dolini so pričeli s klekljanjem že v 19. stoletju. Štatorjeva Katra, ki je prej nekaj let služila v Idriji in se tam naučila klekljanja, je leta 1881 to znanje prenesla na prve štiri deklice v Železnikih. Leta 1887 je več deklet že poučevala učiteljica iz Idrije, vendar njeno ime ni znano. Klekljanje se je hitro širilo in čipke so postajale vse bolj kakovostne. Po letu 1890 sta jih odkupovala in prodajala železnikarska trgovca Josip Dagarin in Josip Boncelj. To je bil čas, ko je najprej ugasnil plavž na Racovniku (1898), kmalu zatem še plavž v Gorenjem koncu (1902) in tudi kovaštvo je usihalo. Širjenje klekljanja v Železnikih in v okolici je tako postalo tista domača obrt, ki je ububožanim ljudem prinašala vsaj nekaj dopolnilnega zaslužka.

Klekljana čipka iz Železnikov – krancljevka –, izdelana v tehniki širokega risa z ribicami. Motiv je tipičen za čipke, ki so jih izdelovali v obdobju med obema vojnama po dunajskem vzorcu.
(hrani: Muzej Železniki, foto: Igor Mohorič Bonča)

Da bi se klekljanje še bolj utrdilo in razširilo ter bi čipka dobila višjo kakovost, so leta 1907 v Železnikih ustanovili čipkarsko šolo. Njen pobudnik je bil učitelj Anton Sonc, podpiral pa ga je Ivan Vogelnik, nadzornik čipkarskih šol na Dunaju. Delo šole, ki je potem redno in uspešno delovala vse do leta 1960, je omogočil tedanji občinski odbor. Pred 1. svetovno vojno je v Selški dolini klekljalo okoli

1000 klekljaric, med njimi tudi približno 20 moških.

Čipkarska šola je bila podrejena osrednjemu Zavodu za žensko domačo obrt v Ljubljani, ki je klekljanje zelo podpiral. Nastavljal in plačeval je učiteljice in s tem omogočal, da je bila čipkarska dejavnost strokovno vodena, njena kakovost pa dvignjena na ustrezen nivo. Priredil je tudi nekaj zelo uspešnih čipkarskih tečajev, npr. leta 1926 v Selcih in leta 1927 na Zalem Logu. Tedaj je bilo v Selški dolini že več trgovk in trgovcev, ki so čipke odkupovali in prodajali.

Marija Zupanc

Sedlar in tapetnik Štefan Zupanc (1895–1973), Miznikarjev iz Martinj Vrha, je leta 1929 iskal primeren prostor za svojo obrtno dejavnost in v Železnikih kupil staro Lokačevo hišo. Leta 1924 se je poročil z Marijo Okorn (1896–1962), iz Podrošča. 11. marca 1931 se jima je v Lokačevi hiši rodila hčerka Marija, pred njo pa trije sinovi: Ciril (1925), Jože (1926–1978) in Peter (1928–1929).

Ko je bilo Mariji 5 let, so ji starši priskrbeli klekljarske potrebščine: punkelj, kleklje, škarjice, kvačko, bucike in košarico. Mama jo je začela učiti klekljanja; najprej, kako se naredi trak z ažurjem. Tudi Marijini prijateljici, sosedi Marija in Jelka (Gabrijela), sta bili mladi klekljarici. To ni bilo prav nič čudno, saj je bila njuna mama Marija Pivk (1889–1954), poročena Kosem, doma iz Idrije, poklicna učiteljica klekljanja. V Železnikih je poučevala od leta 1921 do leta 1943. Po vojni je to službo prevzela učiteljica Ivanka Novak, ki je prav tako prišla iz Idrije. V Železnikih je poučevala med letoma 1946 in 1950 in pri njej je svoje klekljarsko znanje v letih 1946 in 1947 izpopolnjevala tudi Marija Zupanc.

Na Jelovici je bilo v tem času treba posekati veliko lesa, za njegovo spravilo pa usposobiti primerne gozdne ceste. Zato je prišlo v Selško dolino več usposobljenih gozdarskih delavcev od drugje, med njimi tudi trije gozdarji s Koroške. Eden med njimi je bil Matija Apohal (1912–1987), ki je leta 1947 vodil gozdarski revir v Železnikih. Tu je na plesu spoznal Marijo Zupanc. Ko se je tisto jesen (1947) Matija zaposlil na gozdni upravi v Škofji Loki, je tu zaposlil tudi Marijo Zupanc.

Klekljanje je bilo treba za nekaj časa odložiti. Marija je ob delu naredila knjigovodski tečaj in postala knjigovodja pri škofjeloški gozdni upravi. Stanovala je v Škofji Loki, domov v Železnike je prihajala le ob koncu tedna. Vodja gozdne uprave je bil gozdarski tehnik Matija Apohal, s katerim se je poročila leta 1953. Takoj po poroki je Matija zaprosil za premestitev na Koroško; novo službeno mesto je dobil na gozdni upravi Ravne na Koroškem.

Dobja vas

Marija Apohal – pobudnica klekljanja
čipk na Koroškem. (v *privatni lasti*)

Dobja vas spada pod občino Ravne na Koroškem. Leta 1953, ko je Marija prišla na Koroško, je na začetku vasi še stala lesena hiša, brunarica, in približno sto metrov naprej, proti Prevaljam, so še uporabljali smučarski skakalnici, ki sta zdaj že dolgo opuščeni. Hiša je bila stisnjena pod breg, kamor pozimi sonce ne posije tri do štiri mesece. Nekoč skromna Dobja vas je v zadnjih petdesetih letih prerasla v sodobno primestno naselje in tudi Apohlovi so skromno leseno brunarico že leta 1963 nadomestili z lično zidano hišo.

Avgusta 1954 se je Apohalovim rodila hči Lidija, januarja 1958 še sin Toni. Marijino materinstvo, zidava hiše, vsakdanja gospodinjska opravila in dela na vrtu so klekljanje odrinili na stran. Vse bolj pa se je ukvarjala s pletenjem, kupila si je celo pletilni stroj. Kar je zaslužila, ji je prišlo zelo prav, saj sta se oba otroka

šolala in so bili izdatki veliki.

Na začetku 80-ih let je hudo zbolela. Potem sta prišli še moževa nenadna smrt in sinova težka bolezen, kar je za skrbno mater ter vdovo pomenilo veliko psihično obremenitev. Vendar je njena trdna narava zmagala. Srečna, ker je premagala vse težave, se je spomnila na klekljanje. Ni ga še pozabila in svoje znanje je ponudila osnovni šoli na Prevaljah. Čeprav tu niso kaj dosti vedeli o klekljanju, so ji omogočili, da vsaj poskusi, če se bo obneslo. V šolskem letu 1990/91 so začeli klekljati na osnovni šoli Franca Goloba na Prevaljah. Takrat niti največji optimist ne bi mogel predvideti, kakšno popestritev je Marija Apohal s klekljanjem prinesla na Koroško.

Klekljanje se širi

Že v šolskem letu 1991/92 so s klekljanjem začeli tudi na osnovni šoli na Ravnah. Zanimanje za to lepo obrt je naraščalo in treba je bilo poskrbeti za klekljarske potrebščine. Kleklje in strojčke za navijanje sukanca na kleklje je Marija sprva naročala pri svojem sošolcu v Železnikih, ki jih dela za tamkajšnje potrebe. Sčasoma je mizarja dobila na Prevaljah. Košarice ji je izdeloval pletar na Javorniku na Ravnah, pručke pa mizar na Prevaljah. Za izdelavo čipk so nepogrešljive še kvačka in bucike, ki pa se dobijo v trgovini, čeprav tudi koroške klekljarice sukanec in druge potrebščine največkrat kupujejo v specializirani trgovini Mojce Jemec v Škofji Loki.

Po dveh letih dela s klekljaricami je Marija ugotovila, da ji primanjkuje poglobljeno klekljarsko znanje. Dodatno znanje je iskala v strokovni literaturi, pred-

Naslovna stran priložnostne ovojnice Umetnost v belem – razstava čipk koroških klekljaric, s priložnostnim žigom in znamko. (v privatni lasti)

vsem v treh zvezkih učbenika *Klekljanje*¹ in pri učiteljici klekljanja Miri Kejžar (1926–2002) v Škofji Loki. Njen učbenik *Slovenski priročnik klekljanja* ji je bil in ji je še vedno najboljši strokovni pripomoček pri klekljanju.

Delo pa se je kopičilo in Marija je spoznala, da vsega sama ne zmore. Med njenimi »učenkami« je bilo nekaj upokojenih učiteljic, ki so pokazale veliko zanimanje za klekljanje in so se želele še dodatno izpopolnjevati. Pritegnila jih je v šolo Mire Kejžar v Škofji Loki. Večkrat je bilo treba iti tja. Po Mirinem programu za učiteljice klekljanja so pridno izdelovale visoko kakovostne čipke. Decembra 1999 so dobile diplomo, ki je potrjevala, da so usposobljene za učenje klekljanja. S tem so na Koroškem dobili pet kvalificiranih učiteljic klekljanja in pot za razmah čipkarstva na tem delu Slovenije je bila odprta.

Svoja šolska področja so si učiteljice razdelile takole: Marija Apohal poučuje klekljanje na šolah na Prevaljah in Ravnah, Urška Maklin v Kotljah in na Prevaljah, Antonija Strel v Črni in Šentanelu, Mira Časar v Dravogradu in Šentjanžu. V Šentjanžu je klekljanje izbirni šolski predmet. Nekaj let kasneje sta začeli učiti klekljanje še učiteljici Rezka Kordež na Ravnah in v Slovenjem Gradcu ter Cvetka Leitinger v Radljah ob Dravi in Vuzenici.

1 Katica Poljanec ... [et al.], *Klekljanje 1*, Ljubljana 1995; Katica Poljanec, Marinka Rupnik, Metka Tratnik, *Klekljanje 2*, Ljubljana 1997; Katica Poljanec, Marinka Rupnik, Metka Tratnik, *Klekljanje 3, Železniki* 1998.

Klekljanje je organizirano tudi pri univerzah za tretje življenjsko obdobje v Velenju in Mozirju, kjer je vključenih okoli deset žensk. Poučuje jih gospa, ki znanje dobiva pri Mariji Apohal.

Kmalu bo minilo 20 let od prvih začetkov klekljanja na Koroškem. V večini osnovnih šol je postalo del dopolnilnega šolskega pouka, ki ga obiskuje okoli 150 učenk. Enkrat na teden se v šolskih prostorih zberejo tudi starejše klekljarice, da dopolnjujejo znanje in dobijo nalogo za naslednji teden. Med odraslimi je sedaj že več kot 300 klekljaric. Leta 2005 so ustanovile Društvo klekljaric Koroške, ki vključuje klekljarice od Črne do Dravograda, Radelj in Slovenj Gradca. Društvo trenutno šteje okoli 130 članic in aktivno sodeluje v Združenju slovenskih klekljaric.

Čipkarske razstave so vedno pravi kulturni dogodek. Zelo odmevni sta bili razstavi ob petnajsti in dvajseti obletnici klekljanja na Koroškem; obe sta bili na Ravnah, prva v prostorih Študijske knjižnice in druga na Gradu (aprila 2011). Dvajsetletni jubilej je želelo Društvo klekljaric Koroške še dodatno poudariti z izdajo jubilejne ovojnice in znamke. Na obeh je motiv klekljane čipke in napis »Umetnost v belem – razstava čipk koroških klekljaric, 80 let M. Apohel, 20 let klekljanja na Koroškem« ter priložnostni poštni žig z datumom odprtja razstave (7. 4. 2011). Društvo ju je izdalo v sodelovanju z direktcijo Pošte Slovenije. Koroške klekljarice se udeležujejo čipkarskih razstav tudi drugod po Sloveniji.

Ne klekljajo zaradi gmotnih težav, ampak za lastno zadovoljstvo ter za okras stanovanj in oblačil. Čipk v glavnem ne prodajajo, ampak jih ob različnih priložnostih poklanjajo kot dar posebne umetniške vrednosti.

Marija, naj ti še dolgo kleklji zvončkljajo in prstki lepe čipke klekljajo!

Gimnazija Škofja Loka – dobitnica evropskega jezikovnega priznanja za leto 2011 za projekta »Jezik – kultura in tradicija« in »Rusijada«

»Gimnazija Škofja Loka v sklopu svojih dejavnosti že vrsto let koordinira različne izobraževalne projekte na nacionalni ali evropski ravni, organizira mednarodne izmenjave dijakov ter izvaja bogat program kulturnih prireditev s področja spodbujanja učenja in poučevanja jezikov ter promocije večjezičnosti. Mednje spadata tudi letošnja projekta, ki jima podeljujemo evropsko jezikovno priznanje.«¹

Evropska merila za pridobitev evropskega jezikovnega priznanja upoštevajo pobude, ki:

- morajo biti vsestranske, kar pomeni, da mora vsak element jezikovnega projekta zagotavljati, da se potrebe učenca zaznajo in upoštevajo,
- naj bi predstavljale izboljšanje v nacionalnem kontekstu (jasen napredek pri poučevanju ali učenju jezikov v smislu kakovosti ali količine),
- morajo motivirati učence in učitelje, da izboljšajo jezikovne spretnosti,
- morajo biti izvirne in ustvarjalne ter morajo slediti evropskim smernicam (prilagojene evropski jezikovni raznolikosti) ter
- morajo biti prenosljive (uporabne tudi za udeležence v drugih državah) in morajo upoštevati evropski prioriteti: učenje jezikov v skupnosti in znanje jezikov kot priprava na delo.

Evropsko jezikovno priznanje za leto 2011, ki ga podeljujeta Ministrstvo za

Evropsko jezikovno priznanje za leto 2011 je prejela Gimnazija Škofja Loka.

1 Odloemek iz uradne obrazložitve Komisije za evropsko jezikovno priznanje.

šolstvo in šport Republike Slovenije in CMEPIUS (Center Republike Slovenije za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja), je Gimnazija Škofja Loka prejela 26. septembra 2011, ob evropskem dnevu jezikov, v Slovenskem šolskem muzeju v Ljubljani.

Jezik – kultura in tradicija, tujejezični recital Unescove mreže projektnih šol

Gimnazija Škofja Loka je že leta 1997 stopila v slovensko mrežo Unescovih projektnih šol (ASPnet), ki deluje pod okriljem Organizacije združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo, v Sloveniji pa ga, po začetnem strokovnem sodelovanju Zavoda RS za šolstvo in direktorice Urada RS za Unesco, vodi nacionalna koordinatorica Unesca, skupaj s člani programskega sveta Unesca na Ministrstvu za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Generalna skupščina Unesca je na svojem 31. zasedanju za prvo desetletje tretjega tisočletja cilje svojega delovanja opredelila s tematskimi sklopi, ki povezujejo njene štiri stebre delovanja: svetovni problemi in njihovo reševanje (globalna vloga OZN), človekove pravice, demokracija, strpnost in sodelovanje, interkulturno učenje oziroma projektno delo med posameznimi šolami, na osnovi narodnega in mednarodnega sodelovanja, ter okoljski problemi – njihovo interdisciplinarno reševanje.

Učiteljski zbor in dijaki Gimnazije Škofja Loka so v omenjenih temah in načinu delovanja mreže videli možnost tako za sodelovanje s sorodnimi gimnazijami

Glasbeni nastop dijakinje in dijaka Gimnazije Škofja Loka na recitalu 2011.

(foto: Nik Mahnič)

v okviru slovenske ASP mreže kakor tudi za mednarodno sodelovanje. Zato tudi ni naključje, da je bil med drugim dijak 2. letnika škofjeloške gimnazije leta 1998 slovenski predstavnik na svetovnem kongresu mladih v Parizu in je bila dijakinja 4. letnika udeleženka svetovnega tabora mladih na Tajskem leto kasneje. Delovanje v mreži je dijakom različnih letnikov ponujalo precej možnosti projektnega sodelovanja med slovenskimi šolami (Gimnazija Ptuj, Gimnazija Novo mesto, Gimnazija Ravne na Koroškem, Gimnazija Nova Gorica, Gimnazija Jožeta Plečnika Ljubljana, 1. gimnazija Celje).

Leta 2000 je Unescova mreža šol doživela korenito organizacijsko spremembo, šole v mreži so se začele povezovati znotraj posameznih regij v okviru na novo ustanovljenih Unescovih središč. Posamezna šola je glede na svoje delovanje imela možnost, da ob izpolnjevanju določenih, tudi mednarodno standardiziranih, kriterijev središčem po državi ponudi t. i. nacionalni projekt. Leta 2000 je bilo v Unescovi mreži šol uradno registriranih 16 nacionalnih projektov. Med njimi je bil tudi projekt škofjeloške gimnazije **Jezik – kultura in tradicija**, to je večjezični recital, ki ga je Gimnazija Škofja Loka do takrat že večkrat uspešno organizirala za šole v mreži. Od leta 2000 ga organizira vsako leto za Unescovo mrežo slovenskih šol, to je za učence osnovnih ter dijake srednjih šol, občasno se recitalu pridružijo otroci vzgojno-varstvenih zavodov.

Tujejezični recital je celoletni projekt, pri katerem dijaki in učenci pri rednem pouku materinščine in tujih jezikov, v sodelovanju z mentorji in mentoricami v okviru projektnega dela, pripravljajo nastop, s katerim se bodo predstavili pred sošolci ali starši. Tematika izhaja iz nabora tem, ki jih določi generalna skupščina OZN za določeno leto (leto 2011 je npr. mednarodno leto gozdov); najboljše in najbolj kvalitetne po izboru šole vsako leto vidimo na odru Sokolskega doma v Škofji Loki.

»Na nacionalnem tujejezičnem festivalu v Škofji Loki, ki poteka vsako leto oktobra, v sklopu tedna Evrope, tako učenci z vseh sodelujočih šol predstavijo svoje izdelke, veščine in znanja, ki so povezani z razpisano Unescovo temo. To so npr. predstavitve avtorske literature, interpretacije umetnostnih besedil, dramske uprizoritve, kratki filmi, intervjuji ali glasbeno-plesne predstavitve v tujih jezikih. Projekt tako spodbuja inovativnost in ustvarjalnost mladih pri delu v okviru izbranih tematik ter prispeva k širjenju njihovega besednega zaklada in hkrati k bolj suvereni uporabi strokovnega izrazoslovja v tujem jeziku.«²

Strategija temelji na štirih temeljnih Delorsovih stebrih izobraževanja. Ti so: *Učiti se, da bi vedeli* (vsebina in proces izobraževanja), *Učiti se, da bi znali delati* (znanje in sposobnosti), *Učiti se, da bi znali živeti skupaj* (strpnost, toleranca) in *Učiti se biti* (celostni razvoj posameznika).

Koordinatorjem in mentorjem na različnih šolah se je koncept recitala ujemal

Na recitalu so tudi plesne točke.
(iz arhiva Gimnazije Škofja Loka)

s sodobno metodologijo poučevanja jezikov, zato je projekt Gimnazije Škofja Loka zanimiv še danes in upajmo, da bo tudi v prihodnje. Ciljni jeziki projekta so vsi jeziki, ki se jih učenci oziroma dijaki učijo v javnem izobraževalnem sistemu. Tako smo bili na loškem recitalu priča nastopom v številnih jezikih, tudi maternih jezikih učencev ali dijakov, ki bivajo v Sloveniji kot tujci: poleg slovenščine tako še v angleščini, francoščini, nemščini, ruščini, italijanščini, latinščini, španščini, danščini, češčini, makedonščini, hrvaščini, kitajščini, albanščini, bolgarščini in drugih.

V desetih letih recital ni veliko spreminjal zunanje podobe. Sodelujoče šole dobijo v začetku leta podrobna navodila o tematiki prireditve, potem pa je od ustvarjalnosti dijakov in učencev odvisno, v kakšni obliki se bo kdo predstavil. Zavedamo se, da je jezik najprej orodje komunikacije, da pa se poleg tega z jezikom naučimo tudi kulture in tradicije naroda jezika, ki se ga učimo, zato oblika predstavitve na recitalu ni predpisana. Udeleženci se lahko predstavijo z recitacijo, deklamacijo (veliko je avtorske poezije), s petimi pesmimi (tudi svojimi), z dramatisiranimi odlomki, s skeči, z intervjuji, s plesom (solističnimi nastopi, plesnimi pari ali folklornimi nastopi), kratkim filmom oziroma klipom, lahko je to nastop (šolske) glasbene skupine (z avtorskim besedilom) ... Otroci iz vrtcev lahko sodelujejo predvsem s svojimi risbami in podobnimi likovnimi izdelki.

»Še posebej pa je pomembno, da (projekta) večata samozavest mladih pri sporazumevanju v tujem jeziku, spodbujata njihovo samoiniciativnost, ustvarjalnost in odprtost ter na izviren način prispevata k spoznavanju in uveljavljanju jezikovne ter kulturne raznolikosti v evropskem prostoru.«³

Gimnazija Škofja Loka svojo tradicionalno prireditev vedno pripravi tretji

petek v oktobru, ko se pouk na slovenskih šolah po septembrskih začetkih že dodobra ustalil in se Škofja Loka odene v jesenske barve. Po dopoldanski uradni otvoritvi na šoli sledi kosilo za vse povabljene goste. Ker je ena od temeljnih vrednot Unescove strategije tudi ozaveščanje mladih o kulturni (in naravni) dediščini, opoldanski čas izkoristimo za predstavitev mesta Škofja Loka. Škofjeloški gimnazijci radi predstavijo gostom svoje mesto, saj se zavedamo, da živimo v enem od slovenskih srednjeveških biserov. Sledi uradna generalka, na kateri nastopajoči preizkusijo predvsem oder in tehniko. To je tudi čas za druženje, saj mladi pridejo v Škofjo Loko z vseh koncev države.

Ob štirih popoldne gre zares. Takrat se namreč uradna prireditev Jezik – kultura in tradicija, to je tujejezični recital, tudi prične. Sokolski dom je poln mladih, ki znajo prisluhniti drugim nastopajočim. To je tudi čas, ko mladi na prav poseben način spregovorijo o sebi, o svojem vsakdanjiku, svetu, v katerem živijo, in to v tujem oziroma maternem jeziku. Dobri dve uri je oder njihov in na njem se zvrstijo vsakovrstne zgodbe, ki jih prinesejo s seboj. Tako naša prireditev živi naprej, mladi in njihovi mentorji pa obljublajo, da se bodo naslednje leto v Škofjo Loko vrnili. In do sedaj so obljubo vedno držali.

S projektom tujejezični recital Jezik – kultura in tradicija smo tako na Gimnaziji Škofja Loka kot na drugih šolah udeleženkah recitala pri rednem pouku uspeli povezati učenje tujih jezikov z Unescovo tematiko. Recital je postal prepoznaven v lokalni skupnosti in tudi širšem slovenskem prostoru. V projekt je vsako leto vključenih več slovenskih osnovnih in srednjih šol ter partnerskih šol iz tujine, širi se tudi v vrtce. Tako se je recitala v povprečju vsako leto udeležilo 15–20 slovenskih osnovnih in srednjih šol ter šol iz tujine, kar pomeni 100–150 učencev oziroma dijakov in 20–30 mentorjev.

Dijaki Gimnazije Ptuj pri izvajanju svoje točke na jezikovnem recitalu 2011.

(foto: Nik Mahnič)

Pravzaprav je projekt Jezik – kultura in tradicija celoleten projekt. Vse opisane dejavnosti namreč potekajo ali pri rednem pouku ali pri izvenšolskih dejavnostih. Šole same ob zaključku šolskega leta ali kadar koli med letom (zelo pogosto ob evropskem dnevu tujih jezikov, 26. septembra) izberejo najboljše prispevke, pesmi, razmišljanja, ki jih prijavijo na škofjeloški recital. Tako je tujejezični recital v Škofji Loki zaključek večmesečnega dela, kjer imajo le najboljše možnost, da pokažejo, kaj zmorejo in znajo.

V letu 2011 je bilo v nacionalni projekt vključenih 22 slovenskih osnovnih in srednjih šol, od Primorske do Koroške in Prekmurja, ter posredno s prispevki dijakov gimnaziji z Danske in iz Španije, 170 učencev in dijakov ter 45 mentorjev. Na otvoritveni slovesnosti so se nam pridružili tudi otroci iz Vrtca Škofja Loka.

Tujejezični recital so v letih od 2001 do 2011 na Gimnaziji Škofja Loka oblikovali in ustvarjali učitelji Gimnazije Škofja Loka: Jože Bogataj, prof., avtor nacionalnega projekta in koordinator Unesco ASP mreže na Gimnaziji Škofja Loka, v letih od 2001 do 2009, Nataša Veber, prof., koordinatorica nacionalnega projekta, v letih od 2002 do 2006, Nika Marenk, prof., koordinatorica nacionalnega projekta, v letih od 2007 do 2011, Ana Prevc Megušar, prof., koordinatorica Unesco ASP mreže na Gimnaziji Škofja Loka, v letih 2010 in 2011. Ob vseh izvedbah recitala je za računalniško obdelavo in tehnično podporo skrbela Alenka Kolenc Krajnik, prof. Tujejezični recital Jezik – kultura in tradicija je zaživel ter se vsako leto ohranjal in bogatil tudi ob podpori ravnateljev Marjana Luževiča in v zadnjih dveh letih Jožeta Bogataja. Ob vsakoletnih izvedbah recitala je Gimnaziji Škofja Loka stala ob strani tudi Občina Škofja Loka, ki nam je ponudila prostor za izvedbo – najprej še v stari,

Šolski ansambel The Nipple People. (iz arhiva Gimnazije Škofja Loka)

t. i. Kristalni dvorani, kasneje v Sokolskem domu. V letu 2009, ko zaradi obnove dvorane običajna izvedba recitala ni bila mogoča, smo namesto nje na osnovi prispevkov učencev in dijakov slovenskih šol izdali tiskano publikacijo.

Škofjeloški nacionalni Unescov projekt Jezik – kultura in tradicija ima močno evropsko in mednarodno dimenzijo. Vsakoletna tematika recitala se navezuje na teme, ki so v določenem letu, desetletju predpisane kot poudarjene Unescove teme in se istočasno obeležujejo v širšem evropskem in mednarodnem prostoru (npr. Unescovo mednarodno leto prostovoljstva, medkulturnega dialoga, državljanstva, zemlje, gozdov ...). V projekt sta neposredno ali posredno s svojim jezikom in kulturo vsako leto vključeni vsaj dve partnerski šoli Gimnazije Škofja Loka (Himmelev Gymnasium Roskilde, Danska, Dom Gymnasium Freising, Nemčija, Licej Scientifico Statale G. Oberdan, Trst, Italija, Soukrome gymnasium, Tabor, Češka, Institutio Antonio Machado, Alcala de Henares, Španija, gimnazija BORG, Spittal, Avstrija). Če je le mogoče, se na recitalu omogoči nastop tujcem, ki se šolajo v Sloveniji, da se predstavijo v svojem maternem jeziku: makedonskem, bosanskem, albanskem, celo v kitajščini.

	Šol. leto	Tematika	Datum	Koordinatorji
1.	2001/02	Ob evropskem letu jezikov in tednu vseživljenjskega učenja	27. oktober 2001	Jože Bogataj
2.	2002/03	Mednarodno leto gora	18. oktober 2002	Jože Bogataj Nataša Veber
3.	2003/04	Mednarodno leto otrok s posebnimi potrebami	17. oktober 2003	Jože Bogataj Nataša Veber
4.	2004/05	Evropsko leto izobraževanja v športu in fair playu	22. oktober 2004	Jože Bogataj Nataša Veber
5.	2005/06	Ob letu evropske ustave in mednarodnem letu državljanstva	21. oktober 2005	Jože Bogataj Nataša Veber
6.	2006/07	Voda – vir življenja	10. oktober 2006	Jože Bogataj Nataša Veber
7.	2007/08	Ob evropskem letu medkulturnega dialoga	19. oktober 2007	Jože Bogataj Nika Marenk
8.	2008/09	Ob evropskem letu medkulturnega dialoga in mednarodnem letu zemlje	10. december 2008 (izid publikacije)	Jože Bogataj Nika Marenk
9.	2009/10	Ob mednarodnem letu inovativnosti in ustvarjalnosti	16. oktober 2009	Jože Bogataj Nika Marenk
10.	2010/11	Ljubezen prijateljstvo – ti in jaz	15. oktober 2010	Nika Marenk Ana Prevc Megušar
11.	2011/12	Ob mednarodnem letu gozdov - Drevo – simbol življenja	21. oktober 2011	Nika Marenk Ana Prevc Megušar

Preglednica z razpisanimi tematskimi sklopi, datumi izvedbe recitala in mentorji ter koordinatorji tujejezičnega recitala.

Tujejezični recital Jezik – kultura in tradicija si je kot nacionalni projekt Unescove mreže slovenskih šol pridobil svoje mesto v slovenskem prostoru. V tem obdobju smo učitelji in ustvarjalci recitala imeli možnost videti, kaj vse zmorejo mladi ob podpori svojih mentorjev: resnično vrhunske pevske točke, intimne literarne izpovedi, virtuozne plesne nastope, enkratne dramske upodobitve in neponovljiva doživetja, ki jih doživljajo ob izražanju v tujem in maternem jeziku. Obenem je enodnevno srečanje mladih v Škofji Loki namenjeno tudi družbenju in spoznavanju kulturne dediščine tisočletne Škofje Loke.

Prav zaradi tega smo trdno prepričani, da bo recital Jezik – kultura in tradicija živel še naprej, saj je med mladimi želja po poznavanju tujih jezikov, kulture in tradicije še kako živa. Njihov ustvarjalni duh bo vedno našel mesto tudi na škofjeloškem Unescovem recitalu.

Rusijada – vseslovenski festival šol z ruščino

»Vzporedno s Tujejezičnim recitalom pa Gimnazija Škofja Loka prireja tudi Festival Rusijada, dogodek, ki zbližuje in povezuje učence, dijake in študente, ki se v Sloveniji učijo ruščine ter hkrati spoznavajo rusko kulturo in tradicijo.

Ruščina s to prireditvijo kot učni jezik pridobiva enakovredno mesto med drugimi evropskimi jeziki v Sloveniji, ki že prirejajo tovrstne festivale, prav tako pa se utrjuje njena vloga in pomen v okviru slovenske jezikovne situacije. Festival zagotavlja motivacijo za učenje ruskega jezika, inovativno povezuje nastope različnih ciljnih skupin ter vzpodbuja medsebojno komunikacijo med mladimi, ki se ruščine učijo, ter maternimi govorci, npr. priseljenci iz Ruske federacije in njihovimi otroki, ki na festivalu tudi aktivno sodelujejo.»⁴

Festival **Rusijada**, vseslovensko srečanje šol z ruščino, poteka v organizaciji Gimnazije Škofja Loka, tudi idejne ustanoviteljice festivala, od leta 2007. O

Uradni znak Rusijade

4 Prav tam.

Rusijadi smo v Loških razgledih že pisali,⁵ zato na tem mestu podajamo zgolj pogloblitve informacije. Festival koordinira profesorica ruščine Marjeta Petek Ahačič. Gre za projekt, ki se je zdaj že dobro usidral v slovenskem prostoru in omogoča tako tistim, ki se učijo ruščine, kakor tudi tistim, ki ruščino poučujejo, da se še bolj povežejo med saboj in stkejo tudi stike z ljudmi izven šolskega sistema, predvsem z gospodarstvom.

Rusijada je bionalni enodnevni dogodek, ki poteka na Loškem odru v Škofji Loki, po navadi zgodaj spomladi. Organizacijsko festival temelji na dveh delih, dopoldanskem, ko za udeležence festivala organiziramo generalko, in popoldanskem, ko poteka osrednja prireditev. Dopoldanski del je zelo pomemben zlasti udeležencem festivala, saj omogoča, da s pomočjo dijakov Gimnazije Škofja Loka, ki jim razkažejo mesto, navežejo stike z učenci, dijaki in študenti ruščine iz drugih slovenskih krajev, mentorji pa lahko v tem času izmenjujemo izkušnje.

Popoldanska prireditev, ki je preplet številnih zanimivih točk v ruščini (ples, glasba, skeči, TV-oddaje, recitacije, zbori ...), omogoča gledalcu, da na enem mestu in v enem popoldnevu doživi slikovito rusko kulturo ter morda podoživi svoje učenje ruskega jezika.

Prireditev zaključimo z nastopom umetniškega gosta, ki je tako ali drugače povezan z rusko kulturo in jezikom. Do sedaj smo gostili pesnico Nežo Maurer, duo IRA ROMA, Manco Izmajlovo, klovneso Evo Škofič Maurer ter igralca Matijo Vastla in Gregorja Zorca.

Nastopajoči udeleženci festivala Rusijada so osnovnošolci, gimnazijci, študentje rusistike ter zavod Vesela družina, ki združuje otroke v Sloveniji živečih Rusov. Tako se na posameznem festivalu na odru zvrsti več kot 130 nastopajočih.

Zelo pomemben del festivala sta tudi podpora in udeležba častnih gostov, kot so bili do sedaj: ministra za šolstvo in šport dr. Milan Zver in dr. Igor Lukšič, veleposlanik Ruske federacije v Sloveniji in drugi predstavniki veleposlaništva,

Nastop škofjeloških gimnazijcev na Rusijadi 2011. (foto: Nik Mahnič)

5 M. P. Ahačič, Rusijada – vseslovenski festival v Škofji Loki, LR 55/2008, str. 358–360.

župan Občine Škofja Loka, žena predsednika Republike Slovenije gospa Barbara Miklič Türk ter direktor Centra ruske kulture in znanosti v Sloveniji gospod Rifat Patejev. Festival s svojim obiskom počastijo tudi predstavniki Društva Slovenija Rusija in predstavniki podjetij, ki podpirajo sklad. Festival Rusijada se je izkazal kot odlična priložnost za navezovanje stikov med gospodarstvom in šolami, za neformalna srečanja in pogovore med izkušenimi poslovneži ter morebitnimi bodočimi uslužbenci.

Rusijada je kulturni dogodek, ki predvsem temelji na:

- dobri volji prostovoljcev – dijakov ruskih razredov Gimnazije Škofja Loka,
- podpori Društva Slovenija Rusija, ki v svojem skladu vsako leto zbere finančne prispevke tistih gospodarskih družb, ki si želijo, da bi se čim več Slovencev učilo ruščino, saj takšne bodoče sodelavce potrebujejo za svoje uspešno delo,
- podpori Občine Škofja Loka,
- prizadevanjih kolegov učiteljev ruščine, ki na vsaki Rusijadi poskrbijo za številne točke v ruščini ali o ruski kulturi.

Čeprav beseda festival po navadi označuje nekaj velikega in dragega, je Rusijada predvsem vsota mnogih majhnih prispevkov ljudi, ki jim ruski jezik s svojo bogato kulturo veliko pomeni. Evropsko jezikovno priznanje, ki smo ga prejeli za ta projekt, tudi zato vidimo kot spodbudo vsem tistim, ki nimajo vnaprej zagotovljenih ne človeških ne materialnih sredstev, pa si vseeno želijo na svojem področju nekaj premakniti.

Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja

Kaj bi te vprašal ...

Kaj bi te vprašal,
dekle ti:
Kje si dobila
te oči?

Takšno imajo
sladko moč ...
Gledal bi vanje
dan in noč!

Gledal bi vanje
noč in dan,
tvoje lepote
ves pijan.

(Anton Aškerc)

Ivan Grohar, avtoportret.

(iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

V letu 2011 je potekala stoletnica smrti najbolj znanega slovenskega krajinskega poeta – impresionističnega slikarja Ivana Groharja.

Slovenci smo očitno še vedno dokaj melanholičen narod, saj se pogosto bolj spominjamo smrti pomembnih osebnosti, kot pa bi se veselili njihovega rojstva. Ne glede na ta pomislek, smo se v Loškem muzeju odločili, da ob tej priložnosti pokažemo javnosti tisti del slikarjevega opusa, ki je nekoliko manj ali popolnoma neznan. Kot bi mnogi pričakovali, ga nismo predstavili z njegovimi krajinskimi upodobitvami, ampak z izborom iz njegovega izjemno obširnega portretnega opusa; tistega, s katerim javnost doslej ni bila seznanjena. To so dela, ki so prav tako kakovostna in prepričljiva ter imajo pomembno mesto v slikarjevem umetniškem razvoju, hkrati pa predstavljajo dragoceno slovensko kulturno dediščino.

Ob že omenjeni stoletnici njegove smrti smo v muzeju v obliki enkratne razstave in spremnega kataloga javnosti želeli pokazati pestrost njegovega portretnega slikarstva, ki smo ga tudi teoretično ovrednotili in opredelili.

V razstavnem katalogu je Majda Širca, ministrica za kulturo, zapisala, da je Škofja Loka pravo mesto za spominsko razstavo, saj je Grohar tu ustvaril svoja najiminitnejša dela. Postavil je pomemben mejnik v razvoju slovenske likovne umetnosti in Ločani, ki so ga klicali »ta nobl malar«, so ga takrat (na začetku 20. stoletja) prijazno sprejeli. Njegova, žal, sorazmerno kratka življenjska pot je bila težka, zaznamovana s pomanjkanjem, revščino ter razočaranji. V tistih hudih časih pa so se pojavljali prijazni ljudje – naročniki, ki so mu bili pripravljeni pomagati. S posameznimi naročili, tako cerkveni kot posvetnimi, med katerimi so bili tudi portreti, je Grohar reševal svoj eksistencialni položaj.

Portretne upodobitve so se v likovni umetnosti pojavile že v času antike in starih vzhodnih kulturah. Skozi zgodovino so tej motivni zvrsti dajali različne poudarke in pomen. Pri pregledu razvoja portreta na Slovenskem vidimo, da »s pojavom impresionizma pri naročnikih portretov še vedno niso ugasnile tihe želje po realističnem portretu«, kot ugotavlja France Zalar v katalogu Podobe ljubljanskih meščanov (Mestni muzej Ljubljana, 1992). Zato v tem času nastajajo portreti t. i. »dvojne morale«. Ustvarjalci so se do neke mere podrejali naročnikom, istočasno pa so se dobro zavedali svojega umetniškega statusa, kar je razvidno iz umetniških del, ki se osredotočajo na portretne upodobitve. Gre za likovno kakovostna, psihološko večplastna dela. Zanimanje za portret je bilo pri nas močno prisotno ob koncu 19. in v začetku 20. stoletja, zaznamovalo je tudi naše impresioniste, predvsem Sternena in Groharja – oba ta motivika pravzaprav spremlja skozi njun celoten opus.

Število Groharjevih portretov je precejšnje (70). V Loškem muzeju jih hranimo sedem, javnosti pa smo jih predstavili kar 33. To je bil prikaz razvoja njegove portretne umetnosti – od najzgodnejših, do neke mere še zelo šolskih oziroma študijskih, prek klasičnih, popolnoma realističnih upodobitev, vse do tistih, naslikanih v impresionistični maniri. Ivan Grohar je portretiral v živo in po fotografiji. V vseh delih je čutil izjemen talent in nadarjenost, čeprav pri ustvarjanju po fotografiji ni dosegel take pristnosti kot pri osebnem stiku. Čutili je, da so mu izjemen navdih, odlično izvirnost, ustvarjalnost in virtuozno izraznost dajali domači ljudje – portretiranci iz njegove rodne Sorice. Teh ni ustvaril samo likovno perfektno, ampak jim je dal vso svojo dušo in ljubezen, ki se zrcalita tudi v vseh njegovih najboljših krajinah – Loki v snegu, Sejalcu, Pomladi, Macesnu in Čredniku.

Razstava portretov je bila unikatna, saj je bilo prvič na enem mestu zbranih tako število del, ki večinoma niso bila ustvarjena za javne predstavitve, ampak le za posamezne naročnike. Tudi sledljivost teh del je zelo zahtevna in pravzaprav nemogoča v primerih preprodaj, dedovanj ali celo kraja. To velja tudi za dogodek, ki se je nedavno zgodil v Loškem muzeju, ko so ukradli kar tri Groharjeva dela: Deklica, Petermanova Francka in Mileva Zakrajšek.

Deklica

Portret dekleta je študijsko delo, narejeno z mislijo na večjo kompozicijo in ne kot portret v ožjem pomenu. Povežemo ga lahko s podobama dveh deklet na sliki *Presveto srce Jezusovo*, 1900 (Nadškofijski ordinariat, Ljubljana), saj je noša identična. V noši etnologi sicer prepoznajo tirolski izvor, kakršno so nosile ženske v Sorici. Identitete naslikane osebe ni mogoče preveriti, po družinskem izročilu pa naj bi bila mati Janka Potočnika, ki se je pisala Grohar. Deklica je naslikana v profilu od zadaj, njen pogled je spušččen, zato deluje zamišljeno. S skrbno podano pričesko in rahlo rdečico na obrazu kaže ljubkost, ki je značilna za Groharjeve portrete deklic.

Deklica, 1900, olje, platno, 31 x 25 cm, brez sign., zasebna last. (iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Petermanova Francka

Franja Peterman, roj. Homan (1862, Škofja Loka - 1936, Škofja Loka), znana po vzdevku Petermanova Francka, je bila poštna uradnica, poročena s poštnim uradnikom Jakobom Petermanom. Živela je v Puštalu pri Škofji Loki (stara hišna številka Puštal 47, domače ime Grčar ali Lavdan), pri znanem trgovcu Andreju Leskovcu. Oči upodobljenke so manj izrazite in detajlne ter bolj abstraktne, prezenca pogleda je močna predvsem v njenem zrenju mimo nas, v daljavo. Pomembna pa je nova komponenta, to je slikarska obdelava barvnega polja, tehnika nanašanja potez. Je tipičen primer portreta, ki je nastal v zrelem obdobju, po letu 1900. Podobo preveva zelenkast ton, ki kaže na slikarjevo maniro, ki se pojavlja v tem času.

Petermanova Francka, 1904, olje, platno, 55 x 45 cm, Loški muzej Škofja Loka, inv. št. UZ/375. (iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Mileva Zakrajšek, 1908, olje, platno, 70 x 55 cm, sign. desno spodaj: Iv. Grohar, zasebna last.
(iz fototeke Loškega muzeja, foto: Tihomir Pinter)

Mileva Zakrajšek

Mileva Zakrajšek (1885, Postojna – 1971, Maribor) je bila gledališka in tudi filmska igralka, glasbenica in žena zdravnika dr. Karla Zakrajška (omenja se tudi kot Zakrajšček). Po poroki (1908) je živela v Škofji Loki in najprej nastopala na amaterskem odru kot igralka, režiserka ter članica orkestra. Leta 1919 se je z družino preselila v Maribor in bila med ustanovitelji Glasbene matice ter prva violonistka v njenem orkestru. Leta 1926 je bila sprejeta v dramski ansambel Mariborskega narodnega gledališča in tako s štiridesetimi leti začela poklicno umetniško pot. Za svoje delo je leta 1960 prejela Prešernovo nagrado. Med mnogimi predstavami pa je na Borštnikovem srečanju (1970), v okviru »gledališča veteranov«, brala del vloge Pasaverice iz Tavčarjeve Visoške kronike. O izjemnosti njene igre priča zlasti njena prva filmska vloga Angelce Gradnikove v filmu »Na svoji zemlji« (1948), za katero je dobila zelo visoke ocene kritikov. Portret je naslikan v impresionistični maniri in je gotovo eden najkakovostnejših avtorjevih portretov iz zrelega obdobja. Grohar ga je naslikal celostno, posvetil se je tako obrazu kot oblačilu, vidni so kratki nanosi potez, ki podobi dajejo lahkotnost in zračnost.¹

1 Opise slik sta pripravila dr. Andrej Smrekar in Barbara Sterle Vurnik.

Prostovoljstvo v Loškem muzeju v povezavi z razstavo Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja

Človek se uči vse življenje, torej tudi v tretjem in celo v četrtem obdobju. Takšno izobraževanje organizirano ponuja Univerza za tretje življenjsko obdobje, ki v Škofji Loki deluje že od leta 2004, v okviru Društva upokojencev Škofja Loka.

Pridobivanje znanja v tem obdobju nam pomaga pri vključevanju v družbo, ki se ves čas spreminja, razvija. Svoje bogate življenjske izkušnje moramo nadgrajevati z novimi spoznanji, da bi lahko celo sodelovali pri spreminjanju družbe.

Člani skupine prostovoljnih kulturnih mediatorjev v Loškem muzeju smo prostovoljci, ki smo prepričani, da imamo še veliko energije, ki jo usmerjamo v stalno in poglobljeno izobraževanje. To znanje in izkušnje z veseljem posredujemo obiskovalcem muzeja, saj je muzej družbena inštitucija, vzgojno-izobraževalna ustanova. V Loškem muzeju je naša skupina našla prostor, kjer lahko uresničujemo prostovoljsko vlogo. S strokovnimi delavci muzeja si prizadevamo za skupno dobro. Pridobivamo znanje, organiziramo delo, ga izpeljemo, se ob delu učimo in rastemo.

Začeli smo s temeljitim spoznavanjem muzeja. Strokovni delavci so nam predstavili bogastvo zbirk, še posebej pa smo se pripravljali za našo prvo nalogo – skrbeti za razstavo Loška krajina v podobah zapisana. Delo smo dobro opravili in zato dobili nove naloge in nove izzive.

V veliko veselje nam je, da smo postali sestavni del Loškega muzeja, da nas strokovni delavci sprejemajo kot sebi enake. Gotovo smo prinesli v ta mali kolektiv nove dimenzije sodelovanja, izobraževanja in druženja. Vedno smo dobrodošli sopotniki na strokovnih ekskurzijah, sogovorniki na družabnih srečanjih, na otvoritvah novih razstav ... Mi to pozornost vračamo s točnostjo, odgovornostjo in tako po svojih močeh pripomoremo k uspehom našega muzeja. Obiskali smo že marsikateri muzej, ga primerjali z našim in ugotovili, da so naše zbirke zelo bogate, prav tako pestra je tudi galerijska dejavnost. Je naš muzej najlepši tudi zaradi naše prisotnosti?

Nekateri člani so zelo aktivni tudi na drugih področjih in so zato občasno odsotni, a se vedno radi vračajo. Nekateri pa v muzeju prevzemajo nove zadolžitve; tako sta Vera Hartman in Špela Polajnar urejali knjižnico Ivana Tavčarja, pomagal jima je Marjan Gantar. Meri Bozovičar je zgodbo svojega otroštva pripovedovala etnologinji Mojci Šifrer Bulovec in obudila spomin na otroško igro špana. Ko je razstavo Moč pogledov obiskala pesnica Neža Maurer, sta jo kar dvakrat odigrali. Tako kot naši pesnici je igrica najbolj ugajala starejšim obiskovalcem, saj jim je obudila spomine na otroštvo.

Mediatorji se veselimo vsake nove razstave v galeriji Loškega muzeja. Pri vsaki se nam razkriva delček slovenske ustvarjalnosti in še posebej ustvarjalnosti domačega okolja, ki smo jo doslej poznali le površno. Z vsako novo postavitvijo dobimo priložnost poglobljenega spoznavanja. Vedno pa nam je najbolj pri srcu zadnja razstava – tokrat je to *Portretno slikarstvo Ivana Groharja, z naslovom Moč pogledov*. Poznamo vrsto ustvarjalcev, ki so občudovali naše domače okolje in ga naslikali. Prav posebej so nas navdušili impresionisti in gotovo nam je najbližji prav Ivan Grohar. Iz šolskih klopi poznamo njegovega Sejalca, Loko v snegu idr., tokrat pa smo ga spoznali kot slikarja portretov, od zgodnjih še negotovih podob deklic in zgovornih obrazov starejših možakov do likov znanih veljakov tistega časa. V veselje nam je bilo spremljati velike skupine šolarjev, ki so si z zanimanjem ogledali film o slikarju, veselili smo se posameznih obiskovalcev, ki so prišli od daleč, da bi se srečali z Groharjem in nam pripovedovali zanimivosti o slikarju ali njegovih portretirancih. Veselili pa smo se tudi zatišnih trenutkov, ko smo se sami posvetili posameznemu obrazu od blizu, od daleč, s katalogom v roki. Nekateri obiskovalci so tudi pripovedovali. Tako se je Marjanu Gantarju predstavila lastnica enega od portretov deklice, ki jo je že pred davnim časom podarila svoji sestri v Beograd. Druga obiskovalka mu je zaupala, da ima fotografijo dr. Karla Trillerja iz 1903. leta, ki jo je slikar uporabil pri portretiranju. Vedela je, da se je slikar šele na koncu pogovarjal z modelom, da bi spoznal njegov značaj in bi lahko osebi na sliki dodal značajske poteze. Razstavo si je ogledal tudi sorodnik Jerneja in Rudolfa Andrejke in povedal, da raziskuje njuno življenje in delo.

Tudi Meri Bozovičar je med svojim dežuranjem srečala vrsto zanimivih ljudi. Razstavo je obiskala velika skupina študentov univerze za tretje življenjsko obdobje iz Grosuplja. Marsikaj zanimivega iz Groharjevega življenja jim je povedala. Razveselila se je skupine kolesarjev iz Smlednika.

Razstavo o Groharjevih portretih je odprla ministrica za kulturo Majda Širca (v sredini), desno direktorica Loškega muzeja Jana Mlakar, levo župan Občine Škofja Loka mag. Miha Ješe. (*hrani: Loški muzej*)

Povedali so ji, da sodelujejo v slikarski koloniji in ne bodo gledali filma, ker se jim mudi, potem pa so ga kar trikrat zavrteli. Posebej pa je bila vesela skupine otrok, ki so na razstavo prišli z blokom in svinčnikom in skicirali posamezne portrete – z veseljem so se lotili zahtevne naloge.

Čakamo na nove zadolžitve. Med tem pa ne počivamo, ampak promoviramo naš muzej, izobraževanje in delo v njem, ki je postalo naš način življenja.

Utrinki z odprtja razstave Moč pogledov – Portretno slikarstvo Ivana Groharja.
Od leve proti desni: Jana Mlakar, dr. France Štukl, Majda Širca, Barbara Sterle Vurnik
in dr. Andrej Smrekar. *(hrani: Loški muzej)*

Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo

Gostovanje razstave Arhiva RS v Sokolskem domu v Škofji Loki

Dvajseto obletnico samostojne države Slovenije je v Škofji Loki primerno obeležila razstava Arhiva Republike Slovenije, ki je med 20. majem in 16. junijem gostovala v Sokolskem domu. Razstava z atraktivnim naslovom *»Milijon 289 tisoč 369 za samostojno Slovenijo«* je obudila spomin na pozitivno razpoloženje ljudi v času izvedbe plebiscita, v mesecu decembru leta 1990. Za loško občinstvo sta razstavo uradno odprla loški župan mag. Miha Ješe in Ivan Oman, ki je poudaril, *»da ni nič narobe, če smo si različni v političnih nazorih, da pa je slabo, če se ob razlikah ne znamo pomeniti in nismo enotni pri temeljnih vprašanjih države«*.

V prvi vrsti sva avtorici razstave nagovarjali mlajše generacije, ki v času plebiscita še niso imeli volilne pravice. Za učence loških osnovnih in srednjih šol so bila organizirana strokovna vodenja po razstavi, na katerih so se učenci poglobili v čas, ko so *»njihovi očetje in matere v ključnem obdobju slovenske zgodovine znali stopiti skupaj in z optimizmom zreti v samostojno prihodnost«*. Dodatno so lahko poglobili svoje znanje tudi s pomočjo učnih listov, ki so bili pripravljene za prvo, drugo in tretjo triado osnovnih šol ter gimnazijo in druge srednje šole. Na tem mestu gre zahvala Zavodu za šolstvo Republike Slovenije, ki nam je pomagal pri strokovni izdelavi učnih listov. Razstava je tudi omogočila, da so lahko aktivno in s sodobnimi pristopi spoznali pomembno obdobje slovenske zgodovine. Prek dotikalnih zaslonov so si lahko ogledali vse televizijske posnetke iz obdo-

Logotip razstave Arhiv RS ob 20-letnici PLEBISCITA 1990. (Futura DDB, Ljubljana)

bja plebiscita, pestro numizmatično in filatelistično zbirko, za spomin so si lahko odtisnili priložnostni poštni žig in obrisali priložnostni srebrnik, izdan ob prvi obletnici plebiscita.

Razstava je bila tako s strani učencev osnovnih šol, dijakov in učiteljev izjemno dobro sprejeta in obiskana. V slabem mesecu dni si jo je ogledalo okoli tisoč obiskovalcev, največ učencev ter dijakov loških osnovnih in srednjih šol. Nekaj pristnih vtisov učencev povzemanj iz Knjige vtisov: »Ponosen sem, da sem Slovenec«, »Škoda, da nas osamosvojitveni duh ne preveva še danes!«, »Ponos te prevzame, ko si ogledaš razstavo – ponos, da si Slovenec«.

Osrednji del razstave je obiskovalce vabil na simulirano volišče izpred dvajsetih let, kjer so lahko ponovno, ali pa prvič, oddali svoj glas za samostojno Slovenijo. Zanimivo je primerjati volilne rezultate izpred dvajsetih let za volilno enoto Škofja Loka in volilne rezultate obiskovalcev razstave, ki so izpolnili glasovnice in svoj glas oddali v simulirane volilne skrinjice v času gostovanja razstave v Škofji Loki.

Volilni rezultat izpred dvajsetih let ob 95,9 % volilni udeležbi kaže izjemno visoko podporo osamosvojitvenim težnjam Slovenije. Svoj glas ZA samostojno in neodvisno Slovenijo je oddalo 92,3 % vseh, ki so se udeležili glasovanja, PROTI je bilo 2,9 %. Rezultati glasovanja v času gostovanja razstave, dvajset let kasneje, kažejo, da bi 76,5 % obiskovalcev ponovno glasovalo ZA, glas PROTI pa je oddalo kar

10,7 % obiskovalcev razstave, ki so izkoristili priložnost in ponovno glasovali.

Razstava je v mesecu januarju 2012 zaključila svoj enoletni krog gostovanj po vsej Sloveniji in s tem tudi simbolno zaključila obeležitev dvajsetletnice praznovanja samostojne Slovenije. Obiskala je kar enajst lokacij po Sloveniji, vsakokratna postavitve razstave je dala nov pečat tako razstavi kot njenemu konceptu. Želja razstave je bila obuditi pozitivni duh na enega ključnih obdobij slovenske zgodovine in s tem dati spodbudo mladim, da je za višje ideale treba stopiti skupaj in verjeti v boljšo prihodnost. Prepričani smo, da nam je uspelo in se na tem mestu zahvaljujemo vsem našim gostiteljem, ki so razstavo vzeli za svojo in ji pomagali, da je dosegla svoj namen.

Utrinek z razstave. (RPS d.o.o., Ljubljana)

Prof. Janez Dolenc Murkov nagrajenec za leto 2011 za življenjsko delo

Murkovo nagrado za leto 2011 je prof. Janez Dolenc prejel za dolgoletno zbiralno, strokovno in raziskovalno delo na področju slovstvene folkloristike in etnologije.

Murkove nagrade Slovensko etnološko društvo podeljuje za izjemne etnološke znanstvene in raziskovalne dosežke, zaokrožene v življenjskem delu posameznikov. V letu 2011 sta sovpadli dve okrogli obletnici: 150-letnica rojstva filologa in etnologa dr. Matije Murka in petindvajset let podelitev po njem imenovanih etnoloških stanovskih nagrad. Zato verjetno ni naključje, da je letošnji nagrajenec prav prof. Janez Dolenc.

Rodil se je 5. septembra 1926, na Četeni Ravni. Po osnovnem šolanju se je vpisal na gimnazijo v Kranju, ki jo je po hudih preizkušnjah 2. svetovne vojne zaključil po koncu vojne v Ljubljani. Leta 1950 se je vpisal na ljubljansko univerzo, kjer je leta 1956 diplomiral iz slovenskega jezika in književnosti.

Že kot dijak je zapisoval povedke v rodni Poljanski dolini, več kot štiri desetletja pa na Tolminskem, kjer je živel. Tu je bil trideset let profesor slovenščine in desetletje višji predavatelj metodike slovenskega jezika in mladinske književnosti

Janez Dolenc, Murkov nagrajenec za leto 2011.

v enoti ljubljanske Pedagoške akademije v Novi Gorici. Za zbiranje etnološkega in folklornega gradiva je navduševal generacije dijakov, učiteljev in učiteljic. Izdal je Tolminske pravljice in v knjigi Zlati Bogatin izbrane povedke s Tolminskega. Povedke z Loškega pogorja je objavil v knjigi Kres na Grebljici. Njegova bibliografija obsega več kot 320 strokovnih člankov in razprav.

Prof. Janez Dolenc je že zgodaj postal član Muzejskega društva Škofja Loka in je bil redni sodelavec Loških razgledov. Prvi prispevek je objavil že kot študent, leta 1955 (Ljudsko izročilo o čarovništvu v naših krajih), v svojih zadnjih prispevkih pa je sistematično predstavil življenje in delo svojega rojaka dr. Gregorja Kreka, prvega profesorja slovanske filologije na Univerzi v Gradcu.

Za svoje delo je prof. Dolenc prejel več priznanj in nagrad: študentsko Prešernovo nagrado, Štrekljevo nagrado (za življenjsko delo na področju slovstvene folkloristike), bil je častni član Slavističnega društva in častni občan Občine Tolmin.

Več o nagrajencu si lahko preberete v biografiji ddr. Marije Stanonik: Janez Dolenc – osemdesetletnik, Loški razgledi 53/2006, str. 287–289.

Murkova nagrada je prišla še pravi čas in zaokrožila dolgoletno ustvarjalno delo prof. Janeza Dolenca, od katerega smo se poslovili v začetku aprila 2012.

Arhitekt Tone Mlakar, devetdesetletnik

Maja 2011 je arhitekt Tone Mlakar dopolnil devetdeset let. Zadnjih petdeset let je dobesedno zaznamoval Loko. Od leta 1955 do upokojitve (1985) je v njegovem Projektivnem biroju v SGP Tehnik nastalo nešteto projektov; za firme Odeja, Kroj, Veletrgovina Loka, Predilnica, Peks, Papirnica Goričane, Color Medvode, Alpina Žiri, Niko Železniki, za inovativna tipska skladišča semenskega krompirja, ki so jih gradili tudi onkraj slovenske meje, če omenimo le nekatere. Njegov je trojček (bivši) Merkur - Avtobusna postaja - Pošta nekdanjega Balantovega gospodarskega kompleksa na levem bregu Selške Sore, pa »Loške Propileje«, na nasprotnem bregu pred cerkvijo sv. Jakoba, in prvotna brv vmes, Kino Sora, v kompleksu nekdanjega Sokolskega doma, župnišča v Stari Loki, Železnikih, Novi Oselici, Stari Oselici, Preski, obnove in širitev pokopališč v Dražgošah, Selcih, Novi Oselici, Stari Oselici, Preski in stanovanjska naselja »Dedinje«, pod mestnim Kamnitnikom, »Najbelt á la China« oziroma Novi svet na Kapucinskem vrtu in še in še bi lahko naštevali.

Še posebej se je angažiral pri spomeniških intervencijah in to nemudoma, že v začetku, leta 1956, pri obnovi požganega Ajmanovega gradu, pri Svetem Duhu, za uršulinke, ki ga je v letu 2011 zaključil prav tam, s Hišo kruha. Mlakar se je pri teh in ostalih

Arhitekt Tone Mlakar leta 2011. (foto: Jana Jocič)

projektih znašel med zagretimi načrtovalci novega sveta in človeka ter med poslanstvom ohranjanja žlahtne loške dediščine in tradicije. Njegove dolgoletne izkušnje in kritične presoje so prišle prav ob njegovem letošnjem jubileju kot naročene, saj je Mlakar postal član svetovalnega Urbanističnega sveta Občine Škofja Loka. Njegov bogati arhitekturni in projektivni opus pa še čaka nekoga, da ga uredi.

Mlakar je priznan krajinski fotograf, njegove fotografije spremljajo izbrane knjige v več izdajah, v domoznanskih delih in periodičnih publikacijah. Bil je naš povojni pionirski filmski scenograf pri filmih Na svoji zemlji, Kekec, Svet na Kajžarju, Koplji pod brezo, Srečno, Kekec!, Balada o trobenti in oblaku, Na valovih Mure ...

Mlakar se je že takoj po prihodu v Loko, leta 1955, vključil v Muzejsko društvo Škofja Loka. Od tu ga poznamo kot zanimivega, iskriivega, neposrednega opazovalca in kritičnega ocenjevalca dogajanj na Loškem in tudi širše. Ko smo ga lansko leto gostili na diskusijskem Blaznikovem večeru, smo izvedeli še za njegove druge, manj znane dejavnosti. Odkrili smo mladega risarja v medvojnem preganstvu v Smederevski Palanki, grafika v partizanski tehniki IX. korpusa in akvarelista na Vipavskem, med letoma 1944 in 1947. Leta 2011 je imel odmevni razstavi svojega mladostnega akvarelnega opusa v Vipavi in Škofji Loki. Na društvenem izletu po poteh freskanta Jerneja iz Loke (jeseni 2011) smo se ustavili tudi v Kobaridu. Ob elegantnem in izpovednem Savinškovem kipu duhovnika in pesnika Simona Gregorčiča se je porodila misel, da bi bralcem Loških razgledov predstavil svoje sošolce z ljubljanske realke, v katero sta hodila skupaj z omenjenim avtorjem. Leta 2011 je v lokalnem glasilu Uranar objavil prispevek o starih časih Žirov ter prispevek o Žirovskem vrhu in tamkajšnjem rudniku urana, ko je leta 1984 prisostvoval svečanem začetku proizvodnje uranovega koncentrata. Pri Mohorjevi družbi trenutno pripravlja opise svoje umetniške fotografske topografije slovenskih cerkva in pejsažev.

Svojemu članu in neumornemu iskalcu lepote želimo, da nam še naprej odpira zastrta okenca v njegov bogati svet.

Dr. Jože Bernik

(1924–2011)

Itaka ni b'la bogata
žita, vina, kónj, ljudi,
tesna, majhena, gorata,
vènder davno že sloví,
ker jo ljubil je do smrti,
vsak ji sin ostal je zvest.

V Ljubljani je 14. oktobra 2011 v 88. letu umrl dr. Jože Bernik, svetovno priznan pravni strokovnjak in dobrotnik, politik in velik slovenski domoljub. Pregnan v tujino je živel po verzih Prešernove elegije in iz podedovane zvestobe *za nazaj* črpal tudi svoje poslanstvo *za naprej*. Zasluge dr. Bernika za slovenski narod je domovina simbolno priznala ob njegovi 80-letnici, ko mu je bil leta 2004 podeljen najvišji častni red slovenske države. Bil je dolgoletni član Muzejskega društva Škofja Loka.

Dr. Jože Bernik se je rodil 13. aprila 1924, v Puštalu, maturiral je na klasični gimnaziji v Ljubljani. Jeseni 1943 je hotel začeti študirati na ljubljanski pravni fakulteti, vendar so se vrata univerze po kapitulaciji Italije zaprla. Leta 1944 se je kot časnikar začetnik zaposlil pri katoliškem dnevniku Slovenec, v letu 1945 je za kratek čas kot civilist delal v domobranskem centru, konec februarja 1945 pa ga je gestapo za dva meseca zaprl. Ob koncu vojne je kot nasprotnik vseh totalitarnih okupatorjev slovenskega prostora emigriral v tujino. Preko Avstrije ga je pot vodila v Rim, kjer je študiral novinarstvo in pravo, v Madridu pa še ekonomijo. Nato je odšel v ZDA, kjer je

Dr. Jože Bernik

diplomiral iz mednarodne trgovine in leta 1960 doktoriral iz prava. Zaposlil se je v svetovnem farmacevtskem podjetju Abbott Laboratories, blizu Chicaga. Napredoval je do mesta direktorja oddelka za mednarodne pravne posle in bil odgovoren za vse pravne zadeve na tujem. Skoraj trideset let je potoval po vseh kontinentih in bil udeležen pri vseh večjih poslih podjetja. Upokojil se je leta 1989, še več let pa je nadaljeval s svetovalno in odvetniško prakso v Chicagu. Dr. Bernik je svoje pravno znanje in bogate izkušnje nadgrajeval tudi s članstvom v stanovskih organizacijah v ZDA, po svetu in po vrnitvi v domovino tudi v Sloveniji (npr. članstvo v Akademskem društvu Pravnih), s sodelovanjem v mednarodnih strokovnih skupinah in z delom za specializirano agencijo Združenih narodov za industrijski razvoj (UNIDO).

Zanj je bilo značilno, da je povsod in ves čas povezoval Slovence, zlasti pa slovenske študente v tujini. Že v času njegovega begunstva je bil v Rimu med ustanovitelji društva Slovenskih katoliških akademikov v tujini, med svojimi akademskimi leti je bil pobudnik društva SAVA (Slovenski akademiki v Ameriki). Njegova ljubezen do mladega slovenskega rodu se je udejanjala tudi s tem, da sta skupaj s soprogo, zdravnico in znanstvenico dr. Marijo Bernik, svoje domovanje v Chicagu odprla številnim slovenskim študentom. S tem sta jim omogočila, da so poleg materialnih pogojev za študij dobili tudi duhovni slovenski dom. Prav tako je dr. Bernik v kraju Lemont blizu Chicaga organiziral in finančno podprl izgradnjo slovenskega kulturnega doma. Na poslovnih poteh, ki so ga pogosto vodile po svetu, je vedno našel čas tudi za srečanje s Slovenci: v Argentini, Braziliji, Kanadi, Evropi, na Japonskem, v Avstraliji in drugod.

Zborovodja Andrej Žagar iz Stare Loke se je ob smrti dr. Bernika takole spominjal srečanja z njim: *»Z gospodom Bernikom sva se zares od blizu srečala, ko sem začel organizirati turnejo pevskega zbora Lubnik pri Slovencih v ZDA in Kanadi. Prav on je bil tisti, ki mi je pokazal pot do pravih ljudi, društev in cerkva, s katerimi smo turnejo v letu 2002 nazadnje tudi uresničili. Ko je dr. Bernik slišal, da nam je uspelo, je bil tako vesel, da je šel z nami na pot, nas Ločane ponosno predstavil vsem svojim prijateljem, nam razkazal mesto Chicago in slovenski center v Lemontu ter nas peljal na najvišjo stolpnico. Ves čas nam je dajal zgled, kako lepo je znal govoriti o Sloveniji in slovenskih razmerah. Turneja je po njegovi zaslugi zelo lepo uspela tudi kot družaben obisk, stiki pa so se ohranili do danes ...«*

Kot velik domoljub se je dr. Bernik vse od začetka udeleževal študijskih dnevo Drage v zamejstvu, po razpadu komunizma v vzhodni in srednji Evropi pa se je aktivno vključil v napore za mednarodno priznanje samostojnosti naše mlade države. S svojimi prizadevanji in osebnimi zvezami v ZDA je bistveno pomagal preseči uradno ameriško stališče do Slovenije. Zaradi svojega ugleda v mednarodnem prostoru in med zavednimi Slovenci je postal prvi podpredsednik Svetovnega slovenskega kongresa, v letih od 1994 do 2000 njegov predsednik, nato pa častni predsednik. Idejo o njegovi ustanovitvi je podprl že leta 1989, bil

je tudi med njegovimi ustanovitelji.

Dr. Bernik si je kot razgledan svetovljan in prepričan demokrat močno priza-deval za odpiranje slovenskega političnega prostora. Član Slovenskih krščanskih demokratov (SKD) je postal leta 1991 in je v Demosovi vladi sodeloval kot svetovalec na pravnem, finančnem ter delovnem področju. Med drugim se je zavzemal za demokratizacijo medijev in razvoj civilne družbe v Sloveniji. Leta 1997 je kandidiral za predsednika države in po številu glasov dosegel tretje mesto, jeseni 2000 je bil na listi Nove Slovenije – krščanske ljudske stranke (NSi), katero je pomagal ustanoviti, v škofjeloškem volilnem okraju izvoljen na mesto poslanca Državnega zbora RS.

Zaradi številnih zaslug v dobro slovenstva in Slovencev, ustanavljanja slovenskih društev po svetu in štipendiranja številnih študentov iz Slovenije, zaslug pri osamosvojitvi, mednarodnem priznanju ter razvoju demokracije v državi Republiki Sloveniji ga je na predlog Svetovnega slovenskega kongresa predsednik države dr. Janez Drnovšek 23. junija 2004 odlikoval z najvišjim državnim priznanjem, Zlatim častnim znakom svobode. Na podelitvi je dr. Jože Bernik v zahvalo dejal: *»... To čast sprejemam z vso hvaležnostjo in odgovornostjo. Vendar ne samo zase. To čast sprejemam tudi za vse Slovence po svetu, ki so s svojimi najboljšimi močmi in sredstvi podprli borbo za samostojno državo Republiko Slovenijo. Sprejemam jo prav tako za vse Slovenke in Slovence, ki so v vojni in po vojni dali svoje življenje, pošteno prepričani v skupno slovensko pot v samostojno in pravno državo ...«*

Dr. Jože Bernik je svoje prirojene talente s trdim delom in prek preizkušenj večkratno pomnožil ter si z njimi ustvaril zavidljivo velik mednarodni ugled. Postal je ambasador slovenskega naroda v svetu, veliko svojega moralnega in materialnega kapitala je vložil tudi v izgradnjo sproščene in samozavestne moderne slovenske države. Izhajal je iz slovenstva kot naravne vrednote in krščanstva kot nadnaravne vrednote. Kot živa priča časov revolucije in bratomorne vojne je kot temeljna izhodišča, ki morejo edina pripeljati razdvojeni slovenski narod do katarze sprave in prihodnosti v resnični duhovni svobodi, pogumno zagovarjal razkrivanje resnice, pravičnost ter aktivno pravno in dejansko popravljanje krivic. Dr. Bernika, ki je bil prav tako dejaven član Nove slovenske zaveze, tudi v teh prizadevanjih niso odlikovale le na splošnih civilizacijskih načelih temelječe jasne besede, ampak tudi konkretna dejanja.

Zadnja leta je dr. Jože Bernik z ženo Marijo živel v domu Janeza Krstnika v Trnovem v Ljubljani. Vse do izteka zemeljskega življenja je zavzeto spremljal slovensko družbeno dogajanje. Od njega smo se sorodniki, prijatelji in domačini v rojstni Škofji Loki poslovili 18. oktobra 2011. Molitveno uro pred mašo so vodili člani Suverenega malteškega viteškega reda, ki mu je dr. Bernik pripadal, sveto mašo v cerkvi sv. Jakoba v Škofji Loki pa je ob somaševanju dveh domačih duhovnikov, škofjeloškega župnika Matije Selana in starološkega župnika msgr. dr. Alojzija Snoja, ter šestih drugih duhovnikov vodil nadškof msgr. mag. Alojz Uran,

ki je vodil tudi pogrebni obred. Ob zaključku maše so se s kratkim nagovorom od pokojnika poslovili prvi direktor časopisa Slovenec po osamosvojitvi Pavle Bratina, predsednica Nove Slovenije Ljudmila Novak in v imenu malteških vitezov Peter Vencelj. Pavle Bratina je povedal: *»Tako, dragi gospod Jože Bernik, zdaj ste vsi trije veliki dobrotniki samostojne Slovenije spet skupaj ... Bili ste trojica, ki je v letu 1990 spoznala, da Slovenija poleg številnih političnih, gospodarskih in kulturnih sprememb potrebuje tudi temeljito prenovo informacijskega prostora .... Takole čez palec ste vi trije za ustanovitev in šestletno delovanje dnevnika Slovenec dali več, kot je leta 1991 z enkratnim vložkom prispevala mlada slovenska država ... Tako ste vi, gospod Bernik iz ZDA in vaša prijatelja, gospod (Štefan) Falež iz Italije in gospod (Jože) Kastelic iz Kanade, pokazali, kako se je treba ravnati po slovenskem pregovoru, ki pravi, da ne, kar velewa mu stan, marveč kar more, to mož je storiti dolžan.«*

Dr. Jože Bernik je pokopan na škofjeloškem mestnem pokopališču. Hvala mu za vso njegovo ljubezen in dobroto do slovenskega naroda.

Zora Blaznik

(1912–2011)

20. septembra 2011 smo se na škofjeloškem mestnem pokopališču poslovili od gospe Zore Blaznik, rojene Meštrov, življenjske sopotnice dr. Pavleta Blaznika, soustanovitelja in dolgoletnega predsednika Muzejskega društva Škofja Loka.

Dr. Pavle Blaznik je bil kot profesor zgodovine član loškega profesorskega ceha, ki je bil leta 1937 pobudnik za ustanovitev Muzejskega društva Škofja Loka. Društvo je že leta 1939 v starem rotovžu na Mestnem trgu postavilo na ogled prve muzejske zbirke in s tem ustanovilo Loški muzej, ki ga je društvo tudi dolga leta vodilo. Dr. Blaznik je bil predsednik Muzejskega društva vse do leta 1974. Mnogi se spominjajo, da je na mesečna srečanja društva v Škofjo Loko z veseljem hodil iz Ljubljane, kjer je sicer živel. Bil je tudi član uredniškega odbora Loških

Zora Blaznik

razgledov in eden najbolj plodovitih piscev prispevkov, saj je bil v vsaki številki objavljen najmanj en njegov prispevek. Svoje znanstveno in strokovno delo na zgodovinskem področju je v največji meri posvetil zgodovini loškega ozemlja, krona njegovega dela je bila knjiga Škofja Loka in loško gospostvo, ki je izšla ob tisočletnici mesta, leta 1973. Knjiga celovito opisuje loško zgodovino do leta 1803, ko je bilo loško ozemlje odvzeto freisinškim škofom oziroma sekularizirano. Mnogi slovenski zgodovinarji menijo, da ima Škofja Loka prav po zaslugi Blaznikovega dela in te knjige najboljše strokovno obdelano zgodovino na slovenskem ozemlju. Dr. Blaznik je umrl 13. junija 1984.

Slovenski izrek pravi, da za vsakim uspešnim moškim oziroma možem stoji ženska oziroma žena, ki ga podpira pri njegovem delu ter skrbi za urejen dom in prijetno vzdušje v družini. Izrečeno zanesljivo velja tudi za gospo Zoro Blaznik.

Osebnost dr. Blaznika nisem srečal, dano pa mi je bilo, da sem večkrat srečal in obiskal gospo Zoro Blaznik. Prvič sva se srečala maja 2008, ko sem kot novoizvoljeni predsednik Muzejskega društva Škofja Loka pripravil Blaznikov večer, kulturno prireditev, poimenovano po njenem možu. Prvi Blaznikov večer po moji izvolitvi smo posvetili našemu častnemu članu Svetku Kobalu. Gospa Zora je kljub visoki starosti prišla na ta večer iz Ljubljane in s tem izkazala spoštovanje do gospoda Kobala, ki je v društvu dolga leta sodeloval z njenim možem. Gospo Zoro mi je predstavil dr. Branko Berčič, častni član našega društva in tesni sodelavec dr. Blaznika. Ko sedaj razmišljam o mojem prvem srečanju z gospo Zoro Blaznik, vidim v njem polno simbolike, saj so se v tem srečanju prepletli trije pomembni možje, ki so delovali v našem društvu.

Ker je bilo najino prvo srečanje pravzaprav le bežen pozdrav, sem si želel, da jo obiščem in ji namenim več časa. Priložnost se je kar sama ponudila ob izidu 54. številke Loških razgledov, ki sva jih z urednico Judito Šega spomladi 2009 prinesla na njen dom v Ljubljani. Gospa Zora me je že prvi hip navdušila s svojo toplino in prijaznostjo, še bolj pa z izjemno intelektualno svežino za njeno častljivo starost. S ponosom ter radostjo v srcu se je spominjala ljubelega moža Pavleta, očka, kot so ga klicali v družini, in iz njenih besed je bilo zaznati njuno izjemno ljubezen ter lep odnos, poln razumevanja, podpore in medsebojnega spoštovanja. Spominjala se je njunih prvih srečanj, spoznala sta se v Celju, kjer je bil Pavle profesor na tamkajšnji gimnaziji.

Pripovedovala mi je, da je bil njen oče rojen v Dalmaciji, kot mlad fant pa je pred 1. svetovno vojno prišel v Trst za trgovskega pomočnika. Takoj je pokazal svoje sposobnosti, lastnik mu je zaupal vedno pomembnejša opravila, kmalu pa je poslovno odšel po svojih poteh. Gospa Zora se je rodila februarja 1912 v Zadru. Ko je po 1. svetovni vojni Trst pripadel Italiji in se je pričelo preganjanje Slovencev, še zlati poslovno uspešnih, se je družina odselila v Celje, kjer so s svojim trdim delom in prizadevnostjo ustvarili pomembno premoženje, ki jim je bilo po 2. svetovni vojni odvzeto.

Gospa Zora in gospod Pavle sta se poročila leta 1932, v Petrovčah pri Celju. Njuno ljubezen sta kmalu obogatila sin Pavle oziroma Pavč, kot so ga domači klicali, in hčerka Marija oziroma Marijca. Med 2. svetovno vojno se je gospa Zora z otrokoma umaknila v kraj Tijesno, na otoku Murter v Dalmaciji, od koder je bil doma njen oče, mož Pavle pa je do kapitulacije Italije deloval kot pogodbeni profesor v Ljubljani. Po vojni so dolgo časa stanovali v Celju, kasneje v Ljubljani, kjer je dr. Pavle dobil zaposlitev, največ časa je delal kot prvi in dolgo časa edini znanstveni sodelavec na sedanjem Zgodovinskem inštitutu Milka Kosa ZRC SAZU. Leta 1954 je družino pretresla smrt sina Pavča, ki se je ponesrečil v Szalay - Gerinovem grebenu v Turski gori. Hči Marija se je poročila z Andrejem Leskovarjem in veselje ob vnukih Alenki, Matjažu in Marku je lajšalo neizmerno bolečino zaradi sinove smrti.

Gospa Zora je ves čas podpirala delovanje svojega moža in čeprav nista niko-

li živila v Škofji Loki, je imela poseben odnos do našega mesta, ki ga je prevzemala iz moške neizmerne domoljubnosti ter pripadnosti do rodnega mesta in ljudi, ki jo je izkazoval s strokovnim delom kot zgodovinar, še bolj pa v delovanju pri Muzejskem društvu. Verjetno so se njeni domači tudi zaradi tega odločili, da bo njen zadnji počitek v loški zemlji, ob možu Pavletu in sinu Pavču.

Gospo Zori Blaznik se iskreno in globoko zahvaljujem za vso podporo ter ljubezen, ki jo je izkazovala možu dr. Pavletu Blazniku, otrokoma, vnukom in pravnuku Matiju. Osebno sem izjemno hvaležen, da sem se lahko srečal in pogovarjal z njo, saj so najini pogovori prispevali k mojemu poznavanju zgodovine delovanja našega društva in tudi moji osebni rasti. V imenu Muzejskega društva Škofja Loka in tudi v imenu ustanov, ki so izšle iz Muzejskega društva, Zgodovinskega arhiva Ljubljana, Enota v Škofji Loki, in Loškega muzeja, se gospe Zori ter njeni hčerki Mariji iskreno zahvaljujem za bogato knjižno in rokopisno gradivo dr. Blaznika, ki sta ga podarili loškim ustanovam.

Gospa Zora, hvala za vse.

Janez Debeljak – Janče

(1931–2011)

Ločan in ljubiteljski gledališki igralec

Janez Debeljak kot glavar Mändl v Coprniški krvavi rihti v Loki. (*v lasti Boštjana Debeljaka*)

Poslovil se je ljubiteljski gledališki igralec, loški mestni klicar, dolgoletni predsednik Kulturnega društva Loški oder, javni delavec in svojevrstni loški simbol.

Rod, delo in osebnost

Janez Debeljak - Janče izhaja iz znanega loškega rodu Debeljakov, nekdanjih malih trgovcev, v katerem je bilo več članov družine dejavnih na različnih poljih kulture: v ljubiteljskem gledališču in zborovskem petju ter društvenem življenju so se udeleževale njegove tete, stric, dr. Tine Debeljak, literarni kritik, prevajalec, pesnik in urednik, pa je 1936, ob priložnosti obrtniško-industrijske razstave v Škofji Loki, po 200 letih znova uprizoril znameniti Loški pasijon, bil pa je tudi član znamenitega ceha profesorjev in eden soustanoviteljev Loškega muzeja.

Janez se je rodil v Ljubljani, 28. aprila 1931, očetu Viktorju in materi Mici Debeljak (roj. Mrak) kot drugi sin. Osnovno šolo je končal v Škofji Loki, srednjo ekonomsko šolo pa v Ljubljani (1949). Z državnim dekretom, kakor je bilo v nekdanji državi tedaj v navadi, je bil na prvo delovno mesto poslan v Prijedor, v Bosni in Hercegovini. Po kakih dveh letih službovanja v Prijedoru in odsluženem vojaškem roku v Bileći se je 1954 vrnil v Slovenijo in se zaposlil v Gorenjskem

zdravstvenem domu Kranj, kjer je spoznal svojo bodočo ženo, zvesto ter potrpežljivo življenjsko sopotnico Francko (roj. Jerala). V zakonu so se jima rodili trije otroci, sinova Aleš in Boštjan ter hčerka Urška, in vse tri sta pripeljala do akademske izobrazbe in poklicev. Janez je v svoji delovni dobi služboval še v Filmservisu v Ljubljani, Transturistu v Škofji Loki in dolga leta, do upokojitve 1991, v Mesoizdelkih v Škofji Loki.

Po njegovih besedah se je Janez Debeljak »službeno vse življenje ukvarjal z dolgočasnimi številkami« (največ kot računovodja), zato je razumljivo, da se je od teh števil v prostem času rad umikal – k družini, svojim konjičkom ter k društvenim in družbenim dejavnostim, ki pa so bile v glavnem povezane s kulturo, slovenskim jezikom, s Škofjo Loko in njegovo največjo ljubeznijo – ljubiteljskim gledališčem.

Družino je Janez Debeljak le redko omenjal, čeprav smo vsi, ki smo ga poznali, vedeli, da mu veliko pomeni. Družina je bila tabu. To je bilo okolje, v katero se je vračal po napornem delu, tako v službi kakor v izven nje, in videlo se je, da se vrača v zaupljiv topli dom. V redkih trenutkih je z nekakšno grenkobo v glasu omenil, da bi se družini rad posvetil več, kakor se ji je, znano pa je bilo, da so poletja namenjena otrokom in ženi. Njegovi otroci povedo, da je bila njihova hiša »topli dom in središče sveta, in sicer ne zgolj za ožjo in širšo družino; njihov dom je bi kot dom odprt tudi za vse sorodnike, tudi tiste iz Argentine in Berlina, za vse prijatelje in sodelavce«, in otroci mu »odsotnosti zaradi njegovih dejavnosti, zlasti gledališča, niso zamerili, ker so čutili, da je, kadar je z njimi, ves njihov in jim nudi ljubezen, oporo in razumevanje, čeprav je znal biti tudi strog, ter varno zavetje.« In vsem je nevsiljivo privzgojil zavest, da to, kar dela, »dela za skupno, družbeno dobro, za dobro Loke in slovenskega prostora, ne za lastno korist. In to smo vsi povzeli po njem. Iz doma je znal, s pomočjo žene Francke, ki ni bila le potrpežljiva, temveč tudi izjemno modra ženska, narediti hišo z dušo.«

Za svojo in sprostitev družine je gojil številne konjičke. Po očetu je podedoval in nadaljeval posebno naklonjenost do zajčereje, in na Žolšču je imel vrt z zajčnikom in utico, kamor se je vsak dan zatekal po »fizično odvezo«. Tja je rad povabil tudi prijatelje, saj je bil na svoje zajce nenavadno ponosen. Rad je pripravljval svojo skrivnostno pijačo »kloštergajst«, za katerega mu je po nunah podedovani recept zapustila njegova mama, s katerim je prijateljem rad postregel v svoji »samostanski celici«, kakor je imenoval majhno sobico v pritličju svojega doma v Blaževi ulici. V njej je hranil tudi številne starine iz loškega okolja, katerih strasten zbiralec je bil. Njegova strast so bile tudi gobe, ko je našel čas zanje, pa knjige (o njegovi ljubezni do branja priča tudi javno priznanje, ki ga je za svojo 50-letno zvestobo prejel v Knjižnici Ivana Tavčarja ob njeni 50-letnici) in tudi petje. Prav zaradi svojega pevskega daru je nastopal tudi v operetah, dokler je Loški oder še gojil to umetniško zvrst. Njegov glavni konjiček, in prav poklicna zavezanost, pa je bila igra v ljubiteljskem gledališču.

Zaradi prvinskega čuta dolžnosti do Loke in loške kulture, do slovenskega

jezika in zlasti do loškega narečja, katerega izvrsten stvarni poznavalec, ljubitelj in govorec je bil, je bil dejaven tudi na drugih področjih, skratka povsod tam, kjer je čutil, da s svojim konkretnim delom in poznanstvi lahko kaj pripomore k splošnemu napredku kraja in institucij, zlasti kulturnih, h katerim se je prišteval; naj bo to v turizmu, Muzejskem društvu, različnih občinskih odborih, kot delegat gledališča v nekdanji Občinski kulturni skupnosti, kot predsednik sveta Knjižnice Ivana Tavčarja (1980–1982) ali kje druge. Ravnal se je po Gregorčičevi maksimi: Ne, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan! Seveda s konkretnim delom, ki pokaže vidne dosežke, ne le z besedami. Politik nikoli ni maral biti, zanimalo ga je delo z otipljivimi rezultati. Najbolj tvorno in najbolj zagnano se je posvečal delu v ljubiteljskem gledališču v Loki. V njem je bil dejaven od vrnitve s služenja rednega roka vojske, od leta 1955, najprej kot igralec, od leta 1964 naprej kot stalni član bodisi upravnega bodisi nadzornega odbora gledališča, od leta 1990 vse do smrti 2011 pa tudi kot predsednik izvršnega odbora in s tem predsednik Kulturnega društva Loški oder. Kot član vodstva Loškega gledališča je bil zelo delaven zlasti v času priprav in izvajanja prenove loškega gledališča (1976–1982), pa ob koncu 80-tih let v prizadevanjih, da loško gledališče pridobi poklicnega strokovnega delavca. Vrhunec njegovega dela za loško gledališče pa pomeni njegovo predsedovanje Kulturnemu društvu Loški oder, ki ga je vsa leta vodil modro in preudarno. Ta čas ni bil le predsednik društva, bil je tudi njegov gospodar in zanj mu ni bilo žal ne časa ne znanja, tudi ne fizičnega dela. Bil je pobudnik številnih investicij, ki so pripomogle k izboljšanju opremljenosti gledališča in s tem pogojev za njegovo delo, bil pa je tudi strpni in preudarni ter obzirni podpornik ustvarjalnega dela v gledališču, in take programske zasnove, s katero se je Loški oder obdržal na kakovostni ustvarjalni ravni, kot ogledalo človeški duši, in ni zdrsnil v ceneno, danes tako pogosto, zabavljaško združbo. Pri tem mu je bila posebej pomembna skrb za vzgojo mladih igralcev, zlasti ob pomoči profesionalnih sodelavcev pri predstavah (režiserja, lektorja, scenografa in kostumografa), in prenašanje ljubezni do gledališča na mlade, tudi na svoje potomce (leta 1973 je v predstavi V Zali igrala njegova hčerka Urška, 2001 pa v predstavi Kralj Ojdipus njegova vnukinja Jerneja, zdaj v gledališču igrata tudi vnuka Lavra in Aljaž).

O tem, kako zelo naklonjen je bil loškemu gledališču, zgovorno priča tudi gradivo iz njegovega osebnega arhiva. Ko je ugotovil, kako pomanjkljiv je gledališki arhiv, zlasti za obdobje od 1945 do 1989, in ker se je zavedal, da je človeški spomin tako čudno porozen, da vse, kar ni izrecno zapisano, spušča v pesek pozabe in neobstoja, je sam začel zbirati in zapisovati podatke o predstavah, režiserjih in igralcih ter druge zanimivosti, ki pričajo o bogati dejavnosti loškega ljubiteljskega gledališča po 2. svetovni vojni. Kdorkoli bo kdaj pisal zgodovino loškega gledališča, ne bo mogel mimo teh pomenljivih Debeljakovih zapisov oziroma brez njih sploh ne bo mogel pisati.

Poudariti je treba tudi naslednje. Ne glede na vse, kar je storil in dosegel, ne glede na posebno slavo in nedeljeno priznavanje, ki ga je bil deležen v Loki, je

Janez Debeljak kot Švejk
v predstavi Vstajenje Jozefa Švejka.
(v lasti Mimi Jamnik)

Janez Debeljak ostajal skromen, morda celo pretirano skromen, človeško topel in prijateljski, odkrit ter odprt do vsakogar. Vsakomur se je znal toplo približati, zlasti njegov nasmešek je bil vedno razorožujoč ob še tako slabi volji, znal je prisluhniti, vedno je imel spodbudno besedo za vsakogar, nesebično se je razdajal. V gledališču, pa tudi zunaj njega, nikoli ni delal razlike med starejšimi in mlajšimi, izobraženimi in neizobraženimi, zaslužnimi in nezaslužnimi, v vsakomer je gledal le človeka in za vsakogar je bil preprosto – Janče. Neskončno in nespravljivo pa je sovražil neiskrenost in hinavščino. In vsem, ki smo ga poznali, je bil tako ali drugače vzor.

Janez Debeljak kot ljubiteljski igralec

Največji njegov konjiček, njegova strast in njegova ljubezen pa je bila, kot že rečeno, igra na odru.

Janez Debeljak je prvič tvorno stopil na gledališki oder z vlogo dvojčkov v komediji Molčeča usta že, danes lahko to rečemo, davnega leta 1955, ko je življenje prežemalo še vsesplošno kolektivno navdušenje, ki je sicer znalo človeške ustvarjalne moči pridobiti za skupne naloge in zamisli, ki pa je človeško individualnost rado posesalo v kolektivno nezavedanje, da ne rečemo pozabo. Štel je rezultat, dosežek, uspeh, človek za njimi je bil manj pomemben. Tudi ljubiteljska gledališka dejavnost pri tem ni bila izjema, vendar s tem izvzetjem, da so dobro odigrane vloge vendarle trgale kopreno, saj jih je spomin gledalcev ohranjal žive tudi tedaj, ko je odpovedal celo arhiv, ki bi moral zvesto hraniti dokaze o dosežkih, vendar tega ni storil.

Vendar: gledalstvo, občinstvo pomni, mi pomnimo. Pomnimo Debeljakovo ustvarjalno raznolikost, njegovo živost in iskreno prepričljivost v različnih gledaliških zvrsteh, od otroške igre prek komedije, drame do operete iz časov, ko je bila ta zvrst v Loškem gledališču še čislana in priljubljena. Njegovo ustvarjalno voljo in moč izpričuje tudi zavest, da je bil dejaven tako v »klasičnem gledališču«, ki ga je gojilo Loško gledališče in zdaj Loški oder, kakor tudi v eksperimentalnem gledališču, kakršno je bil Oder - Galerija. Vsako od teh gledališč v svojo zgodovino lahko s ponosom in brez zadrege zapiše, da je njegovo podobo pomembno sooblikoval igralec Janez Debeljak. Morda bi bilo prebahavo reči, da brez njega teh gledališč ne bi bilo, nobenega dvoma pa ni, da bi bila drugačna, morda celo manj značajska razpoznavna.

V dostopnih zapisih je mogoče prebrati o igralcu Janezu Debeljaku kot igralcu z veliko mero komedijantskega temperamenta, s katerim je svojim vlogam vdihnil svojevrstno prikupnost in sproščenost, o njegovi domiselnosti, naravni preprostosti, duhovitosti, iznajdljivosti, smislu za kolektivno igro itn. Prav zaradi teh lastnosti se je morda najbolj znašel in počutil doma v »komedijantskih« vlogah, čeprav je tudi »resne« oblikoval z enako zavzetostjo in odgovornostjo – do avtorja, do vloge in do gledalcev. Zaradi teh lastnosti lahko o Debeljakovih številnih vlogah govorimo v množini, torej o njegovih gospodih Paravicinijih (Mišelovka), baronih (Ta veseli dan ali Matiček se ženi), Balantačih (Vdova Rošlinka), Švejkih (Vstajenje Jozefa Švejka), Selsdonih (Hrup za odrom), Doolitlih (Pigmalion), Feliksih (Naši trije angeli), glavarjih (Coprniška krvava rihta v Loki), Gabrijelih (Sredi vrtov), Peninkulusih (Dvojčka), Tejreziasih (Kralj Ojdipus), Pantaleonih (Prebrisana vdova) in drugih, saj ne samo vsaka vloga, ki jo je odigral posebej, temveč tudi vsak njegov nastop v posamezni vlogi pomeni izvirno in enkratno oblikovalsko dejanje. In zaradi teh človeško toplih in razorožujočih posebnosti, zanje smo ga gledalci skozi ta dolga ustvarjalna leta nagrajevali z aplavzi, mu je priznanje izrekla Občina Škofja Loka, s srebrno plaketo občine (1993) in tudi strokovna gledališka javnost: leta 1993 Zveza kulturnih organizacij Slovenije z zlato Linhartovo značko in leta 1994 Sklad Staneta Severja s Severjevo nagrado za igralske dosežke na ljubiteljskem odru.

Suha statistika je seštela njegove vloge na odru: skupaj jih je bilo 71, ob čemer ne štejemo njegovih nastopov v vlogi povezovalca na veselih večerih ali v vlogi dedka Mraza, pa tudi ne v vlogi mestnega klicarja na Venerini poti v Loki in povezovalca na najrazličnejših društvenih (gasilci, Rdeči križ, šole itd.) in drugih prireditvah. Statistika pove tudi to, da se mu je zgodilo, kar se zgodi redkim igralcem, da je namreč isto vlogo igral v več postavitvah istih dramskih besedil, pri čemer pa njegove vloge, ki jih je zaigral dvakrat ali trikrat, nikoli niso bile zgolj ponovitve prve igre. Po trikrat je zaigral Gospoda Paravicinija v Mišelovki (1962, 1976, 1996) in Švejka (1974, 1984, 1994), dvakrat pa vlogo Selsdona v Hrupu za odrom (1988, 2007). Zadnja vloga, ki jo je Janez Debeljak odigral na Loškem odru, preden mu je bolezen vzela moči, je bila vloga Georga Bambergerja v Shafferjevi Črni komediji.

In še dve posebni lastnosti igralca Janeza Debeljaka je treba postaviti pod odrske luči: to sta zvestoba in predanost. Zvestoba ga je vsa ta leta zavezovala delu prav v tem našem gledališču; iz njegove zvestobe gledališkim deskam in načina, kako se je ta lastnost izražala, ter iz predanosti ustvarjalnemu delu in odrekanju za skupni, kolektivni dosežek, ki je hkrati družabno in prijateljsko dejanje, so črpali in se navdihovali, da ne rečemo vzgajali, kar celi rodovi ljubiteljskih igralcev Loškega odra. Prav ta duh zvestobe in predanosti pa je tudi jamstvo, da bo Loški oder ustvarjalno živel naprej.

Debeljakove gledališke vloge od 1955 do 2009

- 1955: E. Harris: MOLČEČA USTA, režija: Peter Jamnik, vloga: FLOYD/FERGUSON, dvojčka
- 1955: R. Murnik: MATAJEV MATIJA, režija: Ivanka Simonič, vloga: KRAJAN, TRGOVEC
- 1956: P. Budak: KLOPČIČ, režija: Jože Avdič, vloga: ILIJA
- 1956: M. Držić: DUNDO MAROJE, režija: F. Finžgar, vloga: BOKČILO
- 1956: B. Hofman: SVETLOBA VELIKE SAMOTE, režija: Branko Berčič, Jože Kloboves, vloga: ADJUTANT ALFONZ don MARINO
- 1956: Moliere: SGANAREL, režija: Janko Krek, vloga: DEBELINKO
- 1956: L. de Vega: PAŠTETAR, režija: Janko Krek, vloga: JUAN
- 1957: Don A. Guimera: V NIŽAVI, režija: Franc Kovač, vloga: HLAPEC NANDO
- 1957: F. Schubert (A. M. Willner, H. Reichert): PRI TREH MLADENKAH, opereta, režija: Janko Krek, Franc Kovač, vloga: MORITZ, slikar
- 1958: G. Middleton, S. Oliver: ČUDOVITE PUSTOLOVŠČINE ALI POBEGLA NEVESTA, režija: Vinko Primožič, vloga: NADZORNIK GILSON
- 1958: L. Zupanc: BELOKRANJSKI KRESOVI, režija: Lojze Zupanc, vloga: LOJZE, Markov brat
- 1958: J. Sket: MIKLOVA ZALA, režija: F. Finžgar, vloga: TEVŽE, kmečki fant
- 1961: D. M. Bučar: ŠTUDENTJE SMO, režija: Franc Kovač, vloga: OKI
- 1961: M. Držić: TRIPČE DE UTOLČE, režija: Franc Kovač, vloga: ni podatka
- 1962: Fr. farsa iz XVI. stol.: KADAR SE ŽENSKI JEZIK NE SUČE, režija: Janko Krek, vloga: ni podatka
- 1962: A. Christie: MIŠELOVKA, režija: J. Krek, vloga: PARAVICINI
- 1963: A. T. Linhart: TA VESELI DAN ALI MATIČEK SE ŽENI, režija: Zdenko Furlan, vloga: BARON NALETEL
- 1963: Tavčar - Polenec: VISOŠKA KRONIKA, (na Gradu) režija: Polde Polenec, vloga: PISAR
- 1964: I. Venezis: BLOK C, režija: Peter Jamnik, vloga: ZAPORNIK FEDON FILIPPAKIS
- 1964: W. Shakespeare: ZIMSKA PRAVLJICA, režija: Polde Polenec, vloga: PAVLIHA, ovčarjev sin
- 1967: P. Schurek, H. Sussmann: PESEM S CESTE, režija: Poldka Štiglic, vloga: VIOLINIST KAREL
- 1968: R. Gobec: PLANINSKA ROŽA (opereta), režija: Jože Avdič, vloga: IZIDOR, sluga
- 1969: Moliere: GEORGE DANDIN, režija: S. Jesenovec, vloga: ni podatka
- 1972: C. Golar: VDOVA ROŠLINKA, režija: Jože Avdič, vloga: BALANTAČ

- 1972: E. Majaron: GRMENJE BREZ DEŽJA, (EG Oder - Galerija) režija: Peter Jamnik, vloga: INŠPICIENT
- 1973: Tavčar - Polenec: V ZALI, režija: P. Polenec, vloga: ŠEPASTI TINČE
- 1973: J. Krek: ŠKOFJA LOKA SKOZI STOLETJA, režija: J. Krek in J. Vozny, vloge: pater AGATANGEL (Škofjeloški pasijon), PISAR (Visoška kronika), MACAFUR (Dva bregova)
- 1974: I. Torkar: VSTAJENJE JOZEFA ŠVEJKA, (EG Oder - Galerija) režija: Jože Vozny, vloga: ŠVEJK
- 1975: I. Torkar: KURENT, režija: Igor Torkar, vloga: PESNIK
- 1975: Grimm - P. Štiglic: TRNULJČICA, režija: Poldka Štiglic, vloga: BAMBO, dvorni norček
- 1976: A. Christie: MIŠELOVKA, režija: Janko Krek, vloga: PARAVICINI
- 1977: M. Remec: DELAVNICA OBLAKOV, režija: Zdenko Furlan, vloga: DREJČ RUTAR, kmet
- 1978: L. Aškenazy: DRŽAVNI ŽENIN, režija: Zdenko Furlan, vloga: FRIDOLIN
- 1982: I. Mrak: IVAN GROHAR, režija: Zdenko Furlan, vloga: VRBA, profesor, slikar, uradnik
- 1983: M. Ješe: TETA MILA, veseli večer, režija: Miha Ješe, vloga: ni podatka
- 1983: Moliere: SGANAREL, režija: Andrej Šubic, vloga: SGANAREL
- 1984: J. Hašek: ŠVEJK, režija: Zdenko Furlan, vloga: ŠVEJK
- 1986: B. Brecht: OPERO VAM ZAIGRAMO, režija: Igor Žužek, vloga: PECHUM
- 1988: M. Frayn: HRUP ZA ODRUM, režija: Lojze Domajnko, vloga: SELSDON
- 1989: V. Havel: OBVESTILO, režija: Igor Žužek, vloga: VACLAV KUBŠ
- 1988/89: G. B. Shaw: PIGMALION, režija: Lojze Domajnko, vloga: ALFRED DOOLITTLE
- 1990/91: S. Mrožek: TANGO, režija: Lojze Domajnko, vloga: EVGENIJ
M. Dekleva: VONJ PO MRTVECIH, režija: Iztok Alidič, vloga: GOVEKAR (Zadničar)
- 1991/92: E. de Filippo: OH, TE PRIKAZNI, režija: Slavko Kurdija, vloga: GASTONE KALIFANO
- 1992/93: N. Simon: ZARES ČUDEN PAR, režija: Matija Milčinski, vloga: MURRAY
- 1993: SREBRNI GRB OBČINE ŠKOFJA LOKA za 40-letno gledališko ustvarjalnost
- 1993: ZLATA LINHARTOVA ZNAČKA, priznanje ZKO Slovenije za izjemne dosežke na področju gledališke in lutkovne dejavnosti
- 1993/94: J. Kesselring: ARZENIK IN STARE ČIPKE, režija: Marjan Bevk, vlogi: MR. GIBBS, POROČNIK ROONEY
- 1994/95: I. Torkar: VSTAJENJE JOZEFA ŠVEJKA, režija: Marjan Bevk, vloga: JOZEF ŠVEJK
- 1994: NAGRADA SKLADA STANETA SEVERJA za življenjsko delo v slovenskem ljubiteljskem gledališču
- 1995/96: A. Christie: MIŠELOVKA, režija: Matija Milčinski, vloga: GOSPOD PARAVICINI
- 1996/97: N. Coward: HUDOMUŠNA PRIKAZEN, režija: Brane Kraljevič, vloga: DR. BRADMAN
- 1997/98: S. in B. Spewack: NAŠI TRIJE ANGELI, režija: Matija Milčinski, vloga: FELIX DUCOTEL
- 1997/98: Tavčar - Kaluža: COPRNIŠKA KRVAVA RIHTA V LOKI, režija: Matija Milčinski, vloga: GLAVAR MÄNDL
- 1998/99: V. Möderndorfer: SREDI VRTOV, JOŽEF IN MARIJA, režija: Jože Valentič, vlogi: GABRIJEL, SOSED
- 1999: samostojni nastop: kovač DEMŠAR (v loškem narečju)

- 1999/2000: L. Kaluža: MAX-X, režija: Metoda Zorčič, vloga: MAKS, dedek
T. M. Plavt: DVOJČKA, režija: Matija Milčinski, vloga: PENINKULUS
- 2000/01: N. Machiavelli: MANDRAGOLA, režija: Marjan Bevk, vloga: PATER TIMOTEJ
- 2001/02: Sofokles: ANTIGONA, režija: Matija Milčinski, vloga: TEJREZIJAS, DUHOVNIK,
PASTIR
- 2001/02: Tavčar - Kaluža: VIZITATOR IZ FREISINGA, režija: Jože Vozny, vloga: KONRAD
- 2003/04: C. Goldoni: PREBRISANA VDOVA, režija: Matija Milčinski, vloga: PANTALEONE DEI
RISOGNOSI
- 2004/05: I. Brešan: SLAVNOSTNA VEČERJA V POGREBNEM ZAVODU, režija: Miha Alujevič,
vloga: DON FELICIO
- 2005/06: W. Shakespeare: BENEŠKI TRGOVEC, režija: Matija Milčinski, vloga: STARI GOBBO
- 2006/07: M. Camoletti: STROGO ZAUPNO, režija: Matija Milčinski, vloga: ŠIMEN
- 2007/08: M. Frayn: HRUP ZA ODROM, režija: Matija Milčinski, vloga: SELSDON
- 2008/09: B. Nušič: SUMLJIVA OSEBA, režija: Matjaž Šmalc, vloga: TASA
- 2008/09: Tavčar - Kaluža: COPRNIŠKA KRVAVA RIHTA V LOKI, režija: Matija Milčinski,
vloga: NORBERT FRUEBERGER (loški zlatar, prisednik)
- 2009/10: P. Shaffer: ČRNA KOMEDIJA, režija: Branko Kraljevič, vloga: GEORG BAMBERGER

Janez Debeljak kot mestni klicar.
(v lasti Boštjana Debeljaka)

Kritiki o igralcu Janezu Debeljaku

Slovenska gledališka kritika, zlasti kritika ljubiteljskega gledališča, se le redko in obotavljivo loti pisanja o ljubiteljskih predstavah, pa še takrat raje teoretizira, kakor da bi se posvetila ključnim vprašanjem uprizoritve; da bi pa opazila igralčvo stvaritev, mora ta biti res že izjemna, da kritiku pade v oči. Tako je bilo tudi z igro Janeza Debeljaka. Zato le nekaj drobcev, ki pričajo o tem. Kritičarka Rapa Šuklje je igralsko stvaritev Švejka opazila leta 1974, v EG Oder - Galerija: »Po igralski plati velja posebej omeniti Švejka Janeza Debeljaka ...« (Radio Ljubljana, Radijski dnevnik, 13. 1. 1974). France Vurnik ga je opazil v *Pigmalionu*: »Pigmaliona je mogoče uprizoriti, če ima skupina primerna igralca vsaj za dve ključni vlogi, za prodajalko rož Elizo Doolitlovo in njenega očeta, najprej smetarja in potem pripadnika srednjega razreda Alfreda Doolitla. Za obe vlogi sta se našla ne le ustrezna, marveč prav posrečena igralca; za Elizo Bernarda Gašperčič ..., za Doolitla pa slikovit naturščik Janez Debeljak, ki je s svojim preprostim, naravnim in »neigranim« pristopom vnesel v predstavo največ ironije in s tem živahne odzivnosti med občinstvom. ... Janez Debeljak se je z vlogo sproščenega Shawovega rezonerja, smetarja in samokritičnega meščana tako rekoč identificiral z Doolitlom in tako je ironija, ki jo avtor podaja prav prek tega lika, tudi najbolje prihajala do veljave.« (France Vurnik: Temeljito naštudiran *Pigmalion*. Gorenjski glas, 27. 4. 1989). Ali: »Zelo duhovito je zaigral tudi Janez Debeljak, v vlogi Elizinega očeta. Ta nadvse zanimiv in komičen karakter je bil podan s sproščeno in hkrati natančno premišljeno igro.« (Mirjam Novak: *Pigmalion*, Zadnja letošnja premiera na Loškem odru. Dnevnik, 4. 5. 1989). »Uprizoritev je zaznamoval tudi redek jubilej. Igralcu Janezu Debeljaku smo se poklonili ob njegovi petdesetletnici odrskega življenja, režiser pa mu je poklonil v uprizoritvi antologijsko, posebno nemo vlogo (starega Gobba v Beneškem trgovcu, op. LK) ...« (Goran Schmidt: Beneški trgovec, Radio Ljubljana, 29. 10. 2005).

Janez Debeljak o sebi kot igralcu

Kadar je bil govor o njem in njegovi igri, je bil skromni Janče silno redkobe-seden, navado je rekel: »*Sej ni uredn.*« Ko sem ga pred davnimi leti, na začetku najinega poznanstva, vprašal, kako oblikuje svoje vloge, je skromno odgovoril: »Ah, nič jih ne oblikujem, samo gledam, da z vlogo, pa če je kaj pomembna ali ne, pustim na odru sled!« In pri tem dodal svoj znani šegavi: *a veš*. Samo toliko.

Malce bolj se je razgovoril o sebi, ko je bil k temu »prisiljen«, npr. ob nagradah za življenjske igralske dosežke je moral pristati na intervjuje z novinarji. Tako ob prejemu zlate Linhartove značke novinarki Gorenjskega glasa Lei Mencinger: »Prideš prvikrat (na oder, op. LK), ker ti nekdo reče, da pridi, drugič pa že čutiš, da moraš iti. Ker pa sem pri svojem poklicnem delu imel vseskozi opravka s številkami, je bilo igranje zame še posebej prijetna sprostitev, veselje in zadovoljstvo,

nekakšna rekreacija duha ... Potem mine nekaj let, pa še igraš, pa mine deset, dvajset let, pa si še na odru, in potem je tu že štirideset let, pa me še vedno ob večerih ni doma – sem v gledališču. ... Ja, tudi pel sem. V Škofji Loki so bile operete pred časom izredno popularne. Morda se bo kdo še spomnil ... To so bile predstave z živo glasbo, saj smo k sodelovanju povabili vojaško godbo. S temi operetami smo gostovali po vsej Gorenjski. Bilo je zabavno, veselo, občinstvo pa navdušeno, da so ploskali na odprti sceni ... Igralci imajo zdaj to srečo, da jih v predstavi ne vodijo ljubiteljski režiserji, pač pa tudi poklicni, to je ogromna razlika. Razlika med gledališčem pred desetletji in današnjim pa je opazna tudi drugače: na odru je vse več mladih igralcev, tudi v dvorani med občinstvom je vsako leto več mladih. Kaj bi hoteli še več? To lahko samo pomeni, da bo gledališče živelo še naprej, v Škofji Loki pa še posebej.« (Lea Mencinger: Igranje je rekreacija duha, Janez Debeljak, igralec. Gorenjski glas, 10. 12. 1993). In še: »Ne, ne bi mogel reči, katera vloga mi je bila najbolj pri srcu, prav gotovo jih je bilo več. Rad sem nastopal v Molierovih komedijah, v Držićevih, bil sem grof v Županovi Micki, igral sem v Visoški kroniki, V Zali, bil sem dr. Doolittle v Pigmalionu, kdo bi si vse zapomnil. Ne, take vloge, za katero bi pa z gotovostjo rekel, ta je doslej moja najboljša, te še ni bilo. Vedno mislim, kaj bo prinesla naslednja vloga, kako trd oreh bo zame: to pa je izziv, zaradi katerega smo pač igralci na odru. Pri tem pa ni pomembno, ali gre za glavno vlogo ali za povsem obrobno, vsaka je pomembna, sploh je vsak del predstave pomemben za celoten učinek.« (Lea Mencinger: Odrskih štirideset let, Janez Debeljak, Severjev nagrajenec. Gorenjski glas, 23. 12. 1994). Na vprašanje novinark Andreje Kopač, za Ločanko, katero vlogo bi igral še enkrat, je odgovoril: »Oh, to težko rečem. Vsako leto človek *rata* starejši in dobiva nove priložnosti. Ko sem igral dvornega norčka Mamba iz Trnuljčice in so otroci kričali, naj ne poduham cveta, ker bi potem zaspal, ja, to je bil tisti pristni stik z gledalci, ko veš, da res živijo s teboj. Drugače sem pa bil zelo rad dedek Mraz. Ko gledaš otroke, kako pridejo k tebi s tistimi velikimi *učkami* pričakovanja in veš, da si ti v tistem trenutku njihovo središče sveta, je to občutek, ki je nepopovnljiv, seže pa v srce.« (Andreja Kopač: Zvestoba in predanost gledališču, Janez Debeljak ... praznoval 50-letnico pripadanja gledališkemu odru. Ločanka, december 2005).

Ja, Janče je bil človek in igralec s široko odprtimi očmi ter otroško velikim in toplim srcem.

VIRI:

SIZAL-ŠKL 335, Janko Krek, t. e. 1.

SIZAL-ŠKL 238, Loški oder, t. e. 1-7.

SIZAL-ŠKL 237, Knjižnica Ivana Tavčarja, t. e. 9.

Arhiv Loškega odra, Zapisniki, kritike, ocene, poročila, 1986-2010.

Janez Debeljak, osebni arhiv (hrani sin Boštjan Debeljak).

Boštjan in Romana Debeljak, ustne informacije avtorju, 11. 11. 2011.

Matjaž Eržen, ustne informacije avtorju, 14. 11. 2011.
Andreja Kopač: Zvestoba in predanost gledališču. Ločanka, december 2005.
Lea Mencinger: Igranje je rekreacija duha. Gorenjski glas, 10. 12. 1993.
Lea Mencinger: Odrskih štirideset let. Gorenjski glas, 23. 12. 1994.
Mirjam Novak: Pigmalion. Dnevnik, 4. 5. 1989.
Goran Schmidt: Beneški trgovec. Radio Ljubljana, 29. 10. 2005.
France Vurnik: Temeljito naštudiran Pigmalion. Gorenjski glas, 7. 4. 1989.

Slavko Fojkar

(1920–2011)

Slavko je bil deseti od enajstih otrok v družini; sam je rekel, da je deseti brat. Poznali smo ga kot Špehovega Slavkota, še po priimku starega očeta Jakoba Špeha, ki je bil v drugi polovici 19. stoletja žandar v Loki. Starejši Ločani so ga poznali tudi kot Cesarjevega Slavkota. Slavkov oče je bil leta 1915, že dvainštiridesetleten, vpoklican v 1. svetovno vojno, ker je imel številno družino, so ga dodelili za ordonanca. Da je bil bolj viden, je v belih hlačah prenašal pošto iz soške fronte preko Vršiča na Koroško. Ko je v teh hlačah prihajal na krajše dopuste v Loko, so ga Ločani šaljivo imenovali cesar, saj je samo ta smel nositi bele hlače. Po

Slavko Fojkar

1. svetovni vojni, leta 1919, je Slavkov oče nastopil službo enega od treh elektro-strojnikov, vzdrževalcev v novi elektrarni v Skalcah v Binklju, ki obratuje še danes.

Tako je Slavko svojo lepo pa tudi trdo mladost preživel na Centrali, kot smo včasih rekli elektrarni. Že mlad je moral poprijeti za vsakršno delo. Izučil se je za peka, leta 1945 je opravil mojstrski izpit. Med zadnjo vojno je bil leta 1943 za nekaj mesecev mobiliziran v nemško vojsko, od koder so ga zaradi poškodb, ki jih je dobil ob bombardiranju vojašnice, odpustili. Do konca vojne je potem delal pri cestnem podjetju v Škofji Loki. Po vojni je bil sprva zaposlen v Thalerjevi tekstilni tovarni v Vincarjih (do njene ukinitve), pozneje v Predilnici na Trati. Leta 1959 – po preselitvi Loškega muzeja iz Puštalskega gradu na Loški grad – je postal »grajski oskrbnik« oziroma hišnik, kot so zapisali v pogodbah. Vendar Slavko ni bil le hišnik, ampak tudi gospodar, vzdrževalec, vrtnar, sadjar in, če je bilo treba, tudi gostilničar ter vodič po muzejskih zbirkah. Skrbel je za Škoparco, ki jo je za nekaj časa oživil z rejo domačih živali. Na sejah odbora Muzejskega društva je poskrbel, da smo lahko s »tekočimi zadevami« zaključili zadnjo točko dnevnega reda. Velikokrat mu je pri delu pomagala cela družina.

Leta 1978 se je upokojil kot vzdrževalec v Tekstilindusu v Kranju. Šele takrat se je lahko bolj posvetil svojemu konjičku, tj. petju. Že v zaključnem spričevalu osnovne šole je imel odlično oceno iz glasbe. Vključil se je v upokojenski moški pevski zbor in kmalu potem tudi v Cerkveni moški zbor Polde Polenec pri župniji cerkvi v Škofji Loki. Bil je eden tistih discipliniranih pevcev, ki si jih želi vsak pevovodja. Ko ni mogel več na vaje, nas je občasno še prihajal poslušat, na »moško nedeljo«.

Z odhodom »starega Ločana« se je spet odkrušil delček tisočletnega loškega obzidja in v pozabo je odšla marsikatera loška postorijca.

Niko Kavčič

(1915–2011)

V 96. letu je 31. oktobra 2011 v Bolnici dr. Petra Držaja v Ljubljani umrl bančnik Niko Kavčič. Bil je eden tistih Ločanov, ki so dejavno posegali tudi v slovenska nacionalna dogajanja v drugi polovici 20. stoletja, upam si zatrditi, da med Ločani najvplivnejši. Bil je v službah, v katerih je lahko vplival predvsem iz ozadja, kot siva eminenca. V zadnjih letih 2. sv. vojne je bil med prvaki VOS na Gorenjskem. V prvem desetletju po vojni je vodil ekonomski oddelek Udbe in kot tak ustanovil več podjetij, ki so se pozneje izkazala za paradne konje slovenskega gospodarstva: Autocommerce, Droga, LTH, Splošna plovba, Tehnunion, avtomobilsko delavnico v Novem mestu, iz katere sta se razvi-

Niko Kavčič ob njegovi 90-letnici. Glasova preja, 29. 11. 2005. (foto: Tina Dokl)

li sedanji firmi Revoz in Adria Mobil ... Šlo je za državni kontrabant velikih razsežnosti, dogajal se je ob takrat še nedorečeni zahodni meji. Del izkupička od tega donosnega posla (reeksport cigaret, proizvodnja in prodaja umetnega popra ...) je oddelek vlagal v nova podjetja z ambicioznim poslovnim programom. V letih 1955–1972 je bil prvi mož slovenskega bančništva. Jeseni 1972 je bil skupaj s prijateljem Stanetom Kavčičem umaknjen iz javnega življenja. Vanj se je vrnil po Stanetovi smrti (1987), kot izvršitelj njegove duhovne oporoke, knjige Dnevnik in spomini (1988). Uredništvo in javno promocijo knjige je zaupal Janezu Janši in Igorju Bavčarju ter ju tako lansiral v politično orbito ... Nadaljevanje je znano.

Rodil se je 7. decembra 1915, v Škofji Loki, v obrtniški družini. Oče Ivan (Migutov) je bil kleparski in ključavničarski mojster, mati Helena (Mišnčarjeva) je podedovala gostilno. Imela sta enajst otrok, preživelo jih je osem, šest bratov in dve sestri. Otrok nista vzgajala le v tradicionalnem katoliškem duhu, temveč tudi v duhu svobodomiselnosti in narodne zavednosti, ki ga je tedaj gojilo predvsem telovadno društvo Sokol. V njem si je skupaj z brati tudi Niko utrdil telo in duha,

s sokoli je prvič v življenju odšel na daljšo pot, v »zlato Prago«. Odločitev petih bratov Kavčičev, da se že leta 1941 pridružijo narodnoosvobodilnemu boju, izhaja iz njihovega značaja in predvojne vzgoje.

Ko je leta 1937 končal Državno trgovsko akademijo v Ljubljani in se oktobra istega leta zaposlil v Kreditnem zavodu za trgovino in industrijo (tedanji ljubljanski podružnici družbe Creditanstalt), je nastopil pot bančnika kot svoje osrednje poklicne dejavnosti. V bančnih službah je preživel več kot dvajset let: 1937–1942, 1944–1945 in 1955–1972. Prva je bila v pravkar imenovanem ljubljanskem zavodu, druga pa v Denarnem zavodu Slovenije v Črnomlju, od septembra 1944 do konca aprila 1945. 4. marca 1955 je bil imenovan za prvega direktorja tedaj ustanovljene Komunalne banke Ljubljana. V letih 1960–1963 je bil generalni direktor republiške centrale Narodne Banke Jugoslavije v Ljubljani, 1963–1965 pa generalni direktor Splošne gospodarske banke SRS. Ker je na tem položaju zavrnil deficitarni projekt financiranja EKK Velenje (tedanjo različico TEŠ 6), je bil umaknjen na položaj namestnika generalnega direktorja Jugobanke v Beogradu. Ko je njegov »zaščitnik« Boris Kraigher postal predsednik zvezne vlade, se je lahko vrnil v Ljubljano in leta 1967 postal predsednik Združenja bank Slovenije. Vrhunec njegove kariere je bil v letih 1969–1972, ko je bil generalni direktor Kreditne banke in hranilnice Ljubljana, pozneje Ljubljanske banke, ki je postala pojem slovenskega bančništva v Jugoslaviji in tudi širše. Na vseh teh vodilnih položajih v bankah se je zavzemal predvsem za troje: osamosvajanje slovenskega bančništva od beograjskega, združevanje razdrobljenih slovenskih bank v eno in močno povezavo, kar je hkrati pomenilo postavljanje finančnih temeljev za slovensko osamosvojitve.

V Kavčičevi življenjski zgodbi beremo tudi, kako je v Škofji Loki nastal LTH. Bilo je leta 1953, ko je bilo treba, zaradi ureditve razmer na zahodni meji, tajno gospodarsko dejavnost UDV ukiniti. Kot zadnja si je Kavčič pri Borisu Kraigherju izbral še dva projekta: ustanovitev slovenske pomorske družbe (zdaj Splošna plovba d.o.o., Portorož) in – kot lokalpatriot – ustanovitev novega in ambicioznega podjetja v rojstnem mestu. »Kot Škofjeločan sem si že ob številnih drugih revitalizacijskih dejavnostih prizadeval, da bi iz zgodovinskega škofjeloškega gradu izselili kaznjence in ga izbrisali iz seznama kazenskih poboljševalnih zavodov. Tedanjo delavnico za električne motorje naj bi spremenili v tovarno hladilnih naprav, ki Škofji Loki pravzaprav pripada glede na predvojno tradicijo ... V sebi, skupaj s pokojnim Ivanom Okornom, predvojnim načrtovalcem proizvodnje hladilnih naprav v tovarni Schneiter v Škofji Loki, ter direktorjem kaznilniške delavnice Ladom Logarjem, sem snoval tovarno s potrebno strojno opremo, z najmanj petsto zaposlenimi delavci. Večje število nekdanjih kaznjencev se je pridružilo izkušenim strokovnjakom nove tovarne.« Tako so na predvojnih temeljih (Schneiter) in iz podjetja Motor, v katerem so kaznjenci izdelovali električne motorje, razvili moderno tovarno hladilnih naprav.

Niko Kavčič je tudi sicer ustvarjalno posegal v loške zadeve, zlasti v 50. letih, čeprav je živel in delal v Ljubljani. V letih 1952–1955 je bil član tedanjega občin-

skega ljudskega odbora (ObLO), slej ko prej je podpiral prizadevanja, ki so jih vodili njegovi tedanji najožji sodelavci v mestu, med njimi brata Pavle in France (Veljko, direktor Šeširja) in prijatelj Marijan Masterl (direktor SGP Tehnik). Pri tem je prišlo do »gotovih napetosti« med Kavčiči na eni in Svetkom Kobalom na drugi strani, zlasti v letih 1954–1958, ko je bil slednji predsednik ObLO (danes bi rekli župan) Škofje Loke. Konflikti so bili tako močni, da so jih obravnavali tudi na CK ZKS, dokumentirano vsaj dvakrat (1953, 1959). V zapisniku seje Izvršnega komiteja CK ZKS z dne 10. 12. 1953 beremo, kako France Popit, tedanji sekretar okrajnega komiteja ZKS Kranj, ugotavlja, »da hoče skupina ljudi izven okraja voditi politiko znotraj okraja, kot je to primer s Kavčiči v Škofji Loki ... Stvari do dna nismo prišli, vendar mislim, da bi bilo treba tudi to vprašanje razčistiti.« Boris Kraigher pa na isti seji pripomni, »da bi glede vmešavanja Kavčičev v škofjeloške razmere ne delal iz tega kake posebne afere, kajti odkar se Kavčiči vmešavajo, so v Škofji Loki dejansko marsikaj napravili«. Od poznejših posegov Nika Kavčiča v loške zadeve velja omeniti vsaj še dejstvo, da je v letu 1970 zagotovil denar, potreben za razvoj kmečkega turizma (kreditiranje okrog sto turističnih postelj na področju Starega vrha, v naseljih Zapreval, Četena Ravan in Luša), in ne nazadnje: posredoval je za pomoč obrtni zbornici pri obnovi Kašče, v kateri odtlej deluje tudi izpostava NLB. Niko Kavčič je tudi v zadnjih letih rad prihajal v svojo hišo na Studencu in se sprehodil po rodnem mestu.

Še vedno ni povsem »razčiščeno« vprašanje, kdo je prof. Pavletu Blazniku omogočil, da je lahko šel v München raziskovat freisinške arhive – Kobal ali Kavčič? V predgovoru v temeljni loški zgodovinski knjigi Škofja Loka in loško gospostvo (1973) je avtor med drugim zapisal: »S prav posebnim poudarkom pa velja moja hvaležnost guvernerju Narodne banke Slovenije Svetu Kobalu, ki mi je

Ločana Niko Kavčič in Sveto Kopal, z otrokoma
v ljubljanskem parku Tivoli, 27. aprila 1948.

ves zavzet za moje delo pred dolgimi leti kot predsednik občine Škofja Loka znal oskrbeti finančna sredstva in mi s tem omogočil sistematično delo v zakladnici loških arhivalij – v münchenskih arhivih.« Niku Kavčiču pa je v izvod že izšle knjige lastnoročno napisal: »Spoštovanemu Niku Kavčiču v zahvalo za pomoč, ki mi je omogočila delo v münchenskih arhivih / Pavle Blaznik / Ljubljana, v juliju 1973.« Kakšna je torej resnica? Niko Kavčič pojasnjuje: »Najprej je bila ideja, šele za njo je prišla finančna rešitev ... Ideja, ki ste jo pripisali Kobalu, se je skuhalo v moji glavi. Leta 1950 sem obiskoval Goethejev institut na Bavarskem, v Ebersbergu. Tam sem prišel v stik s profesorjem dr. Adolfom Eichenseerjem. Povabil sem ga na izlet v Freisinški muzej. Že votivna slika v hodniku muzeja me je stisnila pri srcu. Pri nadaljnjem ogledu mi je rasla domišljija; saj smo se takrat škofjeloški domačini veliko angažirali na revitalizaciji Loke ... Prav v tem času me je prizadela vest, da se je Savinjskih Alpah smrtno ponesrečil sin profesorja Blaznika. Po vsem tem sem zasnoval načrt, da profesorju omogočim znanstveno delo v münchenskem muzeju. Svoji takratni inozemski organizaciji, ki jo je vodil Kranjčan Bojan Tajnik, sem naročil, da omogoči profesorju vse, kar je potrebno, da bo lahko nemoteno opravil svojo nalogo. Tajnika sem večkrat vprašal za profesorjevo počutje zaradi tragične izgube sina, le-ta mi je vselej odgovoril, da svojo žalost premaguje z dolgimi delovnimi urami ... Svetko Kobal je bil v tistem času župan, zato sem njega naprosil, da bi kot prva uradna oseba opravil vse nujne organizacijske postopke. Seveda pa je po vrnitvi s študijskega bivanja na Bavarskem profesor svoje sodelovanje z občino poglobil, da bi izpeljal svoj in naš zgodovinski projekt. Zame je bila takrat bolj pomembna ideja in njena izpeljava, kakor sama finančna rešitev. Pozneje so počastitve pripadale drugim, sprejemali so jih z odprtimi rokami ...« (Gorenjski glas, 29. 10. 1999) Ideja je bila torej Kavčičeva (ki pa je bil leta 1973 že v nemilosti), pri izvedbi je sodeloval tudi Kobal.

Niko Kavčič je torej v svojem življenju opravljal nekatere visoke javne funkcije, zlasti v bančništvu, predvsem pa je deloval kot siva eminenca, »človek iz ozadja« – in ravno kot tak večkrat odločilno posegel v prelomna nacionalna in škofjeloška dogajanja. Predsednik republike dr. Janez Drnovšek mu je leta 2006 podelil zlati red za zasluge – »za delo in zasluge v dobro slovenskemu narodu in še posebej za pomemben prispevek pri vzpostavljanju temeljnih razmerij v bančništvu ter gospodarske in finančne moči Republike Slovenije«. Hkrati zna biti, da je bil Niko Kavčič edini Slovenec, ki so mu priznali status dvojnega prvoborca – v letih 1941 in 1991! Dobil je namreč partizansko spomenico 1941 in znak veteranov 1991; tega mu je izročil Janez Janša. V Škofji Loki kakšnega posebnega priznanja ni dobil. Leta 2009 je občinski svet zavrnil predlog, da se ga razglasi za častnega meščana. Po njegovi smrti pa lahko že zapišemo, da mu pripada ugledno mesto v slovenski in loški zgodovini.

VIRI:

Pot v osamosvojitve, avtobiografija Nika Kavčiča, izšla dvakrat, 1996 in 2001; osebni arhiv Nika Kavčiča in pogovori z njim.)

Vinko Mohorčič

(1937–2011)

Vinko Mohorič se je rodil 13. decembra 1937, pri Migut v Škofji Loki. Vse njegovo življenje je bilo ves čas tesno povezano z rodnim mestom. Tu je obiskoval osnovno, kovinarsko in delovodsko šolo. Zaposlil se je v LTH kot strugar in tu tudi dočkal upokojitev (1993). Še ne dvajsetleten je spoznal Hedviko, ki je v Loko prišla iz Marije Reke pri Preboldu, čez eno leto sta se poročila. Dom sta si ustvarila na Klobovsovi ulici. Zelo je bil navezan na oba sinova, v času bolezni pa zlasti na vnuke. Kot desetleten otrok se je s prijatelji in sošolci začel ukvarjati s smučanjem. Že kot mlad fant je bil športnik in tekmovalec v alpskem smučanju. Kasneje je naredil izpit za učitelja smučanja in dolga leta otrokom in odraslim pomagal osvajati prve zavoje na snegu. Bil je dolgoletni član Smučarskega kluba Alpetour Škofja Loka, kjer je pomagal pri organizaciji tekom, pripravi prog, v kasnejših letih je bil tudi

Vinko Mohorčič z garami, polnimi otrok, in v spremstvu mestnih gospa.
Posnetek z Venerine poti.

sodnik. Sodeloval je na vseh tekmah Pokala Loka, FIS tekmah in tekmah za otroke, na smučarskih sejmih in tudi prijateljskih druženjih v okviru kluba. Zadnja leta so ga športniki pogrešali, saj zaradi bolezni ni mogel več aktivno sodelovati.

Vinko je imel na svoji življenjski poti mnogo preizkušenj, ki so grozile, da ga bodo pogubile, vendar so ga prekalile ter naredile iz njega moža in umetnika. Na eni teh preizkušenj se je srečal z umetnostjo tolčenja bakra, v kateri je našel svoje novo poslanstvo. Doma si je uredil delavnico in neumorno ustvarjal, delo mu je pomagalo prebroditi življenjske težave. Prvi njegov izdelek je bil petelin, sledila so številna druga dela, ki krasijo njegov dom, mnoga so romala tudi daleč po svetu. Za udeležence Pokala Loka, mednarodne tekme za otroke, je naredil pokale v bakru, ki so jih dobitniki ponesli po celem svetu.

Bil je dolgoletni član Prosvetnega društva Sotočje Škofja Loka. Kot član tega društva je sodeloval pri Škofjeloškem pasijonu – kot križenosec in bičar v 11. prizoru – že pri prvi ponovni uprizoritvi leta 1999 in vseh naslednjih. Tu se mu je porodila ideja, da bi posamezne prizore pasijona upodobil v bakru. Tako je nastalo njegovo najbolj znano delo *Pasijon v bakru*, ki ga je razstavljal v avli Občine Škofja Loka, v Stari Loki, na Venerini poti. Posamezne prizore iz pasijona je upodobil na 19 bakrenih reliefih; na vsakem od njih je upodobil tudi posamezne loške značilnosti. Škofjeloška občina je celoten ciklus odkupila, sedaj ga hrani Kapucinski samostan in je na ogled kot stalna razstava. Bil je tudi skrben varuh jaslic, ki jih Prosvetno društvo Sotočje že več kot 15 let zapored za božič postavlja na Mestnem trgu v Škofji Loki.

V okviru Prosvetnega društva je vsako leto sodeloval tudi na Venerini poti. V sprevodu srednjeveških noš je bil oblečen v kmeta, vozil je gare, na katerih so poleg otrok kraljevale tudi loške gospe: Zvezdana, Minka, Hiacinta ... Postal je prava maskota Venerine poti, saj je bila njegova fotografija na številnih propek-tih za to prireditev. Še junija 2011 je, čeprav že slaboten zaradi bolezni, zadnjič peljal gare po Mestnem trgu.

Imel je še veliko načrtov. Želel je narediti Visoško kroniko v bakru. Dogovarjali smo se za delavnice tolčenja bakra, da bi svoje znanje prenesel tudi na mlajše. Kljub močni volji, pomoči družine in zdravnikov, mu ni uspelo premagati bolezni. Dozorel je za večnost. Pogosto smo ga srečevali na Mestnem trgu, posebno zadnja leta, ko ni več zmožal klancev in daljše hoje. Vedno je našel čas za pogovor s prijatelji, znanci in družino. Rad je povedal, da je bil vedno veren človek in ni menjal barve ali obračal plašča po vetru. Pokopali smo ga 8. oktobra 2011, na pokopališču v Lipici.

Življenjska pot Vineta, kot smo mu rekli prijatelji, se je končala prezgodaj, toda zapustil je neizbrisne lepe sledi na mnogih področjih. Smučarski klub Alpetour in Prosvetno društvo Sotočje sta mu posebno hvaležna za njegov nemajhen prispevek k športnemu in prosvetnemu delu v njemu tako dragi Škofji Loki. Vsem nam je lahko lep zgled prizadevnega domoljuba.

Prof. dr. Anton Ramovš

(1924–2011)

Mente et malleo!

Naš častni član dr. Anton Ramovš, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani, je umrl 1. maja 2011, v Ljubljani, kjer je tudi pokopan na starih Žalah. Bil je svetovno znan stratigraf in paleontolog in eden najpomembnejših slovenskih geologov. Njemu se moramo Ločani še posebej zahvaliti, da imamo geološko najbolj raziskano ozemlje v Sloveniji, zahvaliti za njegove vodnike na Lubnik, Ratitovec, Blegoš, v Dražgoše, Sorico in na Soriško planino ter Sveti Miklavž nad Selci; bil je pobudnik zanje, avtor in urednik. V Loških razgledih je bil reden pisec strokovnih prispevkov, od prve številke leta 1954 pa vse do konca svoje strokovne ustvarjalnosti. Več kot petdeset tehtnih besedil je napisal! V naših vsakoletnih domoznanskih zbornikih je pisal o geološki sestavi in zgradbi tal, rudnikih, kamnolomih, apnencih, kamninah, še posebej o naših škofjeloških apnencih z roženci, škofjeloškemu konglomeratu, zaliloškem skrilavcu, hrastniškem kremenovem konglomeratu – »hrastovcu«, o mineralih, fosilih, »ročancih« – kamnitih portalih in okenskih okvirih, mlinskih kamnih, »stopicah« – kamnitih možnarjih pa tudi o cerkvah, kapelicah in drugih naravnih ter kulturnih znamenitostih na Loškem. Ob njegovi 65-letnici je v Loških razgledih (36/1989, str. 124–125) o njem pisal njegov stanovski kolega, akademik Mario Pleničar. Leta 2003 je bil v jubilejni, petdeseti številki (str. 273–274), ponovno predstavljen ob proglasitvi za častnega člana Muzejskega društva Škofja Loka. Da si lahko sploh predstavljamo ustvarjalnost prof. dr. Antona Ramovša, je vredno prebrati spominski zapis njegovega stanovskega kolega prof. dr. Jerneja Pavšiča v letošnji reviji Geologija 54/1.

Profesor dr. Anton Ramovš je leta 1999 v cerkvi Marijinega oznanenja odprl razstavo tamkajšnjih najdb mineralov in fosilov, avtorja Franceta Stareta.

(foto: A. P. Florjančič)

V teh člankih lahko preberete več o njegovi življenjski in znanstveni poti, dosežkih in priznanjih, ki jih je prejel za svoje delo.

Ob tej priložnosti pa povejmo še o eni, za Ločane zelo pomembni stvari. Svoji Loki, Anton Ramovš je bil rojen v Dolenji vasi v Selški dolini, je zapustil svojo strokovno materialno zapuščino. Skupaj s prof. Francetom Planino je v Loškem muzeju uredil geološko zbirko, leta 2003 pa je istemu muzeju daroval še obsežno in dragoceno paleontološko zbirko. Prav tako je Knjižnici Ivana Tavčarja v Škofji Loki podaril več tisoč knjižnih enot edinstvenega strokovnega gradiva, Zgodovinskemu arhivu Ljubljana, Enoti v Škofji Loki pa različno dokumentarno gradivo in korespondenco s strokovnjaki ter raziskovalnimi institucijami z vsega sveta.

Anton Ramovšu za to, kar je storil za nas in za Loko posebej, ni treba ravno postaviti spomenika v Alejo znamenitih Ločanov, čeprav je tudi tam zanj zaslužno mesto. Še bolj se mu bomo oddolžili za njegovo delo, če bomo znali in hoteli to njegovo dediščino tudi primerno predstaviti strokovni in laični javnosti. Tako bo Loka poleg zgodovinskega in pasijonskega mesta ter »slovenskega Barbizona« postala še naravoslovno pomembno mesto in se s tem še dodatno uveljavila v svetu. To bi bilo lahko še tehtnejše, če bi znali ob njegovi zapuščini ohraniti tudi imenitni Branisljevi zbirki rud jedrskih surovin in sistematske zbirke radioaktivnih mineralov. Za večino teh zbirk se zaradi naše nezainteresiranosti že zanimajo druge slovenske institucije.

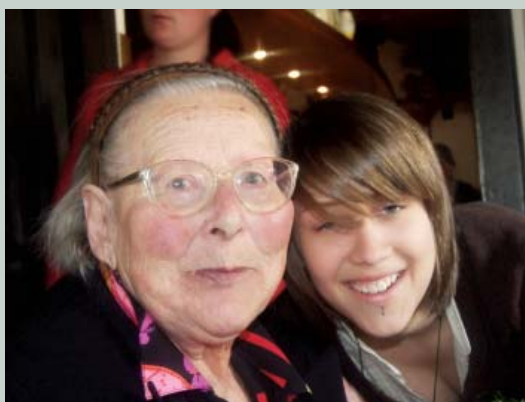
Mente et malleo,¹ bi nam ob tem dejal naš pokojni častni član dr. Anton Ramovš, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani in častni občan Občine Železniki.

1 *Mente et malleo* (lat.) = *Duh in kladivo* je svetovno geslo montanistov. (op. ur.)

Zvezdana Zadnik

(1919–2011)

V letu 2011 je smrt vzela veliko naših znancev, med njimi tudi gospo Zvezdano Zadnik. Zvezdana po rodu sicer ni bila Ločanka, vendar je večji del svojega življenja preživela prav tu, v Loki. Lahko rečemo, da je bila zlita z Loko, dejavna na mnogih področjih. Njena pojava, v podobi elegantne stare gospe, včasih v narodni noši ali preproste meščanske žene, je Spodnjemu trgu in Mestnemu placu dajala posebno barvitost. Bila je ena tistih Ločank, ki se jih bomo še dolgo spominjali.

Zvezdana Zadnik z vnukinjo,
v Domu starejših občanov v Stari Loki.

Rodila se je v Metliki, 22. decembra 1919, očetu Jožetu, doma iz Ribnice, in materi Mariji, doma z Jezerskega. Oče je bil občinski tajnik v Metliki, mama je pred poroko gospodinjala nekemu gospodu na Bledu.

Komaj petmesečna dojenčica se je s starši preselila v Škofjo Loko, kjer je potem odrasčala in se šolala. Po osnovni šoli je obiskovala štiriletno meščansko šolo pri uršulinkah in opravila tudi dveletni nemški trgovski tečaj; kasneje je svoje znanje obogatila še s strojepisjem in stenografijo.

Štiri leta pred drugo vojno je prakticirala pri očetu, tedaj občinskem tajniku v Loki. Leta 1938 so se ponovno selili, tokrat v Trebnje. Po poroki (1941) se je preselila v Zagreb in tam preživela vsa vojna leta, po ločitvi leta 1945 pa se je spet vrnila k staršem v Trebnje in se zaposlila na tamkajšnjem Okrajnem ljudskem odboru.

Leta 1950 je rodila hčerko Miro. Po očetovi smrti (1951) se je z mamo in hčerko vrnila v Škofjo Loko ter se naselila v hišo, po domače imenovano pri Čič ali *Stalanik*, na Spodnjem trgu 33, kjer so nekoč izdelovali klobuke. Zaposlitev je

našla na občini, in sicer kot administratorka. Vmes je uspešno zaključila srednjo ekonomsko šolo. Leto dni (1961/62) je delala na Zavodu službe pravne pomoči, nato pa se je do upokojitve zaposlila v tovarni Odeja, kjer je delala 13 let. Ves čas je skrbela za mamo in se posvečala hčerki, nikoli pa ni odrekla pomoči sočloveku ali prijatelju. Kot dobra strojepiska je natipkala nešteto maturitetnih, seminarskih in diplomskih nalog.

Po mamini smrti se je morala preseliti na Mestni trg 30, po domače *Knežak*, *Francel*, *Matevž*, vendar le za nekaj let, saj je težko premagovala veliko stopnic v drugo nadstropje. Vesela je bila, ko je dobila ugodnejše in večje stanovanje na Mestnem trgu 8, po domače *Kašman*.

Svoj prosti čas je namenjala najrazličnejšim dejavnostim. Po prihodu v Škofjo Loko se je takoj vključila v amatersko skupino Loškega gledališča, kjer je v nekaj desetletjih preigrala nešteto vlog. Njena duša se je najbolj veselila dela v loškem gledališču; tu je pokazala svojo veselo nprav, s svojo hudomušnostjo in karikiranjem je spravljala v smeh nešteto gledalcev na veselih večerih. Na leta igranja je imela lepe spomine, zlasti se je rada spominjala otroških iger (Sneguljčica, Trnuljčica, Rdeča kapica), čeprav so njeno igralsko pot zaznamovale tudi resnejše vloge v raznolikem dramskem repertoarju. Posebej se ji je vtisnila v spomin Visoška kronika. V stranskih vlogah je nastopila celo v nekaterih slovenskih filmih. Sama sem jo videla le v nekaterih gledaliških vlogah, vse je odigrala prepričljivo. V knjižnici je ob dedku Mrazu igrala babico Zimo, kasneje je še s štirimi Ločankami odigrala vlogo upokojenke v Majerholdovem enkratnem gledališču.

V gledališču se je srečala s profesorjem Jankom Krekom, ravnateljem loške knjižnice, ki jo je povabil k delu v knjižnici. Prav tu sem jo spoznala kot marljivo tipkarico, ki je do uvedbe računalnikov natipkala na desetine tisočev kataložnih listkov. Nikoli ni bila utrujena, naveličana, vedno je bila pripravljena pomagati, vesela vsake prijazne geste. Bila pa je tudi dolgoletna članica knjižnice in zvesta bralka.

V 80-tih letih je prof. Pavliču pomagala pri urejanju Kapucinske knjižnice, po njegovi smrti sta delo nadaljevala s patrom Stankom in delno z mojo pomočjo. S patrom Stankom sta tudi zbirala znamke za Misijonsko središče.

Bila je članica Muzejskega društva. Rada se je udeleževala sej in izletov društva, prisluhnila potopisnim in drugim predavanjem ter kulturnim prireditvam v knjižnici. V Loki skoraj ni bilo društva ali organizacije, kjer ni sodelovala. Bila je tajnica pri Rdečem križu, Kinološkem društvu, Društvu upokojencev, Turističnem društvu, pomagala pri Zvezi borcev, v Centru za socialno delo in še komu. Le kdo se je ne spomni v narodni noši na izseljenskih piknikih, ali kasneje kot babico, ki jo je Vinko Mohorčič prevažal po Placu ob loških Venerinih prireditvah? V svoji lepi narodni noši je nastopala ob vseh večjih praznovanjih, cerkvenih ali drugih slovesnostih.

Bila je zvesta obiskovalka cerkva in rada je molila. Vključena je bila v več molitvenih skupin, kar 35 let je bila molivka pri Tretjem redu (franciškani), za kar

se ji je ob pogrebu posebej zahvalil kapucin p. Robert. Pri vseh obredih je rada pela, pela je že v šolskem zboru, po upokojitvi se je vključila v cerkveni pevski zbor pri kapucinih in pri sv. Jakobu. Rada je prepevala tudi v zboru upokojenk v CSS, kamor se je leta 2000 preselila zaradi starosti.

V domu se je počutila varno in sprejeto. Vživela se je v nov način življenja, vključila se je v številne dejavnosti (knjižnica, telovadba, delavnice, petje, molitev). Vesela je bila vsakega obiska, posebno so jo razveseljevali hči Mira, trije vnuki in trije pravnuki.

Od nje smo se poslovili na loškem mestnem pokopališču, 9. maja 2011.

Za svoje nesebično delo je prejela več priznanj. Že leta 1973 je prejela odlikovanje J. B. Tita, in sicer Red dela s srebrnim vencem. Priznanje za dolgoletno gledališko ustvarjanje ji je leta 1985 podelil Loški oder. Leta 1987 je za uspešno ohranjanje in razvijanje vrednot NOB prejela posebno priznanje Občinskega odbora ZZB NOV Škofja Loka. Leta 1992 so ji podelili priznanje Kinološkega društva Škofja Loka. Ob 50-letnici Knjižnice Ivana Tavčarja je prejela priznanje kot dolgoletna bralka in prostovoljka.

Za Zvezdano Zadnik lahko rečemo, da je za Loko naredila največ, kar nekdo lahko stori. Vse, kar smo našeli, razen redne zaposlitve, je bil njen zastonjski prispevek! Vse je delala z dobro voljo in dobrim namenom, brez plačila, vse prostovoljno! Bila je prepoznavna pojava Škofje Loke. Zato jo ohranimo v lepem spominu!

**Delovanje
Muzejskega
društva
Škofja Loka**

Zbor članov Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2011

Zbor članov je bil v četrtek, 29. marca 2012, ob 19.30 uri, v Galeriji Franceta Miheliča, v Kašči na Spodnjem trgu. Prisotne je najprej pozdravil predsednik društva mag. Aleksander Igličar in pojasnil, da se izteka mandat nadzornemu odboru in častnemu razsodišču društva, zato bo zbor članov namenjen tudi volitvam.

V uvodnem delu večera je nato dr. France Megušar predstavil življenje in delo gozdarskega strokovnjaka Franca Megušerja (1794–1880), ki je bil rojen v Železnikih, deloval pa je na

Južnem Tirolskem. Vse življenje je služboval v vlogah komornega tajnika, vrhovnega gozdarskega inšpektorja ter gozdarskega in finančnega svetnika za Tirolsko in Predarlško. Napisal je več strokovnih gozdarskih in naravovarstvenih knjig ter člankov. Oblikoval je novo strokovno doktrino, za kar je prejel prestižne nagrade od Georkike iz Firenc in Lombardske akademije znanosti, književnosti in umetnosti iz Milana.

Predavanju je sledil uradni del zbora članov, ki je potekal po naslednjem dnevnem redu:

1. Izvolitev delovnega predsedstva zbora
2. Izvolitev organov zbora
3. Letno poročilo društva za leto 2011, poročilo predsednika in blagajnika
4. Poročilo nadzornega odbora
5. Poročilo verifikacijske komisije
6. Razprava na poročila in sprejem poročil

Dr. France Megušar je udeležencem zbora predstavil življenjsko in poklicno pot gozdarskega strokovnjaka Franca Megušerja. (foto: Aleksander Igličar)

7. Volitve članov nadzornega odbora in častnega rabsodišča za mandatno obdobje od leta 2012 do 2016
8. Program dela in finančni načrt za leto 2012
9. Razno

Na zboru je bil soglasno sprejet predlog dnevnega reda.

Delovno predsedstvo so sestavljali: dr. Milena Alič, mag. Srečko Beričič (predsednik) in Janez Thaler. (foto: Aleksander Igličar)

Zbor članov je vodilo delovno predsedstvo v sestavi: mag. Srečko Beričič, predsednik, dr. Milena Alič in Janez Thaler, člana, v verifikacijsko komisijo so bili izvoljeni Judita Šega, Mojca Ferle in Jože Štukl, mag., za zapisnikarico je bila izvoljena Mojca Ferle, za overovatelja zapisnika mag. Tone Košir in Ivan Hafner, v volilno komisijo pa Peter Pipp za predsednika ter Jernej Antolin Oman in Jernej Tavčar za člana. Zbor je z javnim glasovanjem soglasno potrdil imenovane kandidate.

Predsednik društva mag. Aleksander Igličar je v poročilu o delovanju društva v letu 2011 povzel vrsto aktivnosti, ki jih je društvo izpeljalo v preteklem letu. Izpostavil je bogato izdajateljsko dejavnost. Poleg vzorno urejenih Loških razgledov, izdana je bila že 57. številka, je društvo izdalo 6. številko Pasijonskih doneuskov, ki postajajo vseslovenska pasijonska publikacija. V okviru Leta ribe Faronike 1511–2011 je v zbirki Vodniki izšlo delo Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem, z uspeho predstavitevjo na terenu. V okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine je izšla knjiga našega častnega člana dr. Franceta Štukla Po poti kulturne dediščine. Izšel je še ponatis Zupančeve zbirke loških pripovedk Kamniti most.

Poleg predstavitve omenjenih knjižnih izdaj so bili pripravljene še trije samostojni Blaznikovi večeri. Mag. Aleksander Igličar je ob obisku slovenskih rojakov v Argentini kot prvi predsednik Muzejskega društva izkazal spoštovanje pokojnemu dr. Tinetu Debeljaku in se poklonil njegovemu spominu na spominskem večeru v Slovenski hiši v Buenos Airesu. V lanskem letu je bila bogata tudi razstavna dejavnost. V sklopu mednarodnega simpozija Pasijoni v Evropi – bogata dediščina za prihodnost je Alojzij Pavel Florjančič postavil razstavo Slovenski pasijoni, Helena Janežič je pripravila dve razstavi ilustracij avtorice Maje Šubic iz zbirke loških pripovedk Kamniti most. Razstava Vipavski akvareli arh. Toneta Mlakarja je bila na ogled v galeriji Občine Škofja Loka, Peter Pipp pa je sodeloval pri razstavi Stare razglednice iz obdobja Groharjevega življenja v Škofji Loki. Uspel je tudi društveni izlet – Po poteh Jerneja iz Loke v Beneško Slovenijo in Posočje.

Predsednik je poudaril še dober obisk naših spletnih strani; lani si jih je ogledalo okoli 125.000 obiskovalcev, povprečno 350 na dan. Povzel je tudi aktivnosti, ki jih je društvo izvedlo v zvezi s pobudami s preteklega zbora članov. Za finančno podporo pri izdaji Loških razgledov in drugih publikacijah se je zahvalil županu mag. Mihu Ješetju, njegovim sodelavcem in občinskim svetnikom, z željo, da bo tako tudi v spremenjenih okoliščinah sofinanciranja. Ob koncu se je vsem odbornikom in članom uredniškega odbora Loških razgledov zahvalil za nesebično prostovoljno, a strokovno delo.

Dobro finančno poslovanje društva v letu 2011 je razvidno iz poročila blagajnika mag. Matjaža Čepina. Za dobro opravljanje računovodskih storitev se je zahvalil strokovni službi Loškega muzeja.

Poročilo nadzornega odbora za leto 2011 je podal mag. Srečko Beričič, predsednik odbora. Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka je bilo v letu 2011 dobro organizirano in vodeno, poslovanje je bilo v skladu s predpisi, dokumentacija pregledna in lepo urejena. Pohvaljeno je bilo uspešno vodenje Muzejskega društva (poročila so v celoti objavljena v nadaljevanju).

Predsednik častnega razsodišča Andrej Rant je poročal, da v letu 2011 častno razsodišče ni imelo dela.

Pred glasovanjem o poročilih je Jože Štukl, mag., član verifikacijske komisije, navzoče seznanil, da je na zboru prisotnih 50 članov, kar je zadostovalo, da je bil zbor članov sklepčen. Člani so vsa poročila sprejeli soglasno.

V nadaljevanju je predsednik društva mag. Aleksander Igličar podal predlog izvršnega odbora, da se ponovno izvolijo dosedanji člani nadzornega odbora in častnega razsodišča. Dodatnih predlogov za kandidate ni bilo, zato so člani zbora za mandatno obdobje 2012–2016 z javnim glasovanjem v nadzorni odbor ponovno izvolili mag. Srečka Beričiča, Vincencija Demšarja in Petra Pokorna, v častno razsodišče pa dr. Franceta Megušarja, Petra Pippa in Andreja Ranta.

Po končanih volitvah je predsednik predstavil vsebinski program dela društva za leto 2012 (v celoti je objavljen v nadaljevanju). Predlog finančnega načrta je predstavil mag. Matjaž Čepin.

V odprti razpravi na program je navzoče pozdravil župan mag. Miha Ješe, ki se je odbornikom zahvalil za uspešno delo in predstavil pobude in aktivnosti, v katere bi se lahko vključilo tudi Muzejsko društvo.

Pod točko Razno je arhitekt Tone Mlakar podal pobudo, da bi se ob 60-letnici izhajanja Loških razgledov pripravila jubilejna izdaja, ki bi vsebovala izbor prispevkov iz vseh številok Loških razgledov.

Uradni del zbora je bil zaključen ob 21.15 uri. Predsednik Aleksander Igličar je ob zaključku navzoče povabil na druženje in klepet ob kozarčku.

Zapisala: Mojca Ferle

Poročilo predsednika Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2011

Spoštovane članice in člani Muzejskega društva Škofja Loka!

Pred letom dni ste s soglasno ponovno izvolitvijo predsednika društva in članov izvršnega odbora izkazali podporo našemu delu, ki smo ga uspešno nadaljevali tudi v letu 2011.

Uredniški odbor Loških razgledov je pod skrbnim vodenjem urednice Judite Šega junija 2011 pripravil že 57. številko *Loških razgledov*, ti so nedvomno naša najpomembnejša publikacija, ki odmeva tudi v širšem slovenskem prostoru. Loškim razgledom uspešno sledijo *Pasijonski doneski*, saj je urednik Alojzij Pavel Florjančič lani pripravil že njihovo šesto številko. V začetku marca so v okviru Prvega srečanja slovenskih pasijonskih mest, ki smo ga gostili v Škofji Loki, izšli *Pasijonski doneski 2012/7*, ki so že postali vseslovenska pasijonska publikacija.

Poleg rednih knjižnih izdaj smo septembra 2011, v okviru Leta ribe Faronike 1511–2011, izdali vodnik *Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem*, avtorja Dušana Komana, uredniško delo pa je večje opravila Mojca Ferle. Predstavitev vodnika smo združili z ogledom Jernejevih fresk v cerkvah na Godešiču, Suhi, v Spodnjih Bitnjah in na Križni Gori. Vaša velika udeležba je bila najlepša nagrada za naša prizadevanja.

Konec septembra 2011 je izšla v okviru Dnevov evropske kulturne dediščine knjiga našega častnega člana dr. Franceta Štukla *Po poti kulturne dediščine*, ki opisuje vasi v okviru loške župnije sv. Jakoba. Ob kulturnem prazniku smo pripravili še ponatis Zupančeve zbirke loških pripovedk *Kamniti most*, saj je prva izdaja pošla že v enem mesecu.

Poleg predstavitve knjižnih izdaj smo pripravili še tri samostojne Blaznikove večere, v Železnikih pa smo skupaj z dr. Marijo Stanonik predstavili knjigi *Nekoč je bilo jezero* in *Kamniti most*. Osebnostno sem izjemno vesel in hkrati ponosen, da smo 8. oktobra 2011 v daljnem Buenos Airesu pripravili spominski večer, posvečen soustanovitelju našega društva dr. Tinetu Debeljaku. Večer je bil v Slovenski hiši, v dvorani dr. Tineta Debeljaka, kar jasno kaže, kako njegovo delo spoštujejo slovenski rojaki v Argentini. Na večeru, ki ga je organizirala Slovenska kulturna akcija, so bili navzoči vsi trije Debeljakovi otroci: Tine Debeljak ml., Metka Debeljak Vombergar in Jožek Debeljak Žakelj. Pred večerom smo pred pepelnico, kjer so shranjeni posmrtni ostanki mnogih Slovencev, položili šopek nagljev in prižgali svečko, ki smo jo prinesli iz Debeljakove »ljubljenega Loke«. V tem dejanju je bilo veliko simbolike, saj sem s tem kot prvi predsednik Muzejskega društva Škofja Loka izkazal spoštovanje žal predolgo zamolčanemu dr. Tinetu Debeljaku, ki je bil poleg dr. Pavleta Blaznika in Franceta Planine glavni pobudnik za ustanovitev našega društva.

V letu 2011 smo pripravili oziroma sodelovali pri kar petih razstavah. V okviru mednarodnega simpozija *Pasijoni v Evropi – bogata dediščina za prihodnost*

je Alojzij Pavel Florjančič v Sokolskem domu pripravil razstavo *Slovenski pasijoni*, aprila je Helena Janežič v prostorih NUK-a v Ljubljani pripravila razstavo *Ilustracije zbirke pripovedk Kamniti most*, kjer so bile na ogled ilustracije Gvidona Birolle in Maje Šubic. Njene ilustracije pa smo maja pokazali tudi v mali razstavni galeriji Občine Škofja Loka. Prav tam je junija Florjančič pripravil razstavo *Vipavski akvareli*, ki jih je arhitekt, jubilan – 90-letni Tone Mlakar ustvaril konec 2. svetovne vojne. Novembra je Peter Pipp sodeloval pri razstavi *Stare razglednice iz obdobja Groharjevega življenja v Škofji Loki*.

Maja smo gostili zdaj že tradicionalno srečanje odbornikov muzejskih društev Škofja Loka, Železniki in Žiri, septembra smo pripravili društveni izlet *Po poteh Jerneja iz Loke v Beneško Slovenijo in Posočje*, ki ga je pripravila Helena Janežič, strokovno pa vodil Dušan Koman.

Veseli smo, da je na naš predlog častni član Alojzij Pavel Florjančič lani prejel najvišje občinsko priznanje Zlati grb Občine Škofja Loka. Ob preurejanju nunskega vrta je na plodna tla naletela tudi pobuda našega člana Marka Vraničarja, saj je bila freska na obzidju ob nunskem vrtu sneta in je trenutno v postopku restavriranja.

Ob koncu leta smo se odločili za odkup likovnega dela *Paradish*, loške ume-
tнице Barbare Demšar, ki je na izjemno občuten način povezala mnoge loške
simbole in jim dala novo sporočilnost. Mnogo teh simbolov je povezanih tudi z
našim poslanstvom, v ospredju pa je portal starega mestnega rotovža, ki je zašči-
tni znak našega društva.

Naše pestro delovanje ima velik odmev v loškem kulturnem ter družbenem
življenju, kar se kaže tudi s povečevanjem števila naših članov. Vabim tudi vas, da
za včlanitev v »loško akademijo znanosti in umetnosti«, kot mnogi imenujejo naše

Udeleženci zbora članov Muzejskega društva Škofja Loka. (foto: Aleksander Igličar)

Muzejsko društvo, nagovorite tudi vaše sorodnike, prijatelje in znance. Mlajše in srednje generacije privabljam tudi s pomočjo spletne strani, ki si jo je lani ogledalo okrog 125.000 obiskovalcev oziroma povprečno 350 na dan. Pred meseci smo na spletni strani dodali tudi predstavitev društva v angleškem jeziku. V začetku letošnjega leta smo se na pobudo člana Blaža Karlina vključili v spletna socialna omrežja Facebook in Twitter.

Žal življenje prinaša tudi žalostne dogodke. Lani smo se med drugim poslovili od častnega člana dr. Antona Ramovša in gospe Zore Blaznik, žene dr. Pavleta Blaznika, našega ustanovitelja in dolgoletnega predsednika. Predlagam, da zahvalo za njuno delo in delo vseh članov Muzejskega društva Škofja Loka, ki so nas lani zapustili, izrazimo z minuto molka.

Izdajanje Loških razgledov in ostalih knjižnih izdaj finančno podpira Občina Škofja Loka, za kar se županu mag. Mihi Ješetju, njegovim sodelavcem in občinskim svetnikom pristočno zahvaljujem. S finančno podporo nadgrajujejo oziroma sploh omogočajo naše prostovoljno delo, ki je v dobrobit vseh občanov. Upam, da se bo tudi v spremenjenih okoliščinah (sofinanciranje Loških razgledov in drugih publikacij je bilo prvič urejeno z javnim razpisom) našel posluš za naše domoznansko delovanje.

Iskreno se zahvaljujem vsem odbornikom in članom uredniškega odbora Loških razgledov za njihovo nesebično prostovoljno delo, ki je izjemno strokovno. Osebnostno sem najbolj vesel, da si delo porazdelimo, saj le tako lahko izvajamo naše obsežno delovanje in uresničujemo naše temeljno poslanstvo – pospeševanje domoznanstva na širšem loškem območju.

Zahvala seveda tudi vam, drage članice in člani Muzejskega društva Škofja Loka, da ostajate zvesti »naši stvari«, kot se je rad izražal dr. Blaznik, ter redni obiskovalci naših prireditev. Veseli bomo vseh vaših pobud in predlogov, ki jih bomo poskusili uresničiti po naših najboljših zmožnostih.

mag. Aleksander Igličar
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

**Izkaz poslovnega izida Muzejskega društva Škofja Loka
za leti 2011 in 2010**

Postavka		Leto 2011 v EUR	Leto 2010 v EUR
1.	Prihodki od dejavnosti (a + b + c)	55.772	50.465
a)	Dotacije iz proračunskih in drugih javnih sredstev	37.001	32.771
b)	Članarine in prispevki članov	1.550	2.189
c)	Prihodki od prodaje trgovskega blaga, storitev in proizvodov	17.221	15.505
2.	Prihodki od dejavnosti	55.772	50.465
3.	Stroški porabljenega materiala in prodanega trgovskega blaga (a-b+c)	19.596	18.111
a)	Nabavna vrednost nabavljenega materiala in trgovskega blaga	20.886	14.829
b)	Povečanje vrednosti zalog materiala in trgovskega blaga	1.290	0
c)	Zmanjšanje vrednosti zalog materiala in trgovskega blaga	0	3.282
4.	Stroški storitev	34.328	29.078
5.	Odpisi vrednosti	1.174	2.556
6.	Skupaj odhodki iz dejavnosti (2 + 3 + 4)	55.098	49.745
7.	Finančni prihodki	163	149
8.	Drugi odhodki	8	1
9.	Davek od dohodkov	195	88
10.	Presežek prihodkov (2 - 6 +7 - 8 - 9)	634	780

Bilanca stanja Muzejskega društva Škofja Loka za leti 2011 in 2010

Postavka		Znesek v EUR	
		31. 12. 2011	31. 12. 2010
SREDSTVA (A + B)		26.185	27.628
A.	DOLGOROČNA SREDSTVA	412	0
I.	Opredmetena osnovna sredstva	412	0
B.	KRATKOROČNA SREDSTVA (I do IV)	25.773	27.628
I.	Zaloge	4.923	3.632
II.	Kratkoročne finančne naložbe	13.000	13.500
III.	Kratkoročne poslovne terjatve	760	8.099
IV.	Denarna sredstva	7.090	2.397
OBVEZNOSTI DO VIROV SREDSTEV (A + B)		26.185	27.628
A.	SKLAD	25.799	25.164
I.	Društveni sklad	25.799	25.164
B.	KRATKOROČNE OBVEZNOSTI (I + II)	386	2.464
I.	Kratkoročne poslovne obveznosti	279	1.598
II.	Kratkoročni dolgovi do članov	107	866

Poročilo predsednika Nadzornega odbora Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2011

Nadzorni odbor Muzejskega društva Škofja Loka, v sestavi Vincencij Demšar, Peter Pokorn in mag. Srečko Beričič kot predsednik, se je sestel 24. marca 2012, v prisotnosti predsednika društva mag. Aleksandra Igličarja in blagajnika mag. Matjaža Čepina.

Nadzorni odbor je pregledal vestno in natančno pripravljeno gradivo ter poslovanje društva v letu 2011. Člani nadzornega odbora so se redno udeleževali sej izvršilnega odbora in tekoče spremljali njegovo delovanje. Poslovanje društva je bilo skladno s statutom in sklepi izvršilnega odbora.

Muzejsko društvo Škofja Loka je v letu 2011 v celoti izpolnilo zastavljeni program. Člani izvršilnega odbora so vsak na svojem področju uspešno izpeljali zastavljene naloge.

Izidi Loških razgledov in ostalih publikacij Muzejskega društva so bili tudi tokrat osrednji kulturni dogodki, dobro obiskani so bili tudi Blaznikovi večeri. Uspešno se je nadaljevalo delo na zmanjšanju in pravilnemu vrednotenju zalog,

prav tako uspešno finančno poslovanje pa je omogočilo realizacijo vseh predvidenih projektov.

Delovanje Muzejskega društva Škofja Loka je bilo v letu 2011 dobro organizirano in vodeno, poslovanje je bilo skladno s predpisi, dokumentacija je pregledna in lepo urejena, zato nadzorni odbor predlaga potrditev poročil delovanja Muzejskega društva Škofja Loka v letu 2011, predsedniku mag. Aleksandru Igličarju in blagajniku mag. Matjažu Čepinu pa izreka posebno pohvalo za uspešno delo.

mag. Srečko Beričič
predsednik nadzornega odbora

Vsebinski program dela Muzejskega društva Škofja Loka za leto 2012

IZDAJA 58. ŠTEVILKE LOŠKIH RAZGLEDOV

Predstavitvev 58. številke *Loških razgledov* bo v sredo, 13. junija 2012, v Sokolskem domu.

IZDAJA DONESKOV IN VODNIKOV

V letu 2012 načrtujemo izdajo naslednjih Doneskov:

- *PASIJONSKI DONESKI 2012 / 7*, urednik Alojzij Pavel Florjančič, izid in predstavitvev je bila 9. marca 2012, v Sokolskem domu, po Prvem srečanju slovenskih pasijonskih mest,
- *40 LET SEVERJEVIH NAGRAD*, urednik Marko Črtalič, izid in predstavitvev bo v torek, 10. aprila 2012, v galeriji na Loškem gradu,
- sodelovanje pri ponatisu knjige *POT IZ MRTVILA*, filozofa Milana Komarja, urednik dr. Matija Ogrin, glavni izdajatelj Založba Družina, predviden izid junija 2012,
- sozaložništvo monografije *IVE ŠUBIC: SLIKAR UPORNE POLJANSKE DOLINE*, urednik dr. Tomaž Krpič, glavni založnik Založba Modrijan, predviden izid septembra 2012,
- vodnik *PO ALEJI ZNAMENITIH LOČANOV*, urednik in glavni avtor Alojzij Pavel Florjančič, predviden izid novembra 2012.

BLAZNIKOVIV EČERI

- 17. 1. 2012 (že izveden): Pogovor z jubilantom Alfonzom Zajcem, častnim članom Muzejskega društva Škofja Loka,
- 14. 2. 2012 (že izveden): Hommage á Tone Logonder 1932–1987–2012, pripravil Alojzij Pavel Florjančič,
- 15. 3. 2012 (že izveden): Arheološko jamsko najdišče Divje babe v dolini Idrijce in neandertalska piščal,

- 10. 4. 2012: izid in predstavitev knjige *40 LET SEVERJEVIH NAGRAD*,
- 25. 4. 2012: Andrej Rant: Prazgodovinski magijski simboli in njihova kontinuiteta,
- maj/junij 2012: pogovorni večer z akademikom Zorkom Simčičem,
- 13. 6. 2012: izid in predstavitev 58. številke *LOŠKIH RAZGLEDOV*,
- september 2012: predstavitev knjige *IVE ŠUBIC: SLIKAR UPORNE POLJANSKE DOLINE*,
- oktober 2012: dr. Dragan Božič: izpodnebniki (meteoriti) na Slovenskem,
- november 2012: izid in predstavitev vodnika *ALEJA ZNAMENITIH LOČANOV*.

OSTALE DEJAVNOSTI

- 29. maj 2012, ob 20. uri, cerkev sv. Jurija v Stari Loki: koncert mešanega pevskega zbora slovenskega doma San Justo iz Buenos Airesa, zborovodkinja Andrejka Selan Vombergar,
- september, oktober 2012: društveni izlet.

mag. Aleksander Igličar
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

Blaznikovi večeri in drugi pomembni dogodki v letu 2011

V letu 2011 smo v Muzejskem društvu Škofja Loka pripravili pet Blaznikovih večerov, sodelovali pri organizaciji mednarodnega simpozija *Pasijoni v Evropi – bogata dediščina za prihodnost*, pripravili pet razstav ter tematska večera v Železnikih in Buenos Airesu, gostili srečanje odbornikov Muzejskih društev, konec leta pa odkupili likovno delo *Paradish*, loške umetnice Barbare Demšar.

Blaznikovi večeri:

Torek, 25. januarja 2011, Galerija Franceta Miheliča, Škofja Loka PREDSTAVITEV KNJIGE POZDRAV Z GORENJSKE, zbirka razglednic Gorenjskega muzeja

V sodelovanju z **Gorenjskim muzejem** iz Kranja smo predstavili knjigo *Pozdrav z Gorenjske*, ki jo je Gorenjski muzej izdal v letu 2010. Navzoče je uvodoma nagovoril Vincencij Demšar, ki je v izvršnem odboru društva skrbnik Blaznikovih večerov.

Vsebino knjige je najprej predstavila njena urednica **mag. Marjana Žibert**, v nadaljevanju pa je **Judita Šega** podrobneje predstavila razglednice z loškega območja, ki jih je tudi opisala v knjigi. Avtorica **mag. Monika Rogelj** je nato predstavila razglednice razvoja gorenjske industrije, avtorica **Jelena Justin** pa planinske in gorniške razglednice.

Sreda, 30. marca 2011, Galerija Franceta Miheliča, Škofja Loka FRESKANT JERNEJ IZ LOKE

Blaznikov večer Freskant Jernej iz Loke smo pripravili v okviru obeležitve 500-letnice velikega potresa na Loškem. Umetnostni zgodovinar, loški rojak **Dušan Koman** je v prvem delu večera predstavil ustvarjalni **opus freskanta Jerneja iz Loke**, ki je deloval med leti 1520 in 1536, tj. v obdobju popotresne obnove. Po sedaj znanih podatkih je ustvaril 39 poslikav, od tega 37 cerkvenih. Največ njegovih fresk je na širšem loškem območju (Bitnje, Bodovlje, Brode, Bukovica, Godešič, Sv.

Janez Jocif ob igranju na star inštrument.
(foto: Aleksander Igličar)

Ožbolt, Suha), nekaj jih je na Gorenjskem (sv. Janez v Bohinju, sv. Jošt nad Kranjem, sv. Peter nad Begunjami), nekaj pa jih je tudi na Tolminskem (Bovec, Volarje, Volče) in v Benečiji (Kravar, Landerska jama). Predavatelj Dušan Koman je podrobneje predstavil tudi Jernejevo tehniko poslikav, motiviko in ikonografijo.

V nadaljevanju večera je **Janez Jocif** predstavil **motiv ribe Faronike**, ki jo je Jernej pogosto upodabljal na freskah sv. Krištofa. Riba Faronika je pradedni mit, ki naj bi simboliziral potrese in povodnji. Riba Faronika na svojem hrbtu nosi zemljo in če je zamahnila z repom, je bil na zemlji potres, če pa se je obrnila, je nastala povodenj. Upodablja se kot pol ženska in pol riba, največkrat z dvema repoma. Janez Jocif je v nadaljevanju predstavil inštrumente, ki jih je Jernej pogosto upodabljal na svojih freskah. Na posamezne inštrumente je tudi zaigral.

Sreda, 15. junija 2011, Sokolski dom, Škofja Loka **PREDSTAVITEV 57. ŠTEVILKE LOŠKIH RAZGLEDOV**

Navzoče sta uvodoma nagovorila **mag. Aleksander Igličar**, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka, in **mag. Miha Ješe**, župan Občine Škofja Loka. Vsebino nove številke *Loških razgledov 57/2010* sta podrobneje predstavila urednica **Judita Šega** in avtor **mag. Tone Košir**, ki je predstavil zanimive novosti o zgodovini zdravstva na Loškem. V kulturnem programu so sodelovale dijakinje Loške gimnazije, učenke Glasbene šole Škofja Loka: violinistka **Klara Božič**, ob klavirski spremljavi **Ane Prevc Megušar**, flavtistka **Jana Dolenc** in harmonikarica **Barbara Robba**.

Člani Muzejskega društva Škofja Loka in drugi Ločani, med njimi je bil tudi jubilan arhitekt Tone Mlakar, so se predstavitve udeležili v velikem številu. Po zaključku večera so se udeleženci najprej družili v avli Sokolskega doma, nato pa na zunanji terasi, od koder se odpirajo čudoviti pogledi na mesto, ki so bili ta večer še posebni zaradi polne lune in popolnega luninega mrka.

Četrtek, 22. septembra 2011 **PREDSTAVITEV VODNIKA SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN** **NJEGOVA DELA NA LOŠKEM**

Predstavitve se je pričela v **cerkvi sv. Miklavža na Godešiču**, kjer je množico udeležencev najprej pozdravil **mag. Aleksander Igličar**, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka in ključar godeške cerkve. V nadaljevanju je **Mojca Ferle**, urednica vodnika, predstavila potek nastajanja vodnika, ki je pris-

pevek Muzejskega društva k Letu ribe Faronike 1511–2011, s katerim na Loškem obeležujemo obletnico velikega potresa. Nato je umetnostni zgodovinar **Dušan Koman**, avtor besedila, podrobneje predstavil slikarja Jerneja iz Loke in njegove freske v godeški cerkvi, ki so v prezbiteriju cerkve in so bile pred leti lepo restavrirane.

V nadaljevanju nas je pot vodila v cerkev sv. Janeza Krstnika na Suhi, kjer je **Dušan Koman** predstavil izjemno ohranjen Kranjski prezbiterij in Jernejeve freske, ki so v spodnjem delu prezbiterija ter v zgornjem delu vhodne stene. V cerkvi sv. Miklavža v Spodnjih Bitnjah smo si nato ogledali Jernejevo fresko sv. Krištofa, na zunanji strani cerkve, ki je tudi na naslovnici vodnika. Ljudje so verovali, da če zjutraj vidijo Krištofa, tisti dan ne bodo umrli nepredvidene smrti, zato so sv. Krištofa upodabljali na zunanjšini cerkva, in sicer v nadnaravni velikosti, da je bil čim bolj viden.

Naša pot se je zaključila v cerkvi sv. Križa na Križni Gori, kjer je **Dušan Koman** najprej razložil freske v prezbiteriju in nato Jernejeve freske na južni steni cerkvene ladje. Za konec je za glasbeno presenečenje poskrbel **Janez Jocif**, ki je na stare inštrumente zaigral nekaj skladb, med drugim tudi na dude, ki jih je Jernej največkrat upodabljal na svojih freskah.

Za naše boljše počutje je poskrbel gostilničar **Pri Boštjanu**, ki nam je ob rujni kapljici pripravil ocvirkovko, pehtranko in potico. Udeleženci so se navdušeni vračali v dolino in izražali svoje želje, da bi podobna srečanja pripravili tudi v prihodnje.

Četrtek, 29. septembra 2011, Sokolski dom, Škofja Loka PREDSTAVITEV KNJIGE PO POTI KULTURNE DEDIŠČINE, sprehod skozi Škofjo Loko in vasi v spodnjem porečju Poljanske Sore

Navzoče sta najprej pozdravila **Mateja Hafner Dolenc**, glavna pobudnica izdaje knjige, in župan **mag. Miha Ješe**, ki je avtorju in urednici čestital za imenitno delo. V nadaljevanju je urednica **Judita Šega** predstavila vsebino knjige in sodelavce, ki so sodelovali pri njeni pripravi. Nato je avtor **dr. France Štukl**, eden največjih poznavalcev loške zgodovine, s slikovitimi komentarji in fotografijami navzoče popeljal skozi vsebino knjige.

Dušan Koman med razlago v cerkvi na Križni gori. (foto: Aleksander Igličar)

Dr. France Štukl predstavlja knjigo Po poti kulturne dediščine. (foto: Aleksander Igličar)

Nova knjiga dr. Franceta Štukla, častnega člana Muzejskega društva Škofja Loka, je izšla kot 25. naslov v zbirki Doneski. Knjiga je izdana v sodelovanju z Zgodovinskim arhivom Ljubljana, Enota v Škofji Loki, predstavljena pa je bila v okviru Dnevoev evropske kulturne dediščine.

Četrtek, 24. novembra 2011, Galerija Franceta Miheliča, Škofja Loka PREDSTAVITEV ZBORNICA NA ROBU POJOČE RAVNINE, zbornik vasi Žabnica, Bitnje, Šutna, Dorfarje in Forme

O zborniku *Na robu pojoče ravnine* so spregovorili trije od devetih članov uredniškega odbora, **Janez Šifrer**, **Brane Mesec** ter **Peter Pipp**, pogovor je povezoval **mag. Matjaž Eržen**, direktor Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka, prav tako član uredniškega odbora.

Zbornik, ki je izšel 25. marca 2011, na dobrih 400 straneh, je uredil **Franc Podnar**, dolgoletni urednik *Loških razgledov*, prinaša pa 77 prispevkov 27 avtorjev, bogati ga več kot 300 fotografij iz zasebnih zbirk.

Četrtek, 17. marca 2011, Sokolski dom, Škofja Loka PREDSTAVITEV PASIJSKIH DONESKOV 2011/6

Pasijonski doneski 2011/6, ki jih je tako kot vse predhodne uredil **Alojzij Pavel Florjančič**, so bili predstavljeni na predvečer mednarodnega simpozija *Pasijoni v Evropi – Bogata dediščina za prihodnost*. Udeležence iz partnerskih mest Auersmacher (N), Freising (N), Oberammergau (N), Maasmechelen (B), St. Margareten (A) in Tabor (CZ) ter vse loške pasijonce sta uvodoma nagovorila župan **mag. Miha Ješe** in generalni sekretar Europassion-a, evropskega združenja pasijonskih mest, **Josef Lang**.

Vsebino novih *Pasijonskih doneskov* je predstavil urednik Alojzij Pavel Florjančič. Poleg referatov s simpozija in drugih prispevkov je vključen tudi prvi javni natis dramskega besedila Franca Saleškega Finžgarja *Pasijon – Trpljenje in smrt Jezusa Kristusa*, ki je bilo napisano leta 1896.

Pasijonsko vzdušje v preddverju Sokolskega doma. (foto: Aleksander Igličar)

Na mednarodnem znanstvenem simpoziju *Pasijoni v Evropi – Bogata dediščina za prihodnost*, ki je v organizaciji Občine Škofja Loka potekal v petek, 18. marca, in v soboto, 19. marca 2011, so bili predstavljeni novi znanstveno-strokovni pogledi na Škofjeloški pasijon (dr. M. Benedik, dr. F. Križnar, dr. M. Ogrin), loški pasijonci (B. Gartner, R. Bohinc, T. Paulus) in predstavniki partnerskih mest, med katerimi je bil tudi župan mesta Oberammergau **Arno Nunn**, so predstavili njihove poglede in izkušnje o pomenu uprizarjanja pasijonov v današnjem času, izzivih prostovoljstva pri ohranjanju kulturne dediščine ter vključevanju različnih lokalnih skupnosti v turistični in kulturni razvoj mest.

Petek, 17. junija 2011, Galerija Muzeja Železniki **POGOVOR Z DR. MARIJO STANONIK IN PREDSTAVITEV KNJIG** **NEKOČ JE BILO JEZERO IN KAMNITI MOST**

V sodelovanju z Muzejskim društvom Železniki smo v okviru Groharjevega leta pripravili zanimiv pogovorni večer z **dr. Marijo Stanonik**, rojeno na Dobračevi pri Žireh, literarno zgodovinarico in etnologinjo, ki je kot znanstvena svetnica za folkloristiko zaposlena na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU ter predavateljica slovstvene folklore na Filozofski fakulteti v Ljubljani in Mariboru. Pred leti je zbrala folklorne pripovedi iz Poljanske doline, ki so izšle v knjigi *Nekoč je bilo jezero*, ki jo je leta 2005 izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka. Pripravila je tudi strokovno oceno zbirke loških pripovedk *Kamniti most*, avtorja Lojzeta Zupanca, ki jo je novembra 2010 ponatisnilo naše društvo.

O obeh knjigah in dolgoletnem delu dr. Marije Stanonik na področju ohranjanja bogate ljudske dediščine se je z njo pogovarjala **Katarina Primožič**. Zbrane sta navduševali tudi za zbiranje folklornih pripovedi na širšem selškem območju, ki do sedaj še niso bile zbrane.

Sobota, 8. oktobra 2011, dvorana dr. Tineta Debeljaka v Slovenski hiši, **Buenos Aires, Argentina** **PREDSTAVITEV DELOVANJA DR. TINETA DEBELJAKA V ŠKOFJI LOKI**

Ob podelitvi listine o posthumnem imenovanju dr. Tineta Debeljaka za častnega člana Muzejskega društva Škofja Loka, ki je bilo septembra 2009, sem imel veliko željo, da bi v Škofjo Loko prišli vsi trije Debeljakovi otroci: Tine Debeljak ml., Metka Debeljak Vombergar in Jožejka Debeljak Žakelj. Žal zdravje Tinetu ni več omogočilo tako dolge poti, zato sta tedaj v Škofjo Loko prišli le hčerki Metka in Jožejka s sorodniki. Od tedaj naprej je v meni rasla želja, da bi jih obiskal v daljni Argentini in se kot predsednik društva, katerega soustanovitelj je bil dr. Debeljak, poklonil njegovemu spominu in mu izkazal zahvalo ter spoštovanje za vse njegovo delo. Priložnost se je pokazala oktobra 2011, ko je agencija Trud organizirala daljši obisk večje skupine slovenskih romarjev pri argentinskih Slovencih v Buenos Airesu in Bariločah¹.

1 Obsežnejši zapis o obisku pri argentinskih Slovencih je bil objavljen v tedniku Družina →

Spominski Debeljakov večer smo pripravili v soboto, 8. oktobra 2011, v Slovenski hiši v središču Buenos Airesa. Na začetku je duhovnik **msgr. Jure Rode** v slovenski cerkvi opravil molitve za Debeljaka in vse pokojne Slovence, nato pa sem v spremstvu **žene Milene** na pèpelnico, v kateri so posmrtni ostan-ki mnogih Slovencev, položil **šopek nagljev**, kupljenih na ulicah Buenos Airesa, in prižgal svečko, ki sva jo prinesla iz Škofje Loke. Nad pèpelnico je Debeljakovo besedilo: »*Glejte jih: Duše slovenskih žrtev vojne, revolucije, prisilnih vrnitev, izgnanstva! Spominjaj se nas! Vpijo iz onostranstva. Za mrtve ne bodi mrtev! Moli za pokojne!*«

V nadaljevanju večera sem v dvorani, ki se imenuje po dr. Tinetu Debeljaku, predstavil njegovo delovanje v Škofji Loki pred 2. svetovno vojno in spoštovanje, ki smo ga Ločani svojemu velikemu rojaku pričeli izkazovati šele po letu 1990. Po zaključku večera so mnogi udeleženci, ki so Debeljaka seveda poznali osebno, izpostavili veličino njegove osebnosti, njegovo dobroto in preprostost ter izrazili hvaležnost, da smo pripravili spominski večer. Večer je organizirala **Slovenska kulturna akcija**, osrednja kulturna organizacija argentinskih Slovencev, njena predsednica je **dr. Katica Cukjati**, žena Tineta Debeljaka ml.

Na srečanju so bili navzoči vsi trije Debeljakovi otroci **Tine Debeljak ml.**, **Metka Debeljak Vombergar** in **Jožejka Debeljak Žakelj**, ki je na večer prišla iz več kot tisoč kilometrov oddaljenega mesta Tucuman, drugi Debeljakovi sorodniki in prijatelji, slovenski romarji ter veliko število Slovencev živečih v Buenos Airesu.

V naslednjih dneh sem obiskal tudi **Debeljakovo hišo** v predmestju Buenos Airesa, ki jo je gradil in v njej živel z ženo Vero, rojeno Remec, in otroki po letu 1954, ko so bili po dolgih devetih letih spet skupaj. V hiši sedaj živi hčerka Metka Debeljak Vombergar z družino. Že na pročelju hiše je vidna Debeljakova neizmer-

Aleksander Igličar, Tine Debeljak ml., Milena Igličar, Jožejka Debeljak Žakelj in Metka Debeljak Vombergar v Slovenski hiši v Buenos Airesu. (foto: Jure Vombergar)

na ljubezen do rodnega mesta in domovine, saj jo krasijo mnogi slovenski simboli, med njimi tudi kamniti loški grb. V hiši je lepo urejena bogata Debeljakova knjižnica, v kateri je mnogo pomembnih knjig in rokopisov, med njimi tudi rokopis Ivana Dolenca za knjigo *Moja rast*, ki jo je Debeljak uredil in izdal leta 1973, kot njegov prispevek k praznovanju tisočletnice Škofje Loke. Prijazna gospa Metka je pokazala tudi mnoga priznanja, med katerimi izstopajo priznanja poljske emigrantske vlade. Za nas je

(št. 46, 13. 11. 2011) in na spletni strani: <http://www.druzina.si/ICD/spletnastran.nsf/all/476845DBE5AF053BC1257944002EE642?OpenDocument>

pomembno priznanje, ki ga je Debeljak prejel ob praznovanju 50-letnice Muzejskega društva leta 1987, ko, po »nasvetu ljudi iz Ljubljane«, še ni smel priti v Slovenijo. Na častnem mestu je tudi listina o imenovanju za častnega člana našega društva iz leta 2009. V Debeljakovi zapuščini je še veliko drugih rokopisov, pisem in drugega gradiva, ki so izjemno dragoceni tudi iz širšega slovenskega vidika, in čakajo strokovni pregled in obdelavo.

V času našega obiska v Argentini sem srečal tudi mnoge druge **rojake z Loškega**, med drugim: Avguštinove – Kovačeve z Godešiča, Golobove – Kovačeve iz Virmaš, Krajnikove – Planinove s Suhe, Stanonikove – Mežnarjeve z Gabrške Gore, Marjana Groharja – Fidlerjevega iz Sorice, Marjana Kopača in mnoge druge. Večina od njih se še dobro spominja gostovanja pevskega zbora Lubnik, ki je bil pri njih oktobra 2008. Srečanja z argentinskimi Slovenci so bila navdušujoča, saj iz njih žari neizmerna ljubezen do rodne domovine, slovenskega jezika, ohranjanje slovenske kulture in globoka vera, ki je lahko svetel zgled za vse nas.

Razstave:

FOTOGRAFSKA RAZSTAVA SLOVENSKI PASIJONI

Vhodna avla Sokolskega doma, Škofja Loka, 17.–27. marec 2011

V času mednarodnega simpozija *Pasijoni v Evropi – Bogata dediščina za prihodnost*, je bila v Sokolskem domu na ogled razstava *Slovenski pasijoni*, ki jo je zasnoval **Alojzij Pavel Florjančič**. Na njej so bili predstavljeni slovenski pasijoni, in sicer: Koroški pasijoni (1932–2010), Škofjeloški pasijon (1936), Veliki slovenski pasijon v Trstu in Benečiji (1965, 1968), Živi križev pot v Argentini (1977–1996), Razborski pasijon (1998–), Škofjeloški pasijon (1999/2000, 2009), Poljanski pasijon (2006–), Pasijon v Ribnici (2007–) in Pasijonska igra mladih v Vipavskem križu (2009).

RAZSTAVA ILUSTRACIJ ZBIRKE PRIPOVEDK KAMNITI MOST

Plečnikov hodnik NUK-a, Ljubljana, 6. april–7. maj 2011

V sodelovanju z Narodno in univerzitetno knjižnico (NUK) v Ljubljani smo pripravili razstavo ilustracij zbirke pripovedk *Kamniti most*, in sicer ilustracije slikarja **Gvidona Birolle** iz prve izdaje knjige (1964) ter ilustracije slikarke **Maje Šubic** iz ponatisa knjige, novembra 2010. Razstavo je pripravila **Helena Janežič**, vodja enote Zbirke tiskov Slovencev zunaj Republike Slovenije v NUK-u in podpredsednica našega društva.

KAMNITI MOST V NOVI PREOBLEKI, ilustracije akademske slikarke Maje Šubic

Mala razstavna galerija Občine Škofja Loka, 12. maj–10. junij 2011

Na razstavi so bile na ogled ilustracije akademske slikarke **Maje Šubic**, s katerimi je opremila zbirko loških pripovedk *Kamniti most*, avtorja Lojzeta

Zupanca. Maja nam je na svoj prepoznavno hudomušen način približala hudobne zmaje, puštalske žabe in seveda naslovno loško znamenitost – starodavni kamniti most, ki je bil skupaj z ostalimi ilustracijami prikazan na razstavi. Odprtje razstave je popestrila **otročka folklorna skupina Kamniti most Osnovne šole Škofja Loka - Mesto**, ki jo vodita mentorici **Andreja Hafner** in **Nina Hostnik**. Ob ponovnem izidu knjige *Kamniti most* so pripravili poseben splet Kamplmohar, ki izhaja iz bogate loške tradicije glavnikaarstva.

VIPAUSKI AKVARELI arhitekta Toneta Mlakarja Mala razstavna galerija Občine Škofja Loka, 30. junij–20. julij 2011

Na razstavi, ki jo je pripravil **Alojzij Pavel Florjančič**, so bili prikazani akvareli, ki jih je arhitekt **Tone Mlakar** ustvaril med letoma 1944 in 1947, ko je bival

in deloval v Vipavi. Razstava je bila posvečena umetnikovi 90. letnici. Pred tem je bila na ogled v stari šoli v Vipavi.

Občinski nagradjenec Alojzij Pavel Florjančič, arhitekt Tone Mlakar in župan mag. Miha Ješe na otvoritvi razstave Vipavski akvareli.
(foto: Aleksander Igljčar)

STARE RAZGLIEDNICE IZ OBDOBJA GROHARJEVEGA ŽIVLJENJA V ŠKOFJI LOKI

Vhodna avla Sokolskega doma, 30. november–8. december 2011, Mala razstavna galerija Občine Škofja Loka, 9. december 2011–15. januar 2012

Na razstavi, ki smo jo pripravili v sodelovanju z Občino Škofja Loka in Fotoklubom Anton Ažbe, je bilo prikazanih 23 loških razglednic iz konca 19. in začetka 20. stoletja. Avtor razstave je **Peter Pipp**, dolgoletni član našega društva in aktualni član častnega rabsodišča. Lastniki razglednic so Rafko Potrebuješ, Nedžad Karabegović ter Peter Pipp, izbor pa je pripravil Zmago Tančič. Na razstavi je bila na ogled tudi razglednica, ki smo jo leta 2009 uporabili v zgibanki o delovanju našega društva.

Srečanje odbornikov Muzejskih društev

SREČANJE ODBORNIKOV MUZEJSKIH DRUŠTEV ŠKOFJA LOKA, ŽELEZNIKI IN ŽIRI, Škofja Loka, 26. maja 2011

V zadnjih letih smo obudili tradicijo, da enkrat letno organiziramo srečanje odbornikov Muzejskih društev Škofja Loka, Železniki in Žiri. Na srečanjih si izmenjamo informacije o našem delu in načrtih ter se v družabnem delu srečanja tudi

osebno bolj spoznamo. Gostitelj srečanja je vsako leto drugo društvo, v letu 2011 smo bili gostitelji Ločani.

Zbrali smo se na Loškem gradu, kjer smo si ogledali razstavo **Moč pogledov, portreti Ivana Groharja**, ki jo je pripravil Loški muzej. Razstava je bila osrednja slovenska razstava ob praznovanju 100-letnice Groharjeve smrti. Nato smo se odpravili na Mestni trg, kjer smo si v Sokolskem domu ogledali gostujočo razstavo Arhiva RS ob 20. obletnici plebiscita **Milijon 298 tisoč 369 za samostojno Slovenijo**. Po razstavi sta nas popeljali avtorici razstave Alenka Starman in Vesna Gotovina. V bližnji Mali razstavni galeriji Občine Škofja Loka smo si nato ogledali še razstavo **Kamniti most v novi preobleki**. Naše srečanje smo zaključili v Gostilni Kašča na Spodnjem trgu.

Decembra smo se odborniki Muzejskega društva Škofja Loka zbrali na že tradicionalnem predprazničnem druženju, ki je bilo v Gostilni Kašča na Spodnjem trgu. Na srečanje povabimo tudi častne člane našega društva.

Odborniki Muzejskega društva Škofja Loka na druženju v Gostilni Kašča, 14. decembra 2011. Z leve: Tone Košir, France Megušar, Peter Pokorn, France Štukl, Jernej Tavčar, Matjaž Čepin, Aleksander Igličar, Branko Berčič, Mojca Ferle, Marija Lebar, Alojzij Pavel Florjančič, Helena Janežič, Andrej Rant, Peter Pipp, Judita Šega, Jože Štukl, Ivica Krek in Srečko Beričič. (foto: Peter Pokorn)

Odkup likovnega dela

Barbara Demšar, PARADISH

Ob veselem dnevu kulture 3. decembra 2011, smo se v izvršnem odboru društva odločili za nakup likovnega dela *Paradish*, loške umetnice Barbare Demšar.

Barbara Demšar je diplomirala leta 1997 iz likovne pedagogike pri prof. H. Gvardjančiču, na Pedagoški fakulteti v Ljubljani. Študijsko se je izpopolnjevala v Franciji (2001) in ZDA (2002). Do sedaj je imela več kot dvajset samostojnih razstav in je za svoje delo prejela več kot dvajset nagrad v Sloveniji, na Hrvaškem in v ZDA. Živi in dela kot svobodna umetnica v Škofji Loki in je sodelavka oblikovalskega Studia Grad v Škofji Loki.

Triptih *Paradish*,
umetnice Barbare Demšar.
(foto: Tomaž Lunder)

Likovno delo *Paradish* (triptih, 60 x 100 cm, mešana tehnika – digitalni tisk, akril) je umetnica ustvarila v okviru 14. kolonije Iveta Šubica, ki je v organizaciji Združenja umetnikov Škofje Loke potekala maja 2011, v Poljanah. Osrednja tema kolonije je bila Riba Faronika, ki je bila povezovalna nit obeležitve 500-letnice velikega potresa na Loškem.

Umetnica Barbara Demšar je v likovnem delu *Paradish* izjemno občuteno **povezala mnoge loške simbole in jim dala novo sporočilnost**. Beseda *Paradish* označuje rajskost loške pokrajine in je prva beseda Škofjeloškega pasijona. V ospredju je portal starega Rotovža, v katerem je leta 1939 postavljena prva loška muzejska zbirka in je danes sestavni del logotipa Muzejskega društva Škofja Loka. Portal nas samodejno vabi, da vstopimo v »loški paradiž«. V ozadju je stara loška mestna veduta, na levi pa kamniti loški grb. V spodnjem delu slike so bale na poljih, ki odražajo sodobnost, sedanji čas, in so lahko tudi opozorilo, da moramo varovati našo čudovito krajino, ki jo odraža loško hribovje v ozadju. Valovnica v spodnjem delu slike je povzeta s pročelja Homanove hiše in je prikazana tudi na notranjih platnicah Steletove foto-monografije *Pisana Loka Škofja Loka*, ki smo jo izdali ob praznovanju 70-letnice našega društva. Na levi in desni strani triptiha je prikazan rep Ribe Faronike, ki združuje oziroma povezuje celotno motiviko. V zgornjem delu je likovno poudarjena krona, ki nakazuje glavo Ribe Faronike, ki nam s svojo mitologijo lahko tudi dandanes posreduje raznovrstna sporočila. Krona hkrati poudarja loški grad, ki kraljuje nad mestom.

V izvršnem odboru smo se za nakup likovnega dela *Paradish* odločili zaradi njegove sporočilne vsebine, ki je zelo prepletena z delovanjem našega društva. Hkrati je to naš prispevek k spodbujanju loške umetnosti ter naklonjenosti loškim ustvarjalcem, kar je sestavni del našega poslanstva.

Ker naše društvo nima lastnih prostorov, smo odkupljeno likovno delo **izročili v hrambo Zgodovinskemu arhivu Ljubljana, Enota v Škofji Loki**, kjer je na ogled v sprejemni pisarni v času uradnih ur (ponedeljek, sreda in četrtek, od 8. do 13. ure), v njihovih prostorih v bivši vojašnici na Partizanski cesti 1c. Sodelavke arhiva vas bodo z veseljem sprejele.

Novosti v zbirkah Doneski in Vodniki

PASIJONSKA DEDIŠČINA ZA PRIHODNOST

Doneski 24

Memorabilia Locopolitana 13

Pasijonski doneski 2011/6; Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, 168 str.

Pod naslovom *Pasijoni v Evropi – Bogata dediščina za prihodnost* se je v postnem času (med 17. in 20. marcem 2011) v Škofji Loki odvijal mednarodni znanstveni simpozij, pri katerem je bil gonilna sila Alojzij Pavel Florjančič, neurni član Muzejskega društva Škofja Loka. Kot vedno je tudi tokrat uredil Pasijonske doneske, že šeste po vrsti, katerih glavna tema so prispevki s simpozija. Po uvodnih nagovorih lahko preberemo referate uglednih slovenskih in tujih strokovnjakov, dr. Metoda Benedika, dr. Franca Križnarja, dr. Matije Ogrina, Boruta Gartnerja, Ruperta Widmanna, Franza Miehla in Joze Cikeša, o Škofjeloškem pasijonu, Rosnerjevem pasijonu v Freisingu, pasijonskih igrah v St. Margarethenu ter o pasijonski dediščini na Hrvaškem.

Stalna rubrika Pasijonski doneski prinaša nekaj novih pogledov na ozadja in glasbene vložke Škofjeloškega pasijona. Posebej zanimiva je predstavitev pasijona Frana Saleškega Finžgarja in nekaterih pasijonov ter križevih potov iz okolij, kjer živijo Slovenci, tudi izven matične domovine. Obvezno čtivo za lažje čakanje na ponovno uprizoritev Škofjeloškega pasijona v letu 2015 ali, kakor pravi urednik Florjančič, za vzdrževanje dobre pasijonske kondicije.

PO POTI KULTURNE DEDIŠČINE – SPREHOD SKOZI ŠKOFJO LOKO IN VASIV SPODNJEM POREČJU POLJANSKE SORE

Doneski 25

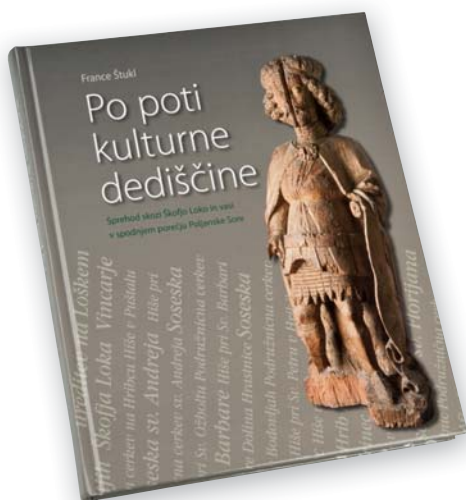
France Štukl: Po poti kulturne dediščine (sprehod skozi Škofjo Loko in vasi v spodnjem porečju Poljanske Sore); Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, 206 str.

Najnovejša knjiga izjemnega poznavalca lokalne zgodovine in stavbne dediščine dr. Franceta Štukla, dolgoletnega vodje zgodovinskega arhiva v Škofji Loki, nas popelje na drugačen sprehod skozi Škofjo Loko in vasi ob Poljanski Sori. Že uvod v avtorjevem duhovitem in prepoznavnem slogu nas ne pusti ravnodušne, saj se zavemo, da je le malo tako dobrih poznavalcev življenja in ljudi na Loškem, kot je on. Kraji, ki jih opisuje, so ga zanimali že od otroštva dalje, z umetnostnozgodovinsko topografijo sakralnih spomenikov Poljanske doline pa je tudi diplomiral (1966). Tako je knjiga pravzaprav avtorjevo »življenjsko delo«, svojo noto pa je pripeljala tudi Judita Šega, urednica in naslednica dr. Štukla na mestu vodje arhiva.

Uvodniku sledita pregled cerkvene ureditve na Loškem v preteklih stoletjih in zgodovinski oris mesta Škofje Loke, s posebnim poudarkom na njeni večstoltni arhitekturni dediščini. Mimogrede nas avtor seznanja še z nastankom loških predmestij in nekaterimi osebami, ki so naselbini pod gradom vtisnili neizbrisen umetnostnozgodovinski pečat.

Jedro knjige je namenjeno soseskam v spodnjem porečju Poljanske Sore, od Puštala na spodnjem koncu do Loga in Valterskega Vrha, ki ležita že globoko v Poljanski dolini. Soseske, ki so se tu izoblikovale, so dobile imena po zavetnikih podružničnih cerkva in tako je posamezna poglavja v knjigi podnaslovil tudi avtor. V sliki in besedi nas popelje skozi soseske sv. Andreja, sv. Ožbolta, sv. Barbare, sv. Petra,

sv. Lovrenca, sv. Florijana, sv. Tomaža ter sv. Filipa in Jakoba. Pri vsaki soseski so predstavljene vasi, ki jo sestavljajo, ter njihova profana in sakralna kulturna dediščina. Na podlagi podatkov iz najstarejše zemljiške knjige so izpisani vsi hišni lastniki historičnih domačij, čas in način pridobitve posesti, zraven pa so dodani še vsi drugi potrebni podatki za morebitno nadaljnje iskanje – ali po mlajših zemljiških knjigah ali še starejših urbarjih. Posebne pozornosti so deležna domača hišna imena, ki jih je avtor skušal ustrezno razložiti, in morebitne krajevne zanimivosti. Cerkev kot osrednja zgradba v soseski je povsod predstavljena posebej; opisi so nadrobni in nas seznanjajo z njenim nastankom, zunanostjo in notranjo opremo.

Besedila dopolnjujejo preglednice o gibanju števila prebivalstva v zadnjih 150 letih, skenirani posnetki franciscejskega in reambulančnega katastra in številne fotografije. Knjigo še dodatno popestrijo šaljive »ljudske« pesmi, ki so se med ljudmi do sedaj večinoma prenašale od ust do ust, niso pa bile še nikjer objavljene. Na koncu so še obsežen seznam uporabljenih virov in literature ter povzetki v slovenskem, angleškem in nemškem jeziku.

Knjiga je zanimiva za širok krog bralcev, ne le tistih, ki živijo ali izhajajo iz krajev, ki jih obravnava, ampak vseh nas, ki bomo odslej omenjene vasi gledali drugače.

SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN NJEGOVA DELA NA LOŠKEM

Vodniki po loškem ozemlju 10

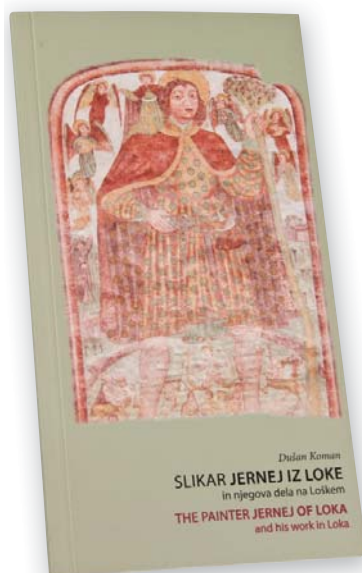
Dušan Koman: Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem

(The painter Jernej of Loka and his work in Loka); Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2011, 70 str.

Urednica Mojca Ferle pravi, da je ideja o predstavitvi zadnjega srednjeveškega freskanta na Slovenskem, rojaka Jerneja iz Loke, zorela že nekaj let. Leta 2011 se je naposled udejanjila, saj se je Muzejsko društvo Škofja Loka z izdajo vodnika Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem priključilo sklopu prireditev z naslovom Leto ribe Faronike 1511–2011, s katerim smo na Loškem obeležili 500-letnico največjega potresa na Slovenskem.

Avtor vodnika Dušan Koman nas v uvodu popelje skozi slikarjev opus, ki zajema 39 spomenikov, od tega jih je polovica na ozemlju nekdanjega Loškega gospostva. Vsa so nastala po letu 1511 – po letu hudega potresa, ki mu je sledil čas obnove. V slikovitem in jedrnatem opisu izvemo, kdo je bil Jernej iz Loke, kje se je šolal, predvsem pa, kje je deloval. 19 lokacij je podrobneje predstavljene z opisi cerkva in pregledom fresk ter stanjem, v katerem se nahajajo danes. Opisi so opremljeni s fotografijami in skrajšanimi prevodi v angleški jezik.

Zelo dobrodošel je Slovarček manj znanih izrazov in ikonografskih motivov na koncu vodnika, kjer je naštet tudi pomembnejša literatura za tiste, ki jih tematika podrobneje zanima. Kakor vsak dober vodnik ima tudi vodnik po delih Jerneja iz Loke platičnice spremenjene v zemljevid, z označenimi lokacijami Jernejevih del. Z vodnikom v roki tako raziskovanje 500 let stare preteklosti ne bo več problem!

Po poteh Jerneja iz Loke v Beneško Slovenijo in Posočje

Leto 2011 je bilo na Loškem v dobršni meri v znamenju 500. obletnice najmočnejšega potresa na Slovenskem; in prav razdejanje, ki ga je za sabo pustil veliki potres, je na plan prineslo slikarja Jerneja iz Loke. Naš slavni prednik, znan predvsem kot freskant, je po letu 1511 poslikal okoli štirideset cerkva in hiš na Loškem, Gorenjskem, v Benečiji in Posočju, prav na področju, ki ga je potres najbolj prizadejal.

24. septembra 2011 smo v Muzejskem društvu Škofja Loka organizirali enodnevni izlet, z naslovom Po poteh Jerneja iz Loke v Benečijo in Posočje, predvsem z namenom, da si ogledamo manj poznane stvaritve našega rojaka. Hkrati smo se srečali še z deli stavbenika Andreja iz Loke, ki je v Beneški Sloveniji prav tako pustil pečat. Umetnostnozgodovinsko ekskurzijo je vodil član našega društva, umetnostni zgodovinar Dušan Koman, pri pripravi sta mu pomagali še tajnica društva Mojca Ferle in podpredsednica Helena Janežič.

Udeleženci izleta pred cerkvijo sv. Brikcija na Volarjah. (foto: Peter Pokorn)

Ob 7. uri smo pot začeli na parkirišču pod Tehnikom in med vožnjo mimo Ljubljane ter preko Notranjske prisluhnilo uvodnim besedam vodnika in organizatorjev izleta. Po dobri uri in pol vožnje je bila želja po kavi že tako močna, da smo se sredi prebujajoče se Vipavske doline ustavili kar v Vipavi in se na glavnem trgu okrepčali z močno črno tekočino. V nadaljevanju vožnje nas je s svojimi spomini z vipavskega in goriškega razvedril najstarejši udeleženec izleta, devetdesetletni gospod Tone Mlakar, ki se je dogodkov izpred 60 in več let natančno spominjal ter nam jih zelo živo opisal. Čez mejni prehod Vrtojba smo po deželni cesti skozi Krmin (Cormons) v slabi uri prispeli do Čedadada (Cividale dei Friuli), nekdanje prestolnice Langobardov.

Pod budnim očesom vodnika Dušana smo se sprehodili čez Hudičev most nad Nadižo in vstopili v staro mestno jedro, ki ga je že Julij Cezar imenoval za vojaško in trgovsko središče. Obiskali smo »Langobardski tempelj«, ki je pravzaprav karolinška cerkva z izjemnim kiparskim okrasjem iz sredine 8. stoletja, in se nato sprehodili do bližnje cerkvice sv. Petra in Blaža, z izjemnimi poslikavami iz 15. stoletja.

Pot smo nadaljevali ob Nadiži in se po strmi cesti povzpeli na njen desni breg, do parkirišča, kjer je izhodiščna točka za obisk Landarske jame (Sv. Ivan v Čele/San Giovanni d'Antro). Malica, ki jo je za lačne popotnike pripravilo Muzejsko društvo, nam je še kako teknila in po okrepčilu smo z lahkoto premagali skoraj 100 stopnic, ki so nas ločile od vstopa v Landarsko jamo. Tam je mojster Andrej iz Loke v skalo zelo drzno vzdal čudovito stransko kapelo v cerkvi svetega Ivana, Jernej pa jo je kasneje okrasil s freskami. Prisluhnilo smo besedam našega vodnika, ki nam je podrobno razložil poslikave, nato pa smo se v jami prepričali še o akustičnosti cerkvice, saj smo zapeli nekaj slovenskih pesmi. Nekateri smo se sprehodili še do konca jame, ki se nazadnje zoži v rov in konča s »kapelo«, posvečeno Mariji.

Čez mejni prehod Robič smo se vrnili v Slovenijo in si v Kobaridu privoščili krajši postanek. Pri Bovcu smo si ogledali še eno Jernejevo stvaritev – freske v cerkvi Device Marije v Polju. Cerkev je bila močno poškodovana v obeh potresih na Bovškem, leta 1998 in 2004, vodnik Dušan nas je opozoril tudi na neustrezne restavratorske posege na Jernejevih freskah. Ob reki Soči smo se v toplem in sončnem vremenu vračali do Kobarida in izlet nadaljevali do Tolmina. Tam smo zavili proti Volarjam, kjer nas je čakal ogled pravega bisera – prezbiterija cerkvice sv. Brikcija, ki je prav tako delo stavbenika Andreja iz Loke, poslikave pa so Jernejeva stvaritev in so izredno dobro ohranjene. Izredno lep sprejem nam je pripravila gospa Marta z Volarij, ki nam je cerkev odklenila in nas po ogledu pogostila z domačim pecivom in prav tako domačim moštom. Vsi smo se strinjali, da se bomo na tako gostoljuben kraj prav radi vrnili.

Naša zadnja postaja je bila gostilna Zatoľmin, kjer so nas že pričakovali z okusno večerjo, ki se je na ovinkasti poti skozi Dolenjo Trebušo in Cerkno do Škofje Loke že podela. Na izhodiščno točko smo prispeli okrog pol desete ure in z lepimi vtisi odšli vsak na svoj dom.

Predstavitve knjig in kronika

Izšlo je v letu 2011

Predstavljam vam nekaj novosti iz bogate letošnje knjižne bere domoznanske zbirke Knjižnice Ivana Tavčarja v Škofji Loki.

Šalehar, Andrej; Rupnik, Stane; Žan Lotrič, Metka:

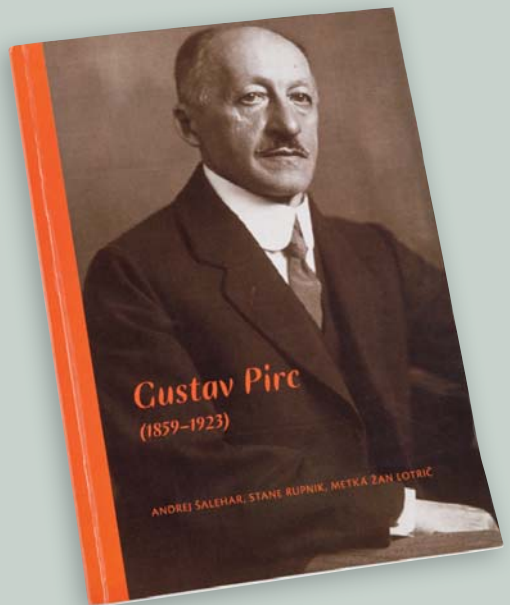
Gustav Pirc (1859–1923)

Slovenj Gradec : Kmetijska založba, 2011, 89 str.

Gustav Pirc je bil rojen leta 1859 v Škofji Loki. V obdobju od leta 1883 do leta 1923 je imel v takratnem kranjskem gospodarstvu, kmetijstvu in politiki pomembno vlogo kot potujoči učitelj kmetijstva, tajnik in ravnatelj ter generalni ravnatelj Kranjske kmetijske družbe in predsednik Kmetijske družbe za Slovenijo. Tako ga predstavi prvi del biografije z naslovom *Gustav Pirc (1859–1923)*, ki so jo sestavili trije avtorji: Andrej Šalehar, Stane Rupnik in Metka Žan Lotrič.

Drugi del govori o prispevkih Gustava Pirca k razvoju živinoreje na Kranjskem. Bil je potovalni učitelj za kmetijstvo, z bogatim strokovnim znanjem, najpomembnejša stvar mu bila kmetijsko znanje in kmetijski pouk. V času njegovega poučevanja se je kmetijska družba posvečala izboljšanju gospodarskega stanja našega kmeta.

Tretji del predstavlja Gustava Pirca kot urednika revije *Kmetovalec*, ki je prvič izšla leta 1884. Revija je širila kmetijsko znanje in uveljavljala znanje slovenskega jezika.

V četrtem delu knjige pa loškega rojaka spoznamo kot amaterskega fotografa. Dokumentiral je dogodke, kraje in naše planine. Znamenita je njegova fotografija Aljaževega stolpa na Triglavu, ki ga je slikal že leta 1895, ko je bil stolp postavljen. Žal je najdenih le osem njegovih fotografij, ostala fotografska dediščina je verjetno izgubljena.

Gustav Pirc je tudi veliko pisal. Bibliografija, ki predstavlja zadnji del knjige, skuša čim bolj natančno popisati njegove monografije in tiske, objave v serijskih publikacijah, ter fotografije.

Knjiga priča o zaslugah Gustava Pirca za zlato dobo kranjskega kmetijstva in postavlja njegovo delo na častno mesto slovenskega kmetijskega slovstva.

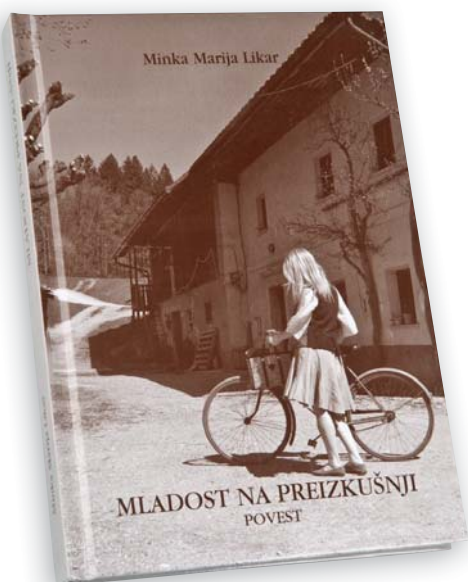
Likar, Minka Marija:
Mladost na preizkušnji

Škofja Loka : ZKD, 2011, 194 str.

Pisateljico Poljanske doline Minko Marijo Likar že poznamo po knjigah Sopotnik v svojem avtu in Odmevi izpod Blegoša, sedaj pa je pred nami tretja, Mladost na preizkušnji. Prav tako kot v prejšnjih delih tudi v zadnji knjigi srečujemo domačo pokrajino in spoznavamo, kako so poljanski ljudje živeli v povojnem času. Predvsem nam pisateljica predstavi ljudsko kmečko življenje in je imenitna opisovalka naravnih lepot Poljanske doline.

Justina je mlado dekle, doma na kmetiji, večča vseh kmečkih opravil, tako v hlevu kot v kmečki kuhinji. Srečuje se s preizkušnji, ki jih prinaša življenje, s prvo ljubeznijo, ki se nesrečno konča. Čeprav je mlada in jo obhajajo dvomi in nemoč, se uspešno spoprime s težavami.

Knjiga se še posebej odlikuje z lepimi opisi običajev in navad sveta pod Blegošem.

Proti

Kavčič, Vladimir:

Ljubljana : Amalietti & Amalietti, 2011, 280 str.

Vladimir Kavčič se je leta 1932 rodil v Podgori, v Poljanski dolini. Pisati je začel že v gimnazijskih letih, glavna snov njegovega pripovedništva je 2. svetovna vojna in revolucija. Je avtor številnih pripovednih del (Ne vračaj se sam, Ognji so potemneli, Tja in nazaj, Od tu dalje, Upanje, Žrtve, Onkraj in še dlje, Zapisnik, Pustota, Obleganje neba ...). Pisal je tudi za mladino (Vaška komanda, Kaj je povedal ded, Nevarna pot ...) in se preizkušal v dramatiki (Termopile, Aleksander Veliki ...).

V knjigi Proti je objavljen izbor člankov, ki jih je avtor v letih 2009–2010 objavljal v Svobodni misli, nestranski reviji za socialna, gospodarska, politična, zgodovinska ter kulturna vprašanja doma in po svetu. Urednik zbirke Peter Amalietti v uvodu pove, da članki predstavljajo avtorjeva osebna stališča o vprašanih sodobnega časa in razvoju človeške družbe. Avtor gospodarsko in splošno krizo imenuje nujno razvojno fazo, iz katere ni več vrnitve v prejšnje stanje. Šele življenjska nuja bo prisilila ljudi k drugačnemu odnosu do narave in njenih življenjskih virov, do spoštljivega odnosa do vseh oblik življenja in tudi k drugačnim odnosom med ljudmi. Njegov »proti« je usmerjen proti tehnološkemu »napredku«, ki ogroža obstoj življenja in naše sožitje z naravo.

Erhlen, Andreja:

Škofjeloško in Cerkljansko hribovje

Ljubljana : Planinska zveza Slovenije, 2011, 224 str.

Na knjižno polico smo dobili pregleden planinski vodnik o Škofjeloškem in Cerkljanskem hribovju, ki spadata v predgorje Alp. Najvišji vrh hribovja je 1630 m visoki Porezen. Glavna značilnost hribovja je, da so poti nezahtevne, vrhovi pa dostopni v vseh letnih časih. Kratek zgodovinski oris nas popelje v preteklost škofjeloškega ozemlja in območja Cerkljanskega. V geografskem orisu spoznamo lego in omejitve hribovja, kamnine in površje, podnebje, vode pa tudi prebivalstvo. Posebno poglavje govori o rastlinstvu in živalstvu; bogato rastlinstvo tega

območja je že zgodaj pritegnilo pozornost naravoslovcev - botanikov.

Vodnik prinaša natančne opise izhodiščnih krajev (Kranj in Škofja Loka, večji kraji Poljanske in Selške doline, Žiri, Idrija in Cerklno) za pohode na vrhove, opisuje planinske postojanke in seveda vrhove z vsemi njihovimi dostopi. Zanimivost vodnika so predlogi za izlete prečenja, ko se ne vračamo po isti poti, in krožne poti.

Vodnik je bogato opremljen z barvnimi fotografijami in je koristen pripomoček ljubiteljem pohodništva.

Štukl, France:

Starološki romar : vodič po staroloških cerkvah

Ljubljana : Salve, 2010, 42 str.

Pred nami je droben vodič po župniji Stara Loka. Namenjen je romarjem, turistom, pohodnikom in drugim obiskovalcem ter raziskovalcem lepe loške pokrajine.

Prvo poglavje govori o bogati zgodovini Stare Loke. Stara Loka, z drugim imenom Fara, je bila od leta 1074 pražupnijsko središče za vse župnije v nekdanjem loškem gospostvu. Avtor pripoveduje o življenju »Prifarcev« v preteklosti in sedanjosti, njihovih navadah in običajih ter nas spomni na zaslužne rojake, ki so bili doma ali so delovali v Stari Loki.

Vodič nam nato predstavi župnijsko cerkev sv. Jurija in vse podružnice: znamenito romarsko cerkev Marijinega Oznanjenja v Crngrobu, cerkev sv. Uršule v Pevnem, cerkev sv. nadangela Gabrijela na Planici, cerkev sv. Križa na Križni gori in zasebno kapelo Jezusovih blagrov v Papirnici. Opisane so značilnosti pokrajine in

romarske poti, ki nas pripeljejo do cerkva, posebnosti in dragocenosti, ki jih cerkve hranijo, ter kratek arhitekturni in umetnostnozgodovinski opis.

Knjižica je bogato opremljena z barvnimi fotografijami in je imeniten pripomoček za ljubitelje umetnosti in raziskovalce preteklosti.

Maurer, Neža:

Kaj delajo palčki pozimi? : 38 pesmic Neže Maurer za male in velike

Škofja Loka : Knjižnica Ivana Tavčarja, 2011, 111 str. in

Kaj delajo palčki pozimi? : 38 otroških pesmic s klavirsko spremljavo

Škofja Loka : Knjižnica Ivana Tavčarja, 2011, 97 str.

V zbirki Ustvarjalci s Škofjeloškega, ki jo izdaja Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka, smo letos dobili zbirko otroških pesmi Neže Maurer, pesmicam pa je dodan tudi zapis melodije, opremljene z akordnimi oznakami. Knjigo so uredili Mitja Gobec, Dušica Kunaver in Marija Lebar. Zbranih je osemintrideset pesmi, namenjenih otrokom v vrtcih, osnovnih in glasbenih šolah. Pesmi so uglasbili priznani skladatelji: Janez Kuhar, Radovan Gobec, Janko Gregorc in Tomaž Habe. Govorijo o igri in delu, živalih, naravi ter šoli. Knjigo so z bogatimi ilustracijami opremile ilustratorke iz Škofje Loke in okolice: Saša Bogataj Ambrožič, Mojca Dolinar, Nina Drol, Mirna Pavlovec, Daša Simčič, Marjana Šegula in Maja Šubic.

Pesmi je izbral Mitja Gobec, glasbenik in velik poznavalec zborovske literature. Pesmarici je dodal Popotnico Nežinim palčkom, kjer so načrti za nastanek pesmarice, kratke biografije skladateljev, ki so pesmi uglasbili, in popis vseh uglasbitev pesmi Neže Maurer.

Knjigo dopolnjuje še druga knjiga, v spiralni vezavi, s skladbami in klavirsko spremljavo. Knjigi sta namenjeni najmlajšim, ki lahko pesmi poslušajo, berejo ali pejejo.

Kronika občin Škofja Loka, Železniki, Žiri in Gorenja vas - Poljane

(od 1. januarja do 31. decembra 2011)

6. *januarja 2011* – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil literarno-glasbeni večer, ob 80. rojstnem dnevu književnice Neže Maurer in ponatisu njene zbirke Litanije za mir.
7. *januarja* – na Loškem odru je gostovala SNG Drama Ljubljana, z igro Ulrike Syha Zasebno življenje, predstavo so ponovili tudi naslednji dan.
9. *januarja* – v Dražgošah je bila spominska slovesnost ob 69-letnici Dražgoške bitke. Na štiriinpetdeseti slovesnosti je spregovoril nekdanji predsednik Milan Kučan; v kulturnem programu so nastopili dramski igralec Aleksander Valič, Orkester slovenske vojske in Partizanski pevski zbor. Med številnimi pohodniki so bili tudi udeleženci nočnih pohodov – 32. spominskega pohoda Po poti Cankarjevega bataljona s Pasje ravni in 12. rekreativnega pohoda Železniki-Ratitovec-Dražgoše.
11. *januarja* – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo plakatov učencev loških šol, z naslovom Vizija miru. Razstavljenih je bilo 36 likovnih del.
12. *januarja* – na Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja Škofja Loka v Kašči je na poto-
- pisnem predavanju Milan Potočnik predstavil Ugando in vzpon na Ruwenzori.
15. *januarja* – v Športni dvorani Trata je bil dobrodelni koncert pevske skupine Perpetuum jazzile, v organizaciji Lions kluba Škofja Loka.
- v cerkvi sv. Petra v Selcih je Muzejsko društvo Železniki predstavilo 7. številko zbornika Železne niti, sledil je koncert tenorista Janeza Lotriča in organista Toneta Potočnika.
- Kulturno društvo Reteče je pripravilo 20. ponovoletni koncert tamburaškega orkestra Bisernica.
16. *januarja* – v kulturnem domu v Sorici so nastopile Grudnove šmikle iz Železnikov.
19. *januarja* – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu je bila odprta razstava umetniških del Janeza Pelka, Anite Pavlič in Tomaža Tomažina, vizualiziranih na temo pesmi glasbene skupine Same babe.
20. *januarja* – v DPD Svoboda v Žireh je bila predstavitev Knjige hiš na Žirovskem, avtorjev dr. Alojza Demšarja in dr. Petre Leben - Seljak.
- v kulturnem domu v Poljanah je domača igralska skupina premierno uprizorila komedijo Douhtar kar tok, prirejeno po

Molierovem delu Zdravnik po sili. Igro so kasneje odigrali še v številnih krajih na Loškem.

- 25. januarja** - v Mali galeriji Občine Škofja Loka na Mestnem trgu je bila odprta likovna razstava Dragice Fortuna, z naslovom Refleksije, v kulturnem programu je razstavljene slike uglasbil glasbenik Lado Jakša.
- 26. januarja** - v Sredinem večeru v Kašči se je predstavila prevajalka, pisateljica in publicistka Erica Johnson Debeljak.
- 27. januarja** - v Muzeju Žiri je bila 109. Glasova preja, na kateri sta se predstavila dr. Spomenka in dr. Tine Hribar.
- 29. januarja** - na grajskem hribu v Škofji Loki je Društvo Rovtarji, smučanje po starem organiziralo že 12. mednarodno starodobno smučarsko srečanje.
- na Loškem odru je domači ansambel pripravil igro Petra Shafferja Črna komedija.

V **januarju** je KUD France Koblar Železniki v dvorani na Češnjici pripravil predstavo Novaka Novakovića Gugalnik, v aprilu so s predstavo gostovali v Sorici.

- 1. februarja** - v kulturnem domu pri Sv. Duhu je bila na sporedu komedija Svobodni zakon, ki sta jo pripravila Nataša Tič Ralijan in Tadej Toš iz Narodnega doma v Mariboru.
- 3. februarja** - v športni dvorani Trata je bila osrednja občinska proslava ob slovenskem kulturnem prazniku. Prireditev z naslovom Prešerno s Prešernom sta pripravili Občina Škofja Loka in Osnovna šola Cvetka Golarja Škofja Loka.
- v Galeriji Loškega muzeja so odprli gostujočo razstavo Koroškega pokrajinskega muzeja Slovenj Gradec - Slovenska slikana podoba koroških cerkva.
- 4. februarja** - v razstavišču Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli likovno razstavo slikarja Rada Dagarina iz Škofje Loke.
- 7. februarja** - v kulturnem domu v Železnikih

je bila osrednja proslava ob slovenskem kulturnem prazniku v Občini Železniki.

- 8. februarja** - v kulturnem domu v Retečah so pripravili Reteški literarni večer, z naslovom Etruščani v besedi in sliki, v prevodu Marije Krajnik, sodelovali so tudi mladi reteški literati.
- ob slovenskem kulturnem prazniku je Moški pevski zbor Alpina Žiri v dvorani DPD Svoboda pripravil pester program, poleg pevcev so nastopili še tolkalna skupina Šus in recitatorji pesmi slovenskih avtorjev.
- 9. februarja** - v Sredinem večeru v Kašči je nastopila Tanja Jenko, z recitalom Krst pri Savici, ob spremljavi Škofjeloškega okteta.
- za Kamnitnikom je bila žalna slovesnost na mestu, kjer je sovražnik 9. februarja 1944 ustrelil petdeset talcev.
  - Univerza za tretje življenjsko obdobje pri Društvu upokojencev Škofja Loka je v Sokolskem domu pripravila prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku. Nastopili so Pevski zbor Vrelec DU Škofja Loka, Folklorna skupina Škofja Loka, DPD Svoboda Žiri in ansambel Škof.
- 11. februarja** - v galeriji Muzeja Železniki so odprli fotografsko razstavo Groharjevih likovnih del.
- 12. februarja** - v Sokolskem domu so v okviru 3. mednarodnega cikla koncertov izvedli koncert Godalnega orkestra Arseia iz Škofje Loke in Glasbene šole Elly Bašič iz Zagreba.
- 15. februarja** - ob začetku gradnje predora pod Stenom, na trasi poljanske obvoznice, je potekala slovesnost, ob tej priložnosti so odkrili in blagoslovili kip sv. Barbare, tradicionalne zavetnice rudarjev in gradbincev.
- 17. februarja** - Rotary klub Škofja Loka je v Kašči pripravil predavanje dr. Dragana Petrovca, Pogled na izbrisane.
- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli likovno razstavo akademske slikarke

- Tine Dobraj, z naslovom Wunderkammer.
- v Mali galeriji Občine Škofja Loka so odprli razstavo slik, modelov in načrtov bark Dana Poljška.
- 18. februarja** - na Soriški planini se je pričelo tridnevno evropsko prvenstvo s samotežnimi sanmi, med tekmovalci iz Avstrije, Švice, Italije in Slovenije so zmagali Avstrijci.
- na Starem vrhu se je pričelo tekmovanje 36. Pokal Loka, na katerem se je v slalomu in veleslalomu pomerilo 256 mladih tekmovalcev iz 33 držav; slovenska ekipa je zasedla 3. mesto.
  - v DPD Svoboda v Žireh so odprli razstavo likovnih del Marka Krvine in kiparskih del Stipeta Miličiča, nastopil je Mešani pevski zbor Alpina Žiri.
- 24. februarja** - v Galeriji Krvina v Gorenji vasi je potekala Glasova preja, na kateri je Rudi Vouk iz Celovca predstavil delovanje koroških Slovencev.
- 25. februarja** - na Loškem odru je domača igralska skupina pripravila premiero igre Mary Chase Harvey v režiji Jaše Jamnika.
- V **februarju** je predsednik republike dr. Danilo Türk na Brdu podelil Prešernovi nagradi in nagrade Prešernovega sklada. Med slednjimi je bil tudi oblikovalec iz Škofje Loke Jure Miklavc.
- 4. marca** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli likovno razstavo Migitacije, avtorjev Boštjana Plesničarja, Petre Varl, Saša Vrabiča, Huiqin Wangove in Maje Pucl.
- 8. marca** - ob svetovnem dnevu žena je bil v Sokolskem domu na Mestnem trgu pogovor z književnico Nežo Maurer in njeno hčerko, klovneso Evo Škofič Maurer. Prireditev so pripravili Občina, Loški muzej in Glasbena šola Škofja Loka.
- 9. marca** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert slušateljev Konservatorija za glasbo in balet iz Ljubljane.
- 10. marca** - Loški muzej Škofja Loka je v uvodu praznovanj ob 500-letnici potresa leta 1511 pripravil predavanji Mojce Šifrer - Bulovec, Loško gospostvo konec 15. in v začetku 16. stoletja, ter Jožeta Štukla, Škofja Loka v potresu leta 1511. Ob tem je bila odprta filatelistična razstava FD Lovro Košir Škofja Loka.
- 11. marca** - Turistično društvo Železniki je ob prihodu pomladi pripravilo tradicionalno etnografsko prireditev Luč v vodo. Gregorčke so spustili v bajer pred Plnado.
- na Loškem odru je gostovalo Šentjakobsko gledališče iz Ljubljane, s predstavo Milana Grgiča, Zbudi se, Katka! Igro so ponovili tudi naslednji dan.
- 12. marca** - v galeriji Muzeja Železniki so odprli razstavo ilustratorke in oblikovalke Nine Drol.
- v DPD Svoboda v Žireh so domači igralci pripravili premiero igre Marina Držiča, Dundo Maroje, v režiji Nadje Strajnar Zadnik.
- 17. marca** - v vhodni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli razstavo Slovenski pasijoni, predstavili zbornik Pasijonski doneški in odprli tridnevni simpozij Pasijoni v Evropi - Bogata dediščina za prihodnost.
- v Kašči je Rotary klub Škofja Loka pripravil predavanje Maksa Vrečka, z naslovom Želite piti čim boljšo vodo?
- 19. marca** - v kapeli Loškega gradu je bil koncert iz cikla koncertov 2011 Kvarteta od strune ... do lune.
- 22. marca** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je Tomo Križnar predstavil svojo novo knjigo Nafta in voda.
- 23. marca** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil koncert pianistke Dubravke Tomšič Srebotnjak.
- na Loškem odru je bilo v organizaciji JSKD Škofja Loka Srečanje plesnih skupin Škofja Loka.
- 24. marca** - v Groharjevi galeriji na Mestnem

trgu so odprli razstavo akademske slikarke Vesne Čadež, z naslovom Urbane arkadije.

25. **marca** - na osrednji občinski proslavi materskega dne sta se v športni dvorani predstavili ciganski skupini Langa in Langa junior.
26. **marca** - na Loškem odru je Prosvetno društvo Sotočje pripravilo prireditev ob materskem dnevu. Nastopili so Otroški pevski zbor Iskrice, Mladinski pevski zbor, Škofjeloški oktet in člani gledališke skupine Prosvetnega društva.
  - Čebelarsko društvo Blegoš je v kulturnem domu v Poljanah praznovalo 100-letnico delovanja, pripravilo priložnostno razstavo in izdalo spominski zbornik.
28. **marca** - v Narodni galeriji v Ljubljani so podelili Steletova priznanja za leto 2010, med prejemniki sta bila tudi Sara in Keith Hogg, za obnovo svoje hiše Pri Lenartu v Podvrhu pod Starim vrhom.
30. **marca** - Muzejsko društvo Škofja Loka je v Kašči pripravilo predavanje in razstavo, z naslovom Motiv Ribe faronike v delih Jerneja iz Loke in Franceta Miheliča.
1. **aprila** - na Loškem odru je v organizaciji Gimnazije Škofja Loka potekal vseslovenski festival šol z učnim predmetom ruščino Rusijada; med gosti sta bila tudi slovenski šolski minister dr. Igor Lukšič in direktor Ruskega kulturnega centra v Ljubljani Rifat Patajev.
  - na avtobusni linija Podlubnik-Lipica-Podlubnik se je začela akcija Vsi na mestni avtobus - kot prijazno, varno in varčno obliko javnega mestnega prometa.
3. **aprila** - v športni dvorani na Trati je bil dobrodelni koncert, z naslovom Daj dnevu življenje, posvečen pokojnemu mlademu loškemu pevcu Andreju Fojkarju. Nastopili so Trio Quartet, Vlado Kreslin, Gal Gjurin, Eroika, Trio Kranjc, Nuška Drašček in drugi.
  - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil v okviru 3. mednarodnega cikla koncertov nastop Grudnovih Šmikel iz Železnikov, z gostjami Bodeče Neže iz Sovodenj ob Soči.
6. **aprila** - na Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja v Kašči je bilo predavanje o potresni dejavnosti pri nas in po svetu, ob 500-letnici velikega potresa leta 1511.
  - na Loškem odru je gledališka skupina Ta prstjeni iz Gimnazije Škofja Loka premierno uprizorila dramo Slavka Gruma Dogodek v mestu Gogi. Predstavo so večkrat ponovili v naslednjih dneh.
8. **aprila** - v Osnovni šoli Cvetka Golarja na Trati je bilo območno srečanje folklornih skupin z Loškega 2011. Sodelovalo je enajst skupin iz Škofje Loke, Poljanske in Selške doline.
  - v Galeriji Fara v Stari Loki so odprli razstavo ikon Albine Nastran iz Škofje Loke.
9. **aprila** - na koncertu iz mednarodnega cikla koncertov sta v Sokolskem domu na Mestnem trgu nastopila Pevski zbor Lubnik Škofja Loka in Mešani pevski zbor Sela na Koroškem.
10. **aprila** - referendum o Zakonu o malem delu se je na Loškem udeležilo 39,08 % občanov, proti jih je glasovalo 85,45 %.
12. **aprila** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bilo predavanje o energetskih potencialih v Škofji Loki.
15. **aprila** - v galeriji Muzeja Železniki so odprli razstavo Rezbarije, avtoric Olge in Alojzije Šmid.
  - v kapeli Puštalskega gradu je bil klavirski recital Katarine Tominec.
  - na 12. mednarodnem zborovskem tekmovanju v estonskem Talinu so zmagale Grudnove Šmikle iz Železnikov.
19. **aprila** - k spomeniku slikarja Ivana Groharja v Groharjevem naselju je loški župan mag. Miha Ješe položil žalni venec, naslednjega dne pa so na njegov grob na Navjah v Ljubljani vence položili župani Ljubljane, Škofje Loke in Železnikov Zoran Jankovič, mag. Miha Ješe

- in Mihael Prevc.
- 20. aprila** – na Sredinem večeru v Kašči je ob 500-letnici potresa predaval Marko Pogačnik, in sicer o Ribi Faroniki kot utelešenju duše Zemlje.
- 21. aprila** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo umetniških del Nejča Slaparja, z naslovom Odzveni in odzivi.
- v Škofji Loki je potekalo tekmovanje slovenskih lesarskih šol Lesariada 2011.
- 22. aprila** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil ob dnevu upora proti okupatorju koncert Partizanskega pevskega zboru, pod vodstvom Franca Gornika.
- 25. aprila** – v cerkvi v Sorici je bil koncert tenorista Janeza Lotriča in organista Toneta Potočnika.
- v Žireh so se pričeli 5. slovenski klekljarski dnevi. Do 2. maja so potekala predavanja, nastopi, literarni natečaj in klekljarska tekmovanja.
- 27. aprila** – KUD Dražgoše je uprizoril igro na prostem, kmečko komedijo Joža Vombergerja, Voda; v igri je nastopilo 30 igralcev in statistov, kasneje so jo še večkrat ponovili.
- 1. maja** – na Križni gori je ob prazniku dela potekalo tradicionalno, že 29. srečanje občanov. Slavnostni govornik je bil Tomaž Kumer iz ZSSS, nastopila sta Pihalni orkester Škofja Loka in Plesna šola Jay Dance Studio iz Kranja.
- 4. maja** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so ob desetletnici delovanja odprli razstavo Jadralskega društva Timing iz Škofje Loke.
- 7. maja** – od 21. marca so na Loškem potekale prireditve Loško je ekološko, pripravljenih je bilo 20 dogodkov na temo ekologije, varovanja okolja in zdravega načina življenja.
- pred gasilskim domom v Gostečah je PGD Gosteče pripravilo kulturno prireditev ob 132-letnici rojstva rojaka, pesnika Cvetka Golarja.
- 9. maja** – na grob padlima zavezniškima vojakoma, ruskemu borcu Andreju Iksijonovu in poljskemu vojaku Tadeuszu Sadowskemu, v Lipici, so loški župan, predstavniki ZB za vrednote NOB Škofja Loka, poljskega in ruskega veleposlaništva ter ruskega Centra znanosti in kulture iz Ljubljane položili žalne vence.
- 11. maja** – Loški muzej je na Loškem gradu pripravil virtualni sprehod po poti treh loških gradov v času in prostoru. Predavala sta arheolog Jože Štukl in arhitekt Tomaž Križnar.
- 12. maja** – v Mali galeriji Občine Škofja Loka so odprli razstavo ilustracij iz zbirke pripovedk Kamniti most.
- 13. maja** – v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu je v organizaciji JSKD Škofja Loka potekalo Območno pevsko srečanje, na katerem je sodelovalo 12 zborov in pevskih skupin z Loškega.
- v kapeli Puštalskega gradu so odprli likovno razstavo Petra Jovanoviča, nastopil je Kvartet flaut, pod vodstvom Ane Kavčič Pucihar.
- 14. maja** – v kapelici Jezusovih blagrov v Papirnici je bil uvodni koncert Komornih koncertov Orgle &, nastopila sta organist Višeslav Jaklin in violinist Marko Jerbič.
- 16. maja** – v organizaciji Andragoškega centra Slovenije in Ljudske univerze Škofja Loka je v Škofji Loki do 22. maja potekal Teden vseživljenjskega učenja, na katerem so z delavnicami, predavanji in različnimi projekti opozarjali na vseprisotnost in pomembnost učenja v vseh življenjskih obdobjih.
- 17. maja** – Loški muzej je ob 100-letnici smrti impresionista Ivana Groharja v Galeriji Loškega muzeja odprl razstavo, z naslovom Moč pogledov – portretno slikarstvo Ivana Groharja. Avtorja razstave sta bila Barbara Sterle Vurnik in dr. Andrej Smrekar. Razstavo

je odprla ministrica za kulturo Majda Širca, izšel je obsežen katalog.

- 18. maja** – ob dnevu muzejev so v Muzeju Železniki odprli spominsko sobo, posvečeno Niku Žumru, in predstavili obnovljen obdelovalni kovinarski stroj iz začetka kovinarstva v Selški dolini.
- 19. maja** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil letni koncert Pevskega zbora Gimnazije Škofja Loka, kot gost je nastopil Jazz je kul band.
- 20. maja** – v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo Arhiva Republike Slovenije ob 20-letnici plebiscita leta 1990, z naslovom Milijon 289 tisoč 369, avtorici razstave sta bili Vesna Gotovina in Alenka Starman, razstavo sta odprla župan mag. Miha Ješe in nekdanji član predsedstva Slovenije Ivan Oman.
- na Mestnem trgu je bil sprevod loških maturantov in vseslovenska srednješolska četvorka.
- 22. maja** – do 28. maja je potekal 5. teden obrti in podjetništva na Loškem TOP 2011. V tem času so bila organizirana skupinska svetovanja o ustanavljanju podjetja, seminar o javnem nastopanju, razstava lesarjev v Sokolskem domu, predstavljen je bil projekt čezmejnega sodelovanja Slovenije in Italije na področju turizma. Obrtnik leta 2011 v Sloveniji je postal Boris Mesec, ustanovitelj, direktor in lastnik podjetja Mebor s Sv. Lenarta.
- 23. maja** – v Žireh sta bili slavnostna občinska seja in koncert v cerkvi sv. Ane na Ledinici. Občinska nagrajenca sta postala avtorja Knjige hiš na Žirovskem dr. Petra Leben-Seljak in dr. Alojz Demšar.
- 26. maja** – v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli razstavo akademske slikarke Nine Koželj iz Ljubljane, z naslovom Zrno graha in ostale muhe.
- 27. maja** – v osnovni šoli v Podlubniku je bil letni koncert Pevskega zbora Lubnik, z naslovom Generacije pejejo; nastopili so še Otroški pevski zbor OŠ Ivana Groharja, Mladinski pevski zbor OŠ Ivana Groharja in Pevski zbor Gimnazije Škofja Loka.
- 28. maja** – na 2. koncertu iz cikla Komorni koncerti Orgle & so v Sokolskem domu na Mestnem trgu nastopili učenci Glasbene šole Škofja Loka in slušatelji Konservatorija za glasbo in balet iz Ljubljane.
- na Mestnem trgu so se v organizaciji Društva Rovtarji predstavili starodobni kolesarji.
- 29. maja** – v Sokolskem domu je bilo predavanje mag. Ivana Florjanca, z naslovom Riba Faronika – utrinek iz slovenske kozmogonije in njene premene v umetniški ustvarjalnosti v 20. stoletju; nastopile so Grudnovce Šmikle iz Železnikov in Duo Facile, ki je izvedel noviteto violončelistke Špele Kermelj, posvečeno Ribi Faroniki.
- 30. maja** – na Loškem je do 5. junija potekal 9. teden podeželja na Loškem.
- V **maju** je bila Škofja Loka v Franciji sprejeta v združenje Douzelage (ducat, dvanajsterica), ki združuje 27 mest Evropske unije.
- 1. junija** – v atriju Puštalskega gradu je Glasbena šola Škofja Loka izvedla prireditve Poletju v objem, izvajali so skladbe Bacha, Vivaldija in Ipavca.
- 3. junija** – v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu je bil Koncert prijateljstva, nastopila sta Mešani pevski zbor Vrelec DU Škofja Loka in Mešani pevski zbor Vladimir Močan iz Murske Sobotice.
- Območna obrtna in podjetniška zbornica Škofja Loka je praznovala 35-letnico delovanja, ob obletnici je prejela državno priznanje Obrtne zbornice Slovenije, najzaslužnejši člani loške zbornice pa so prejeli njena priznanja. Na prireditvi v Sokolskem domu sta nastopila Mestni pihalni orkester Škofja Loka in pevec Oto Pestner.
- 4. junija** – igralska skupina Prosvetnega dru-

- štva Sotočje je na Loškem odru pripravila družinski muzikal Richarda M. in Roberta B. Shermana Mary Poppins.
- 5. junija** - na republiškem referendumu o arhivih, delu na črno in o pokojninski reformi se je v volilnem okraju Škofja Loka I. proti izreklo 77,79 %, v Škofja Loka II. pa je bilo proti 82,95 % volivcev.
- na Ermanovcu je bilo pri planinski koči srečanje slovenskih citrarjev.
- 10. junija** - na Mestnem trgu je bil 11. večer slovenskih viž v narečju, sodelovalo je enajst ansamblov in kot gostje Rožanski muzikantje z avstrijske Koroške.
- v galeriji Muzeja Železniki so odprli fotografsko razstavo Med gorami.
- 11. junija** - na ulicah, atrijih in stopniščih starega mestnega jedra Škofje Loke so nastopali učenci Glasbene šole Škofja Loka na O glasbeni Loki, naslednjega dne pa še mladi glasbeniki iz Freisinga.
- pri Groharjevem spomeniku v Sorici je bila ob 100-letnici slikarjeve smrti spominska slovesnost, spregovorila sta dr. Igor Lukšič, minister za šolstvo in šport, ter umetnostni zgodovinar dr. Andrej Smrekar, v kulturnem programu so sodelovali Slovenski oktet, Peter Lovšin in skupina flavt. V Sorici je bil tega dne tudi shod slovenskih in zamejskih umetnikov ter dan odprtih vrat Groharjeve hiše.
  - v kapelici Svetih blagov v Papirnici je bil v okviru 3. mednarodnega cikla koncertov 2011 Orgle & koncert organistke Eve Bubkove iz Prage in fagotista Leonarda Eröda z Dunaja.
- 12. junija** - na Slemenih na Gorenjem Brdu je bilo mednarodno srečanje harmonikarjev.
- v cerkvi na Sv. Volbenku je bil koncert Kitarskega orkestra Denisa Kokalja, z naslovom Kitara poletju.
  - v kapeli Loškega gradu so nastopili mladi glasbeniki iz Freisinga.
- 15. junija** - na Loškem gradu je loški župan mag. Miha Ješe podelil priznanja najboljšim učenecem, dijakom in mentorjem loških osnovnih in srednjih šol ter Glasbene šole Škofja Loka.
- 17. junija** - v nekdanji vojašnici je bilo 11. srečanje gorenjskih izgnancev v letih 1941-1945, slavnostna govornika sta bila župan mag. Miha Ješe in predsednica društva izgnancev Slovenije Ivica Žnidaršič.
- 18. junija** - na Mestnem trgu so predstavili delo Medobčinskega društva invalidov Škofja Loka.
- 19. junija** - v Sorici je bilo praznovanje 100-letnice Prosvetnega društva Ivan Grohar Sorica in koncert glasbene skupine Orfej.
- v Ajmanovem gradu pri Sv. Duhu je bila slovesnost ob 50-letnici preselitve uršulink iz Škofje Loke v prenovljeni svetoduški grad.
- 21. junija** - na Mestnem trgu so na rojstni hiši odkrili spominsko ploščo Gustavu Pircu, kmetijskemu strokovnjaku, potovalnemu učitelju, ravnatelju Kranjske kmetijske družbe, uredniku in fotografu. O Pirčevem delu je spregovoril Stane Rupnik, slovesne nagovore sta imela župan mag. Miha Ješe in Ciril Smrkolj.
- v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil zaključni koncert orkestrov Glasbene šole Škofja Loka.
- 22. junija** - ob 500-letnici velikega potresa je v Sokolskem domu gostovala razstava Anno Domini 1511 - kaj vemo o potresu 26. marca 1511?, ki sta jo pripravila Rudnik živega srebra in Mestni muzej Idrija, avtorja sta bila Martina Peljhan in Rafael Bizjak.
- 23. junija** - v cerkvi sv. Ane na Ledinici je bil na kresni večer koncert ansambla za staro glasbo Cappela Carniola.
- v Galeriji Ivana Groharja so odprli razstavo umetniških del akademskega kiparja Toneta Logondra (1932-1987), z naslovom Veličastje mavca.
- 25. junija** - v okviru večdnevni prireditev ob

loškem občinskem prazniku, z naslovom Historial Škofja Loka, je bil na Mestnem trgu rokodelski sejem, odigran sprejem freisinškega škofa (v priredbi Ludvika Kaluže), ogled Nacetove hiše v Puštalu, z rokodelsko in lokostrelsko delavnico, na Loškem gradu pa predstava Coprniške krvave rihte v Loki, potekal je festival historične glasbe Musica Locopolitana, Turistično društvo Škofja Loka je odprlo Pot treh gradov, od Loškega gradu na Zgornji stolp na Kranclju do Starega gradu in tako bogato loško zgodovino pove-zalo s turizmom in rekreacijo v naravi.

- ob državnem prazniku je bil na Mestnem trgu koncert Mestnega pihalnega orkestra Škofja Loka, slavnostni govornik je bil mag. Viktor Žakelj.
  - na specialni olimpijadi v Atenah, ki je potekala do 4. julija, je Monika Grgič iz Škofje Loke osvojila zlato in bronasto odličje v tekah na 400 in 200 metrov.
- 27. junija** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil ob 500-letnici velikega potresa mednarodni strokovni posvet z naslovom Razvoj mest na ruševinah preteklosti. O potresu 1511 je spregovorila Ina Cencić; Jože Štukl in Tomaž Križnar sta predstavila publikacijo Pot treh loških gradov, Florian Notter Stolni kapitel Freising kot duhovno kneževino nove dobe, Theo Delvoie primer revitalizacije in Srečko Beričič rudarske vezi med Škofjo Loko in Idrijo.
- 30. junija** - v Mali galeriji Občine Škofja Loka so odprli likovno razstavo, z naslovom Vipavski akvareli, loškega arhitekta Toneta Mlakarja, ob njegovo 90-letnici.
- v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so odprli razstavo Pavleta Sedeja iz Žirov, ob njegovi 60-letnici. O umetniku je spregovoril Janez Kavčič iz Žirov.
  - v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu je bila slavnostna akademija

ob občinskem prazniku, s podelitvijo občinskih nagrad. Zlati grb je prejel Alojzij Pavel Florjančič, srebrni grb pa Skavti iz stega Škofja Loka 1 in Borjana Koželj. V kulturnem programu so krstno izvedli Ribo Faroniko, skladatelja Blaža Puciharja, nastopila sta APZ Tone Tomšič iz Ljubljane in plesalka Ana Trojnar.

V **juniju** je loški slikar Berko v Moderni galeriji v Ljubljani prejel Jakopičevo nagrado.

- 1. julija** - Občina Železniki je letošnji občinski praznik proslavila v Sorici in podelila občinska priznanja: častni občan je postal ustanovitelj Kovinarske zadruge Niko Železniki Peter Polajnar, plakete so prejeli Prosvetno društvo Ivan Grohar Sorica, ob 100-letnici delovanja, Športno društvo Buldožer Rudno, ob 10-letnici delovanja, Albin Lavtar, Andrej Jemec in Otroška folklorna skupina OŠ Železniki.
- v športni dvorani na Trati se je pričel 3. mednarodni festival pihalnih orkestrrov, z naslovom Loka jo piha. Na otvoritvi je sodeloval Mestni pihalni orkester Škofja Loka, s pevko Nušo Derenda, ob 135-letnici svojega delovanja. Naslednji dan se je prireditev nadaljevala na Mestnem trgu, sodelovali so pihalni orkestri s Poljske, Hrvaške in iz Slovenije.
- 8. julija** - v Železnikih so se začeli 49. čipkarski dnevi; do 17. julija so, poleg tekmovanja v klekljanju, pripravili še odprtje fotografij manj znanih Groharjevih slik, koncert Škofjeloškega lovskega pevskega zbora, turnir v taroku za Zlato čipko, tekmovanje mladih glasbenikov Selške doline, balinarsko tekmovanje, gledališko igro Žebelarjeve težave, večer zimzelenih popevk, nastop humorista, dan vipavskih dobrot in voden ogled po Fužinarsko-kovaški poti.
- 16. julija** - pri Plečnikovem spomeniku talcev v Dolenji vasi je bila spominska slovesnost ob 70-letnici OF, upora proti fašizmu in naciz-

mu, 20-letnici samostojnosti Slovenije in 68-letnici ustanovitve Prešernove brigade.

24. julija - v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli razstavo umetniških del, ki so nastala na 14. koloniji Iveta Šubica v Poljanah, tokrat na temo Riba Faronika. Sodelovalo je 28 umetnikov.

30. julija - na Godešiču so praznovali 100-letnico Prostovoljnega gasilskega društva Godešič.

31. julija - v kapeli Loškega gradu sta nastopila čembalist Dalibor Miklavčič in violinist Simon Standage, izvajala sta baročni reper-toar. Dalibor Miklavčič je igral na unikatni pedalni čembalo, ki je že izumrl.

- na Ratitovcu je Planinsko društvo za Selško dolino odprlo prenovljeno Krekovo kočo. Nastopili so tenorist Janez Lotrič, Pihalni orkester Alples Železniki, KUD France Koblar Železniki in Besniški oktet.

V **Juliju** sta v okviru 48. Evropeade v Estoniji Slovenijo uspešno predstavila Folklorna sku-pina Škofja Loka in Društvo Rovtarji - s slovensko tradicionalno kulturo, plesi in glasbo.

5. avgusta - začel se je festival Pisana Loka 2011, ki se je cel mesec (ob petkih in sobotah) odvijal na različnih lokacijah v mestu. S programom so sodelovali: nizozemska jazz pevka Marloes Jager in Erik Marenče (5. avgusta), Solistika (6. avgusta), Uršula Ramoveš in Fantje iz Jazbecove grape ter pripovedovalki Ana Duša in Špela Frlic (12. avgusta), pevka Elda Viler in loški Godalni orkester Arseia (13. avgusta), Duo Malunca (19. avgusta), Aphra Tesla in Električno gledališče, Luka Vehar in Urban Hafner (20. avgusta), Jure Tori, Bogdana Herman, Dejan Lapanje in Katarina Juvančič (26. avgusta), ter Zoran Predin s skupino Lačni Franz in indie zasedba Arhibald Arhibaldovich (27. avgusta).

7. avgusta - Turistično društvo Stari vrh je

pripravilo 40. dan oglarjev - kulturno etno-grafsko prireditev, na kateri so predstavili stare, že skoraj pozabljene običaje, vezane na spravilo lesa, pripravo drv za kopo, postavljanje kope, koparjenje ter uporabo oglja, zlasti pri kovaštvu. Nastopile so folklorne skupine, ljudski pevci in godci.

23. avgusta - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila ob mednarodnem dnevu v spomin na trgovino s sužnji in njeno ukinitvev predstava Temnopolti kralj in okrogla miza Sence suženjstva, na temo suženjstva in posledice trgovine s sužnji. Slavnostna govornika sta bila loški župan mag. Miha Ješe in kamerunski aktivist Senfo Tonkam.

27. avgusta - v osnovni šoli na Javorjah so odprli likovno razstavo Petra Jovanoviča, z naslovom Sanja z odprtimi očmi in rokami.

28. avgusta - v župni cerkvi v Žireh so blagoslovili spominsko ploščo glasbeniku Antonu Jobstu in jo nato prenesli v njegov rojstni kraj Brdo pri Šmohorju, na avstrijskem Koroškem, ter jo 30. oktobra, ob velikem številu domačinov in Žirovcev, slavnostno odkrili.

1. septembra - v Sorici je bilo srečanje gorenjskih upokojencev, ki sta ga organizirala Pokrajinska zveza DU Gorenjske in Občina Železniki. Slavnostni govornik je bil predsednik Državnega sveta mag. Blaž Kavčič, nastopil je Pihalni orkester Alples Železniki.

2. septembra - v okviru festivala Petnajstletnica MKC-ja Pri Rdeči Ostrigi sta na Loškem gradu nastopila Josipa Lisac in Magnifico.

3. septembra - v kapeli na Loškem gradu je bil koncert melodij Georga Gershwin, s poletnega zborovskega projekta, ki je potekal v Kranju.

4. septembra - na Puču na Martinj vrhu je bilo srečanje borcev gorenjskih partizanskih odredov in enot ob 70-letnici OF, 20-letnici samostojnosti Slovenije ter 68-letnici ustano-

vitve Prešernove brigade.

9. **septembra** – v galeriji Muzeja Železniki so odprli razstavo Impresije Groharjevega leta.
12. **septembra** – v vhodni avli Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli državno filatelistično razstavo – 20 let samostojne Slovenije.
13. **septembra** – v Frankovem naselju so odprli prenovljeno enoto Vrtca Rožle.
14. **septembra** – na Občini Škofja Loka so podpisali pogodbo za projekt Odvajanje in čiščenje odpadne vode v porečju Sore – Občina Škofja Loka.
15. **septembra** – v Galeriji Krvina v Gorenji vasi so odprli razstavo Mira Kačarja iz Sorice, ob 100-letnici smrti slikarja Ivana Groharja.
16. **septembra** – do 18. septembra je v Sorici potekala etnografska prireditev Sadovi jeseni, na njej so se predstavili domači folkloristi, recitatorji, pevci, slikarji, godci in pohodniki.
17. **septembra** – ob izidu lastne zgoščenke, z naslovom Tamburica zapoj, je bil v kulturnem domu v Retečah koncert tamburaške skupine Bisernica.
21. **septembra** – v Žigonovi hiši so odprli lokal Loška hiša.
22. **septembra** – do 1. oktobra so v Škofji Loki potekali 10. dnevi turizma in hkrati Dnevi evropske kulturne dediščine. Muzejsko društvo Škofja Loka je izdalo vodnik Dušana Komana Slikar Jernej iz Loke in njegova dela na Loškem, po predstavitvi knjige je bil ogled fresk v cerkvah na Godešiču, Suhi, v Bitnjah in na Križni gori. 24. septembra so se na Mestnem trgu predstavila turistična društva loškega območja in gostje iz češkega Tabora, s svojo turistično in kulinarično ponudbo. 26. septembra je kuharski mojster Andrej Galjot pripravil delavnico, z naslovom Pozabljene jedi z domačega vrta. V Sokolskem domu na Mestnem trgu sta Mateja Kavčič in Minka Osojnik pripravili predavanje in razstavo, z naslovom Homanova hiša 1511–2011.
27. septembra je bilo v Sokolskem domu predavanje dr. Franceta Štukla – Dograjevanje mestnih in predmestnih hiš po potresu. 28. septembra je bilo v Sokolskem domu še predavanje dr. Darka Likarja – Razvoj Loke v obdobju po potresu. 29. septembra je v istih prostorih dr. France Štukl predstavil svojo knjigo Po poti kulturne dediščine Škofje Loke, sprehod skozi Škofjo Loko in vasi v spodnjem porečju Poljsanske doline.
23. **septembra** – v organizaciji Galerije Krvina je na Četeni Ravni potekala tridnevna umetniška kolonija Antona Ažbeta, ki se je udeležilo 31 ustvarjalcev. Dela bodo v galeriji na ogled marca 2012.
24. **septembra** – Gimnazija in Lions klub Škofja Loka sta pripravila dobrodelni pohod v Crngrob; dobrodelne prispevke so namenili šolskemu društvu Gaudeamus, ki skrbi za pomoč dijakom, ki si širijo svoja znanja po Evropi. V cerkvi je bil koncert kitarista Janeza Goloba.
26. **septembra** – Gimnazija Škofja Loka je prejela evropsko jezikovno priznanje za projekta: tujejezični recital Jezik – kultura in tradicija in za Rusijado – vseslovenski festival šol z ruščino.
29. **septembra** – na Loškem odru je bila premiera igre Johna M. Synge, Vražji fant zahodne strani, v režiji Jaše Jamnika. Predstavo so do konca leta večkrat ponovili.
30. **septembra** – v vhodni dvorani Sokolskega doma so odprli razstavo Združenja umetnikov Škofja Loka, o krajinskem slikarstvu v Sloveniji, z naslovom Ivan, dej mi rešpetin. JSKD pa je odprl razstavo del Male Groharjeve slikarske kolonije.
1. **oktobra** – na Mestnem trgu so odprli Center za domačo in umetnostno obrt, ob odprtju so predstavili dela slikarjev in rokodelcev loškega območja, širšega območja Slovenije in avstrijske Koroške.

3. **oktobra** - na Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja v Kašči so predstavili knjigo povesti Marije Likar - Mladost na preizkušnji. V kulturnem programu so nastopili Javorski pevci in harmonikarica Anja Koračin.
7. **oktobra** - v galeriji Muzeja Železniki so odprli razstavo Odtekanja, akademske slikarke Agate Pavlovec, v kulturnem programu so sodelovali dijaki loške gimnazije.
9. **oktobra** - v žirovski Galeriji v zvoniku so odprli razstavo Crngrobski zaklad - minerali in fosili iz okolice Crngroba, avtorja in zbiralca Franceta Stareta iz Žabnice.
12. **oktobra** - v MKC Pri rdeči ostrigi v Škofji Loki je predaval dopisnik Dela Boštjan Videmšek, ki je spremljal dogajanja v ZDA po 11. septembru 2001 ter o tem izdal knjigo Vojna teorija; častni gost je bil Tomo Križnar.
15. **oktobra** - v župnijski cerkvi sv. Martina v Žireh je bil koncert ob 30-letnici smrti organista in skladatelja Antona Jobsta; nastopili so Cerkevni mešani pevski zbor Anton Jobst, Moški pevski zbor Alpina Žiri in organistka Tina Čadež.
19. **oktobra** - Boštjan Šifrar, lastnik in direktor loškega podjetja SiboG, je postal slovenski podjetnik leta 2011.
20. **oktobra** - v Muzeju Žiri je bila Glasova preja z mag. Goranom Klemenčičem, predsednikom Komisije za preprečevanje korupcije, z naslovom Veliki brat res vse vidi?
- v Frankovem naselju so odprli prvi mladinski dnevni center Blok, v katerem bodo imeli svoje zatočišče mladi do 18. leta starosti.
21. **oktobra** - v Železnikih so odprli obnovljeni trg pri plavžu, najstarejšem spomeniku v mestu; obnova je stala pol milijona evrov, od tega je bilo precej evropskih sredstev.
22. **oktobra** - v Kristalni dvorani Sokolskega doma je bil koncert Mešanega pevskega zbora Cantemus in Grudnovih Šmikel, ob 110-letnici smrti Josefa Rheinbergerja in 200-letnici rojstva Franza Liszta.
- Zveza borcev Žiri je ob spominu na 23. oktober 1943, ko so bili iz Žirov pregnani Nemci in je bil v spomin na ta dogodek dolgo časa krajevni praznik, pripravila srečanje z gosti; v kulturnem programu so nastopili Moški pevski zbor Alpina Žiri in recitatorji, častna gosta sta bila ministrica za obrambo dr. Ljubica Jelušič in predsednik Državnega sveta mag. Blaž Kavčič.
26. **oktobra** - v obnovljenem združenem domu na Bukovici so odprli nov vrtec Bukovica in tudi preurejeno vaško jedro.
28. **oktobra** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bila zaključna slovesnost Groharjevega leta, z naslovom Ivan Grohar v letu 2011. Nastopili so Slovenski oktet, Janez Lotrič, Tone Potočnik, Peter Lovšin, Grudnove Šmikle, ansambel za srednjeveško glasbo pri KUD Rustika Antorino, Ženski tercet in Prosvetno društvo Ivan Grohar Sorica. Spregovorili so mag. Miha Ješe, Mihael Prevc in Miro Kačar.
9. **novembra** - v Osnovni šoli Škofja Loka - Mesto je etnolog dr. Janez Bogataj predaval o rokodelskih izdelkih, njihovi kakovosti in vlogi v turizmu in promociji Slovenije. Predavanje je bilo v okviru projekta Rokodelska dediščina v čezmejnem prostoru včeraj, danes in jutri, v okviru Operativnega programa Slovenija - Avstrija 2007-2013.
10. **novembra** - v gorenjevaški osnovni šoli je bila Glasova preja, ob 100-letnici rojstva fotografa Vlastje Simončiča, predstavili so monografijo o njem, avtorja dr. Primoža Lampiča, iz Muzeja za arhitekturo in oblikovanje iz Ljubljane, nastopila je glasbena skupina Zaton iz KUD Trata - Gorenja vas.
11. **novembra** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu so odprli fotografsko razstavo o Mestnem pihalnem orkestru Škofja Loka, ob

- 135-letnici godbeništvu v Škofji Loki; dokumentarno razstavo je pripravil fotograf Izidor Jesenko.
- pri osnovni šoli v Železnikih so odprli prizidek, v katerem je prostora za petdeset vrtničkarjev.
- 12. novembra** - na koncertu pevskega zborov Lubnik Škofja Loka in Ivan Cankar Vrhnika, v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu, so predstavili ljudske pesmi, v priredbi mladih skladateljev.
- 16. novembra** - v Sokolskem domu je bila monokomedija Jureta Ivanušiča, Od tišine do glasbe, v kateri je predstavil zgodovino glasbe, od klasike, rocka, jaza, šansona do sodobne glasbe.
- 17. novembra** - v Osnovni šoli Poljane so odprli likovno razstavo - Ivan Tavčar kot ga poznamo mi.
- v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu so odprli večmedijsko razstavo akademske slikarke Sanele Jahić iz Škofje Loke.
- 18. novembra** - ob 160-letnici rojstva pisatelja Ivana Tavčarja je bila v kulturnem domu v Poljanah okrogla miza, z naslovom Dr. Ivan Tavčar, slovenski politik, ljubljanski jurist, visoški posestnik. Nastopili so ddr. Igor Grdina, dr. Matjaž Kmecl, dr. Lojze Ude, mag. Viktor Žakelj in Miha Naglič. Ob tej priložnosti so odprli razstavo Iz Kosmovega arhiva.
- na 24. Čufarjevih dnevih na Jesenicah je Čufarjevo plaketo za najboljšo žensko vlogo prejela Tamara Avguštin, v predstavi Loškega odra, Harvey.
  - v Dolenji vasi so odprli čistilno napravo, ki je, skupaj s kanalizacijskim sistemom, stala 2,1 milijona evrov, od tega je bilo precej evropskih sredstev.
  - v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu je bilo regijsko tekmovanje odraslih pevskega zborov, v organizaciji JSKD Škofja Loka.
- 20. novembra** - v Groharjevi dvorani v Sorici je Muzejsko društvo Železniki predstavilo 8. številko zbornika Železne niti, ob tem je bil koncert Grudnovih Šmikel.
- 23. novembra** - Loški muzej Škofja Loka je v grajski galeriji odprl razstavo gvašev Miroslava Šuteja.
- 25. novembra** - v Poljanah je igralska skupina KUD Poljane pripravila premiero igre Šarucova sliva, ki sta jo po delu Ivana Tavčarja priredila Andrej Šubic in Boris Pintar. Ob tem je bil pogovor o igri z Andrejem Šubicem in predstavitev knjige Šarucova sliva.
- 26. novembra** - ob prazniku Občine Gorenja vas-Poljane so v Domu občine podelili občinska priznanja. Plaketo občine je prejelo Čebelarstvo društvo Blegoš, ob 100-letnici organiziranega čebelarjenja v Poljanski dolini, priznanje sta prejeli Plesna skupina Step, ob 15-letnici delovanja, in Milka Burnik, za vsesplošno dejavnost; priznanje župana sta prejela Etno skupina Štedientje in Tilen Potisk. V kulturnem delu je KUD Poljane odigral Šarucovo slivo.
- 30. novembra** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bilo predavanje na temo Ivan Grohar in sodobniki ter odprtje razstave razglednic iz obdobja Groharjevega življenja v Loki.
- 2. decembra** - v galeriji DPD Svoboda v Žireh so odprli razstavo slik Vinka Bogataja.
- v razstavišču Okrogli stolp na Loškem gradu je Loški muzej Škofja Loka ob dnevu kulture odprl razstavo Ptičje hišice Klemna Rodmana.
- 3. decembra** - v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu je bil koncert slovenskih pesmi, v izvedbi Škofjeloškega okteta.
- Lions klub Škofja Loka je v Galeriji Krvina v Gorenji vasi praznoval 10-letnico delovanja. Ob jubileju so podelili tri donacije: slabovidnim sestram Podobnik s Cerkljanskega vrha, slepi Patriciji Raztresen iz Škofje Loke in

- Oddelku s posebnimi potrebami Vrtača Škofja Loka.
- Turistično društvo Škofja Loka je na Mestnem trgu pripravilo 14. srečanje z vinarji in Miklavžev semenj.
- 4. decembra** - na predčasnih volitvah za slovenski parlament je zmagala stranka Pozitivna Slovenija Zorana Jankovića, v volilnih okrajih Škofja Loka I. je prejela 29,2 %, v Škofja Loka II. pa 34,0 % glasov.
- 8. decembra** - v Krajevni knjižnici v Žireh so predstavili 41. številko Žirovskega občasnika.
- na Loškem odru je bila premiera otroške igre Tomaža Lapajnet Dekleve, Pavliha noče v šolo, v režiji Juše Berce in Mete Petrač.
- 9. decembra** - v vhodni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu so odprli likovno razstavo slikarja Berka, z naslovom Digitalne podobe.
- 11. decembra** - v cerkvi sv. Jurija v Stari Loki je bil koncert božičnih in duhovnih pesmi, v izvedbi Komornega mešanega pevskega zbora Kantila Křtiny s Češke.
- 15. decembra** - na Sredinem večeru Knjižnice Ivana Tavčarja v Kašči je Milena Miklavčič predstavila svojo knjigo Ženske.
- 16. decembra** - v Sokolskem domu na Mestnem trgu je bil prvi mednarodni festival Znanje in kultura v tretjem življenjskem obdobju.
- 18. decembra** - v Kristalni dvorani Sokolskega doma na Mestnem trgu sta Pevski zbor Lubnik in Godalni orkester Arseia Škofja Loka pripravila koncert, na katerem so izvedli Correlijev božični koncert ter božične skladbe domačih in tujih sodobnih skladateljev.
- na Loškem odru je bila 41. podelitev Severjevih nagrad. Med poklicnimi igralci sta nagrado prejela Matjaž Tribušon, iz Drame SNG, in Romana Šalehar, iz Slovenskega mladinskega gledališča iz Ljubljane, študentsko nagrado je prejel Jure Kopušar, ljubiteljsko pa Mario Dragojević, iz Šentjakobskega gledališča iz Ljubljane. Slavnostni govornik je bil Aleš Jan. Sledila je gledališka predstava Mali diktator, v režiji A. Jakliča in Tijane Zinajić in izvedbi Šentjakobskega gledališča iz Ljubljane.
  - v osnovni šoli v Poljanah je bil božični koncert, z naslovom Jerbas domačih.
- 20. decembra** - Loški muzej je v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu predstavil likovna dela loških mojstrov iz svojih bogatih zbirk.
- 21. decembra** - v Kinu Sora je bil koncert gorenjske akustične skupine Tantadruj.
- 22. decembra** - v Kašči je v organizaciji Rotary kluba Škofja Loka Andrej Šubic pripravil potopisno predavanje - New York maraton 2011 - kot ga doživi tekač.
- v Sokolskem domu je bil božično-novoletni koncert Glasbene šole Škofja Loka.
- 24. decembra** - Turistično društvo Železniki je predstavilo star običaj - Hoja za zvoncem.
- 25. decembra** - Mestni pihalni orkester Škofja Loka je v športni dvorani na Trati pripravil božično-novoletni koncert.
- v kapucinski cerkvi sv. Ane v Škofji Loki je bil koncert Pevskega zbora Lubnik.
- 27. decembra** - v utrdbi na Golem vrhu je bil koncert Moškega pevskega zbora Alpina Žiri z gosti.
- 28. decembra** - v kapeli na Loškem gradu je bil koncert skupine Quartet air.
- 29. decembra** - na Mestnem trgu je bil koncert dalmatinske klape Kumpanji, iz Korčule na Hrvaškem.

Objave virov

100
Luzhina

Hiše na Lučinskem med letoma 1291 in 1785

UVOD

Izraz Lučinsko uporabljamo za celotno ozemlje katastrske občine Lučine. Vanjo je leta 1825 sodilo šest naselij: Lučine, Prilesje, Zadobje, Brebovnica, Dolge njive ter Suhi Dol in Goli Vrh, ki sta predstavljala skupno naselje. Vse hiše so spadale pod podružnično cerkev sv. Vida v Lučinah. V katastrski občini je ležala tudi hiša Kremenik 8, ki pa ni spadala pod zvon sv. Vida in so jo v naselje Zadobje premestili šele leta 1907.

Zgodovina Lučinskega do konca 18. stoletja je vključena v opus Pavleta Blaznika o loškem gospostvu freisinških škofov, katerega del je bilo tudi Lučinsko.¹ Potek srednjeveške kolonizacije na Lučinskem v 13. in 14. stoletju osvetljujejo urbarji loškega gospostva. V urbarjih iz let 1291 in 1318 so v poljanskem uradu navedene vasi Lučine, Prilesje, Dolge njive in Zadobje, v urbarju iz leta 1501 pa tudi Suhi Dol. Hube v teh vaseh so nastale večinoma že pred letom 1291, za imena lastnikov pa prvič izvemo leta 1501.² Ozemlje, ki je leta 1770 ob formiranju naselij prišlo pod Brebovnico in pod Goli Vrh, so poselili na koncu 16. in v začetku 17. stoletja.³

Zgodovino lučinskih vasi in tamkajšnjih hiš ter ljudi od druge polovice 18. stoletja do 2. svetovne vojne je v treh knjigah opisal Tone Košir.⁴ Pri pisanju se je opiral predvsem na vire, ki so nastali po uvedbi hišnih števil, leta 1770. Ti viri so zemljiška knjiga loškega gospostva, franciscejski kataster ter

- 1 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo* (v nadaljevanju: *Škofja Loka*); Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo* (v nadaljevanju: *Srednjeveški urbarji*); Blaznik, *Kolonizacija Poljanske doline* (v nadaljevanju: *Kolonizacija*).
- 2 Blaznik, *Srednjeveški urbarji*, str. 146 in 195. V urbarjih iz leta 1291 in 1318 je v žirovskem uradu vpisana vas Suchadole z dvema hubama, ki sta jo najprej Koblar (Koblar, Loško gospostvo freisinških škofov, str. 70) in nato Blaznik (dela pod opombo 1) postavila v Suhi Dol. Veliko bolj verjetna lokacija je Osojnica pri Žireh: Leben - Seljak in Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem* (v nadaljevanju: *Knjiga hiš*), str. 27.
- 3 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 46.
- 4 Košir, *Življenje na Lučinskem skozi stoletja*, Košir, *Suhi dol in Suhodovci*, Košir, *Korenine našega drevesa: Mihov rod z Dolgih Njiv*.

krstne, poročne in mrliške knjige. Za zgodovino hiš pa so uporabni tudi bogati podatki iz terezijanskega katastra (iz let 1748–1756) in urbarjev loškega gospostva med letoma 1501 in 1714.⁵ Povezavo podatkov iz časa pred in po uvedbi hišnih števil omogoča terezijanski kataster, v katerem najdemo dva seznama lastnikov, ki pa sta napisana v različnih sistemih. Prvi seznam se imenuje obrazec D in je napisan na isti način kot urbarji loškega gospostva: v naseljih so vpisane le hube, vse kajže in rovtve pa dobimo v razdelkih kajzarjev in novincev brez lokacije. Drugi seznam je štiftni register: v njem so tudi kajzarji in novinci razvrščeni v že obstoječe urbarske vasi, vse posesti loškega gospostva pa so oštevilčene z zaporednimi številkami od 1 do 2807. Te številke imenujemo rektifikacijske številke in z njihovo pomočjo lahko ugotovimo, katero hišno številko je leta 1770 dobilo določeno posestvo loškega gospostva. Rektifikacijske številke so namreč vpisane tudi v jožefinskem katastru iz leta 1785 in zemljiški knjigi loškega gospostva, ki je bila nastavljena okrog leta 1786.

V tem prispevku predstavljamo zgodovino hiš na Lučinskem, od leta 1501 do konca 18. stoletja, na podoben način, kot je bila za to obdobje opisana zgodovina hiš na Žirovskem.⁶ Na nekaterih mestih je predstavitev v tem prispevku celo bolj izčrpna, kot je zaradi velikega števila hiš lahko bila v Knjigi hiš na Žirovskem. Prispevek je dopolnitev h knjigi Življenje na Lučinskem skozi stoletja.⁷ Obe deli tako skupaj podajata zgodovino hiš na Lučinskem, od začetka 16. stoletja do 2. svetovne vojne.

ARHIVSKI VRI

Urbar podružnične cerkve sv. Vida v Lučinah

Urbar se začne s 1. januarjem 1785 in ima popisane posestnike, ki so spadali pod podružnično cerkev v Lučinah.⁸ Vsaka posest je vpisana na svoji strani oziroma listu. Naslovu sledi lastnik, pripisani so tudi nekateri kasnejši, vendar brez datuma menjave lastnika. Sledita skupna višina dajatev, odmerjenih leta 1785, ter zaznamek, za katero leto so bile dajatve plačane. Dajatve so prikazane v tabeli 4 na koncu prispevka.⁹ V urbarju so vpisane posesti Lučine 1 (dvakrat), 5, 6, 7 (dvakrat) in 9; Dolge njive 1 in 3; Suhi Dol 5; Goli Vrh 2 in 3; Brebovnica 1, 3, 5, 6, 7, 8, 11 (dvakrat), 12 in 14; Prilesje 1, 4 in 5 in Zadobje 2, 3, 4, 5, 8 ter 10.

5 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš*: v knjigi je najprej predstavljena metoda, po kateri lahko urbarskim posestim določimo kasnejše hišne številke, podatki pa so uporabljeni pri opisu zgodovine vasi in hiš na Žirovskem, od leta 1501 do 1900.

6 Glej op. 5.

7 Glej op. 4.

8 NŠAL, ŽA Lučine, urbar podružnične cerkve sv. Vida v Lučinah iz 1785.

9 Skoraj vse hiše so bile zadolžene in so plačevale obresti od glavnice, ki je bila poplačana leta 1808. Kajže drugih obveznosti niso imele, kmetije (naslednice hub in rovtov) pa so imele še druge prispevke, med katerimi sta bila glavna »Pizha« in »Wetter Mesß«.

Tabela 1: Posesti z Lučinskega, vpisane v zemljiško knjigo loškega gospostva okoli leta 1786.

Naselje	Hišna št.	Hišno ime	Rektif. št.	Lastnik (štiftni register leta 1754)	Vas ali rubrika v obrazcu D	Zap. št. obrazec D	Prvi vpis v urbar	Urad *
Brebovnica	1	Žagar	840	Martin Matschekh	Neugereuttler	67	1630	P
Brebovnica	2	Kos	838	Matheus Kosß	Neugereuttler	37	1630	P
Brebovnica	3	Hrastovc	825	Philliph Lotritsch	Unterssassen	76	1586	P
Brebovnica	4	Košpir	839	Luca Oblackh	Neugereuttler	40	1630	P
Brebovnica	4	Košpir	841	Andre Kermel	Neugereuttler	74	1754	P
Brebovnica	6	Bloška	831	Stephan Oblackh	Unterssassen	85	1626	P
Brebovnica	7	Bolka	832	Stephan Lemouiz	Unterssassen	86	1660	P
Brebovnica	8	Lazar	833	Caspar Oblackh	Neugereuttler	7	1630	P
Brebovnica	11	Mavrčan	834	Agatha Stephantscitsch	Neugereuttler	8	1630	P
Brebovnica	12	Tomčk	835	Urban Oblackh	Neugereuttler	9	1630	P
Brebovnica	14	Šimc	868	Matheus Wertschitsch	Sterschinach	1	1560	P
Dolge Njive	2	Arhar	846	Gerra Oblackh	Dolgi Nivi	1	1291	P
Dolge Njive	3	Dermota	847	Hannes Dermotha	Dolgi Nivi	2	1291	P
Goli Vrh in Suhi Dol	2	Trčk	56	Paul Tertscheck	Coniverch	2	1560	P,H
Goli Vrh in Suhi Dol	3	Jesenka	58	Thonne Jessencko	Coniverch	3	1560	P,H
Goli Vrh in Suhi Dol	5	Kocon	845	Jurj Ferlan	Suchi doll	1	1501	P
Kremenk	8	Brložnik	1150	Alenka Wisouitscher	Neugereuttler	2	1630	K
Lučine	1	Selevc	830	Florian Oblackh	Lutschnach	5	1318	P
Lučine	5	Škrbinca	827	Hannß Kosß	Lutschnach	2	1291	P
Lučine	6	Benetk	826	Ursha Oblackh	Lutschnach	1	1291	P
Lučine	7	Vovšar	828	Alenka Jerreb	Lutschnach	3	1291	P
Lučine	9	Žerovc	829	Ursha Oblackh	Lutschnach	4	1291	P
Prilesje	1	Grogovc	842	Luca Ershnoshnikh	Per leschi	1	1291	P
Prilesje	4	Jurman	843	Marusha Matschekh	Per leschi	2	1291	P
Prilesje	5	Kožuh	844	Mathia Oblackh	Per leschi	3	1291	P
Zadobje	2	Kovkar	824	Marusha Plesteniakh	Tscherni Verch	3	1291	P
Zadobje	3	Tominc	823	Luca Stephantschitsch	Tscherni Verch	2	1291	P
Zadobje	4	Rožanc	822	Luca Wesouitscher	Tscherni Verch	1	1291	P
Zadobje	5	Bozovičar	1146	Juri Senitscher	Sa mejo	1	1315	K
Zadobje	8	Zare	1149	Caspar Kershishnikh	Neugereuttler	1	1630	K
Zadobje	10	Premitovc	1151	Urban Oblakh	Neugereuttler	3	1630	K

* P - poljanski, K - koroški, H - hlevnovrški urad loškega gospostva

Zemljiška knjiga loškega gospostva

Zemljiška knjiga v loškem gospostvu leta 1786 še ni bila dokončana, čeprav bi jo zemljiška gospostva morala urediti do leta 1771.¹⁰ Vpis posesti ima zaporedno številko, ime in naslov lastnika ter v tretji koloni poleg zaporedne številke še rektifikacijsko številko.¹¹ V zemljiški knjigi so v naseljih Lučine, Dolge njive, Prilesje, Zadobje in v naselju Suhi Dol ter Goli Vrh vpisana ista posestva kot v urbarju podružnične cerkve sv. Vida v Lučinah. V Brebovnici sta vpisani tudi hišni številki 2 in 4, ki ju v urbarju cerkve sv. Vida ni, je pa zato tam vpisana hišna številka 5.¹² Vpisi si sledijo od zaporedne številke 672 do 702. V zemljiški knjigi smo dobili ime prvega lastnika, naslov in rektifikacijsko številko posesti, zadnja dva podatka sta navedena v tabeli 1. V zemljiški knjigi smo poiskali tudi kmetijo Brložnik, ki je imela naslov Kremenk 8, številko vpisa 774 in je bila vključena v naselje Zadobje šele leta 1907.¹³

Terezijanski kataster

Izdelan je bil med letoma 1748 in 1756 kot pripomoček države za odmero davka od zemljišč.¹⁴ Kataster je razdeljen po nosilcih dominikalne posesti, za Lučinsko je bilo to loško gospostvo. Najpomembnejša dela katastra sta rustikalne napovedi (Bekanntnuß Tabellen)¹⁵ in rektificirani domicilni akti (uporabili smo obrazec D in šiftni register).^{16, 17}

Rustikalne napovedi posesti loškega gospostva imajo za vsakega lastnika vpisana zemljišča z ledinskimi imeni in datatve, vpisani so tudi gostači, navedene so obrti lastnikov in gostačev.

V šiftnem registru so z zaporednimi rektifikacijskimi števkami vpisani lastniki posestnih enot. Za vse posesti z Lučinskega, katerih rektifikacijske številke so v zemljiški knjigi, smo v šiftnem registru poiskali imena lastnikov (tabela 1, peti stolpec). V poljanskem uradu je v 5 urbarskih vaseh vpisanih 25 posesti iz Lučinskega, poleg njih so vpisane še 4 posesti, ki ne spadajo na Lučinsko. Te urbarske vasi so »Tscherni Verch ins Gemain Sa Dobiam« (4 posesti: 3 iz današnjega Zadobja in 1 iz Brebovnice), »Lutschnach« (19 posesti: 5 iz današnjih Lučin, 9 iz Brebovnice, 3 iz Prelesja in 2 iz Žirovskega Vrha Sv. Urbana – hišni številki 20 in 25), »Dolgi Nivi« (obe posesti iz današnjih Dolgih Njiv), »Suchi doll« (1

10 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 358.

11 ZAL-ŠKL, ŠKL 364, t. e. 4. Obe številki sta v zemljiški knjigi imenovani urbarialni številki.

12 Hiši Brebovnica 4 in 5 sta predstavljali skupno posest, v zemljiški knjigi je lastnik vpisan na hišni številki 5, v cerkvenem urbarju pa na hišni številki 4. Zaenkrat je nerešeno vprašanje Brebovnice 2 in 3, kjer se zdi, da je prišlo do menjave lastništva. V zemljiški knjigi sta navedeni obe hiši, v cerkvenem urbarju pa Brebovnica 2 manjka. Verjetno se skriva pod eno od hišnih števil, ki se v cerkvenem urbarju pojavljajo dvakrat, najverjetneje pod Brebovnico 11.

13 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 23.

14 Več o zgodovinskih katastrih: Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 321–337.

15 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rustikalne napovedi loškega gospostva: t. e. 150 (hlevnovrški urad), t. e. 154 (poljanski urad).

16 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rektificirani domicilni akti: t. e. 211, No. 19 (obrazec D za hlevnovrški urad), No. 23 (obrazec D za poljanski urad), No. 25 (obrazec D za koroški urad).

17 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rektificirani domicilni akti loškega gospostva: t. e. 212, No. 43, Stiftregister. O šiftnih registrih v fondu terezijanskega katastra: Juričić Čargo, *Žnidaršič Golec, Vodnik po urbarjih*, 2. zv., str. 16.

posest iz današnjega Suhega Dola) in »Sterschinach« (3 posesti: 1 iz današnje Brebovnice, 1 iz Žirovskega Vrha Sv. Urbana – hišna št. 23, 1 iz Poljan – hišna št. 17). V dveh sosednjih uradih najdemo še 6 lučinskih posesti. Dve sta vpisani v hlevnovrškem uradu v rubriki »Coniverch« (Suhi Dol in Goli Vrh 2 in 3), 4 posesti iz današnjega Zadobja pa v urbarski vasi »Sa mejo« koroškega urada.

Obrazec D in štiftni register sta nastala med pripravljanjem terezijanskega katastra, zato so v obeh seznamih večinoma vpisani isti lastniki. Vsakemu lastniku iz štiftnega registra smo poiskali mesto vpisa v obrazcu D (tabela 1, šesti in sedmi stolpec).¹⁸ Obrazec D ima hube prve kolonizacije razvrščene v vasi »Tscherni Verch ins Gemain Sa Dobiam« (3 hube iz Zadobja), »Lutschnach« (5 hub iz Lučin), »Per leschi« (3 hube iz Prilesja), »Dolgi Nivi« (1½ hube in 1 enojna huba iz Dolgih Njiv), »Suchi doll« (1 dvojna huba iz Suhega Dola) in »Sa mejo« (koroški urad, 1 huba iz Zadobja). Prvi rovtarji so vpisani v vaseh »Sterschinach« (poljanski urad, 4 rovti, od tega 1 na Lučinskem) in »Conivrh« (hlevnovrški urad, 16 rovtov, od tega 2 na Lučinskem). Novinci so v rubriki »Neugereutters« v poljanskem (6 novincev) in v koroškem uradu (3 novinci), kajžarji pa v rubriki »Undtersassen« v poljanskem uradu (3 kajžarji).

Urbarji loškega gospostva

Urbarji so v knjigo vezani popisi zemljiških enot nekega zemljiškega gospostva (hub, kajž, rovtov, mlinov) ter njihovih dajatev in davčnih obveznosti; začeli so jih pisati v 13. stoletju.¹⁹ Urbarji loškega gospostva so verjetno najpomembnejši arhivski vir za ozemlje loškega gospostva, od konca 13. do začetka 18. stoletja. Najstarejša ohranjena urbarja sta iz let 1291 in 1318, v njiju so našteje vasi in navedeno število hub.²⁰ Za obdobje od leta 1501 do leta 1714 je v Arhivu Slovenije ohranjenih 26 urbarjev, v katerih so poimensko napisani lastniki urbarskih zemljiških enot.²¹ Pavle Blaznik je objavil urbarje iz let 1291, 1318 in 1501, Franc Kos pa lastnike v urbarju iz leta 1560.²² V urbarjih so najprej vpisane vasi s hubami prve kolonizacije, nato jim sledijo zapisi prvih rovtarjev in kajžarjev: nekateri so uvrščeni v vasi, vendar pa te ne povedo dosti o dejanski lokaciji kajže ali rovtva.²³ Leta 1630 je bila dodana še rubrika novincev, kjer najdemo mlajše rovtve in kajže brez lokacije. Vrstni red vpisov posestev v urbarjih je od 1501 do 1714 ostajal skoraj nespremenjen.²⁴ Urbarji imajo enak vrstni red vpiso-

18 Imeni lastnika v šiftnem registru in obrazcu D se razlikujeta pri Lučinah št. 5 (Hannß Kosß, Jacop Kosß) in pri Zadobju št. 4 (Luca Wesouitscher, Primus Wesouitscher). Po teh imenih sodimo, da je Obrazec D nastal pred šiftnim registrom.

19 Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, str. 185–186.

20 Blaznik, *Srednjeveški urbarji*, str. 293–299.

21 Smole, *Graščina Škofja Loka*, str. 21–22; Juričić Čargo, Žnidaršič Golec, *Vodnik po urbarjih, 1. zv.*, str. 247–258; ARS, AS 783, Gospostvo Škofja Loka, knjige 7–30; mikrofilm urbarja iz ok. 1520 je v ZAL, kolot D-95. Urbar hranijo v Münchnu, v Bayerisches Hauptstaatsarchiv, HL-Freising, Nr. 520, Saal- und Zinsbuch der Herrschaft Lack, circa 1520.

22 Kos, *Doneski*, št. 24, str. 10–14.

23 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 44–45 (fotoponatis v *Žirovskem občasniku*: stran 110–111).

24 S primerjavo dajatev in lastnikov smo opazili spremembe v vrstnem redu vpisa pri petih hubah v urbarski vasi Lučine, hube so vpisane (v vrstnem redu so navedene kasnejše hišne številke) leta 1501: Lučine 6, 9, 1, 5, 7; od leta 1520 do 1586: Lučine 6, 9, 5, 7, 1; od leta 1604 naprej: Lučine 6, 5, 7, 9, 1. Zamenjava med 1501 in 1520 je verjetno posledica spremenjene poti nameščencev loškega gospostva, pri kateri so sestavljali urbar. Leta 1501 jih je pot vodila iz Zadobja preko

vanja lastnikov kot obrazec D terezijanskega katastra. Zato lahko vpis nekega posestva v urbarju najdemo na istem mestu, kot je posestvo vpisano v obrazcu D. V tabeli 1 je v osmem stolpcu letnica prvega vpisa vsake posesti v urbar, vsi lastniki iz urbarjev pa so v opisih posameznih hiš na naslednjih straneh.

ZGODOVINA VASI IN HIŠ

Hišne številke so prve hišne številke,²⁵ sledi hišno ime.²⁶ Letnice pri naštevanju lastnikov hiš in naštevanju imen naselij se nanašajo na posamezne urbarje loškega gospostva (od 1501 do 1714),²⁷ letnica 1754 na terezijanski kataster,²⁸ letnica 1785 na urbar podružnične cerkve sv. Vida v Lučinah, letnica 1825 pa na franciscejski kataster. Za podatke iz zemljiške knjige smo uporabili kratico (Zk), ker točen čas vpisa ni znan.²⁹ Seznamu lastnikov sledi prepis iz rustikalnih napovedi terezijanskega katastra,³⁰ nato pa kratek povzetek zgodovine hiše, ki vključuje tudi podatke o številu živine in posevkih iz urbarja leta 1630.³¹

Lučine

1291 Lutschen, 1318 Lutsschen, 1501, 1560, 1577–1579, 1586, 1604 Lutschnach, 1630, 1677–1682 Lutshnah, 1709–1714 Lutshnach, 1754 Lutshnach, Lutschnach, 1825 Luzhna, 1900 Lučine.

Leta 1291 so bile v Lučinah štiri hube, leta 1318 pa pet. Peta je današnji Selevc, na njen nekoliko kasnejši nastanek pa kaže dejstvo, da je ta huba oddaljena od drugih štirih, leži nad vasjo in ima za razliko od ostalih zemljo v celku.³² Leta 1501 je bilo že šest hub, ena od teh je bila opuščena. Lastniki so bili le štirje, ker je imel Mihael Oblak v lasti dve hubi, ravno tako tudi Martin Šalmajster, ki je imel

Prilesja v Lučine in Suhi Dol, od leta 1560 pa iz Zadobja v Lučine, nato v Prilesje in Suhi Dol.

- 25 Te so navedene v cerkvenem urbarju in zemljiški knjigi; za podatke o kasnejših hišnih številkah glej Košir, *Življenje na Lučinskem*.
- 26 Prvo hišno ime je povzeto po Košir, *Življenje na Lučinskem*. Sledi hišno ime iz leta 1900: ZAL-ŠKL, ŠKL 364, t. e. 245. Kolikor so navedena še druga, so starejša in jih najdemo na mapi franciscejskega katastra (letnica 1825) in v urbarjih loškega gospostva.
- 27 Ker nismo našli ustrežnejšega izraza, uporabljamo besedo lastnik, čeprav ni šlo za lastništvo v današnjem pomenu. Vendar pa je bilo v obdobju, ki ga tu obravnavamo (po letu 1501), v loškem gospostvu že v veljavi lastništvo po dednem pravu. Glej Blaznik, *Škofja Loka*, str. 297.
- 28 Dokumenti terezijanskega katastra so nastajali postopoma, med letoma 1748 in 1756, zaradi česar v treh seznamih lastnikov pri nekaterih hišah dobimo vpisane različne lastnike. Za Lučinsko so nastali verjetno pred letom 1752, ker je pri Lučinah št. 1 vpisan Florijan Oblak, ki je tega leta umrl.
- 29 Za prvega in v nekaterih primerih tudi za drugega lastnika iz zemljiške knjige začetek lastništva ni znan.
- 30 Samo za posesti poljanskega in hlevnovrškega urada, pri posestih koroškega urada ta del ni opisan.
- 31 Posevki so v helmih (1 helm je 20,12 litrov, glej Blaznik, *Škofja Loka*, str. 448).
- 32 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 26.

najnižje dajatve.³³ Od leta 1520 je bilo v vasi pet hub, ker sta bili obe Šalmajstrovi vodeni kot ena (kasneje Lučine 1, Selevc), medtem ko je imel prejšnji dvojni grunt Mihaela Oblaka različna lastnika, sta se pa oba še vedno pisala Oblak (hubi 3 in 4, kasnejše Lučine 5 in 7). Stanje je ostalo nespremenjeno do leta 1754, vendar pa sta v kasnejših urbarjih le dve hubi vedno vpisani na istem mestu, na prvem (Lučine št. 6) in na petem (Lučine št. 1). Preostale tri hube so leta 1604 med seboj zamenjale mesta vpisa, kar razberemo iz višine dajatev pa tudi iz imen lastnikov. Leta 1604 se je začela krepiti ena od vej Oblakov, ki je postopno dobila v last kar štiri od petih hub v Lučinah. Hube so imele tudi mline, prvi je omenjen že leta 1560. Stali so na Brebovnici in so se sčasoma osamosvojili.³⁴

Lučine št. 1: Selevc, 1900 Selovc, 1825 Schelleuz, 1630 Seleuz

Huba poljanskega urada v Lučinah (urb. št. 5), rektifikacijska številka Lučine 830, zaporedna št. zemljiške knjige 678.

Lastniki: Martin Schalmayster (1501, 1520), Jurij Schalmaister (1560), Phillip fig. Wallandt Schalmaist (1577–1579), Philliph Schalmaster (1586, 1604), Phillip Schollmaister (1610), Hanns Schallmaister (1625–1627, 1630), Jacob Oblakh (1630, 1642), Hannß Oblakh (1645, 1647–1451, 1660, 1677–1682), Nesha Oblakhin (1709–1714), Florian Oblackh (1754), Joseph Oblack (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Luzhnah 84, Florian Obläkh, huebsaß ohne handwerkh.

Njive (11): Sa kossouzam, Sa Seunkam, na Velik nive, Kobiunik, per sterne (2), na preuall, v: Gabrouz (4).

Vrt: nima.

Travnik (1): Planina.

Gozd (2): Gabrouz, v: Shpiko

Ta huba leži nad vasjo in je nastala nekoliko kasneje kot ostale štiri, med letoma 1291 in 1318.³⁵ Lastnik ima v urbarjih od 1501 do 1682 vpisan prispevek za eno celo hubo in eno opuščeno hubo.³⁶ Leta 1501 je posest vpisana na 3. in 4. mestu, od leta 1520 pa na 5. mestu kot dvojna huba oziroma huba, ki ji je priključena opuščena huba. Leta 1630 je huba označena kot sirnica oziroma planinska kmetija. Lastnik je pozimi redil 20 govedi, posejal je (v helmih): pšenice 2, ovs 16, pšenice in ječmena 6, lana 3, ajde 6, prosa ¼.

Prvi znani lastniki so se pisali **Šalmajster**. Zadnji iz te rodbine je bil Janez Šalmajster, ki je hubo nasledil leta 1625, za očetom Filipom. Lastnik je bil tudi še leta 1630, kjer pa najdemo pripis, da je njegovo posest kupil Jakob **Oblak**. Ta je imel takrat v lasti že tri hube v Lučinah, ta je postala njegova četrta, zanjo je plačal 1000 ogrskih dukatov (ducaten ungarisch in münz). Jakoba je nasledil sin Janez Oblak, njega Neža Oblak, v vseh dokumentih terezijanskega katastra pa je vpisan Florijan Oblak

33 Od ene hube je plačeval 37 solidov davka, od druge, opuščene, pa samo šiling. Gre za Selevca, nizka dajatev pa kaže na slabše zemljišče in/ali potrjuje tezo o mlajšem nastanku te hube.

34 Glej opise posameznih hiš in poglavje o mlinih.

35 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 26.

36 Opuščena huba je bi bila lahko ena od hub koroškega urada (glej op. 63), pripadal ji je verjetno severni del Selevčevega zemljišča.

(1707–1752), ki se je pri 45 letih smrtno ponesrečil.³⁷ Nasledil ga je sin Jožef (1746–1820), ki je vpisan v zemljiški knjigi in cerkvenem urbarju, kjer pa se hiša Lučine št. 1 pojavlja na dveh listih.³⁸

Hišno ime Selevc je zelo staro, saj nanj naletimo že v urbarju leta 1630. Najprej pri opisu vasi, kjer je gospodar označen kot »*Philip Schalmaister oder Seleutz*«. Nato pa še pri opisu meje med loškim in polhograjskim gospostvom, kjer izvemo, da se je hrib nad kmetijo imenoval »*Perg Na Seleuzouim Vuerchou oder Kaminitzo*«. Verjetno pa izvira izpred leta 1586, saj sta se tako priimek kot hišno ime oziroma poreklo zanesla tudi na Žirovsko. Tam ju najdemo le pri eni hiši, ki leži blizu Lučinskega: pri Moganu, v Lavrovcu 1, sta bila med letoma 1586 in 1610 lastnika Gašper in Tomaž Selevc, med letoma 1677 in 1694 pa Martin in Mihael Šalmajster.³⁹

Lučine št. 5: Škrbinca, 1900 Škrbinca

Huba poljanskega urada v Lučinah (urb. št. 2), rektifikacijska številka Lučine 827, zaporedna št. zemljiške knjige 679.

Lastniki: Michel Oblakh (1501, 1520), Andre fig. Jacob Oblagkh (1560, 1577–1579), Caspar fig. Andre Oblagkh (1586, 1604, 1610), Jacob Oblakh (1625, 1630, 1642–1643: 2 mlina, 1647–1651), Steffan Oblakh (1660, 1677–1682), Hannß Oblakh (1709–1714), Jacob Kosß in Hannß Kosß (1754), Hannsche Martinscheck (1785), Joh. Koss recte Martinsheg (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Luzhnah 81, Jacob Kosß, huebßaß ohne handwerkh.

Njive (6): v: Mestenako, podouniz, pod vassio, na velik nive, nas vassio, na krish.

Vrt: Ein gartl von Keiner Consideraun.

Izmed štirih gruntov v vasi leži ta najvišje in je danes po površini največji.⁴⁰ Včasih pa je bila ta huba med manjšima dvema, ki sta od leta 1604 dalje plačevali po 80 krajcarjev in 3 denariče dajatev. V urbarju iz leta 1501 je verjetno vpisana na zadnjem, 6. mestu kot manjša oziroma opuščena huba dvojnega gruntarja Mihaela **Oblaka**. Med letoma 1520 in 1586 jo najdemo na tretjem mestu, od leta

37 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 148. Njegov vpis kaže, da je terezijanski kataster poljanskega urada verjetno nastal pred njegovo smrtjo, se pravi pred letom 1752.

38 Hišna številka Lučine 1 je vpisana na dveh zaporednih listih. Na prvem je vpisan lastnik grunta Jožef Oblak, na drugem pa Urban Berčič (Vrban Wertshitsch), ki je verjetno stanoval v njihovi bajti. Priimek Berčič se na Lučinskem pojavlja pri dveh hišah, Lučinah št. 2 in Zadobju št. 11: Košir, *Življenje na Lučinskem*. V Lučinah št. 2 je umrla Marija Berčič (1715–1795). Tam je bil rojen tudi Luka Berčič (1791–1865), sin Blaža Berčiča in Agate Gladek, ki pa sta se vzela šele leta 1795, se pravi 4 leta po Lukovem rojstvu. Kasneje sta se preselila v Zadobje št. 11, ker je hiša Lučine št. 2 dobila novega lastnika Pavla Dermota. Košir meni, da bi bile Lučine št. 2 prvotno lahko Selevška bajta, saj hiša leži v bližini, nad vasjo. Pravi tudi, da je hiša imela urbarialno številko 696 in vložno številko 2 in je vpisana v Novalistih. Mi smo v zemljiški knjigi urbarialno številko 696 dobili pri hiši Brebovnica št. 4, lastnik se je pisal Gladek, tako kot žena Blaža Berčiča.

39 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 140. Priimek je zapisan kot Sileuiz, Silleuz in Sellanez: mi smo ga napačno posodobili v Zelenec, ker smo na Žirovskem našli le Zelence, Selevcev pa ne.

40 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 160.

1604 dalje pa na drugem. Za Mihaelom sta bila do leta 1610 lastnika Jakobov sin Andrej Oblak in njegov sin Gašper Oblak, leta 1630 pa je v urbarju vpisan sosed Jakob Oblak, ki je hubo verjetno kupil.⁴¹ Uporabljal jo je za travnik in senožet, živel pa pri Benetku (glej Lučine št. 6). Za Jakobom sta bila lastnika Štefan in Janez Oblak, leta 1754 je v obrazcu D terezijanskega katastra vpisan Jakob **Kos**, v štiftnem registru pa njegov naslednik Janez Kos. Naslednji znani gospodar je bil Janez **Martinšek** (1738–1808), ki je vpisan v cerkvenem urbarju leta 1785. Verjetno je bil res Škrbinetov iz Žirovskega Vrha št. 1, tam so se pisali Martinšek,⁴² na njegovo poreklo pa kaže tudi hišno ime Škrbinc. Ne vemo pa, ali je hubo kupil, ali pa je bila tu doma ena izmed njegovih dveh žena. Prvi je bilo ime Maruša (1724–1764, domnevno roj. Kos), drugič pa se je oženil z Jero, hčerko Jerneja Kosa.⁴³ V zemljiški knjigi je vpisan njegov sin iz drugega zakona, Janez Martinšek (1776–1839), ki je grunt prevzel leta 1790.

Lučine št. 6: Benetk, 1900 Benedik

Huba poljanskega urada v Lučinah (urb. št. 1), rektifikacijska številka Lučine 826, zaporedna št. zemljiške knjige 680.

Lastniki: Iuri f. Andre (1501, 1520), Blaš fig. Juri Andreytz (1560), Vrsha filia Blaš Andreyz (1577–1579), Vrsha filia Vrsha Andreyz (1586), Casper fig. Hanns Oblagh (1604: 1 mlin, 1610: 2 mlina, 1625: 3 mlini, 1626–1627: 2 mlina), Jacob Oblakh (1630: 2 mlina), Andree Oblakh (1642–1643, 1647–1651, 1660, 1677–1682), Margaretha Oblakhin (1709–1714), Ursha Oblakh, Andree Oblakh (1754; gostač Thone Oblakh, poročen, krojač), Jernÿ Wenedick (1785), Jerney Wenedig (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Luzhnah 80, Andree Obläkh, huebsaß ohne handwerkh.

Andree Oblakh: 1 gast Thone Oblakh, poročen, Sneider.

Njive (7): per leshenze, Doushez, na grabno, deberniz, pod vassii, podouniz, Sa kounikam.

Vrt: Ein gartl von Keiner Consideraun.

Travniki in gozd: ni podatka

Ta huba v urbarjih ni menjala mesta vpisa, vedno jo najdemo na prvem mestu. Bila je med večjima dvema (dajatve 87 krajcarjev), do leta 1586 so na njej živeli Jurij **Andrejc**, njegov sin Blaž, njegova hči Urša in nazadnje njena hči Urša Andrejc. Med letoma 1604 in 1627 je bil lastnik Gašper, sin Janeza **Oblaka**.⁴⁴ Gašper Oblak je imel leta 1604 v lasti en mlin, leta 1610 dva, leta 1625 celo tri, leta 1626 ponovno dva, leta 1630 dva, po letu 1642 pa nobenega.⁴⁵ Leta 1630 je bil lastnik hube Gašperjev brat Jakob Oblak, ki je hubo kupil za 570 ogrskih dukatov. Tega leta je imel Jakob v lasti še 2 hubi (glej Lučine št. 5 in 9), malo zatem pa je kupil še četrto (Lučine št. 1). Živel je tu, čez zimo je redil 12 govedi in 12 do 15 ovc, posejal je (v helmih): ovsa 12, pšenice in ječmena 3, lana 3, ajde 4, pšenice in soršiče 3, prosa ⅓. Za Jakobom so bili do leta 1754 lastniki še Andrej, Marjeta in Urša Oblak, leta 1785

41 Glej poglavje Rodbina Oblak.

42 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 148. Martinški so bili lastniki od leta 1604 do 1900.

43 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 160–161.

44 Glej poglavje Rodbina Oblak.

45 Glej tudi poglavje Mlini.

pa Jernej **Benedik**. Jernej (1749–1802) je bil iz Mlake nad Lušo, lastnik pa je postal verjetno leta 1767, takrat se je poročil z Uršo Bozovičar.⁴⁶ Drugič se je oženil z Mico Tešar (1753–1828, por. 1779),⁴⁷ dedovala je njuna hči Helena Benedik (1782–1856), ki je vzela Matevža Koširja iz Črnega Vrha.

Lučine št. 7: Vovšar, 1900 Vovčar

Huba poljanskega urada v Lučinah (urb. št. 3), rektifikacijska številka Lučine 828, zaporedna št. zemljiške knjige 681.

Lastniki: Michel Oblakh (1501, 1520), Casper Oblagkh (1560, mlin), Steffan fig. Casper Oblagkh (1577–1579, mlin), Steffan Oblagkh (1586, mlin), Marco Stefantshitsh (1604, mlin), Gregor Stefantshitsh (1610, mlin), Gregor Steffantschitsch (1625, 1630, mlin), Jurj Stephantschitsch (1642–1645, 1647–1651, 1660), Marco Steffantshitsh (1677–1682), Marush Jerrebin (1709–1714), Alenka Jerreb (1754), Hellena Jerreb, tudi Jurj Oblack (1785), Jerni Oblack (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Luzhnah 82, Allenkha Jërrëbin, huebsassin.

Njive (6): Snoshet, Wershine, perleshenze, Na Doushez, Sa Kounikam, per Cirkue.

Vrt: nima.

Travniki (4): Wershina, v: Werd, per Waith, na vartto.

Gozd: Obershenk.

To je bila ena izmed obeh manjših hub (dajatve 80 krajcarjev in 3 denariče), ki je v urbarjih tudi menjala mesto vpisa. Leta 1501 jo najdemo na 5. mestu kot drugo hubo Mihaela Oblaka, od leta 1520 na četrtem, od leta 1604 dalje pa na tretjem. Med letoma 1560 in 1610 je imela mlin, ki je vpisan tudi leta 1630, v letih 1625–1627 in po letu 1630 pa ne več.⁴⁸

Za Mihaelom je bil leta 1560 lastnik hube Gašper **Oblak**, v letih 1577 in 1586 pa njegov sin Štefan. Leta 1604 je vpisan Marko **Štefančič**,⁴⁹ med letoma 1610 in 1630 pa njegov domnevni sin Gregor. Ta je čez zimo redil 9 govedi in 7 ovc, posejal je (v helmih): ovsa 10, pšenice in ječmena 5, lana 2, ajde 3, pšenice in rži 2, prosa ¼. Za njim sta na gruntu gospodarila še Jurij in Marko Štefančič, ki nista več imela mlina, sta pa od kmetije plačevala nekoliko več kot predhodniki (81 krajcarjev in 1 denarič, prej 80 krajcarjev in 3 denariče). Leta 1709 je bila lastnica Maruša **Jereb**, 1754 pa Alenka Jereb. Ta je bila morda vdova, saj bi bila glede na krstno ime in starost lahko istovetna s Heleno (1723–1801), hčerko Urbana Jančiča, ki je bila žena naslednjega gospodarja Jurija **Oblaka** (1723–1798).⁵⁰ V cerkvenem urbarju je leta 1785 kot lastnica še vpisana Helena Jereb, za njo pa njeni nasle-

46 Urša je bila hči Mateja Bozovičarja in doma na Lučinskem: Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 163. Po zemljiški knjigi se noben posestnik iz Mlake ni pisal Benedik, pač pa je bil Andreas Wenedig lastnik kmetije v Jarčjem Brdu 1, zap. št. zemljiške knjige 983.

47 Košir navaja priimek Čar, vendar pa je ob krstu hčerke Helene vpisana kot Marija Tešar (Teschar), hči Janeza: Košir, *Korenine našega drevesa*, str. 20. Ta priimek je bil na Žirovskem razmeroma pogost, sčasoma se je spremenil v Tušar: Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*.

48 Glej poglavje Mlini.

49 V starejših urbarjih je vpisan kot lastnik večje sosednje hube (Lučine št. 9).

50 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 166.

dniki Janez Oblak (sin) ter Mihael, Urban in Anton Justin. Na drugem listu je na isti hišni številki 7 vpisan Helenin mož Jurij Oblak, ki pa je dolg poplačal in po letu 1785 ni plačeval nič. Grunt je leta 1794 nasledil njun sin Janez (1770–1817), ki se jima je očitno rodil že v zrelih letih, oba starša sta bila takrat stara 47 let.

Lučine št. 9: Žerovc, 1900 Žerovc

Huba poljanskega urada v Lučinah (urb. št. 4), rektifikacijska številka Lučine 829, zaporedna št. zemljiške knjige 682.

Lastniki: Michel f. Andre (1501), Vrban fil. Andre (1520), Križna, sestra Marjetina, hči Urbanova (1560), Marco Steffantshitsh (1577–1579), Marco Steffantshitsh (1586, mlin), Hannshe, Jacob Oblagkh (1604, mlin), Jacob Oblagkh (1610), Jacob Oblakh (1630, 1642–1645), Laure Oblakh (1647–1651, 1660), Vallenthin Oblakh (1677), Vrsha Oblakhin (1682, 1709–1714), Nesha Oblackh (1754), Valentin Klementschtsch (1785), Micha Klementschtsch (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Luzhnah 83, Nescha Oblakh, huebsassin.

Njive (9): Perlshenza, Jessek, Sa Drenn, Doushza, Snoshet, presskhe, pod vass, grizh, na krish.

Vrt: nima.

Travniki (5): na vertto, mestenak, Olajke, vartazhe, preske.

Gozd: Obershenz.

Gre za eno od dveh večjih hub v vasi, ki je plačevala po 87 krajcarjev dajatev. Od leta 1604 dalje je v urbarjih vpisana na 4. mestu, pred tem pa na drugem. Priimki prvih lastnikov niso znani, so bili pa verjetno iz iste družine (Mihael in Urban sta bila Andrejeva sinova, za Urbanom je dedovala njegova hči Križna) in najbrž v sorodu z Andrejiz iz Lučin št. 6. Med letoma 1577 in 1586 je bil gospodar Marko **Štefančič**. Ta se je preselil na sosednjo manjšo Vovšarjevo hubo (Lučine št. 7), lastnik tukajšnje pa je bil leta 1604 Janez **Oblak**. Še istega leta ga je nasledil Jakob Oblak, ki je tu živel tudi leta 1630. Bil je lastnik treh hub, stalež živine in posevki so vpisani le pri eni (Lučine št. 6). Za Jakobom so se zvrstili še Lovro, Valentin, Urša in Neža Oblak, ki je bila lastnica leta 1754.

Po Koširju naj bi bil že med 1720 in 1755 gospodar Matija **Klemenčič** (roj. ok. 1700), ki je bil poročen z Ano (u. 1757). Takrat je v terezijanskem katastru vpisana Neža Oblak, Matijevega sina Valentina Klemenčiča (ok. 1720–1796) najdemo kot gospodarja v cerkvenem urbarju leta 1785, v zemljiški knjigi pa njegovega sina Mihaela (1765–1796), ki je grunt prevzel leta 1791. Ker je kmalu umrl, sta na gruntu gospodarila njegova vdova Neža, roj. Rupar, in njen drugi mož Matevž Pavlin, nato pa je kmetijo prevzel Mihaelov sin Tomaž Klemenčič (1791–1857).⁵¹

Klemenčiči so morda odgovorni za nastanek hišnega imena Žerovc. Mogoče pa imajo kakšno zvezo tudi s hišnim imenom sosednje Vovšarjeve kmetije, Lučine št. 7: Klemenčič so se namreč med letoma 1630 in 1754 pisali pri Vovšarju na Koprivniku št. 19.⁵²

Tudi ta huba je imela mlin, omenjen je v letih 1586 in 1604.⁵³

51 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 172.

52 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 201.

53 Glej poglavje Mlini.

Brebovnica

1609 rudni hrib Wewranitz, 1630 pach Brebounizi, 1642–1645 Pach prabrounizi, 1660 v Werbounizi, 1677–1682 v Werbounizi, 1754 Wrebounza, 1785 Brebounza, ok. 1786 Brobounzha, 1825 Brebounza

Ime Brebovnica se je uporabljalo za hrib, dolino in potok, leta 1770 pa ga je dobilo tudi naselje, ki je zajelo hiše ob potoku ter na obeh pobočjih: hišna številka 3 je bila na desnem pobočju pri Zadobju, hišne številke od 8 do 14 pa na terasi nad strmim levim pobočjem. V dolini so imele leta 1630 skupno zemljišče hube iz Prelesja. V dolini Brebovnice so leta 1630 stali vsaj 4 mlini, ni pa mogoče določiti, kdaj so bili postavljeni.⁵⁴ Med letoma 1626 in 1660 so postopno postali samostojne kajže in kasneje dobili hišne številke 1, 4, 6 in 7. V urbarjih so vpisani med novinci in zadnjimi kajžami, lastniki pa so v terezijanskem katastru označeni kot kajžarji. Enak status imata tudi hiši Brebovnica št. 2 in 3: zadnja je nastala kot kajža Tomincovega ali Rožancovega grunta v Zadobju, za Kosa pa prvotnega lastnika ne poznamo. Pravi rovti so le tiste štiri domačije, ki ležijo na levem pobočju doline. Najprej so izkrčili rovt Brebovnica št. 14, ki je vpisan že v urbarju iz leta 1560, do leta 1621 pa so nastali še Brebovnica št. 8, 11 in 12.

Brebovnica št. 1: Na žag, 1900 Žagar, 1825 Na Schag

Novinec poljanskega urada (urb. št. 67), rektifikacijska številka Lučine 840, zaporedna št. zemljiške knjige 692.

Lastniki: Casper Oblakh (1630, mlin, žaga in hišica v Brebounizi), Casper Ablakh (1642–1645: mlin, žaga in hišica v Pach prabrounizi, 1647–1651), Casper Oblakh (1660, mlin na 1 kamen, žaga in hiša v Werbounizi), Sebastian Ablakh (1677–1682, mlin, žaga in hišica v Werbounizi), Stephan Matshekh (1709–1714, mlin in žaga), Martin Matshekh (1754, mlin), Lucas Rupar (1785), Simon Ruppap (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 77, Martin Matschekh, Vntersaß, hat eine Müll und Saag.

Njive (2): v: Niue, v: lasso.

Vrt: nima.

Travniki (2): per vode, per Niue.

Gozd: nima.

To je bila kajža, ki je nastala oziroma se osamosvojila šele okoli leta 1630. V takratnem urbarju je namreč vpisana med novinci na zadnjem, 69. mestu, za novinci iz leta 1629. Lastnik je bil Gašper **Oblak**, ki še ni imel odmerjenih dajatev, živine in posevkov, posedoval pa je mlin na en kamen in žago v Brebovnici. Nasledil ga je Boštjan Oblak, leta 1683 pa je za njim v seznamu mlinov vpisan Jakob **Trček**. Leta 1709 je bil lastnik Štefan **Maček**, leta 1754 pa Martin Maček. Dedovala je njegova hči Jera (1753–1802), v cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan njen mož Luka **Rupar**. V zemljiški knjigi je kot prvi vpisan Simon Rupar, ki je bil poročen z Uršo Ovsenk. Dedovala je hči Urša Rupar (1784–1832), ki je vzela Gašperja Oblaka, iz Brebovnice št. 5. Kmetijo je prevzela s testamentom, leta 1802, v Zk je

54 Glej poglavje Mlini.

vpisana kot Uršula Oblak, rojena Maček.⁵⁵

Glede na lokacijo posesti in vrstni red osamosvajanja mlinov sklepamo, da je bil to prvotno mlin rovta v Žirovskem Vrhu Sv. Urbana, ki je prvič omenjen leta 1577.⁵⁶ Žago je morda postavil šele Gašper Oblak, ki je posest kupil okoli leta 1629. V ta mlin so verjetno nosili žito vaščani iz Prilesja, na katastrski mapi je leta 1825 vrisana tudi pot. Žaga je še obstajala leta 1754,⁵⁷ vendar pa je v seznamu mlinov terezijanskega katastra omenjen le mlin, ki je stal na Brebovnici in je imel tri kolesa, enega v stalnem ter dva v občasnem obratu.

Brebovnica št. 2: Kos, 1900 Kos

Novinec poljanskega urada (urb. št. 37), rektifikacijska številka Lučine 838, zaporedna št. zemljiške knjige 693.

Lastniki: Wasstian Stroschiner (1630), Marthin Tshadesh (1647–1651, 1660), Marco Khosß (1677–1682), Marco, Hannß, Paul Khosß (1709–1714), Matheus Kosß (1754), Primas und Gerra Jenko (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 79, Matheus Kosß, Vntersaß ohne handwerkh.

Njive (4): pod hisho, Sa Jesam, na kopish, pod Tertto.

Vrt: nima.

Travniki (2): na vartto, Traunzhizh.

Gozd: nima.

Kajža je nastala pred letom 1621, prvega lastnika ne poznamo. Leta 1630 je v urbarju med novinci vpisan Boštjan **Stržinar**, ki je posest kupil za 100 goldinarjev, živine ni imel, posejal je le po pol helma pšenice in ajde. Leta 1647 in 1660 je bil lastnik Martin **Čadež**, med letoma 1677 in 1754 pa Marko, Janez (le kakšno leto okoli 1710), Pavel in Matevž **Kos**. V lučinskem cerkvenem urbarju te hišne številke ni, glede na priimek pa bi bila lahko vpisana pod hišno številko 3 (glej tam), kjer je kot lastnik naveden Mihael Kos, za njim pa Jožef More. V zemljiški knjigi sta kot prva vpisana Primož Jenko (1752–1817) in njegova žena Jera, hči Urbana Guzelja. Nato pa njuna hči Maruša (1778–1805), ki je vzela Jožefa Martinška (1779–1862), iz Lučin št. 5.⁵⁸

Brebovnica št. 3: Hrastovc, 1900 Hrastovc, 1825 U Hrastie

Kajžar poljanskega urada (urb. št. 76, Javerši), rektifikacijska številka Črni vrh 825, zaporedna št. zemljiške knjige 694.

Lastniki: Achazer Matschikh (1586), Achaz Mätsheghk (1604), Achaz Matshighk (1610), Adam Matschikh (1630), Casper Khosß (1642–1645, 1647–1651), Matheuß Khosß (1660, 1677–1682), Caspar Khoss (1709–1714), Phillip Lotritsh (1754), Michael Koss, nad njim Joseph Mare (1785), Urscha Lotritsh por. Dolliner (Zk).

55 Košir navaja priimek Mrak (Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 221–223), vendar v Zk piše Ursula Matscheg por. Oblack. Njeno deklinsko ime Maček je v resnici hišno ime, saj se je pisala Rupar.

56 Glej poglavje Mlini.

57 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, Bekanntnuß Tabellen, t. e. 154.

58 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 225–226.

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 78, Philliph Lotritsch, Vntersaß.

Njive (3): Sa dobam, v: brego, Sa skednam.

Vrt: nima.

Travnik: po brego.

Gozd: nima.

Tu imamo opravka s kajžo, ki je nastala med letoma 1577 in 1586. Glede na lokacijo so jo verjetno postavili gospodarji ene od hub v Zadobju, Tomincove ali Rožancove. Pri obeh so se takrat pisali Maček, ta priimek pa dobimo tudi tu, prvi lastnik je bil Ahacij Maček. Od kajže ni plačeval davka loške-mu gospodstvu, temveč le dajatve v županov račun. Leta 1630 je bil gospodar Adam **Maček**, ki ni imel živine, posejal pa je 3 helme pšenice. V pripisu piše, da je rovt »izgubil« (*»dieser rauth hat sich verlohern«*), dobil ga je Gašper **Trček**, za 200 goldinarjev. Med letoma 1642 in 1714 so bili lastniki Gašper, Matevž in Gašper **Kos**, leta 1754 pa Filip **Lotrič**. Leta 1779 je kmetijo z izročilom dobila Urša Dolinar, roj. Lotrič, verjetno domača hči. Leta 1817 pa jo je na licitaciji kupil Andrej Oblak, iz Prilesja št. 5.

V cerkvenem urbarju je na tej hišni številki leta 1785 vpisan Mihael Kos, nad njim pa Jožef More (Joseph Mare Tinsheck). Glede na priimek prvega lastnika se ta vpis verjetno nanaša na Kosovo hišo, Brebovnica št. 2. Tukajšnja priimka Lotrič in Dolinar pa dobimo v urbarju leta 1785 pri drugi hiši, v Brebovnici št. 11. Obstajata namreč dva lista s to hišno številko. Na prvem so navedeni lastniki, ki so res živeli pri Mavrčanu. Na naslednjem listu pa je kot lastnik vpisan Marko Loštrec (Marcus Lostick), pod njim pa Marko Lotritsch, s pripisom modo Joannes Dolliner. Janez Dolinar je vpisan tudi naknadno, na koncu urbarja, na naslovu Brebovnica št. 3, in sicer v letih 1816–1819.

Brebovnica št. 4: Košpir, 1900 Košpir, 1825 Gaspir

Novinec poljanskega urada (urb. št. 40), rektifikacijska številka Lučine 839, zaporedna št. zemljiške knjige 695.

Lastniki: Janesch Lautter (1630, mlin), Mathia Lautter (1647–1651), Catharina Lautterin (1660, 1677–1682, mlin), Marush Lautherin (1709–1714, mlin), Luca Oblackh (1754, mlin), Lucas Oblack (1785), Barbara Oblack (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 52, Luca Oblackh, untersaß, hat eine Müll.

Njive (3): per grappe (2), Krauthakherl.

Vrt: nima.

Travnik: na verto.

Gozd: nima.

Ta kajža je nastala oziroma se osamosvojila pred letom 1621, kmalu za Kosovo (Brebovnica št. 2). Med novinci je vpisana tri mesta za njo. Tudi tu prvega lastnika ne poznamo, glede na hišno ime pa sklepamo, da bi bil to lahko Gašper Oblak, iz Lučin št. 6, ki je tu leta 1609 postavil fužino, ki jo omenja tudi ljudsko izročilo. Alfons Muellner je tu pred dobrimi sto leti naletel na veliko ostankov oglja, žlindre pa ni našel, ker je bilo področje zelo zaraščeno. Fužina je morala obratovati le kratek čas, ker je o njej našel le dve poročili. Prvo je datirano v Gradcu, dne 2. oktobra 1609, in zadeva njeno ustanovitev.

Nadvojvoda Ferdinand je Casparju Ablachu dovolil, da ustanovi fužino »v oddaljenosti dveh nemških milj od drugih fužin na območju gospodstva Loka, na mestu blizu rudnega hriba, ki ga imenujejo »Wewranitza«. Loški glavar Jakob Fankel pa je protestiral proti ustanovitvi obrata na zemlji svojega gospoda, dokler mu ni oblast iz Gradca (10. marca 1612) ukazala, da mora Coroninu, ki je prevzel obrat od Oblaka, dobaviti potrebni les proti plačilu panjščine, sicer bo moral plačati 500 dukatov kazni.⁵⁹ Fužina je torej delovala le kratek čas, nakar je Gašper ta del posesti verjetno prodal.

Rovt je za 100 goldinarjev kupil Janez **Lavter**. Leta 1630 je imel mlin na 1 kamen, živine in posevkov pa nič. Ni jasno, če je tukaj stal mlin že pred nastankom fužine. Lokacija najbolj ustreza mlinu, ki je bil leta 1604 v lasti Kožuha iz Prilesja. Za Janezom so bili do leta 1714 lastniki še Matija, Katarina in Maruša Lavter, pri zadnjih dveh je poleg rovta in mlina omenjen tudi zeljnik (krauthgarten). Leta 1754 je bil lastnik Luka **Oblak**, ki je še vedno imel mlin; ta je imel dve kolesi v občasnem obratu, stal pa je na Brebovnici ali njenem pritoku (kot lokacija je vpisan »graben«). Luka Oblak je bil lastnik tudi leta 1785, v zemljiški knjigi pa je kot prva vpisana Barbara Oblak, verjetno domača hči in žena Gregorja Gladka. Ta je dedoval s testamentom, leta 1800, in se istega leta drugič poročil z Elizabeto Oblak. Posest je podedoval njegov in Barbarin sin Andrej Gladek (roj. 1794), ki je domačijo leta 1833 prodal.

Hiše Brebovnica št. 4 v cerkvenem urbarju ni, Luka Oblak je vpisan na hišni številki 5, nad njim pa Gregor Gladek. Hiši na številkah 4 in 5 sta verjetno predstavljali skupno posest, saj je v zemljiški knjigi Brebovnica 4 vpisana dvakrat, pod zaporednima številkami 695 in 696 kot lastnica dveh posestnih enot, z rektifikacijskima številkami 839 in 841. Prvo smo že opisali, o drugi smo izvedeli le malo.

Novinec poljanskega urada (urb. št. 74), rektifikacijska številka Lučine 841, zaporedna št. zemljiške knjige 696.

Lastniki: Andre Kermel (1754, von einer formach revier).

Ta posest se prvič pojavi šele leta 1754, v obrazcu D terezijanskega katastra, ki je bil domnevno narejen na podlagi urbarja loškega gospodstva. Vpisana je med zadnjimi petimi novinci, ki leta 1709–1714 še niso obstajali, pri nobenem od njih ni vpisan status oziroma velikost zemljišč. Leta 1754 je bil lastnik Andrej **Krmel**.

Zaporedna številka zemljiške knjige 696, ki jo ima Brebovnica št. 4, je vpisana tudi pri Brebovnici št. 16 (Frencon), ki je bila postavljena najkasneje leta 1797. Stala je na desni strani potoka in je danes ni več, leta 1825 pa je bila v lasti Brebovnice št. 4.⁶⁰ Zato je verjetno, da je Brebovnica št. 16 stala na posestni enoti z rektifikacijsko številko 841. Zaporedna številka zemljiške knjige 696 pa se pojavi tudi pri Plahtarju, Lučine št. 2.⁶¹

Brebovnica 6: Par Blošk, 1900 Blažca

Kajža poljanskega urada (urb. št. 85, Javerši), rektifikacijska številka Lučine 831, zaporedna št. zemljiške knjige 697.

Lastniki: Jacob Ablakh (1625–1627, mlin in hiša), Jacob Oblakh (1630, mlin), Jacob Ablakh (1642–1645, 1647–1651, mlin in hiša), Mathia Ablakh (1660, 1677–1682, mlin), Matheus Oblagkh

59 Müllner, *Geschichte des Eisens in Krain*. Originalni tekst je napisan v nemškem jeziku, mi pa smo podatke povzeli iz prevoda: Müllner, *Fužine na Žirovskem*, str. 149–151.

60 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 258.

61 Glej Lučine št. 1 in op. 38.

(1709–1714, mlin), Stephan Oblakh (1754, mlin), Blasi Oblack (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 56, Stephan Oblakh, untersaß ohne handwerkh, hat eine Müll.

Njive (2): per Jeuodno, per stuzhize.

Vrt: nima.

Travniki (2): nas hisho, nad skednam.

Gozd: nima.

Kot samostojna posest se ta hiša pojavi v urbarju iz leta 1625–1627, ko so leta 1626 na konec seznama kajzarjev vpisali Jakoba **Oblaka**, ki je bil lastnik več hub v Lučinah, tukaj stoječo hišo in mlin pa je kupil. Mlin je bil pred tem v lasti njegovega brata Gašperja (Lučine št. 6). Med letoma 1660 in 1682 je bil lastnik Matija Oblak, za njim Matevž, leta 1754 pa Štefan Oblak. Njegov mlin je stal ob Brebovščici (an den Wrebounze) in je imel dva kamna, od katerih je bil eden v stalnem obratu. Štefana je nasledil sin Blaž (1749–1831), po katerem ima domačija današnje hišno ime. Blaž je vpisan kot prvi lastnik v zemljiški knjigi, najdemo pa ga tudi v cerkvenem urbarju.

Brebovnica 7: Par Bolk, 1900 Bolka

Kajža poljanskega urada (urb. št. 86, Javerši), rektifikacijska številka Lučine 832, zaporedna št. zemljiške knjige 698.

Lastniki: Jacob Lemouiz (1660, mlin), Vrbann Lemouiz (1677–1682, mlin), Vallenthin Lemouiz (1709–1714, mlin), Valentin Lemouiz in Stephan Lemouiz (1754, gostač Primas Wesiakh, tkalec), Thomas Dermota (1785), Balthaser Dermotha (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 57, Valentin Lemouz, untersaß, hat eine Müll.

Njive (2): nad Malnam, Krauth akherl.

Vrt: nima.

Travnik: nad Mallnam.

Gozd: nima.

Tukaj je stal eden od dveh mlinov Jakoba Oblaka, ki sta bila leta 1642 še vpisana pri njegovi hubi Lučine št. 5. Kot samostojna kajža se hiša pojavi šele v urbarju iz leta 1660, kjer izvemo, da je mlin od Jakoba Oblaka kupil Jakob **Lemovec**, ki so ga vpisali na zadnje mesto med kajzarji, za Matijem Oblakom, iz Brebovnice št. 6. Za Jakobom je bil lastnik Urban, nato Valentin, leta 1754 pa Štefan Lemovec. Štefan je vpisan v obrazcu D in štiftnem registru terezijanskega katastra, medtem ko v seznamu mlinov in Bekanntnuß Tabellen najdemo kot lastnika Valentina Lemovca (verjetno Štefanovega sina). Mlin je stal ob Brebovščici ali pritoku (»graben«) in je imel en kamen v občasnem obratu. Hišno ime *Dermotov maln* se verjetno nanaša le na priimek naslednjih lastnikov. Ti niso bili hkrati lastniki Drmotovega grunta iz Dolgih njiv, lahko pa bi od tam izvirali. Eden od njih je bil Boltežar Dermota (1770–1851), pa katerem nosi hiša današnje ime Bolka. On je bil prvi lastnik v zemljiški knjigi, v cerkvenem urbarju pa je leta 1785 vpisan njegov oče Tomaž Dermota.

Brebovnica 8: Par Lazari, 1900 Lazar, 1825 Lassar, 1754 Lašar, 1677 Lasser

Novinec poljanskega urada (urb. št. 7), rektifikacijska številka Lučine 833, zaporedna št. zemljiške knjige 699.

Lastniki: Marush Ablakhin (1630, 1647–1651), Casper Ablakh (1660), Casper Ablakh od Lasser (1677–1682), Mathia Ablagkh (1709–1714), Casper Oblakh (1754), Casper Oblack (1785), Nesha Oblak (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 46, Mathia Oblakh oder Lašar, Rautter.

Njive (4): pod kasho, po grizho, na kreule, nad studenzam.

Vrt: ein gartel Von keine Consideration.

Travniki (2): v: Traunzeh, Snoshet.

Gozd: nima.

Ta rovt je verjetno nastal sočasno s sosednjima dvema, Mavernikom in Hacetom. Ležijo namreč drug ob drugem nad grapo Brebovnice, na njenem levem bregu, vse tri pa so v urbar verjetno vpisali hkrati, saj nosijo med novinci zaporedne številke 7, 8 in 9. To pomeni, da so nastali zgodaj, verjetno nekje okrog leta 1600. Leta 1630 in 1651 je bila lastnica Maruša **Oblak**, ki je rovt dobila od očeta. Pozimi je redila 9 govedi in je posejala (v helmih): ovsa 7, rži 2½, lana 2, ajde 3, pšenice in rži ½, prosa ¼. Za njo so bili do leta 1754 lastniki še Gašper, Matija in Gašper Oblak. Zadnji Gašper (roj. 1722) je bil poročen s Heleno Potočnik, hčerko Matije Potočnika, verjetno Mavarčanovo. Leta 1752 se jima je rodil sin Gašper, ki je verjetno vpisan kot lastnik v cerkvenem urbarju leta 1785. Leta 1793 je posest z izročilno pogodbo dobila Neža Oblak (1770–1857), verjetno domača hči, ki se je tega leta poročila s Primožem Oblakom (1773–1832), iz Lučin št. 1.

Hišno ime je staro, saj je Gašper že leta 1677 omenjen z dvema priimkoma, Oblak ali Lazar.

Brebovnica 11: Par Mavarčen, Mavernik, 1900 Maverčan, 1825 Mauernk

Novinec poljanskega urada (urb. št. 8), rektifikacijska številka Lučine 834, zaporedna št. zemljiške knjige 700.

Lastniki: Janesch Jesenko (1630), Marthin Ješenko (1647), Mathia Stephantshitsh (1651, 1660, 1677–1682), Simon Steffantshitsh (1709–1714), Agatha Stephantshitsh (1754), Joseph Stephantschitsch in Marcus Lostrick (1785, dva lista), Mathias Stephantshitsh recte Pototschnig (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 30, Agatha Stephantschitsch, Rautterin.

Njive (4): Na Mauerniko, Sa grapo, Vissok grizh, Sa skednam.

Vrt: ein obstgartel von keine Consideration.

Travnik: Sa krajam.

Gozd: nima.

Leta 1630 je v urbarju vpisan Janez **Jesenko**. Ropt je naredil sam, čez zimo je redil 8 govedi in 6 ovc, posejal je (v helmih): pšenice ½, sorščice ½, ovsa 6, rži 2, lana 2½, ajde 3, prosa ¾. Nasledil ga je Martin Jesenko, med letoma 1651 in 1754 pa so bili lastniki Matija, Simon in Agata **Štefančič**. Ker Agata ni bilo ravno pogosto ime, sklepamo, da je zadnja lastnica istovetna z Agato (1707–1757), ki je

bila poročena z Matijem Potočnikom. Matija bi bil lahko Matevž **Potočnik** (1676–1771), ki je umrl v tej hiši. Ker pa je bil Matevž 40 let starejši kot Agata, je bil Matija verjetneje njegov sin. V cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan Jožef Štefančič, ki je bil po Koširju v resnici Jožef Potočnik (1723–1808), verjetno sin Agate Štefančič in Matije Potočnika. Nasledil ga je sin Matija Potočnik (1774–1844), ki je posest dobil z izročilom, leta 1795.

Hišno ime je ledinsko: leta 1754 so imeli njivo Na Maverniku, Mavernik je vzpetina jugovzhodno od poslopjij.

Brebovnica 12: Par Tuončk, 1900 pri Tončku, 1825 Hazhe

Novinec poljanskega urada (urb. št. 9), rektifikacijska številka Lučine 835, zaporedna št. zemljiške knjige 701.

Lastniki: Lienhard Wertschitsch (1630), Hannß Wertshitsh (1647), Jury Wertshitsh (1651, 1660), Martin Wertshitsh (1660), Gregor Ablakh (1677–1682, 1709), Hanß Ablagh (1714), Vrban Oblakh (1754, gostaç Simon Schubiz, poročen), Anton Oblack (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: (naselje: ni podatka) 43, Vrban Oblakh, Rautter ohne handwerkh.

Njive (3): nad potio, v: reber, na grizho.

Vrt: nima.

Travniki (2): po grappe, na grizho.

Gozd: v: grizho, v: goisdo.

Lastnik rovta je bil leta 1630 Lenart **Berčič**, posejal je (v helmih): pšenice $\frac{1}{2}$, ovsa 4, rži $2\frac{1}{2}$, lana 2, ajde $2\frac{1}{2}$. Čez zimo je redil 9 do 12 govedin in 7 ovc. Za njim so se v razmeroma kratkem času zvrstili še Janez, Jurij in Martin Berčič, ki je bil lastnik leta 1660. Nato se je priimek pri hiši spremenil, med letoma 1677 in 1754 so tu gospodarili Gregor, Janez in Urban **Oblak**. V cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan Anton Oblak (1750–1825), ki ga najdemo tudi na prvem mestu v zemljiški knjigi. Glede na priimek bi bil lahko domači sin, vendar Košir pravi, da je bil iz Prilesja, njegova žena Neža Mesec pa z Žirovskega. Leta 1796 je kmetijo izročil hčeri Katarini (roj. 1778), ki se je tega leta omožila z Jurijem Aličem s Planine.

Hišno ime Tončk se nedvomno nanaša šele na Antona Oblaka. Prej se je hiši reklo Par Hočet oziroma Hace, kar verjetno izvira iz osebnega imena Ahacij. Zanimivo je, da je bil Ahacij lastnik sosednjega rovta, Brebovnica št. 14, ki je starejši od tega. Zato bi bilo možno, da je tukajšnji rovt izkrčil tamkajšnji Ahacij Guzel.

Brebovnica št. 14: Par Šimc, 1900 Šimnovc, 1825 Schimenz

Rovt poljanskega urada (Stržine urb. št. 1), rektif. št. Stržine 868, zaporedna št. zemljiške knjige 702.

Lastniki: Gregor Guzel (1560), Achatz fig. Gregor Gusell (1577–1579), Achaz Gußel (1586), Achazy Gusel (1604), Achaz Gusl (1610, mlin), Michael Stibell (1625, 1630, 1642), Hannß Stibell (1645), Sebastian Sedey (1647), Simon Wertshitsh (1651, 1660), Hannß Wertshitsh (1677–1682, 1709), Jerny Wertshitsh (1714), Matheus Wertshitsh (1754), Jacob Micklauiz (1785), Jakob Miklauschitsch (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Straschinah 27, Matheus Wertschitsch, huebsaß.

Njive (3): na Werdo (2), Pod kasho.

Vrt: nima.

Travniki (2): v: lushah, Snoshet.

Gozd: nima.

To je tukajšnji najstarejši rovt, ki ga najdemo v urbarjih takoj za hubami, v razdelku imenovanem Stržine, in to na prvem mestu.⁶² Že leta 1560 je imel tukaj nove rovtve Gregor **Guzel**, veliki so bili za pol hube. Nato je bil do leta 1610 lastnik njegov sin Ahacij. Leta 1610 je imel v lasti tudi mlin, ki pa ga je kupil Gašper Oblak. Leta 1630 je vpisan Mihael **Štibel**. Posest je dobil po zameni (»hat ertausht«), čez zimo je redil 10 govedi, 6 ovc in 4 koze, posejal pa je (v helmih): ovsa 8, rži 2, lana 1, ajde 3, pšenice in rži 1, prosa 1¼. Mihael je še vpisan v urbarju 1642–1645, z opombo, da je umrl in ga je nasledil sin Janez. Ta očitno ni ostal doma, saj je bil že leta 1647 lastnik Boštjan **Sedej**. Od leta 1651 do leta 1754 so bili lastniki Simon, Janez, Jernej in Matevž **Berčič**, njihov rovt pa je bil velik za celo hubo. Verjetno se je posest nato dedovala po ženski liniji, doma je ostala Jera Berčič (1760–1823), v cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan njen mož Jakob **Miklavčič** (1740–1799). Po njegovi smrti se je Jera poročila s Simonom Mrakom (1780–1860), dedoval je njun sin Janez **Mrak** (1804–1862).

Hišno ime izvira iz imena Simon. Ker je bilo pri hiši že pred letom 1825, se najbrž ne nanaša na Simona Mraka, temveč na Simona Berčiča, ki je bil lastnik leta 1660 in prvi od tukajšnjih Berčičev.

Dolge njive

1291, 1318 Dolgonibo, 1501 Dolgeniue, 1560 Dolgegniwe, 1577–1579 Dolgegniue, 1586 Dolgegniui, 1604 Dolginiuu, 1630 Doleni Niui, 1677–1682 Dollgi Niui, 1709–1714 Dolgi Niui, 1754 Dolgi nivi, Dolgi Nivi, 1825 Douge nive

Leta 1291 sta bili na Dolgih njivah dve hubi, v bližini pa še dve, imenovani *locatum Wontz* in *locatum Primus*, ki sta vpisani za Dolgimi Njivami. Ti dve hubi leta 1318 nista več omenjeni, morda sta bili opuščeni in sta prešli v druga naselja.⁶³ Ena bi bila lahko priključena Arharju (Dolge Njive št. 1), saj so bile od leta 1318 dalje na Dolgih Njivah tri hube, pri čemer je bila vsaj od leta 1501 današnja Arharjeva dvojna. Dve od teh treh hub lahko umestimo v okolico vasi, tretjo pa v Log.⁶⁴

62 1577 in 1586 Strusinach, 1604 Struschnach, 1630 Struschinach; tu so vpisani stari rovtarji in kajžarji.

63 Število hub se je med 1291 in 1318 na Dolgih Njivah povečalo iz dveh na tri, v Lučinah pa iz štirih na pet. Priključitev Lučinam ne pride v poštev zaradi lokacije, tam je peta huba nastala na novo (Selevc, pred letom 1501 ji je bila priključena še ena opuščena huba, verjetno iz koroškega urada). Sklepamo, da je bila ena od opuščениh hub verjetno priključena Arharju (ledinsko ime Zabončar bi lahko izviralo iz imena hube *locatum Wontz*). Druga bi bila lahko priključena Suhemu Dolu št. 5 ali pa sta na njenem mestu nastala rovtva v Golem Vrhu.

64 Leta 1501 je dvojna huba (lastnik Michael Selanyn) vpisana na prvih dveh mestih. Leta 1520 je vpisana na drugem in tretjem mestu (lastnik Thomas Oblagk), leta 1560 pa ponovno na prvih dveh (lastnik Schimon Ablagkh). Iz dajatev (Steur), ki je 32 solidov leta 1520 za prvo hubo in leta 1560 za tretjo hubo, sklepamo, da sta med 1520 in 1560 ti dve hubi zamenjali mesti vpisa v

Dolge njive št. 1: Arhar

Dvojna huba poljanskega urada v Dolgih njivah (urb. št. 1), rektifikacijska številka Dolge njive 846, zaporedna št. zemljiške knjige 676.

Lastniki: Michel Selanyn (1501), Thomas Oblagk (1520), Schimon Ablagkh (1560), Juri fig. Simon Oblagkh (1577–1579), Jury Oblägkh (1586, 1604), Andre Oblagkh (1610), Andree Ablakh (1630), Andree Oblakh (1642–1645, 1647–1651), Mathia Ablakh (1660, 1677–1682), Catharina Oblakhin (1709–1714), Gerra Oblackh (1754), Lukas Oblack (1785), Georg Mallavaschz (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Douge nive 2, Jerra Oblakhin, doppelte huebsassin.

Njive (7): v: stojanzhizah, na hudim hribo, per kossouzo, v: Snoshete, v: retike, v: logu.

Vrt: Ein obstgartl von Keiner Consideraun.

Travniki (2): v: logu, Snoshet.

Gozd: na rupah.

To je bila vse od leta 1501 dvojna huba, pri čemer je druga v urbarjih opisana kot opuščena. Prvi znani lastnik je bil Mihael **Selanin**, ki je leta 1501 od prve hube plačeval 42 soldov, od druge pa le 20. Kasneje je opuščena huba napredovala na nivo cele, v dajatvah je bilo med njima le malo razlik,⁶⁵ lastnik pa je bil do leta 1682 označen kot dvojni gruntar. Leta 1520 je bil to Tomaž **Oblak**, nato Simon in njegov sin Jurij, med 1610 in 1651 pa Andrej Oblak. Njegova posest je v urbarju iz leta 1630 opisana približno takole: posest leži pri hubi Urše Štefančič,⁶⁶ Andrej je v urbarju sicer vpisan kot lastnik dveh hub, vendar se ti obdelujeta skupaj in predstavljata le eno gospodinjstvo (Wohnung). Posest je bila bolj planinska, saj je imel Andrej razmeroma malo posevkov (v helmih): pšenice 2, sorščice 1, ovsu 3, pšenice in ječmena 5, lana 4, ajde 6, prosa ¼. Je pa zato imel toliko več živine, čez zimo je redil 18 govedi, 15 ovc in 12 koz. Za Andrejem so bili do leta 1754 lastniki še Matija, Katarina in Jera Oblak, grunt pa od leta 1709 dalje ni bil več velik za dve hubi, temveč le še za eno in pol. Priimek Oblak je bil pri hiši tudi leta 1785, ko je bil lastnik Luka Oblak. Za njim je v cerkvenem urbarju vpisan Jurij Malavašič (Georg Malabashiz). Jurij (1765–1835) je bil Marinčev s Planine, njegova žena Urša Arhar (1778–1801, por. 1793), pa je bila domača hči. Dedovala je hči Helena, v urbarju so vpisani njen mož Andrej Bozovičar, njun sin Jožef in nato Anton Dolinar.

Košir navaja kot prvega lastnika Jerneja **Arharja**, nato njegovega sina Luka Arharja (1737–1794), leta 1793 je s prisojilom dobila posest Uršula Arhar (1778–1801), po njeni smrti jo je z izročilom dobil njen mož oziroma vdovec Jurij Malavašič, prvi lastnik v zemljiški knjigi.⁶⁷ Arharjev, ki jih omenja Tone

urbarju. Vendar so se dajatve v tem obdobju spreminjale, tako da obstaja tudi možnost, da sta lastnika med 1520 in 1560 zamenjala prvo in tretjo hubo. To bi pomenilo, da je pred letom 1560 dvojna huba zajemala ozemlje okrog vasi, tretja pa je bila v Logu. Pri zamenjavi bi lastnik kasnejših Lučin št. 3 (Drmota) dobil polovico dvojne hube v vasi. Ta zamenjava bi tudi pojasnila, zakaj stavbe Drmotovega grunta ležijo tik ob mejah z Arharjevim gruntom, Dolge Njive št. 1 (glej Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 279).

65 Od leta 1610 dalje so bile dajatve od ene hube 74 krajcarjev in 2 denariča, od druge pa 60 krajcarjev in 3 denariče.

66 Suhi Dol št. 5.

67 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 281.

Košir, med lastniki nismo našli. Morda je v matrikah vpisano hišno ime⁶⁸ in je bil Luka Arhar v resnici Luka Oblak, po domače Arharjev. Ali pa obratno in je v zemljiški knjigi namesto priimka Arhar vpisano (prvotno) hišno ime Oblak. Lastniki bi se lahko pisali Arhar, saj imamo glede lastništva nepokrito obdobje med terezijanskim katastrofom iz leta 1754 in cerkvenim urbarjem iz leta 1785 oziroma zemljiško knjigo, kjer pa je dostikrat namesto priimka zapisano hišno ime. Če so se lastniki res pisali Arhar, so morda prišli z Žirovskega. Lahko bi bili iz Hlevnega Vrha št. 1, kjer je bil v letih 1709–1714 lastnik Jurij Arhar. Drugod se priimek pojavi šele kasneje, najprej leta 1785, v Lavrovcu št. 7.⁶⁹

Dolge njive št. 3: Dermota

Huba poljanskega urada v Dolgih njivah (urb. št. 2), rektifikacijska številka Dolge njive 847, zaporedna št. zemljiške knjige 677.

Lastniki: Martin (1501), Caspar Stargar (1520), Augustin fig. Casper (1560, 1577–1579, 1586, 1604), Vrban Wuckhouez (1610), Laure Ablakh (1630), Hannß Oblakh (1642–1645, 1647), Andree Dremotha oziroma Dermotha (1651, 1660), Hannß Dermotha (1677–1682, 1709–1714, 1754), Jurÿ Dermota (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Douge nive 3, Hanß Dermotta, huebsaß ohne handwerkh.

Njive (5): na Werdo, na Somajo, pod Somejam, v: brego, v: logu.

Vrt: nima.

Travniki (2): v: logu, okoll nive.

Gozd: nima.

Leta 1501 je bil lastnik Martin, leta 1520 Gašper **Strgar**, nato pa pol stoletja, od leta 1560 do leta 1604, Gašperjev sin Avguštin, ki se je najbrž tudi pisal Strgar. Leta 1610 je v urbarju vpisan Urban **Bukovec**, leta 1630 pa Lovro **Oblak**, ki je redil 15 govedi in 15 ovc ter posejal (v helmih): pšenice 2, ovs 12, pšenice in ječmena 3, lana 3, ajde 3, prosa ¼. Nasledil ga je Janez Oblak, od 1651 dalje pa so se lastniki pisali **Dermota**. Andreja je nasledil Janez (verjetno dva v razdobju 55 let), leta 1785 pa je bil gospodar Matijev sin Jurij Dermota (1721–1802). Ta je grunt leta 1788 izročil hčeri Maruši (1765–1799), ki se je omožila s Kožuhovim Gregorjem Oblakom iz Prilesja, umrla pa je pri porodu sina Simona (1799–1868), ki je nasledil kmetijo.

Prilesje

1291 Prilezzi, 1318 Prilezzi, 1501 Prilesi, 1560 Prilessi, 1577–1579 Prelessi, 1586 Prelessi, 1604 Prilessy, 1630 Per Leši ali Per Leszi, 1677–1682 Per lessi, 1709–1714 Per Leši ali Per Leszi, 1754 Per Leši, 1825 Perlessie, 1900 Prelesje

Že leta 1291 in 1318 so bile v Prilesju tri hube, ki so se obdržale do danes. V urbarju leta 1630 izvemo, da so imele les v »*Suanikhi*«, skupne pašnike ali pa senožeti (gemain) pa v »*pach Brebounizi*«. Mlin je omenjen samo leta 1604, pri kasnejšem Kožuhovem gruntu.

68 Na tak primer smo nekajkrat naleteli v matičnih knjigah župnije Žiri: Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 184, 201.

69 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*.

Prilesje 1: Grogovc, 1900 Grogovc

Huba poljanskega urada v Prilesju (urb. št. 1), rektifikacijska številka Prilesje 842, zaporedna št. zemljiške knjige 689.

Lastniki: Vrban Wradesko (1501), Marta filia Wradesko (1520), Martin fig. Jury (1560, 1577-1579), Marthin Steffantshitsh (1586, 1604), Michel Steffantshitsh (1604), Mathia Steffantshitsh (1610), Matthia Steffantschitsch (1630), Michael Reshnoschnikh (1642-1645, 1647-1651), Andree Rešnosnhikh (1660, 1677-1682), Andree Rasnoshnikh (1709-1714), Luca Ershnosnhikh (1754), Jernj Oblack (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Per Lessie 85, Lucaß Erßnoschnikh, huebsaß.

Jurj dem Luca Ersnoshnekh: 3 gast Jurj Oblakh und Janshe Pukalza, oba poročena, in Gregor Ersnoshnekh, samski, brez poklica.

Njive (9): Na Vranizh, pusta niva, Dernouz, Mestenak, A(O)llaikhe, pod pesk, Studenzeh, pod hrastie, per Seuniko.

Vrt: nima.

Travniki (2): okol niue, na perdalz.

Gozd: na Vranke.

Ta huba je bila verjetno najmlajša, najmanjša ali pa najslabša od treh. Na to kaže nizka višina dajatev v letu 1501, na mlajši nastanek pa morda to, da je imela večino zemljišč v celku.⁷⁰ V urbarjih je vpisana kot prva, skozi celotno obdobje pa je plačevala nekoliko manj dajatev kot preostali dve hubi v Prilesju. Leta 1501 je bil lastnik Urban **Bradeško**, ki je imel še eno hubo, kasnejšo Kožuhovo. Tam se je priimek obdržal, tu pa ne. Za Urbanom je namreč dedovala hči Marta, leta 1560 pa je bil lastnik Martin, sin Jurija.⁷¹ Nato so tu živeli Martin, Mihael in Matija **Štefančič**. Slednji je leta 1630 čez zimo redil 15 govedi in 10 ovc, posejal je (v helmih): pšenice 2, sorščice 2, ovs 16, pšenice in ječmena 2, lana 4, ajde 5 do 6, prosa ⅓. Leta 1641 je hubo kupil Mihael **Raznožnik**, nasledil ga je Andrej, v terezijanskem katastru pa je vpisan Luka **Erznožnik**. Takrat je bila kmetija precej velika, imela je 9 njiv, na njej pa so živeli tudi trije gostači brez poklica. Leta 1785 je bil po cerkvenem urbarju lastnik Jernej **Oblak**, ki ga najdemo tudi še v zemljiški knjigi. Poročen je bil s Kožuhovo Uršo Oblak, ki je domačijo prevzela leta 1790, ko se je drugič poročila z Gregorjem **Bozovičarjem** (1762-1829), ki je hiši dal sedanje hišno ime – Grogovc. Urša je leta 1817 kmetijo izročila hčeri, Maruši Bozovičar (1794-1884).⁷²

Prilesje 4: Jurman, 1900 Jurman

Huba poljanskega urada v Prilesju (urb. št. 2), rektifikacijska številka Prilesje 843, zaporedna št. zemljiške knjige 690.

Lastniki: Petter Wattusel (1501), Wendit Matschek (1520), Matheus Matsheghk (1560, 1577-1579), Matheuß Matshighk (1586, 1604), Hannshe Mätshighk (1610), Hanns Mätschekh (1630), Michael Zorn (1642-1645, 1647), Jury Mätshekh (1651, 1660, 1677-1682), Marco Matshekh (1709), Hanß Matshekh (1714), Marusha Matschekh (1754), Georg Schakel (1785), Marusha Matscheg (Zk).

70 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 309.

71 Ob njegovem imenu je pripis (naknadno prečrtan), da je bil »forstner« za Črni vrh pri Lučinah. Če je istoveten z Martinom Štefančičem iz leta 1586, potem je bil po rodu iz Suhega Dola št. 5.

72 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 310.

Bekanntnuß Tabellen: Per Lessie 86, Maruscha Mackhekh, huebsašin.
Njive (4): v: Wrego, Snoshet, na Ollakah, Krauth akherl.
Vrt: Ein gartten v Keiner Consideraun.
Travniki (2): Snoshet, pernivah.
Gozd: nima.

Huba je v prvih urbarjih vpisana kot tretja, od leta 1577 dalje pa kot druga.⁷³ Prvi znani gospodar je bil leta 1501 Peter **Wattusel**, nato pa do leta 1630 Bende, Matevž in Janez **Maček**. Janez je leta 1630 čez zimo redil 10 govedu in 10 ovac, posejal je (v helmih): pšenice 1, sorščice 1, ovsu 8, pšenice in ječmena 2, lana 2, ajde 3, prosa ¼. V letih 1642–1647 je v urbarju vpisan Mihael **Zorn**, že leta 1651 pa se vrne priimek Maček, ki se obdrži do leta 1754. V teh sto letih so bili lastniki Jurij, Marko, Janez in Maruša Maček. V cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan Jurij **Žakelj** (1734–1794), sin Jurija z Žirovskega. Po njem je grunt dobil novo hišno ime, Jurman. Poročen je bil z Uršo Planinšek, leta 1793 ga je nasledil sin Ignac (1772–1817). Ta je bil najprej poročen z Marušo Maček (1770–1796), nato pa z Nežo Likar. Nasledila ga je hči iz drugega zakona, Jera (1805–1859), ki je vzela Kožuhovega Antona Oblaka.⁷⁴ V zemljiški knjigi so po vrsti vpisani Maruša Maček, roj. Planinšek, Urša Maček in Ignac Žakelj (Ignac Maček recte Žakelj).

Prilesje 5: Kožuh, 1900 Kožuh

Huba poljanskega urada v Prilesju (urb. št. 3), rektifikacijska številka Prilesje 844, zaporedna št. zemljiške knjige 691.

Lastniki: Vrban Wradesko (1501), Gregor Wradesko (1520), Wallandt fig. Spetha Bradeshkha (1560, 1577–1579), Walandt Wredeshkha (1586), Gregor fig. Walandt Wredeshkho (1604, mln), Gregor fig. Walandt Wredeshkho (1610), Gregor Bradeschkho (1630, 1642), Gregor Oblakh (1645, 1647–1651), Andree Oblakh (1660, 1677–1682, 1709), Vallentin Oblakh (1714), Mathia Oblackh (1754, gostač Jacob Oblakh, poročen), Mathias Oblack (1785), Joseph Oblack (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Per Lessie 87, Mathia Oblakh, huebsaß ohne handwerkh.
Mathia Oblakh: 1 gast Jacob Oblakh, poročen, brez poklica.
Njive (4): Pod Shpillam, po Werdo, pod Koslam, na Ollakah.
Vrt: Ein gartten von Keiner Consideraun.
Travniki (3): Spod sadia, Snoshet, Shpillo.
Gozd: v: Shpillo.

Leta 1501 je bila to druga huba Urbana **Bradeška**, glede na dajatve nekoliko večja oziroma bolj-ša kot prva (Prilesje št. 1). Takrat, in tudi še leta 1560, je v urbarjih vpisana na drugem mestu, od leta 1577 dalje pa na tretjem (glej tudi Prilesje št. 4). Urbana je na prvi hubi nasledila hči Marta, na tukajšnji pa Gregor. Za njim so se zvrstili še Špela, njen sin Balant in njegov sin Gregor Bradeško. Ta je leta 1630 redil 15 govedu in 10 ovc ter imel naslednje posevke (v helmih): pšenice 3, ovsu 16, pšenice in

73 Zamenjalo se je mesto vpisa ali pa so lastniki med sabo zamenjali hubi; z dajatvami si ne moremo pomagati, obe sta plačevali enake.

74 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 317.

ječmena 4, lana 3, ajde 5, prosa $\frac{1}{8}$. Gregor Bradeško je še vpisan v urbarju leta 1642, z opombo, da je njegovo hubo leta 1640 kupil Marko **Oblak**, leta 1643 pa je kot lastnik vpisan Gregor Oblak. Za njim so se zvrstili Andrej, Valentin in Matija Oblak (1718–1793), nato pa Jožef (1768–1844), ki je domačijo prevzel leta 1790.⁷⁵

Suhi Dol in Goli Vrh

1501 Suchidoll, 1560 Suchidol, 1577–1579 Suchidoll, 1586 Suchidol, 1604 Schuidoll, 1630 Suchidoll, 1677–1682 Sushi Doll, 1709–1714 Suchi Doll, 1754 Suchi Doll, 1825 Suchidoll in Golwerch, 1900 Golivrh in Suhidol

Razvodnica med porečjem Poljanske Sore in Ljubljane je bila meja med loškim in polhograjskim deželnosodskim gospostvom, od Smrekovca nad Smrečjem in Hlevnim Vrhom pa do Tošča (1021 m). Na vsej razvodnici je bil pred načrtno kolonizacijo naseljen le najnižji preval v Suhem Dolu.⁷⁶ Po tej razvodnici je skozi Suhi Dol potekala tudi razmejitev med prafarama Stara Loka in Šentvid nad Ljubljano. Ti dve meji sta imeli za posledico kasnejše meje: župnijske, meje naselij in katastrskih občin, ki delijo skupaj stoječe hiše v suhodovski dolini, zdaj v tri naselja (Suhi Dol in Goli Vrh, Šentjošt in Planina nad Horjulom), tri katastrske občine (Lučine, Šentjošt in Butajnova), dve občini in dve župniji. Leta 1295 so prek te meje vdrli polhograjski fevdalci in povzročili škodo na freisinških posestih v Lučinah.⁷⁷

Suhi Dol je s tem imenom prvič omenjen v urbarju leta 1501, tu sta bili dve hubi, lastnik obeh je bil Štefan Bende. Obe hubi sta obstali kot dvojni grunt enega lastnika vse do 1754 in še naprej (glej hišno št. 5). V urbarjih sta vpisani za Prilesjem in Lučinami ter pred Dolgimi Njivami. Morda sta nastali pred letom 1291: v tem urbarju sta za Dolgimi Njivami vpisani dve hubi, ki pa ju v urbarju leta 1318 ni več, ker sta bili verjetno opuščeni. Nato bi bili do leta 1501 lahko ponovno naseljeni (dvojni grunt Suhi Dol št. 5 bi bil lahko huba *locata Primus* iz leta 1291), lahko bi bili priključeni drugim hubam, ali pa sta na mestu opuščениh hub nastala rovta v Golem Vrh.⁷⁸

V opisu vasi Suhi Dol v urbarju loškega gospostva iz leta 1630 je navedeno, da so v Suhem Dolu tri hube.⁷⁹ Prva, ki skupaj z opuščeno hubo tvori skupno posest, spada v loško gospostvo. Drugi dve hubi sta last župnijske cerkve sv. Jurija v Stari Loki in spadata pod polhograjsko deželnosodsko gospostvo.⁸⁰ Meja med obema sodnijama je potekala prav skozi vas.

75 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 320.

76 Košir, *Suhi Dol in Suhodovci*. Naključne najdbe iz kamene dobe in antike, o starejši naselitvi pa verjetno priča tudi hrib Gradišče.

77 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 17.

78 Glej op. 63.

79 ARS, AS 783, Gospostvo Škofja Loka, knjiga 18. Opis vasi Suhi Dol: »*Suchidoll. Alda feindt Zwar drei hueben, gehört aber nur ain hueben vnd ein öde hueben vnter die herrshafft Lakh, die anderen zwo hueben gehören vnter St. Georgen Pfarr kürchen zu Lakhlig aber shon in Billichgräzer Landt gericht, dann der Gerichts. Confin geth in diesen dorff durch.*«

80 Starološka cerkev je imela v Suhem Dolu vsaj od leta 1701 pa do leta 1783 v lasti tri hube. Dvojna huba je dobila hišno številko Planina 14, Sedej, tretja huba pa Šentjošt 29, Košir. Hiše, ki so stale v suhodovski dolini, vendar niso bile v lasti loškega gospostva, so namreč dobile hišne

Leta 1770 je imela vas ime Goli Vrh in Suhi Dol, ker so ob formiranju naselij dvojni hubi iz Suhega Dola priključili tudi dva rovtva iz Golega Vrha. Oba sta bila leta 1560 vpisana v poljanski urad, nato pa prepisana v hlevnovrškega. Vendar pa nista spadala v žirovsko predjožefinsko župnijo, temveč v poljansko, pod podružnično cerkev sv. Vida v Lučinah.

Goli Vrh št. 2: Trček, 1900 Trčk, 1825 Tertz

Rovt hlevnovrškega urada Coniverch (urb. št. 2), rektifikacijska številka Coniverch 56, zaporedna št. zemljiške knjige 673.

Lastniki: Blass Tertshighk (1560), Matheuss Tertshighk (1577–1579, 1586, mlin), Mathauss Tertshikh (1604, mlin), Matheuss Tersheckh (1610, mlin), Andrej, sin Matevža Trčka (1630), Andre Tertshähk (1659, 1668), Peter Tertshikh (1674, 1677), Marthin Tertshekh (1682, 1688), Sebastian Tertshekh (1694, 1709–1714, mlin), Paul Tertsheck (1754, 1 huba), Paul Tertscheck (1785 urbar sv. Vida), Matthaus Terschik (1785 jožefinski kataster, Zk)

Ta rovt je bil že leta 1560 vpisan v poljanski urad, kot prvi v rubriki Choiniwurch.⁸¹ Lastnik je bil Blaž **Trček**, vendar pa je vpis prečrtan, dodana je opomba, da se vodi v hlevnovrškem uradu, kjer ga dobimo od leta 1577 dalje. Rovt je verjetno izkrčil sam, saj so enak priimek imeli tudi prvi lastniki sosednjega rovtva (Žirovski Vrh št. 1, Škrbina), ki je bil tudi vpisan v urbar že leta 1560.⁸² Trček so se tu pisali vse do leta 1785, za Blažem so se zvrstili še Matevž, njegov sin Andrej, Peter, Martin, Boštjan, Pavel in Matevž. Rovt je bil velik, leta 1630 je v urbarju loškega gospostva opisan takole: *Njegovo oze mlje je obširno, kakor kakšna kmetija, a leži na nekem mrzlem kraju visoko na Žirovski Gori.*⁸³ Čez zimo so redili 18 govedi, 12 ovc in 6 do 8 koz. Posejali so (v helmih): pšenice 2, ovsa 14, rži 6, lana 2, ajde 3, ječmena ½. Njihovo zemljišče je segalo tudi na severno stran Žirovskega vrha, leta 1785 so v jožefinski katastrski občini Žirovski vrh imeli 15 oralov zemljišča in tu je verjetno v Račevi stal njihov mlin.⁸⁴ Ta je v urbarjih omenjen neprekinjeno od leta 1577 do 1714. V franciscejskem katastru iz leta 1825 zemljišča v k. o. Žirovski vrh nimajo več.

Leta 1785 je v cerkvenem urbarju še vpisan stari gospodar Pavel Trček (1719–1799). Tega leta je izročil kmetijo sinu Matevžu, ki je že vpisan v jožefinskem katastru in zemljiški knjigi. Za Matevžem je dedovala hči Jera (1789–1843), ki je vzela Andreja Martinška iz Črnega Vrha 25.

številke Planine in Šentjošta. Opisane so v dodatku h knjigi *Življenje na Lučinskem: Leben - Seljak, Demšar: Hiše na Lučinskem med letoma 1291 in 1785*.

- 81 Rubrike s tem imenom v kasnejših urbarjih poljanskega urada ni več. Po tem, ko so oba rovtva, nastala na Golem vrhu, prepisali v hlevnovrški urad, so preostale 4 razvrstili pod Stržine in Hotovljo, kar tudi dejansko ustreza njihovi lokaciji. Tudi primera iz žirovskega urada (rubrika rovtarjev in kajzarjev Javorjev dol ter rubrika kajzarjev poimenovana Dobračeva) kažeta, da so rubrike druge kolonizacije poimenovali po lokaciji prvih naseljencev, nato pa so dodajali še naslednje, ne glede na to, kje so se ti nahajali (Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*). Isto velja za rovtve v osliški župi (Leben - Seljak, prispevek bo objavljen v knjigi, ki jo bo izdala Krajevna skupnost Sovodenj, predvidoma konec leta 2011).
- 82 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 151.
- 83 Kos, Loško gospostvo, str. 95. Seyracher Perg je Kos prevedel kot Žirovska Gora, ustrežneje bi bilo Žirovski vrh.
- 84 Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*, str. 174.

Goli Vrh št. 3: Jesenko, 1900 Jesenko

Rovt hlevnovrškega urada Coniverch (urb. št. 3), rektifikacijska številka Coniverch 58, zaporedna št. zemljiške knjige 674.

Lastniki: Vrban Jessenkho (1560), Blashe Jessenco (1577–1579, 1586), Wlashe Jessenkho (1604), Blashe Jessenkho (1610), Blaž Jesenko (1630), Marco Jessenkho (1659, 1668–1674, 1677–1682, 1688–1694, 1709), Mathia Jessenkho (1714), Thoma (ali Thonne) Jessencko (1754), Mathias Jessencko (urbar cerkve v Lučinah, 1785), Jakob Mlinar (1785, jožefinski kataster), Georg Jessencko (Zk).

Enako kot Trčkov je bil tudi ta rovt leta 1560 najprej vpisan v poljanski urad, kot drugi v rubriki Choiniwurch, od leta 1577 dalje pa je bil voden v hlevnovrškem uradu. Leta 1560 je bil lastnik Urban Jesenko, enako kot pri Trčku pa se je tudi tu priimek obdržal vse do leta 1785. Za Urbanom so se zvrstili Blaž, Marko, Matija, Tone, Matija in Jurij Jesenko, pri čemer bi bila glede na dolgo obdobje lastništva Blaža in Marka lahko dva. Leta 1630 so čez zimo redili 12 govedi, 8 ovc in 3 koze, posejali pa so naslednje poljščine (v helmih): pšenica 1, oves 10, rž 3, lan 1½, ajda 3. Tudi njihovo zemljišče je segalo na severno stran Žirovskega vrha, leta 1785 so v katastrski občini Žirovski vrh imeli 4 orale zemljišča. V franciscejskem katastru iz leta 1825 zemljišča v k. o. Žirovski vrh nimajo več.

Leta 1785 je v cerkvenem urbarju vpisan Matija Jesenko (roj. 1743), ki je leta 1799 kmetijo izročil sinu Juriju (1779–1821), ta sinu Ignacu (1801–1851), leta 1857 pa jo je kupil Janez Košir, iz Lučin št. 6. Zaenkrat ni jasno, zakaj je v jožefinskem katastru kot lastnik vpisan Jakob Mlinar.⁸⁵

Suhi Dol št. 5: Kocon, 1900 Kocon, 1825 Kozun

Dvojna huba poljanskega urada v Suhem Dolu (urb. št. 1), rektifikacijska številka Suhi Dol 845, zaporedna št. zemljiške knjige 675.

Lastniki: Steffan Wendit (1501, 1520), Juri fig. Stefan (1560), Andre fig. Juri Steffantshitsh (1577–1579), Andree Steffantshitsh (1586), Vrsha fia Jerne Steffantshitsh (1604, 1610), Vrscha fia. Jerni Steffantschitsch (1630), Laure Lomouiz (1642–1645 mlin, 1647–1651), Simon Koshier (1660 mlin, 1677–1682), Gregor Khoshier (1709–1714), Jurÿ Ferlan (1754), Thomas Ferlan (1785, Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Suche Doll 1, Jurÿ Ferllan, 2 huebsaß ohne handwerkh.

Njive (2): v: Shonzhni Platt, vossoineplatt.

Vrt: Ein gartl von Keiner Consideraun.

Travniki (4): Logu, pernivah (2), Snoshet.

Gozd: Illoushek.

Prvi znani lastnik te dvojne hube je bil Štefan **Bende**, leta 1560 pa Štefanov sin Jurij. Verjetno Bendetov, vendar priimek ni omenjen, kasneje pa si je po očetovem imenu nadel priimek **Štefančič**. Leta 1577 in 1586 je bil lastnik njegov sin Andrej Štefančič, leta 1604 in 1630 pa Urša, hči Jerneja Štefančiča. V urbarju iz leta 1630 je ena od obeh njenih hub označena kot opuščena (öde, verjetno mišljena neobdelana, uporabljala jo je za pašnik ali travnik), izvemo pa tudi to, da čez zimo redi 20 govedi, 15 ovc in 12 koz ter poseje (v helmih): pšenice 2, sorščice 3, ovs 16, pšenice in ječmena 6,

85 Morda je bil drugi mož lastnice oziroma vdove Jesenko. Kasneje, leta 1796, se je Jakob Mlinar, 40 let, vdovec iz Golega Vrha 3, poročil v župniji Vrh, s Heleno Oblak.

lana 4, ajde 6, prosa ¼. Urša je bila verjetno zadnja od Štefančičev, za njo je bil med letoma 1642 in 1651 lastnik Lovro **LeMOVEC**, nato Simon in Gregor **Košir**, leta 1754 Jurij **Ferlan** (1704–1786), leta 1785 pa njegov sin Tomaž (1755–1841), ki je kmetijo leta 1808 izročil sinu Jakobu (1788–1847).

Kmetija je imela tudi mlin, ki pa je omenjen le v urbarjih iz let 1642, 1643 in 1660. Verjetno gre za mlin visoko v Logu, kjer so leta 2007 pri gradnji vodovoda našli mlinski kamen.⁸⁶

Zadobje

1291 Schirochidob, Allesin, 1318 Schirochidob, Allesin, 1501 Tschernovrch, 1560 Tschernowurch, 1577–1579 Tsherniworch, 1586 Tscherniburch, 1604 Tscherni Vorch, 1630 Tscherni Verch, 1642–1645 Tscherny Verch ins gemain Sadobiam, 1677–1682 Tsherni Verch ins gemain Sa Dobiam, 1709–1714 Tscherni Verch, 1754 Tscherni Verch ins gemain Sa Dobiam, Tscherni verch oder Sa Dobiam, 1825 Sadobie, 1900 Zadobje

1291, 1318, 1501 Samea, 1560 Sameyo, 1577–1579 Sameya, 1586 Sameia, 1604 Sameyo, 1630 Sa meio, 1677–1682 Sa Meio, 1709–1714 Sa Meio, 1754 Sa mejo

Ime Zadobje so prvotno nosile tri hube poljanskega urada Loškega gospostva (glej Zadobje št. 2, 3 in 4), ki so v urbarjih od leta 1501 vpisane v urbarski vasi Črni vrh, najkasneje leta 1642 pa so bile že znane tudi kot Zadobje. Nastale so pred letom 1291, takrat so dve imenovali Schirochidob, tretjo pa Allesin.

Leta 1770, ko so hiše prvič oštevilčili, se je oblikoval tudi današnji obseg naselja. Takrat so tem trem hubam priključili še eno hubo in dva rovta iz koroškega urada, ki so bili vodeni v urbarski vasi Za mejo.⁸⁷ Tam sta bili od leta 1501 dve hubi.⁸⁸ Obe sta verjetno nastali že med letoma 1291 in 1318: ena, današnji Bozovičar, je omenjena z naselbinskim imenom Ztreseschim leta 1315, druga pa je omenjena leta 1320 v Cremeniach.⁸⁹

86 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 49.

87 Ime Za mejo ne pomeni, da te hube ležijo za mejo poljanskega urada: Blaznik, *Kolonizacija poljanske doline*, str. 15. Nanaša se na dejstvo, da so te posesti ležale tik ob meji s polhograjskim gospostvom. Enako ime najdemo tudi na drugi strani: danes hišno ime Zamejc, v urbarju polhograjskega gospostva iz leta 1498 ime naselja Samea: ARS, AS-1, Vicedomski urad za Kranjsko, t. e. 74, I/42, Lit. B-I, 4.

88 Po urbarju iz leta 1630 je ena spadala pod podružnico sv. Vida v Lučinah in je bila verjetno zato leta 1770 priključena Zadobju. Druga huba je sodila pod zvon sv. Urbana: rektifikacijska številka 1147, hišna številka Bačne 10, hišno ime Potočnik.

89 V koroškem uradu je v urbarju leta 1318 na koncu vpisanih 7 novih hub, nastalih med 1315 in 1320, neke na meji med loškim in polhograjskim gospostvom. Tej lokaciji v urbarju iz leta 1501 ustreza samo naselje *Samea*, kasneje *Sa meio*, kjer pa sta bili leta 1501 samo dve hubi in ne 7. Ena od teh dveh je današnji Bozovičar, druga Potočnik (glej op. 88). Med sedmimi novimi hubami sta v urbarju leta 1318 najprej vpisani dve z imenom *Ztreseschim* (ena ustanovljena leta 1315 in ena v nastajanju). Blaznik je menil, da gre za področje Frtica in da ena huba ustreza dvema polgruntoma Bozovičar v Zadobju, druga pa Zaretu (Blaznik, *Škofja Loka*, str. 204). V enem primeru gre res za Bozovičarja, ki pa ni nikjer označen kot dva pol grunta, temveč vedno le kot ena cela huba. Druga ne more biti Zare, ker je bil ta vpisan šele med novince, leta 1630, kot rovt. Za tema dvema hubama je v urbarju leta 1318 vpisana ena huba, ustanovljena →

Zadobje št. 2: Kovkar, 1900 Kokar, 1825 Sa Koukam

Huba poljanskega urada v Črnem Vrhu (urb. št. 3), rektifikacijska številka Črni Vrh 824, zaporedna št. zemljiške knjige 683.

Lastniki: Iacob Obtzerin (1501, 1520), Simon Kholkher (1560), Florian das Simon Kholckger Vater (1577–1579), Florian Kolkher (1586), Steffan Oblagh (1604, 1610), Jury Oblākh (1630, 1642–1645, 1647), Sebastian Schubez (1651, 1660, 1677–1682), Matheus Plesenakh (1709–1714), Marusha Plesteniak in Jurÿ Plestenakh (1754, gostač Casper Koshir, poročen, čevljar), Andreas Klementschtisch (1785), Peter Klementshitsh (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 75, Jurÿ Pleßtenakh, huebsaß.

1 gast Casper Koshier, poročen, Shusster.

Njive (8): na Kouk, na Loshiz, Sa koßouzam, vartazhah, na Werd, brinouiz, pod Seunikam, Sa skalo.

Vrt: nima.

Travniki (2): po Dollin, Snoshet.

Gozd: v: goisdo.

Ta huba leži najbližje Prilesju in je v urbarjih leta 1291 in 1318 omenjena z lokacijo *Allesin*. Leta 1501 in 1520 je bil lastnik Jakob **Obtzerin**, 1560 Simon **Kovkar**, nato pa vsaj do leta 1586 Florijan Kovkar. Priimek sta si najbrž nadela po lokaciji kmetije, ki še danes nosi enako hišno ime, saj leži v bližini griča Kovk. Nato sta bila lastnika Štefan in Jurij **Oblak**, ki je leta 1630 redil 15 do 16 govedi in 10 ovc, posejal pa je (v helmih): pšenice 2 do 3, ovs 12, pšenice in ječmena 4, lana 3, ajde 4, prosa ¼. Jurij je bil še lastnik leta 1647, med letoma 1651 in 1682 Boštjan **Šubic**, med letoma 1709 in 1754 pa Matevž, Maruša in Jurij **Plestenjak**. V cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan Andrej **Klemenčič**, v zemljiški knjigi pa Peter Klemenčič, ki je leta 1792 izročil kmetijo sestri Mici Klemenčič, por. Buh. O njiju Košir v matičnih knjigah ni našel nobenih podatkov, verjetno je v zemljiški knjigi vpisan napačen priimek oziroma poreklo novih lastnikov, ki so se v resnici pisali Kržišnik. Zdi se namreč, da se je posest dedovala po Plestenjakih. V tej hiši je živel Neža **Plestenjak** (1750–1820), domnevno hči Jurija Plestenjaka, lastnika leta 1754. Leta 1765 se je poročila z Andrejem **Kržišnikom**, iz Bukovega vrha. Tu se je med letoma 1778 in 1794 rodilo njunih 6 otrok, leta 1792 pa je kmetijo prevzela hči Mica

---

leta 1320, nato sta navedeni še dve, nato pa huba, nastala leta 1319 v *Posavnitz* (Blaznik meni, da gre za Pasjo ravan). Zadnja, sedma nova huba je nastala leta 1320, v *Cremeniach*, blizu Kremenka v poljanskem uradu. To je tista, ki ustreza današnjemu Potočniku v Bačnah. Zdi se torej, da sta se do leta 1501 obdržali le prva in sedma huba iz leta 1318, preostalih pet hub je bilo opuščениh. V urbarju iz leta 1501 je na koncu koroškega urada navedenih 11 opuščениh hub, ki plačujejo samo v županov račun: 7 lastnikov je lokaliziranih v Hrastnico, Hojke in Bukov Vrh, za dva ne vemo, dve hubi pa sta vpisani brez lastnika (ležita na Planini v poljanski fari, Blaznik ju ni znal lokalizirati). Se pravi, da bi zadnje štiri opuščene hube lahko ležale blizu Lučinskega, peta, opuščena huba pa bi bila leta 1501 že lahko priključena Selevcu v Lučinah. Na mestu prvih štirih opuščениh hub so verjetno nastali prvi rovti in kajže. V štiftnem registru terezijanskega katastra je v urbarski vasi Zameja vpisanih 7 posestih enot, poleg obeh že omenjenih hub še ena kajža (Bukov Vrh št. 1) ter prvi štirje novinci koroškega urada (Zadobje št. 8, Kremenek št. 8, Zadobje št. 10 in Bukov Vrh št. 3).

Kržišnik (1780–1847), ki se je tega leta, stara komaj 12 let, poročila z Urbanom **Buhom**.⁹⁰

Zadobje št. 3: Tominc, 1900 Tominc, 1825 Mathor

Huba poljanskega urada v Črnem Vrhu (urb. št. 2), rektifikacijska številka Črni Vrh 823, zaporedna št. zemljiške knjige 684.

Lastniki: Petter (1501), Petter Matschek (1520), Jacob Matshegkh (1560, 1577), Jury fig. Jacob Matshegkh (1579), Jury Matshickh (1586), Jury Mätshegkh (1604), Waltheser Mätshegkh (1610), Marusch Matschökhin (1630, 1642–1645), Andree Lemouiz (1647–1651, 1660), Magdallena Steffantshitshin (1677–1682), Catharina Steffantshitshin (1709–1714), Luca Stephantshitsh (1754), Jacob Erschnoschnick (1785), Jacob Stephantshitsh recte Ershnoschnig (Zk).

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 74, Lucaß Stephantschittkh, huebsaß ohne handwerkh.

Njive (6): Sa mlako, hudaniua, pod Korittam, v: Preg, v: groblah, na Osteh.

Vrt: Ein obstgartl von Keiner Consideraun.

Travniki (3): Vedoushek, Snoshet, v Slatim verh pod Sadam.

Gozd: nima.

Ta huba je bila tako kot sosednji Rožanc leta 1291 in 1318 v urbar vpisana z lokacijo Široki dob, lastnik obeh je bil »Martin de Schirochidob«. Leta 1501 je bil lastnik Peter, ki je verjetno isti kot Peter Maček, iz leta 1520. Ta priimek se je obdržal do leta 1645, za Petrom so bili lastniki še Jakob, njegov sin Jurij, Baltazar in Maruša Maček, ki je čez zimo redila 14 govedi, 13 ovc in 10 koz, posejala pa (v helmih): pšenice 2, sorščice 3, ovsa 12, ajde 4, prosa . Med letoma 1647 in 1660 je bil gospodar Andrej Lemovec, nato pa do leta 1754 Magdalena, Katarina in Luka Štefančič. Kmalu zatem je postal lastnik Janez Erznožnik, saj naj bi bil tu leta 1763 že rojen njegov naslednik Jakob, ki je posest prevzel leta 1783 in je vpisan tako v cerkvenem urbarju kot tudi v zemljiški knjigi. Erznožniki so verjetno odgovorni za nastanek hišnega imena Tominc. Lahko bi sicer prišli iz bližnjega Prilesja, bolj verjetno pa s Koprivnika. Tam namreč najdemo tako Erznožnike kot tudi hišno ime Mathor,⁹¹ ki je zapisano tudi pri tem gruntu na katastrskem načrtu leta 1825.

Zadobje št. 4: Rožanc, 1900 Rožanc, 1825 Roschanz

Huba poljanskega urada v Črnem Vrhu (urb. št. 1), rektifikacijska številka Črni Vrh 822, zaporedna št. zemljiške knjige 685.

Lastniki: Matheus (1501, 1520), Gregor fig. Matheus Matshegkh (1560, 1577), Jury fig. Jacob Matshekh (1579), Gregor Matshighkh (1586), Melchior Mätshegkh (1604, 1610), Melchior Matschikh (1630), Mathia Matschekh (1642), Melchior Matschikh (1645, 1647), Jury Khoshier (1651, 1660, 1677–1682), Primus Wessouitsher (1709–1714), Primus Wesouitsher (1754, obr. D), Luca Wesowitsher (1754, štiftni reg.), Martin Degarin (1785), Miza Wosovitsher (Zk).

⁹⁰ Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 371.

⁹¹ Erznožnik so se leta 1786 pisali v Koprivniku 19, hišno ime Mathor pa je imela hiša Koprivnik 20. Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žirovskem*.

Bekanntnuß Tabellen: Sa Dobiam 73, Primaß Wischouitschar, huebsaß.

Njive (8): na pustotah, pod Krajam, per Seuniko, na hud nive, pod Korittam, v: Jedoushk.

Vrt: Ein gartl von Keiner Consideraun.

Travniki (2): Pod Sadjam, Snoshet.

Gozd: nima.

Ta huba, ki se stika s prej opisano Tominčevo, je bila leta 1291 in 1318 prav tako v lasti Martina iz Širokega doba, leta 1501 in 1520 pa je na njej živel Matevž, ki se je verjetno že pisal **Maček**. Njegov naslednik Gregor iz leta 1560 je bil namreč sin Matevža Mačka, na hubi pa je gospodaril še leta 1577. Nasledil ga je sin Jurij, ki je v urbarju vpisan nad njim. Gospodar je bil le kratek čas, saj je njegovo ime že prečrtano. Nato je bil lastnik spet Gregor, med letoma 1604 in 1630 pa Melhior Maček. Ta je čez zimo redil 15 govedi, 14 ovc in 5 koz, posejal je (v helmih): pšenice 3, sorščice 4, ovsa 16, pšenice in ječmena 3, ajde 5, prosa $\frac{1}{4}$. Leta 1642 je v urbarju vpisan Matija, leta 1643 in 1647 pa ponovno Melhior Maček. Med letoma 1651 in 1682 je bil lastnik Jurij **Košir**, leta 1709 pa Primož **Bozovičar**. Ta je še vpisan okrog leta 1754, v obrazcu D terezijanskega katastra, nasledil ga je Luka Bozovičar, vpisan v štiftnem registru. V zemljiški knjigi je kot prva lastnica vpisana Mica Bozovičar. Ker je kmetijo dobila z izročilom leta 1794, je bila verjetno domača hči. Vendar pa je bil že 10 let pred tem lastnik Martin **Dagarin**, vpisan v cerkvenem urbarju leta 1785. Sklepamo, da je bil to njen mož, nato je dedovala hči Marija Dagarin (1770–1810), leta 1810 je s testamentom posest dobil njen mož oziroma vdovec Janez Jezeršek (1771–1838), leta 1827 pa jo je prevzel njun sin Gregor (1808–1866).

Hišno ime se je sem verjetno zaneslo, izvira pa iz priimka. Leta 1501 se je Rosanetz npr. pisal lastnik zadnje, tretje hube v urbarski vasi Kremenik, ki je dobila hišno številko Kremenik št. 2.

Zadobje št. 5: Par Bozovičari, U Bozovicah, 1900 Bozovičar

Huba koroškega urada Za mejo (urb. št. 1), rektifikacijska številka Za mejo 1146, zaporedna št. zemljiške knjige 686.

Lastniki: Matheus f. Martin (1501, 1520), Steffan fig. Peter Sinitzer (1560), Stefan filig. Peter Sinicz (1577–1579), Steffan Sinitsher (1586), Steffan Senitsher (1604, 1610), Marco Senitscher (1630, mlin), Jacob Senitsher (1660, 1677–1682), Vallentin Senitsher (1709–1714), Jury Senitsher (1754), Jury Wesovitschar (1785), Andreas Wosouitscher (Zk).

Ta huba je ležala v koroški župi, v zaselku Za mejo. Prvi znani lastnik je bil Martinov sin Matevž, nato pa so se vse od leta 1560 pa do leta 1754 pisali **Seničar**. Najprej je bil lastnik Štefan (najmanj 50 let, verjetno sta bila dva, prvi je omenjen tudi kot Petrov sin), leta 1630 pa Marko. Ta je imel tudi mlin, čez zimo je redil 15 govedi in 20 ovc, posejal pa je (v helmih): pšenice 2, sorščice 2, ovsa 12, rži 2, pšenice in ječmena 2, lana 2, ajde 2. Za Markom so se do leta 1754 zvrstili še Jakob, Valentin in Jurij Seničar. Ponekod v urbarjih za isti priimek dobimo tudi obliko Pšeničar in Pšenica. Je pa manj verjetno, da bi se iz Seničarja razvil priimek Bozovičar, čeprav tega ne moremo izključiti. Že leta 1764 je namreč tu živel Jurij **Bozovičar** (1737–1807), z ženo Marjeto Bozovičar (1735–1795). Morda je istoveten z Jurijem Seničarjem, iz leta 1754, lahko pa je prišel od drugod.⁹² Jurij je posest leta 1790 zapu-

92 Priimek najdemo npr. leta 1630 pri sosedu Zaretu in Brložniku. Lahko bi nastal iz ledinskega imena.

stil sinu Andreju (1766–1833), ta pa sinu Francu (1797–1867).

Hišno ime morda izvira iz priimka, glede na obliko U Bozovicah pa bi bilo lahko tudi ledinsko.⁹³

Zadobje št. 8: Zare, 1900 Zare, 1825 Sarre

Novinec koroškega urada (urb. št. 1), rektifikacijska številka Za mejo 1149, zaporedna št. zemljiške knjige 687.

Lastniki: Gregor Wesouitsche (1630), Gregor Vesouitsher (1660, mlin), Mathia Kershishnikh (1677), Marthin Kershishnikh (1682, 1709–1714), Caspar Kershishnikh (1754), Michael Mrack (1785), Jera Kershishnig (Zk).

Ta kmetija je nastala iz rovta, ki je bil med novince koroškega urada vpisan kot prvi. Sodeč po tem je nastal razmeroma zgodaj, verjetno okoli leta 1600. Leta 1630 je bil lastnik Gregor **Bozovičar**. Čez zimo je redil 5 govedi in 5 ovc ter posejal (v helmih): sorščice 1, ovsa 6, lana 1½, ajde 1½. Gospodaril je prav tako še leta 1660, takrat je imel tudi mlin.⁹⁴ Leta 1677 je bil lastnik že Matija **Kržišnik**, za njim Martin in leta 1754 Gašper Kržišnik. V cerkvenem urbarju je leta 1785 vpisan Mihael **Mrak**, v zemljiški knjigi pa kot prva Jera Kržišnik ali Platiša (1781–1811), vdova, ki je kmetijo dobila s prisojilom, leta 1804; tega leta se je poročila z Janezom Justinom.

Zadobje št. 10: Premetovc, 1900 Permetovc, 1825 Premetouz

Novinec koroškega urada (urb. št. 3), rektifikacijska številka Za mejo 1151, zaporedna št. zemljiške knjige 688.

Lastniki: Jury Aichkürn (1630), Jacob Kershishnikh (1660, 1677–1682), Allenkha Kershishnikhin (1709–1714), Vrban Oblakh (1754), Martin Oblack (1785, Zk).

Lastnik tega rovta je bil leta 1630 Jurij **Okorn**.⁹⁵ Rovt je izkrčil sam, čez zimo je redil 5 govedi in 7 ovc, posejal je (v helmih): pšenice ½, ovsa 5, rži 2 do 3, lana 2 do 3, ajde 4. Nato sta bila lastnika Jakob in Alenka **Kržišnik**, leta 1754 pa Urban **Oblak**. V cerkvenem urbarju in na prvem mestu v zemljiški knjigi je vpisan Martin Oblak (1749–1817), vendar ne vemo, če je bil domači sin. Oblak se je namreč pisala tudi njegova žena Ana, posest pa je leta 1815 dobil njun sin Ignac (1789–1857).

Kremenik št. 8 (Zadobje št. 23): Brložnik, 1825 Wernoschenk

Novinec koroškega urada (urb. št. 2), rektifikacijska številka Za mejo 1150, zaporedna št. zemljiške knjige 774.

Lastniki: Michael Veßouitscher (1630, 1660), Sebastian Veßouitsher (1677–1682), Jerra Wesouitsherin (1709–1714), Alenka Wesouitsher (1754).

Ta hiša je prešla v Zadobje šele leta 1907, pred tem je spadala v naselje Kremenik. Leži v k. o. Lučine, vendar pa leta 1785 ni spadala pod zvon sv. Vida. Tudi to je bil rovt, izkrčen sočasno z Zaretom

93 Na enako ledinsko ime naletimo tudi na Ledinici pri Žireh. Leben - Seljak, Demšar, *Knjiga hiš na Žitrovske*.

94 Verjetno gre za mlin, ki je bil leta 1630 vpisan kot last sosednjega Bozovičarjevega grunta, Zadobje št. 5. Lahko bi stal tam, kjer je bil kasneje Premetovcov mlin (Zadobje št. 9), v grapi, zahodno od Zareta. Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 390.

95 Priimek je zapisan kot Aichkirn, kar pomeni želod.

in Premetovcem. Leta 1630 je bil lastnik Mihael **Bozovičar**, ki je rovt kupil. Čez zimo je redil 5 govedi in 5 ovc, posejal je (v helmih): sorščice 2, ovs 4, ajde 1½. Za njim so bili do leta 1754 gospodarji še Boštjan, Jera in Alenka Bozovičar. V času smrti je tu živel Primož **Bogataj** (1709–1791).⁹⁶ Morda gre za kajžarja, ki je leta 1754 vpisan v šiftnem registru terezijanskega katastra (Srednja vas, rektifikacijska št. 678, Žabja vas št. 2).

ZANIMIVOSTI Z LUČINSKEGA PRED LETOM 1800

Meja loškega in polhograjskega deželnosodskega gospostva

Meja je v poljanskem uradu opisana v urbarju Loškega gospostva iz leta 1630.⁹⁷ Tekla je od cerkve v Smrečju čez hrib »na Stormiz«, nato skozi »Hudi Petsh« in skozi vas »Suchi dol«, nato na »Gabrouiz«, »Illeuitshi« in proti »Hrastnizi gegen Lakh«.⁹⁸ Več imen iz opisa meje najdemo na katastrskem načrtu iz leta 1825. Obmejna kmetija v Lučinah nosi ime Shelleuz, hriba nad njo pa imeni Kamnatgritz in Gabreuz. Ledinsko oziroma hišno ime Na Ilovši pa dobimo pri hiši Zadobje št. 6, ki je bila prvotno bajta grunta Zadobje št. 5, Bozovičarja.

Rovtarska kolonizacija Lučinskega

Do leta 1560 so izkrcili prva rovta nad dolino Brebovščice, ki sta dobila hišni številki Brebovnica št. 14 (Šimc) in Žirovski Vrh Sv. Urbana št. 23 (Rovtar) ter oba rovta na Golem Vrh (Trček in Jesenka). Naslednji je bil leta 1586 vpisan rovt Brebovnica št. 3 (Hrastovec, v bistvu kajža, ki jo je postavil lastnik bližnje hube v Zadobju). Okrog 1600 so nastali še trije rovti na levi strani Brebovščice (Brebovnica št. 8, 11 in 12) in rovt v dolini (Brebovnica št. 2, tudi kajža). Približno v istem času so bili v koroškem uradu izkrceni rovti Kremenk št. 8 (Brložnik) in Zadobje št. 8 in 10 (Zare in Premetovc).

Mlini

Kdaj je nastal prvi mlin na Lučinskem, žal ne vemo. Leta 1501 jih je bilo v poljanskem uradu 8, v koroškem pa nobenega. Število mlinov je vpisano na koncu, pri datjavah v županov račun, ne pa tudi pri posameznih hubah oziroma njihovih lastnikih. Leta 1560 so jih že vpisovali pri hubah, takrat je bil

96 Košir, *Življenje na Lučinskem*, str. 414.

97 ARS, AS 783, Gospostvo Škofja Loka, knjiga 18: opis meje polhograjskega in loškega deželnosodskega gospostva: Gerichts Confin Gegen Pillichgräzer Herrschafft. Von Vnser lieben frauen Kürchen Zu Smretshi (negst an wreg) : geht der Gerichts Confin an (beruerten) Strasßen per Laberich auf den Püchel na Stormiz, hernach durch Hudi Petsh, vnd durch das dorff Suchi doll, die zween Paurn alda zu Suchidoll so vunter St: Georgen Pfarr Kürchen zu Lakh gehören, seindt alberait in Pillichgräzer Gericht, der Lemouiz aber desßen (Ehewirthin) im Vrbar (znak verjetno pomeni »und)..Herrschafft Lakh Sas Vrsha Steffantshitschin schreibt, ist (auf) den Lakherishen Gericht, Von Suchidoll auf den Perg na Seleuzouim Vuerchou oder Kaminizo, Volgents na Gabrouiz, von danen na Illeuitshi, hernach durchauß nach der höche biß in die Hrastnizi gegen Lakh.

98 Opis meje iz urbarja loškega gospostva iz leta 1630 (f. 16'), ki pravi: »Von der Herrschafft Lohitsch an, von St. Jobst kürchen geht der Confin, na Sherauzki verch«, so interpretirali kot mejo loškega gospostva (Kos, Loško gospostvo, str. 125, Blaznik, *Škofja Loka*, str. 16), opisan pa je del meje logaškega in polhograjskega gospostva.

na Lučinskem en mlin v lasti kasnejšega Vovšarja, Lučine št. 7. Število mlinov se je spreminjalo, nekateri so bili opuščeni, drugi so menjali lastnike. Tu skušamo poiskati predhodnike tistih mlinov, ki so se obdržali. Bili so štirje, vsi ob Brebovščici, in so obstajali kot samostojne posesti skozi celotno obdobje, od leta 1660 do 1825. Leta 1770 so dobili hišne številke Brebovnica 1, 4, 6 in 7. Kot samostojne posesti so v urbarjih prvič vpisani leta 1621 (Košpir, Brebovnica št. 4), leta 1626 (Bloška, št. 6), leta 1629 (Žagar, št. 1) in leta 1660 (Bolka, št. 7).

Leta 1560 in 1577 je obstajal le en mlin (Vovšar, Lučine št. 7), leta 1586 dva (Vovšar in Žerovc, Lučine št. 9), leta 1604 štirje (poleg Vovšarja in Žerovca še Benetk, Lučine št. 6, ter Kožuh, Prilesje št. 5). Leta 1610 so bili še vedno štirje mlini (dva pri Benetku, eden pri Vovšarju ter eden pri Šimcu, Brebovnica št. 14). Verjetno je bil eden od obeh Benetkovih mlinov pred tem, leta 1604, v lasti Žerovca. Leta 1625 so pri Benetku vpisani že trije mlini,⁹⁹ leta 1626 dva, nato pa ta dva mlina najdemo pri hubah Jakoba Oblaka: leta 1630 pri Benetku, v letih 1643–1645 pa pri Škrbincu, Lučine št. 5. V urbarju 1625–1627 ni mlina pri Vovšarju, je pa spet vpisan leta 1630. Skupaj so bili leta 1610 štirje mlini (vsi pri hubah), leta 1630 šest (trije pri hubah in trije kot samostojne posesti), v letih 1642–1643 pet (dva pri hubah in trije samostojni), leta 1660 pa štirje samostojni. To pomeni, da so med leti 1630 in 1660 opustili dva mlina pri hubah.

Kateri mlini v lasti hub so se ohranili in postali samostojne posesti?

Samostojna posest Brebovnica št. 6 (Bloška) je vpisana prvič leta 1626 med kajzarji, na zadnjem, 85. mestu. Lastnik je bil Jakob Oblak, ki je hišo in mlin kupil, mlin je bil leta 1625 last njegovega brata Gašperja iz Lučin št. 6 (Benetk), ki ga je najprej prodal Andreju Koširju.¹⁰⁰ Leta 1625 je pri tem mlinu vpisano, da ga je Gašper Oblak kupil od Ahaca Guzelja, ki je bil leta 1610 lastnik Brebovnice št. 14 in pripadajočega mlina. Ujema se višina dajatev za ta mlin v letih 1610, 1625 in 1626, ko je bil v lasti treh različnih lastnikov.¹⁰¹

Mlin Brebovnica št. 7 (Bolka) je postal samostojna posest pred letom 1660, ko se pojavi v urbarju kot zadnja vpisana kajža in kjer izvemo, da ga je od Jakoba Oblaka kupil Jakob Lemovec. Gre za enega od obeh mlinov, ki sta bila leta 1610 vpisana pri hubi Jakoba Oblaka (Benetk, Lučine št. 6).

Brebovnica št. 1 (Žagar) je prvič vpisana v urbarju iz leta 1630 med novinci, kot mlin, žaga in hiša Gašperja Oblaka, s pripisom, da je Gašper to posest kupil, v urbar pa so ga vpisali leta 1629. Glede na lokacijo hiše, ki leži na robu katastrske občine, bi bilo možno, da ta mlin prej ni spadal pod Lučinsko.¹⁰²

99 Prvega in tretjega je kupil; prvega pred precej leti (in je verjetno že vpisan leta 1610), tretjega pa od Ahacija Guzelja (ta je bil lastnik Brebovnice št. 14, Šimc).

100 Jacob Ablakh vor der Müll so sein bruder der Casphar Abakh dem Andree Koschür verkhaufft so er durch Einstandrecht an sich gebracht.

101 Obremenitev mlina je bila 10 krajcarjev, medtem ko je bila obremenitev ostalih mlinov v teh letih 2 krajcarja in 2 denariča.

102 Lahko bi šlo za mlin, ki je bil med letoma 1577 in 1610 v lasti rovta Stržine 2 (rektifikacijska številka Stržine 869, Žirovski Vrh Sv. Urbana 23, Pri Rovtarju), leta 1625 pa ga niso več imeli. V pošteveh bi prišle tudi posesti v Todražu, vendar tamkajšnji hubi nista imeli mlinov. Ali pa hube na Dolenji Dobravi, kjer dobimo leta 1604 in 1610 dva mlina, 1630 pa nobenega. Vendar se zdi, da se ta dva mlina pojavita leta 1630, med novinci, na 63. in 64. mestu. Lastnik ene hube je bil med 1604 in 1630 Janez Bogataj: mlin je leta 1604 in 1610 vpisan pri hubi, leta 1630 pa najdemo

Brebovnica št. 4 (Košpir) je kot prvi samostojni mlin prvič vpisan v urbarju iz leta 1630, pod zaporedno št. 40, med novinci iz leta 1621. Posest je za 100 goldinarjev kupil Janez Lavter. Mlin bi lahko nastal tam, kjer je stala opuščena fužina, ki je bila leta 1609 v lasti Gašperja Oblaka. Dajatve pri hubi Gašperja Oblaka (Benetk, Lučine št. 6) so med letoma 1610 in 1625 padle iz 87 na 78 krajcarjev. Upad dajatev bi bil lahko posledica dejstva, da je Gašper na svojem zemljišču v Brebovnici leta 1609 postavil fužino, nato pa je ta del posesti prodal. Ker je lokacija tega mlina pod Prilesjem, bi pred nastankom fužine tukaj lahko stal tudi mlin, vpisan v urbarju leta 1604, v Kožuhovi lasti, Prilesje št. 5.

Katera dva mlina pri hubah sta bila opuščena med leti 1630 in 1660? Prvi je bil Vovšarjev, vpisan od 1560 do 1610 in nato še 1630 pri Lučinah št. 7. Drugi je eden od obeh Benetkovih, kasneje Škrbincovih mlinov, zadnjič vpisan leta 1643. Zapisi v urbarjih ne omenjajo lokacije teh mlinov. Prvi mlin je stal že leta 1560, drugi leta 1586 ali 1604. Zaradi zgodnjega nastanka bi kateri od obeh mlinov lahko stal kar na potoku, ki teče skozi Lučine.

V urbarjih je vpisan še mlin pri Koconu v Suhem Dolu št. 5, vendar le v letih med 1642 in 1660. To je verjetno mlin, ki so ga odkrili pri postavljanju suhadolskega vodovoda (2007). Mlin je vpisan v urbarju leta 1630 tudi pri Bozovičarju, Zadobje št. 5. Verjetno gre za isti mlin, ki je kasneje, leta 1660, pripadal Zaretu, Zadobje št. 8.

Rodbina Oblakov

Priimek Oblak je bil leta 1501 le v Lučinah, od tu pa se je v naslednjih stoletjih razširil po Poljanski dolini.¹⁰³ Morda je bil v Lučinah prisoten že prej, žal pa priimkov pred letom 1501 ne poznamo. Zelo verjetno je bil prisoten v polhograjskem gospostvu, saj v tamkajšnjem urbarju leta 1498 naletimo na lokacijo Oblak, kjer sta bili dve hubi.¹⁰⁴

Na tem mestu bomo na kratko povzeli le stanje na Lučinskem, kjer je imel Mihael Oblak leta 1501 in 1520 v lasti dve hubi v Lučinah. Predvidevamo, da sta nato dedovala sinova, saj se je priimek ohranil, imena lastnikov pa so bila različna. Na eni hubi je bil za Mihaelom lastnik Andrej, sin Jakoba Oblaka, leta 1586 in 1610 pa njegov sin Gašper (Škrbinca, Lučine št. 5). Na drugi hubi je Mihaela nasledil Gašper Oblak, leta 1586 je bil lastnik njegov sin Štefan (Vovšar, Lučine št. 7). Ta je zamenjal hubo z Markom Štefančičem, od leta 1604 dalje zato dobimo Oblake pri Žerovcu (Lučine št. 9) namesto pri Vovšarju, z menjavo lastništva pa sovpada tudi spremenjen vrstni red vpisa hub v urbarju leta 1604. Pri Žerovcu je bil tako leta 1604 gospodar Janez Oblak, ki je imel dva sinova, Gašperja in Jakoba.

mlin in kajžo v lasti Janeza Bogataja, na 64. mestu med novinci, vpisali so ga leta 1628. Lastnik druge hube z mlinom na Dolenji Dobravi je bil leta 1604 Urban Bukovec, leta 1610 pa Lenart Strgar. Lenart je bil lastnik tudi leta 1630, Urbana Bukovca pa najdemo leta 1610 kot lastnika v Dolgih Njivah, nobeden od njiju ni več imel mlina, se pa ta mlin verjetno pojavi med novinci leta 1628 na 63. mestu kot last Maruše Guzel. Oba mlina lahko sledimo do obrazca D terezijanskega katastra, ko je prišlo do sprememb oziroma nove izmere (*ordnuss*). V šiftnem registru smo našli samo lastnika prvega mlina (Tone Šubic, rektifikacijska številka Dolenja Dobrava 771; po zemljiški knjigi Dolenja Dobrava 1, kajža brez mlina, Lovro Bogataj), medtem ko lastnik drugega, Matija Selak, v šiftnem registru ni več vpisan.

103 Blaznik, *Kolonizacija*, str. 59–60.

104 Vpisani sta za hubami Lesnega Brda: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, t. e. 74, I/42, Lit. B-I, 4.

Gašper je bil leta 1604 lastnik Benetkove domačije, št. 6 (morda se je priženil, prejšnja lastnica je bila Urša Andrejč), Jakob pa je že leta 1604 nasledil očeta Janeza pri Žerovcu, št. 9. Leta 1610 so se tako Oblak pisali na treh hubah: pri Benetku in Žerovcu sta živila brata Gašper in Jakob, Janezova sinova, pri Škrbincu pa je bil še gospodar Gašper, sin Andreja, iz prve veje Oblakov. Ta je v Lučinah verjetno zamrla, ohranila in razširila pa se je druga. Jakob je na svoji prvotni hubi gospodaril do leta 1645, v tem času pa si je pridobil še tri hube v Lučinah. Leta 1625 je bil že lastnik Škrbincove domačije, kjer je prej živila prva veja Oblakov. Nato je od brata Gašperja najprej, leta 1626, kupil enega od njegovih treh mlinov, pred letom 1630 pa tudi njegovo hubo pri Benetku in preostala dva mlina. Nazadnje je leta 1630 za visoko ceno, 1000 ogrskih dukatov, kupil še Selevčevo hubo (Lučine št. 1). Na hubah ga nato postopoma zamenjujejo drugi lastniki, vsi s priimkom Oblak: med letoma 1630 in 1642 Andrej pri Benetku, okoli leta 1643 sin Janez pri Selevcu, okoli leta 1648 Lovro pri Žerovcu in nazadnje med letoma 1651 in 1660 Štefan pri Škrbincu. Verjetno gre za Jakobove sinove (v urbarju je ta podatek omenjen le pri Janezu, Selevcu), ni pa to nujno. Do leta 1630 se je priimek namreč že precej razširil, v poljanskem uradu ga dobimo še pri šestih hubah: leta 1560 v Vinharjih in na Dolgih Njivah, od leta 1577 v Dolenjih Brdih (Dragoteš), najkasneje leta 1604 pa tudi v Zadobju ter Sestranski in Gorenji vasi.

Marko Oblak, ki je leta 1688 dobil plemiški naslov in postal lastnik graščine Puštal, je bil sin Andreja Oblaka iz Gorenje vasi.¹⁰⁵ To je bil verjetno Andrej Oblak, ki je bil lastnik šeste hube v Gorenji vasi, od 1604 do 1660 (glede na dolgo časovno razdobje gre morda za dva Andreja Oblaka, očeta in sina). Priimek Oblak je bil leta 1604 že precej razširjen, zato poreklo Andreja Oblaka ni znano. Njegova huba v Gorenji vasi je dobila leta 1754 rektifikacijsko številko 687 in leta 1770 hišno številko Gorenja vas 27. Zadnji lastnik tega priimka je bil Gregor Oblak, ki je vpisan tako v terezijanskem katastru kot tudi zemljiški knjigi loškega gospostva, nato je bil lastnik Anton Maček, leta 1845 pa je kmetijo nasledil njegov sin Janez. Hišno ime Oblak se je obdržalo, hiša ga je imela tako leta 1825 kot tudi še 1900.¹⁰⁶

Poljedelstvo

Posevki so v urbarju leta 1630 vpisani za vsako posest v helmih, v terezijanskem katastru (okoli leta 1754) pa v mernikih ljubljanske veljave¹⁰⁷ za kmetije v vaseh Lučine, Prilesje, Zadobje, Dolge Njive in Suhi Dol.¹⁰⁸ Helm je imel prostornino 20,12 litrov, mernik ljubljanske veljave pa 26,5 litrov.¹⁰⁹ Podatke o posevkih za leto 1630 smo preračunali v mernike ljubljanske veljave, tako da jih lahko primerjamo s tistimi iz terezijanskega katastra (tabela 2). Primerjava podatkov iz obeh virov pokaže podobne količine posejanega prosa (2 in 3), ovsu (127 in 150), lanu (26 in 28) in ajde (43 in 37). Vsota posevkov vseh žit (prosa, ovsu, pšenice, rži, ječmena in mešanih posevkov teh žit) je bila 231 mernikov leta 1630 in 246 mernikov leta 1754. Ker je seme predstavljajo v tem času približno tretjino količine požetega žita,¹¹⁰ lahko predpostavimo, da je za dajatve in lastno uporabo kmet imel približno

105 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 326. ARS, AS 818, Oblak - Wolkensperg, rodbina, št. 20: ženitno pismo Marka Oblaka, sina Andreja Oblaka iz Gorenje vasi na loških tleh (19. avgust 1657).

106 V seznamu stavbnih parcel franciscejskega katastra ima ta kmetija hišno številko Gorenja vas 36.

107 Ribnikar, *Zemljiški kataster*, str. 322.

108 ARS, AS174, Terezijanski kataster za Kranjsko, rustikalne napovedi loškega gospostva: t. e. 155.

109 Blaznik, *Škofja Loka*, str. 447.

110 *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev*, I. zv., str. 245.

dvojno količino posejanega žita, kar znese na hubo 29 mernikov leta 1630 in 32 mernikov leta 1754. Približno polovico te količine je bil oves.

Tabela 2: Posevki (v mernih ljubljanske veljave) na hubah v vaseh na Lučinskem leta 1630 in 1754.

Vas	Leto	Pšenica	Oves	Rž	Ječmen	Sorščica (pšenica in rž)	Pšenica in ječmen	Proso	Ajda	Lan	Skupaj
Zadobje	1630	5,7	30,4			5,3	5,3	0,6	9,8	2,3	59,4
Zadobje	1754	6,5	37	2,5	4,4	1		0,6	8,1	5,1	65,2
Lučine	1630	1,5	34,9				10,6	0,5	11,3	8,4	67,2
Lučine	1754	9	43		5	5		1,3	14,5	12	89,8
Prilesje	1630	4,5	30,4			2,3	6,1	0,4	10,2	6,8	60,7
Prilesje	1754	5,5	22		2	1		0,5	6	3,5	40,5
Suhi Dol	1630	1,5	12,1			2,3	4,5	0,2	4,5	3,0	28,1
Suhi Dol	1754	3	20		1	1		0,3	3	2	30,3
Dolge Njive	1630	3,1	18,9			0,8	6,1	0,4	6,8	5,3	41,4
Dolge Njive	1754	4,5	28		2,8	2		0,4	5,5	5	48,2
Skupaj	1630	16,3	126,7			10,7	32,6	2,1	42,6	25,8	256,8
Skupaj	1754	28,5	150	2,5	15,2	10		3,1	37,1	27,6	274

Živinoreja

Število govedi, ovc in koz je v urbarju iz leta 1630 vpisano za vsako posest. V terezijanskem katastru iz leta 1754 je za vasi Lučine, Prilesje, Zadobje, Dolge Njive in Suhi Dol vpisano število konj (nič), volov (36), krav (40), bikov (9), mlade govedi od 2 do 3 let (42) in skupno število ovc, koz, jagnjeti in prašičev.¹¹¹ Iz podatkov za leto 1630 smo za vasi pripravili pregled števila govedi, ovac in koz, ki so skupaj s podatki terezijanskega katastra v tabeli 3. Število govedi se je znižalo od 182 leta 1630 na 127 leta 1754. Vendar leta 1754 niso vštete mlade živali pod dvema letoma starosti. Če ocenimo število teh mladih živali pri 40 kravah na 40 do 60, potem je bilo število govedi v letih 1630 in 1754 zelo podobno. Tudi število ovac (158 leta 1630 in 166 ovac in jagnjeti leta 1754) se ni znatno spremenilo, število koz pa je padlo na polovico (od 39 na 20). Leta 1754 je pri 15,5 hubah v teh vaseh v povprečju prišlo na hubo 2,3 vola, 2,6 krave, 0,6 bika, 2,7 mladega goveda in 1,7 prašiča.

Tabela 3: Število domačih živali na hubah v vaseh na Lučinskem leta 1630 in 1754.

Vas	Leto	Govedo	Ovce	Koze	Jagnjeta	Prašiči
Zadobje	1630	44	37	15		
Zadobje	1754	40	17	4	6	5
Lučine	1630	45	46			
Lučine	1754	37	50		18	9
Prilesje	1630	40	30			
Prilesje	1754	22	23	13	12	6
Suhi Dol	1630	20	15	12		
Suhi Dol	1754	10	12			2
Dolge Njive	1630	33	30	12		
Dolge Njive	1754	18	18	3	10	4

111 ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, Bekanntnuß Tabellen, t. e. 155.

Tabela 4: Urbar cerkve sv. Vida v Lučinah – letne dajatve (x.x.x = goldinar.krajcar.vinar), odmerjene leta 1785.

Vas	Hišna števil.	Kapital*	%	Interesse	Pizha	Wetter Mesß	Proze-ssion	Ruhe	Schooft	Nachbarshaft
Lučine	1	56.40.0	2.5	1.25.0	0.4.0	0.4.0				
	1	0.2.16	2.5	0.3.1						
	5	22.40.0	2.5	0.34.0	0.3.3	0.2.2	0.2.0			
	6				0.3.1	0.3.1				
	7	226.40.0	3.5	7.22.0	0.3.2			0.7.0	0.7.0	0.21.0
	7	3.58.0	2.5	0.6.0						
	9	105.24.0	2.5	2.38.0	0.4.0	0.5.0				
Dolge Njive	1	40.48.0	2.5	1.1.0	0.5.0	0.5.0				
	3	44.12.0	2.5	1.6.2	0.4.0	0.4.0				
Suhi Dol	5	39.40.0	2.5	0.59.0						
Goli Vrh	2	226.40.0 + 28.31.0	4 + 2.5	9.4.0 + 0.42.2	0.4.0	0.3.2				
	3	39.40.0	2.5	0.59.2	0.4.0	0.3.0				
Brebovnica	1	17.0.0	2.5	0.25.2						
	3	2.16.0	2.5	0.3.1						
	5	5.40.0	2.5	0.8.2						
	6	6.48.0	2.5	0.10.0						
	7	5.40.0	2.5	0.8.2						
	8	36.50.0	2.5	0.54.2	0.4.0	0.3.2				
	11	36.50.0	2.5	0.54.2	0.4.0	0.3.0		0.7.0	0.7.0	
	11	23.14.0	2.5	0.34.2						
	12	32.35.0	2.5	0.49.0	0.5.0	0.4.0				
	14				0.25.2	0.16.2				
Prilesje	1	104.16.0	2.5	2.36.2	0.5.0	0.3.0				
	4	34.0.0	2.5	0.51.0	0.34.0	0.18.2				
	5	188.15.0	2.5	4.40.2	0.10.0	0.8.2				
Zadobje	2	79.36.0	--	2.3.2						
	3	63.39.0	2.5	1.35.0	0.4.0	0.4.0		0.2.0		
	4	56.40.0	2.5	1.25.0	0.5.0	0.3.0				
	5	95.12.0	2.5	2.22.3	0.5.0	0.3.0		0.2.0		
	8	24.22.0	2.5	0.36.0	0.6.2					
	10	48.55.0	2.5	1.13.2	0.7.0					

*Kapital pomeni vsoto, ki jo je posamezna hiša dolgovala. Pri dveh hišah je zabeleženo, iz kate-rega časa izvira dolg (laut Schuld Brief): 14. 6. 1726 pri Lučinah št. 7 ter 9. 5. 1718 pri Golem Vrh št. 2, ti dve hiši sta imeli tudi najvišje obresti. V naslednjem stolpcu je zapisana višina obresti (%), nato pa znesek, ki so ga na ta račun morali vsako leto plačati hišni lastniki (Interesse).

VIRI:

ARS (Arhiv Republike Slovenije):

- AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, š. 74, I/42, Lit. B - I, 4 (urbar iz leta 1498).
- AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: t. e. 150, 151, 155, 211, 212, 213.
- AS 175, Jožefinski kataster za Kranjsko: t. e. 102.
- AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko: L 148.
- AS 783, Gospostvo Škofja Loka: knj. 7-30.
- AS 818, Oblak - Wolkenberg rodbina, št. 20.

ZAL (Zgodovinski arhiv Ljubljana), Enota v Škofji Loki:

- ZAL ŠKL 364, Glavna zemljiška knjiga gospostva Škofja Loka, t. e. 4.
- ZAL ŠKL 364, Zemljiškoknjžna evidenca lastnikov, domačih imen, katarstrskih občin in vložkov, 1900-1930, t. e. 245.

NŠAL (Nadžkofijski arhiv Ljubljana):

- ŽA Lučine: Urbar podružnične cerkve v Lučinah, 1785.

LITERATURA:

- Blaznik, Pavle: Kolonizacija Poljanske doline. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo* (1938) str. 1-62. Fotoponatis *Žirovski občasnik 14* (1988), str. 67-128.
- Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo, Urbarji freisinške škofije*. Viri za zgodovino Slovencev 4. Ljubljana : SAZU, 1963.
- Blaznik, Pavle: Zahodna meja loškega gospostva po urbarju iz 1630 in po skici iz 1771. *Loški razgledi 16*, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1969, str. 105-111.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973-1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973. *Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo*. Ljubljana : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za zgodovino, Sekcija za obč in narodno zgodovino; DZS, 1970.
- Juričić Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*, 1. zvezek, Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2005.
- Juričić Čargo, Danijela; Žnidaršič Golec, Lilijana: *Vodnik po urbarjih Arhiva Republike Slovenije*, 2. zvezek. *Urbarji v upravnih in rodbinskih fondih ter v delih fonda Terezijanski kataster za Kranjsko*. Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Koblar, Anton: Loško gospostvo freisinških škofov. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 1* (1891), str. 56-86.
- Kos, Franc: *Doneski k zgodovini Škofje Loke in njenega okraja*. Ljubljana : Matica Slovenska, 1894.
- Kos, Franc: Zgodovinski pobirki iz loškega okraja, *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 2* (1892) zvezek 1, str. 1-29.
- Kos, Franc: Loško gospostvo okrog 1630. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko 7* (1897) str. 89-96, 123-130, 159-162, 185-204. Ponatis: *Žirovski občasnik 4* (1983), str. 133-149.
- Košir, Tone: *Korenine našega drevesa : Mihov rod z Dolgih Njiv*. Škofja Loka : samozaložba, 2007.
- Košir, Tone: *Življenje na Lučinskem skozi stoletja*. Lučine : Krajevna skupnost, 2010.

- Košir, Tone: *Suhi Dol in Suhodovci: od prvih sledi do sedanjosti*. Dopolnjen 2. natis. Škofja Loka : samozaložba T. Košir, 2005.
- Leben - Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Knjiga hiš na Žirovskem: naselja, hiše in njihovi lastniki na ozemlju predjožefinske župnije Žiri pred letom 1900*. Žiri : Pegaz International, 2010.
- Leben - Seljak, Petra in Demšar, Alojz: *Hiše na Lučinskem med letoma 1291 in 1785*. Lučine : KUD Zala, 2011.
- Müllner, Alfons: *Geschichte des Eisens in Krain, Görz und Istrien von der urzeit bis zum Anfange des XIX. Jahrhunderts*. Wien und Leipzig : Verlag von Halm und Goldmann, 1909; Müllner, Alfons: *Fužine na Žirovskem, v: Prvih 50 let (1949–1999)*, zbornik / Kladivar Žiri, 1999, str. 140–151.
- Ribnikar, Peter: *Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. Zgodovinski časopis 36 (1982)*, str. 321–337.
- Smole, Majda: *Graščina Škofja Loka, Publikacije Arhiva SR Slovenije. Inventarji. Serija Graščinski arhivi; zvezek 1*, Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1980.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naselitve do zloma stare Jugoslavije*. Ponatis 1. izdaje iz leta 1961. Ljubljana : Slovenska matica, 1996.

Popravki iz 57. številke

Pri pripravi in urejanju 57. številke Loških razgledov so nastale tri napake, ki jih želimo popraviti. Našli ste jih v prispevkih:

Mojca Ferle: **Izdelki so čisti, brez napak in lepo izdelani. O čipkarski šoli Trata in klekljanju v Gorenji vasi**, str. 92.

Na splošno je nadzornik v vseh šolah ugotavljal, da so učiteljice premalo pozornosti posvečale tehnikam čipkanja, saj je veliko učenk premalo sukalo in zategovalo, delale so preozek (široki o. p.) ris, pretikanje je bilo slabo izdelano, ribice so bile na splošno preozke, notranji podstavki pa so imeli prevelike luknje in so bile čipke zato premalo trde.

Pravilno:

Na splošno je nadzornik v vseh šolah ugotavljal, da so učiteljice premalo pozornosti posvečale tehnikam čipkanja, saj je veliko učenk premalo sukalo in zategovalo, delale so preozek (široki o. p.) ris, pretikanje je bilo slabo izdelano, ribice so bile na splošno preozke, notranji postavki pa so imeli prevelike luknje in so bile čipke zato premalo trde.

Marija Stanonik: **Dvema slavistoma z ozemlja loškega gospostva v spomin. Jože Šifrer (1922–2009)**, str. 324.

Antonija Šifrer ni bila mati Jožeta Šifrerja, kot smo pri urejanju pomotoma zapisali, bila pa je njegova sorodnica. Avtorici prispevka in sorodnikom se za neljubo napako opravičujemo.

Franc Podnar: **Kronika občin Škofja Loka, Železniki, Žiri, Gorenja vas - Poljane**, str. 374.

Dopolnjujemo zapis o nagrajencih Občine Žiri za leto 2010, ki se pravilno glasi: Ob žirovskem občinskem prazniku je župan Bojan Starman podelil županova in občinska priznanja. Občinsko priznanje je prejel publicist Miha Naglič, županovo priznanje pa so prejeli: Antonija Poljanšek iz Društva kmečkih žena, Jože Stanonik st., Ciril Erznožnik in Občinsko združenje borcev za vrednote NOB Žiri.

Uredništvo

Avtorji prispevkov

- Milka Bizovičar** uni. dipl. komunikologinja, novinarka pri Delu d.d. in urednica Podblegoških novic
- Jože Bogataj** prof. angleškega in slovenskega jezika, ravnatelj Gimnazije Škofja Loka
- Darko Cafuta** inženir strojništva, raziskovalec zgodovine tehnike, predvsem papirništva in železnic, član mednarodnega združenja zgodovinarjev papirništva IPH
- Ina Cecić** uni. dipl. inž. fizike, seizmologinja, Agencija RS za okolje, Urad za seizmologijo in geologijo, Ljubljana
- Martin Cregeen** prevajalec, Kranj
- Alojz Demšar** dr. kemijskih znanosti, redni profesor za področje anorganske kemije, Fakulteta za kemijo in kemijsko tehnologijo Univerze v Ljubljani
- Vincencij Demšar** prof. zgodovine in geografije v pokoju, predsednik Prosvetnega društva Sotočje, Škofja Loka
- Tina Dolenc** uni. dipl. novinarka, pomočnica urednice Podblegoških novic, Gorenja vas
- Igor Drakulič** uni. dipl. novinar, Škofja Loka
- Mojca Ferle** uni. dipl. etnologinja in sociologinja kulture, muzejska svetovalka, Muzej in galerije mesta Ljubljane
- Ivan Florjanc** mag., skladatelj, muzikolog, glasbeni raziskovalec, izredni profesor na Akademiji za glasbo Univerze v Ljubljani

Alojzij Pavel Florjančič	uni. dipl. inž. geologije v pokoju, urednik zbirke Doneski, častni član in dolgoletni predsednik Muzejskega društva Škofja Loka
Ana Florjančič	višja bibliotekarka v pokoju, Škofja Loka
Sabina Gabrijel	uni. dipl. novinarka, svetovalka za družbene dejavnosti Občine Škofja Loka
Vesna Gotovina	uni. dipl. zgodovinarica, podsekretarka, vodja Sektorja za gradivo uprave po letu 1945, Arhiv Republike Slovenije
Aleksander Igličar	mag. ekonomskih znanosti, višji predavatelj za računovodstvo, Ekonomska fakulteta, Ljubljana, predsednik Muzejskega društva Škofja Loka
Helena Janežič	uni. dipl. zgodovinarica in uni. dipl. bibliotekarka, vodja Zbirke tiskov Slovencev zunaj RS, Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana, podpredsednica Muzejskega društva Škofja Loka
Stanislav Južnič	dr. zgodovinskih znanosti, dipl. ing. fizike, Oddelek za zgodovino znanosti Univerze v Oklahomi, Norman, ZDA
Ludvik Kaluža	prof. slovenskega in ruskega jezika ter književnosti, lektor, režiser in pisec dramskih besedil, Škofja Loka
Blaž Karlin	absolvent prava
Bojan Kofler	mag. farmacije v pokoju, inovator, entomolog in biospeleolog, Škofja Loka
Matevž Košir	dr. zgodovinskih znanosti, doc. za arhivistiko, namestnik direktorja, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, predsednik Zveze zgodovinskih društev Slovenije
Tone Košir	mag. medicinskih znanosti, zdravnik v pokoju, Škofja Loka

- Borjana Koželj** prof. geografije in zgodovine v pokoju, vodja Univerze za tretje življenjsko obdobje pri Društvu upokojencev Škofja Loka
- Matija Križnar** mag. geoloških znanosti, paleontolog v kustodiatu za geologijo Prirodoslovnega muzeja Slovenije, Ljubljana
- Primož Lampič** dr. umet. zgodovine in univ. dipl. etnolog, muzejski svetovalec, kustos v Muzeju za arhitekturo in oblikovanje v Ljubljani, izr. prof. na Filozofski fakulteti v Ljubljani
- Petra Leben - Seljak** dr. bioloških znanosti, zasebna raziskovalka s področja fizične antropologije, Žiri
- Robert Lorencon** uni. dipl. ing. elektrotehnike, razvijalec računalniških programov, ComTrade d.o.o., Ljubljana
- Jana Mlakar** prof. umet. zgodovine in angleškega jezika, direktorica Loškega muzeja Škofja Loka
- Tone Mlakar** uni. dipl. inž. arhitekt v pokoju, filmski scenograf in fotograf, dolgoletni član Muzejskega društva Škofja Loka
- Miha Naglič** prof. filozofije in sociologije, publicist in kulturni delavec, urednik Žirovskega občasnika, Žiri
- Marjeta Petek Ahačič** prof. ruskega in francoskega jezika na Gimnaziji Škofja Loka
- Franc Podnar** upokojeni zgodovinar, Stara Loka
- Ana Prevc Megušar** uni. dipl. muzikologinja na Gimnaziji Škofja Loka
- Andrej Rant** doktor dentalne medicine v pokoju, numizmatik in pesnik, častni član Numizmatičnega društva Slovenije
- Andreja Ravnihar Megušar** mag. mednarodnih odnosov in univ. dipl. geografinja, Občina Škofja Loka, koordinatorka

	kulturnega centra Škofja Loka, Sokolski dom
Alenka Starman	univ. dipl. zgodovinarica in politologinja, svetovalka – arhivistka, Arhiv Republike Slovenije, Sektor za gradivo uprave po letu 1945
Judita Šega	prof. zgodovine, arhivska svetovalka, vodja enote Zgodovinskega arhiva Ljubljana v Škofji Loki
France Štukl	dr. zgodovinskih znanosti, arhivski svetnik v pokoju, častni član Muzejskega društva Škofja Loka
Jože Štukl	mag. arheologije, višji kustos Loškega muzeja Škofja Loka
Snežna Taler	bibliotekarka, Knjižnica Ivana Tavčarja Škofja Loka
Silvo Torkar	dr. znanosti s področja jezikoslovja, samostojni strokovni sodelavec v humanistiki, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana
Alenka Vojsk	prof. nemškega jezika na Gimnaziji Ledina, Ljubljana
Marko Vraničar	uni. dipl. inž. strojništva v pokoju, podpredsednik Združenja borcev za vrednote NOB Škofja Loka
Ciril Zupanc	polkovnik JLA v pokoju, Nova Gorica
Mladen Živčič	uni. dipl. inž. fizike, vodja sektorja za seizmolo- gijo, Agencija RS za okolje, Urad za seizmologijo in geologijo, Ljubljana

Navodila avtorjem člankov

Sedanji in prihodnji sodelavci Loških razgledov naj pri sestavljanju člankov upoštevajo naslednja navodila:

Oblika prispevka:

- Znanstveni ter strokovni članki za poglavje *Razgledi* ne smejo biti daljši od ene avtorske pole (30.000 znakov brez presledkov), prispevki za *Gradivo* ne daljši od pol avtorske pole (15.000 znakov brez presledkov), nekrologi, predstavitev razstav, knjig in podobni prispevki pa ne daljši od četrte avtorske pole (7.500 znakov brez presledkov) računalniško napisanega besedila.
- Prispevki naj bodo napisani z urejevalnikom besedil Word, v naboru znakov Times New Roman. Velikost pisave naj bo 12 pik, z enojnim razmakom. Naslov in mednaslovi naj bodo poudarjeni, vsebinska razčlenitev prispevka pregledna in logična.
- Znanstveni in strokovni članki za poglavje *Razgledi* naj vsebujejo še:
  - a) *izvleček* – kratek opis prispevka (v obsegu od 5 do 10 vrstic),
  - b) *povzetek* – predstavi naj glavne rezultate prispevka (v obsegu od 20 do 30 vrstic).
- Opombe morajo biti pisane enotno, pod črto na dnu vsake strani (footnote).
- To velja tudi za navajanje virov in literature.

Citiranje virov in literature:

Citiranje virov in literature mora biti v skladu z uveljavljenimi pravopisnimi normami. Celoten naslov citata naj bo le v seznamu virov in literature na koncu prispevka. V opombah navajajte vire in literaturo le v skrajšani obliki, predpisano citiranje je obvezno. Viri in literatura naj bodo citirani takole:

- **Arhivski viri** – navedemo: arhiv (uporabljamo uveljavljene kratice), signatura in ime fonda ali zbirke, številko arhivske škatle ali fascikla (tehnične enote), številko mape (arhivske enote) in/ali ime dokumenta.
Primer: Zgodovinski arhiv Ljubljana, Enota v Škofji Loki, ŠKL 1, Občina Zminec, tehnična enota 14, arhivska enota 144, regulacija Sore. V skrajšani obliki citiramo: ZAL-ŠKL, ŠKL 1, t. e. 14, a. e. 144.
- **Literatura – monografije** – navedemo: priimek in ime avtorja, *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*, kraj, založnik in leto izida, stran(i).
Primer: Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str. V skrajšani obliki citiramo: Blaznik, *Škofja Loka*, str. 230–235.

- **Literatura – članek** – navedemo: priimek in ime avtorja, naslov članka, *naslov publikacije (v poševnem tisku)*, letnik, številka, kraj, založnik in leto izida, stran(i).

Primer 1: Ramovš, Anton: Amoniti na loškem ozemlju. V: *Loški razgledi* 45, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1998, str. 11–14. V skrajšani obliki citiramo: Ramovš, Amoniti, str. 11–14.

Primer 2: Stariha, Gorazd: Trije tolovaji. V: *Zgodovina za vse*, letnik IV, št. 1, Celje : Zgodovinsko društvo, 2000, str. 47–58. V skrajšani obliki citiramo: Stariha, Trije tolovaji, str. 53.

Slikovne priloge:

- Zaželeno je, da avtorji svoje prispevke opremijo s fotografijami, skicami, risbami ipd. Oddajo naj jih v kuverti ali na CD oziroma DVD (skenirani posnetki morajo biti v formatu TIFF ali JPG, v ločljivosti vsaj 300 dpi na 15 cm širine).
- Slikovne priloge morajo biti označene s številko, v tipkopisu pa mora biti določeno, kam sodijo. Podnapisi morajo biti že v tipkopisu glavnega besedila. V oklepaju naj bodo navedeni vir, avtor oziroma lastnik fotografije.

Ostala navodila:

- Teksti morajo biti posredovani v tiskani obliki (ena kopija) in elektronski obliki (na CD oziroma DVD). Ime datoteke naj bo ime avtorja. Pisci jih lahko pošljejo na naslov Muzejskega društva Škofja Loka (Grajska pot 13, Škofja Loka), po elektronski pošti na naslov judita.sega@guest.arnes.si ali osebno izročijo urednici.
- Rok za oddajo prispevkov je 1. december, razen za prispevke, ki so kronološko vezani na povzemanje dogodkov v tekočem letu, kjer je rok za oddajo 5. januar.
- Prispevke preberejo urednica in recenzenti, ki odločajo, če je prispevek primeren za objavo oziroma ga (po potrebi) s pripombami vrnejo avtorju v dopolnitev. Recenzije so anonimne.
- Za trditve in znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji.
- DVD, CD in rokopisov ne vračamo.

Podatki o avtorju:

- Vsak prispevek mora vsebovati ime in priimek avtorja, naziv, poklic in ustanovo, kjer je zaposlen.

Nakup knjig in Loških razgledov

Spoštovani ljubitelji domoznanskega branja!

Obveščamo vas, da so na zalogi nekatere starejše številke Loških razgledov in knjige, ki jih je izdalo Muzejsko društvo Škofja Loka.

France Stele: PISANA LOKA ŠKOFJA LOKA..... 35 EUR

DONESKI

Marko Črtalič: 40 LET SEVERJEVIH NAGRAD.....	10 EUR
France Štukl: PO POTI KULTURNE DEDIŠČINE.....	25 EUR
Lojze Zupanc: KAMNITI MOST.....	25 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2012/7.....	12 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2011/6	8 EUR
PASIJONSKI DONESKI 2010/5	5 EUR
OLIMPIJSKI VENEC / GRADIVO ZA BIBLIOGRAFIJO	
DR. TINETA DEBELJAKA	10 EUR
IVAN OMAN, GLAS LJUDSTVA V PRELOMNEM ČASU	25 EUR
ŠKOFJELOŠKI PASIJON 2009.....	5 EUR
ŠKOFJELOŠKI PASIJON 2008.....	5 EUR
ŠKOFJELOŠKI PASIJON 2007.....	5 EUR
BIBLIOGRAFIJA LOŠKIH RAZGLEDov.....	5 EUR
Valentin Bogataj in Metka Sulič: MARIJAN GABRIJELČIČ 1940–1998.....	8 EUR
Marija Stanonik: NEKOČ JE BILO JEZERO	8 EUR
UMORJENI ŠKOF.....	5 EUR

VODNIKI

SLIKAR JERNEJ IZ LOKE IN NJEGOVA DELA NA LOŠKEM..... 5 EUR

LOŠKI RAZGLEDI

od številke 51 do 57..... 8 EUR

Knjige in Loške razglede lahko naročite v spletni trgovini na spletnih straneh Muzejskega društva Škofja Loka www.mdloka.si, lahko pa jih kupite tudi na blagajni Loškega muzeja Škofja Loka na Loškem gradu in v Galeriji Ivana Groharja na Mestnem trgu v Škofji Loki.

Želimo vam prijetno branje!

Uredništvo

Spoštovani Ločani, prijatelji in obiskovalci Škofje Loke!

Muzejsko društvo Škofja Loka je že več kot 70 let nosilec domoznanstva na širšem Loškem ozemlju.

Naša najbolj prepoznavna dejavnost je izdajanje domoznanskega zbornika Loški razgledi, ki redno izhaja že od leta 1954. Poleg tega imamo še dve zbirki, v katerih izdajamo domoznanske knjige, in sicer:

- zbirko Doneski, kjer smo do sedaj izdali 27 naslovov in
- zbirko Vodniki po loškem ozemlju, v kateri je do sedaj izšlo 10 naslovov.

Redno tudi pripravljamo tematske Blaznikove večere, na katerih obravnavamo različne vsebine, pomembne za ljudi na širšem loškem ozemlju.

Naše delo in zgodovino delovanja društva si lahko ogledate na naših spletnih straneh: www.mdloka.si

Vabimo vas, da se nam pridružite. Pristopno izjavo lahko izpolnite na spletnih straneh www.mdloka.si ali jo dvignete v pisarni Loškega muzeja.

mag. Aleksander Igličar
predsednik Muzejskega društva Škofja Loka

Paradish

